

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
КАРАГАНДИНСКАЯ АКАДЕМИЯ
ИМЕНИ БАРИМБЕКА БЕЙСЕНОВА

*Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің
30 жылдығына арналған*

ЗАҢ ҒЫЛЫМЫН ДАМУДЫҢ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ

*Жас ғалымдардың халықаралық
ғылыми-теориялық конференциясының
материалдары*

2021 жылғы 12 сәуір

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ

*Материалы
международной научно-теоретической
конференции молодых ученых,
посвященной 30-летию
Независимости Республики Казахстан*

12 апреля 2021 года

ҚАРАҒАНДЫ
2021
КАРАГАНДА

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
КАРАГАНДИНСКАЯ АКАДЕМИЯ
ИМЕНИ БАРИМБЕКА БЕЙСЕНОВА

*Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің
30 жылдығына арналған*

ЗАҢ ҒЫЛЫМЫН ДАМУДЫҢ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ

*Жас ғалымдардың халықаралық
ғылыми-теориялық конференциясының
материалдары*

2021 жылғы 12 сәуір

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ

*Материалы
международной научно-теоретической
конференции молодых ученых,
посвященной 30-летию
Независимости Республики Казахстан*

12 апреля 2021 года

ҚАРАҒАНДЫ
2021
КАРАГАНДА

УДК 34
ББК 67.0
Ж 33

Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының Ғылыми кеңесінің
шешімі бойынша басып шығарылады.

Публикуется по решению ученого совета
Карагандинской академии
МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова.

Редакциялық алқа мүшелері: заң ғылымдарының кандидаты, доцент *Сейтжанов О. Т.*; гуманитарлық ғылымдарының магистрі *Жағыпар Ә. Б.*; *Шаухар Д. К.*; заң ғылымдарының магистрі *Құсайынов Ж. Ш.*

Редакционная коллегия: кандидат юридических наук, доцент *Сейтжанов О. Т.*; магистр гуманитарных наук *Жағыпар А. Б.*; *Шаухар Д. К.*; магистр юридических наук *Құсайынов Ж. Ш.*

Ж 33 Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған «**Заң ғылымын дамытудың заманауи үрдістері**»: Жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-теориялық конф. мат-ры / Заң ғылымдарының кандидаты, доцент А. Дәрменовтің жалпы редакциясымен. — Қарағанды: Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2021. — 227 б.

Современные тенденции развития юридической науки: Мат-лы международ. науч.-теорет. конф. молодых ученых, посвященной 30-летию Независимости Республики Казахстан / Под общ. ред. канд. юрид. наук доцента А. Дарменова. — Караганда: Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, 2021. — 227 с.

ISBN 978-601-7589-55-4

Басылым Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған «Заң ғылымын дамытудың заманауи үрдістері» жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдарынан тұрады. Форумның жұмысына Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының және Қазақстан Республикасының басқа да жоғары оқу орындары, Ресей Федерациясы, Украина, құқық қорғау органдарының практикалық қызметкерлері қатысты.

Жинақ жоғары оқу орындарының оқытушыларына, докторанттарға, магистранттарға, курсанттарға (студенттеріне) арналған.

Издание содержит материалы международной научно-теоретической конференции молодых ученых «Современные тенденции развития юридической науки», посвященной 30-летию Независимости Республики Казахстан. В работе форума приняли участие молодые ученые Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, других вузов Республики Казахстан, Российской Федерации, Украины, практические работники правоохранительных органов.

Сборник адресован преподавателям, докторантам, магистрантам, курсантам (студентам) высших учебных заведений.

ISBN 978-601-7589-55-4

УДК 34
ББК 67.0

*Абилгазинов А. О.,
Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің
магистранты, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

РЕСПУБЛИКАДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ДЕҢГЕЙІН ҚАЛАЙ ТӨМЕНДЕТУГЕ БОЛАДЫ? ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ ТӘЖІРИБЕСІНЕ НЕГІЗДЕЛГЕН ҰСЫНЫСТАР

Бүгінгі таңда сыбайлас жемқорлық Қазақстан Республикасының экономикалық, әлеуметтік және құқықтық дамуына кедергі келтіретін ең өткір проблемалардың бірі болып табылады.

Осы мақалада: Грузия, Украина, Дания және Сингапур мемлекеттерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тәжірибесі қаралып, мақаланың соңында Қазақстан Республикасында заңнаманы және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі шараларды жақсарту бойынша ұсынымдар ұсынылады.

Ғылыми мақаланы жазу және сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы жақсарту бойынша ұсынымдарды әзірлеу жөніндегі жобаны іске асыру шеңберінде, ҚР қолданыстағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамасына, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға қатысты сот практикасына, халық пен мемлекеттік қызметшілерге жүргізілген сауалнама нәтижелеріне, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі халықаралық тәжірибеге талдау жүргізілді. Айта кету керек, материалдың көп болуына байланысты мақалада зерттеудің бір бөлігі ғана көрсетілген.

Бұл жұмыстың мақсаты ҚР Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамасының күшті және әлсіз жақтарын, қызметтің неғұрлым жемқор салаларын, сыбайлас жемқорлықтың себептерін анықтау және сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы жақсарту бойынша ұсынымдар қалыптастыру болып табылады.

1. Шет елдердің тәжірибесіне тоқталатын болсақ, мақала шеңберінде Грузия, Дания және Сингапурдың ұлттық заңнамалары зерделеніп, осы елдердегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің неғұрлым тиімді шаралары айқындалды. Мысалы, Дания әлемдегі жемқорлық төмен елдердің бірі болып табылады және сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексында бірінші орын алады. Данияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы нақты заңдар жоқ. Данияның Қылмыстық кодексі сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық ұғымын және оны жазалауды регламенттейтін жалғыз құқықтық акт болып табылады. Біздің ойымызша, елдегі сыбайлас жемқорлықтың төмен деңгейінің басты себебі — Дания азаматтарының жоғары өмір сүру деңгейі, жақсы әлеуметтік қамсыздандыру және мемлекеттік қызметшілердің жоғары жалақысы. Мемлекет тегін сапалы білім беру мен денсаулық сақтауды қамтамасыз етеді. Қоғамның осал топтарына лайықты өмір салтын жүргізуге арналған жәрдемақы беріледі. Жұмыссыздық бойынша жәрдемақыны үкімет кем дегенде екі жылға береді және 90 % -дан төмен болмауы керек. Жақсы әлеуметтік пакетпен қамтамасыз етіле отырып, адамдар сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға мүдделі емес¹.

Сингапур мен Грузия бұл елдердің табысты әлеуметтік-экономикалық трансформациядан өтіп, сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету бойынша оң нәтижелерге қол жеткізуіне байланысты барынша мүдделілік танытып отыр. Михаил Саакашвилидің президенттік кезеңінде Грузиядағы сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету бойынша айтарлықтай шаралар қабылданды, атап айтқанда:

1. Министрліктердің саны 18-ден 13-ке дейін қысқартылды, сондай-ақ бірнеше мемлекеттік агенттіктер таратылды. Министрліктердің қызметкерлері 35 % -ға және бүкіл мемлекеттік сектор қызметкерлерінің саны 50 % -ға қысқартылды.

2. Мемлекеттік қызметшілердің жалақысы айтарлықтай өсті. Мемлекеттік аппаратқа жас мамандарды жаппай тарту жүзеге асырылды.

3. Салықтық әкімшілендіру жүйесіне оң өзгерістер енгізілді. Жылдық есептердің міндетті тәуелсіз аудитінің талаптары жойылды, салық төлеушілердің салық шенеуніктерімен тікелей байланыстарын барынша азайтқан салық есептерін электрондық беру жүйесі енгізілді, салықтарды электрондық тіркеудің оңайлатылған жүйесі енгізілді, ҚҚС төлеу жөніндегі құжаттаманы толтыру бойынша талаптар оңайлатылды, қазынашылыққа ақша қаражатының түсу процесін жеделдете отырып, банктер салық төлемдері жетілдірілді.

4. Бизнес жүргізу үшін лицензиялар мен рұқсаттар саны 909-дан 137-ге дейін қысқартылды. Қалған лицензиялар адам денсаулығы мен қоршаған ортаға ықтимал қауіп төндіретін салаларға, сондай-ақ ұлттық қауіпсіздік мәселелеріне (медицина және онымен байланысты қызмет, қос мақсаттағы тауарлар, мысалы, өнеркәсіпте және оқ-дәрілерді өндіруде қолданылатын химиялық заттар) қатысты

болды. Лицензиялар мен рұқсаттар алу процесі қарапайым, жылдам болды және шенеуніктердің адамдармен тікелей байланысын аз қабылдады².

Сингапурда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шеңберінде:

1. Мемлекеттік қызметшінің Үкіметпен ынтымақтастыққа мүдделі адамнан сыйақы берген немесе алған жағдайда оның сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасағаны үшін кінәлілік презумпциясы белгіленген; мемлекеттік қызметшіге оның қаражатты сыбайлас жемқорлық жолымен алмағанын дәлелдеу міндеті жүктеледі.

2. Сыбайлас жемқорлық жағдайларын тергеу жөніндегі Тәуелсіз Бюро құрылды. Бюро кез келген адамға қатысты, оның атқаратын лауазымына қарамастан, сыбайлас жемқорлық жағдайларын тергеп-тексеруге уәкілетті. Бюроның тәуелсіздігі Бюро директорының Сингапур премьер-министріне тікелей есеп беруімен қамтамасыз етіледі.

3. Шенеуніктер мен олардың отбасы мүшелерінің табыстары мен шығыстарына жүйелі түрде тексеру жүргізіледі.

4. Мемлекеттік қызметшілер борыштарының жоқтығына арнайы декларация толтыруға міндетті, бұл декларацияның бар болуы сыбайлас жемқорлыққа бой алдыру тәуекелін түспалдайды.

5. Мемлекеттік қызметшілер үшін жоғары жалақы белгіленген, бұл қызметшілердің мемлекеттік қызметке жеке сектордан ауысуына ықпал етеді. Әсіресе, бейтараптық пен Сатылмаушылық стратегиялық маңызды болып табылатын секторларда жалақы жоғары. Мысалы, Сингапур Жоғарғы Соты судьяларының жылдық жалақысы 234 600 Сингапур долларын (бұдан әрі — СД), апелляциялық сот судьяларының жылдық жалақысы — 253 200 СД, ал бас судьяның жылдық жалақысы — 347 400 СД құрайды.

6. Сингапурда Мемлекеттік қызметтерді көрсетудің тиімділігін арттыру мақсатында лицензиялар алу, бизнесті тіркеу және ашу, қажетті рұқсаттар алу процестерін жеңілдететін ресурстар енгізілді. Мысалы, license1 порталында қажетті құжаттарды жүктеу арқылы лицензия алуға болады, оны жүйе жүктегеннен кейін тиісті бөлімдерге жібереді. Осы жүйенің арқасында лицензия алу уақыты 21-ден 8 күнге дейін қысқарды³.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі шараларды, жоспарлар мен стратегияларды айқындайтын актілердің саны мен тіпті дамығандығы елдердегі сыбайлас жемқорлық жағдайына тікелей әсер етпейді деген қорытынды жасауға болады. Шын мәнінде, сыбайлас жемқорлыққа қарсы құжаттардың (жоспарлар, стратегиялар, декларациялар және т. б.) ең көп саны сыбайлас жемқорлықты қабылдау рейтингі жоғары елдерде байқалады, мысалы, Қазақстанда және ең аз саны сыбайлас жемқорлық деңгейі төмен елдерде (Дания) байқалады. Бұл туралы не айтуға болады?

Біріншіден, кез-келген саладағы көптеген құжаттар осы саланың бюрократизация деңгейін көрсетеді, бұл сыбайлас жемқорлықтың себебі болып табылады. Екінші, сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейінің себептері сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың болмауы немесе дамымауы болып табылмайды, бірақ жүйелі мәселелер (1) экономиканың реттелуі (жеке және заңды тұлғалардың көптеген нормативтік талаптарды орындау қажеттілігі: әртүрлі рұқсаттарды, құжаттарды алу, мәселені шешу, тіркеуден өту және т. б., бұл заңдар мен заңға тәуелді актілердің шамадан тыс санымен құрылады), (2) орасан зор мемлекеттік аппараттың болуы, сондай-ақ бизнесте мемлекеттік сектордың айтарлықтай болуы, (3) мемлекеттік қызметшілердің еңбекақысының төмендігі, (4) мемлекеттік функцияларды жүзеге асыру кезінде мемлекеттік қызметшілердің халықпен қарым-қатынасының жоғары деңгейі және (5) құрамдардың тым көп болуы және ҚК мен ӘҚБтК-де жазаның қатаңдығы.

Үшіншісі, мүмкін, бұл жоспарлардан өту уақыты келді және іске арналған стратегиялар қаншалықты.

Төртіншіден, халық пен мемлекеттік қызметшілердің сауалнамаларының нәтижелері ҚР-дағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі себептер мен қажетті шараларға қатысты халықтың және ҚР мемлекеттік қызметшілерінің пікірі басқа елдер қабылдаған және аз уақыт ішінде ең жоғары тиімділік көрсеткен шаралармен сәйкес келетінін көрсетеді⁴.

Бұл Грузия мен Сингапурдың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша қабылдаған шаралары. Мысалы, халықтың пікірінше, ҚР-дағы сыбайлас жемқорлықтың негізгі себептерінің бірі-бюрократизацияның жоғары деңгейі, ал мемлекеттік қызметшілердің пікірінше — жалақы деңгейінің төмендігі. Грузия мен Сингапур сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес процесінде осы проблемаларды жою жөнінде елеулі шаралар қабылдады. Грузия мен Сингапурдың тәжірибесін талдай отырып, бұл проблемалардың шешімі болды деген қорытындыға келуге болады. Бұл елдердегі сыбайлас жемқорлықты азайтуға тікелей әсер етеді. Тиісінше, халық пен мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас

жемқорлықтың себептеріне қатысты пікірлерін талдап, Грузия және Сингапур сияқты елдердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша қабылдаған шараларының оң нәтижелерін ескере отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдағы ҚР заңнамалық базасын жақсарту үшін мынадай ұсынымдар берілуі мүмкін⁵.

1. Бюрократизация деңгейін: а) артық мемлекеттік органдарды және олардағы қызметкерлер санын қысқарту, сондай-ақ квазимемлекеттік секторды қысқарту арқылы төмендету. Бүгінгі таңда жұмыс істеп тұрған мемлекеттік қызметшілердің саны ресми түрде 91 330 адамды құрайды, ал квазимемлекеттік сектор қызметкерлерінің саны біз үшін есептеу қиын, бірақ олардың шамадан тыс және негізсіз көп екендігі туралы жалпы әсер бар; б) мемлекеттік органдардың рұқсатын немесе тіркеуін талап ететін немесе лицензиялауға жататын қызмет түрлері мен операциялардың санын қысқарту («Рұқсаттар және хабарламалар туралы» ҚР Заңына сәйкес қызметтің 26 түрі лицензиялауға жатады); в) лицензиялар алу үшін қажетті құжаттарды қысқарту.

2. Мемлекеттік қызметшілер үшін жалақы мен әлеуметтік жеңілдіктерді арттыру.

3. Халықтың мемлекеттік қызметшілермен тікелей байланысын азайту. Сингапурдың үлгісі бойынша, барлық мемлекеттік қызметтерді толық электрондық ұсынуға көшу бойынша шаралар қабылдау.

4. Көзделген әкімшілік және қылмыстық, сондай-ақ жазаның қатаңдығы. Мысалы, ҚР ӘҚБтК-нің 594-бабына сәйкес жол қиылыстарынан өтудің басым құқығын пайдаланатын көлік құралына жол беру жол жүрісі қағидаларының талаптарын орындамау 15 АЕК мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады, бұл 34 035 теңгені құрайды (2017 жыл үшін 1 АЕК = 2 269 теңге). 2016 жылы ҚР-да жалақының ең төменгі мөлшері 24 459 теңгені, 2017 жылы АЕК орташа жалақы мөлшері 136 777 теңгені құрайтынын ескерсек, 2018 жылы осы мәселені шешуі мүмкін ҚР азаматының орташа айлық табысының 24 %-ын құрайтын айыппұл төлеуден гөрі пара берілетін болады.

5. ҚР заңнамасын мыналар арқылы оңайлату: а) тиісті құқық қолдану проблемаларын шешетін және олардың жүйелілік деңгейін арттыратын салалық заңдар мен заңға тәуелді актілердің санын қысқарту; б) нормативтік-құқықтық актілерге анықтық енгізу. Мысалы, дұрыс түсінбеу мүмкіндігін болдырмау мақсатында сыбайлас жемқорлықтың барлық субъектілері мен мәніне нақты анықтама беру⁶.

¹ Буракова Л. А. Неліктен Грузия жетістікке жетті. — М., 2011.

² Hin K. T. National Anti-Corruption Strategy: The Singapore Experience. 2012. Resource Material Series, No. 86, P. 95 – 104. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No86/No86_14VE_Hin1.pdf (18.03.2017) (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

³ Камназаров М. М. және Сарсенов М. Шетелдік заңнамаларды сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласында талдау (Сингапур, Оңтүстік Корея, АҚШ, Ресей). [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://goo.gl/8jUxrb> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

⁴ Yong C. Civil servants to get 0.45 month mid-year bonus. 2016. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://www.straitstimes.com/singapore/civil-servants-to-get-045-month-mid-year-bonus-0> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

⁵ Мауленов Г. С. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық-құқықтық нормаларды имплементациялау Қазақстан Республикасының заңнамасы // Құқық және мемлекет. — 2014. — № 1 (62). — Б. 84 – 88.

⁶ Қоғамов М. Ш. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың ұлттық жүйесі // Ұйымдастырушылық және құқықтық негіздер // Құқық және мемлекет. — 2015. — № 4 (69). — Б. 46 – 51.

Абишева А. К.,

докторант, капитан полици

(Академия правоохранительных органов

при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,

Акмолинская обл., Целиноградский р-н, с. Косшы)

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ЗА ИЗГОТОВЛЕНИЕ И ОБОРОТ МАТЕРИАЛОВ ИЛИ ПРЕДМЕТОВ
С ПОРНОГРАФИЧЕСКИМИ ИЗОБРАЖЕНИЯМИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ЛИБО ПРИВЛЕЧЕНИЕ ИХ
ДЛЯ УЧАСТИЯ В ЗРЕЛИЩНЫХ МЕРОПРИЯТИЯХ ПОРНОГРАФИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА**

Рост числа преступлений в отношении детей, в том числе половых посягательств, обусловило принятие государством жестких, карательных мер по борьбе с данными видами уголовно наказуемых деяний. В 2020 г. в Казахстане было зафиксировано более 700 преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних и осуждены 399 человек¹.

С принятием Закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросу реализации отдельных положений Послания Главы государства К.-Ж. Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. «Казахстан в новой реальности: время действий»² (далее — Закон) категория преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних была расширена тремя составами деяний, предусмотренных ст. ст. 134, 144 и ч. ч. 2 и 3 ст. 312 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее — УК РК)³.

Казахстан, как один из участников Конвенции о правах ребенка⁴, ратифицировал факультативный протокол, касающийся торговли детьми, детской проституции и детской порнографии⁵ и согласно его ст. 3 «обеспечивает, чтобы, как минимум, следующие деяния и виды деятельности были в полной мере охвачены его криминальным или уголовным правом, независимо от того, были ли эти преступления совершены на национальном или транснациональном уровне или в индивидуальном или организованном порядке — с) производство, распределение, распространение, импорт, экспорт, предложение, продажа или хранение в вышеупомянутых целях детской порнографии»⁵.

Статья 312 УК РК предусматривает ответственность за изготовление и оборот материалов или предметов с порнографическими изображениями несовершеннолетних либо их привлечение для участия в зрелищных мероприятиях порнографического характера³.

Для полного понимания объективной стороны данного состава необходимо прояснить, что же подразумевается под материалами и предметами порнографического характера. Интернет-источник определяет «под порнографическими материалами — живописные, графические, литературные и иные издания (фотографии, картины, рисунки, плакаты, кино- и видеофильмы и т. д.), в которых грубо натуралистически, непристойно изображается половой акт с акцентом на физическом контакте половых органов и на физиологии половых отношений с целью провокации нездорового полового возбуждения»⁶. Под порнографическими предметами понимаются «предметы, грубо натуралистически изображающие половые органы человека (эрегированный фаллос, фаллос в момент оргазма и т. п.)»⁶. Закон Республики Казахстан «О средствах массовой информации»⁷ определяет кино-, видеопродукция порнографического и специального сексуально-эротического характера как натуралистическую, подробную фиксацию полового акта либо демонстрацию обнаженных гениталий в процессе сексуального контакта, способствующую возбуждению сексуального влечения или удовлетворению сексуальных потребностей, которые не соответствуют моральным ценностям, оскорбляют честь и достоинство человека.

Необходимо различать материалы и предметы порнографического характера от произведений эротического характера потому, как последние отображают сексуальные отношения, однако без грубого натурализма и без возбуждения нездоровых сексуальных эмоций⁶, «воспевающие красоту человеческого тела, глубину человеческих чувств, включая интимную сферу, что достигается без грубого натурализма, а также изображения оголенного тела с научной целью»⁸.

Отнесение состава уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 312 УК РК, в перечень категорий преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних, на наш взгляд, является обоснованным, так как данный состав посягает на общественные отношения, призванные обеспечить нормальное духовное развитие несовершеннолетних обою пола. При этом, как показывает практика, данные факты имеют место быть в совокупности с другими составами уголовно-правовых деяний, посягающих на половую неприкосновенность лица, не достигшего восемнадцатилетнего возраста.

Примером может быть громкий случай, виновные лица в котором совершали насилие (виновная женского пола была признана соучастником по ст. 120 УК РК), насильственные действия сексуального характера, снимали на сотовый телефон свои преступные действия и выкладывали в сети Интернет, где и были разоблачены сотрудниками Интерпола. Судья, выносивший приговор виновным лицам за распространение материала порнографического характера с участием несовершеннолетнего лица, квалифицировал деяния по п. 2 ч. 3 ст. 312 УК РК, так как потерпевшая на момент совершения в отношении нее преступных действий была малолетней и в силу своего беспомощного состояния не могла оказать сопротивления взрослым.

Ныне действующая редакция УК РК излагает объективную сторону ч. 2 ст. 312 как «привлечение несовершеннолетних для участия в качестве моделей или актеров в изготовлении материалов и (или) предметов порнографического характера, а равно в качестве исполнителей в зрелищных мероприятиях порнографического характера лицом, достигшим восемнадцатилетнего возраста».

По нашему мнению, с законодательным изложением настоящего состава нельзя согласиться полностью. Говорить, что малолетние лица, являющиеся жертвами сексуального насилия участвуют в создании материалов порнографического характера «добровольно» в качестве «моделей или актеров»

нельзя, потому что понятие «модель», определенное во многих толковых словарях, — это «натурщик, натурщица, какой-нибудь предмет, служащий материалом для художественного воспроизведения, изображения»⁹ или «человек, демонстрирующий товары (в частности, модную одежду) с целью их рекламы или позирующий для фотографа». И, тем более, употреблять как «актер-исполнитель ролей в спектаклях и кино»¹⁰ или «исполнитель ролей в театральных представлениях, в кино, на телевидении»¹¹.

В данном контексте уголовного закона несовершеннолетнее лицо следует понимать и определять как жертву или лицо, привлеченное для создания материалов и предметов порнографического характера, а не как актера или модель, так как ребенок в силу своего беспомощного состояния не может быть лицом, указанным в формулировке диспозиции ч. 2 ст. 312 уголовного закона. Независимо от срока давности, материалы с его участием, распространенными в интернет-сети, могут причинить вред не только в момент совершения или выявления преступления, но и по истечении нескольких лет. И речь идет не только о физическом и психическом здоровье ребенка, но и о его (ее) дальнейшей репутации, которая может пострадать вследствие выявления таких материалов с его (ее) изображением во взрослой жизни.

В связи с этим предлагаем внести изменения в УК РК и изложить ч. 2 ст. 312 в следующей редакции: «привлечение несовершеннолетних в изготовлении материалов и (или) предметов порнографического характера, а равно в качестве исполнителей в зрелищных мероприятиях порнографического характера».

При этом снизить возрастной порог субъекта преступления, привлекаемого в качестве виновного, с восемнадцатилетнего возраста (как указано в законе) до общего возраста уголовной ответственности — 16 лет, т. е. в ч. 2 анализируемой статьи отказаться от формулировки «лицом, достигшим восемнадцатилетнего возраста».

Анализ мониторинга сети Интернет демонстрирует то, что лица, не достигшие совершеннолетия (16-ти, 17-ти лет), вполне могут пользоваться сотовыми телефонами или другими предметами фото- и видеофиксации для запечатления действий порнографического характера и дальнейшего выкладывания в сети таких материалов, зачастую шантажируя или угрожая жертве, что является разновидностью психологического насилия в отношении потерпевших.

Снижение возраста уголовной ответственности позволит жестко контролировать оборот материалов порнографического характера, при этом полагаем, что принятие диспозиции данной нормы, будет являться скорей превентивной мерой, а не способом вовлечения молодых лиц в орбиту уголовной юстиции.

---

¹ Статистические сведения Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://infopublic.pravstat.kz/> (дата обращения: 19.03.2021).

² Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросу реализации отдельных положений Послания Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий» от 30 декабря 2020 г. № 393-VI. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35256101 (дата обращения: 19.03.2021).

³ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. №226-V. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 19.03.2021).

⁴ Конвенция о правах ребенка. Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml (дата обращения: 19.03.2021).

⁵ Закон Республики Казахстан «О ратификации Факультативного протокола к Конвенции о правах ребенка, касающегося торговли детьми, детской проституции и детской порнографии» от 4 июля 2001 г. № 219. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000219_ (дата обращения: 19.03.2021).

⁶ Порнографические материалы или предметы. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://studopedia.net/8_53213_porograficheskie-materiali-ili-predmeti.html (дата обращения: 19.03.2021).

⁷ Закон Республики Казахстан «О средствах массовой информации» от 23 июля 1999 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000451_ (дата обращения: 19.03.2021).

⁸ Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан / Под общ. ред. С. М. Рахметова, И. И. Рогова. — Алматы, 2016.

⁹ Толковый словарь русского языка / Под ред. Д. Н. Ушакова. — М., 1935 – 1940. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://enc.biblioclub.ru/Encyclopedia/117> (дата обращения: 19.03.2021).

¹⁰ Актёр. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Актёр_\(значения\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Актёр_(значения)) (дата обращения: 19.03.2021).

¹¹ Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — М., 1997. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://onlinedic.net/ozhegov/page/word299.php> (дата обращения: 19.03.2021).

*Абрамкин А. Д.,
адъюнкт кафедры уголовного права и криминологии,
старший лейтенант полиции
(Краснодарский университет МВД России)*

НЕКОТОРЫЕ СПОСОБЫ СОВЕРШЕНИЯ ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЙ В СФЕРЕ ЗАКУПОК ТОВАРОВ, РАБОТ, УСЛУГ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ИЛИ МУНИЦИПАЛЬНЫХ НУЖД

В последние годы возрастает значение контрактной системы закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных или муниципальных нужд. Государство выделяет значительные средства как на федеральные целевые программы, так и на муниципальные нужды. Несмотря на введение уголовной ответственности за злоупотребления в сфере государственных закупок, рассматриваемая сфера остается достаточной коррумпированной.

Оценить уровень коррупции в секторе государственных закупок достаточно сложно. По индексу восприятия коррупции, который ежегодно составляет Transparency International, Россия занимает 138 место из 180. Ближайшие соседи в этом списке — Иран, Ливан, Мексика и Папуа – Новая Гвинея¹.

Контрактная система закупок — сложный механизм, обладающий специфическими особенностями. В связи с тем, что она создана для удовлетворения государственных или муниципальных нужд, совершаемые в ней преступления, носят высоко латентный характер.

Несмотря на то, что существует специальная уголовно-правовая норма, предусматривающая ответственность за злоупотребления в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных или муниципальных нужд, уровень правонарушений достаточно высок. В связи с отсутствием статистики приговоров по ст. 204 УК РФ², целесообразно обратиться к статистическим данным по совершению административных правонарушений.

Так, согласно данным Федеральной Антимонопольной службы РФ в третьем квартале 2020 г. было возбуждено 7 тыс. дел об административных правонарушениях за нарушения законодательства Российской Федерации о контрактной системе в сфере закупок³.

Одна из основных задач дальнейшего успешного и устойчивого социально-экономического развития Российской Федерации на долгосрочную перспективу — противодействие коррупции.

Среди основных причин, способствовавших злоупотреблениям в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных или муниципальных нужд, можно выделить следующие:

- несовершенство и наличие пробелов в законодательстве о контрактной системе Российской Федерации;
- низкий уровень доверия со стороны участников (исполнителей) недоверие как к конкретным организациям, так и в целом к контрактной системе закупок;
- недостаточный уровень квалификации работников контрактных служб, контрактных управляющих и иных лиц, участвующих в контрактной системе закупок; незнание нормативно-правовой базы, видов административной, уголовной ответственности за совершение правонарушений;
- пассивная роль Министерства экономического развития, Федеральной антимонопольной службы Российской Федерации и иных уполномоченных органов государственной власти в обеспечении контроля сферы государственных закупок;
- преступные действия отдельных должностных лиц, в том числе коррупционной направленности, принимающих юридически значимые решения в процессе осуществления контрактных процедур.

Контрактная система закупок представляет собой последовательную систему, которая строго регламентирует весь процесс закупочной деятельности, основными этапами которой являются:

- планирование закупок и подготовка документации;
- размещение заказа и оценка заявок;
- заключение, исполнение и контроль выполненных контрактов^{4, 56}.

На каждом из этих этапов совершаются различные злоупотребления в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных или муниципальных нужд⁵.

На этапе планирования и подготовки документации закупки нарушения могут быть совершены контрактным управляющим, работниками контрактной службы и иными представителями заказчика путем:

- определения завышенных объемов закупки, разделения крупного контракта на более мелкие, а также приоритета подачи заявок;

- завышение стоимости закупки на этапе исследования рынка;
- установления более сжатых сроков исполнения контракта.

На этапе размещения заказа и оценки заявок возможны следующие злоупотребления и иными представителями заказчика следующими способами:

- 1) несвоевременное размещение закупочной документации и создание неполного пакета документов;
- 2) установление требований к товару, не влияющих на его качественные характеристики, надежность, долговечность, производительность;
- 3) необоснованное ограничение круга участвующих лиц (включение в контракт работ, требующих наличие лицензии и не нуждающихся в таковой).

На этапе заключения, исполнения и контроля выполненных контрактов:

- необоснованное изменение условий контракта, запрос неуказанных документов или сведений;
- затягивание (заключения, оплаты) контракта;
- необоснованный отказ от заключения контракта;
- принятие невыполненных работ, недопоставленных товаров, неисполненных услуг по контракту;
- осуществление заказчиком необоснованной претензионно-исковой деятельности по объему и срокам исполнения;
- неправомерное изменение заказчиком условий гарантийного обслуживания.

Для эффективного противодействия указанным способам злоупотреблений в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных или муниципальных нужд необходимо повышать и поддерживать стандарты добросовестности лиц, представляющих интересы заказчика. Обучение и повышение квалификации способствуют поддержанию стандартов добросовестной работы за счет обеспечения наличия навыков, необходимых на этапах формирования заказа и проведения отбора, а также контроля за исполнением контрактов⁶.

Основным фактором успешного противодействия злоупотреблениям в сфере государственных закупок является прозрачность проводимых процедур. Особенно важным представляется участия общественности в обеспечении прозрачности государственных закупок. Увеличение количества обоснованных проверок закупочных процедур правоохранительными и надзирающими органами также позволяет обеспечить соблюдение основных принципов контрактной системы закупок — открытости и прозрачности, установленных ст. 7 ФЗ РФ «О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг, для обеспечения государственных и муниципальных нужд» от 5 апреля 2013 г. № 44-ФЗ⁷.

¹ Коррупция демонстрирует стабильность. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.kommersant.ru/doc/4220126> (дата обращения: 14.05.2021).

² Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата обращения: 14.05.2021).

³ Аналитический отчет по результатам осуществления мониторинга закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд в соответствии с Федеральным законом «О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд» по итогам III квартала 2020 г. от 5 апреля 2013 г. № 44-ФЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://minfin.gov.ru/common/upload/library/2020/10/main/Itog_44-FZ.pdf (дата обращения: 14.05.2021).

⁴ Быковская Ю. В. Выявление коррупционных преступлений в сфере закупок для государственных и муниципальных нужд: Учеб. пос. / Ю. В. Быковская, Е. А. Сафохина. — М., 2018.

⁵ Бастрыкин А. И. Правовые проблемы борьбы с коррупцией // Российский следователь. — 2017. — № 24. — С. 4 – 6.

⁶ Шурпаев Ш. М. Некоторые аспекты криминологической характеристики коррупционных преступлений в сфере государственных и муниципальных закупок // Российский следователь. — 2016. — № 21. — С. 36 – 40.

⁷ Федеральный закон «О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг, для обеспечения государственных и муниципальных нужд» от 5 апреля 2013 г. № 44-ФЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_144624/ (дата обращения: 14.05.2021).

Абылқасым Г. Ә.,

магистрант;

Рахимбеков Е. М.,

магистрант

*(Кокшетауский университет им. Абая Мырзахметова,
Республика Казахстан)*

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ГРАБЕЖ

На территории Казахстана длительное время действовал УК РСФСР 1926 г.¹

Не упоминать об Указе «Об уголовной ответственности за хищение государственного и общественного имущества» от 4 июня 1947 г.² непозволительно: он являлся общесоюзным законом. Систему основных преступлений против личной собственности изменил Указ «Об усилении охраны личной собственности граждан»³. Он отказался от понятия грабежа^{4, 10}. Открытое ненасильственное завладение имуществом было отнесено к краже; похищение имущества, соединенное с насилием над потерпевшим, — к разбою^{4, 10}.

В Указе различались два вида разбоя. Простой разбой образовывало нападение, соединенное с насилием, не опасным для жизни и здоровья потерпевшего или с угрозой его применения.

Часть 2 данной статьи устанавливала ответственность за разбой: нападение, соединенное с насилием, опасным для жизни и здоровья потерпевшего, или с угрозой смертью или тяжким телесным повреждением, а равно совершенное шайкой либо повторно.

Законом Казахской ССР от 22 июля 1959 г. был принят Уголовный кодекс Казахской ССР и введен в действие с 1 января 1960 г.⁵, в ст. 76-1 которого была предусмотрена ответственность за грабеж. Грабежом признавалось открытое похищение государственного или общественного имущества.

В УК РК 1997 г.⁶ квалифицирующими признаками грабежа были: организованной группой; в крупном размере; лицом, ранее два или более раз судимым за хищение либо вымогательство.

Согласно п. 3 примечания к ст. 175 УК РК 1997 г. под неоднократным в ст. ст. 175 – 181 признавалось совершение преступления, если ему предшествовало совершение одного или более преступлений, предусмотренных этими статьями, а также ст. ст. 248, 255, 260.

Законом РК от 27 декабря 2019 г. № 292-VI в статью «Грабеж» были внесены следующие изменения: из ч. 2 ст. 191 УК РК в ч. 4 перенесены такие квалифицирующие признаки, как «неоднократность» и незаконное проникновение в жилое, служебное, производственное помещение либо хранилище. Тем самым казахстанский законодатель усилил ответственность за совершение грабежа⁷.

В части 3 ст. 191 УК РК 2014 г.⁸ предусмотрены квалифицирующие признаки: в крупном размере; неоднократно; незаконное проникновение в жилое, служебное, производственное помещение либо хранилище. Следует заметить, что в РФ законодатель отказался от такого квалифицирующего признака, как «неоднократность».

В части 4 ст. 191 УК РК квалифицирующими признаками являются: преступная группа; особо крупный размер деяния, предусмотренные ч. ч. 1, 2 или 3 этой статьи, если они совершены: 1) преступной группой; 2) в особо крупном размере.

Следует заметить, что в законодательстве Англии, Германии, Польши, США, Франции, Швейцарии отсутствует дефиниция грабежа. Некоторые страны конструируют квалифицированные составы краж по признаку применения насилия к потерпевшему, поглощая тем самым понятие грабежа составом кражи (Англия, Германия, Швейцария) либо общим понятием хищения или преступлениями против собственности (Франция).

В соответствии с Законом о краже (1968 г.) в Англии лицо виновно в совершении ограбления, когда крадет имущество и непосредственно перед или во время совершения деяния применяет силу с целью его совершения или вызывает страх у лица угрозой применить силу^{9, 366}.

Чтобы приблизить наше уголовное законодательство к вышеуказанным странам, нами ранее предлагалось ввести в уголовное законодательно понятие «перерост» кражи в грабеж или кражи в разбой.

¹ Уголовный кодекс РСФСР редакции 1926 года (с изм. по сост. на 1 марта 1957 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://docs.cntd.ru/document/901757374> (дата обращения: 06.05.2021).

² Указ «Об уголовной ответственности за хищение государственного и общественного имущества» от 4 июня 1947 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=6083#06963527498411575> (дата обращения: 06.05.2021).

³ Указ Президиума ВС СССР «Об усилении охраны личной собственности граждан» от 4 июня 1947 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://ru.wikisource.org/wiki/Указ_Президиума_ВС_СССР_от_4.06.1947_об_усилении_охраны_личной_собственности_граждан (дата обращения: 06.05.2021).

⁴ Балтабаев К. Ж., Юрченко Р. Н. Рассмотрение уголовных дел о кражах чужого имущества: Практ. пос. — Астана, 2009.

⁵ Уголовный кодекс Казахской ССР от 22 июля 1959 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1004273 (дата обращения: 06.05.2021).

⁶ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 г. № 167-І (с изм. и доп. по сост. на 03.07.2014 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008032 (дата обращения: 06.05.2021).

⁷ Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и усиления защиты прав личности» от 27 декабря 2019 г. № 292-VI ЗРК. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=39975530 (дата обращения: 06.05.2021).

⁸ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 30.12.2020 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/m/document?doc_id=31575252 (дата обращения: 06.05.2021).

⁹ Закон о краже (1968 г.) в Англии. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1968/60/contents> (дата обращения: 06.05.2021).

Айдарбек С. О.,

*старший преподаватель кафедры криминалистики,
магистр юридических наук, подполковник полиции*

(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СВЕДЕНИЙ О ЗУБАХ В УСТАНОВЛЕНИИ ЛИЧНОСТИ НЕУСТАНОВЛЕННЫХ ТРУПОВ

Зачастую лицу, осуществляющему досудебное расследование по факту обнаружения трупа, в целях установления личности приходится прделывать большую и трудоемкую работу. Она обычно начинается с момента осмотра трупа и выяснения всех обстоятельств дела. Обстановка места происшествия довольно часто не позволяет следователю и специалисту своевременно произвести осмотр трупа на месте его обнаружения с участием судебно-медицинского эксперта, который необходим при описании анатомических признаков внешнего облика неопознанного трупа. В этих случаях более детальный осмотр трупа производится в помещении морга судебно-медицинским экспертом.

Следы зубов в следственной практике встречаются сравнительно редко. Это объясняется их спецификой и недооценкой криминалистического значения некоторыми практическими работниками¹.

Целью при установлении трупа человека является использование специальных знаний при исследовании идентификационных признаков зубного аппарата, которые могут быть использованы при опознании личности и проведения исследования (экспертизы). Экспертиза в таких случаях, как правило, является комплексной. Ее проводят судебно-медицинские эксперты, стоматологи и рентгенологи.

В настоящее время в практической деятельности для опознания неопознанного трупа в основном применяются его дактилоскопирование и опознавательная фотосъемка по правилам судебной фотографии. Дактилокарты и фотоснимки помещаются в базы АДИС «Папилон – 7», АИПС «Портрет – Поиск». В зависимости от срока давности наступления смерти некоторые трупы из числа лиц без вести пропавших предъявляются на опознание близким родственникам.

При обнаружении на месте происшествия скелетированных и мумифицированных трупов, отсутствии кожного эпидермиса и возможности производства его дактилоскопирования, необходимо применять другие способы идентификации (портретный и пр.).

Криминалистическое значение зубов было известно несколько столетий тому назад. Н. В. Терзиев приводит рассказ о событии, случившемся в 1620 г. в Англии. На открытой местности лежал скелет неизвестного лица. Распространились слухи, что это скелет Н., тайно убитого неким Л. Опасаясь разоблачения и желая затруднить опознание, Л. подговорил лекаря скрытно удалить из челюсти скелета несколько зубов, но лекарь отказался. Вскоре об этом все узнали и преступление было раскрыто.

С течением времени криминалистическое значение зубов в раскрытии преступлений все более возрастало. Так, в Бостоне без вести пропал профессор Медицинской коллегии Паркман. Возникло предположение, что он был убит, а подозрение в убийстве пало на профессора химии того же университета Вебстера, которого последний раз видели с Паркманом. В лаборатории Вебстера при производстве обыска в одном из ящиков химических реактивов нашли часть человеческого тела, а в камине — несгоревшие человеческие кости, зубы и золотую пластинку с искусственными зубами. Экспертизу зубов поручили дантисту, за три года до этого делавшему Паркману искусственные зубы. Обнаружен-

ные при обыске части протеза и модель сопоставили между собой, и они точно совпали. Это совпадение было особенно убедительно и наглядно в связи с тем, что Паркман имел неправильную форму челюсти и одного зуба. Эксперт дал категорическое заключение о том, что найденные при обыске зубы и протез принадлежали Паркману. Это заключение сыграло решающую роль не только в установлении личности Паркмана, но и в осуждении Вебстера, позднее сознавшегося в убийстве².

Одним из более эффективных методов, по мнению М. В. Розина и Г. Л. Голобродского, является рентгенография зубов живых лиц при постановке на криминалистический учет в связи с тем, что возникает необходимость создания базы рентгеновских фотоснимков зубного аппарата лиц, склонных к совершению преступлений, для дальнейшего опознания личности. Прижизненные рентгеновские фотоснимки зубов трупа являются ценнейшим опознавательным материалом, но, к сожалению, практика их использования при опознании трупов применяется в исключительных случаях³.

Одна из причин такого положения — неосведомленность оперативных и следственных подразделений о возможностях использования методов рентгенологии для опознания трупов. Основная причина, на наш взгляд, кроется в чрезвычайно коротких сроках хранения рентгеновских снимков и отсутствии дополнительного массива в правоохранительных органах. Срок хранения рентгеновских снимков при отсутствии патологии — 2 года, отражающих патологические изменения — 5 лет. В большинстве случаев врачи-стоматологи отдают рентгеновские снимки пациенту. Поэтому при обращении о розыске лиц без вести пропавших у заявителей необходимо выяснять, не было ли у исчезнувших заболеваний зубного аппарата, дефектов, протезов, есть ли рентгеновские снимки. Рентгенограммы особенностей зубов и костной системы пропавшего следует прилагать к ориентировкам, где указаны особые признаки внешности разыскиваемого.

М. В. Розин приводит интересный случай использования рентгенограмм для установления личности погибшего при обнаружении скелетированного трупа.

Гражданин А. В. Поляков обратился в полицию с заявлением, что у него исчезла жена, которую объявили в розыск как без вести пропавшую. Примерно через полтора года под полом его летней кухни был обнаружен расчлененный труп. Судебно-медицинская экспертиза установила, что останки расчлененного трупа принадлежат женщине 35 – 40 лет, ростом 150 см. Эти данные не исключали принадлежности останков жене Полякова. Для отождествления личности погибшей было решено тщательно изучить зубы трупа. Из архива стоматологической поликлиники, где лечилась разыскиваемая, изъяли лечебную медицинскую карту. Там оказалась рентгенограмма шести зубов правой стороны верхней челюсти. На рентгеновском снимке отчетливо были видны: корень 5-го зуба, отсутствие 4-го зуба, непрорезавшийся 3-й зуб, неправильное положение 2-го зуба и конусовидная форма 1-го зуба. В своей совокупности обнаруженные признаки индивидуализировали зубной аппарат больной. С этих же зубов у трупа изготовили рентгенограмму и сравнили ее с ранее полученными снимками. В результате эксперт нашел полнейшее совпадение вышеуказанных признаков. Не оставалось сомнения, что убитой является жена Полякова. Поляков был уличен в убийстве и осужден⁴.

Идеально устроенный зубной ряд встречается, к сожалению, очень редко. Поэтому специалист будет всегда иметь дело с теми или иными отклонениями от нормы либо различными дефектами зубов. В большинстве случаев особенности, индивидуализирующие отдельные зубы, для идентификации недостаточны. Аномалии бывают различными, они могут относиться к количеству, размерам, расположению, форме зубов и т. д. Различают еще аномалии прикуса, т. е. случаи неправильного положения зубов верхней и нижней челюстей при их сжатии⁵.

Таким образом, для решения имеющихся проблем считаем необходимым:

1) создать в оперативно-криминалистической АИПС «Трасолог» дополнительный учет «Рентгеновские фотоснимки и фотокарточки зубного аппарата» при постановке лиц на криминалистический учет. Это даст возможность при проведении опознания в установлении личности трупа;

2) разработать определенную и четкую систему опознавательных признаков зубного аппарата трупа и наличие протезов, методику производства рентгеновских фотоснимков и слепков зубного аппарата.

¹ Вильга Г. И. О зубах в судебно-медицинском отношении. — М., 1903.

² Терзиев Н. В. Криминалистическое отождествление личности по признакам внешности. — М., 1956.

³ Голобродский Г. Л. Судебно-медицинская оценка повреждений зубов: Сб. науч. работ по судебной медицине и криминалистике. — Харьков, 1956.

⁴ Розин М. В. К вопросу о возможности использования обзорных рентгенограмм черепа в качестве объектов, отождествляющих личность. Физико-технические методы в судебной медицине. — М. – Ставрополь, 1972. — С. 106 – 107.

⁵ Розинов М. В. Сочетание метода фотосовмещения с другими способами сравнительного исследования признаков внешности при отождествлении личности покойных // Вопросы травматологии, скоропостижной смерти и деонтологии в экспертной практике. — М., 1963. С. 222 – 225.

Айтжанов Ж. Е.,

*криминалистика кафедрасының оқытушысы полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

МӘЙІТТИ ИДЕНТИФИКАЦИЯЛАУ ҮШІН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ТАНЫМДЫҚ ФОТОТҮСІРІЛМГЕ ҚОЙЫЛАТЫН НЕГІЗГІ ТАЛАПТАР

Фотографиялық әдістер мен құралдар криминалистика тәжірибесінде кеңінен қолданылады. Алайда, фотосуреттің қарапайымдылығы мен қол жетімділігіне қарамастан, заманауи жабдықтар мен тиісті әдістемелік ұсыныстардың болуы, мәйіттің бет суреттері сирек кездеседі.

Танымдық суреттерінің типтік кемшіліктері: түсірілім бұрышының дұрыс таңдалмағандығы, мәйіт басының «дәретханасының» ұқыпсыз орындалғандығы, суреттің анық шықпауы, контрасттың тым жоғары немесе жеткіліксіз болуы, фонның болмауы, сондай-ақ жарықтандыруға қойылатын қарапайым талаптардың бұзылуы және т. б.

Практикалық жұмыста белгісіз мәйітті суретке түсіруді мамандардың қайсысы жүргізуі керек деген сұрақ жиі туындайды. Әлбетте, сигналдық фототүсірілімді ішкі істер органдарының қызметкерлері де, сот дәрігерлері де білуге және жасай алуға міндетті. Сонымен қатар, қолданыстағы нормативтік құжаттар бойынша оқиға орнында суретке түсіруді жедел-криминалистика бөлімшелерінің қызметкерлеріне, мәйітханада суретке түсіруді сот-дәрігерлеріне жүктелген.

Тірі адамдарды тіркеу мақсатында және келесіні тану үшін суретке түсіруге арналған сот фотосуретіндегжей — тегжейлі бөлім жасалған — бұл сигналдық фотосурет (франц. тілінен «сигналетик» — сақтап алу әдісі). Ол «кескін масштабына, суретке түсушінің позициясы, оның басының орналасу жағдайы, суретке түсушінің сыртқы келбетінің жай-күйіне және жарықтандыруға қатысты белгілі бір ережелерді сақтай отырып жүзеге асырылады, сигналдық түсіру кезінде пайдаланылатын фотокамералар мен фотоматериалдар қойылатын талаптарға сәйкес келуге тиіс». Бұл бөлімнің ережелері белгісіз мәйіттердің сыртқы түрін суретке түсіру үшін де жарамды, өйткені криминалистикалық портреттік сараптама кезінде суреттерді тек бірыңғай талаптармен ғана салыстыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта сигналдық фототүсірілім стационарлық қондырғылармен салыстырғанда бірқатар маңызды ерекшеліктері бар «Canon», «Sony», «Nikon» типті камералармен жүргізіледі. Шағын форматтағы камералар үшін әрқашан объективтің фокустық арақашықтығын ескеру қажет. Сигналдық фототүсірілімнің маңызды шарты — адам беті (басының) мен фотоаппарат объективінің өзара дұрыс орналасуында.

Сондай-ақ 1884 жылы антропология, криминалистика, сот медицинасындағы ғылыми зерттеулер нәтижелерінің салыстырмалылығы үшін әлемнің барлық мемлекеттері франкфурттік көлденең (горизонталь) деп аталатын сыртқы көріністегі суреттердің біркелкілігі ережесін қабылдады. Бұл шартты көлденең (горизонтальды) сызықтың (жазықтық) құлақтың сыртқы саңылауының жоғарғы жиегінен және сол жақ көз шарасының төменгі жиегінен, ал шартты тік (вертикаль) сызықтың (жазықтық) маңдайдың ортасынан, мұрын артқашығы қырымен иек жағынан өтеді. Бұл сызықтардың (жазықтықтардың) камера объективінің оптикалық осіне перпендикуляр орналасуы сигналдық фотографияның негізгі талабы болып табылады.

Бұл ретте фотоаппарат объективі суретке түсушінің көз деңгейінде орнатылады.

Қазіргі уақытта мәйіттерді түсіру кезінде фас, оң және сол жақ профильдегі суреттерді алу міндетті болып табылады¹. Әрине, үш суреттегі сыртқы көрініс туралы ақпараттың мөлшері қайтыс болған адамның жеке басын криминалистикалық анықтау үшін, әсіресе тану немесе кейінгі идентификациялық сараптамалық зерттеу үшін әрдайым жеткіліксіз. Сондықтан, қажет болған жағдайда бейнені алу қырының көлемін кеңейтуге болады (басының $\frac{3}{4}$ бөлігінің солға және оңға бұрылысын алу), сондай-ақ мәйітті кеуде тұсына дейін, толық бойын суретке түсіруге болады және т. б. Ерекше белгілер болған кезде (тыртықтар, татуировкалар және т. б.) олардың егжей-тегжейлі фотосуреттері орындалады.

Мәйітті тану үшін суретке түсіру оқиға болған жерді шолу арқылы суретке түсіргеннен кейін бірден жүргізіледі. Егер мәйітті анықтау орнының шарттары тану фототүсірілімін жүргізу үшін жарамсыз болса, онда мәйітті мәйітханаға жеткізу немесе басқа жерге ауыстыру қажет.

Кейде мэйітті мэйітханаға жеткізу, атап айтқанда, мэйітті анықтау орнының елді мекеннен алыс орналасуымен, көліктің болмауымен, жолдың болмауымен байланысты бірқатар қиындықтар туғызады. Сонымен қатар, ыстық ауа-райында мэйіттің бұзылу процесі жеделдетіледі. Мұндай жағдайларда барлық шараларды басшылыққа ала отырып, мэйітті табылған жерде тану түсірілімін жүргізу қажет.

Суретке түсірер алдында мэйіттің бетідымқыл мақта жүнімен қан дақтары мен басқа зат бөліктері сүртіле отырып, суретке түсіру барысында шығылыспау үшін опаландыру жасай отырып, ретке келтіріледі. Киім кигізіліп және түзетіліп, түймелерісалынады. Егер мэйітте немесе оның жанында бас киіммен көзілдірік анықталған болса, онда фотосуреттердің екі нұсқасы жасалынады — бірінші фотосурет көзілдірікпен және бас киіммен, екіншісі оларсыз жасалу тиіс. Сонымен қатар мэйіттің шашы, мұрты, сақалытаралуы қажет және маңдай мен құлақ қалқаны ашық қалуы керек.

Қыста қатып қалған мэйіттерді еріту үшін ыстық немесе жылы суды қолдануға болмайды, өйткені бұл сөзсіз үстіңгі терікабатының өзгеруіне және эпидермистің бөлінуіне әкеледі. Мұндай мэйіттерді үй-жайда бөлме температурасында 10 – 12 сағат бойы ерітеді.

Мэйітті суретке түсіру кезінде жарықтандыру сыртқы келбет белгілерінің нақты бейнесін қамтамасыз етуі керек. Камера жарық көзі жағынан орналасуы тиіс. Ең қолайлысы, бүйірінен түсірілетін жарықтың мөлшері өте көп болмауы қажет. Қатты көлеңкелерді болдырмау үшін шағылысатын экранды (ақ қағаз парағы, ақ мата және т. б.) пайдалану керек. Нысанға жақын орналасқан заттардан көлеңке түспейтініне көз жеткізу керек.

Егер суретке түсіру табиғи жарықта жасалса, объектіге тікелей күн сәулесінің түсуіне жол бермеу керек. Ашық күн сәулесінде қолдан жасалған материалдың немесе арнайы шатырдың астына түсіру керек. Суреттердің сапасын жақсарту үшін жарық сүзгіштер қолданылуы қажет.

Мэйіттерді мэйітханада суретке түсіру табиғи және жасанды жарықтандыру кезінде де жүргізіледі.

Табиғи жарықта мэйітті терезенің жанына, жарықты бүйірден шамамен 45 градус бұрышта түсуі керек. Егер мэйіт бетінің бір бөлігі көлеңкеде болса, онда ол терезенің алдына, мэйіттің жарық түспейтін жағына, шағылысатын экранның көмегімен қосымша жарықтандырылуы тиіс. Жарықтандырудың біркелкілігін экранның қозғалысы арқылы реттеуге болады.

Кешке уақытта табиғи жарық жеткіліксіз болған кезде қараңғы бөлмеде қыздыру шамдары, шамдар, импульстік шамдар қолданылады. Сонымен қатар, егер бөлменің төбесі төмен және жарық болса, онда рефлекторлы жарық шамдарын жоғары қаратып, төбеден шағылысқан жарықтың көмегімен түсіру керек. Егер төбесі жоғары болса, оларды камераның екі жағына ұзын жолаққа, бір емес, екі шамды қойып қолданған жөн. Рефлекторлардың жарық ағыны шашыраңқы болатындай етіп бақылау қағазымен немесе мата қағазымен жабу керек.

Осы ережелер бойынша мэйітті кез-келген басқа үй-жайларда суретке түсіру керек. Мэйітті мэйітханада суретке түсіру, әдетте, сот-медициналық сою жүргізілгенге дейін жүргізілуі, ал егер мэйіттің бас сүйегі зақымдалып, оны ашу процесінде қайта қалпына келтіру жағдайында қайта суретке түсіруді жүзеге асыру қажет.

Мэйітті жатқан күйін суретке түсіру кезінде белгілі бір шарттарды сақтау қажет. Сонымен қатар, егер мэйіттің басын оңға немесе солға бұру мүмкін болмаса, онда қажетті позицияға бүкіл денені оңға, содан кейін сол жаққа бұру арқылы қол жеткізіледі. Алайда, бұл техникалық тәсілдер арқылы суретке түсірілетін тұлғаның «өмірлік» бейнесін алуға мүмкін бола бермейді. Егер бастың бейнесі жазық фонда түсірілген болса, кадрға бөгде заттар түспеуі керек. Сондықтан бастың артына кез-келген қарапайым жеңіл матаны немесе медициналық кленканы қою ұсынылады. Оқиға орнында фанера, брезент және өрнегі жоқ тегіс беті бар басқа материалдар сияқты құралдарды қолдануға болады. Фонда түсіру нысанын кесіп өтетін өткір сызықтар болмауы керек.

Мэйітті, оның бетін немесе қандай да бір бөлшектерін суретке түсіру кезінде әрдайым масштабты сызғышты қолдану керек, оны бастың үстіне қойып, фотосуреттерді басып шығару кезінде сызғыш кадрда болады. Бұл жағдайда арнайы жасалған ауқымды сызғышты қолданған жөн. Мұндай сызғыштың өлшемі 25 см-ге дейін, оған миллиметрлік бөлімдер бір жағынан ақ фонда, екінші жағынан қара фонда қолданылады. Миллиметрлік бөлімдерді әдеттегі белгілеумен қатар, 0,5 см және 1 см қара және ақквадраттармен белгіленуі керек. Мұндай сызғыш кез-келген фонда және әр түрлі теріс жазықтықтардағы масштабты анықтауға ыңғайлы. Мысалы, егер миллиметрлік бөлімдер нашар ажыратылса, онда масштабты оның квадраттарымен анықтауға болады².

Сонымен қатар, кадрда түсіру күні мен орны, белгісіз мэйітті тіркеудің реттік нөмірін көрсететін таңба болуы керек.

Фотосуреттер бет кескіні масштабын табиғи көлемі $\frac{1}{7}$ (қағаз форматы кемінде 60 см) болатын өлшемдермен басып шығарған жөн. Бұл мэйіттердің суреттерін жинақталған фотографиялық матери-

алдармен салыстыруға мүмкіндік береді. Тану карталары үшін өлшемі 5×6 см фотосуреттер де жасалады.

Өлімнен кейінгі елеулі өзгерістерге ұшыраған мәйіттердің сигналдық фотосуреттеріне қосымша сипаттама беру қажет. Онда тістер тістемінің орналасуының түрі, (жақтың жабық жағдайында) жағдайы көрсетіледі.

Мәйітгісою нәтижесінде пайда болған сыртқы көріністегі барлық өзгерістер (тері қабатының қатпарларымен әжімдердің және т. б. жоғалулары) сипаттамада көрсетілуі тиіс.

Жоғарыда айтылғандарды ескере келе, суретке түсіру кезінде келесідей негізгі талаптар ескерілгендігі жөн: біріншіден, суретке түсіру кезінде мәйіттің жағдайы, әдетте, тірі адамдардың сигналдық фототүсірілімі жүргізілетін ережелерге сәйкес болуы тиіс; екіншіден, қаза тапқан адамды кәсіби және әуесқойлық фототүсірілімде кең таралған ережелерге сәйкес келетін қосымша қырларында суретке түсірілуі тиіс; үшіншіден, мәйітті фототүсіру кезінде пайда болу белгілері туралы мәйітке қатысты барынша шынайы ақпарат алынуы тиіс.

Әрине, мәйітті анықталған орнында немесе мәйітханада тұлғаныжеке анықтауға жарамды сапалы фотосуреттерін алу негізгі практикалық міндет болып табылады. Суретке түсірудің әртүрлі шарттары, арнайы немесе қолдан жасалған техникалық құралдардың болуы немесе болмауы, сондай-ақ кез-келген басқа қолайсыз факторлардың әсерінен сапасыз фотосуреттер жасауға негіз бола алмайды.

Танылмаған мәйіттерді суретке түсірудің негізгі талаптарын орындау олардың сыртқы келбетін белгілеудің сапасы мен сенімділігін арттырудың маңызды шарты болып табылады, бұл қайтыс болған адамның жеке басын уақтылы анықтауға мүмкіндік береді.

¹ Шәкенов А. О. Криминалистика. — Астана, 2008.

² Федосюткин Б. А. Получение идентификационной и розыскной информации о личности погибшего (умершего). — М., 1988.

Алиев А. Н.,

*Біліктілікті арттыру және кадрларды қайта даярлау факультетінің
аға оқытушы-әдіскері, полиция капитаны*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ЗАҢНАМАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ

Еліміздің қоғамдық өмірінде болып жатқан, күрделі өзгерістер барысында қабылданған, нормативтік-құқықтық актілер қатарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама ерекше орында.

Әуелі, сыбайлас жемқорлық ұғымына анықтаулар бере кетсек:

С. И. Ожеговтың «Орыс тілінің түсіндірме сөздігінде: «Сыбайлас жемқорлық – парамен сатып алу, лауазымды тұлғалардың, саяси қайраткерлердің сатқындығы»;

Орыс тілінің үлкен академиялық сөздігінде «Сыбайлас жемқорлық — жеке басының қамы үшін өзінің қызметтік жағдайын, құқығын және мүмкіндіктерін тікелей, арсыз, ұрлықты түрде пайдалану, лауазымды тұлғалардың сатқындығы»;

Н. Ю. Шведованың редакциясымен шыққан, түсіндірме сөздікте «Сыбайлас жемқорлық — мафиялық құрылымдармен заңсыз пайда табу, пара алу, ұрлау және жымқыру жасаған, лауазымды тұлғалар мен саясаткерлердің моралдық бұзылуы».

Сондай-ақ, халықаралық саяси-құқықтық құжаттарда сыбайлас жемқорлық ұғымына келесідей анықтамалар берілген:

БҰҰ Конгрессінің 1990 ж. «Сыбайлас жемқорлықпен күресудің практикалық шаралары» резолюциясында: «сыбайлас жемқорлық әрекетінің субъектісі өзінің қызметтік жағдайын заңсыз пайдаланып жасаған, этикалық (адамгершілік), тәртіптік, әкімшілік және қылмыстық бұзушылық сипаты»;

1995 ж. Сыбайлас жемқорлықпен күрес жөніндегі Еуропалық Кеңесі: «пара алу (пара беру), мемлекеттік және жеке меншік секторда өкілеттік иеленген тұлғаларға қатысты кез-келген мінез-құлқы, лауазымды тұлғалардың мәртебесінен туындайтын міндеттердің бұзылуы»;

1999 ж. Еуропалық Кеңесінің Конвенциясында: «пара алушының мінез-құлқы немесе тиісті емес міндеттерін орындау жағдайында лауазымды тұлғаның сатқындығы және пара алуы, өзіне тиісті емес пайда іздеу немесе уәде беру».

Қазақстан Республикасының 2015 ж. 18 қарашадағы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру туралы» заңында: «сыбайлас жемқорлық — жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды

орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу».

1990 жылдардың басында Қазақстан посткеңестік кеңістіктен алғашқылардың бірі болып, кең ауқымды сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметке бет бұрды, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңшығару базасын қалыптастырды, қазіргі уақытқа дейін бұл заңнама өзінің дамуында бірқатар бізге белгілі кезеңдерден өтті, әрине, мұның барлығы Ұлт басшысы Н. Ә. Назарбаевтың жүргізген, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мемлекеттік саясатымен тікелей байланысты.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін алғаннан кейін оның аймағында бұрынғы КСРО және ҚазКСР-ның нормативтік-құқықтық актілері қызмет жасады, оның өзі жаңа экономикалық өмірге сәйкес келе бермеді. Мысалы, бұрын барлық мүлік мемлекеттің меншігі болып табылса, тәуелсіздіктен кейін жаңа толқын жекешелендіру басталды, яғни жекеменшік пайда болды, заңнама жаңа экономикалық нарыққа ілесіп, үлгере алмады.

Дәстүрлі экономикалық байланыстың үзілуінен және экономикалық құлдырау салдарынан кәсіпорындар тоқтап қалды, елде жұмыссыздық деңгейі жоғарлады, қылмыс өршіді, оның жаңа түрі пайда болды, яғни бұрын мемлекет бұндай қылмыстармен бетпе-бет келмеген еді, оның ішінде экономикалық қылмыстар болды. Сол уақытта ұйымдасқан қылмыс заңшығаруда өзінің ықпалын жасай бастады, мемлекеттік органдарға өздерінің адамдарын енгізу жолымен мемлекеттік қызметке әсер етті.

Мемлекеттік органдарға ұйымдасқан қылмыстардың ену қауіптілігін сезінген мемлекет қылмыстарға қарсы тұру және еліміздің әлеуметтік-экономикалық саласындағы өміріне тұрақтылық туғызу жөнінде шұғыл түрде алғаш шаралар қабылдайды.

Мемлекет органдар қызметінің алғашқы кезеңі сыбайлас жемқорлықты алдын алу емес, ондағы жасалған қылмыстармен күресуге бағытталды, осы мақсатта әдіс-тәсілдерді қайта өңдеу жүргізілді және оларды жинақтау нәтижесінде бұл жасалған айғақтарды тойтарумен мәселені шеше алмайтынын, бұған кешенді көзқараспен келу керектігін түсінді. Сондықтан, 1992 – 1997 жж. аралығында сыбайлас жемқорлыққа қарсы процестің нормативтік-құқықтық негізін қалыптастырды деп айтуға болады.

Қазақстан Республикасы Президентінің 1992 жылғы 17 наурызда «Ұйымдасқан нысандағы қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы» Жарлығы шықты. Мұның негізгі мақсаты елімізде құқыққа қайшы әрекеттерді таратуға, криминалды кәсіптің өсуіне, қылмыстардың ұйымдасуына жол бермеу болып табылады. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлық әрекеттеріне қарсы механизм элементтері ретінде: мемлекеттік өкімет пен басқару органдарында басшы қызмет атқаратын және жекешелендіру барысында мемлекеттік мүлікті меншігіне алатын адамдар үшін декларациялар беру тәртібін, сондай-ақ мемлекеттік қызметшілердің олардың қызметтік міндеттерін орындауға байланысты басқа мемлекеттердің ұйымдары мен азаматтарынан алған сыйлықтарын мемлекет қорына тапсыру тәртібін белгіленді¹.

Аталған кезең Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық саласында маңызды тарихи оқиғаға бет бұрды. Әуелі, 1995 жылғы 30 тамызда Қазақстан Республикасының Конституциясы қабылданып, президенттік басқару нысаны бекітілді, 1997 жылғы Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан – 2030» стратегиясы: барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әлауқатының артуы» атты Қазақстан халқына жолдауы жарияланды. Бұл маңызды құжат бірқатар әлеуметтік бағдарламалар мен жаңа нормативтік-құқықтық актілер — «Прокуратура туралы» заң, «Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» заңды күші бар жарлығы, Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі жаңартылды.

Сыбайлас жемқорлық қарсы заңнаманың қалыптасуының осы кезеңі 2030 жылға дейін Қазақстанның даму стратегиясының негізгі қағидаларын жүзеге асыру мақсатында 1995 жылғы 5 қарашада «Ұлтты қауіпсіздікті нығайту, ұйымдасқан қылмыспен және сыбайлас жемқорлықпен күрөуді келешекте күшейту жөніндегі шаралар туралы» жарлығы қабылданады.

Осындай мақсатта, Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейін барлық қоғамдық жүйені түбегейлі өзгертуге бет алды, сонымен қатар, бір уақытта мемлекеттік нысанды жаңарту процесін бастады, меншікті бөлу және қайта бөлу процесі, экономиканы либерализациялау, қаржы, салық, кеден және басқа да салаларға реформа жасалды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама қалыптасуының екінші кезеңі 1998 – 2000 жылдарды белгілеуге болады.

Бұл кезеңде сыбайлас жемқорлық ұйымдасқан қылмыстармен қатар қоғамға қауіптілік деңгейін көрсетті, сондықтан сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресу институтының жұмыс істеу әдістемесі мен әдістерін анықтау қажет болды. Осы кезеңде Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 2 шілдедегі «Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы» және 1999 жылғы 23 маусымдағы «Мемлекеттік қызмет туралы» заңдары шықты², бірақ бірнеше рет жетілдіріліп, өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 1 қаңтардағы Қылмыстық процессуалдық кодексі, 1998 жылғы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» заңы қабылданды. 2000 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен «Мемлекеттік қызметшілердің қызметтік этикалық ережесі», сондай-ақ, 1999 – 2000 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлықпен күресудің бірінші мемлекеттік бағдарламасы бекітілді.

Посткеңестік кеңістіктен кейін қабылданған Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 2 шілдедегі «Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы» заңында алғаш рет сыбайлас жемқорлық ұғымына анықтама берілді, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтармен күресудің мақсаттары мен қағидалары бекітілді. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлықпен байланысты құқық бұзушылық субъектілері нақты айқындалды. Атап айтсақ, сыбайлас жемқорлықпен байланысты құқық бұзушылық субъектілеріне мемлекеттік қызметті орындайтын және оған теңестірілген тұлғалар жатады³. Бұлар мемлекеттік қызметшілер, судьялар, Парламент және маслихат депутаттары және т. б. болып табылады. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізетін, уәкілетті органдар нақты белгіленіп, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасағаны үшін заңды жауаптылық қарастырылды.

Елімізде сыбайлас жемқорлықпен күресуді реттейтін, заңшығарушы базаның қалыптасуы, сыбайлас жемқорлықтың салдарынан этикалық ауытқулардың және құқық бұзушылық пен қылмыстың болуына байланысты тәртіптік, әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікке тартылатынын анықтауға мүмкіндік береді.

2001 – 2004 жылдар аралығын сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың үшінші кезеңімен салыстыруға болады.

Бұл кезеңде мемлекет сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресуді жалпы мемлекеттік саясат мәртебесіне дейін көтереді, осы бағытта ұйымдастырушылық және құқықтық жұмыстар жүргізеді, мұның барлығы жалпы жүйелі және кешенді сипатта болады.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2001 жылғы 5 қаңтардағы «2001 – 2005 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлықпен күресудің мемлекеттік бағдарламасы туралы» жарлығына сәйкес сыбайлас жемқорлық көріністерімен күресу жүйелі және дәйекті болды. Атап айтсақ, орталық мемлекеттік органдар қызметі сатылы түрде орталықсыздандыра бастады, олардың қызметтері аймақтық және жекеменшік секторларға кезең-кезеңімен берілді, монополия саласы қысқартылды, мемлекеттік қызмет көрсету саласында бәсекелестікті дамыту үшін жағдай туғызды, халыққа қызмет көрсетуде «бір терезе» қағидасы енгізілді⁴.

Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік сатып алу туралы» заңы және Қазақстан Республикасының әкімшілік құқықбұзушылықтар туралы кодексі қабылданды.

2002 жылғы сәуірде Қазақстан Республикасы Президенті жанында Сыбайлас жемқорлықпен күресу және мемлекеттік қызметшілердің қызметтік этикасын сақтау мәселелері жөнінде комиссия құрылды⁵. Бұл комиссия қызметінің мақсаты сыбайлас жемқорлықпен және мемлекеттік қызметшілердің қызметтік этика ережелерін бұзушылықпен күресті күшейтуге, сондай-ақ, мемлекеттік қызметшілердің жауаптылық деңгейін арттыруға бағытталған, келісілген шараларды қайта өңдеу және қабылдау болып табылады.

2004 жылғы 29 қаңтарда Қазақстан Республикасының Экономикалық және сыбайлас жемқорлықпен күрес жөніндегі агентігі (қаржы полициясы) туралы ереже бекітілді. Ережеге сәйкес Агенттік — Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органы болып табылады, ол өз қызметінде экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, экономикалық және сыбайлас жемқорлық қылмыстар мен құқықбұзушылықтарды алдын алу, анықтау, тойтару, ашу және тергеу бойынша арнайы атқарушы және кең функцияны жүзеге асырды.

2005 – 2014 жж. аралығында сыбайлас жемқорлық заңнаманың қалыптасуының төртінші кезеңі басталды.

Сыбайлас жемқорлықпен күрес Қазақстанның жеделдетілген экономикалық, әлеуметтік және саяси модернизациялаумен қатар жүрді. Сыбайлас жемқорлық көріністерін болдырмау, приватизациялау процесінің шынайылығын күшейту, мемлекеттік сатып алу және салық саясаты саласында шешімдер қабылдау, сонымен қатар, бюджет қаражатын жұмсаудың шынайылығы және тиімділігін арттыру мақсатында жұмыстар атқарылды.

Осындай мақсатта Қазақстан Республикасы Президентінің 2005 жылғы 14 сәуірде «Сыбайлас жемқорлықпен күресті күшейту, мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалар қызметінде тәртіпті нығайту туралы» жарлығы күшіне еніп, онда сыбайлас жемқорлық мемлекеттің стратегиялық курсы ретінде көрініс берді.

Transparency International («Халықаралық ашықтық») халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың пікірінше, Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілердің ар-ождан кодексінің қабылдануы сыбайлас жемқорлық жасауды тоқтатудың қолайлы жағдайы деп көрсетті.

2008 жылғы 4 мамырда Қазақстан Республикасы «Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы» заңын қабылдады⁶. Конвенцияға қол қоюдағы негізгі мақсат сыбайлас жемқорлықтың мейлінше тиімді және әрекетті алдын алуға бағытталған, шараларды қабылдау және нығайтумен байланысты болды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың қалыптасуының бесінші кезеңі 2014 жылдың тамызынан басталады.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру жөніндегі агентігінің бірқатар мәселелері және Қазақстан Республикасы Президентінің бірқатар жарлықтарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» жарлығына сәйкес Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру жөніндегі агентігі құрылды, өз қызметінде мемлекеттік қызмет саласына, мемлекеттік қызмет көрсету сапасын бағалау және бақылауға жетекшілікті жүзеге асыру жөнінде өкілеттік берілді. Осындай мақсатпен мемлекет басшысы мемлекеттік қызмет пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру саласында реттеуші және құқыққорғаушы функцияларды біріктіретін арнайы мемлекеттік орган құрады.

2016 жылғы қаңтарынан бастап күшіне енген: 2015 жылғы 18 қарашадағы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру туралы», 2015 жылғы 23 қарашадағы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет туралы», 2015 жылғы 2 қарашадағы «Қоғамдық кеңестер туралы», 2015 жылғы 16 қарашадағы «Ақпараттарға қол жетімділік туралы» жана заңдар қабылданды. Мұның бәрі «сыбайлас жемқорлық» ұғымын анықтауға және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар арасында нақты шектеулерді көрсетуге мүмкіндік берді. Сондай-ақ, сыбайлас жемқорлық қылмыстары мен құқық бұзушылықтары үшін жауаптылықтың екі түрі: қылмыстық және әкімшілік болып қарастырылған, мемлекеттік қызметтің барлық субъектілерінің қызметі үшін азаматтық бақылау жүйесі құрылды және енгізілді, көпшілік ақпараттарға азаматтардың еркін кіруі қамтамасыз етілді.

¹ Қазақстан Республикасы Президентінің 1992 жылғы 17 наурыздағы «Ұйымдасқан нысандағы қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы» Жарлығы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 ж. 9 қаңтардағы Жарлығымен күші жойылған. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

² Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 маусымдағы № 453 «Мемлекеттік қызмет туралы» заңы. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

³ Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 2 шілдедегі «Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы» заңы. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

⁴ Қазақстан Республикасы Президентінің 2001 жылғы 5 қаңтардағы «2001 – 2005 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлықпен күресудің мемлекеттік бағдарламасы туралы» жарлығы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 ж. 18 маусымдағы Жарлығымен күші жойылған. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

⁵ Қазақстан Республикасы Президентінің 2005 жылғы 14 сәуірдегі «Сыбайлас жемқорлықпен күресуді күшейту, мемлекеттік органдар және лауазымды тұлғалардың қызметінде тәртіпті нығайту жөніндегі шаралар туралы» Жарлығы. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

⁶ Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 мамырда «Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы» заңы. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

*Аманбаева А. Г.,
докторант, майор полиции
(Академия правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
Акмолинская обл., Целиноградский р-н, с. Косшы)*

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ
ОРГАНИЗАЦИИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
ПРОТИВ ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ**

Согласно статистике за последние 5 лет и 6 месяцев в Казахстане зарегистрировано 4 834 уголовных дела по преступлениям против половой неприкосновенности несовершеннолетних¹, т. е. в среднем около трех дел в день, из них только по 1 868 (39 %) эпизодам вынесен судебный приговор. Резкое падение количества преступлений в 2016 г. эксперты объясняют тем, что в этот период в стране начали активно обсуждать эту проблему и поднимать вопрос о введении химической кастрации^{2, 84}, которую начали применять с 2018 г. При этом до стадии наказания доходят не все дела.

Приведенная статистика свидетельствует о том, что, несмотря на повышенную общественную опасность рассматриваемых преступлений, их показатели продолжают оставаться стабильно высокими. Это обусловлено характерной для них высокой латентностью. Установить достоверную информацию об их истинных масштабах как в Казахстане, так и за рубежом довольно сложно. Недостаточная эффективность работы правоохранительной системы в этой сфере, а также большая резонансность преступлений рассматриваемой категории заставляют граждан искать различные, в том числе и неправовые, способы защиты от них несовершеннолетних.

В связи с этим главными направлениями государственной политики в сфере обеспечения государственной и общественной безопасности на долгосрочную перспективу должно стать усиление роли государства в качестве гаранта безопасности личности, прежде всего, детей и подростков, путем совершенствования методики организации расследования преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних и повышения уровня их раскрываемости. Это важно, поскольку эти преступления наносят физический и моральный вред несовершеннолетним потерпевшим, а также снижают авторитет государства в исполнении взятой на себя обязанности по их защите.

Эксперты отмечают, что в Казахстане, уже существует необходимая законодательная база для расследования преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних и привлечения к ответственности виновных³, но остается достаточно много проблем, возникающих как на стадии регистрации уголовного дела, так и в ходе предварительного следствия. По данной категории уголовных дел важно неотложное проведение всего комплекса следственных и иных процессуальных действий. Это способствует сохранению всех доказательств, поскольку впоследствии потерпевшая сторона, как нередко бывает, может отказаться от своих показаний, требований о привлечении к уголовной ответственности, от участия в следственных действиях. Процесс доказывания осложняется тем, что данные преступления совершаются без непосредственных очевидцев, и обвинение строится прежде всего, на показаниях потерпевших.

В расследовании рассматриваемых преступлений именно допрос несовершеннолетнего потерпевшего вызывает наибольшую сложность, обусловленную трудностями при установлении психологического контакта, большим количеством процессуальных требований и пр. Возраст и уровень развития допрашиваемого лица требуют особой подготовки к допросу несовершеннолетнего.

Как отмечает общественный правозащитник и директор фонда, занимающегося правами детей «НеМолчи Дети», А. Мухамеджанов, «нужны специалисты, которые смогут работать с детьми, — психологи, следователи. Они должны уметь говорить с ребенком на одном языке, делать это нужно в спокойной обстановке. У нас же допрос пострадавшего проходит при толпе народа, когда задают такие вопросы, что ребенок теряется, замыкается — ему трудно»⁴. Возможно, отмечает он, нужно рассмотреть организацию специальных отделов, которые будут работать непосредственно с детьми.

Немаловажное значение при подготовке к допросу имеет вопрос об участниках данного следственного действия. Исследования, проведенные в этой области, показывают, что присутствие родителей (законных представителей) при допросе по-разному влияет на поведение несовершеннолетнего. Эффективность допроса потерпевшего старше 14 лет снижается, что объясняется частым отсутствием доверительных отношений между ними, а при допросе пострадавшего младше 14 лет, способствует

получению наиболее полных показаний, поскольку по своему психическому развитию малолетний ребенок еще очень тесно связан со своей матерью^{5, 171}.

В процессе допроса необходимо следить за реакцией несовершеннолетнего на поведение родителя. Нередко ребенок после каждого вопроса ожидает одобрительной (или неодобрительной) реакции родителя. Особенно это проявляется, когда следователь, спрашивая ребенка, смотрит на родителя. В связи с этим, рекомендуется, чтобы законные представители находились позади ребенка^{6, 312}.

Большое значение имеет фиксация проведения допроса с помощью видео / аудиозаписи, которая помогает передать аутентичные высказывания несовершеннолетнего потерпевшего. Она особенно необходима при допросе потерпевшего малолетнего возраста. Однако пока единственным признаваемым способом оформления показаний остается протокол допроса. В связи с этим следователи редко прибегают к использованию средств аудио-и-видеозаписи для фиксации показаний несовершеннолетних потерпевших. Согласно данным анкетирования, лишь 21,8 % и 15,7 % следователей используют аудио- и видеозаписи с целью фиксации показаний допроса несовершеннолетнего^{7, 123}.

Таким образом, с учетом возраста потерпевшего от насильственных преступлений предлагаются следующие криминалистические рекомендации по подготовке следователя к допросу:

1. Использование консультационной помощи психолога, с учетом возрастной группы потерпевшего — специалиста в области детской или юношеской психологии.

2. Проведение консультации с психологом по вопросам выбора места и времени допроса несовершеннолетнего потерпевшего, целесообразности привлечения педагога, врача.

3. Уведомление законного представителя потерпевшего и самого потерпевшего (от 16 до 18 лет) а также — педагога, в случаях необходимости — врача, о дате, времени и месте допроса.

4. Поручение психологу предварительно изучить индивидуально-личностные и поведенческо-психологические особенности потерпевшего в докриминальной ситуации (перед преступлением), в момент преступления и в посткриминальной ситуации.

5. Поручение специалисту-криминалисту проверить исправность видеотехники, которая будет использована при допросе.

6. Изучение информации психолога и совместно с ним обсуждение плана допроса, целесообразности использования тех или иных тактических приемов по установлению психологического контакта с допрашиваемым, выбор линии поведения и нейтральных, условно-нейтральных, ключевых, контрольных вопросов.

7. Недопустимо использование тактических «хитростей» и «ловушек», психологического давления, наводящих вопросов и иных приемов, которые могут дезориентировать допрашиваемого и повлиять на объективность информации о событии преступления.

Использование следователем указанных рекомендаций позволит получить положительный результат при расследовании насильственных преступлений в отношении несовершеннолетних. Так, установление психологического контакта с несовершеннолетним потерпевшим способствует созданию бесконфликтной ситуации во время допроса и выбору линии поведения в отношении него. Методика допроса несовершеннолетнего требует постоянного совершенствования и особого подхода, поскольку в условиях психологической травмы получение следователем информации затрудняется уровнем умственного и психического развития, обусловленного его возрастом. Несовершеннолетнему потерпевшему насильственным преступлением причинен моральный, физический, материальный вред, поэтому к его допросу следователь должен относиться особенно тактично, не допускать излишних психологических страданий.

Роль психолога при расследовании преступлений, совершенных в отношении несовершеннолетних, очень велика, именно поэтому необходимо совершенствовать существующие методики по использованию специальных знаний психолога при расследовании данного вида преступлений. Это позволит следователю избежать ошибок при разрешении реальных ситуаций и повысит качество расследования преступлений рассматриваемой категории.

Учеными и криминалистами-практиками отмечается в последнее время «психологизация» процесса расследования, проявляющаяся, в том числе и в использовании специальных знаний психологов не только при назначении и производстве психологических экспертиз, но и участии специалистов-психологов при производстве следственных действий^{8, 195}. В связи с этим предлагается изложить ч. 1 ст. 215 УПК РК в следующей редакции: «При проведении допроса несовершеннолетнего свидетеля или потерпевшего в возрасте до четырнадцати лет либо достигшего этого возраста, но страдающего психическим расстройством или отстающего в психическом развитии, участие педагога и (или) психолога обязательно. При производстве указанных следственных действий с участием несовершеннолетнего свидетеля или потерпевшего в возрасте от четырнадцати до восемнадцати лет педагог или

психолог приглашается по усмотрению лица, осуществляющего досудебное расследование. При допросе несовершеннолетнего свидетеля или потерпевшего вправе присутствовать его законные представители». В целях совершенствования работы подразделений криминалистики следует проработать вопрос о введении в них специалистов с высшим психологическим образованием, которые смогут решать комплексные задачи психологического обеспечения как участия в следственных действиях, так и управления служебной деятельностью сотрудников следствия.

Вышеизложенное свидетельствует о том, что методика организации расследования преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних требует совершенствования. Нами сформулированы криминалистические рекомендации по подготовке следователя к допросу, а также предложения по обязательному привлечению специалистов-психологов при производстве следственных действий.

Задачи государства в целом и органов, осуществляющих предварительное следствие по указанной категории уголовных дел, — повышение качества расследования; внимательное отношение и проверка каждого сообщения о совершении преступления в отношении несовершеннолетнего; налаживание эффективной системы взаимодействия между следственными органами и органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность; широкое использование современной криминалистической техники и экспертных возможностей; совершенствование законодательства, направленного на защиту детей от преступных посягательств.

¹ Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat> (дата обращения: 02.04.2021).

² Каиржанова С. Е. Обеспечение прав несовершеннолетних по Конституции Республики Казахстан: половая неприкосновенность несовершеннолетних // Обеспечение прав личности в современных условиях: Сб. мат-лов междунаро. науч.-практ. конф., посвященной памяти Н. А. Шайкенова («Шайкеновские чтения»). — Астана, 2016. — С. 81 – 86.

³ Токузбаев К. Экспертное мнение. Почему в Казахстане насилуют детей? [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-nasilie-deti-prichiny/29549973.html> (дата обращения: 02.04.2021).

⁴ Законы ужесточают, но статистика растет. Что не так с борьбой с педофилией в Казахстане? [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://rus.azattyq.org/a/what-is-wrong-with-the-fight-against-pedophilia-in-kazakhstan-/31027898.html> (дата обращения: 03.04.2021).

⁵ Наурызбаева А. А. О некоторых проблемах тактики производства допроса несовершеннолетних потерпевших // Студенческие Южноуральские криминалистические чтения: Сб. тр. — Уфа, 2019. — С. 169 – 173.

⁶ Малкина-Пых И. Г. Виктимология. Психология поведения жертвы. — СПб., 2018.

⁷ Камалетдинов Д. С. Некоторые проблемы проведения допроса несовершеннолетних // Студенческие Южноуральские криминалистические чтения: Сб. науч. ст. по мат.-лам VIII Всероссийск. студ. науч.-практ. конф. — Уфа, 2019. — С. 120 – 124.

⁸ Шелпаков В. А. Отдельные вопросы использования специальных знаний психолога при расследовании преступлений, совершенных в отношении несовершеннолетних // Раскрытие, расследование и предупреждение преступлений, связанных с насилием над несовершеннолетними: Сб. мат-лов междунаро. науч.-практ. конф. / Под ред. А. М. Багмета. — М., 2017. — С. 193 – 196.

Амренова А. Г.,

магистрант

*(Карагандинский университет им. академика Е. А. Букетова,
Республика Казахстан)*

О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРАВОВОГО СТАТУСА НОТАРИУСА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Правовое регулирование статуса нотариуса, отвечающее требованиям складывающихся общественных отношений в организации нотариата и нотариальной деятельности, является основой для эффективной реализации нотариусами прав граждан и юридических лиц — основной функции института казахстанского нотариата.

Закон Республики Казахстан о нотариате¹, принятый в 1997 г., уже не соответствует стандартам закрепления статуса нотариуса как высококвалифицированного независимого профессионала в области права, деятельность которого в сфере бесспорной юрисдикции направлена на защиту субъективных прав граждан.

Республика Казахстан — правовое государство, которое предъявляет высокие требования к обеспечению законности правоотношений в сфере гражданского оборота, защиты собственности, обеспечения наследственных и семейных прав. Только нотариус, обладающий широким кругом прав, предоставляемых ему законом, и обеспеченный адекватными организационными, материальными и су-

дебными гарантиями, способен надлежащим образом осуществлять общественную деятельность по защите прав и свобод граждан и юридических лиц, нести ответственность за исполнение своих обязанностей, формировать позитивное общественное мнение в отношении оценки эффективности нотариальной защиты.

Институт нотариата в правовом государстве исторически призван играть важную роль в обеспечении верховенства права. Как внесудебная форма защиты гражданских прав и охраняемых законом интересов он является институтом превентивного правосудия в соответствии с Резолюцией Европейского парламента². Согласно документам Конгресса Международного союза судей, функция нотариуса заключается, прежде всего, в удостоверении правовых актов, беспристрастном информировании сторон об их существовании и правовых последствиях, а также в предотвращении гражданских споров. С другой стороны, современный казахстанский нотариат, не имея правовой основы деятельности, отвечающей указанным критериям, не обладает достаточно широкими полномочиями для полной и эффективной защиты субъективных прав. Эти обстоятельства настоятельно требуют внимания к роли и месту казахстанского нотариата в системе органов, обеспечивающих защиту прав, как института, осуществляющего правоохранительную деятельность.

Несмотря на значительное количество научных работ, посвященных проблемам нотариата, появившихся в последнее время, статус нотариуса, осуществляющего деятельность по защите субъективных прав граждан и юридических лиц, изучен недостаточно и требует дальнейшего развития.

Главная отличительная черта деятельности частного нотариуса по принципу латинского нотариата — это самофинансирование, в связи с которым и определяется его независимость (от государственного финансирования в отличие от государственного нотариуса) и степень риска и ответственности (материальная ответственность и обязательства по содержанию и материально-техническому обеспечению деятельности). В общих положениях о латинском нотариате все расписано. Целесообразно напомнить его общие положения. Латинский нотариат — система организации нотариальной деятельности, при которой нотариусы, оставаясь лицами свободной профессии, осуществляют свои функции как представители государства^{3, 199}. Указание на латынь связано с римским правом, послужившим основой для возникновения латинского нотариата. Зачастую его именуют свободным нотариатом, тем самым подчеркивая один из главных принципов его построения. Реализация этого принципа на практике позволяет снизить издержки государства на создание системы гарантированной и необходимой правовой помощи гражданам и юридическим лицам, повысить материальную ответственность повысить квалификацию нотариусов, обеспечить сохранение тайны нотариальных действий исключить незаконное вмешательство государственных органов и должностных лиц. В то же время свобода в рамках латинского нотариата предполагает контроль со стороны государства, которое делегировало нотариусам свои полномочия в сфере придания частным актам характера публичных.

Государство регулирует порядок назначения на должность нотариуса, участвует в определении их количества, устанавливает ставки взимаемой пошлины и уголовную ответственность за существенные нарушения в профессиональной деятельности контролирует соблюдение ими законов и иных правовых актов; полномочно ставить вопросы через систему судебных органов о лишении права осуществлять нотариальную деятельность; устанавливает ряд ограничений для нотариусов (например, в занятии иной деятельностью, в совершении нотариальных действий в рамках нотариального округа, в рекламе и т. д.). Согласно принципам латинского нотариата, нотариус:

а) должен быть достаточно квалифицированным юристом, чтобы иметь право удостоверять сделки (в том числе им же составленные) и консультировать прибегающих к его услугам лиц;

б) выполняет государственную функцию независимо и не будучи включен в иерархию государственных чиновников;

в) выполняет свою функцию беспристрастно;

г) обеспечивает хранение составленных и удостоверенных им актов, выдает удостоверенные копии, имеющие то же значение, что и подлинники; д) при исполнении своей функции несет персональную ответственность, в том числе и всем своим имуществом, за ущерб, причиненный им какому-либо лицу;

е) осуществляет свою деятельность в рамках территорий, определяемых законом;

ж) обязательно входит в состав коллегиального органа, создаваемого на корпоративных началах — нотариальную палату;

з) соблюдает законы своей страны и правила этики, установленные нотариальной палатой.

Нотариальные организации латинского нотариата объединены в Международный союз латинского нотариата (МСЛН), учрежденный 2 октября 1948 г. на встрече представителей национальных нотариальных организаций в Буэнос-Айресе. Задачами Союза в соответствии со ст. 1 его Устава являются:

содействие, кодификация и развитие нотариальной деятельности в международной области, обеспечение независимости профессии нотариуса для блага всех и каждого^{4, 301}.

Необходимо установить особый доступ к нотариальной профессии, связанный с повышенными квалификационными требованиями к нотариусу и характеру его подготовки к исполнению своей профессии. В разных странах существуют разные модели подготовки к нотариальной профессии, однако практически везде они сложны, связаны с получением дополнительного образования и практических навыков, не охватываемых общим стандартом высшего юридического образования.

Подводя итоги, можно сделать следующие выводы:

1. Изучение мирового опыта показывает, что необходимо дальнейшее совершенствование национального законодательства о нотариате, за его основу брать основополагающие принципы, которыми руководствуется латинский нотариат. В действующем законодательстве Республики Казахстан название независимого и свободного нотариуса («частный нотариус») следует заменить на обычное название «нотариус». Это даст возможность избавиться от ошибочного понимания нотариальной деятельности как коммерческой (с извлечением прибыли) и предпринимательской деятельности, и складывается понятие о нотариусе, как о независимом представителе государства согласно общим принципам латинского нотариата.

2. В соответствии с принципами деятельности латинского нотариата вместо лицензирования предлагается внесение института наделяния нотариуса полномочиями от государства в качестве механизма государственного регулирования нотариальных правоотношений и контроля нотариальной деятельности. Наделяние полномочиями от государства по сравнению с лицензированием в будущем позволит заниматься нотариальной деятельностью только квалифицированным нотариусам.

3. Целесообразно установить в законе следующее положение: «Нотариусом может быть гражданин Республики Казахстан, достигший тридцати лет, имеющий высшее юридическое образование, диплом об окончании профильной магистратуры по подготовке нотариусов, прошедший стажировку у нотариуса сроком не менее трех лет, аттестацию в аттестационной комиссии юстиции и получивший лицензию на право занятия нотариальной деятельностью».

Исходя из опыта европейских стран, с целью подготовки высококвалифицированного нотариуса необходимо организовать специализированную профильную магистратуру в соответствии с мировыми образовательными стандартами для получения соответствующих знаний в области теории и законодательной практики.

¹ Закон Республики Казахстан «О нотариате» от 14 июля 1997 г. № 155-І. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008028 (дата обращения: 14.05.2021).

² Резолюция Европейского парламента А3-0422/93 от 18.01.1994 о положении и организации нотариата в двенадцати государствах — членах Сообщества. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://base.garant.ru/70500720/> (дата обращения: 14.05.2021).

³ Жаскайрат М. Проблемы регламентации нотариальной деятельности в Республике Казахстан // Егеменді Қазақстанның ұлттық заңнамасының дамуы: Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. — Орал, 2011. — Б. 198 – 209.

⁴ Муканова М.Ж., Высокова Н. Развитие основ латинского нотариата в современный период в Республике Казахстан // Республика Казахстан — независимое демократическое государство: Мат-лы междунар. науч.-практ. конф., посвященной 20-летию принятия Декларации о государственном суверенитете КазССР и 15-летию Конституции Республики Казахстан. — Караганда, 2010. — С. 300 – 303.

Аубакирова Г. А.,

*старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

ЗАПРЕЩЕНИЕ ДАРЕНИЯ В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ КАК СПОСОБ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ КОРРУПЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Во всем мире коррупция представляет собой серьезную угрозу верховенству закона, демократии и правам человека, равенству и социальной справедливости, затрудняет экономическое развитие и угрожает надлежащему и справедливому функционированию рыночной экономики.

Всестороннее, последовательное и решительное противодействие коррупционным правонарушениям — одна из главных политико-правовых задач, стоящих перед Республикой Казахстан в XXI в.

На совещании 10 августа 2020 г. по вопросам противодействия коррупции Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев отметил, что борьба с коррупцией является одним из приоритетов стратегического развития страны¹.

Первой задачей Глава государства назвал защиту прав граждан: «Никто не может быть выше закона. Первые руководители, как в центре, так и на местах, будут отвечать за своих подчиненных, уличенных в коррупции. При этом нужно принимать меры не постфактум, а выработать комплексные и системные предупредительные механизмы»¹.

Следующая мера — укрепление конструктивного партнерства государства с институтами гражданского общества. В связи с этим Президент дал конкретные поручения, направленные на формирование в обществе нулевой терпимости к любым коррупционным деяниям. «Министерству юстиции, — заявил Глава государства поручая усилить работу по правовому всеобучу, в особенности по антикоррупционным нормам законодательства. Министерство образования и науки должно с раннего возраста прививать гражданам основы антикоррупционной культуры».

Третья задача — усиление общественного контроля. К.-Ж. Токаев потребовал обеспечить прозрачность принятия государственных решений и привлекать неправительственные организации к антикоррупционной экспертизе нормативно-правовых актов на всех уровнях управления. «Предоставление земельных участков, жилья, мест в детских садах — все должно осуществляться прозрачно, под контролем общества. Правовые механизмы для такой работы есть», — убежден Президент.

Четвертая задача — повышение транспарентности бюджетной политики. «Необходимо ужесточить ответственность и подотчетность госслужащих за реализацию госпрограмм и использование бюджетных средств. Правонарушения, связанные с неэффективным использованием или хищением народных средств, будут жестко пресекаться».

Пятое направление — усиление роли регионов в антикоррупционной политике. В данном контексте, по мнению К.-Ж. Токаева, важное значение будет иметь эффективная реализация инициативного Елбасы проекта «Регионы, свободные от коррупции».

К.-Ж. Токаев подчеркнул: «Обращаюсь к акимам — искоренение коррупции станет одним из ключевых показателей вашей работы. Вы несете персональную ответственность».

Шестая задача — форсированная цифровизация сферы государственных услуг, что является одним из важнейших условий искоренения бытовой коррупции. «На сегодня интегрировано всего 33 % баз данных. Министерству цифрового развития, обороны и аэрокосмической промышленности следует качественно и в срок завершить эту работу. Наши приоритеты — масштабное развитие мобильного формата оказания госуслуг, массовое обучение граждан навыкам работы с Электронным Правительством».

Седьмая задача — совершенствование системы госзакупок и снижение административного давления на бизнес¹.

Профилактика коррупции, совершенствование механизма антикоррупционной экспертизы, определение основных направлений государственной политики в сфере противодействия коррупции являются важными задачами. Их и задачу привлечения к ответственности лиц, совершивших коррупционные правонарушения.

Призваны решать нормы различных отраслей права.

Коррупционные правонарушения влекут за собой дисциплинарную, административную, уголовную, а также гражданско-правовую ответственность.

Роль административного и уголовного права в борьбе с коррупцией чрезвычайно велика. Однако и гражданское право вносит важный вклад в противодействие коррупции, в частности, позволяя лицам, понесшим ущерб, получить справедливую компенсацию, а также включив в число норм запрет на совершение такой сделки, как дарение.

Одной из проблем в сфере правового противодействия коррупции является отграничение взятки от подарка.

Взятки и подарки сходны тем, что их предметом выступает имущественная выгода. Взятка отличается от подарка тем, что носит обусловленный характер, т. е. является платой за уже совершенные действия (бездействие) должностного лица или стимулирует его к совершению служебного действия (бездействия).

Дарение отрицает такую причинную обусловленность. Подарок — это дар, который предоставляется при отсутствии какого-либо встречного предоставления.

Первая проблема разграничения подарка и взятки состоит в определении круга лиц, которым законом запрещено принимать подарки.

На основании ст. 509 ГК РК² «не допускается дарение, за исключением обычных подарков, стоимость которых не превышает размеров десяти месячных расчетных показателей, установленных законодательными актами:

1) от имени малолетних и граждан, признанных недееспособными, их законными представителями;

2) работникам лечебных, воспитательных учреждений, учреждений социальной защиты и других аналогичных учреждений гражданами, находящимися в них на лечении, содержании или воспитании, супругами и родственниками этих граждан».

Ранее данная статья включала в себя пп. 3, который гласил: «государственным служащим, а также членам их семей в связи с должностным положением государственных служащих или в связи с исполнением ими служебных обязанностей».

6 октября 2020 г. в ст. 509 ГК РК были внесены изменения и дополнения. Пункт 2 ст. 509 устанавливает: «Не допускается дарение подарков государственным служащим и иным лицам, принявшим на себя антикоррупционные ограничения в соответствии с Законом Республики Казахстан «О противодействии коррупции»³, а также членам их семей за действия (бездействие) государственных служащих и иных лиц, принявших на себя антикоррупционные ограничения, в пользу дарителя, если такие действия входят в служебные полномочия указанных лиц или эти лица в силу должностного положения могут способствовать таким действиям (бездействию)».

Запрет на получение подарков гражданскими служащими установлен Законом РК «О государственной службе»⁴.

Дисциплинарными проступками, дискредитирующими государственную службу, в Законе «О государственной службе» признаются следующие деяния государственных служащих: принятие подарков или услуг в связи с исполнением своих государственных или приравненных к ним функций от государственных служащих и иных лиц, зависимых от них по службе: за общее покровительство или попустительство по службе.

Порог стоимости разрешаемого подарка госслужащим и иным лицам, принимающим на себя антикоррупционные ограничения, законом исключен. Стоимость подарка до 2 МРП влечет административную ответственность, свыше 2 МРП — уголовную. Однако четкие критерии подарков, на которые не распространяются ограничения, установленные гражданским законодательством, законодателем не определены.

Действующее законодательство не содержит каких-либо разъяснений, что является «обычным подарком», нет в нем и легального определения понятия «подарок». Определение дара как объекта договора дарения позволяет судить о том, что в качестве подарка может выступать не только имущество, но и имущественные права, предоставляемые безвозмездно.

Можно ли считать обычным подарком ювелирное украшение, бытовую технику, ценную бумагу, если их стоимость не превышает 10 МРП?

Как определять цену подарка, по покупной или оценочной стоимости его? Покупная стоимость подарка может различаться в зависимости от магазина, в котором он приобретен. Сложно оценить подарки, сделанные «своими руками».

Если для гражданских правоотношений важна стоимость подарка, то для уголовно-правовых она значение не имеет. УК РК в ч. 1. ст. 366 предусматривает ответственность за получение взятки, не разъясняя ее минимальный размер⁵.

Итак, приведение в соответствие всех нормативных правовых актов о борьбе с коррупцией, более детальное регулирование вопросов разграничения понятий «подарок» и «взятка» послужит делу предотвращения коррупции и привлечения к ответственности лиц, виновных в совершении коррупционных действий.

---

¹ Выступление К.-Ж. Токаева на совещании по вопросам противодействия коррупции 19 августа 2020 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/glava-gosudarstva-provel-soveshchanie-po-voprosam-protivodeistviya-korrupcii (дата обращения: 02.04.2021).

² Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 г. № 409-І (с изм. и доп. по сост. на 02.01.2021 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1013880 (дата обращения: 02.04.2021).

³ Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 г. № 410-V (с изм. и доп. по сост. на 19.12.2020 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=33478302 (дата обращения: 02.04.2021).

⁴ Закон Республики Казахстан «О государственной службе Республики Казахстан» (с изм. и доп. по сост. на 11.01.2021 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36786682 (дата обращения: 02.04.2021).

⁵ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 30.12.2020 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 02.04.2021).

*Афанасьев П. В.,
старший преподаватель кафедры «Правовые дисциплины»
(Северо-Казахстанский университет им. Манаши Козыбаева,
Республика Казахстан, г. Петропавловск)*

ПРАВА ПОТРЕБИТЕЛЯ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Европейский Союз представляет собой единый рынок, включающий 27 стран-членов и более 448 миллионов потребителей. Доверие потребителя является одним из главных приоритетов функционирования рынка в Европейском Союзе.

Торговая политика в отношении потребителя в Европейском Союзе состоит из ряда таких базовых элементов, как точная и проверенная информация о товаре, возможность выбора и достаточно высокие гарантии качества и безопасности его для здоровья потребителя. Разумная ценовая политика также является основой потребительского права. В ряде случаев потребители нуждаются в надежной защите своих прав в целях повышения потребительского доверия. Это также предусматривается потребительской политикой ЕС.

Например, общие правила относятся к системе гарантий. Гарантией является обеспеченное искомой силой официальное ручательство за полезность товара. Гарантийная система включает в себя сроки и объем действия гарантии, а также название и адрес гарантирующей стороны.

Безопасность товара является основой любой потребительской политики. Ответственность за безопасность товаров несут производители и дистрибьюторы, которые могут размещать на рынке только безопасную в использовании продукцию.

При обнаружении каких-либо дефектов в товарах должны незамедлительно приниматься адекватные меры. Например, косметическая продукция и электрооборудование должны соответствовать самым строгим требованиям безопасности. В случаях несоответствия уже размещенной на рынке продукции требованиям безопасности в действие вступает система изъятия некачественных товаров с продажи.

К основным принципам потребительской политики ЕС относятся: высокие стандарты безопасности; заключение контрактов на справедливых для потребителя условиях; обеспечение потребителям возможности поменять свое решение; ценообразование; запрет на введение потребителей в заблуждение; добровольное урегулирование споров.

Разработка специальных прав потребителей является неотъемлемой составной частью политики Европейского Союза, цель которой состоит в обеспечении потребителям высокого качества и разумных цен на приобретаемые ими товары или услуги. Потребительские товары должны быть безопасны для здоровья. Ценообразование же должно находиться в прямой зависимости от себестоимости.

Определенные товары, представляющие угрозу безопасности и здоровью людей, могут быть полностью изъяты из продажи на рынке ЕС. Использование пластификаторов (фталаты), которые могут иметь токсичное действие при проглатывании их маленькими детьми, было запрещено в производстве игрушек с конца 1990-х годов. В 2006 году Европейская комиссия (Правительство ЕС) также запретила продажу одноразовых зажигалок, которые не снабжены механизмом, предохраняющим от использования их детьми.

ЕС ввел систему быстрого оповещения на случаи продажи и производства небезопасной продукции. Системы RAPEX и RASFF обеспечивают мониторинг всех товаров, как ввозимых в ЕС из других стран, так и производимых на территории самого Союза. Система RAPEX используется также для проверки некоторых товаров, ввозимых из стран Центральной Азии и Казахстана.

При обнаружении опасного товара в одной из стран ЕС информация об этом передается другим странам-членам по Системе Быстрого Оповещения (RAPEX). Это значительно облегчает сотрудничество между национальными и общеевропейскими органами власти в отслеживании опасных товаров и быстром изъятии их из продажи. Для пищевых продуктов создана аналогичная система RASFF.

Безопасность пищевых продуктов имеет первостепенную важность для потребителей. Это означает не только высокое качество и строгие требования санитарно-гигиенических стандартов, но и низкую степень риска и предоставление потребителю адекватной информации о товаре и его ингредиентах.

Европейский Союз имеет действующие правила и стандарты для обеспечения высокого качества продаваемых на рынке пищевых продуктов, как ввозимых в ЕС из других стран, так и производимых

в самом Европейском Союзе. Пищевые продукты, импортируемые из регионов за пределами ЕС, включая Центральную Азию, должны соответствовать всем нормам и стандартам ЕС.

В ЕС действуют особые правила в отношении таких пищевых добавок, как красители, заменители сахара, минералы, витамины, добавляемые в пищевые продукты, а также в отношении использования пестицидов.

Европейский Союз принял строгие правила в отношении санитарно-гигиенических условий производства, продажи и хранения продуктов питания в целях избежания попадания в пищу бактерий-возбудителей сальмонеллеза и листериоза.

С целью обеспечения максимальной безопасности потребителей при покупке пищевых продуктов ЕС разработал подход, называемый «от фермы до вилки». Он означает, что производитель товара отвечает за его безопасность на всем протяжении производственного процесса, начиная от здоровья животных, обеспечиваемого комплексом мер по предотвращению заболевания и заражения животных, их содержания, включающего в себя обеспечение хороших условий содержания домашних животных, включая гигиенические, до питания животных с установлением жесткого перечня требований к продуктам кормления животных и, в целом, требованиями ко всей производственной цепочке. Все производители и реализаторы пищевой продукции должны гарантировать ее безопасность и возможность проследить выполнение требований ЕС на протяжении всего производственного цикла.

Такой подход позволяет обеспечить комплексную безопасность продуктов питания и дает возможность уполномоченным органам ЕС гибко реагировать в случае нарушений.

Законодательство ЕС включает в себя общие положения по маркировке товаров, а также ряд правил, предусматривающих унифицированную и понятную для потребителя маркировку продуктов питания. У производителей остается необходимая гибкость в плане выбора информации и вида маркировки, но этот выбор ограничивается обязательным перечнем информации, который должен присутствовать на товаре в любом случае.

На всех продуктах питания обязательно должна указываться информация об энергетической ценности, содержании жиров, насыщенных жиров, углеводов и соли.

Обязательным требованием в отношении пищевых продуктов является указание на этикетке всех ингредиентов. Правила маркировки нацелены, в частности, на обеспечение полной информированности и безопасности потребителей, особенно страдающих какой-либо формой пищевой аллергии, либо просто не желающих по какой-либо причине употреблять в пищу какие-то ингредиенты. Поэтому правилами предусматривается обязательное указание на этикетке всех содержащихся компонентов, в том числе добавок, красителей и т. п.

Данные правила также обязывают отдельно указывать составляющие, способные спровоцировать аллергическую реакцию и другую форму пищевой непереносимости: этикетки алкогольных напитков должны содержать информацию о содержании аллергенов.

Правила ЕС по безопасности товаров особенно жестки в отношении игрушек. Они касаются игрушек, как произведенных в ЕС, так и импортируемых из других стран. ЕС решает проблему безопасности игрушек превентивно, то есть, ликвидируя опасность на самом раннем этапе с помощью всех участвующих сторон: производителей, импортеров, розничных продавцов игрушек, а также правительств стран ЕС и остального мира.

Контрольные органы стран-членов ЕС обязаны обеспечивать соответствие продаваемых игрушек всем требованиям Европейского Союза на своем национальном рынке. При необходимости товар могут изъять из продажи или производства, и тогда информация будет распространена по всей территории ЕС, и аналогичные мероприятия пройдут во всех странах-членах в отношении некачественного товара.

Жесткие требования при производстве игрушек имеются к использованию химикатов, например, свинцовых белил. Игрушки, содержащие канцерогенные вещества, полностью запрещены. Недавно введен запрет на упаковку игрушек в качестве подарка или приза к пищевому продукту, если для доступа к такому подарку необходимо прежде употребить пищевой продукт.

Как известно, многие игрушки сейчас имеют добавленный аромат или духи. Однако также известно, что многие духи являются сильнейшими аллергенами. Поэтому правила ЕС предусматривают отмену использования ароматизаторов и духов в производстве игрушек.

Знак CE является маркировкой Европейского Союза для некоторых продуктов, в том числе и для игрушек. Он означает соответствие продукта основным требованиям здравоохранения и безопасности ЕС. Ввиду того, что ЕС имеет самые высокие стандарты и требования в данном вопросе, продукты со знаком CE можно считать наиболее безопасными и надежными.

Европейская комиссия регулярно предлагает изменения в действующее законодательство ЕС в области игрушек. Это, в первую очередь, связано с появлением новых химикатов и быстрого развития технологий, создающих все новые угрозы.

Что касается прав потребителя, то он в ЕС имеет право на замену, ремонт и снижение цены при обнаружении какого-либо дефекта в приобретенном товаре, если даже он не был обнаружен при покупке.

В отношении гарантий минимальным требованием является наличие двухлетней гарантии на все потребительские товары, продаваемые в странах Европейского Союза (директива ЕС № 1999/44/ЕС). Некоторые производители по собственной инициативе предлагают более длительную гарантию, что не запрещается.

Во всех случаях, когда купленный товар не выполняет заявленных функций, товар подлежит замене или уплаченные за него деньги подлежат возврату. Производители также обязаны выплачивать компенсацию за персональный ущерб в случае дефектности проданного товара. При покупке товаров по почте, телефону или факсу, через Интернет применяются те же правила и гарантии, что и при покупке товаров в магазине.

Благодаря правилам ЕС, пассажиры, путешествующие по Европе, пользуются определенным набором гарантированных прав, в том числе на информацию, на помощь в случае задержки вылета или его отмены, утери багажа и т. п. В большей степени данные правила относятся ко внутренним рейсам ЕС, но также и к чартерным рейсам, прибывающим или вылетающим из аэропортов стран ЕС.

В зависимости от обстоятельств, в случае отказа от посадки, отмены или задержки рейса, пассажир имеет право получить от авиакомпании необходимую помощь – питание, услуги связи и размещение в гостинице. В случае отказа в посадке или аннулировании билета пассажиру может быть предложено на выбор – либо продолжение поездки, либо возврат денег за билет. Авиаперевозчики также обязаны предоставлять своим пассажирам письменный перечень прав, которыми они обладают.

Авиакомпании могут быть привлечены к ответственности за ущерб, нанесенный в результате отсрочки отправления рейсов (до 4 800 евро), за ущерб или утерю багажа (до 1 200 евро), а также за травмы и смерть в результате аварий. Однако авиакомпании не привлекаются к ответственности в случае принятия ими всех необходимых мер для избежания ущерба, а также в случае невозможности принятия таких мер (форс-мажор).

Гражданин ЕС также имеет широкий диапазон прав, позволяющих ему уверенно чувствовать себя во время его туристических путешествий, как внутри ЕС, так и за его пределами. Законодательство обеспечивает защиту потребителей, приобретающих набор туристических услуг в ЕС.

Обычно комплексный туризм включает в себя транспорт и размещение, а также, возможно, питание и экскурсионные туры. Правила требуют, чтобы туроператор предоставлял клиентам точную информацию по предлагаемому комплексу услуг, включая требования по вопросам транспорта, размещения, питания, маршрута поездки и страхования.

Если фактическое содержание тура не соответствует тому, что было обещано в брошюре или рекламе, операторы должны предложить компенсацию. На случай банкротства туроператора во время совершения клиентом туристической поездки должны быть предусмотрены мероприятия по возвращению клиента домой. Кроме того, турист имеет право аннулировать заказ, если компания вносит значительные изменения в такие основные условия пакета услуг, как продолжительность или стоимость поездки.

Европейский Союз ставит своей задачей изобретение наиболее эффективных способов снижения опасности сетевой среды и коммуникационных технологий для пользователей, в особенности для детей. С этой целью была запущена программа SAFER INTERNET PLUS, нацеленная на повышение безопасности пользования всемирной сетью Интернет, особенно среди детей и подростков. Данная программа также рассчитана на мобильный и широкополосный контент, онлайн-игры, одноразовую передачу файлов и различные формы связи в режиме реального времени, такие как чат-комнаты и мгновенная передача сообщений (СМС).

Программа предусматривает четыре основных компонента: борьба с нелегальным содержанием; возможность блокирования нежелательного или вредного содержания; меры по созданию более безопасной среды (особенно для детей и подростков); повышение информированности о возможностях и опасностях сетевой среды и коммуникационных технологий.

В то время как стоимость пользования услугами мобильной связи значительно снизилась за последние несколько лет, стоимость пользования мобильным телефоном при нахождении за границей остается довольно высокой. До настоящего времени тарифы на услуги международного роуминга применялись в отношении граждан ЕС, находящихся внутри Европы.

Европейская комиссия годами добивалась создания условий по снижению этих тарифов, и теперь путешественники в ЕС имеют возможность звонить домой своим близким без каких-либо опасений по поводу высоких тарифов за услуги международного роуминга.

Новые правила ЕС устанавливают ограничения по тарифам за предоставление услуг международного роуминга. Эти ограничения или «евротарифы» будут постепенно снижаться в течение трех лет после введения в действие вышеуказанных правил. В целях обеспечения конкуренции новые правила поощряют операторов вводить тарифы, которые были бы ниже ставок «евротарифа», что делает роуминг значительно более дешевым для пользователей.

«Евротариф» применяется в 27 странах — участниках Евросоюза. Но он также может быть принят в ряде соседних государств, таких как Исландия, Норвегия и Лихтенштейн (члены Европейской Экономической Зоны).

Ахмадиев А. Б.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

ҚАРЖЫЛЫҚ ПИРАМИДАЛАР ҰҒЫМЫ МЕН ОНЫҢ ЕЛІМІЗДЕГІ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Қазір әлемдік деңгейде қауіпсіздік мәселесі өте өзекті проблемаға айналған. Қауіпсіздік ұғымының ауқымы кең. Ол қоғамдық, мемлекеттік, ұлттық қауіпсіздіктен басталып, экологиялық, ақпараттық деп өз жалғасын таба бермек. Осы мақала шеңберінде біз экономикалық қауіпсіздікке жататын қаржылық қатынастар мәселесін сөз еткіміз келеді.

Қаржы жалпы қоғамның экономикалық, саяси және әлеуметтік өміріне әсер етуші маңызды құрал. Қан айналымы жүйесі сияқты, қаржы жүйесі мемлекеттік институттардың, ұйымдардың және азаматтардың жұмыс істеуінің барлық салаларына еніп, бүкіл мемлекеттік ағзаның тіршілігін қамтамасыз етеді. Мұндай күрделі механизмнің жұмысындағы бұзылушылықтар әртүрлі қатынастарға әсер ететін кең сипаттағы жағымсыз салдарға әкелері анық.

Экономикалық қауіпсіздікке қол сұғушылық жасаушы қылмыстардың бірі — қаржылық пирамида. Қазақстан Республикасының толықтай нарықтық қатынастарға көшуі экономика саласындағы қылмыстардың кеңінен етек алып, түрлі сипатта дамуына қолайлы жағдай туғызуда. Посткеңестік кезеңнен кейін қаржылық сауаттылығы төмен Қазақстандық қоғам экономика саласында жаңа формаларға ие болған құқық бұзушылықтардың құрбандарына айналуы қазіргі таңда жиі көтерілетін өзекті мәселе.

Ең алдымен біз осы қаржылық пирамидалар ұғымына тоқталып, оның мәнін ашуды өзімізге мақсат етіп қойғанымызды белгілеп өткіміз келеді. Қаржылық пирамидалар — бұл қаржы және пирамида деген екі сөздің бірігуімен жасалған семантикалық ұғым.

Қаржы (фр. finances — ақша қаражаты) ақша қаражатының орталықтандырылған және орталықтандырылмаған қорларын қалыптастыру, бөлу және пайдалану процесінде туындайтын экономикалық қатынастардың жиынтығы ретінде анықталады^{1,2}.

Ал пирамида (грек. *πυραμίς*, тегі. п. *πυραμίδος*) — көпбұрыш, оның бір беті (негіз деп аталады) ерікті көпбұрыш, ал қалған беттері (бүйірлік беттер деп аталады) ортақ шыңы бар үшбұрыштар деп аталады³. Сөйтіп екі сөз біріге келіп, пирамида ұғымы өзінің бастапқы мәнінен өзгешелеу, ауыспалы ұғымды білдіреді. Бұл дифиницияның анықтамасына қатысты зерттеушілердің пікірлері де әртүрлі.

Р. Р. Алабердеев пен Ю. В. Латов сынды зерттеушілер қаржылық пирамидаларды алаяқтық схема ретінде қарастырып, онда жаңа инвесторлардың қаражаты есебінен ескі инвестордың салымдары төленетіндігін белгілесен⁴, И. И. Гимадиева қаржылық пирамиданы тез байыту уәдесі, тәуекел, белсенді жарнама, салымшыларға материалдық залал келтіру және т. б. сипаттағы белгілері бар, инвесторларға төлемдерді жаңа салымшыларды тарту арқылы төлейтін қаржылық құрылымның өзіндік бір түрі ретінде қарастырады⁵. А. В. Аникиннің пікірі бойынша қаржылық пирамидалар — бұл инвесторлардың ақшасын жоғары кірістермен тартатын қаржы кәсіпорны, заңды тұлға, жеке компания⁶. Біздің пайымдауымыз бойынша И. И. Гимадиеваның пікірі өзге зерттеушілерге қарағанда толығырақ қамтылып, сәтті шыққан анықтама.

Экономикалық қылмыстық құқық бұзушылықтардың басым көпшілігі субъективтік жағы бойынша тікелей қасақаналық пиғылмен, пайдакүнемдік мақсатта жасалатындықтан, жәбірленушілердің қомақты қаражаттарының қайтарылмай қалуы да тәжірибеде жиі кездесетін жағымсыз құбылыс. Сондықтан меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар арасында қазір алаяқтықтың, яғни адамды алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен бөтен мүлікке құқықты иемденудің бір тәсілі

болып табылатын қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құру және оған басшылық ету қылмысы да өзектілігі жоғары қылмыстық құқық бұзушылықтар қатарында.

«Қаржылық пирамидалар» қағидаты бойынша жасалған алаяқтық жай ғана қылмыс емес, ол ғылымның элеуметтану, психология, криминология және қылмыстық құқық сияқты іргелі салалары бойынша жан-жақты зерделеуді қажет ететін күрделі феномен. Тәжірибе көрсеткендей, Қазақстанда қаржылық пирамидалар «тамыр алып», өзінің сұранысқа ие екендігін дәлелдеуде. Адамдардың қаржылық пирамидаларына деген қызығушылығын, ең алдымен, қоғамдағы тұрақсыз экономикалық жағдаймен байланыстыратын ғалымдар жеткілікті.

Осы мәселе шеңберінде жазылған мәліметтерді зерделеу және талдау нәтижесінде қаржылық пирамидаларды ұйымдастырушылар көп жағдайда аталмыш ұйымды инвестициялық компания ретінде көрсетіп, оны коммерциялық ұйым ретінде тіркеуге ұмтылатындығына көз жеткіздік. Инвестицияны қандай да бір кірістілігі жоғары жобаға тартады немесе салымшылардың қаражаты бағалы қағаздарға салынады деп уәде береді. Құрбаннан жобаға достарын белсенді тартуды сұрайтын мұндай табысты инвестициялық компания іс жүзінде қаржылық пирамидаға айналып жатады. Қаржы пирамидасының ерекшелігі — тез және оңай ақша табу туралы уәде.

Сондай-ақ қаржылық пирамидалар көбінесе өздерін инвестициялық кәсіпорын ретінде көрсетеді. Олар, мысалы, акциялар мен облигацияларды сатып алуды ұсынады, жоғары өнімді құрылысқа, алтын өндіруге немесе ультра тиімді өндіріске инвестиция салуға уәде береді. Олар жарнама науқанында қатты және тартымды ұсыныстар жасап, жобаларын интернет компаниясы, инновациялық жоба, криптовалюталар, тұрғын үй кооперативтері, алтын, элеуметтік желілер арқылы жүзеге асырады. Бос уәде беріп, өзге адамдардың есебінен баюды көздейтін мұндай ұйымдар адамдарды сендіру мақсатында өздерін жарнамалауға ерекше мән беріп, үнемі өзгеріп, жаңарып отыруға тырысатындығын байқауға болады. Жоғарыда айтылған зерттеушілердің пікірлерін негізге ала отырып, осы жағымсыз құбылысты зерттеу нәтижесінде қаржылық пирамида ұғымына қатысты өз авторлық анықтамамызды тұжырымдау мүмкіндігіне ие болдық. Біздің пайымдауымыз бойынша «Қаржылық пирамида — жаңа қатысушылардың ақшалай қаражатын үнемі тарту арқылы алдыңғы инвесторларды табыспен қамтамасыз етуге бағытталған желілік маркетинг, инвестициялық және басқару кәсіпорындары, онлайн-казино қағидаты бойынша жұмыс жасайтын, салым бойынша жоғары пайыз, тәуекелділіктің жоқтығы, жоғары кірістің болуымен сипатталатын адамның сенімін алдап пайда табуға негізделген табыс табу жүйесі».

Заманауи пирамидалардың өмір сүру ұзақтығы ұйымдастыру көлеміне және бағдарламаларға байланысты. Көлемі мен ерекшелігіне байланысты, ол 3 күннен 16 жылға дейін жүзеге аса алады. Мысалы, пирамида түріндегі әйгілі Madoff Investment Securities (АҚШ) инвестициялық компаниясының өмір сүру ұзақтығы 48 жылды құраған (1960 – 2008).

Біздің елімізде 2017 – 2019 жылдары қаржылық пирамида бойынша аяқталған қылмыстық істер негізінде келтірілген материалдық залалдың жалпы сомасы 8,3 млрд теңгеден асқан (2017 жылы — 6,341 млрд теңге, 2018 жылы — 1,863 млрд теңге, 2019 жылдың 8 айында — 147,8 млн теңге және 2020 жылдың он айында 3,019 млрд теңге) құрайды. Көрсетілген 8,3 млрд теңгенің 400 млн теңгесі ғана өтелген (залалдың жалпы сомасының 5 %-дан азы)⁷.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәліметтері бойынша Қазақстан Республикасы аумағында қаржылық пирамида бойынша 2018 жылы — 180, 2019 жылы — 200 және 2020 жылы 309 қылмыстық іс тіркелген. Кейбір қайнар көздерден алынған мәліметтер бойынша бұл қылмыстардың ашылуы 38 %-дан аспайды. Бұл көптеген факторларға, соның ішінде қылмыстылықтың латенттілігіне де байланысты.

Қаржылық (инвестициялық) пирамидалар бойынша 2020 жылы ғана (ҚР ҚК-нің 217-бабы) 120 қылмыстық іс қозғалып, 639 қазақстандық жәбірленуші ретінде танылған. Келтірілген зиянның мөлшері 3 019 937 287 теңгені құрайды. 2020 жылы қаржылық пирамидалар мен алаяқтық туралы қылмыстық істер бойынша жәбірленушілерге келтірілген материалдық шығын 30 млрд теңгеден асып отыр⁷.

Сөйтіп қаржылық пирамидалардан келтірілген шығынның ауқымдылығы және қоғамда тез таралуы осы қылмыстық құқық бұзушылықтың қауіптілігінің жоғарылығын белгілеп отыр.

¹ Леонова Т. Г. Большая российская энциклопедия: [в 35 т.] / Гл. ред. Ю. С. Осипов. — М., 2004 – 2017.

² Финансы // Ульяновск – Франкфорт. — М., 1977. — (Большая советская энциклопедия: [в 30 т.] / Гл. ред. А. М. Прохоров; 1969 – 1978, т. 27).

³ Александров А. Д., Вернер А. Л. Геометрия: Учебн. для 10 – 11 классов общеобразовательных учреждений. — 2-е изд. — М., 2003.

⁴ Алабердеев Р. Р., Латов Ю. В. Финансовые пирамиды как форма непроизводительного предпринимательства // Terra Economicus. — 2010. — Т. 8, № 2. — С. 35 – 43.

⁵ Гимадиева И. И. Анализ деятельности финансовых пирамид на территории Российской Федерации и практики противодействия им. [Электронный ресурс]. — Қол жеткізу режимі: [http://projects.fa.ru/MKNRS1/source/ Finance%20and%20credit/Gimadieva.pdf](http://projects.fa.ru/MKNRS1/source/Finance%20and%20credit/Gimadieva.pdf) (кірген уақыты: 22.11.2020 ж.).

⁶ Аникин А. В. История финансовых потрясений. От Джона Ло до Сергея Кириенко // А.В. Аникин. — М., 2000.

⁷ Елена Брицкая Финансовые пирамиды в Казахстане. 180 уголовных дел за последние три года. [Электронный ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://informburo> (кірген уақыты: 20.01.2021 ж.).

***Ахметжанов Б. С.,**
преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин,
магистр образования, полковник;*

***Калиев Б. А.,**
преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин,
магистр гуманитарных наук, капитан
(Военный институт Национальной гвардии
Республики Казахстан, г. Петропавловск)*

КОНСТИТУЦИЯ И ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО В КАЗАХСТАНЕ

Конституция Республики Казахстан¹ — это нормативно-правовой акт высшей юридической силы, который определяет систему и принципы организации и деятельности органов государственной власти, дает право выступать от имени народа и государства принадлежит Президенту, а также Парламенту Республики в пределах их конституционных полномочий, а народ тем самым осуществляет власть непосредственно через республиканский референдум и свободные выборы.

В жизни казахского общества и государства Конституция играет важную роль в плане развития социальных, экономических и политических отношений. Конституционные положения являются главным эталоном в поисках ответа на любой вопрос, нуждающийся в правовой оценке, независимо от его масштабности, личной и государственной значимости.

Конституция занимает особое место в правовой системе современного демократического государства и является одним из необходимых признаков правового государства, регулирует общественные отношения, связанные с функционированием государственной власти, обеспечением прав и свобод граждан на основе высших ценностей нашей страны. Наличие Конституции — обязательное условие законности, правопорядка и стабильности институтов власти.

В октябре 1992 г. Первый Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев на конференции ООН сказал, что Республика Казахстан — это государство независимое и, прежде всего, — демократическое. «Мы стремимся к построению общества, главные ценности которого — экономическое процветание, свобода слова, многоконфессиональность — сегодня являются основополагающими во всем цивилизованном мире»².

В январе 1993 г. Казахстан был признан суверенным независимым государством.

В очень короткое время в суверенном Казахстане были приняты два Основных Закона. Первый достался нам от Советского Союза, второй принят в 1993 г.

Казахстан — конституционное государство, представляет собой систему взаимосвязанных и дифференцированных на группы конституционно-правовых норм, регулирующих политические, социальные, экономические и духовные основы, закрепленных в Конституции. Будучи ведущим институтом конституционного права, ему присущи определенные черты. Так, его нормы:

- воздействуют на общественные отношения путем закрепления, установления определенных начал устройства общества и государства;
- как правило, не порождают конкретные правоотношения; определяют сущностное содержание правового воздействия на все сферы общественных отношений, все стороны социальной реальности;
- адресованы всем субъектам права, всем правоприменяющим субъектам;
- имеют способом своей защиты общий режим охраны Конституции, конституционного строя, могут быть изменены только путем принятия новой Конституции;
- устанавливаются по преимуществу в конституционной форме;
- по своему виду являются в преобладающей части нормами-принципами, нормами-дефинициями, нормами-целями;

- предполагают для практической и правовой реализации содержащихся в них целей включение всей правовой системы государства, всех отраслей права;
- по целенаправленности призваны обеспечить системное закрепление концептуальных идей, признанных основополагающими для данного общества и государства.

Совокупность норм данного института по своим функциям является основной для всех других институтов конституционного права. Они играют направляющую роль для всего институционно-правового регулирования³.

30 августа 1995 г. путем всенародного голосования народ Казахстана принял новую Конституцию, которая закрепила формирование демократических и социальных процессов в обществе. Тем самым Конституция является договором между народом и государством, контролирует основополагающие, фундаментальные отношения, возникающие в обществе⁴.

Принятым 21 мая 2007 г. Законом «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан»⁵, были сняты конституционные запреты и ограничения на более активное взаимодействие государственных и общественных институтов, модернизирована система местного самоуправления, обеспечивающие самостоятельное решение населением вопросов местного значения.

Казахстан — демократическое, светское, правовое и социальное государство, смело заявляющее о себе, своих правах, целях и достижениях.

16 декабря 1991 г. Верховный Совет Республики Казахстан принял Конституционный Закон «О государственной независимости Республике Казахстан»⁶. В этом основополагающим документе, разработанном под руководством Н. А. Назарбаева, декларировалось, что наша страна как независимое государство обладает всей полнотой власти на всей территории, самостоятельно определяет и проводит свою внутреннюю и внешнюю политику. За годы независимости Казахстан, пройдя через горнило серьезных испытаний, твердо стал на ноги и уверенно смотрит в будущее. Прделанный нацией вместе со своим Лидером путь со всей очевидностью доказывает, что нет нерешаемых задач и недостижимых целей. Были бы только четкое видение перспектив и воля к победе.

Наша страна многонациональна, и в этом еще одно преимущество, потому что мы все — единое целое, и нас объединяет наша Родина, дружба, уважение, и взаимовыручка. В Казахстане единой семьей живёт более восемнадцати миллионов человек более ста национальностей и народностей. На казахском, русском, уйгурском, немецком, корейском, татарском языках издаются книги и газеты, работают национальные театры, эстрадные ансамбли, передаются национальные программы на радио и телевидении. И как сказал Н. А. Назарбаев: «Дружба народов, взаимопонимание и солидарность — вот основа, на которой мы строим новый Казахстан!»⁷.

В Конституции РК употреблен термин «действующее право» чтобы подчеркнуть, что нормы Конституции не являются лишь декларациями, а применяются непосредственно. В соответствии с данной нормой действующими признаются только такие нормативные правовые акты, которые соответствуют Конституции РК⁸.

Действующим правом в Республике Казахстан являются нормы Конституции, соответствующих ей законов, иных нормативных правовых актов, международных договорных и иных обязательств Республики, а также нормативных постановлений Конституционного Совета и Верховного Суда Республики.

Высокая правовая культура обеспечивает правовую ориентацию граждан и формирует нетерпимость к любым нарушениям законности, в том числе нарушениям прав и свобод граждан.

Основной источник права — закон, принимаемый высшим представительным органом — Парламентом РК или путем референдума. 8 октября 1998 г. в Конституцию были внесены девятнадцать изменений и дополнений⁹.

Казахстану потребовалось более двух сотен лет, чтобы получить независимость. Тысячи людей боролись за свободу нашей страны, многие погибли за будущее своей Родины. С древних времён предки защищали наши земли от набегов джунгар. В период царизма люди видели смерть и несправедливость, горе и несчастье, они знали, что такое потеря. Также Казахстанский народ принимал активное участие в Великой Отечественной войне, являясь частью единой страны. Десятки тысяч героев из Казахстана проявили смелость и волю к общей победе. Именно благодаря этим людям мы живем в свободном и независимом государстве. Мы должны помнить этих людей и гордиться настоящими патриотами нашей страны¹⁰.

Конституция укрепила нашу независимость, придала прочность государству и всему обществу. Таким образом, все сегодняшние достижения нашей Республики в области укрепления политической стабильности, эффективных экономических реформ, признания на международной арене и роста благосостояния граждан — это свидетельство сплоченного и созидательного труда всего общества, а зна-

чит, и воплощения в жизнь стратегических приоритетов нации. Поэтому наш общий долг — бережно относиться к Основному Закону, уважать его, как уважаем свою Родину, свою историю¹¹.

¹ Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> (дата обращения: 06.05.2021).

² Выступление Первого Президента Республики Казахстан — Елбасы Нурсултана Назарбаева на 47-й сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций (Нью-Йорк, 5 октября 1992 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30006963 (дата обращения: 06.05.2021).

³ Козлова Е. И., Кутафин О. Е. Конституционное право России. — М., 1995. — С. 24 – 25.

⁴ Амандыкова С. К. Конституционное право Республики Казахстан: Учеб. пос. — Караганда, 2007.

⁵ Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан» от 21 мая 2007 г. № 254. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000254/_links (дата обращения: 06.05.2021).

⁶ Закон Республики Казахстан «О государственной независимости Республике Казахстан» от 16 декабря 1991 г. № 1008-ХП. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1000798 (дата обращения: 06.05.2021).

⁷ Баишев Ж. Н. Конституционное право Республики Казахстан: Учеб.-метод. пос. — Алматы, 2001.

⁸ Конституционное право Республики Казахстан: Учебн. / Сост. А. Т. Ащеулов. — Алматы, 2001.

⁹ Сагидыкова А. Н. Конституционное право Республики Казахстан: Курс лекций. — Алматы, 1999.

¹⁰ Котов А. К. Суверенный Казахстан: гражданин, нация, народ (вопросы конституционного права). — Алматы, 1996.

¹¹ Выступление Н. А. НаУзарбаева по случаю празднования Дня Независимости Республики Казахстан. 15 декабря 2015 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://uchet.kz/news/vystuplenie-n-nazarbaeva-po-sluchayuprazdnovaniya-dnya-nezavisimosti-rk/> (дата обращения: 06.05.2021).

Ахметова Д. А.,

доцент кафедры физической подготовки,

заслуженный тренер Республики Казахстан по боксу, полковник полиции

(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ БОКСЕРОВ ВЫСОКОЙ КВАЛИФИКАЦИИ

В настоящее время наблюдается постоянное повышение требований к физической и технико-тактической подготовленности спортсменов. Это обусловлено возрастающей конкуренцией между представителями национальных школ бокса. Негативное влияние на результативность соревновательной деятельности боксеров высокой квалификации оказывает недостаточная разработанность методики диагностики функционального состояния спортсменов высокой квалификации при подготовке боксеров к основным соревнованиям, что не позволяет подойти к важнейшим соревнованиям года в состоянии оптимальной спортивной формы¹.

В спорте высших достижений все более отчетливо проявляется противоречие между постоянно возрастающими требованиями к организму спортсменов, обусловленными тенденцией роста мировых достижений, обострением конкуренции в крупнейших соревнованиях и биологическими предельными возможностями человека, полноценная реализация которых во многом ограничивается конкретными социально-экономическими условиями, разработанностью теоретико-методических основ спортивной тренировки.

В этом случае высоких результатов при сохранении общей работоспособности спортсмена и сохранении здоровья можно добиться на основе постоянного контроля функционального состояния организма боксера высокой квалификации².

Успешное осуществление спортивной тренировки во многом зависит от правильного и своевременного контроля за состоянием тренированности занимающихся. В связи с тенденцией роста тренировочных нагрузок особо важное место должно отводиться контролю за функциональным состоянием организма боксера в тренировочном процессе.

Переход организма спортсмена от физиологической нормы к патологическим состояниям проходит ряд стадий, на которых организм пытается приспособиться к новым для него условиям среды путем изменения уровня функционирования (УФ) отдельных органов и систем. Чтобы в новых условиях сохранить существующий или перестроиться на более адекватный УФ, требуется определенная степень напряжения (СН) регуляторных механизмов, направленная на мобилизацию функциональных резервов (ФР), под которыми понимаются информационные, энергетические, метаболические ресурсы организма, обеспечивающие его конкретные адаптационные возможности. Мобилизация этих ресурсов при изменении условий окружающей среды требует определенного напряжения регуляторных систем. Степень их напряжения, необходимая для сохранения гомеостаза, определяет текущее функциональное состояние человека. Состояние целостного организма как результат деятельности функ-

циональной системы определяется оптимальностью управляющих воздействий, способностью управляющих механизмов обеспечивать уравнивание организма со средой, его адаптацию к условиям среды³.

Адаптационно-приспособительная деятельность организма требует затрат энергии и информации, в связи с чем можно говорить о «цене адаптации», которая определяется степенью напряжения регуляторных механизмов и величиной израсходованных функциональных резервов. Происходящее в процессе адаптации изменение уровня функционирования системы не всегда ведет к нарушению гомеостаза, если не возникает перенапряжения регуляторных механизмов и не истощается функциональный резерв. Таким образом, функциональное состояние организма можно характеризовать тремя параметрами: УФ, СН и ФР. Их взаимосвязь определяется уравнением $УФ = СН \times ФР$. В зависимости от соотношения этих параметров можно выделять различные градации функциональных состояний. Число таких градаций может быть сколь угодно велико, однако в рамки этих градаций логично вписываются три качественно разных уровня напряжения регуляторных систем: напряжение, перенапряжение и истощение механизмов регуляции^{4, 11}.

В отделе единоборств ВНИИФК проводились исследования в рамках научно-методического обеспечения высококвалифицированных боксеров, в которых был апробирован и подтвердил высокий уровень информативности один из методов определения интегрального показателя функционального резерва тренированности, на основе измерения артериального давления (АД) и среднего за минуту значения частоты сердечных сокращений (ЧСС). Эти показатели наиболее просты и удобны при измерениях в условиях тренировочного процесса, достаточно объективно отражают изменения величины основных показателей сердечно-сосудистого гомеостаза, и изменения регуляторных механизмов. Многолетние исследования динамики ЧСС и АД и разработанные на их основе производные характеристики оценки функционального состояния позволили отобрать два метода оценки функционального состояния — в покое и при выполнении стандартной функциональной пробы⁵.

Для оценки характеристики функциональной подготовленности спортсменов в покое применяется модифицированная формула оперативной оценки состояния, полученная на основе многофакторного регрессионного анализа ЧСС и АД и адаптированная к видам спортивных единоборств. Качественная оценка характеристики функциональной подготовленности боксеров, измеряемая в покое, представлена в табл. 1.

Таблица 1. Диапазоны значений уровня функциональной подготовленности по данным ЧСС и АД

Уровень подготовленности	Диапазон значений УФ
Плохо	< 0,675
Удовлетворительно	0,675 – 0,825
Хорошо	0,826 – 0,95
Отлично	≥ 0,96

В качестве исследования функционального состояния «под нагрузкой» применяется стандартная функциональная проба Руффье – Диксона. Качественная оценка уровня функциональной подготовленности при тестировании по методу Руффье – Диксона представлена в табл. 2.

Таблица 2. Качественная оценка теста Руффье – Диксона

Качественная оценка	Диапазон значений ФН
Отлично	2 и менее
Хорошо	3 – 6
Удовлетворительно	7 – 10
Плохо	11 – 14

Если тренированность спортсмена рассматривать с позиций теории адаптации, то ее повышение можно определить как рост функционального резерва (ФРТ). При этом процесс может быть описан выражением, предложенным Р. М. Баевским: $ФРТ = (УФ / ФН) 100$,

где ФРТ — функциональный резерв тренированности;

УФ — уровень функционирования, оцениваемый при тестировании в покое;

ФН — функциональная напряженность, результаты функциональной пробы.

Подобный подход к использованию хорошо зарекомендовавших себя и широко применяемых в практической медицине и спорте неинвазивных методов контроля в интеграции с информационными системами дал возможность построить педагогическую технологию для решения частных задач оперативного индивидуального управления тренировочным процессом спортсменов.

В рамках информационно-методической системы была создана и внедрена в практику подготовки высококвалифицированных боксеров система автоматизированной оценки ФРТ спортсмена.

Исследования характеристик УФ, ФН и ФРТ выявили их достоверную информативность при оперативном управлении тренировочной нагрузкой в условиях централизованной подготовки к различным соревнованиям.

Таблица 3. Качественная оценка функционального резерва тренированности (ФРТ)

Качественная оценка	ФРТ (отн. ед)
Отлично	≥ 30
Хорошо	29 – 16
Удовлетворительно	11 – 15
Плохо	< 11

Динамика исследуемых характеристик выявила высокую корреляционную зависимость ФРТ и надежность соревновательной деятельности спортсменов ($r = 0,712$; $p < 0,05$), на основе которых были рассчитаны критерии оценки ФРТ для боксеров высокого класса.

1 Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем. — М., 1975.

2 Бернштейн Н. А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. — М., 1966.

3 Керимов Ф. А. Особенности применения трехуровневой системы управления подготовкой резерва для спортивных единоборств // Теория и практика физической культуры. — 1988. — № 8. — С. 27 – 28.

4 Кургузов Г. В. Модели физической подготовленности боксеров-юниоров // Олимпийский бокс сегодня. — М., 1989.

5 Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. — М., 1975.

Bagyssov N. B.,

senior teacher of Physical Training Department,

Master of legal sciences, captain of police

(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs

of the Republic of Kazakhstan named after B. Beissenov)

IMPLEMENTATION OF HAND-TO-HAND FIGHT TECHNIQUES BY THE INTERNAL AFFAIRS AGENCY OFFICERS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The police in the Republic of Kazakhstan is a system of state executive bodies designed to protect the life, health, rights and freedom of citizens, property, the interests of society and the state from criminal and other illegal encroachments and has certain rights to use coercive measures.

Employees of the internal affairs bodies have the right to use physical force (hand-to-hand fight techniques), special means and firearms only in cases and in the manner prescribed by the law on the police. Police officers are required to undergo special training, as well as periodic testing for suitability to act in conditions associated with the use of physical force, special means and firearms.

When using physical force, special means and firearms, an employee of the internal affairs bodies is obliged;

- to warn about the intention to use them, while providing sufficient time to fulfill the requirements of the police officer, except for those cases when delay in the use of hand-to-hand fight or firearms techniques creates an immediate danger to the life, health of citizens and police officers, may entail other grave consequences or when a warning in the event is inappropriate or impossible;

- strive, depending on the nature and degree of danger of the offense of the persons who committed it, and the strength of the opposition, to ensure that any damage caused in this case is minimal;

- provide persons who have received bodily injuries, the provision of first aid and notify their relatives as soon as possible;

- notify the prosecutor of all cases of death or injury;

The use of physical force, special means and firearms in excess of their powers entails liability established by law.

Employees of internal affairs bodies have the right to use physical force, including hand-to-hand fight techniques, to suppress crimes of administrative offenses, detain persons who committed them, overcome opposition to legal requirements, if violent methods do not ensure the fulfillment of the duties imposed on the police.

The bodies of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan are entrusted with large and responsible tasks to fulfill their official duty — to ensure public safety. When performing these tasks, the employees of the internal affairs bodies have to act in an environment of real danger and endure significant physical and psychological stress, and engage in single fight with criminals.

In a number of cases, situations arise when it is necessary to quickly make a decision on the use of hand-to-hand fight or firearms techniques against the offender and at the same time prevent mistakes and illegal actions.

The ability to apply hand-to-hand fight techniques in practice — an invisible weapon that can be used suddenly and effectively — is of no small importance for employees of internal affairs bodies.

The big advantage of quiet techniques is the ability to use them in places where the use of weapons can lead to unwanted consequences. Methods of hand-to-hand fight allow you to neutralize the offender, while causing slight and only when necessary, severe pain.

In addition, employees of the internal affairs bodies are given the right to use hand-to-hand fight techniques in order to prevent or suppress illegal actions of persons who threaten public order, the personal safety of citizens who refuse to obey the legitimate demands of government officials, who are police officers.

Taking appropriate measures to protect state, public interests and the safety of citizens, a police officer must be able to correctly assess the situation, conditions, opportunities and take the necessary actions to arrest a criminal.

Not only police officers, but also victims, eyewitnesses of a crime with the use of physical force, have the right to detain a criminal immediately after he has committed a crime.

Violence is used only against the offender and for the sole purpose of arresting him.

Each employee of the internal affairs bodies know the technique and tactics of hand-to-hand fight, systematically train with the aim of improving them. Classes on mastering the techniques of hand-to-hand fight contribute to the education of an employee of the internal affairs bodies of organization, mental stability, physical endurance, self-confidence and give advantages over an untrained person. Only employees of the internal affairs bodies with these qualities can successfully fulfill their official duty to ensure the protection of public order and in the fight against crime. And only they can neutralize the criminal in hand-to-hand fight and detain him.

The «Sambo» Wrestling, which was born in our country, has taken in itself all the best of the national types of wrestling of the peoples of the Soviet Union and various types of oriental single fight. Created and improved by Oshchepkov and Kharlampiev as a service-fight type of training, «Sambo» over time began to develop in two directions. The first direction is fightsambo for employees of law enforcement agencies, the army and other special units. The second direction is sports. Released to the world level, winning the hearts of fans in many countries.

Within the fight section «Sambo» there is another type of hand-to-hand fight — «Samoz», the creator of which is Spiridonov, V. A. By its content, «Samoz» resembles «Aikido», i. e. its meaning is as follows: «not to interfere with the enemy's attack, but at a certain moment to neutralize, using his own strength, building the tactics of a duel solely from defense».

At a timely stage, «hand-to-hand fight» is an important element of the educational process for students and cadets of educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. The volume of this applied type of fight training in the Armed Forces and the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan is significant. It is included in the training program for employees of non-state security institutions and organizations with special statutory tasks. The basis for such a widespread use of it is the diversity of the educational and training process of preparation: to be able to resist a physically stronger enemy or several opponents at the same time, to fight with the use of throws and painful techniques, to get rid of grips and strangles, to have the appropriate psychomotor abilities and strong-willed character traits.

Such a variety of possibilities is provided by the concentration in the content of «hand-to-hand fight» of modern means of forms and methods taken from all types of martial arts existing in the world.

The method of training with punches, kicks and protection from them.

The use of this or ionic technique of attack or self-defense depends on the distance between opponents, on the position of their arms, legs, torso, on the presence and type of weapons, etc. The technique of a separate technique is characterized by a rational interposition of all the links of the motor apparatus and the retention

of the operational position in the process of its implementation, the observance of the optimal trajectory in direction, shape and amplitude, the final accuracy of beats, tempos, rhythm, etc.

Fighting is complicated by the fact that the conditions of its conduct are constantly changing, depending on the position of the attacker and the defender, the degree and direction of their conditions, as well as the mental and physical state of the opponents.

In the structure of an athlete's technical readiness, basic and additional techniques are distinguished.

The basic techniques in hand-to-hand fight are: basic stances, movements, strikes and defensive actions with hands and feet.

Additional techniques are technical actions that characterize the individual characteristics of fighters, as well as complex techniques that require long learning.

The process of mastering hand-to-hand fighting techniques is divided into several stages.

Familiarization with the techniques or technical actions that are necessary to create a preliminary and correct understanding of this technique and a clear understanding of its structure.

Learning is carried out in order to form the ability to perform the technique in its entirety or in separate details. Includes lead and simulation exercises, as well as the implementation of the techniques of a dismembered and holistic exercise using other teaching techniques.

Improvement includes the stage of initial learning, carried out at the beginning of the lesson, when the body is in optimal condition. The volume of the load is determined by the ability to repeat actions with a slight improvement in quality or at least without deterioration. Rest intervals are optimal.

And at the stage of advanced learning, the method of holistic exercise is applied. The frequency of execution, the total volume and intensity of the load should gradually increase. The main load regulator at this stage is errors. As soon as they start to repeat steadily, it is necessary to stop performing the technique within the boundaries of this lesson.

When teaching hand-to-hand fighting techniques, trainees should be guided by the following organizational and methodological provisions:

1. Learning by self-insurance techniques precedes learning other techniques.

2. Punching and kicking are performed on hanging bags.

3. Training in painful techniques, suffocating grips, throws and holding techniques is carried out on a flat and soft surface. After familiarization with the exercise, they begin to perform it in parts or at a slow pace. Then the techniques are performed as a whole with a gradual acceleration of the pace. In the subsequent execution of the technique is carried out according to assignments, with a gradually becoming more complicated situation.

4. Training exercises are carried out from various starting positions and with overcoming individual obstacles.

To prevent injury, the following precautions must be observed:

- before performing the techniques, it is imperative to warm up with self-insurance techniques;

- when performing grabs and throws, insure the partner, supporting him by the hand and not allowing him to fall on him;

- punches or kicks should only be indicated by stopping movement in the immediate vicinity of the place of contact;

- carry out painful technique, strangulation without jerking, with a gradual increase in efforts, and at the signal of a partner, immediately weaken them or stop performing the technique.

5. During the fight, you need to look at the center of the triangle formed by the shoulders and eyes of the opponent. Looking at arms or legs can become confused or distracted.

6. Legs move easily and quickly. Feet should slide on the floor.

7. In a duel, show no fear. Conduct your techniques with confidence and impose your action plan.

8. Be ready to concentrate all your energy when the need arises. Relax after completing the task. Practice both attacks and contracts many times.

9. Effective execution of strikes and defenses is impossible without the development of various psycho-physical qualities. During the execution of punches and defensive actions, such qualities as the power of the blow, the speed of execution, the speed of movement, anaerobic endurance, and the coordination of movements are especially important.

A high-quality study of the basic technique and successful conduct of a fight is impossible without correct breathing. Correct breathing allows you to quickly enter a fighting rhythm, calm down with excessive stress, relax, relieve irritation or excitement.

Various breathing exercises in hand-to-hand fight are mainly aimed at forming an optimal breathing pattern, so that later it can be coordinated with various movements.

The police in Kazakhstan is a system of state executive bodies designed to protect life, health, freedom of citizens, property, the interests of society and the state from criminal and other illegal encroachments and has certain rights to use coercive measures.

Employees of the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan have the right to use physical force (hand-to-hand fight techniques), special means and firearms only in cases and in the order provided for by the law on the police. Police officers are required to undergo special training, as well as periodic testing for suitability to act in conditions associated with the use of physical force, special means and firearms.

¹ Law of the Republic of Kazakhstan dated January 6, 2011 No. 380-IV «On Law Enforcement Service» (with amendments and additions as of 01.01.2021). — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916594.

² Sokolov V. N. Hand-to-hand fight. — Moscow, 1985.

³ Rodov V. Hand-to-hand fight. — Moscow, 1984.

⁴ Matushchak I., Makhmetov S. National Eastern martial arts. — Almaty, 1991.

⁵ Goncharov A. I. Hand-to-hand fight: Methodological recommendations. — Leningrad, 1976.

⁶ Vaitsekhovsky S. M. Book of the trainer. — Moscow, 1971.

⁷ Ozali N. G. Modern system of sports trainings. — Moscow, 1972.

Байтеленова С. Г.,

*докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук, капитан полиции;*

Алтайбаев С. К.,

*начальник кафедры уголовного права и криминологии,
кандидат юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

**НЕКОТОРЫЕ КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
НЕИСПОЛНЕНИЯ ПРИГОВОРА СУДА, РЕШЕНИЯ СУДА
ИЛИ ИНОГО СУДЕБНОГО АКТА ЛИБО ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ДОКУМЕНТА**

В числе преступлений против правосудия, предусмотренных гл. 17 Уголовного кодекса Республики Казахстан (УК РК)¹, выделяют преступление, связанное с неисполнением вступивших в законную силу приговора суда, решения суда или иного судебного акта либо исполнительного документа (ст. 430), совершаемого путем либо неисполнения, либо воспрепятствования исполнению.

Субъектами ст. 430 УК РК в большинстве случаев являются лица, которые в связи с приговором, решением или иным судебным актом обязаны совершить определенные действия в ходе исполнительного производства. Как правило, к их числу следует, прежде всего, относить осужденных, ответчиков по гражданским делам.

И хотя количество зарегистрированных в ЕРДР преступлений, предусмотренных ст. 430 УК РК, в 2019 г. составило 22,2 % от всех уголовных правонарушений против правосудия и порядка исполнения наказаний (921), а в 2020 — 20,8 % (740), они причиняют в целом существенный вред нормальной деятельности органов правосудия по реализации судебных актов (приговора, решения или иного судебного акта). Уголовных дел, направленных в суд в 2019 г. — 29, в 2020 г. — 12².

По результатам изучения уголовных дел, материалов и статистических сведений нами была составлена структура личности преступника, совершающего преступления, предусмотренные ст. 430 УК РК. Подобные преступления совершаются в основном мужчинами (79 %) в возрасте от 25 до 45 лет (70 %).

Вышесказанное позволяет сделать вывод, что преступления данной категории совершаются мужчинами в возрасте от 25 до 45 лет, являющимися безработными.

Согласно официальным данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, преступления, предусмотренные ст. 430 УК РК, в большинстве случаев совершаются в городах республиканского значения, административных центрах регионов, свободных экономических зонах, следовательно, в регионах, где имеются широкие возможности финансирования различных операций.

В результате проведенного криминологического анализа, а также изучения уголовных дел нами выявлены, способствующие росту и падению количества (числа) причины преступлений данного вида:

- экономические, вызванные коренными изменениями в экономической жизни страны. Нестабильная экономическая обстановка и сознательное отстранение государства от решения социально-

экономических проблем не позволяют физическим (юридическим) лицам в законном порядке исполнять обязательства по приговорам суда, решениям суда или иным судебным актам либо исполнительным документам.

Мировой кризис 2020 г. затронул и нашу страну. Причиной стала пандемия COVID-19 и связанные с ней ограничения в большинстве стран мира, повлекшие рост безработицы, банкротство многих предприятий и, как следствие, ухудшение уровня жизни.

Одной из первоочередных мер от безработицы, должников должно стать создание инфраструктуры, позволяющей материально необеспеченным должникам найти законные источники доходов. Поскольку в настоящий момент механизм трудоустройства через Центры занятости населения показал свою неэффективность, необходимо создание процедуры принудительного трудоустройства субъектов, на которых возложены определенные обязательства по решению суда;

- правовые, к которым относятся пробелы и несовершенство законодательства, выразившиеся в конкуренции норм административного и уголовного законодательства, организации межведомственного взаимодействия, неполноте НПА, регламентирующих вопрос исполнения решений суда и расследования уголовных дел данной категории;

- субъективные, которые могут выражаться в негативном отношении большинства граждан к существующей судебной системе (бездействие, демонстрируя свой «протест»), в несогласии с решением суда, неприязненных отношениях с взыскателем, с нежеланием лишиться некоторых материальных благ (нести материальные затраты).

Решение причин субъективного характера видится в широком использовании в системе предупреждения преступлений, предусмотренных ст. 430 УК РК, средств массовой информации, которые следует системно использовать для повышения в обществе уважительного отношения к судебной системе и сознательного поведения субъектов, на которых возложены судебные обязательства. В публикациях, радио- и телепередачах, в сети Интернет должна вестись разъяснительная работа о недопущении фактов неисполнения приговора суда, решения суда или иного судебного акта либо исполнительного документа, с оповещением о последствиях их неисполнения.

Повышенная латентность данного вида преступления создает у правонарушителей уверенность в своей безнаказанности, а это нередко выступает побудительным мотивом к его совершению.

Причиной неисполнения судебного акта либо исполнительного документа выступает и отсутствие системного подхода в работе по противодействию преступности, связанной с неисполнением приговоров суда и иных решений, что также обуславливает рост количества совершаемых преступлений данной категории^{3, 124}.

Не последнюю роль играют не всегда высокая квалификация судебных исполнителей и сотрудников органов внутренних дел и не налаженное должным образом межведомственное взаимодействие Министерства юстиции и МВД. Видится целесообразным усиление взаимодействия вышеуказанных органов путем создания компьютеризированной базы данных (на базе платформы СИО ПСО), которая будет содержать в себе перечень должников и иных лиц, в отношении которых возбуждено исполнительное производство, электронный реестр исполнительных производств с отражением их хода и принятых решениях, а также электронные копии материалов исполнительного производства. Большое значение приобретает повышение уровня профессиональной подготовки как судебных исполнителей, так и сотрудников ОВД. Немаловажную роль играет своевременное принятие органами дознания, совместно с судебными исполнителями, исчерпывающих мер по установлению обстоятельств, способствующих совершению преступления, и своевременное их устранение.

Следующая причина неисполнения судебного акта либо исполнительного документа — недостаточно отработанная система взаимодействия отечественных судебных исполнителей (сотрудники органов внутренних дел) с их зарубежными коллегами. Учитывая то, что должники могут укрывать свое имущество и денежные средства за рубежом, необходимо, чтобы взаимодействие судебных органов и иностранных государств носило систематический характер, было четко отлажено и прозрачно для взыскателей и других сторон исполнительного производства^{3, 129}.

Предупреждение преступности, включая посягательства на интересы правосудия, является одним из приоритетных направлений деятельности государственных органов и общественных институтов:

- во-первых, нейтрализует, блокирует саму возможность совершения общественно опасного деяния;

- во-вторых, обладает большей результативностью, поскольку в конечном итоге исключается совершение либо доведение до конца конкретного преступного посягательства, в том числе преступления рассматриваемого вида;

- в-третьих, экономятся огромные финансовые ресурсы, общества за счет уменьшения его непродуцированных «издержек» в виде затрат на уголовное судопроизводство.

Вышеизложенное позволяет утверждать, что на современном этапе развития общества, сопровождающемся значительным ростом преступности, предупреждение следует признать приоритетным направлением деятельности всех государственных органов.

Таким образом, неисполнение судебного акта либо исполнительного документа приводит к тому, что правосудие не в полной мере реализует свою задачу, что порождает значительную проблему. Приговоры, решения судов или иные судебные акты должны исполняться беспрекословно, без каких-либо подтверждений. В соответствии со ст. 76 Конституции Республики Казахстан⁴ решения, приговоры и иные постановления судов имеют обязательную силу на всей территории Республики Казахстан.

¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 20.05.2021).

² Данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://qamqor.gov.kz> (дата обращения: 20.05.2021).

³ Румянцев О. Н. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с неисполнением приговора суда и иных судебных решений: Дис. ... канд. юрид. наук. — Волгоград, 2008.

⁴ Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения: 20.05.2021).

Балтабасова М. К.,

старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,

магистр юридических наук, подполковник полиции

(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ВОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Экологическая ситуация в Казахстане, связанная с водой, не меньше беспокоит казахстанцев, чем загрязнение воздуха. Водные ресурсы на территории РК имеют огромные проблемы. Сказались такие факторы: Раньше запасов воды в стране было гораздо больше, чем сейчас. В наши дни прослеживается катастрофическая ситуация с некоторыми водными запасами, поскольку большое количество источников уже непригодно для использования. Во времена Советского Союза жители злоупотребляли реками, чтобы орошать поля хлопчатника. Люди делали это не только в пределах Казахстана, но и за его границами, в соседних странах, откуда начинаются реки.

Вот самые проблемные водоемы Казахстана: Аральское море. Сейчас стоит проблема исчезновения Аральского моря, что во многом связано с постройкой водохранилищ. Их возводили для энергетической индустрии, водного транспорта, сельскохозяйственного производства, водоснабжения крупных предприятий и населенных пунктов, организации зон отдыха и туризма. Но на деле получили следующие побочные последствия: развитие оползней; изменение общей биологической продуктивности; неблагоприятные условия для размножения рыб; просадка и разрушение берегов; заболачивание почвы; увеличение концентрации солей и многое другое. Аральское море входило в четверку самых крупных озер мира. С тех пор водоем потерял большую часть площади и объема. Также в воде увеличилась концентрация солей в 14 раз. Просторы Аральского моря наполняют ядовитые вещества, которые появились там из-за сельскохозяйственной деятельности. В связи с этим с 80-х годов прошлого века больше не существует промышленный вылов рыбы в озере. Ухудшение ситуации на водных пространствах Аральского моря также повлияло на следующее: исчезновение судоходства, закрытие рыбоконсервных комбинатов и рыбозаводов, из-за чего люди начали терять работу; снижение уровня грунтовых вод, из-за чего пригодные для обработки земли превратились в пустыни; гибель зеленых оазисов, что стало причиной исчезновения некоторых видов птиц и животных.

Этот водоем находится под бдительным надзором экологов. Озеро начало терять свои объемы. Если так продолжится, то Балхаш грозит стать вторым Аралом. Об этой проблеме заговорили еще в прошлом веке, но ситуация с тех пор не особо изменилась: водоем высыхает и мелеет, уровень воды снизился более чем на 2 м, а площадь сократилась на 2 тыс. км². Основные проблемы такие: высокая концентрация солей; выбросы диоксида серы и десятка опасных тяжелых металлов; ядовитая пыль. Каспийское море — часть водных ресурсов Казахстана. Водоем с каждым годом теряет способность самоочищаться. Также здесь происходит добыча нефтересурсов. Загрязнение воды в Казахстане — острая проблема современных казахов. В интернет-сети можно найти сервис, который наглядно показывает степень загрязненности не только водных пространств, но и воздуха. Как улуч-

шить качество воды в Казахстане? Чтобы достичь желаемых результатов, понадобятся годы слаженной работы правительства и всего народа. Для начала следует предпринять такие действия: Уменьшить использование воды для орошения, а также перейти на выращивание менее требовательных культур. Например, озимая пшеница отлично подойдет вместо хлопка. Наладить сотрудничество с соседними странами для восстановления Аральского моря, озера Балхаш и Каспийского моря. Казахстану не под силу самостоятельно улучшить качество рек, подпитывающие водоемы, которые протекают на территории соседних держав. Рационально использовать имеющиеся водные запасы, отдавая часть на восстановления экосистемы¹.

В этой ситуации для Казахстана особую важность обретает вопрос использования вод трансграничных рек, их деление с сопредельными государствами на принципах международного права и взаимного сотрудничества. В Водном кодексе Республики Казахстан в ст. 143 «Механизм межгосударственного сотрудничества в области использования и охраны трансграничных вод» говорится, что необходимо «обеспечение использования трансграничных вод разумным и справедливым образом с учетом их трансграничного характера при осуществлении деятельности, которая оказывает или может оказывать трансграничное воздействие»¹.

Проблема трансграничных рек была одной из наиболее острых в отношениях между странами-участницами ШОС, а в особенности Казахстана и Китая. Две крупные реки, Иртыш и Или, берут начало на территории Китая, протекают по территории Казахстана, а Иртыш и по России. Для юго-востока Казахстана эти реки являются основой системы водопользования, если объем воды в них уменьшится, это создаст серьезнейшие проблемы в сфере сельского хозяйства, гидроэнергетики, промышленности, экологии. В отношениях с Китайской Народной Республикой на первом этапе необходимо подписание двустороннего соглашения в сфере совместного использования трансграничных водных ресурсов. Дальнейшее развитие отношений предполагает формирование совместной водной комиссии, подписание трехстороннего (Казахстан, Россия, Китай) соглашения по использованию и охране ресурсов р. Иртыш, создание системы совместного мониторинга как количественных, так и качественных показателей вод, изучение их состояния, тенденций изменения, а также оперативный обмен информацией.

Для удовлетворения потребностей в воде на перспективу необходимо, наряду с мерами по рациональному и экономному использованию водных ресурсов, расширение сотрудничества между странами, обладающими общими трансграничными водными ресурсами, и их присоединение к Конвенции по охране и использованию трансграничных водотоков и международных озер².

¹ Экологические проблемы Казахстана и пути их решения. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.nur.kz/fakty-i-layfhaki/1666860-ekologicheskie-problemy-kazakhstan/> (дата обращения: 17.05.2021).

² Жумагулов Т. Б. Водная безопасность Республики Казахстан и Центральной Азии: международные правовые проблемы. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://articlekz.com/article/14878> (дата обращения: 17.05.2021).

Бейбутова А. Б.,

магистрант

*(Центрально-Казахстанская академия,
Республика Казахстан, г. Караганда)*

ИСТОЧНИКИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ, ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ И ХАРАКТЕРИСТИКА

Источники криминалистической информации — это материальные объекты в широком понимании, которые взаимосвязаны с обстоятельствами события преступления и содержат о них информацию. Материальные объекты, взаимодействующие при совершении преступления и отражающие информацию о его обстоятельствах, по виду и уровню организации делятся на вещественные и личные¹. Таким делением подчеркивается различие доказательств, источниками которых являются вещи и люди.

Вещественные источники информации — это материальные объекты, понимаемые в широком смысле, т. е. не только твердые, сыпучие, жидкие и газообразные объекты материального мира, но и растения, животные.

Личные источники информации — это люди, которые, взаимодействуя с материальной средой и участниками события преступления, отражают их в виде субъективных мысленных образов, называемых идеальными следами либо «следами памяти».

Источники, содержащие информацию об одном виде — отражения, называются простыми. Источник, одновременно несущий информацию об идеальном и материальном отображениях, называется сложным, составным либо комплексным. Следовательно, источниками криминалистической информации служат: 1) вещи; 2) люди; 3) системы люди — вещи. Первые два источника простые, третий — сложный².

Значительное количество информации о событии преступления и преступнике несут вещи, которые еще на заре криминалистики называли «немыми свидетелями» преступления. Действительно, они так или иначе «присутствуют» на месте происшествия и «запечатлевают», т. е. отражают его процесс. В криминалистическом аспекте вещи, отображающие событие происшествия, делятся на следующие группы: предметы обстановки места происшествия (стул, стол, строения и т. д.); объекты непосредственного преступного посягательства (вещи, ценности, деньги, человек, животные, растения и т. д.); средства совершения преступления (нож, оружие, транспорт, камень, палка, кислота, газ, сыпучее вещество и т. д.); предметы и вещи, оставленные преступником, потерпевшим на месте происшествия (окурки, спички, носовой платок, обувь, одежда и т. п.); предметы и вещи, случайно занесенные на место происшествия иными лицами после события преступления.

Все эти объекты несут криминалистическую информацию о событии преступления, его обстоятельствах, участвующих в нем лицах. Вещи подлежат всестороннему исследованию на месте происшествия в двух планах: как средства совершения и как носители следов преступления³.

Источники идеальных отображений — это люди, которые выступают в уголовном процессе в качестве обвиняемого, потерпевшего, свидетеля, специалиста, гражданского истца и ответчика. Механизм образования идеальных отображений для каждого источника зависит от вида взаимодействия. Участников события преступления по характеру формирования мысленного образа можно разделить на три группы:

1) лица, непосредственно воспринимающие событие преступления либо участвующие в нем (обвиняемый, потерпевший, свидетель-очевидец);

2) лица, опосредствованно воспринимавшие событие преступления или получившие информацию из других источников (свидетели, потерпевшие, гражданский ответчик, гражданский истец, понятые, должностные лица, подсобные рабочие, специалисты);

3) лица, вообще не взаимодействовавшие с событием преступления, но имеющие общую информацию о нем в виде обобщенных типичных научных знаний. Таким источником информации является специалист.

Человек — особый источник информации, он отражает объективную реальность на уровне общественного сознания. Возникающий вследствие этого мысленный образ, «след памяти», характеризуется рядом свойств, принципиально отличающих его от иных материальных отображений, а именно:

а) относительной адекватностью, т. е. он не тождественен отображаемому объекту. Поэтому отображение всегда беднее объективной реальности, воспринимаемой субъектом;

б) субъективностью, т. е. мысленный образ несет отпечаток источника (лица), который воспринимает мир индивидуально. Его называют субъективным, поскольку он трансформирован сознанием конкретного человека;

в) латентностью, т. е. мысленное отображение — «след памяти» скрыт от посторонних наблюдателей. Мысленный образ нельзя выявить осмотром либо отыскать «лупой специалиста», здесь нужны иные методы и средства извлечения информации.

Вещи как элемент сложного источника информации — это средства совершения преступления и все предметы, несущие его материальные следы. Сложный источник «люди — вещи» характеризуется тем, что порождает новую информацию, которая отдельно в каждом его элементе не содержится. Механизм образования такой информации состоит в соединении идеального отображения с материальным, т. е. в интерпретации (объяснении) материального следа на основе идеальных отображений «следов знаний» о нем. Например, след обуви на земле непосредственно не отражает рост его оставившего человека. Специалист, обладающий специальными знаниями (идеальными отображениями) о закономерностях соотношения между длиной стопы и ростом человека, оценивает след и на этой основе выдает новую информацию о примерном росте преступника, оставившего след на месте происшествия. Аналогичным образом по элементам дорожки следов ног специалист может судить о функциональных признаках человека, а по следам взлома — о способе совершения преступления.

Таким образом, при получении новой информации используется система двух объектов: человек — вещь, где идеальное отображение проецируется на материальный след, и в процессе исследования рождается новое знание.

¹ Винберг А. И., Шавер Б. М. Криминалистика. 2-ое изд. — М., 1945; 3-е изд. — М., 1949.

² Васильев А. Н., Яблоков Н. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. — М., 1984.

³ Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. — М., 1979. Т. 3.

Бейсеев А. А.,
*доцент кафедры общеправовых дисциплин,
кандидат филологических наук, магистр юридических наук, полковник полиции;*
Сапарулы С. С.,
*старший преподаватель кафедры уголовного процесса,
магистр юридических наук подполковник полиции*
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)

ЖАНРОВО-СТИЛЕВЫЕ ЧЕРТЫ И СТИЛИСТИЧЕСКАЯ НОРМА ЮРИДИЧЕСКОГО ПРОТОКОЛА

В протоколе, как и в других юридических документах, проявляется правовое сознание, которому соответствует деятельность по поддержанию правопорядка и законности. Он обслуживает правоприменение: связь органов власти с населением и профессиональные взаимоотношения в пределах названной области, вследствие чего в протоколе проявляется иной способ мышления и языковое воплощение, чем в документах сферы правотворчества.

«Протоколы — это процессуальные документы, в которых следователь или лицо, производящее дознание, фиксирует порядок и результаты следственных действий, описывает каждое предусмотренное законом процессуальное действие»^{1, 8}.

Общение в официально-деловой области является статусно-ориентированным, точнее, институциональным юридическим. Институциональная коммуникация «есть специализированная клишированная разновидность общения между людьми, которые могут не знать друг друга, но должны общаться в соответствии с нормами данного социума»^{2, 29}. Институциональность общения, отраженного в протоколе, определяет его жанрово-стилевые особенности: отбор фактуального материала, точку зрения, с которой он преподносится, а также речевые особенности текста.

Жанровая интенция протокола как феномена письменной речи в юридической сфере общественной деятельности — это, прежде всего, закрепление полученной профессионально значимой информации.

Из сказанного, на первый взгляд, следует, что задача протокола — накопление информации для дальнейшего расследования и предъявления ее для работы суда. Однако эти операции с информацией в правоприменительной области специфичны: здесь информация выступает в виде факта, и сделать ее таковым — основная цель протокола, который, таким образом, выступает как перформативный жанр. Надо отметить, что термин-понятие «цель» используется здесь не столько для указания на интенцию конкретного говорящего, сколько в более широком плане — как выражение в речи назначения в социуме определенной сферы общения, деятельности и формы общественного сознания.

Целенаправленность жанра непосредственно соотносит его с деятельностной ситуацией и характеризует реализующийся в нем коммуникативный акт как речевое действие, выполняемое определенным автором и направленное на взаимодействие с определенным адресатом.

Протокол досудебного расследования нельзя рассматривать как изолированный речевой жанр. Его специфическую черту составляет включенность в уголовное дело, фиксирующее сложный, с множеством участников процесс общения по поводу некоторой предметной ситуации. В рамках этого дела протокол никогда не бывает инициальным и конечным документом. Так, для протокола осмотра места происшествия предшествующим является сообщение о событии преступления, для протокола обыска и выемки — постановления о соответствующих действиях, что также находит отражение в протоколе; для протоколов допросов — заявления потерпевших или другие материалы уголовного дела. В свою очередь протоколы названных следственных действий являются основанием для последующих мероприятий, также закрепленных документально, т. е. переведенных в статус факта, в чем проявляется перформативная интенция протокола.

В плане языкового воплощения протоколу свойственны определенные жанрово-стилевые черты, передающие функциональную информацию, в том числе денотативную и жанрово-интенционную, а также экспрессивную и этикетно-стилевую.

Перформативная интенция определяет такие языковые качества протокола, как точность, конкретность, объективность. Безэмоциональность изложения фактов и событий в нем обусловлена особенностями оценочности диктумного события. Эти качества, профессионально необходимые в речи авто-

ра протокола, определяют осознанный выбор языковых средств, т. е. в понятие его профессиональной компетенции входит и речевая. Жанром в первую очередь используются языковые возможности ОДС в его профессиональной юридической модификации. Сложность проявления индивидуального начала в протоколе связана с тем, что его авторами по сути являются два человека — информант и официальное лицо, составитель текста. Последнему принадлежит право отбора юридически значимых фактов для включения их в протокол и соответствующего ракурса их подачи при требовании сохранения индивидуального стиля информанта.

По степени жесткости норм протокол относится к таким документам, где собственно текст построен по образцу-схеме. Это находит отражение в унифицированных бланках протоколов различных видов, где жестко заданы начальные реквизиты формуляра, условия выполнения следственного действия, начальные и заключительные текстообразующие языковые формулы и заключительные реквизиты формуляра. Строгая регламентированность этой части протокола юридически обусловлена, поскольку именно она обеспечивает осуществление перформативной целеустановки документа.

Жанровая интенция протокола — придание информации статуса факта — предполагает источник ее получения, в качестве которого выступает информант или сам автор.

Отношения между автором документа и информантом характеризуются ситуативным, а в ряде случаев и социальным неравенством. В то же время автор протокола зависит от респондента, так как нуждается в его показаниях. Источником информации является допрашиваемый, однако следователь отбирает из всего объема сведений те, которые являются юридически значимыми.

Трансформация исходной коммуникативной ситуации сопровождается спецификацией и осложнением ролей коммуникантов. Информант вносит в текст основную фактуальную информацию о событиях, участником и/или очевидцем которых он был. Автор же, имея в своем распоряжении готовый фактуальный материал, руководствуясь профессиональными соображениями, производит отбор юридически значимых фактов, передавая их в логической последовательности. Таким образом, он трансформирует исходный материал, придавая ему новое качество и статус для достижения определенного перлокутивного эффекта. Тем самым образ автора является тем параметром, в котором проявляется жанровая интенция протокола.

Преломление в тексте протокола двух коммуникативных ситуаций определяет своеобразие его речевой структуры, которое можно обозначить как реализацию своей «линии» речевого поведения каждым из участников двусторонней коммуникации³. Так в результате действия трансформирующей интертекстуальности, представляющей собой особый тип взаимоотношений текстов, суть которого в «обработке» или «переработке» исходного, появляется производный текст, достаточно отличный от изначального материала произведения^{4,35}. Следовательно, параметр языковое воплощение также способствует осознанию жанровой интенции протокола.

Таким образом, жанрово-стилевыми параметрами, в которых наиболее отчетливо проявляется жанровая интенция протокола, являются коммуникативная цель, образ автора и языковое воплощение.

¹ Процессуальные документы органов предварительного расследования. Образцы: Практ. пос. — М., 1998.

² Карасик В. И. Структура институционального дискурса // Проблемы речевой коммуникации. — Саратов, 2000. — С. 25 – 34.

³ Губаева Т. В. Стилистико-смысловые свойства протоколов допроса (к проблеме диалогичности официальной письменной речи) // Типология текста в функционально-стилистическом аспекте. — Пермь, 1990. — С. 133 – 139.

⁴ Калашникова Е. А. Речевая структура литературного протокола (на материале литературы ФРГ): Дис. ... канд. филол. наук. — Барнаул, 1999.

Бейсенов М. Ж.,

*магистрант факультета послевузовского образования капитан полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

ПОНЯТИЕ НАРКОБИЗНЕСА ПО МЕЖДУНАРОДНОМУ И НАЦИОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Противодействие незаконному обороту наркотиков — постоянная составляющая государственной политики Республики Казахстан.

Комплекс задач, выполненных на современном этапе правоохранительными и специальными органами, определен поручениями Главы государства, Совета безопасности и Правительства.

В сфере противодействия наркомании и наркобизнесу обеспечивается поэтапный переход от преследования потребителей наркотиков за совершение мелких преступлений к подавлению организо-

ванной преступности, контролирующей наркотрафик и разветвленные сети сбыта. Сегодня среди актуальных вопросов, стоящих перед казахстанским обществом и требующих скорейшего решения, на одно из первых мест выходит проблема роста наркомании и наркобизнеса как глобальной угрозы здоровью населения страны и национальной безопасности в целом^{1; 2}.

Одна из причин, обуславливающих рост наркопреступности, связана с тем, что наркобизнес в нынешних условиях является одним из самых прибыльных, а это делает его привлекательным не только для отдельных граждан, имеющих низкий доход, и выступающим часто как одно из основных средств существования, но и весьма активных проявлений современной организованной преступности.

Наркопреступность, наркотизм и наркомания — взаимосвязанные, однако самостоятельные негативные явления, принципиальные различия которых предполагают и дифференциацию мер борьбы с ними. Несмотря на попытки ученых определить правовую природу наркопреступности, наркотизма и наркомании единой позиции пока не выработано³.

Преступления, связанные с наркотиками, имеют собственную специфику, которая определяется, прежде всего, особенностью их предмета. Именно наркотические средства и психотропные вещества, являющиеся предметом данных преступлений, составляют общий стержень, объединяющий все преступления этой группы.

На Всемирной конференции по организованной транснациональной преступности, проводившейся на уровне министров (Неаполь, ноябрь 1994 г.), экономико-правовое содержание незаконного оборота наркотиков было определено как индустрия наркобизнеса⁴. На IX Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (1995 г.) Еще раз получила подтверждение необходимость применения этого определения в системе международного права⁵.

Вновь введенное понятие рассматривается специалистами как обобщенная характеристика уровня организации деятельности по незаконному распространению наркотиков, отвечающая организации и экономике индустриального производства с отдельными стадиями их изготовления, транспортировки, складирования, торговли и т. п. на оптовом и розничном уровнях. Главным условием и двигателем индустрии наркобизнеса являются прибыли, получаемые от торговли наркотиками.

Международные и национальные эксперты, разработавшие данное определение, отмечают несколько аспектов, характеризующих ядро индустрии наркотрафика:

1. Производители наркотиков, особенно растительного происхождения, и потребители конечного продукта ограничены в возможностях влиять на этот криминальный процесс. Все нити управления находятся в руках организаторов НОН.

2. Становление индустрии наркотрафика прямо способствовало укреплению транснациональных преступных сообществ.

3. Индустрия наркотрафика обусловила появление и продолжает развивать систему отмывания денег.

4. Появляется все больше признаков, указывающих на усиление связей индустрии наркобизнеса с другими видами незаконной торговли, в первую очередь оружием, а также с терроризмом.

5. Полученные от незаконного распространения наркотиков деньги стали главным средством подкупа чиновников в государственном аппарате с целью обеспечения безопасных условий транснациональным преступным организациям в местах их базирования. По мнению экспертов, индустрией наркотрафика ежегодно отмываются криминальные доходы в объеме 300 – 500 млрд долларов США. Некоторые специалисты называют цифру до 1 трлн долларов США⁶.

В пределах территории Содружества термин «наркобизнес» вошел и публицистический обиход в конце 80-х годов XX в. Однако до сих пор, за редким исключением, он понимается большинством специалистов как синоним, а не как составная часть незаконного оборота наркотиков, отражающая его экономическую характеристику.

В юридической науке на настоящий момент не сложилось единого концептуального подхода к проблеме наркобизнеса, не сформировалось единого понимания этого феномена. Наиболее распространенным следует признать криминологические интерпретации наркобизнеса как особого рода преступной деятельности или действий, направленных на извлечение прибыли.

Так, В. И. Брылев определяет наркобизнес как «особый вид разнообразной, широко разветвленной профессиональной преступной деятельности высокоорганизованных и хорошо законспирированных наркообъединений, имеющих международные контакты, широкие коррумпированные связи и занимающихся в виде промысла незаконным оборотом наркотиков в целях систематического получения максимальных доходов, а также влияния в политической и общественной жизни»⁷.

По мнению Р. А. Александрова, наркобизнес — это основанная на организационном единстве и профессиональной специализации субъектов криминальная деятельность, направленная на система-

тическое получение прибыли от незаконного производства и оборота наркотических, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров⁸.

Е. А. Буркова считает что, наркобизнес — это длительная экономическая деятельность организованной преступности, совершаемая в целях получения не облагаемой налогом экономической выгоды путем незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов⁹.

Иногда наркобизнес определяется через составы преступлений, так или иначе связанных с наркотическими веществами, т. е. как «совершение действий, подпадающих под признаки преступлений (хищения наркотических средств; незаконный оборот наркотических средств; нарушение правил обращения с наркотическими средствами; другие незаконные действия с наркотическими средствами), являющегося промыслом и источником личного обогащения и наживы, или же вложение преступно нажитых средств в различные структуры власти, управления, формы и виды собственности»¹⁰.

Наркобизнес определяется также как экономическая деятельность, связанная с культивированием, производством и торговлей наркотиками с целью получения прибыли (Б. Ф. Калачев, В. Я. Кикоть, В. Ю. Голубовский и др.¹¹), или как «нелегальный бизнес с наркотиками, осуществляемый организованной преступностью»¹², ¹².

Р. А. Александров предлагает рассматривать в качестве сущностных признаков этого явления следующие характерные черты:

1) наркобизнес — это разновидность бизнеса.

2) в качестве предмета предпринимательства в данном случае выступают наркотические и психотропные вещества, их аналоги, а также прекурсоры;

3) наркобизнес — это разновидность незаконного бизнеса, незаконной предпринимательской деятельности;

4) наркобизнес — это сложноорганизованная деятельность¹³.

К характерным чертам наркобизнеса многие авторы относят:

- осуществление незаконного оборота наркотиков в виде промысла;

- наличие преступного сообщества (организации), специализирующегося на незаконных операциях с наркотиками и имеющего межрегиональные или международные связи;

- наличие системы легализации (отмывания) денежных средств, полученных от незаконных операций с наркотиками;

- наличие коррумпированных связей в органах государственной власти и управления.

Вышеперечисленные признаки могут быть соотнесены с признаками целого ряда составов преступлений, предусмотренных УК РК¹⁴.

Согласно УК РК под наркобизнесом понимаются различные взаимосвязанные уголовные правонарушения, совершаемые преступными группами, занимающимися незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ их контрабанда, а также легализация денежных средств, полученных преступным путем с использованием коррупции.

Наркобизнес, как и незаконный оборот наркотиков в целом, наносит ущерб здоровью населения, поскольку немедицинское потребление наркотиков является конечным пунктом в цикле их незаконного оборота. В то же время сбыт наркотических средств непосредственно потребителям зачастую осуществляют такие же потребители, находящиеся в состоянии наркотической зависимости. Это низший, последний уровень незаконного оборота наркотиков.

По мнению Р. А. Александрова, если рассматривать наркобизнес как организованную преступную деятельность в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров, то его основным родовым объектом следует признать общественную безопасность, а факкультативным — здоровье населения, экономические отношения. Значение данных объектов не будет сколько-нибудь девальвироваться, в то время как в системе условно-правовых норм будет обозначен реальный основной объект преступлений в сфере наркобизнеса¹⁵.

На основании анализа существующих точек зрения ученых-юристов под наркобизнесом следует считать незаконную деятельность преступных групп, созданных для совершения действий, подпадающих под признаки уголовных правонарушений, так или иначе связанных с наркотическими веществами (незаконный оборот, хищение либо вымогательство наркотических веществ; нарушение правил обращения с ними; незаконное культивирование запрещенных к возделыванию растений, содержащих наркотические вещества; другие незаконные действия с наркотическими веществами) для получения постоянной прибыли.

¹ Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь — 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» от 17 января 2014 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа:

https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-17-yanvarya-2014-g (дата обращения: 06.05.2021).

² Стратегия борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2006 – 2014 годы: Указ Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2005 года № 1678. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U050001678> (дата обращения: 06.05.2021).

³ Клименко Т. М. Проблемы противодействия наркопреступности, наркотизму и наркомании в Российской Федерации (вопросы теории и практики): Дисс. д-ра юрид. наук. — Волгоград, 2008.

⁴ Документ ООН E/CONF. 88/2, 25 August 1994, p. 21. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/indigenous_rights.shtml (дата обращения: 06.05.2021).

⁵ Документ ООН A/CONF. 169/16, 12 may, 1995, p. 44. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/iol169.shtml (дата обращения: 06.05.2021).

⁶ Основные направления противодействия транснациональному организованному криминальному наркобизнесу: Монография / Под общ. ред. Е. П. Ищенко. — М., 2003.

⁷ Брылев В. И. Проблемы раскрытия и расследования организованной преступной деятельности в сфере наркобизнеса: Дис. ... д-ра юрид. наук. — Екатеринбург, 1999.

⁸ Александров Р. А. Государственно-правовое противодействие наркобизнесу в контексте генезиса и эволюции системы национальной безопасности России (опыт ретроспективного анализа и теоретико-правового моделирования): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — СПб., 2007.

⁹ Буркова Е. А. Наркобизнес: понятие, состояние, возможности противодействия: Дис. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 2009.

¹⁰ Меретуков Г. М. Криминалистические проблемы борьбы с наркобизнесом организованных преступных групп. — М., 1995.

¹¹ Глобальная угроза безопасности России (основные тенденции и прогноз развития наркоситуации на постсоветском пространстве). — СПб., 2000.

¹² Омигов В. И. Концепция борьбы с незаконным оборотом наркотиков и роли органов внутренних дел в ее осуществлении в Российской Федерации. — Пермь, 1994.

¹³ Александров Р. А. Государственно-правовое противодействие наркобизнесу в контексте генезиса и эволюции, системы национальной безопасности России (опыт ретроспективного анализа и теоретико-правового моделирования): Дис. ... д-ра юрид. наук. — СПб., 2008.

¹⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. №226-V. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 06.05.2021).

¹⁵ Александров Р. А. Уголовно-правовые проблемы противодействия наркобизнесу: Дис. ... канд. юрид. наук. — СПб., 2003.

Бекбасова Г. Д.,

*главный научный сотрудник центра исследования
вопросов совершенствования правоохранительной системы
Межведомственного научно-исследовательского института,
старший советник юстиции;*

Амуртаева Д. Т.,

*доцент кафедры специальных юридических дисциплин
Института послевузовского образования,
кандидат юридических наук, юрист 2 класса
(Академия правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
Акмолинская обл., Целиноградский р-н, с. Косшы)*

ПОНЯТИЯ И СУЩНОСТЬ ДОВЕРИЯ НАСЕЛЕНИЯ К ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫМ ОРГАНАМ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

*Как можно иметь дело с человеком, ко-
торому нельзя доверять?*

*Если в повозке нет оси, как можно в ней
ездить?*

Конфуций

Успешное развитие любого правового государства заключается не только в реализации политики защиты прав и интересов общества, но и в нахождении баланса гармоничного взаимодействия с ним, которое должно выражаться в том числе и в доверии.

Именно доверие оказывает огромное влияние на структуру, характер и результаты социального взаимодействия в обществе и является одним из необходимых условий коммуникации в среде, где мы находимся. Только через доверие возможно взаимодействие, достижение взаимопонимания, мира и

согласия. Поэтому для любого общества феномен доверия является одним из ключевых понятий, подлежащих постоянному изучению и исследованию.

Понятие «доверие» является предметом изучения разных областей знаний. Проведенные исследования показывают атомарность и многогранность этого феномена, существует обширный спектр его определений. Единого понимания доверия, до сегодняшнего дня не имеется, а такое понятие, как «доверие населения к правоохранительным органам в современном обществе», на данный момент вообще является не изученным.

С философской точки зрения, В. Ю. Столяр рассматривает доверие как реалию социального бытия, продуктивную социальную конструкцию, а также современную социальную проблему, социально-экономический механизм, обеспечивающий социальное развитие и социальный порядок¹.

Ф. Фукуяма характеризует доверие как возникающее в рамках определенного сообщества ожидание того, что его члены будут вести себя нормально и честно, проявляя готовность к взаимопомощи в соответствии с общепринятыми нормами, культурными традициями, обычаями, общими этическими ценностями².

В психологии и социологии доверие оценивается как открытое, позитивное взаимоотношения людей. Когда один человек уверен в порядочности и доброжелательности другого, с которым он как доверяющее лицо находится в определенных отношениях.

Д. Руссо, С. Ситкин, Р. Берт и К. Камерер, анализируя современное состояние теоретических и эмпирических исследований по проблеме доверия в организациях, утверждают, что «доверие — это психологическое состояние, включающее намерение принять собственную уязвимость, основанное на позитивных ожиданиях относительно намерений или поведения другого». Условия, при которых оно возникает, включают следующие два момента: существование ситуации риска и наличие взаимозависимости, при которой интересы одной стороны не могут быть достигнуты без участия другой стороны. Кроме того, они считают необходимым признать доверие психологическим явлением, важным для жизни организации. По их мнению, доверие не является ни поведением (таким, как сотрудничество), ни выбором (таким, как принятие риска). Доверие — это психологическое условие, которое может вызвать эти действия, или, наоборот, быть вызванным ими³.

В социологической литературе доверие также толкуется как явление рационального порядка.

О двойственности характера доверия говорят А. Л. Ахтулов и И. П. Гегедивш, отмечая, что в социально-психологическом аспекте оно понимается как личное отношение, в социологическом как явление «отношенческое», межролевое и в целом безличное⁴.

Н. М. Байков считает, что степень доверия людей друг другу — одно из важных условий развития общественных организаций (объединений), социальной активности и соучастия людей в решении тех или иных проблем жизнедеятельности. Более высокий уровень межличностного доверия снижает транзакционные издержки при заключении контрактов и расширяет круг потенциальных участников формальных и неформальных соглашений.

При отсутствии доверия граждане, испытывающие разочарование из-за несбывшихся ожиданий, не видят возможность влиять на их реализацию и, как следствие, «замораживают» свою социальную, политическую и экономическую активность и включенность в жизнь общества или пополняют ряды протестных социальных групп⁵.

В отдельных трудах изучение вопроса касалось не только взаимоотношений межличностного характера, но и отношений власти и народа — как институциональных.

Институциональным доверием Н. М. Байков называет доверие к тем государственным и общественным структурам и организациям (правительству, бизнесу, СМИ, профсоюзам и др.), которые играют ключевую роль в формировании и реализации общественных механизмов социального взаимодействия как неких «правил игры». По его мнению, оно реализует интеграционную функцию в обществе, содействуя объединению людей в различные общественные структуры. Чем выше уровень институционального доверия людей к социальным институтам государства и общества, тем более устойчивой является социальная система их жизнедеятельности⁵.

Интересно мнение итальянского социолога Сандро Касталдо, который путем компьютерного контент-анализа изучил 72 вида часто цитируемых вариантов определения доверия, определив следующие основные направленности его:

- доверие, связанное с ожиданиями, убеждениями, волеизъявлением или установкой;
- доверие, проявляющееся по отношению к разным объектам; таковыми могут выступать другие индивиды, группы, организации, социальные институты;
- доверие, определяющееся через действие или поведение. Тем самым подчеркивается его деятельностный аспект, а именно действие субъекта как способ проявления доверия;

- доверие как результат и следствие оказания его; предполагается, что действия контрагента могут быть предсказаны и позитивно оценены субъектом доверия;
- доверие в виде оценки рискованности ситуации принятия решения⁶.

Г. Д. Ишманова считает, что в политологии доверие выражается как эмоционально окрашенное, устойчивое отношение людей к политическим институтам, руководителям, выражающееся в их поддержке, отождествлении с ними личности, определенной социально группы, в рассмотрении их как своих представителей⁷.

По мнению Р. А. Доброхотова, доверие — это важнейший фактор международных отношений, роль которого в последние годы приобретает все большее значение, условие создания таких сложных международных политических систем, как интеграционное объединение⁸.

Следует отметить, что в 70-е годы XX в. феномен доверия более глубоко изучался как объект социологических и экономических исследований. Однако, не установив единого определения доверия и в этом направлении для социально-гуманитарных дисциплин, ученые до сих пор изучают аспекты доверия в их собственных осмыслениях.

Г. С. Ромашкин понимает доверие как социально-экономический феномен сознания и как функциональную характеристику социальной жизни общества на макро-, мезо-, микроуровне, как убеждение в надежности действий и коммуникаций с различными факторами и предсказуемости их поведенческих реакций⁹.

Б. Б. Сарсимбаев и С. А. Амитов указывают, что в социологической науке сложилось мнение, заложенное классиками социологической мысли, предполагающее, что формы доверия, содержащиеся в отношениях людей, изменялись в процессе эволюции общества. И одним из ярких примеров, иллюстрирующих классический подход, считают теорию общества и общности немецкого социолога Ф. Тенниса¹⁰.

Анализируя формы доверия сквозь призму эволюции общества, автор статьи предлагают учесть мнение ученых, склоняющихся к предположению, что до возникновения индустриально-промышленного общества доверие было внедрено в человеческое общество более гармонично и полно, чем в современную эпоху, а также считают, что в ходе развития общества оно сформировывалось в зависимости от условий соответствующей социальной среды.

Как видим, с точки зрения социологического учения, доверие предусматривается как средство для формирования и поддержания социальных отношений между объектами — индивидами, группами, организациями, институтами. Соответственно доверие в качестве функциональной необходимости требуется для продолжения социальных отношений.

Также доверие населения — это основной компонент психологической составляющей социального статуса руководителей, должностных лиц и органов государственной власти.

Мера влияния доверия зависит от многих факторов, в частности от:

- выявления механизма, условий возникновения и проявления его воздействия на социальный статус;
- учета социально-демографических, социально-психологических характеристик и субъективного отношения человека к органам власти;
- профессионально-деловых, нравственных качеств и эффективности деятельности руководителей и должностных лиц государственных органов;
- социокультурных условий.

По мнению Ф. Н. Ильясова, доверие — это совокупность представлений и настроений субъекта:

а) отражающих его ожидания того, что объект будет реализовывать некоторые функции, способствующие увеличению или сохранению ресурсов субъекта;

б) проявляющихся в готовности субъекта делегировать объекту реализацию этих функций¹¹.

Без доверия ни одно цивилизованное общество не может полноценно существовать. При этом для положительного стимулирования института доверия мало действий со стороны одной личности либо человека, участие в этой процедуре должно принимать все общество.

Только честное, открытое, доброе и справедливое отношение к себе и другим может дать возможность прожить счастливую и полноценную жизнь.

В данном случае можно прибегнуть к жизненному принципу: «Не делай другому того, чего не желаешь себе», которого придерживался великий китайский философ, учитель и мыслитель Конфуций, владеющий невероятной мудростью.

Нарушение доверия в любом проявлении — это злоупотребление доверием, использование, притеснение, нарушение покоя, отнятие независимости и нанесение вещественного, материального, морального, духовного, физического, физиологического ущерба одними людьми другим.

Для минимизации ущерба от подобных действий необходимо искать, причем постоянно, компромисс, создавать и находить условия для доверительных отношений. Следует создать такие обстоятельства и условия, в которых излишнее доверие одних лиц и злоупотребление их доверием другими могло бы негативно отражаться на положении и репутации последнего в обществе.

Следует сказать, что такие свойства, как алчность, жадность, предательство, обман, использование кого-либо в своих целях и многие другие отрицательные моменты человеческих отношений, присущи нам самой природой. И каким бы цивилизованным ни было общество, оно в состоянии лишь минимизировать подобные негативные проявления, о полном же их искоренении не может быть и речи. Хотя развитое, воспитанное общество дает возможность основной части своих граждан стремиться к лучшему. Соответственно общество с низким уровнем жизни может иметь серьезные отрицательные последствия от доверительных отношений.

Доверять с полной отдачей несложно в обществе, где господствует приоритет прав человека, закреплённый конституционно, который не может быть нарушен законодателем и представителями органов государственной власти. Устойчивые, постоянно совершенствующиеся социальные взаимоотношения могут существовать лишь при стабильном общественном порядке и взаимопонимании субъектов. При этом фундаментальной основой для параллельного сосуществования всего указанного и достижения положительного результата, на наш взгляд, является правильное определение понятия доверия.

Изучив понятие «доверие» в различных аспектах, приходим к выводу об отсутствии единого его понятия. Это не позволяет нам в полном объеме определить, что из себя представляет доверие в обществе в целом. В связи с этим перед нами стоит задача сформулировать научно-теоретическое понятие доверия в обществе, акцентируя при этом внимание на понятии «доверие населения», в том числе относительно исследуемого нами вопроса «доверие населения к правоохранительным органам в современном обществе».

Думается, что правильное определение этого понятия в современном обществе в последующем даст возможность совершенствовать саму систему оценки деятельности правоохранительных органов не только по количественным и качественным показателям, но и по правильно определенному показателю уровня доверия граждан.

Кроме того, предполагается принять конкретные практические меры и вывести деятельность правоохранительных органов на качественно новый уровень путем их укрепления, совершенствования форм и методов работы, обеспечения стабильности кадровой политики, повышения требований к квалификации и дисциплине сотрудников.

Итак, доверие представляется нам как социально-экономический механизм, обеспечивающий определённый порядок, выражающийся в психологическом условии, вызванном готовностью членов общества вести себя честно, открыто, и устанавливающий позитивное отношение людей друг к другу.

Сформулированного нами понятие «доверие» в большей степени употребляется как социальное, применимое в условиях взаимодействия различных институтов и индивидов, существующих в обществе. Поскольку как мы говорим о «доверии населения», в том числе о доверии к правоохранительным органам, то его необходимо понимать в институциональном аспекте. В данном случае следует согласиться с Н. М. Байковым, что чем выше уровень институционального доверия людей к социальным институтам, тем более устойчива социальная система их жизнедеятельности.

Исходя из изложенного, считаем, что под доверием населения к правоохранительным органам следует понимать психологические условия, сопровождающиеся позитивным взаимоотношением органа и общества, при которых общество выражает свое отношение к правоохранительным органам (позитивное, положительное, открытое доверие) независимо от того, были ли они вовлечены по тем и иным причинам в деятельность этих органов.

---

¹ Столяр В. Ю. Социально-философский и междисциплинарный дискурс о доверии // Изв. Российск. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. 2008. Вып. 77. С. 177 – 181. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-filosofskiy-i-mezhdistsiplinarnyy-diskurs-o-doverii/viewer> (дата обращения: 14.05.2021).

² Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Пер. с англ. — М., 2004.

³ Переверзева И. А. Проблема доверия в сфере бизнеса // Иностранная психология. — 2000. — № 12.

⁴ Ахтулов А. Л., Гегедивш И. П. Доверие как феномен социальной реальности // Омск. научн. вестн. 2014. № 4. С. 34 – 35.

⁵ Байков Н. М. Обсуждаем проблему: состояние и развитие гражданского общества // Власть и управление на Востоке России. — 2018. — № 1 (82).

⁶ Леонова И. Ю. Доверие: понятие, виды и функции // Вестн. Удмуртск. ун-та. 2015. Т. 25. Вып. 2. С. 34 – 40.

⁷ Ишманова Г. Д. Нравственно-оценочный компонент культуры // Вестн. Башкирск. ун-та. 2006. Т. 11. Вып. 4. С. 167 – 169. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/nravstvenno-otsenochnyy-komponent-politicheskoy-kultury/viewer> (дата обращения: 14.05.2021).

⁸ Доброхотов Р. А. Доверие глазами экономистов и психологов // Вопросы экономики. — 2011. — № 5. — С. 136 – 145.

⁹ Ромашкин Г. С. Доверие в российском обществе: экономико-социологический анализ: Автореф. дис. ... канд. социолог. наук. — Тюмень, 2011.

¹⁰ Сарсимбаев Б. Б., Амитов С. А. Теоретические подходы изучения доверия к социально-экономическим институтам общества. — Алматы, 2017.

¹¹ Гусейнов А.А. Золотое правило нравственности. — М., 1988. — С. 91 – 131.

Бигазы Ж. Б.,

*магистрант факультета послевузовского образования, старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Причинность — это объективная, всеобщая генетическая связь между двумя явлениями: причиной и следствием. Процесс причинности последовательно развивается во времени, и причина всегда предшествует следствию. Перенос информации и психофизической энергии — типичное свойство причинности в сфере общественных отношений. Сведения о нормах поведения, системе ценностей, о текущей действительности усваиваются лицами через различные источники и каналы информации, формируя мировоззрение и психологию общества, общностей и личности^{1, 53}.

Причины и условия преступлений, связанных с торговлей людьми по происхождению и по сущности социальные. Поэтому искоренение данных видов преступлений, ликвидация их причин и условий, им способствующих, сложная проблема, решение которой во многом зависит от выявления различных обстоятельств, влияющих на этот процесс.

По мнению Е. И. Каиржанова, причинность в криминологии - явление неоднородное и неоднозначное, а комплексное. Это вытекает из сложного характера социальных форм отношений^{2, 27 – 30}.

Поэтому нельзя указывать на какую-то одну, хотя и универсальную, причину преступности. Ведь сама преступность — неоднозначное, неоднородное и не одно порядковое явление.

Субъективные причины совершения преступлений кроются в мотивационной сфере человеческого поведения, в тех побудительных силах, которые направляют и регулируют деятельность человека. Речь идет о потребностях, интересах, желаниях, стремлениях, целях, мотивах и других факторах индивидуального поведения. Указанные психологические состояния и процессы сами по себе нейтральны. Они могут быть положительными и отрицательными по отношению к окружающей действительности, социальным ценностям. Критерием определения их социальной значимости служат общепринятые нормы морали и нравственности, обычаи, традиции, нравы. Когда поведение человека соответствует социальным нормам, оно характеризуется положительно. При отступлении от общепринятых норм (обычаев, традиций) оно оценивается отрицательно. И тогда ведется поиск причин отрицательного поведения^{3, 110}.

Справедливо утверждает А. Х. Миндагулов о том, что преступное поведение представляет собой сплав множества факторов, как личностного, так и социального характера. Конкретная жизненная ситуация может подсказать, какие обстоятельства сыграли решающую роль в преступном поведении.

Неодинаковая степень влияния, различия в глубине проникновения множества негативных социальных факторов и процессов на преступность дает нам основание говорить о существовании явления, которое может быть названо «диффузией причин преступности»^{3, 112}.

Торговля людьми является серьезным транснациональным преступлением и грубым нарушением прав и свобод человека. Торговля людьми - это проблема всего человечества, которая затрагивает в той или иной степени каждую страну мира, ставит под угрозу национальную безопасность и экономическую стабильность государства и создает реальную опасность для жизни и благополучия граждан.

Ежегодно сотни тысяч мужчин, женщин и детей становятся жертвами торговли людьми в их собственных странах и за рубежом. Жертвы торговли людьми подвергаются различным видам эксплуатации, включая принудительный труд, сексуальную эксплуатацию, рабство или обычаи, сходные с рабством, подневольное состояние и извлечение органов.

Факторы, способствующие торговле людьми, разнообразны и часто отличаются от одной страны к другой. Однако существуют универсальные причины, среди которых бедность, экономическое и социальное неравенство, коррупция, политическая нестабильность, несоблюдение прав человека, желание потенциальных жертв мигрировать в поисках работы в силу отсутствия возможностей в стране

проживания. Важно отметить, что значительным фактором, способствующим процветанию торговли людьми, является наличие спроса на дешевую рабочую силу и платные сексуальные услуги.

В настоящее время нет точных оценок по общему числу жертв торговли людьми в мире. Это связано в первую очередь с тем, что не все факты торговли людьми попадают в официальную уголовно-правовую статистику стран, поскольку торговля людьми по своему характеру является латентным преступлением, и жертвы торговли не всегда сообщают о совершенном в их отношении преступном деянии, опасаясь преследования со стороны торговцев людьми, не доверяя правоохранительной системе, либо не осознавая, что стали жертвами серьезного преступления.

Как показал Всемирный доклад о торговле людьми Управления ООН по наркотикам и преступности, опубликованный в 2014 г., в мире нет места, где дети, женщины и мужчины были бы защищены от торговли людьми. Официальные данные, предоставленные УНП ООН национальными властями, отображают лишь выявленные случаи торговли людьми. Абсолютно очевидно, что масштабы современного рабства намного больше. Также в докладе говорится, что каждая третья из известных жертв торговли людьми - это ребенок, то есть наблюдается увеличение количества детских жертв по сравнению с 2010 – 2014 гг. Две из трех детских жертв — девочки, и вместе с женщинами они составляют 70 % от общего объема выявленных жертв торговли людьми во всем мире⁴.

Республика Казахстан является страной назначения, страной происхождения и страной транзита жертв торговли людьми.

Согласно статистическим данным по жертвам торговли людьми, выявленным и получившим помощь от Международной организации по миграции, в 2010 – 2018 гг. на территории Республики Казахстан было зарегистрировано 1 159 жертв торговли людьми.

Ввиду географического расположения и темпов развития экономики Казахстана, страна является привлекательным местом назначения для граждан сопредельных государств Центральной Азии, находящихся в поиске работы и зачастую становящихся жертвами торговцев людьми. Согласно данным Международной организации по миграции, чаще всего среди иностранных граждан жертвами торговли людьми на территории Республики являются граждане Узбекистана, Таджикистана и Кыргызстана. Однако Международной организацией по миграции были зафиксированы также факты эксплуатации на территории Казахстана граждан России, Китая, Монголии, Беларуси и других государств.

Особенное внимание необходимо уделить растущей проблеме внутренней торговли людьми, которая согласно данным Международной организации по миграции, на сегодняшний день уже составляет около 40 % от всех жертв торговли людьми, которые были выявлены и которые получили помощь в рамках программ Международной организации по миграции.

При этом Казахстан все еще остается страной происхождения жертв торговли людьми, которых вывозят в такие страны как Россия, Турция, Сирию и Объединенные Арабские Эмираты.

Статистика Международной организации по миграции по Республике Казахстан также показывает, что количество выявленных женщин и девочек превышает количество выявленных мужчин и мальчиков на 20 %, однако уровень торговли людьми с целью трудовой эксплуатации в последние годы превышает уровень торговли людьми с целью сексуальной эксплуатации. Важным является и тот факт, что каждая седьмая жертва торговли людьми являлась несовершеннолетней.

Таким образом, основными причинами возникновения торговли людьми в Республике Казахстан являются:

- географическое положение страны, которое позволяет Казахстану быть страной происхождения, страной транзита и страной назначения для жертв торговли людьми, а также отдаленность административных центров и масштабы областных территорий в целом;
- развитость транспортных коммуникаций в стране и регионе в целом;
- безвизовый режим с соседними государствами;
- безработица в странах происхождения, а также в сельских регионах;
- наличие спроса на дешевую рабочую силу для строительства и сельского хозяйства и платные сексуальные услуги;
- несовершенство правоприменительной практики в сфере противодействия торговле людьми;
- факты коррупции в государственных органах, задействованных в противодействии торговле людьми;
- отсутствие слаженной координации правоохранительных органов с НПО в сфере противодействия торговле людьми.

¹ Криминология: Курс лекций /Под ред. И. Ш. Борчашвили. — Караганда, 2002.

² Каиржанов Е. И. Преступность явление социальное // Предупреждение преступности». — 2002. — № 1.

³ Миндагулов А. Х. Профилактика преступлений. — Алматы, 2005.

⁴ Всемирный доклад о торговле людьми Управления ООН по наркотикам и преступности, 2014 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2014/GLQTIP_2014г./full_report.pdf (дата обращения: 19.05.2021).

Биккинин И. А.,
доктор юридических наук, профессор
(Уфимский юридический институт МВД России)

РАЗВИТИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛИЦИИ В СИСТЕМЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

В развитии правового регулирования деятельности полиции можно отметить две разнонаправленные тенденции. Первая характеризует положение дел в России. Подводя итоги работы за 2020 г. на расширенной Коллегии МВД, Президент России В. В. Путин отметил возросшую эффективность профилактической работы в молодежной среде и призвал сотрудников работать так, чтобы не создавать угроз для их здоровья. Он отметил, что нормы, защищающие сотрудников МВД при выполнении ими служебных обязанностей, существовали всегда. В прошлом году они были усилены. Идет активная работа над законопроектом, обеспечивающим защиту правоохранителей и их близких от любых угроз, в том числе в социальных сетях¹.

В выступлении министра внутренних дел РФ отмечалось, что в целях минимизации влияния деструктивной идеологии на подрастающее поколение ведомством разработан План мероприятий по профилактике радикального поведения молодежи. По сравнению с 2012 г. количество убийств и причинений тяжкого вреда здоровью сократилось почти в два раза, разбоев, грабежей и квартирных краж — в три, хищений транспортных средств — в четыре². Существенное сокращение преступности во всем развитом мире, начиная с 90-х годов, стало прежде всего следствием развития технологий контроля в работе полиции. Парадокс в том, что эффективность полицейской работы покрыла рост социальных факторов преступности. За эти годы имущественное неравенство в мире удвоилось, резко упала социальная мобильность, возросла безработица. Как результат обострения, США и некоторые европейские страны охватила эпидемия насилия.

Вторая тенденция в глобальных изменениях в отношении роли государства и полицейских служб связана с событиями, произошедшими в Миннесоте после смерти в связи с применением полицейским удушающего приема при задержании афроамериканца Джорджа Флойда и протестным движением Black Lives Matter, которое объединяет около 150 различных организаций, выступающих за расовое равноправие и борющихся с полицейским насилием. Движение в различных организационных проявлениях захватило практически весь мир, однако это поддержка не конкретной организации, а современной роли государства, заявление о новых ценностях. Особую силу оно приобрело в США, где более двух месяцев продолжаются протестные выступления против произвола полиции. Его поддерживают шестьдесят процентов американцев³. Судебный процесс по делу полицейского Д. Шовина, лишившего жизни Флойда, начинается в Миннесоте⁴. Протестующие добиваются ограничения полномочий и уменьшения финансирования полиции в два раза. Европейский парламент принял обращение, в котором заявил, что применение силы полицией оправдано лишь в исключительных случаях. Спикер американского Конгресса

Нижняя палата конгресса США по инициативе чернокожих конгрессменов во второй раз приняла законопроект H. R. 7120 — George Floyd Justice in Policing Act of 2020 о реформе полиции⁵, который: 1) предусматривает концептуальные ограничения деятельности полиции; 2) касается полицейской практики и подотчетности правоохранительных органов; 3) включает меры по повышению ответственности за неправомерные действия правоохранительных органов, усилению прозрачности и сбору данных, искоренению дискриминационной полицейской практики, запрет на обыски без предупреждения по делам о наркотиках. Проектом ликвидируется условный иммунитет полицейских, которым сейчас могут быть предъявлены обвинения при умышленном нарушении. Он понижает уровень преступного умысла от умышленного до заведомого или безрассудного, т. е. осознаваемого или допущенного по грубой халатности; ограничивает квалифицированный иммунитет в качестве защиты от ответственности, в частном гражданском иске, против сотрудника правоохранительного органа или государственного исправительного учреждения; уполномочивает Министерство юстиции расследовать действия полиции в связи с дискриминацией.

На этом фоне в России проходит масштабная реформа контрольно-надзорной деятельности. В июле 2020 г. приняты законы о государственном и муниципальном контроле, об обязательных требованиях. В текущем году вступит в силу новый КоАП и административный процессуальный закон. Представленные документы получили серьезную долю критики от граждан, их объединений, ведущих политических партий и движений и Председателя Правительства Российской Федерации.

В заключение отметим, что основным вектором цифровой трансформации является построение системы управления, основанной на принципах максимальной удовлетворенности граждан и превращения сотрудников в руководителей процесса управления изменениями.

---

¹ Расширенное заседание коллегии МВД России // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/news/65090> (дата обращения: 02.04.2021).

² Выступление министра внутренних дел Российской Федерации генерала полиции Российской Федерации Владимира Колокольцева на расширенном заседании коллегии Министерства внутренних дел Российской Федерации // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://мвд.рф/news/item/23305248/> (дата обращения: 02.04.2021).

³ Наумов А. Жизни черных возымели значение. // Коммерсант. 2020.10 авг.

⁴ Наумов А. Присяжные имеют значение // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.kommersant.ru/doc/4722362?from=main_7#id1904931 (дата обращения: 02.04.2021).

⁵ Соколов А. Палата представителей Конгресса США поддержала реформу полиции // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://profile.ru/news/abroad/palata-predstavitelej-kongressa-ssha-podderzhala-reformu-policii-733110/> (дата обращения: 02.04.2021).

Биржанов Б. К.,

*старший преподаватель кафедры криминалистики, майор полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

К ВОПРОСУ О РАСШИРЕНИИ ПЕРЕЧНЯ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ПРАВЕ

Необходимость внедрения и положительные результаты использования информационно-коммуникационных технологий в правоохранительной деятельности сложно переоценить. Процесс повсеместного их внедрения и использования настолько стремителен, что создается впечатление об отставании доктринальных подходов к проблемам, возникающим в результате использования цифровой реальности.

Очевидно, что тенденция использования данных в электронно-цифровой форме будет только усиливаться. В этой связи считаем своевременным и обоснованным рассмотрение вопроса об использовании и исследовании электронно-цифровых данных в рамках доказательственного права.

Деление доказательств на идеальные и материальные предопределяет регламентацию способов их процессуального закрепления в ходе досудебного расследования. Способ выражения криминалистической информации в источнике, определяя методику исследования каждого отдельного источника криминалистической информации, оказывает существенное влияние на выбор первоначальных следственных действий, дальнейшее планирование расследования, обуславливает типовые черты методики расследования преступлений.

Учитывая изложенное, неправильное отнесение источника криминалистической информации к числу идеальных или материальных влечет за собой нарушение правил по сбору, проверке и оценке информации, представляющей доказательственное значение, в конечном счете, неправильно выбранные методы его исследования.

Электронно-цифровые данные подпадают под основные признаки вещественного доказательства: могут выступать в роли орудия или средства совершения уголовного правонарушения; сохранить на себе следы уголовного правонарушения; выступать в качестве объекта общественного опасного посягательства; выступать в качестве ценного имущества (например, биткоин), полученного в результате совершения уголовного правонарушения; служить средствами обнаружения уголовного правонарушения, установления фактических обстоятельств дела, выявления виновного лица либо опровержения его виновности или смягчения ответственности.

Однако, на наш взгляд, имеются существенные отличия электронно-цифровых данных и вещественных доказательств, которые следует рассмотреть более подробно.

А. А. Эйсман определяет вещественные доказательства как «предмет, несущий элементарное отображение («потенциалы информации») тех событий, фактов, явлений, в ходе которых этот предмет принимал непосредственное участие (в качестве орудия, объекта и т. п.)»^{1, 144}.

По мнению А. В. Кудрявцевой и Ю. В. Худяковой, цифровые данные следует относить к вещественным доказательствам, так как «носителем этой информации является предмет, а доказательственное значение имеет содержание, свойства этого предмета»^{2, 51}. Рассматривая данное мнение, следует указать, что, цифровые данные — это не предмет материального мира, а содержание фактических данных, представляющих доказательственное значение для разрешения дела. Внешний вид носителя, его свойства никак не отражают содержания цифровых данных, т. е. доказательственное значение имеет содержание данных, а не их носитель.

Следующее отличие электронно-цифровых данных от вещественного доказательства следует рассмотреть через отличия вещественных доказательств и личных, т. е. через теорию отражения, с которой согласны все ученые. Согласно теории отражения, предметными являются доказательства, в которых сознание человека участия не принимало, все остальные — личные. Существуют также доказательства, содержащие в себе вышеуказанные признаки, т. е. относятся и к вещественным и к личным доказательствам (приложения к протоколам следственных действий). Предметные доказательства в наименьшей степени подвержены искажению первичной информации (следа), личные же подвержены субъективной оценке, собственной интерпретации произошедшего события.

По отношению к электронно-цифровым данным механическое элементарное отражение не применимо, так как слефообразование происходит в результате электромагнитного взаимодействия, т. е. отражением аппаратных и программных средств, подчиняющихся детерминированным правилам и алгоритмам. Соответственно характерный личным доказательствам элемент субъективизма отсутствует. Но и к предметному доказательству электронно-цифровые данные отнести сложно, так как нами упоминалось выше о том, что электронно-цифровые данные не привязаны к материальному носителю (могут быть на нескольких носителях одновременно), а также сам материальный носитель не отражает сведений о содержащихся на нем электронно-цифровых данных.

Разграничения документа и вещественного доказательства, выделенные Ю. К. Орловым, также свидетельствуют об отличиях электронно-цифровых данных. Согласно выделенным им признакам:

- в документе информация выражается в знаковой, символьной форме, в вещественных доказательствах — в естественном, некодированном виде;
- доказательственное значение документа определяется его содержанием, а вещественного доказательства — физическими свойствами^{3, 122}.

Отличительные признаки вещественных доказательств, выделенные Ю. К. Орловым, лишь подтверждают, что электронно-цифровые данные не подпадают под выделенные им признаки вещественных доказательств, поскольку под электронно-цифровыми данными мы понимаем интерпретируемое формализованным способом представление сведений, зафиксированных в электронно-цифровой форме на электромагнитном поле материального носителя, предназначенные для их внешнего восприятия, использования или управления устройством. Физические свойства носителя электронно-цифровых данных не отражают их свойств и содержания.

В. Я. Дорохов считает, что содержание вещественного доказательства составляют лишь те их свойства, которые могут быть восприняты непосредственно следователем, судьями и другими участниками процесса, а свойства, не поддающиеся непосредственному восприятию, образуют содержание иных доказательств^{4, 112}. Электронно-цифровые данные находят свое отражение на технических устройствах, физических полях в виде цифрового двоичного кода, электронные материальные носители служат для ее переноса во времени и пространстве. Таким образом, электронно-цифровые данные всегда опосредованы при помощи электронно-цифрового устройства, физического поля.

Может возникнуть ошибочное мнение по аналогии о том, что криминалистика располагает технико-криминалистическими средствами, позволяющими с помощью преобразования обнаружить микрообъекты либо следы, видимые в определенных спектрах света (инфракрасный, ультрафиолетовый). Однако следует учесть, что в данном случае для обнаружения микрообъектов используется обычное увеличение, а для обнаружения следов, видимых при определенных спектрах света, происходит преобразование среды восприятия информации, но не самого следа.

Для непосредственного восприятия данных необходимо их перекодирование с электронно-цифровой среды в аналоговую, т. е. воспринимаемую человеком посредством устройств вывода данных. Вещественное же доказательство не содержит подобного кодирования, информация всегда в естественной ее форме — аналоговой.

В соответствии с «Теорией доказательств в советском уголовном процессе» «специфика способа сохранения и передачи информации о существенных обстоятельствах исследуемого события с тем, чтобы применить такие и только такие методы ее собирания, которые обеспечили бы полноту и точность полученных фактических данных»^{5, 257}, лежит в основе деления доказательств по видам источ-

ников. В современных условиях нормы доказательственного права, вместе с обеспечением достоверности получаемой и используемой в доказывании информации, должны отвечать требованиям по соблюдению основных прав и свобод человека, которым уделяется все большее внимание.

Материальные носители электронно-цифровых данных без их электронно-цифровой составляющей, т. е. без содержания доказательственного значения, не представляют, соответственно признать их вещественными доказательствами по делу не имеет смысла. А при наличии на материальном носителе электронно-цифровых данных, имеющих значение для дела, признать его вещественным доказательством также сложно, поскольку как мы уже говорили, он никак не отражает содержание электронно-цифровых данных.

Исследование содержания электронно-цифровых данных в виртуальной среде осмотром не является, поскольку отсутствует изучение реального материального объекта (веса, размера, формы и других внешних признаков). Осмотр включен в процессуальную форму вещественного доказательства, т. е. проводится в обязательном порядке после изъятия, что также подтверждает наличие отличий в исследовании электронно-цифровых данных.

Формирование следов в аналоговой среде происходит по физическим, химическим и иным закономерностям, имеющим объективную природу, и существует вне зависимости от воли и сознания человека, а в электронно-цифровой среде происходит по заранее заданному алгоритму, который он выбирает по своему усмотрению в зависимости от сложившейся ситуации и особенностей информационной системы.

Электронно-цифровые данные выражены в определенном коде, который условно можно разделить на две группы. К первой группе относится основное содержание объекта электронно-цифровой среды (файла, программы), ко второй — о содержании объекта электронно-цифровой среды (метаданные), которые невозможно обозреть непосредственно. Они всегда будут представлены в виде семантических символов, точно таким же способом, как и сам объект электронно-цифровой среды.

Полагаем, что указанных особенностей достаточно для придания электронно-цифровым данным особого процессуального статуса, т. е. «чем больше критериев допустимости будет изменено под влиянием особенностей компьютерной информации, тем более бесспорным должно представляться мнение о формировании «электронных доказательств» в качестве самостоятельного вида средств доказывания»^{6, 33}. Текущее положение, при котором электронно-цифровые данные относятся к материалам, содержащим компьютерную информацию, мы рассмотрели выше, в контексте отличий от вещественных доказательств. Считаем уместным указать на то, что подход законодателя в данном аспекте не основан на познавательных особенностях информации в указанной форме.

Во-первых, в случае изучения электронно-цифровых данных с фото- видео содержанием они будут являться производными доказательствами, т. е. с элементами условности и копирования, в результате чего отнести их к какому-то виду доказательств сложно.

Во-вторых, данный вид доказательства не учитывает специфику электронно-цифровых данных, о чем мы говорили выше.

В-третьих, приобщение документа к делу не требует вынесения соответствующего решения, как с вещественными доказательствами, что, по нашему мнению, недопустимо в отношении электронно-цифровых данных. Следует вынести постановление о приобщении электронно-цифровых данных в качестве доказательства по делу, в котором должно найти отражение как основание его принятия, так и процессуальный способ получения доказательств, итоги экспертного исследования, а также выводы об относимости их к делу.

Вместе с тем учитывая, что материальные носители электронно-цифровых данных представляют определенную материальную ценность, полагаем по аналогии с вещественными доказательствами предусмотреть точную фиксацию факта их приобщения к материалам уголовного дела.

Резюмируя вышесказанное, на современном этапе развития уголовно-процессуального законодательства считаем обоснованным и своевременным введение электронно-цифровых данных в доказательственное право в качестве нового вида доказательств.

¹ Эйсман А. А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. — М., 1967.

² Кудрявцева А. В., Худякова Ю. В. Вещественные доказательства в уголовном процессе России: Монография. — Челябинск, 2006.

³ Орлов Ю. К. Основы теории доказательства в уголовном процессе. — М., 2000.

⁴ Дорохов В. Я. Природа вещественных доказательств // Советское государство и право. — 1971. — № 10.

⁵ Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. ред. Н. В. Жогин. Изд. 2-е, испр. и доп. — М., 1973.

⁶ Оконенко Р. И. «Электронные доказательства» и проблемы обеспечения прав граждан на защиту тайны личной жизни в уголовном процессе: сравнительный анализ законодательства Соединенных Штатов Америки и Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2016.

Бөрібай Ф. Е.,

*арнайы-тактикалық даярлық кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

ІІМ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ ТЫҢДАУШЫЛАРЫ МЕН КУРСАНТТАРЫНЫҢ АРНАЙЫ-ТАКТИКАЛЫҚ ДАЯРЛЫҒЫ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Оқытудың жалпы қағидаттары, нысандары, әдістері мен тәсілдері кеңінен қолданылады.

ПО қызметкерлерінің арнайы кәсіби даярлығының жетекші пәндерінің бірі арнайы-тактикалық даярлық болып табылады.

Арнайы-тактикалық дайындық сабақтарында курсанттарға білім беріледі, олардың дағдылары қалыптасады, күнделікті іс-әрекетте және дағдарыстық жағдайлар туындаған кезде қызметтік-жауынгерлік міндеттерді орындау үшін бөлімшелердің іс-қимылдарын үйлестіру жүзеге асырылады.

Курсанттар арнайы-тактикалық даярлық процесінде білімді, шеберлікті, дағдыларды меңгереді, оларда әртүрлі жағдайда қызметті дұрыс және жауаптылықпен атқаруға; жергілікті жердің қорғау және бүркемелеу қасиеттерін ұтымды пайдалануға; қылмыскерлерді іздестіруді, қудалауды және ұстауды тиімді жүргізуге; бөлімшелердің қызметтік-жауынгерлік қызметін ұйымдастыру және басшылық ету мәселелерін зерделеуге; арнайы операцияның басшысы ретінде шешім қабылдауға; қызметтік-жауынгерлік міндеттерді орындау дағдыларын тұжырымдауға мүмкіндік беретін моральдық-жауынгерлік қасиеттер қалыптасады; күштер мен құралдарды басқарудың озық әдістемелерін алу; дағдарыстық жағдайлар кезінде бөлімшелерді, жедел резервтерді және жиынтық жасақтарды шебер басқаруға дайындау болып табылады.

Арнайы-тактикалық дайындықтағы өзгерістер, сондай-ақ жеке құрамның моральдық және жауынгерлік қасиеттеріне қойылатын талаптардың жоғарылауы әдістемеге айтарлықтай әсер етеді.

Арнайы-тактикалық дайындық әдістемесі:

- басқа пәндермен арнайы-тактикалық дайындық тақырыптары мен бөлімдерін зерделеу дәйектілігін белгілеу;
- арнайы-тактикалық дайындық барысында оқыту принциптерін жүзеге асыру жолдарын анықтау;
- курсанттарды оқыту мен тәрбиелеудің арнайы-тактикалық дайындықтың мақсаттары мен мазмұнына сәйкес келетін тәсілдерін, әдістері мен нысандарын әзірлеу, олардың орнын, өзара байланысын және неғұрлым тиімді қолдану шарттарын айқындау;
- оқу-материалдық базаға, оны дайындауға және оқыту барысында тиімді пайдалануға қойылатын талаптарды әзірлеу;
- оқыту үдерісінде оқытушылардың рөлі мен орнын ашу, олардың әдістемелік дайындығына қойылатын талаптарды анықтау;
- сабақтарда білім алушы мен білім беруші қызметінің неғұрлым орынды қатынасын табу;
- бағалау критерийлерін және білімді, іскерлікті және дағдыларды бақылау жүйесін әзірлеу;
- озық әдістемелік тәжірибені зерделеу, оны әскерлерді оқыту практикасына енгізу жолдарын айқындау.

Арнайы-тактикалық даярлықтың мазмұны, ұйымдастырылуы мен әдістемесі ПО-ның қызметтік-жауынгерлік қызметінің ерекшелігін ескере отырып, оқытудың жалпы қағидаттары жүйесімен айқындалады. Бұл қағидалар оқу процесінің объективті заңдылықтарынан, ПО-ның дайындауға қойылатын талаптарынан, жалпы оқытудың ерекшелігінен және атап айтқанда арнайы тактикалық даярлықтан туындайды¹.

Негізгі қағидаттар:

- ғылыми болуы;
- әдеттегі жағдайларда және соғыс уақытында жауынгерлік тапсырмаларды орындау үшін не қажет екенін үйрету;
- ПО-ның күштері мен құралдарының тұрақты жауынгерлік әзірлігін қамтамасыз ету;
- білім алушылардың санасы, белсенділігі және дербестігі;
- оқытудың көрнекілігі;
- оқытудағы жүйелілік және кешенділік;
- оқытудың қолжетімділігі;

- білім, білік және дағдылардың беріктігі;
- ұжымдастыру және оқытудағы жеке көзқарас.

Кәдімгі жағдайларда және соғыс уақытында жауынгерлік тапсырмаларды орындау үшін не қажет екенін үйрету принципі әскерлерге соғыста не қажет екенін үйрету қағидатымен тығыз байланысты. Ішкі істер органдарында бұл қағидат олардың қызметтік-жауынгерлік іс-әрекетінің ерекшелігін, оқу процесін тек әскери ғана емес, бейбіт уақытта да қызметтік-жауынгерлік міндеттерді орындау жағдайларына барынша жақын жағдайда қызметтік-жауынгерлік іс-әрекеттің сипатына қатаң сәйкестікте ұжымдастыру қажеттілігін көрсетеді. Дағдарыс жағдайлар кезінде күнделікті және кенеттен туындайтын тапсырмаларды орындау барысында, әдеттегі жағдайларда да, ұрыс кезінде көшбасшы жағдай туралы ақпараттың жетіспеушілігін сезінуі мүмкін, дегенмен ол оны түсініп, ең жақсы шешім таба алуы керек. Сондықтан сабақтарда (оқу-жаттығуларда) білім алушыларға түсініксіздік, толық болмау, дәлсіздік, сәйкессіздік элементтері бар деректерді ұсынбау қажет. Кейбір деректер ескірген, басқалары жалған болуы мүмкін. Оларды курсанттарға қызметтік және жауынгерлік тапсырмаларды орындау барысында нақты келетін ретпен жеткізген жөн.

Оқу процесінде курсанттардың сана-сезімі, белсенділігі мен дербестігі қағидаты олардың білім, білік және дағдыларды игерудің маңыздылығын терең түсінуіне негізделеді. Бұл қағида білім алушылардың жалпы және әрбір жеке сабақтың мақсаттары мен міндеттерін түсінуін; олардың алған білімдері мен дағдыларының практикалық маңыздылығын түсінуін; олардың оқу материалына қызығушылығының болуын; сабақ процесінде белсенді ойлау әрекетін, білімді игеруді өзін-өзі бақылауды жүзеге асыруды, білімді практикада шығармашылық қолдануды көздейді. Сонымен қатар бұл қағида курсанттар оқу материалын саналы, белсенді және тәуелсіз игеруге үнемі итермелеуге міндетті сабақтар мен жаттығулар жетекшісінің қызметін көрсетеді.

Оқытудың көрнекілік принципі оқу процесінің сапалы жақтарының бірін білдіреді, бұл білімді игеру, дағдыларды қалыптастыру курсанттарға көрнекілік құралдарының әсерінен туындаған нақты бейнелер мен идеялар негізінде жүзеге асырылатындығы көрінеді. Сонымен қатар сезім мүшелері бір уақытта ақпаратты қаншалықты көп қабылдаса, соғұрлым жақсы қабылданады.

Көрнекілік құралдары оларды дұрыс пайдаланған кезде ПО-ның қызметтік-жауынгерлік қызметінің жағдайларын модельдеуге мүмкіндік береді. Бұл үшін сабақтар мен жаттығулар нақты жағдайларға жақын болуы үшін көрнекілік құралдарымен ұжымдастырылуы және қамтамасыз етілуі керек. Бұған әртүрлі зақымдау құралдарын, жанып жатқан жергілікті заттарды, сынған жауынгерлік және арнайы техниканы және т. б. қолдану немесе имитациялау арқылы қол жеткізіледі.

Сабақ барысында курсанттардың жай бақылаушы болуына жол берілмейді.

Оқытудағы жүйелілік, дәйектілік және күрделілік принципі оқу материалын жылдар, семестрлер мен сабақтар бойынша бөлуде қатаң логикалық байланысты сақтау талабына негізделген.

Әрбір сабақ алдыңғы сабақтың материалына негізделуі, оның шоғырлануына ықпал етуі, білім алушыларды келесі материалды игеруге дайындауы, оларда білім, білік және дағды кешенін қалыптастыруы керек. Материалдың әр бөлігі белгілі бір толықтыққа ие болуы керек және біртұтас бүтіннің бөлігі ретінде қабылдануы керек.

Оқытудың қол жетімділігі принципі әр курсант өз тәжірибесіне және белгілі бір жағдайларда жалпы даму деңгейіне сәйкес белгілі бір қиындықтың теориялық және практикалық материалын саналы түрде игере алатындығынан туындайды. Алайда бұл оқыту кезінде жеңілдетілген жағдайлар жасау және күрделі мәселелерді зерттеуден аулақ болу керек дегенді білдірмейді. Қолжетімділік қағидаты қиындықтарды жоғары деңгейде оқытуды көздейді.

Білімнің, дағдылардың беріктігі курсанттардың негізгі материалды ұзақ уақыт терең игеруін қамтиды².

Қазақстан Республикасы ПО мен ІӘ қызметтік-жауынгерлік қызметі көбінесе экстремалды сипатқа ие (кенеттен, қауіпті, жеке және топтық мүмкіндіктерден асып түсетін жүктемелер мен міндеттердің туындауы) жағдайларда өтеді, бұл, әрине, психиканың жұмыс істеуінің аса қарқындылығымен, адамгершілік, физикалық және зияткерлік күштердің ерекше жоғары кернеуімен қатар жүреді. Мұндай жағдайларда жеке құрамның қызметтік-жауынгерлік міндеттерді орындауға дайындығы, білімін, тәжірибесі мен жеке қасиеттерін тиімді пайдалану, бейбіт уақытта да, соғыс уақытында да әскери қызмет атқару кезінде міндеттерді орындау өзін-өзі бақылауды сақтау қаншалықты маңызды екені түсінікті. Мұндай жағдайлар білім алушылардың мықты білім, білік және дағды алуын талап етеді.

Бұл қағиданы жүзеге асыру үшін курсанттардың белсенділігіне, санасына және тәуелсіздігіне сүйену керек. Олар не үшін берік білім қажет екенін, әдістерді автоматизмге жеткізу керектігін нақты

түсінуі өте маңызды. Бұған зерттелетін мәселелердің практикалық маңыздылығын үнемі түсіндіру және оларды есте сақтау ұзақтығына орнату арқылы қол жеткізіледі.

Сонымен, осы қағиданы жүзеге асырудағы ең тиімді-игерілген әдістер мен іс-әрекеттерді орындаудағы жаттығулар және практикалық іс-әрекетте білімді күнделікті қолдану. Дамыған шет елдердің арнайы күштерін даярлау тәжірибесін ескере отырып, қарулы қылмыскерлерді әртүрлі жағдайларда ұстау әрекеттерін пысықтау үшін оқу процесінде сабақтар мен жаттығуларды нақты жағдайларға жақындатуға мүмкіндік беретін арнайы Пейнтбол жиынтығын қолдануға болады^{3, 350}.

Ұжымдастыру және оқытудағы жеке көзқарас принципі барлық курсанттардың үйлесімді жұмыс істеуі үшін қолайлы жағдайлар жасауды, сонымен бірге олардың әрқайсысына жеке көзқарасты талап етеді.

Арнайы-тактикалық дайындық сабақтарын ұжымдастыру кезінде қызметтік-жауынгерлік міндеттерді табысты орындау ПО-ның жекелеген қызметкерлері мен әскери қызметшілердің шебер іс-қимылдарына және бөлімшелердің үйлесімді іс-қимылдарына байланысты екенін ескеру қажет. Сондықтан ПО-да және ішкі әскерлерде оқыту объектісі ПО-ның бөлімшесі де, жеке қызметкері де болып табылады. Арнайы-тактикалық даярлық негізінен штаттық немесе қызметтік-жауынгерлік міндеттерді орындау уақытында құрылатын бөлімшелердің құрамында ұжымдастырылады (бұл олардың жауынгерлік үйлесуіне қол жеткізеді). Сонымен қатар барлық сабақтар мен оқу-жаттығуларда ПО қызметкерлері мен әскери қызметшілердің жеке дайындығы жетілдіріледі.

Оқыту принциптері бір-бірімен тығыз байланысты және оларды әрқашан бірге қолдану керек. Ең үлкен жетістікке принциптер жүйесі мен жаттығуларды қолданылған кезде қол жеткізіледі.

¹ Арнайы-тактикалық дайындық әдістемесі: Оқулық. — М., 1983.

² Жалпы тактиканы оқытудың жеке әдістемесі: Оқу құралы. — М., 1982.

³ Плохих Г. И. Специальная подготовка сотрудников органов внутренних дел: Учеб. пос. — Курск, 2014.

Бұхарбаев Е. Н.,

*арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

КУРСАНТТАРДЫҢ АРНАЙЫ-ТАКТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН ТӘЖІРБИЕЛІК ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРҒЫДА ЖЕТІЛДІРУ

Елбасы Н. Ә. Назарбаев жыл сайынғы Жолдауларында құқық қорғау жүйесін реформалауға үлкен мән беріп отырғандығын білеміз. Реформалар полицейлердің кәсібилігін арттыру үшін жүйелі түрде аттестаттау, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті жетілдіру, жаңа заң жобаларын қабылдау және т. б. сол сияқты іс-шаралар арқылы құқық бұзушылықтармен тиімді күрес жүргізе отырып, мемлекетімізді 2050 жылға қарай дамыған 30 елдің қатарына қосуды көздейді.

Ішкі істер министрлігі полиция қызметкерлерінің кәсіби даярлығы жүйесінде бұрын қолданыста болған тәсілдерді өзгерту бойынша ұжымдастырушылық және практикалық шараларды қабылдауда. Бастапқы назар (полицейлердің) курсанттардың денешынықтыру, жауынгерлік, атыс және арнайы тактикалық даярлықтарын ұжымдастыруға, түрлі экстремалдық жағдайларда жаттығулар жүргізуге және іс-қимылдарды пысықтауға негізделген.

Тәжірибе жинақтау үшін ұдайы дайындалудың маңызы зор. Сондықтан арнайы дайындық курсында білім алушы курсанттарға теориялық білім мен тәжірибенің ерекшелігін айқындап, қызмет барысында пайда болған қиындықтардан оңтайлы шығу жолдарын игерту мақсатында оқу-жаттығу лагерінде тәжірибелік сабақтар өткізілуі керек. Ішкі істер органдарында соңғы кезде атыс қаруымен байланысты қызметкерлердің кәсіби дайындығын барынша арттыру жұмыстары мейлінше жандандырылуда. Бірақ, нысана көздеу мен тірі адамға оқ атудың арасындағы айырмашылық өте көп. Жүректілік пен ептілікті талап ететін бұл қызметті әрдайым шындап тұру қажет.

Академия базасындағы оқу-жаттығу лагеріндегі тәжірибелік сабақтың негізгі мақсаты — ауыспалы құрамның Академия аумағынан тыс жерлерде саптық есеп бойынша біріктіріп, кез келген жағдайға бейімдеу, дала жағдайындағы қиыншылықтарға төзу әдістерін игерту, саламатты өмір салтын насихаттау, спорттық мәдени іс-шараға жұмылдыру, психикалық және моральдық тәрбиесінің сапасын арттыру. Сонымен бірге, жылдам әрі тиімді шешім қабылдауға, қаруларды дұрыс пайдалануға, қылмыстық істерді жүргізе білуге дағдыландыру. Долинка кентінде өткізілетін оқу жаттығуда, жоспарланған сабақта криминалистика саласы бойынша ашық алаңда болған қылмысты зерделеу, дерек көздерін анықтай білу, айыпталушыны табу жолдары үйретілсе, арнайы пәндер циклы

жолда жүру ережелері, мүлікті тасымалдау заңдылықтарын үйретіп, әскери пәндер циклы өз тараптарынан жаудан қорғану, қаруды және дене күшін дұрыс пайдалану, жаппай митинг кезінде жұмыла жұмыс жасау әдістерін игертіп, курсанттардың жан-жақтылығын көрсетуге тырысу¹.

Академия базасындағы оқу-жаттығу жоспарына тән жауапты міндеттердің тағы бірі — террористік сипаттағы төтенше жағдайлар кезінде болашақ полиция қызметкерлерінің моральдық-психологиялық тұрақтылығын қалыптастыру. Сондай-ақ, бүгінде қызмет бабындағы полиция қызметкерлеріне қарсылық көрсету фактілері жиілеп кетті. Сондықтан да полиция қызметкерлері мұндай жағдайларға кәсіби тұрғыдан дайын болулары керек. Болашақ құқық қорғау қызметкерлерін атыс қаруын қолдануға үйретудегі дене дайындығы, жылдамдық пен ептіліктің орны ерекше. Сонымен бірге, курсанттарды атыс қаруы немесе өзге де қарумен жұмыс жасау кезінде психологиялық тұрғыдан даярлау алдымен психологиялық қалыптасу жағына көңіл бөлуден басталады. Курсанттың психологиялық даярлығы қаруды ұстағанда, оқ ату кезінде үрейдің пайда болуы, сасқалақтау және тағы да басқа қорқыныштарды жеңе білуі, өзін-өзі ұстай білуінен көрінеді.

Психологиялық даярлықтың маңыздылығы сол — оқыс жағдайды жедел бағалау шеберлігі қызметкердің психологиялық даярлығына байланысты.

Полиция қызметкері өз міндетін атқару кезінде өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін төтенше жағдаймен кез келген уақытта бетпе-бет келуі ықтимал. Сондықтан психологиялық даярлық осы жағдайларды қоса алғанда мұқият көңіл аударуды талап етеді. Ол үшін ел тыныштығы үшін алдыңғы шепте тұратын полиция қызметкерлерінде патриоттық рух пен ұлттық намыс болу керек. Мұндай шаралардың басты тәрбиелік мәні — Отанға деген сүйіспеншілікті, елге деген құрметті арттыру².

Жаттығу алқабында әскери қалашық орнатылып, курсанттарға барлық жағдай жасалу арқылы ашық алаңда тәжірибелік сабақтар қызықты әрі тиімді түрде өткізілу керек сонымен қатар курсанттар тек сабақ өтіп қана қоймай, тазалық, гүлдендіру жұмыстарын жүргізіп, спорттық шараларға да қатысулары керек.

¹ Қазақстан Республикасының Әскери доктринасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 11 қазандағы № 161 Жарлығы. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000161> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

² Плохих Г. И. Специальная подготовка сотрудников органов внутренних дел: Учеб. пос. — Курск, 2014.

Герасименко Е. В.,

*адъюнкты, подполковник полиции
(Омская академия МВД России)*

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА НА ПОЛУЧЕНИЕ КВАЛИФИЦИРОВАННОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ В ХОДЕ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН)

На современном этапе развития права, его отличительной особенностью является гуманистическая направленность, стремление общества к неукоснительному соблюдению прав и свобод человека, задекларированных в основополагающих нормативных правовых актах, в том числе Конституции Российской Федерации¹ (далее — Конституции РФ), а также Конституции Республики Казахстан² (далее — Конституции РК).

Так, в соответствии со ст. 2 Конституции РФ человек, его права и свободы являются высшей ценностью. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина — обязанность государства. В свою очередь, в ст. 1 Конституции РК определено, что высшими ценностями Республики Казахстан являются, в том числе, права и свободы человека.

Право на получение квалифицированной юридической помощи также закреплено в конституциях обеих стран (ст. 48 Конституции РФ, ст. 13 Конституции РК), что свидетельствует о его несомненной ценности для правового, демократического государства, которое путем законодательного закрепления этого права в основном законе страны, гарантирует его неукоснительное соблюдение.

Следует отметить, что конституционное закрепление права на квалифицированную юридическую помощь предполагает деятельность государства, в том числе в области нормативного регулирования, по обеспечению возможности реализации указанного права для граждан.

Представляется, что оперативно-розыскная деятельность как в Российской Федерации, так и в Республике Казахстан, осуществляется на четкой правовой основе. Особую роль в соблюдении прав и свобод человека определяет законодательное закрепление принципов осуществления указанной деятельности в соответствующих нормативных правовых актах (Федеральном законе от 12.08.1995 г.

№ 144-ФЗ «Об оперативно-розыскной деятельности»³ (далее — ФЗ РФ «Об ОРД»), а также Законе Республики Казахстан от 15 сентября 1994 г. № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности»⁴ (далее — Закон РК «Об ОРД»).

Контент анализ содержания указанных выше нормативных правовых актов показал, что законодателем обеих стран не уделено должного внимания вопросу участия адвоката в оперативно-розыскной деятельности. В действующих законах, регламентирующих оперативно-розыскную деятельность, не отражена возможность использования помощи адвоката при проведении оперативно-розыскных мероприятий, не определен порядок его вступления в оперативно-розыскные правоотношения, а также права, обязанности, ответственность и иные элементы правового статуса.

Различными российскими исследователями неоднократно отмечалась важность правового регулирования участия адвоката в оперативно-розыскной деятельности. По мнению А. В. Чуркина, с целью обеспечения права на получение квалифицированной юридической помощи при проведении оперативно-розыскных мероприятий, необходимо дополнение ФЗ РФ «Об ОРД» новой правовой нормой (ст. 5.1) «Участие защитника в гласных ОРМ»^{5, 4-7}. В. А. Семенцов акцентирует внимание на том, что участие адвоката возможно не только в ходе уголовного процесса, но и при осуществлении гласных оперативно-розыскных мероприятий^{6, 26}. А. С. Малахов и Г. Б. Болежанова отмечают, что правовые основания участия адвоката при проведении оперативно-розыскных мероприятий «опрос» и «обследование» отсутствуют^{7, 313-314}.

Отметим, что в настоящее время участие адвоката как в законодательстве Российской Федерации, так и в законодательстве Республики Казахстан, детально регламентировано исключительно в рамках уголовного процесса. Так, в п. 1 ст. 49 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации (далее — УПК РФ), дано определение защитника как лица, осуществляющего в установленном порядке защиту прав и интересов подозреваемых и обвиняемых и оказывающее им юридическую помощь при производстве по уголовному делу. В соответствии с п. 2 УПК РФ в качестве защитников участвуют адвокаты. Пунктом 1 ст. 66 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан регламентировано, что защитником является лицо, осуществляющее защиту прав и законных интересов свидетеля, подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного, оправданного и оказывающее им юридическую помощь при производстве по уголовному делу. В пункте 2 указанной нормы также закреплено, что в качестве защитника в уголовном процессе может участвовать адвокат.

Обращает на себя внимание факт закрепления в уголовно-процессуальном законодательстве обеих стран момента вступления адвоката в уголовный процесс. В Российской Федерации этот момент определен с начала осуществления процессуальных действий, затрагивающих права и свободы лица, в отношении которого проводится проверка сообщения о преступлении в порядке, предусмотренном ст. 144 УПК РФ. В Республике Казахстан — с момента получения лицом статуса свидетеля, имеющего право на защиту, подозреваемого, обвиняемого, а также в любой последующий момент уголовного процесса.

Полагаем, что с целью реализации конституционного права на получение квалифицированной юридической помощи, не стоит ограничивать участие адвоката в качестве защитника фактом начала уголовно-процессуальной деятельности. Неоспоримым представляется факт, что для лица, вовлеченного в оперативно-розыскные правоотношения, не важно наличие или отсутствие у него уголовно-процессуального статуса. В ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий указанные лица могут осознавать, что государством в отношении них осуществляется обвинительная деятельность и могут предполагать, что возможно реальное ограничение их конституционных прав, в частности права на личную неприкосновенность, свободу передвижения и др.

Резюмируя изложенное можно сделать вывод о том, что в действующем законодательстве Российской Федерации и Республики Казахстан закреплено конституционное право граждан на получение квалифицированной юридической помощи. Изучение нормативных правовых актов и юридической литературы приводит нас к выводу о том, что в настоящее время реализация указанного права ограничена фактом уголовного преследования в отношении лица, или иного участия только лишь в уголовном процессе, и не распространяется на оперативно-розыскную деятельность. Определяя свою позицию по данному вопросу, считаем, что механизм реализации права граждан на получение квалифицированной юридической помощи при вовлечении в оперативно-розыскную деятельность не определен, в связи с чем его эффективное практическое осуществление без детальной регламентации в нормативных правовых актах, в том числе ФЗ РФ «Об ОРД», а также Закона РК «Об ОРД», не представляется возможным.

¹ Конституция Российской Федерации. Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. (с изм., одобр. в ходе общероссийского голосования 01 июля 2020 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/ (дата обращения: 23.03.2021).

² Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> (дата обращения 23.03.2021).

³ Федеральный закон «Об оперативно-розыскной деятельности» от 12 августа 1995 г. № 144-ФЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7519/ (дата обращения: 23.03.2021).

⁴ Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» от 15 сентября 1994 г. № 154-ХІІІ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://kodeksy-kz.com/ka/ob_operativno-rozysknoj_deyatelnosti.htm (дата обращения: 23.03.2021).

⁵ См.: Чуркин А. В. Участие адвоката в оперативно-розыскной деятельности требует законодательного решения // Научно-образовательный портал Оперативно-розыскная деятельность. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://ordrf.ru/wp-content/uploads/2018/09/Статья-А.В.-Чуркина-2014-г.pdf> (дата обращения: 23.03.2021).

⁶ Семенцов В. А. О возможности участия адвоката в гласных и негласных оперативно-розыскных мероприятиях // Юридич. вестн. Кубанск гос. ун-та. 2018. № 3.

⁷ Болежанова Г. Б., Малахов А. С. Участие адвоката в проведении оперативно-розыскных мероприятий // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. — 2013. — № 10.

Горбенко Т. В.,

*преподаватель-методист отделения методического обеспечения учебного процесса
учебного отдела, адъюнкт кафедры уголовного процесса, лейтенант полиции
(Крымский филиал Краснодарского университета МВД России,
Республика Крым, г. Симферополь)*

ТАКТИКО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДИСТАНЦИОННОГО ПРОВЕДЕНИЯ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ ПРИ УСКОРЕННОМ ДОСУДЕБНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Стремительное развитие общества и социальных процессов определяет необходимость совершенствования как социальных, так и правовых институтов, регулирующих общественные процессы, поскольку традиционные подходы и методы их реализации уже не соответствуют развивающимся общественным отношениям, а, соответственно, не поспевают за их изменениями и, попросту, не способны решать возникающие в них проблемы.

Современные реалии продиктовали необходимость введения процедур ускоренного досудебного производства по уголовным делам, не представляющим большой общественной опасности^{1, 78}, поскольку нерациональное использование времени, финансовых и организационных ресурсов и, попросту, необоснованное затягивание процесса приводят к повсеместному нарушению прав участников процесса и их недовольству в связи с недостижением цели уголовного судопроизводства.

В настоящее время широко осуществляются поиски наиболее оптимального и рационального способа регулирования общественных отношений путем совершенствования отдельных правовых институтов. Сказанное не обошло стороной и сферу уголовно-процессуального права.

Суть указанной тенденции в уголовном судопроизводстве состоит, главным образом, в выработке стандартов рационализации, которые бы в полной мере соответствовали общепризнанным ценностям, но при этом качественно подходили для решения насущных проблем.

Вместе с тем, современное уголовно-процессуальное законодательство ставит новые задачи для поиска наиболее адекватных форм тактико-криминалистического обеспечения^{2, 13} практики расследования и раскрытия преступления. Существующее разнообразие уголовно-процессуальных процедур, к числу которых относимо ускоренное досудебное производство по уголовным делам^{3, 109}, в последние годы становятся более привычными, а соответственно существенно меняют представления о способах достижения цели уголовного судопроизводства⁴, несмотря на их социальную значимость и научную дискуссионность. Рассматриваемый вопрос, к сожалению, не получил широкого освещения в научной литературе, в связи с чем, прослеживается необходимость изучения тактико-криминалистических особенностей дистанционного проведения следственных действий при ускоренном досудебном производстве.

В свою очередь, стремительное развитие сферы высоких технологий, компьютерная эра, наряду с тенденциями развития преступности, открывает также новые возможности для развития и совершенствования приемов и способов противодействия преступности. Эволюцию системы методологии криминалистической тактики оправданно ставить в зависимость от перспектив внедрения информационно-телекоммуникационных технологий^{5, 141}.

Учитывая темпы развития современного общества и отношений, возникающих в нем, считаем необходимым обозначить существующую тенденцию расследования уголовных дел не только путем использования традиционных криминалистических приемов и средств, но и путем использования современных дистанционных технологий.

Проводя параллель между ускоренным досудебным производством, призванным оптимизировать порядок расследования нетяжких уголовных дел, с тактико-криминалистическими особенностями дистанционного проведения следственных действий, открывающими новые возможности для расследования уголовных дел, при чем, сокращая его сроки, не остается сомнений в актуальности рассматриваемой темы.

В связи с изложенным, усматривается целесообразность использования средств видеоконференц-связи в ходе предварительного расследования, поскольку последние предусматривают уникальную возможность сохранения доказательственной информации путем сокращения не только времени ее процессуального закрепления, но и сроков расследования уголовного дела.

С нашей точки зрения, дистанционное проведение следственных действий позволит комплексно решать задачи и проблемы расследования преступлений:

- повысить возможность расследования нескольких уголовных дел одновременно с достижением более высокого их качества;
- обеспечить возможность проведения следственных действий удаленно;
- обеспечить более точное отражение хода, содержания и результатов следственных действий;
- предоставить дополнительные гарантии законности проведения следственных действий, путем предоставления возможности непосредственного контроля руководителями следственных подразделений за их производством;
- обеспечить безопасность участников уголовного судопроизводства;
- рационально экономить бюджетные средства;
- снизить риск побега при этапировании лиц, содержащихся в местах лишения свободы и др.

Тактико-криминалистические особенности дистанционного проведения следственных действий состоят в выборе комплекса следственных действий, обеспечивающих достаточность полученной доказательственной информации, в разработке тактических приемов подготовки и производства отдельных следственных действий, в поиске форм взаимодействия лица, проводящего расследование с иными правоохранительными органами.

При этом, особенности криминалистической тактики могут быть как универсальными, применимыми к расследованию разных видов преступлений, так и специфическими, присущими для отдельных видов преступлений, что, по мнению автора, требует глубокого научного осмысления.

Тактико-криминалистическое обеспечение или сопровождение дистанционного проведения следственных действий состоят, главным образом, в правильности выбора тактических приемов и тактических комбинаций. По мнению автора, в качестве тактических приемов, способствующих эффективности дистанционного проведения следственных действий, являются те приемы, которые предполагают свободу выбора следователем вида тактического приема, времени и условий его применения (например, при дистанционном проведении допроса, где следователь определяет место проведения следственного действия, время его проведения, круг участников, техническое сопровождение и др.). При этом, избранный следователем тактический прием должен соответствовать требованиям тактического приема: допустимости, научной обоснованности, целесообразности, эффективности, экономичности, доступности. Обращаясь к содержанию, каждого из названного, требования уместно говорить о соответствии дистанционного формата проведения следственных действий их критериям.

Что касается тактических комбинаций, то в научной литературе они определяются как сочетание тактических приемов, преследующее цель решить конкретную задачу расследования, обусловленное этой целью и сложившейся следственной ситуацией. Применительно к теме настоящего исследования, задача состоит в сборе доказательственной информации с целью последующего ее использования в предварительном расследовании и суде.

В связи с чем, представляется целесообразным определение особенностей тактических приемов и их комбинаций при дистанционном проведении следственных действий, к числу которых могут быть отнесены:

- удаленность места производства следственного действия от лица, проводящего предварительное расследование по делу;
- привлечение дополнительных участников в лице сотрудников соответствующих ведомств того подразделения, где планируется проведение следственного действия;
- обеспечение полной фиксации хода следственного действия и его результатов;

- возможность привлечения психологов и сотрудников в области профайлинга для оценки поведения человека при проведении следственного действия и исключения возможности постороннего давления на лицо, в отношении которых проводится следственное действие и др.

Указанный аспект является самостоятельным научным исследованием, в связи с чем ему будет посвящено отдельное исследование.

Актуальность избранной темы подтверждается вышеизложенным, а также тем, что наблюдается снижение числа раскрываемых преступлений, что во многих случаях связано с удаленным местонахождением участников уголовного процесса и невозможностью их личного участия в следственных действиях. Учитывая территориальные перемещения населения России и количество регистрируемых преступлений в соответствующие периоды в целесообразности дистанционного проведения следственных действий не остается сомнений.

Современные реалии продиктовали необходимость использования средств видеоконференцсвязи, обусловленную условиями пандемии и изоляции (в связи с распространением новой коронавирусной инфекции), что, в некоторой степени, позволило решать задачи уголовного судопроизводства и имело положительный результат. Учитывая спонтанность эпидемиологической обстановки и неготовность следственных органов к проведению следственных действий в таком режиме, значительно снизило эффективность и сократило возможности применения средств видеоконференцсвязи.

Учитывая то обстоятельство, что дистанционное проведение следственных действий окажет положительное влияние на расследование тяжких и сложных преступлений, то о роли тактического сопровождения дистанционных следственных действий говорить не приходится. Целесообразность сказанного видится и в условиях ускоренного производства, когда имеет место нетяжкое преступление, совершенное в условиях очевидности, однако удаление некоторых участников процесса от места производства предварительного следствия препятствует сбору и фиксации доказательственной информации, которая является необходимой и может быть получена никаким иным путем, как проведением следственных действий.

Новая парадигма криминалистической тактики ориентирует на разработку определенных тактических приемов, в которых бы четко описывались технологии исследования и проведения тех или иных следственных действий^{6, 239}. К таким тактико-криминалистическим приемам, по мнению автора, относятся, например, определенная совокупность правил дистанционного проведения следственных действий, которая, к сожалению, не получила отражения в научной литературе^{7, 4}.

В соответствии с вышеизложенным, необходима выработка тактических приемов дистанционного проведения следственных действий, позволяющих фиксировать ход и результаты следственного действия от начала и до конца. При этом их введение необходимо не только с позиции совершенствования законодательства, но и с позиции тактического сопровождения их реализации. Это позволит оптимизировать порядок проведения следственных действий и получить положительные результаты при расследовании уголовных дел, посредством получения доказательств при их производстве.

¹ Герасенков В. М. Модели ускоренного досудебного производства в российском уголовном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2020.

² Попова И. А. Тактико-криминалистическое обеспечение компромиссных процедур в уголовном судопроизводстве: Дис. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 2011.

³ Малышева О. А. Досудебное производство в российском уголовном процессе: теория, практика, перспективы: Монография. — М., 2020.

⁴ Попова И. А., Полстовалов О. В. Тактико-криминалистическое обеспечение компромиссных процедур в уголовном судопроизводстве. — М., 2012. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://lawtheses.com/taktiko-kriminalisticheskoe-obespechenie-kompromissnyh-protsedur-v-ugolovnom-sudoproizvodstve> (Дата обращения: 16.02.2021).

⁵ Кравец Е. Г., Шувалов Н. В. Дистанционные следственные действия сквозь призму применения специальных знаний // Юридическая наука и правоохранительная практика. — 2017. — № 1 (39). — С. 140 – 144.

⁶ Криминалистика: Учебн. для магистратуры / Под общ. ред. И. В. Александрова. — М., 2014.

⁷ Центров Е. Е. Парадигма криминалистической тактики и ее основные понятия // Изв. Тульск. гос. ун-та. Экономические и юридические науки. 2016. С. 1 – 8.

*Горшкова В. С.,
адъюнкнт, майор полиции
(Барнаульский юридический институт МВД России)*

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИЗГОТОВЛЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ЭЛЕКТРОННЫХ ДАКТИЛОСКОПИЧЕСКИХ КАРТ
В КАЧЕСТВЕ ОБРАЗЦОВ ПРИ ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ПРЕСТУПНОСТИ**

Органы внутренних дел Российской Федерации активно используют современные технологии, информационные ресурсы (базы данных, учеты, картотеки, коллекции и пр.) при решении оперативно-служебных задач. Это нашло свое закрепление в одном из основных правовых актах, регламентирующих деятельность полиции¹.

Необходимо подчеркнуть, что правоохранительные органы Монголии, Казахстана, Российской Федерации, Узбекистана и ряда других стран реализуют важное направление работы — осуществление добровольной и обязательной дактилоскопической регистрации с использованием мобильных дактилоскопических комплексов, станций «АДИС ПАПИЛОН» (например, «Эксперт М», «ПАПИЛОН ДиПП – бп», «МКДС 45»), что позволяет формировать массив дактилоскопической информации. С помощью вышеуказанного оборудования дактилоскопирование лиц осуществляется «бескрасковым» методом, т. е. дактилоскопическая краска и дактилоскопический валик не применяются, изображение формируется оптической системой. Причем, нередко отпечатки пальцев рук и оттиски ладоней, полученные с помощью мобильных дактилоскопических комплексов, имеют более высокое качество по сравнению с изготовленными «традиционным» (красковым) способом.

К достоинствам дактилоскопических карт, составленных посредством использования мобильных комплексов, станций «АДИС ПАПИЛОН», относятся: отсутствие смазанных и пробельных участков, наличие изображений дистальной, левой и правой латеральной зон в отпечатках пальцев рук, тенаров 2 – 4 в оттисках ладоней. Кроме того, изображения пальцев и ладонных поверхностей кистей в кратчайшие сроки направляются в информационные базы данных и позволяют использовать их при решении вопросов идентификации конкретного человека. Однако, необходимо отметить важность обучения лиц, ответственных за вышеуказанное направление деятельности, работе на данном оборудовании и поддержание его функционирования. К примеру, замена букв «е» на «е», «о» на «а» и другие (имена «Елена», «Велена», «Оксана», «Аксана», «Артем», «Артемий»), указание неверного адреса места рождения, проживания в полях и строках электронной дактилоскопической карты, несвоевременная замена призмы, загрязнение стекла столика для дактилоскопирования могут привести к возникновению трудностей при установлении личности гражданина, совершившего преступления, без вести пропавшего, а также трупа человека. Таким образом, важная информация об идентификации конкретного лица не будет своевременно получена, возникнет необходимость в проведении дополнительных проверок искаженных данных, что приведет к затягиванию сроков доследственной проверки, предварительного расследования.

Полученные с использованием мобильного комплекса или станции «АДИС ПАПИЛОН» дактилоскопические карты обязательно проверяются сотрудниками информационных центров МВД России — качество дактилоскопирования (наличие отпечатков десяти пальцев рук и оттисков ладоней, указание причин отсутствия отпечатков, размещение отпечатков пальцев правой и левой рук, отсутствие пробельных участков), правильность заполнения данными полей и строк карты с учетом информационных ресурсов других баз данных. В случае выявления недостатков на ежеквартальных свертках руководства территориальных органов внутренних дел они доводятся до сведения и подлежат устранению.

В практической деятельности органов внутренних дел возникает необходимость использования информации, содержащейся в электронной дактилоскопической карте, в противодействии преступности. Лист бумаги с изображением электронной дактилоскопической карты на основании запроса начальника отдела полиции, следователя, дознавателя предоставляется в распоряжение сотрудников правоохранительных органов для проведения проверки по криминалистическим, в том числе экспертно-криминалистическим учетам (следов рук, изъятых с мест преступлений), назначения и проведения исследования, производства судебной дактилоскопической экспертизы. Например, по факту обнаружения трупа человека с признаками насильственной смерти на месте его обнаружения или в морге производится его дактилоскопирование «традиционным» способом. Дактилоскопическая карта направляется на проверку в информационный центр МВД России, после чего, в случае установления

личности гражданина, формируется справка, которая приобщается к материалам уголовного дела. На основании запроса электронная дактилоскопическая карта предоставляется также в распоряжение следователя Следственного комитета Российской Федерации, который по имеющимся дактилоскопическим картам (1 — с места происшествия или морга, 2 — из информационного центра), а также следам рук, изъятым при осмотре места происшествия, назначает производство судебной дактилоскопической экспертизы в экспертно-криминалистическом подразделении. В результате следователь получает заключение эксперта, являющееся доказательством по уголовному делу.

Таким образом, электронные дактилоскопические карты активно используются сотрудниками полиции при противодействии преступности. Важно уделять внимание качеству полученных с использованием специализированного оборудования «АДИС ПАПИЛОН» отпечатков пальцев рук и оттисков ладоней, вносимой в соответствующие поля информации, обеспечивать ее сохранность, исключать неправомерный доступ посторонних лиц, а также внедрять новые технологии биометрической идентификации.

---

¹ Федеральный закон «О полиции» от 7 февраля 2011 г. № 3-ФЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_110165/ (дата обращения: 08.03.2021).

Гусев А. В.,
*начальник кафедры конституционного права,
кандидат юридических наук, доцент, подполковник полиции
(Уральский юридический институт МВД России, г. Екатеринбург)*

ОСНОВАНИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДЕБНОГО ПРОЦЕССА В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Сформированная многими десятками лет и достаточно стабильная теория российского права не часто на современном этапе подвергается доктринальному переосмыслению. Данное положение в полной мере справедливо и для доктринальной теории правоотношений, неотъемлемым элементом которой выступают юридические факты как основания возникновения изменения или прекращения правоотношений. Обозначенные Президентом РФ в 2020 г. инициативы по внесению изменений в текст Конституции РФ вызвали необходимость вернуться к вопросу о конституционных правоотношениях в сфере конституционного правосудия, в том числе и о роли юридических фактов, как обстоятельств, инициирующих конституционное судопроизводство в Конституционном Суде Российской Федерации.

Правовое регулирование вопросов осуществления Конституционным Судом Российской Федерации конституционного контроля в форме правосудия закрепляется соответствующими положениями Конституции РФ и Федерального конституционного законом от 21 июля 1994 г. № 1-ФКЗ «О Конституционном Суде Российской Федерации».

В Постановлении Конституционного Суда РФ от 16 июня 1998 г. № 19-П «По делу о толковании отдельных положений статей 125, 126 и 127 Конституции Российской Федерации» высшим органом конституционного контроля была выражена следующая правовая позиция, имеющая общеобязательную силу и до сегодняшнего дня: «Определяя компетенцию Конституционного Суда Российской Федерации, Конституция Российской Федерации исходит из обязательности ее осуществления в специфической форме правосудия — конституционном судопроизводстве и поэтому устанавливает основные признаки этой формы, а именно круг предметов проверки и инициаторов рассмотрения дел, связанные с этим виды процедур и юридические последствия принимаемых решений. В отношении других судов такая регламентация на конституционном уровне отсутствует. Следовательно, Конституция Российской Федерации не предполагает и проверку ими конституционности нормативных актов, которые перечислены в статье 125 в качестве предмета нормоконтроля со стороны Конституционного Суда Российской Федерации, самостоятельно и независимо осуществляющего судебную власть посредством конституционного судопроизводства».

Относительно юридических фактов, указанная правовая позиция ценна тем, что перечень юридических фактов, которые способны инициировать конституционный судебный процесс исчерпывающим образом указан в упомянутых правовых актах и выражаются через поводы и основания к рассмотрению дела в Конституционном Суде Российской Федерации.

В соответствии со ст. 36 Федерального конституционного закона от 21 июля 1994 г. № 1-ФКЗ¹ (далее — ФКЗ «О Конституционном Суде Российской Федерации») поводом к рассмотрению дела в Кон-

ституционном Суде Российской Федерации является обращение в Конституционный Суд Российской Федерации в форме запроса, ходатайства или жалобы, отвечающих по форме и содержанию требованиям данного Федерального конституционного закона.

Общие требования к обращению в Конституционный суд РФ отражены в ст. 37 ФКЗ «О Конституционном Суде Российской Федерации», в частности вне зависимости от формы обращения, оно должно быть оформлено в письменной форме, подписано уполномоченным лицом или лицами и направлено либо традиционным почтовым образом, либо в электронном виде посредством заполнения специальной формы на официальном сайте Конституционного Суда Российской Федерации в информационно-телекоммуникационной сети Интернет или в форме электронного документа, подписанного усиленной квалифицированной электронной подписью.

Наличие основания для обращения в Конституционный суд РФ является вторым значимым признаком юридического факта, позволяющего Конституционному суду РФ начать конституционное судопроизводство по обращению заявителя.

В соответствии со ст. 36 ФКЗ «О Конституционном Суде Российской Федерации» основанием к рассмотрению дела заявителя является обнаружившаяся неопределенность в вопросе о том, соответствует ли Конституции Российской Федерации закон, иной нормативный акт, договор между органами государственной власти, не вступивший в силу международный договор, или обнаружившаяся неопределенность в вопросе о возможности исполнения решения межгосударственного органа по защите прав и свобод человека, основанного на положениях соответствующего международного договора Российской Федерации в истолковании, предположительно приводящем к их расхождению с Конституцией Российской Федерации, или обнаружившееся противоречие в позициях сторон о принадлежности полномочия в спорах о компетенции, или обнаружившаяся неопределенность в понимании положений Конституции Российской Федерации, или выдвижение Государственной Думой обвинения Президента Российской Федерации в государственной измене или совершении иного тяжкого преступления.

Следует отметить, что упомянутые основания перечислены исчерпывающим образом, в этой связи совершенно очевидно, что при отсутствии в обращении заявителя хотя бы одного из указанных оснований влечет невозможность осуществления Конституционным судом РФ конституционного судопроизводства и является основанием для отказа в принятии обращения к рассмотрению Конституционным Судом Российской Федерации.

Практика Конституционного суда РФ имеет значительное число решений, в которых Конституционный суд РФ не только указывал на важность наличия оснований для обращений к нему в рамках конституционного судопроизводства, но и раскрывал существенные характеристики каждого из оснований, предусмотренных ст. 36 ФКЗ «О Конституционном Суде Российской Федерации». Так, например, в Определении Конституционного Суда РФ от 29 сентября 2016 г. № 1835-О суд указал, что ФКЗ «О Конституционном Суде Российской Федерации» в главе XII предусматривает специальную процедуру рассмотрения дел о конституционности законов по жалобам на нарушение конституционных прав и свобод граждан, статьи 96 и 97 которой содержат критерии допустимости такого рода обращений в Конституционный Суд Российской Федерации. В том случае, если оспариваемый в жалобе закон затрагивает права и свободы граждан, но оснований полагать, что он нарушает конституционные права и свободы заявителя в его конкретном деле, не имеется, такая жалоба не может быть принята Конституционным Судом Российской Федерации к рассмотрению и подлежит отклонению, как не отвечающая требованиям ФКЗ «О Конституционном Суде Российской Федерации».

Необходимо отметить, что в принятом Федеральным собранием РФ Законе РФ о поправке к Конституции РФ от 14 марта 2020 г. № 1-ФКЗ «О совершенствовании регулирования отдельных вопросов организации и функционирования публичной власти» производится расширение перечня юридических фактов для начала Конституционным судом РФ конституционного судопроизводства. Среди них хотелось бы особо отметить следующие: так по жалобам на нарушение конституционных прав и свобод граждан законами и иными нормативными актами, примененными в конкретном деле, обращение в Конституционный суд РФ будет допустимым лишь если исчерпаны все другие внутригосударственные средства судебной защиты; Президент Российской Федерации вправе направить запрос в Конституционный суд РФ в порядке, установленном ФКЗ «О Конституционном Суде Российской Федерации» на предмет проверки конституционности законов субъекта Российской Федерации до их обнародования высшим должностным лицом субъекта Российской Федерации (руководителем высшего исполнительного органа государственной власти субъекта Российской Федерации).

Важно отметить, что в Конституционный закон Республики Казахстан от 29 декабря 1995 г. № 2737 «О Конституционном Совете Республики Казахстан»² (далее — Конституционный закон

№ 2737) в качестве отдельной правовой категории основания конституционного судебного производства не определяет. Однако ст. 17 указанного законодательного акта косвенно о таких основаниях свидетельствует. К ним в частности относятся: необходимость решения вопросов правильности проведения выборов и референдумов различного уровня, вопросов соответствия Конституции международных и внутригосударственных актов, обращение в Конституционный Совет Президента Республики Казахстан для решения вопросов, определенных в ст. 72 Конституционного закона № 2737 и некоторые другие. Анализ законодательства Республики Казахстан свидетельствует о наличии собственного уникального опыта с развитием целого перечня юридических фактов, как оснований конституционного судопроизводства, которые не имеют места в конституционном законодательстве России.

Таким образом, юридические факты в федеральном конституционном судопроизводстве имеют основополагающее значение для начала осуществления Конституционным Судом РФ правосудия, их перечень находится в постоянном развитии исходя из уровня развития законодательства, правовой культуры населения и органов публичной власти, степени развития судебной системы и ее способности реально обеспечивать верховенство права и непосредственное действие конституционных прав и свобод на территории РФ.

¹ Федеральный конституционный закон «О Конституционном Суде Российской Федерации» от 21 июля 1994 г. № 1-ФКЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_4172/ (дата обращения: 30.07.2020).

² Конституционный закон Республики Казахстан «О Конституционном Совете Республики Казахстан» от 29 декабря 1995 г. № 2737. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1004022&doc_id2=1004022#activate_doc=2&pos=18;-98&pos2=182;-96 (дата обращения: 30.07.2020).

Дейкало Е. Ю.,

*преподаватель-методист факультета повышения квалификации
и переподготовки кадров, магистр юридических наук, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ МОЛОДЫХ СЛЕДОВАТЕЛЕЙ НА КУРСАХ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ И ПЕРЕПОДГОТОВКИ КАДРОВ

Центральным вопросом в системе развития ведомственного образования является разработка основных видов инновационных образовательных технологий.

В этих условиях главной задачей становится запуск инноваций — таких идей, подходов, новшеств, которые могли бы обеспечить качественное повышение результативности образовательного процесса, внести существенный вклад в решение актуальных проблем в области подготовки сотрудников правоохранительных органов и, соответственно, в повышение их профессионального уровня. Поэтому современные информационные технологии, позволяющие создавать, хранить, перерабатывать информацию и обеспечивать эффективные способы ее представления обучаемому, являются мощным инструментом модернизации образовательного процесса.

Суть инновационного образования — создание для педагогов и обучаемых оптимальных условий доступа к учебной и научной информации^{1, 192 - 194}. Понятие «инновационная технология обучения» основано на широких возможностях вычислительных средств и компьютерных интернет-технологий и включает компьютерные средства обучения, компьютерные обучающие программы, тренажеры и т. п.

Специфика системы образования сегодня состоит в том, что она является активным производителем информационных технологий. При этом информационные технологии, рожденные в системе образования, используются далеко за ее пределами. Это создает и для вузов условия для перехода к обучению на основе качественно новой учебно-методической продукции, сочетающей достоинства классических форм и современных информационных технологий.

Одним из способов решения проблем в данном направлении является создание автоматизированных центров обучения на базе центров повышения квалификации и переподготовки кадров для правоохранительных органов Республики Казахстан, использующих современные достижения научно-технического прогресса в виде автоматизированных систем и технологий обучения.

Основными задачами подобного центра должны стать:

- 1) разработка новых методов проведения занятий;

2) апробация информационных и методических материалов, учебных пособий и мультимедийных разработок (продуктов) в целях выявления недостатков и выработки рекомендаций по их дальнейшему использованию;

3) проведение научных исследований по оценке степени восприятия разработанных учебно-методических продуктов; научно-методическое сопровождение работ по созданию экспериментальной базы для отработки навыков действий в посттренинговом обучении (в состав оснащения должны входить автоматизированные рабочие места обучаемых и преподавателя, современное компьютерное и периферийное оборудование, автоматизированные системы проведения тестирования и опросов, программные комплексы контроля и организации обучения, компьютерные тренажеры и мультимедийная обучающая продукция, современный лабораторный практикум и др.).

Сложившееся положение требует действий, обеспечивающих оптимизацию процесса обучения, в частности: изменения инновационных методик проведения практических занятий для обеспечения более тесной связи последних с лекциями; разработки специальных электронных учебных пособий, обеспечивающих самостоятельность и активность деятельности курсантов при изучении предмета; реализации управления учебным процессом в ходе проведения занятий благодаря созданию возможности индивидуального обучения при групповых занятиях в режиме онлайн-обучения; обеспечения устойчивой обратной связи от каждого обучаемого к обучающему путем введения специальной структуры занятий и систематического контроля за самостоятельной работой сотрудников органов внутренних дела.

Инновационному процессу обучения, как показывает опыт, в наибольшей мере отвечает идея создания информационно-тренировочных программ, включающих определение порции информации, разработку системы последовательных операций в ее передаче на практическом занятии и в домашних условиях, а также методики управления занятиями и создание системы форм организации самостоятельной работы обучающихся в аудитории с помощью указанных программ. Структура информационно-тренировочных программ должна ориентировать молодых следователей на рациональные способы понимания и запоминания учебного материала, на логическое мышление и творческое применение его при решении практических задач.

Сегодня инновационно-технические средства обучения и контроля активно внедряются в процесс обучения, однако нельзя сказать, что их применение стало уже обычным делом для всех дисциплин вузовского учебного плана, инструментом для всех преподавателей. Их внедрение в учебный процесс и эффективность применения прямо зависят от уровня технического обеспечения, научно-методической и организационной работы, от организации обмена опытом применения между преподавателями, кафедрами и вузами, от энергии и энтузиазма самих преподавателей.

В настоящее время назрела необходимость создания базовых учебных анимационных, мультимедийных приложений, содержание и структура которых должны поддерживать целостность учебного процесса. В них следует включать:

- материалы следственной практики, повышающие интерес к изучаемому;
- логические схемы поиска решения следственных задач, алгоритмы поисковой деятельности следователя, обобщенные планы анализа задач и др., развивающие мышление;
- слайды с таблицами, графиками, схемами, формулами для быстрого и конкретного разбора практических примеров, теоретического обобщения данных;
- слайды-схемы уголовного процесса, отражающие структуру вводимых понятий и их место в системе уголовного судопроизводства;
- наглядные средства, разъясняющие элементы и характер связей в сложных ситуациях расследования уголовных правонарушений, содержащие схемы и их решения, примеры применения изучаемых обстоятельств и законов, применяемых в практической деятельности молодых следователей;
- вопросы, предъявляемые в специальной аудиовизуальной форме, задания молодым следователям, требующие творческого подхода к решению.

Такие разработки могут быть полезны на практических занятиях и в самостоятельной работе следователей, но целесообразнее включать их в специальные тематические видео- и слайд-фильмы при подготовке к занятиям. Уместны будут и материалы инструктивного типа, специальные аудиовизуальные пособия для тренировки решения типовых ситуационных задач досудебного расследования по уголовным делам.

Таким образом, активная работа по инновации учебного процесса среди следователей должна предусматривать: программирование тенденций развития основных направлений обучения, определяющих требования к подготовке специалистов; выявление необходимости и целесообразности создания в рамках имеющихся специальностей различных специализаций; конкретизацию модели специалиста

с учетом требований, предъявляемых к его знаниям, умениям и навыкам как в современный период, так и на перспективу; разработку предложений по составлению учебных планов с целью их унификации, эталонов различных программ и других методических документов.

Использование информационно-тренировочных программ (включая контролирующие) и коренное изменение методики проведения практических занятий при изучении дисциплин уголовно-процессуального права и криминалистики позволило решить ряд проблем.

Прежде всего, управление обучением становится не только групповым, но и индивидуальным. В ходе занятий преподаватель работает целенаправленно и с учебной группой, и с каждым следователем в отдельности, учитывая уровень подготовки и степень готовности к восприятию учебного материала. Такой подход позволяет обучаемым овладеть большим количеством информации, развить умения и навыки в решении задач, освоении дисциплины, успешно сочетать аудиторские формы занятий с самостоятельной работой, а преподавателю — контролировать воспринимаемую следователем информацию, выявлять знания, умения и навыки обучаемых и управлять познавательной деятельностью через прямую и обратную связь. Подобная методика с учетом особенностей изучения предмета может найти применение и при изучении других дисциплин.

Методика составления этих программ следующая: каждая программа состоит из краткой информации, включающей в себя рекомендуемую литературу, методические указания к данному разделу, теоретический материал в очень сжатой форме, примеры с решением типовых задач; задач для самоконтроля, набора ответов; приводится полное решение задачи с необходимыми методическими рекомендациями и ссылками на учебную литературу.

Структура информационно-тренировочной программы включает:

- исходную информацию — краткий перечень основных положений, которыми следователь должен овладеть по программе (в некоторых программах даны основные понятия, задачи, ситуации, указания и рекомендации с учетом типичных ошибок, допускаемых обучаемыми в ответах при выполнении заданий, в самостоятельной работе, на экзаменах. Информация должна быть минимальной по количеству, но оптимальной по содержанию);

- приложение информации к решению прикладных задач практики;

- самоконтроль по теоретическим вопросам и задачам;

- ответы на задачи самоконтроля и анализ решения с методическими указаниями;

- контролирующие программы для текущего контроля;

- вопросы итогового контроля;

- ответы на вопросы итогового контроля.

Тренировочные программы предназначены, в основном, для обучения решению задач в режиме онлайн-обучения. Для каждой контрольной работы создаются тренировочные программы, которые предлагаются следователям.

Информационно-тренировочные и тренировочные программы, индивидуальные задания служат ориентиром при самостоятельной работе в аудитории и в домашних условиях, практически удовлетворяют задаче индивидуального дифференцированного обучения на всех этапах усвоения учебного материала.

Специфика факультета повышения квалификации и переподготовки кадров вносит определенные особенности в организацию учебного процесса и методику проведения занятий^{2, 192 – 194}. Помимо сочетания традиционной формы обучения с программированием по информационно-тренировочным программам, необходимо учитывать так называемые «множества» обучаемых: сильный, средний и слабый следователь.

Решение задачи управления в структуре аудиторных занятий для различных множеств и подмножеств групп обучаемых привело к созданию нового алгоритма управления с малой, большой и средней программами и с «фазовыми» отставаниями в зависимости от числа пропущенных занятий.

Критерием оценки качества усвоения, а следовательно, и обучения является правильность ответов на вопросы, а темпа обучения — количество правильных ответов. Проведенные группой преподавателей эксперименты на курсах повышения квалификации со следователями в различных ситуациях свидетельствуют об эффективности предлагаемой методики, использующей информационно-тренировочные программы. Так, при изучении досудебного производства по уголовным делам, отдельных разделов и тем при постоянном бюджете времени примерно на половину или треть увеличивается количество решаемых каждым следователем задач при меньших затратах времени на изучение теории; повышается прочность усвоения материала.

На основе опыта работы и с учетом международной практики преподаватели нашего вуза проводят разработку комплекса компьютерных образовательных программ, построенных на базе имитацион-

ных моделей, с целью развития и систематизации знаний следователей, тем самым стремятся повысить эффективность и качество обучения. Данные программы могут включать текстовые документы, фотографии, слайды, схемы, рисунки, видеофильмы и т. п., смонтированные в базу данных. Конечной целью реализации этих комплексов является становление качественно новой системы инновационного обучения молодых следователей на курсах повышения квалификации и переподготовки кадров.

¹ Киселев Е. А., Казачек Е. Ю., Ушанова Т. А., Гунич С. В. Образовательные технологии в повышении квалификации следователей // Образование. Наука. Научные кадры. — 2019. — № 4. — С. 192 – 197.

² Дикарев В. Г. Инновационные формы организации обучения в системе дополнительного образования в рамках повышения квалификации сотрудников правоохранительных органов // Подготовка кадров для правоохранительных органов и научная жизнь высшей школы. — 2012. — № 2 (20). — С. 106 – 111.

Ермекова З.,

*старший научный сотрудник центра исследования проблем
в сфере защиты общественных интересов МНИИ, магистр юридических наук, советник юстиции
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
Акмолинская обл., Целиноградский р-н, с. Косшы)*

ИСТОРИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА, РЕГУЛИРУЮЩЕГО ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ

Прокуратура Республики Казахстан является одним из ключевых государственных органов. Особенность ее статуса состоит в том, что основными целями прокурорской деятельности являются обеспечение верховенства закона, единства и укрепления законности, защиты прав и свобод человека и гражданина, а также охраняемых законом интересов общества и государства.

Текущий год посвящен 30-летию Независимости Республики Казахстан и 30-летию создания органов прокуратуры.

Для понимания становления и развития органов прокуратуры в Республики Казахстан нами был проведен краткий исторический экскурс.

После провозглашения независимости Республики Казахстан развитие института прокуратуры шло по своему самостоятельному пути с учетом особенностей формирования новой казахской государственности. В юридической науке Казахстана этот период развития прокуратуры называют новой страницей ее истории¹. С обретением суверенитета Республики Казахстан было проведено реформирование института прокуратуры на основе принципов нового государственного устройства республики, установившегося политического режима и развития международно-правового сотрудничества. В республике на основе принципов новой государственности была создана фактически заново новая система органов прокуратуры.

Кроме того, Верховный Совет Казахской ССР 6 декабря 1991 года образовал единую систему органов прокуратуры и предпринял меры по обеспечению их самостоятельности и независимости. Все органы прокуратуры были подчинены Генеральному прокурору Республики Казахстан². С этого времени фактически началась самостоятельная история казахстанской прокуратуры, которая в своем развитии прошла несколько основных этапов.

Первый этап продолжался с декабря 1991 г. до августа 1995 г. – года принятия новой Конституции Республики Казахстан. В этот период был принят Закон Республики Казахстан от 17 января 1992 г. «О прокуратуре Республики Казахстан»³. В соответствии с ним прокуратура определялась как орган высшего надзора за исполнением законов, подотчетный Верховному Совету Казахстана.

28 января 1993 г. была принята первая Конституция Республики Казахстан как суверенного государства⁴. В ней прокуратуре была посвящена отдельная семнадцатая глава, состоящая из трех статей. В них закреплялись положения о том, что прокуратурой осуществляется надзор за точным и единообразным исполнением законов на территории Республики Казахстан, что в пределах своей компетенции органы прокуратуры осуществляют уголовное преследование, участвуют в судебном процессе.

Второй этап развития прокуратуры Республики Казахстан длился с 1995 по 2002 год. Он характеризовался дальнейшим реформированием органов прокуратуры на основе новой Конституции Республики Казахстан 1995 года и Указа Президента Республики Казахстан от 21 декабря 1995 года «О прокуратуре Республики Казахстан», который в то время имел силу закона.

Статья 83 Конституции республики провозгласила прокуратуру независимой единой централизованной системой. Она от имени государства призвана осуществлять высший надзор за точным и единообразным применением законов республики, указов Президента Республики Казахстан и иных нормативных правовых актов, за законностью оперативно-розыскной деятельности, дознания и след-

ствия, административного и исполнительного производства, принимать меры по выявлению и устранению нарушений законности, представлять интересы государства в суде, осуществлять уголовное преследование.

В 2001 году Генеральной прокуратурой Республики Казахстан было создано управление специальных прокуроров, в обязанность которых вошло осуществление руководства специальными следственными группами по расследованию сложных уголовных дел. Этому способствовали изменения в уголовно-процессуальном законодательстве, согласно которым Генеральному прокурору в исключительных случаях было предоставлено право создавать специальные группы и назначать прокуроров их руководителями. Такие изменения способствовали усилению борьбы с преступностью, особенно организованной, и коррупцией в органах государственной власти.

Третий этап развития прокуратуры Республики Казахстан начался в 2002 г. начался он принятием закона Республики Казахстан от 9 августа 2002 г. «О внесении дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам прокурорского надзора». Указанный закон был разработан во исполнение Указа Президента Республики Казахстан от 22 января 2001 г. «О мерах по совершенствованию правоохранительной деятельности в Республике Казахстан».

Указ Президента Республики Казахстан в своей основе имел необходимость повышения уровня законности и защиты прав граждан. Для реализации этой цели было признано необходимым укрепить прокуратуру как высший надзорный орган, обеспечить обязательность исполнения актов прокурорского реагирования, определить механизм их принудительного исполнения, установить более строгую ответственность должностных лиц и граждан за неисполнение законных требований прокурора.

Как уникальный орган по обеспечению законности, прокуратура взаимодействует не только с ветвями власти, другими правоохранительными органами, судебной системой, но и с органами местного самоуправления, развивающимися институтами гражданского общества. Этому способствовал изменяющийся правовой статус прокуратуры, состояние политической ситуации в стране, которая отличалась своей стабильностью. Прокуратура занимала все более прочные позиции в государственном развитии Республики Казахстан.

На данном этапе развития прокуратуры вносились изменения в Конституцию Республики Казахстан, касающиеся этого правового института.

Так Законом Республики Казахстан от 21 мая 2007 г. из Конституции республики была исключена ст. 84, которая ограничивала прокуратуру в части ведения предварительного расследования преступлений⁵.

О необходимости восстановления в системе функции прокуратуры предварительного следствия указывалось в юридической науке Казахстана. Это должны быть преимущественно уголовные дела о преступлениях, совершенных должностными лицами правоохранительных органов и судьями по службе, что будет соответствовать основному предназначению прокуратуры по обеспечению ею законности и правопорядка.

Статья 83 Конституции республики возложила на нее обязанность опротестовывать законы и другие правовые акты, противоречащие Конституции и законам Республики Казахстан.

Таким образом, прокуратура Республики Казахстан вследствие внесенных изменений в законодательство оказалась максимально адаптированной к установившейся форме государственного устройства Республики Казахстан. Особенностью прокуратуры в Республике Казахстан стало то, что она стала важным элементом всей системы сдержек и противовесов между ветвями государственной власти, эффективным инструментом в руках Президента Республики Казахстан в осуществлении им своих функций в качестве гаранта Конституции республики, прав и свобод человека и гражданина. Все изменения в законодательстве о прокуратуре, произошедшие в ходе ее развития, шли в направлении повышения ее роли в обеспечении законности и правопорядка на всей территории Республики Казахстан.

С января 2015 года вступил в законную силу новый Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. В связи с чем, усилилась роль прокурора на досудебной стадии уголовного процесса и в суде первой инстанции, чему способствовало введение фигуры процессуального прокурора, в компетенцию которого определено осуществление надзора законностью досудебного расследования с момента его начала и участие в суде первой инстанции в качестве государственного обвинителя. Кроме того, введен институт процессуального соглашения, реализуемый в формах: сделки о признании вины.

По сути, данные изменения позволили восстановить в системе прокуратуры функции предварительного следствия, о необходимости которой ранее неоднократно указывалось в юридической науке Казахстана.

Четвертый этап развития прокуратуры начался в 2017 г. и длится до настоящего времени. 30 июня 2017 года Президентом был подписан Закон Республики Казахстан «О прокуратуре» (далее — Закон), Закон вступил в действие 14 июля 2017 года. Одной из основных идей Закона, регулирующего порядок деятельности и компетенцию прокуроров, является уменьшение количества прокурорских проверок за счет поручения проверок непосредственно контролирующим органам. Данные изменения в отношении ограничения оснований проверок, а также определения компетенции Президента и Генерального Прокурора касательно предоставления поручений для назначений проверок, положительно повлияет на предпринимательскую деятельность и уменьшит количество прокурорских проверок субъектов частного предпринимательства.

Некоторые акты прокурорского надзора, такие как заявления и обращения, в Законе были определены в качестве актов прокурорского реагирования, а некоторые, такие как предписание и предостережение, вовсе были отменены. В 2019 году в Закон были внесены дополнения (в статью 14), где при осуществлении надзора за законностью исполнительного производства прокурор санкционирует постановление судебных исполнителей, изымает из производства судебного исполнителя документ и передает его в соответствующий орган юстиции или в региональную палату частных судебных исполнителей по территориальности для передачи другому судебному исполнителю».

С 2021 года в Казахстане начала действовать трехзвенная модель правосудия. Президент страны подписал поправки в некоторые законодательные акты по вопросам усиления защиты прав граждан в уголовном процессе.

В соответствии с пунктом 1 статьи 83 Конституции Республики Казахстан прокуратура от имени государства осуществляет в установленных законом пределах и формах высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представляет интересы государства в суде и от имени государства осуществляет уголовное преследование.

Эта конституционная норма определяет полномочия прокуратуры по принятию мер, направленных на неукоснительное исполнение требований законодательства, независимо от сложившейся ситуации (в том числе при чрезвычайном положении либо ином правовом режиме).

Задачи перед прокурорами в любой ситуации никто не отменял и не ограничивал, соответственно, прокуратура должна в режиме чрезвычайной ситуации оперативно реагировать и давать правовую оценку актам уполномоченных органов, решениям работодателей и т. д.

Содержательность правового статуса органов прокуратуры сформировалась на протяжении всего периода независимости, в том числе с учетом опыта советского периода, и уже к сегодняшнему дню успела пройти, как отмечено выше, 4 этапа своего становления.

И с каждым этапом конституционная функция прокурорского надзора совершенствовалась, находила новые способы обеспечения законности и правопорядка, интересов государства. При этом, как известно, «все новое, это хорошо забытое старое», что нашло подтверждение в ряде состоявшихся реформ.

В частности, введенная в текущем году трехзвенная модель правосудия вновь возложила на органы прокуратуры полномочия по привлечению лиц к уголовной ответственности на досудебной стадии расследования — данная мера направлена исключительно на безусловное обеспечение верховенства закона.

Полагаем, такой алгоритм реформирования прокурорской деятельности должен затронуть все ее направления, тем самым усилив действенность прокурорского надзора для достижения целей по защите прав граждан, юридических лиц, интересов государства.

Таким образом, реформы прокуратуры происходят в полном соответствии с эволюцией системы государственного управления в целом и в тренде глобальных тенденций развития государственного аппарата.

---

¹ Бахтыбаев И. Ж. Концептуальные основы деятельности прокуратуры Республики Казахстан по обеспечению законности/ И. Ж. Бахтыбаев. — Алматы: Жеты жаргы, 2008. — 887 с. (ст. 102).

² Постановление Верховного Совета Казахской ССР от 6 декабря 1991 г. «Об образовании единой системы органов прокуратуры Казахской ССР, обеспечении их самостоятельности и независимости» // Вестник Верховного Совета Казахской ССР. — 1991. — № 48–50. Ст. 615.

³ Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 17 января 1992 г. «О введении в действие закона «О прокуратуре Республики Казахстан» // Вестник Верховного Совета Республики Казахстан. — 1992. — № 3. — Ст. 204.

⁴ Конституция Республики Казахстан от 28 января 1993 года // Вестник Верховного Совета Республики Казахстан. — 1993. — № 3. — Ст. 204.

⁵ Закон Республики Казахстан от 21 мая 2007 г. «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000254_links

*Ериков М. Е.,
преподаватель методист центр по подготовке специалистов
следственных подразделений факультета повышения квалификации
и переподготовки кадров, майор полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ СОТРУДНИКОВ ОВД НА ФАКУЛЬТЕТЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ И ПЕРЕПОДГОТОВКИ КАДРОВ

В последние годы ведомственные вузы системы МВД стран СНГ внедряют в процесс обучения возможности компьютерных телекоммуникационных технологий. Эта форма получила название «дистанционное обучение» (ДО). Заметный вклад в разработку теории дистанционного обучения внес М. Мур — директор Американского центра ДО (ACSD), основатель и издатель «Американского журнала ДО» (AJDE). Он выделяет три элемента: учащийся, преподаватель, средства коммуникации, которые по своим характеристикам отличаются от аналогичных элементов при других формах образования. По его мнению, учебные программы могут быть отнесены к программам дистанционного обучения, если обеспечивают двустороннюю связь между преподавателем и учащимся и соответствуют запросам последних; независимое учение и обучение — это образовательная система, в которой учащийся занимает автономное положение и отделен от преподавателя во времени и пространстве. Связь между учащимися и преподавателями осуществляется только техническими средствами.

В связи с введением на факультете повышения квалификации и переподготовки кадров Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова новых интерактивных видов занятий дистанционное обучение стало объектом учебно-методической и научно-исследовательской работы его сотрудников.

Вопросы качественного изменения содержания, методов и организационных форм обучения, доступности и применимости дистанционного обучения в системе повышения квалификации и переподготовки кадров МВД РК находятся в центре внимания сотрудников ФПК и всего профессорско-преподавательского состава Академии.

Дистанционное обучение, как и заочное, — это обучение на расстоянии, когда преподаватель и слушатель разделены пространством. Но эти понятия нельзя смешивать, потому что при дистанционном обучении обеспечивается, прежде всего, систематическая и эффективная интерактивность, причем не только между преподавателем и слушателями, но и слушателями между собой, независимо от того, на каком носителе расположено основное содержание обучения (в сетях или на компакт-диске (CD)). Взаимодействие осуществляется на основе телекоммуникационных технологий. Именно благодаря телекоммуникациям обеспечивается эффективная обратная связь, которая предусматривается как в организации учебного материала, так и общением с преподавателем, ведущим данный курс. Здесь налицо все признаки учебно-воспитательного процесса (преподаватель, учебник, средства обучения, соответствующие методы обучения и организационные формы).

Особенность ДО — обеспечение гибкого подхода к самому процессу обучения. На основе компьютерных технологий можно учиться по собственному расписанию, без перемещения в специальный учебный центр. И здесь большую роль играет выбор технологии обучения.

При рассмотрении вариантов доставки учебной информации выделяют три основные технологии ДО:

- кейс-технология (запись учебных материалов на компакт-диск);
- TV-технология (с помощью интерактивного телевидения);
- сетевая технология (по Интернету).

Проанализировав научно-технический, педагогический и инновационный отечественный и зарубежный опыт в области дистанционного обучения, мы пошли по пути сочетания кейс- и сетевой технологий, так называемой комбинированной технологии, так как наши слушатели могут находиться в разных условиях обеспеченности компьютерной техникой и доступности к Интернету. TV-технология достаточно дорогая, но и от ее использования мы бы не отказывались, особенно при проведении отдельных видов занятий, таких как круглый стол или видеоконференция в режиме «вопрос – ответ», например, с представителями Министерства или департаментов.

В этом направлении должна быть проделана большая работа по обеспечению компьютерной и оргтехники, высокоскоростным (оптоволоконным) каналом связи; созданию достаточной учебно-методической и научной информационной базы Академии по приобретению соответствующего про-

граммного обеспечения для создания курсов ДО, разработке Концепции и поэтапной Программы развития системы ДО.

Авторским коллективом из сотрудников Центра информационных и компьютерных технологий и центра по подготовки специалистов следственных подразделений проведена интересная и трудоемкая работа по созданию методики и структуры курса ДО. Конечно, можно предоставить слушателям учебный материал в виде компьютерного текста лекций, методических пособий и рекомендаций. Но мы вопросам формализации знаний и подачи учебного материала уделили особое внимание. Считаем, что учебно-методическое обеспечение для ДО должно быть обучающим, справочным, контролирующим и т. п., поэтому работаем над созданием так называемых электронных учебно-информационных программ, каждая из которых построена по принципу универсального модуля и заменяет несколько видов занятий по теме: лекцию, практические занятия с отработкой определенных задач и ситуаций, первоначальное, промежуточное и итоговое тестирования контроля усвоения знаний (входной-выходной контроль).

На основе гипертекстовых технологий осуществляется слияние двух самостоятельных и одновременно функционально связанных баз: базы знаний и базы умений (банка профессиональных ситуаций), основанных на наработках преподавателей и научных сотрудников института, дополненных тестирующими программами по каждому разделу, насыщенными гиперссылками на нормативную базу и методическую литературу, на видео- и аудиофрагменты, тестовые и контрольные задания, входящие в курс, и т. п. Программа прошла официальную регистрацию в Российском агентстве по патентам и товарным знакам, выдано свидетельство об официальной регистрации программы для ЭВМ.

Электронная учебно-информационная программа (ЭУИП) позволяет не только дать слушателям максимум требуемой программой обучения информации в минимальные сроки, но и осуществлять дифференцированный подход в обучении в зависимости от уровня профессиональной подготовки каждого слушателя. Из этого следует, что программа обеспечивает как непрерывный режим обучения его структуру полностью, чтобы обучаемый мог определить для себя точки входа для каждого раздела материала и повторять именно его желаемое число раз в зависимости от степени усвоения материала.

ЭУИП является своеобразным электронным пособием по определенной теме и предполагает работу слушателей в режиме самообучения и при переходе преподавателя от обычного «инструктирования» к их консультированию. Каждый смысловой раздел программы заканчивается практическими (упражнениями и отработкой ситуаций) и контрольными занятиями (тестированием), в итоге — зачетом по теме. Чтобы создать такой продукт преподаватель должен продумать и предугадать все возможные затруднения в обучении и ответить на максимально большее количество вопросов, которые могут возникнуть. Он как бы незримо присутствует в процессе самообучения слушателя. Кроме того, с ним всегда можно связаться по электронной почте и получить развернутый ответ-консультацию. В этом тоже заключается интерактивность. Электронная учебно-информационная программа — один из основных элементов курса по ДО.

Таким образом, учебный план по курсу ДО ФПК и ПК Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова представляет собой совокупность различных интерактивных видов занятий: прежде всего самоподготовку под контролем преподавателя по темам учебно-тематического плана курса на основе наших электронных учебно-информационных программ, которые могут быть предоставлены слушателю на CD-диске или по Интернету; а также занятий с участием преподавателя в режиме online (по Интернету) и других слушателей (телекоммуникационный проект, например, интерактивная деловая игра), здесь возможны несколько вариантов в зависимости от наличия соответствующего оборудования.

Мы начали с создания дистанционного обучения для категорий паспортно-визовой службы, и в октябре 2004 г. провели эксперимент по дистанционному обучению по одной из категорий ПВС на базе компьютерных классов института, но в режиме обучения на расстоянии. По результатам эксперимента определена программа обучения по курсу ДО, учебно-тематический, учебный планы, виды занятий по темам, темы рефератов, вопросы входного-выходного контроля; откорректирована в электронном виде база основной и дополнительной литературы по курсу (электронная библиотека); разработан сценарий обучения; отработаны и откорректированы схема, содержание курса, методика обучения, полнота и доступность учебного материала, степень его восприятия и усвоения. По результатам эксперимента в перспективе планируется создавать курсы по другим категориям, развитую высокоскоростную сетевую инфраструктуру, связывающую факультет с обучающимися.

Это непростые задачи. Во-первых, у нас много категорий слушателей. Постоянно меняется и юридическая база, следовательно, курсы должны обновляться и дополняться. Наш курс по дополнительному профессиональному образованию — не академический. Тематика постоянно изменяется в соот-

ветствии с меняющимися требованиями к знаниям. Это означает, что необходимо не просто переписать лекцию, а полностью изменить логическую структуру построения обучения на основе информационных технологий.

Во-вторых, для решения поставленных задач необходимо наличие специалистов высокой квалификации в области информационных технологий и обучение преподавателей. Немаловажен и вопрос заинтересованности преподавателей в создании курсов ДО, так как это огромная дополнительная учебная нагрузка.

У дистанционного обучения есть и другая сторона. Чтобы слушатель учился самостоятельно, он должен быть заинтересован в повышении квалификации. От этого должно зависеть его продвижение по службе, присвоение званий, другие виды поощрения и т. п. Ему это должно быть жизненно необходимо. Он должен быть на рабочих местах (или местах обучения) вооружен современной компьютерной техникой с подключением к Интернету для работы с учебным материалом. От всего этого зависит качество дистанционного обучения.

Наша общая задача — создать все условия для развития системы дистанционного обучения как одного из перспективных направлений в обеспечении высокого уровня профессиональной подготовленности сотрудников правоохранительных органов.

Ермоленко Т. В.,
старший лейтенант юстиции
(Уфимский юридический институт МВД России)

**УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА
НЕЗАКОННОГО ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ
ИЛИ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Особую актуальность приобретает сегодня вопрос совершенствования правовой системы защиты пациентов, в том числе уголовного законодательства, являющегося источником уголовно-правовой охраны прав и свобод граждан, обращающихся за медицинской помощью¹. При оказании медицинской и фармацевтической помощи населению в России все чаще допускаются нарушения. Недобросовестные предприниматели занимаются этой деятельностью, не получив лицензий на ее осуществление. Если медицинская или фармацевтическая деятельность осуществляется лицом, не имеющим соответствующего образования, то основным объектом преступления являются общественные отношения, связанные с охраной жизни и здоровья человека. Проведение юридического анализа показывает, что непосредственным объектом рассматриваемого преступления выступает здоровье гражданина. Рассматривая системное расположение этого состава в тексте уголовного закона, приходим к выводу, что размещение этой нормы в гл. 25 УК РФ² не совсем отвечает интересам превенции. Более удачным будет ее расположение в гл. 16 УК РФ, посвященной уголовно-правовой охране жизни и здоровья. В качестве незаконного действия это преступление заключается в осуществлении медицинской или фармацевтической деятельности. Объективная сторона преступления, предусмотренного ст. 235 УК РФ, закреплена в диспозиции. Состав — материальный. Возникает вопрос, почему законодатель не провел дифференциацию наказания в соответствии со степенью причиняемого ущерба? Мы приходим к выводу, что при построении данной нормы законодатель не применил принцип справедливости³. Различная степень вреда не должна влечь одинаковое наказание. В научной литературе высказаны суждения о том, что неосторожное причинение средней тяжести вреда здоровью должно быть первоначальным криминообразующим признаком преступления, а наступление тяжкого вреда — квалифицирующим для состава преступления, предусмотренного ст. 235 УК РФ⁴. Соглашаясь с этими мнениями, считаем необходимым выделить отдельным пунктом признак, в котором указаны такие последствия, как неосторожное причинение смерти двум и более лицам. Ведь неопределенность в последствиях усложняет расследование и приводит правоприменителя к замешательству. Законодательно запрещенная частная медицинская практика и фармацевтическая деятельность должны быть напрямую связаны с неосторожным причинением вреда гражданину.

Субъект в анализируемом составе преступления общий — лицо, осуществляющее безлицензионную медицинскую или фармацевтическую деятельность. Безлицензионными принято считать действия лица вообще без разрешения соответствующих органов, либо, продолжение им работы, когда срок такого разрешения истек. Закон не выделяет, есть ли у такого лица специальное образование. По нашему мнению, это решение законодателя не соответствует предназначению такого состава преступления в обществе. Субъективная сторона — неосторожность в виде легкомыслия или небрежности.

Думается, что диспозиция ст. 235 УК РФ не отвечает современному представлению гражданина об охране его жизни и здоровья в здравоохранении. Отсюда следует вывод, что анализируемая норма требует внесения изменений. Полагаем, что легальное закрепление данного состава возможно в следующем виде:

«Статья 124.2. Незаконное осуществление медицинской или фармацевтической деятельности

1. Осуществление медицинской или фармацевтической деятельности лицом, не имеющим лицензии на данный вид деятельности, при условии, что такая лицензия обязательна, если это повлекло по неосторожности причинение средней тяжести вреда здоровью человека, наказывается...

2. Деяния, предусмотренные частью первой настоящей статьи, повлекшие по неосторожности причинение тяжкого вреда здоровью человека, наказываются...

3. Деяния, предусмотренные частью первой настоящей статьи, повлекшие по неосторожности смерть человека, наказываются...

4. Деяния, предусмотренные частью первой настоящей статьи, повлекшие по неосторожности смерть двух или более лиц, наказываются...».

Заметим, что уголовное законодательство должно меняться в соответствии с развитием общества и отвечать нарастающим с каждым годом потребностям граждан в сфере охраны их прав на здоровье. Предложенные изменения позволят значительно минимизировать ошибки правоприменения, тем самым защитив права обеспокоенных пациентов.

¹ Бикнин И. А. Некоторые вопросы декриминализации в свете реформирования законодательства об административных правонарушениях // Актуальные проблемы государства и общества в области обеспечения прав и свобод человека и гражданина. — 2020. — № 1. — С. 520 – 523.

² Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата обращения: 06.05.2021).

³ Nosova D., Nosov I., Filippov N. L., Bikinin I. Prevention Of Minors Delinquent Behavior In Activities Of The Internal Affairs Officers // European Proceedings of Social and Behavioural Sciences EpSBS. Humanistic Practice in Education in a Postmodern Age (НРЕРА 2019). 2019. С. 791 – 798.

⁴ Бикнин И. А., Зырянов В. Н. Свобода и необходимость в уголовно-правовом и криминологическом измерениях и их роль в возвышении России // Государство и право. — 2016. — № 6. — С. 124 – 126.

Есенбаева А. Ө.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің
магистранты, полиция капитаны*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

**ӘЛЕУМЕТТІК, ҰЛТТЫҚ, РУЛЫҚ, НӘСІЛДІК, ТЕКТІК-ТОПТЫҚ
НЕМЕСЕ ДІНИ АРАЗДЫҚТЫ ҚОЗДЫРУ ТҮРІНДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫҚ
ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚҚА ҚАТЫСТЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР**

Ата заңымыздың 20-бабында республиканың конституциялық құрылысын күштеп өзгертуді, оның тұтастығын бұзуды, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруді, соғысты, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық астамшылықты, сондай-ақ қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа бас ұруды насихаттауға немесе үгіттеуге жол берілмейтіндігі көрсетілген¹. Осы ережені жүзеге асыру мақсатында Қазақстан Республикасының 1997 жылғы және қазіргі қолданыстағы 2014 жылғы қылмыстық кодекстерінде әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық араздықты қоздыруға бағытталған әрекеттер үшін қылмыстық жауаптылық белгіленген. Сондай-ақ, осы жерде белгілеп кеткіміз келетіні тектік-топтық алауыздықтың 2015 жылдан бастап қолданысқа енгізілген кодекстегі 174-бапқа толықтырылуы болып отыр².

Қазір осы ҚР ҚК-нің 174-бабының объективтік белгілерін түсіндіруде біраз қиындықтар туындайды. Олардың кейбіреуі Қазақстан Республикасы қылмыстық заңының жаңа редакциясының шығуына байланысты туындаса, енді басқалары экстремистік сипаттағы қылмыстар үшін жауапкершілікті реттеуші бұрынғы редакциядағы заңнамада да кездескен проблемалар десек артық айтқан емес.

«Халықаралық Құқықтық Бастама» Қоғамдық қорының Президенті А. Шорманбаева, 1997 жылы қабылданған Қазақстан Республикасы ҚК 164-бабына талдау жасау барысында «Қазақстан Республикасы ҚК 164-бабымен қарастырылатын қылмыстардың объективтік жағы бойынша ұлттық, нәсілдік және діни алауыздық немесе араздық сияқты түрлері түсініктілеу болғанмен, әлеуметтік және рулық алауыздық немесе араздық сөздері қарапайым азаматтармен қатар мамандарға да түсініксіз»³, — деп белгілей отырып, Қазақстандық құқық қолдану практикасынан нақты мысалдар келтіреді. Автордың айтуы бойынша елімізде қылмыстық істер ұлттық, нәсілдік немесе діни алауыздық немесе араздықтар

үшін емес, әлеуметтік алауыздықты қоздырғаны (мысалы, «Қаражанбасмұнай» мұнайшылар компаниясы кәсіподағының заңгері Наталья Соколоваға қатысты қылмыстық іс; 2011 жылғы 16 желтоқсанда Жаңаөзенде болған қанды оқиғадан кейін оппозициялық саясаткерлер мен белсенділерге қатысты әлеуметтік алауыздықты қоздырғаны үшін деген айыптың тағылуы) үшін қозғалғандығын айтады. Автор осы даулы белгіні (қолданыстағы ҚК 174-бабы бұрынғы ҚК 164-бабы редакциясын толығымен қабылдаған) тиісті қылмыстық-құқықтық нормадан алып тастау туралы пікірін жүйелі түрде негіздейді. Біріншіден, ол «қоздыру» және «алауыздық» терминдерінің қарастырылып отырған бапта ғана кездесетіндігін және «араздық» терминінің ҚК (ҚК 99-бабының 2-бөлігінің 11-тармағында) кейбір басқа баптарында қылмыс уәжі ретінде кездесетіндігін айтады. Бір жағдайда «әлеуметтік, ұлттық, нәсілдік, діни жеккөрушілік немесе араздық уәжі бойынша», ал басқасында «әлеуметтік, ұлттық, нәсілдік немесе діни араздық уәждері бойынша»; Екіншіден, «әлеуметтік топ» терминінің тіптен арнайы зерттеулерде де нақты анықтамасының жоқ болуына байланысты қылмыстық заң мәтінінде «әлеуметтік алауыздықты қоздырушы» деп көрсетілуін қате деп санап, қылмыстық заң мәтінінен бұл тіркес алынып тасталуы керектігін жазады³.

Қазақстандық қылмыстық заңнамаға талданып отырған құрамның енгізілуіне қатысты шетелдік сарапшылардың да айтқан пікірлері осыған ұқсас. Олар үшін де заң шығарушының «әлеуметтік алауыздық» ұғымын адам құқықтары туралы халықаралық құжат шеңберіне енгізуі түсініксіз, ал «әлеуметтік топ» ұғымын абстрактілі түсінік⁴, — деп санайды.

Экстремистік сипаттағы қылмыстар аясын қарастыруда кейбір ұғымдарды пайдалану қиындығы, әсіресе, қылмыстық құқық ғылымындағы тиісті әрекеттерге талдау жасау кезінде байқалады. Мысалы, ҚК 174-бабы құрамының мазмұнында пайдаланылатын «қоздыру» ұғымының мазмұны көптеген зерттеушілерге түсініксіз болып табылады. Бір зерттеушілердің анықтамалары бойынша, «қоздыру» дегеніміз — «жария немесе бұқаралық ақпарат құралдары арқылы жалпы саны белгісіз азаматтарды араздыққа, жеккөрушілікке иландыра отырып, өзге ұлт немесе нәсіл өкілдеріне қатысты олардың имандылықтары мен адами қадір-қасиеттеріне тіл тигізу және жаратпаушылыққа ашық түрде шақыру, үгіт немесе насихат жүргізу»^{5, 208}. Зерттеліп отырған проблемаға қатысты осыған ұқсас анықтаманы басқа белгілі жұмыстан да байқауымызға болады: «көрсетілген идеялар мен көзқарастардың таралуы үгіт және насихат түрінде болуы мүмкін...»⁶. Бұл пікірлерді біз әбден дұрыс деп санай алмаймыз. Бұл жерде назар қылмыстық жазаланушы әрекеттің өзінен (ақпараттық-экстремистік әсер ету нәтижесі ретіндегі алауыздықты қоздыру фактісі) белгілі бір әрекетті жүзеге асыру (оны жасау әдістері мен тәсілдеріне) үдерісіне ауып кетеді деп санаймыз. Яғни, адамдардың санасы мен психикасына әсер етудің, олардың белгілі бір деструктивті көзқарастары мен бағыттарының қалыптасуының өлшемі болып табылатын осы әрекетті жасау кезіндегі психологиялық аспект есепке алынбайды. Ал үгіттеу мен насихаттау шараларына келетін болсақ, оларды қылмыстық жазаланушы әрекеттерді жасау тәсілі ретінде қарастыру қажет деп санаймыз. Сондай-ақ, адамның өз ойын жеткізу бостандығына шектеу жасаушы қылмыстық заңнама нормалары терминологиясының стандарттары мәселесіне арналған халықаралық ұсыныстарға да көңіл аудару қажет. Тұжырымдалған ой нақты және түсінікті болып, кез келген адам қолданыстағы заңнамаға сәйкес өз мінез-құлқы (әрекеті) салдарынан нені күтуге болатындығын болжауына мүмкіндік беруі қажет. Ал, «араздық», «қадір-қасиетті қорлау», «айрықшалығын, артықшылығын не толыққанды еместігін насихаттау» деген сияқты түсініктер полисемантикалық (көпмағыналы) сөздер болғандықтан, оны түсіндірудің көп нұсқасы болу мүмкіндігі адам құқықтары бойынша Еуропалық Сот берген «құқықтық анықтылық» қағидатына қайшы келетіндіктен, халықаралық сарапшылар пікірі бойынша жол берілмейтін қателік деп танылады^{7, 411}.

Сонымен қатар, тектік-топтық алауыздық ұғымына қатысты да түсінбеушіліктер көп.

Еуропалық құқық Институтының директоры, заң ғылымдарының докторы Марат Башимов ХХІ ғасырда өмір сүріп жатқанымызды ескере отырып, халықаралық құжаттарға, мысалы, Адам құқықтары туралы конвенцияға жүгінуді ұсынады. Оның пайымдауы бойынша: «Тектік-топтық алауыздық деген тұжырым жоқ! Егер солай болса, ол ұлттық заңнамада да қолданылмауы керек», — дегенді айтады сарапшы⁸.

Ата заңымыздың 1-бабына сәйкес, Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыратын болса, феодалдық қоғамға тән тектік-топтық алауыздық түсінігінің ҚР ҚК 174-бабында көрініс табуын қалай түсінуге болады?

Егер Конституция бойынша бәріміз заң алдында тең болсақ, біздің қоғамды қандай сыныптарға бөлуге болады? Осы пікірлерді негізге ала отырып, тектік-топтық деген түсініктің біздің зайырлы, демократиялық, егеменді қоғамымызда орын алмауы қажет деп пайымдап, бұл түсініктің ҚР ҚК-нің 174-бабынан алынып тасталуын жөн деп санаймыз.

¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен). [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029 (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

² Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі. — Алматы, 2021.

³ Шорманбаева А. Актуальные вопросы уголовно-правовой ответственности за разжигание социальной розни. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31299075&mode=p&page=2 (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

⁴ Тогузбаев К. Эксперты предлагают пересмотреть статьи о разжигании социальной розни. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://rus.azattyq.mobi/a/incitement-of-social-discord-and-freedom-of-expression/24798517.html> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

⁵ Козаченко И. Я., Незнамова З. А. Уголовное право. Особенная часть: Учебн. для вузов. — М., 1998.

⁶ Дьяков С.В. Государственные преступления (против основ конституционного строя и безопасности государства) и государственная преступность. — М., 1999.

⁷ Стандарты Европейского Суда по правам человека и российская правоприменительная практика: Сб. аналитич. ст. / Под ред. М. Р. Воскобитовой. — М., 2005.

⁸ Юристы предлагают официально поделить казахстанцев на сословия. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://www.caravan.kz/gazeta/yuristy-predlagayut-oficialno-podelit-kazakhstancev-na-sosloviya-394085/> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

Есенов Д. Қ.,

ЭҚҚР кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі

(Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті);

Сүлейменов Т. Н.,

қылмыстық процесс кафедрасының доценті,

заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ТРАНСҰЛТТЫҚ ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫ ФАКТОРЛАРЫ

Зандылық — бұл қоғамдағы нақты объективті заңнамаларда көрініс табатын көптеген фактілердің жүйелілігі, дәйектілігі және қайталануы. Қылмыстылықтың әртүрлі құбылыстармен көрініс табуы келесідей тізбектеледі: қылмыс немесе жеке қылмыстық мінез-құлық; объектісі, (экономикалық, мемлекеттік, трансұлттық, ұйымдасқан және т. б.), кінә нысаны (қасақана және абайсызда) бойынша бөлінетін қылмыстың жекелеген түрлері; әртүрлі әлеуметтік топтар өкілдерінің (кәмелетке толмағандар, әйелдер, кәсіпкерлер және т. б.) қылмысы; қоғам өмірінің әртүрлі салаларындағы қылмыс (экономикалық, әлеуметтік, саяси, рухани); адамзат қоғамының өмір сүруінің нақты кезеңдеріндегі қылмысы және т. б. Қылмысты негізгі үш көрсеткішпен өлшеуге болады. Қылмыстың күйі (деңгейі, құрылымы және динамикасы). Шетелдік мамандардың айтуынша қылмыстық ұйымдар тек полиция органдарына ғана қатысты стратегиялық қауіп-қатердің көзі және мәселесі болып табылады. Трансұлттық қылмыстықтылыққа қарсы ұйымдар бүкіл әлем бойынша үкіметтермен айтарлықтай серпінді және бәсекелес қатынастарға тартылған. Бұл ұйымдар құпия орындаудың ең тиімді жолдарын сақтай отырып, өз қызметтерін қайта жаңарту және қайта құру, сондай-ақ тәуекелдерді басқарудың жаңа және кешенді стратегияларын әзірлеу арқылы қауіпті жағдайларға бейімделеді. Қылмыстық ұйымдардың оларға қарсы қабылданған шараларға бейімделу қабілетін ескере отырып, мүдделі мемлекеттер стратегиялық қарсыластарға бірлесіп, қарсы әрекет ететінін түсінуі керек, сондықтан олардың әрекеттерін үнемі бағалап, оларға жауап берілуі тиіс. Қауіпті бағалау және стратегияны бейімдеу үкіметтердің трансұлттық қылмыстық ұйымдардың икемділігі мен бейімделуінен асып түсуге тырысатын үздіксіз процесс¹. Ұйымдасқан қылмысты бағалау индексында (ҰҚБИ)² бизнесмендер мен сарапшылардың қатысуымен зерттелген 156 елдің 40 %-ы ұйымдасқан қылмыстың нақты құрбандары ретінде жоғары деңгейге ие болған. Трансұлттық ұйымдасқан қылмыстардың неғұрлым көп таралу жағдайы ТМД елдерінде сақталуда, сондай-ақ ұйымдасқан қылмыс деңгейі Еуропада ғана емес, бүкіл әлемде ең жоғары болып қала береді³. Осыған байланысты Қазақстандағы трансұлттық ұйымдасқан қылмыстың криминалогиялық маңызды факторларының мәні мен мазмұнын қарау оның біздің мемлекет аумағында қалыптасуы мен дамуын дұрыс талдауды талап етеді. Қазақстанның бұрынғы КСРО құрамына одақтық республика ретінде кіруі жалпы қылмысқа және оның ұйымдасқан нысандарына қатысты қылмыстық құқық саласындағы ғылыми көзқарастарға әсер ете алмады. Сол кездегі КСРО-дағы негізгі қылмыстық-құқықтық доктринаның капиталистік мемлекеттерден айырмашылығы ұйымдасқан қылмысқа орын жоқ екендігі

туралы шындыққа жақын болды, өйткені КСРО-да социализмнің күшейіп тұрған кезі, сондықтан ол ұйымдасқан қылмыстың дамуына кері әсер берді. Тіптен қылмыс деген атау кеңес адамдарының құқықтық санасына тән емес, жеңілген капитализмнің жұрнағы ретінде қарастырылды^{4,97}. Мемлекеттік басқарудағы барлық құрылымның «көз алдаумен» жұмыс істеуі мемлекеттің негізгі механизмінің жүзеге аспай қалуынан республиканың құқық қорғау жүйесі зорлық-зомбылық пен пайдакүнемдік қылмыстың шабуылын тоқтата алмай қалды^{5,30}. Сондықтан батыс мафиясы құрылымдарының үлгілеріне ұқсас ұйымдық нысандағы ұйымдасқан қылмыстық құрылымдардың билікті бір орталықтандыруға, ықпал ететін салаларды арада бөліп алуға, «өзгеше ойлаушыларға» күш қолдануға, мемлекеттік аппарат өкілдерін параға сатып алуға және халыққа қызмет көрсетудің ойын-сауық саласын пайдалану арқылы өз пайдаларына айналдыруға негіз болды. Н. Ф. Кузнецованың пікірін қарастыратын болсақ, қылмыстылық нақты механикалық жиынтығы ретінде емес, ішкі жүйе ретінде тиісті қоғам мен жалпы әлемдік қауымдастық жүйесіне кіретін әлеуметтік құбылыс ретінде анықтайды^{6,49}. Олардың қылмысты осындай түсінуіне сүйене отырып, әлемдік қауымдастық ұйымдасқан қылмыстылықтың трансұлттық көріністеріне қарсы іс-қимылды ұйымдастыру, бүкіл әлемде де, жекелеген мемлекеттерде де криминологиялық жағдайды бағалау негізінде жалпы стратегияны анықтау және соған сәйкес қылмысқа қарсы ұзақ мерзімді бағдарламалар мен құқық қорғау құрылымдарының міндеттері мен функцияларын анықтайтын тиісті нормативтік актілердің қабылдануын болжау міндетіне тап болады. Сондай-ақ біз В. А. Номоконовтің пікірін қолдап жаза кетсек, «... ұйымдасқан қылмыс ешқашан бір мемлекеттің шекарасында қалмайды, уақыт өте келе ол сөзсіз трансұлттық сипатқа ие болады...». Осылайша, трансұлттық ұйымдасқан қылмысты басқа ұқсас қылмыс құрамдарынан ерекшелейтін белгі — бұл ұлттық шекарадан асып кету. Нәтижесінде жаңа түрдің пайда болуымен трансұлттық ұйымдасқан қылмыс тек жекелеген елдердің ғана емес бүкіл әлемдік Достастықтың ұлттық қауіпсіздігіне қауіп төніп тұр. Вашингтондағы Америка университетінің трансұлттық қылмыс пен сыбайлас жемқорлықты зерттеу орталығының (ТраССС) жетекші қызметкері, профессор Луиз Шеллидің айтуынша «... трансұлттық ұйымдасқан қылмыс ХХІ ғасырдың саясаткерлері үшін ХХ ғасырдағы қырғи қабақ соғыс және ХІХ ғасырдағы отаршылдықтан да ауыр проблемаға айналады...»^{7,27}.

Бұл трансұлттық ұйымдасқан қылмыстылық кез келген мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуына қауіп төндіретін маңызды мәселе болып табылады және оның ықпал ету аясы үнемі кеңеюде. Бұл, ең алдымен, дамушы елдердің немесе өтпелі елдердің экономикалық қауіпсіздігіне нұқсан келтіруге бағытталған. Осыған байланысты трансұлттық ұйымдасқан қылмыстылықтың криминологиялық маңызды факторларын анықтай отырып, криминологиялық зерттеу тек қолданыстағы қылмыстық заңда қарастырылған іс-әрекеттер шеңберімен шектелмей, формальды-құқықтық тұрғыдан, сонымен қатар қылмыстың өзара әрекеттесу заңдылықтарын және теріс әлеуметтік ауытқулардың басқа түрлерін ескере отырып, әлеуметтік қауіпті қатерге айналуын талдай келе қылмыстық заң криминологиялық тұрғыдан анықталуы керек.

Кез келген трансұлттық қылмыстық көріністі криминологиялық талдауда «қылмыстық рөлдерді» бөлу жоспары қандай болғанын, қылмыс кезінде олардың қалай бөлінгенін, жоспардың сәйкес келмеу себептерін және нақты әрекеттерді анықтау маңызды. Әрбір трансұлттық ұйымдасқан қылмыстың негізінде қылмыстық және қылмыстан кейінгі мінез-құлық логикасы жатыр. Мысалы, ұйымдасқан қылмыстық топтың есірткі қылмысын жасауы есірткі заттарын өткізу мәселелері және оның сатушылары мен сатып алушыларын табу қажеттілігі қатар жүреді; екіншіден, өткізу арналарын белгілеу жаңа есірткі өткелдерін жасауға және қылмыстық табыстың тұрақты көзін алу мақсатын қоюға итермелейді. Екінші мәселе жаңа есірткі қылмыстарын жасауға себеп болады және ең қатал жазалау шараларын тағайындау бойынша істерді тудырады. Мұндай жағдайда қылмыстық топтардың мүшелері сатушыларды, куәлар мен бақылаушыларды және журналистерді, кейде тіпті құқық қорғау органдарының қызметкерлерін пара беріп сатып алу арқылы немесе басқа адамдарға зорлық-зомбылық қолдана отырып, қылмыстық әрекеттерін жүзеге асырады. Осылайша қылмыс ұйымдасқан қылмыстық әрекетке айналады және бір мемлекет шеңберінен тыс шығып кетіп, трансұлттық қылмыстылыққа ұласады. Бұл жағдайда оның пайда болуын анықтайтын белгілі бір заңдылықтар туады, оған әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-психологиялық факторларды жатқызуға болады. Бұл факторлар әртүрлі қатынастардағы әсер ету механизмінде қылмыстық мінез-құлық формаларының өзіндік ерекшелігін анықтайды. Бұл жағдайда функционалдық тәуелділіктер күйі пайда болады. Осының негізінде белгілі бір құбылыстың бар болуы осы құбылыстың басқа сәтте қандай болатынын анықтау керек екендігімен сипатталады. Нәтижесінде трансұлттық ұйымдасқан қылмыстылықтың жағдайын анықтау үшін бір мемлекет ішіндегі қылмыстардың жалпы жағдайы мен

мәнін, түрін анықтап, басқа бір мемлекетпен арадағы байланыстардың көлеңкелі жақтарын зерделеген жөн деген ойдамыз.

¹ Strengthening international cooperation in combating transnational organized crime // Crime abroad: Monthly Newsletter (based on foreign press). — № 11. — М., 1999.

² WJP Rule of Law Index 2014 the World Justice Project. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: http://worldjustice-project.org/sites/default/files/files/wjp_rule_of_law_index_2014_rep (кірген уақыты: 22.11.2020 ж.).

³ Zhernovoi M. V., Sukharengo A. N. Russian organized crime: transnational aspects: Lecture. — М., 2012.

⁴ Лунеев В. В. Организованная преступность в России: осознание, истоки, тенденции // Государство и право. — 1996. — № 4.

⁵ Нурғалиев Б. М. Организованная преступная деятельность. Уголовно-правовые, процессуальные и криминалистические аспекты. — Караганда, 1997.

⁶ Криминология: Учеб. пос. / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой. — М., 2006.

⁷ Номоконов В. А. Транснациональная организованная преступность: дефиниции и реальность: Монография. — Владивосток, 2001.

Жаксылыкова Н. Б.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің
магистранты, полиция аға лейтенанты*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ШЕТЕЛ ЗАҢНАМАЛАРЫНДАҒЫ АДАМНЫҢ ЖЫНЫСТЫҚ ЕРКІНДІГІНЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ СИПАТЫ

БҰҰ декларацияларында әйелдерге қарсы зорлық-зомбылыққа қатысты маңызды мәселелерге әлем қауымдастығының назары бірнеше рет аударылған. Зорлау — бұл жыныстық бостандық пен еркіндікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың ішіндегі ең қауіпті және кең таралған түрі болып табылады. Зорлаудың салдары, нақтырақ алып қарасақ жүйке жүйесіндегі психикалық бұзушылықтар оны өмірінің барлық кезеңдерінде мазалайды. Жүйке-жүйедегі бұзылушылықтар жәбірленушіде қорқыныш, үрей, сенімсіздік, қорғансыздық сияқты сезімдердің пайда болуынан көрініс табады. Қылмыстық құқық бұзушылық орын алғанға бір жыл уақыт өткеннен кейін, жәбірленушіде әлеуметтік және жыныстық дисфункция, ашуланушылық сезімі пайда болып, өмірмен рахаттану қабілетінен айырылады. Әлемдік статистикаға сүйенер болсақ, зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйел адамдар, зорлық-зомбылыққа ұшырамаған әйелдерге қарағанда 8,7 % көбірек өзін-өзі өлтіруге дейін барады.

Қазіргі таңда жыныстық дербестік пен бостандыққа қарсы қылмыстармен ретті және сапалы күресу, алдын-алу, ауыр зардаптардың туындау жағдайларын азайту тек Қазақстан Республикасы заңшығарушысының ғана емес, әлемдік қауымдастықтың өзекті мәселесі болып табылады.

Жыныстық дербестік пен бостандыққа қарсы қылмыстармен күресуде заңнамада туындайтын олқылықтарды түзету мақсатымен Қазақстан Республикасының заңнамасы шет елдердің заңнамасымен салыстырмалы-талдау жүргізілді. Салыстырмалы-құқықтық талдау көрсеткендей шет елдердің кейбірінде, атап айтқанда, Қырғыз Республикасының Қылмыстық кодексінде «басқа да ауыр зардаптар» тізбесі анықталған. Біздің ойымызша, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Зорлау және өзге де сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттермен байланысты қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері туралы» 2007 жылғы 11 мамырдағы № 4 Нормативтік қаулысына (бұдан әрі-Қаулы) «басқа да ауыр зардаптар» тізімін енгізу қажет. «Басқа да ауыр зардаптарға» жәбірленушінің өзін-өзі өлтіруі, өзін-өзі өлтіруге оқталу, сондай-ақ, жас баланың зорлау салдарынан жүкті болып қалуын жатқызуымыз тиіс.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 121-бабында қарастырылған «сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер» бірінші Қазақстан Республикасы ҚК-нің 120-бабында, яғни «Зорлау» бабында қарастырылуы тиіс. Себебі, заманның өзгеруіне және медицинаның дамуына байланысты, қазіргі таңда жыныстық мүшесін ауыстырып жатқан адамдар тобы бар (гермафродиттер). Егер, әйел адам өзінің жыныстық мүшесін өзгертіп, басқа әйел адамға қатысты күш қолданып, немесе күш қолдану қатерін төндіріп, не жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып жыныстық қатынас жасаса, тәжірбиеде «қандай баппен саралануы тиіс»- деген сұрақ туындайды. Қаулыда «зорлау деп әйел жынысты адаммен оның еркіне қарсы немесе еркінен тыс, жәбірленушіге немесе басқа адамдарға күш қолданып немесе күш қолданамын деп қорқытып не жәбірленушінің дәрменсіз жағдайын пайдаланып табиғи нысанда жасалған жыныстық қатынасты түсіну керек»¹ — деп көрсетілген. Қаулыға сілтеме

жасасақ, Қылмыстық кодекстің 120-бабының субъектісі болып тек еркек жынысты адам болуы мүмкін, әйел адам тек көмектесуші ретінде субъект бола алады, ал 121-бап бойынша, субъекті болып еркек жынысты адам да, әйел жынысты адам да болуы мүмкін. Осы екі бапты қарастыра отырып, заңшығарушының гендерлік дискриминацияға жол беріп отырғанын көруімізге болады.

Жоғарыда көрсетілген ұсынысымыз ТМД мемлекеттерінің кейбірінде заң жүзінде қарастырылғанын көруімізге болады. Мысалы Украина мемлекетінің қылмыстық заңнамасында «зорлау деп — жәбірленушінің келісімінсіз жыныс мүшелерін немесе басқа заттарды пайдаланып, оның денесіне вагинальды, анальды немесе оральды енуімен байланысты жыныстық әрекеттерді жасау»² — деп көрсетілген.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 120-бабының диспозициясын келесідей қалыптастыруды ұсынамыз: «Зорлау, яғни жәбірленушіге немесе басқа адамдарға күш қолданып немесе оны қолдану қатерін төндіріп не жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып табиғи нысанда жыныстық қатынас жасау немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау».

Шет елдердің, нақтырақ айтқанда, Англияның, Израильдың қылмыстық заңнамасына жүргізілген салыстырмалы-құқықтық талдау көрсеткендей, жәбірленушінің дәрменсіздігіне жатқызылатын «жастығына байланысты» деген түсініктің жәбірленушінің формальды жас өлшемі көрсетілген.

Әйгілі психолог З.Фрейдтің тұжырымдамасына сүйенетін болсақ, баланың 5 – 12 жасқа аралығындағы кезеңі «латентті саты»- деп көрсетілген. Аталған кезең жыныстық қызығушылықтың төмендігімен сипатталады³. Адамның ақыл-ойының жетілуін толық зерттеген Швейцариялық ғалым Жан Пиаже. Оның ойынша баланың абстрактылы, формальды-логикалық ойлау қабілеті тек 12 жас-тан кейін ғана дамиды⁴.

Осылайша, 12 жасқа дейінгі жас бала өзіне қатысты жасалып жатқан әрекеттердің әлеуметтік қауіпті сипаты мен мәнін сезіне алмайды, кінәліге қарсы тұра алмайды.

Шет елдердің заңнамасына, сондай-ақ ғылыми, әлеуметтік-психологиялық оқулықтарға сүйене отырып, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Зорлау және өзге де сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттермен байланысты қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері туралы» 2007 жылғы 11 мамырдағы № 4 Нормативтік қаулысының 5-бөлігінде көрсетілген «жастығына байланысты дәрменсіздігі» деген ұғымға «12 жасқа толмаған жас баламен оның келісімі бар-жоғына қарамастан жыныстық қатынасқа түсу, не өзге нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану әрекеттерін зорлау деп түсінуіміз қажет» — деген түсінік беру керек деп ойлаймыз.

Шет елдердің және Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасына жүргізілген салыстырмалы-құқықтық талдау көрсеткендей, Қылмыстық кодекстің 120, 121-баптарының диспозициясына, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Зорлау және өзге де сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттермен байланысты қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері туралы» 2007 жылғы 11 мамырдағы № 4 Нормативтік қаулысына еліміздің қылмыстық заңнамасын жетілдіру мақсатында жоғарыда көрсетілген толықтыруларды ұсынып отырмыз.

¹ «Зорлау және өзге де сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттермен байланысты қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы № 4 Нормативтік қаулысы. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P07000004S_ (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

² Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года № 2341-III (с изм. и доп. по сост. на 30.03.2021 г.). [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30418109#pos=1246;-28 (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

³ Теория Фрейда. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://rhga.ru/stud_web/dinos/ps/Rizhkova/freid.htm (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

⁴ Баланың психикалық жетілуі. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://el.kz/news/archive/content-24766/> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

Жақудаев Д. А.,
старший преподаватель кафедры криминалистики,
магистр юриспруденции, майор полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)

ВИДОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РАССЛЕДОВАНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

«Полиция должна выявлять преступления, устанавливать причастность лиц, собирать и закреплять улики. Но права и свободы граждан не должны страдать в угоду показателям», — отмечено в Посла-

нии Президента Республики Казахстан К.-Ж. Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» от 1 сентября 2020 г.¹

В условиях перехода на сервисную модель полиции объективность, быстрота и эффективность уголовного процесса, наряду с соблюдением гарантий прав и свобод граждан, остаются основными приоритетами отечественного судопроизводства.

Происходящие изменения социальных и нравственных отношений, обусловленные интенсивными экономическими и правовыми реформами, отражаются и на особенностях отношений в сфере расследования преступлений.

Расширение состязательности в уголовном процессе в свете гуманизации уголовной политики формируют новые способы противодействия расследованию. Если ранее противодействие выражалось в основном в таких действиях, как неявка по вызову лица, осуществляющего расследование, дача ложных показаний, отказ от дачи показаний, то в связи с изменением уголовно-процессуального закона, в том числе связанного с ограничением процессуальной самостоятельности следователя, оно приобретает более наступательный, агрессивный и полномасштабный характер.

Противодействие все больше проявляется на всех этапах расследования, с началом досудебного производства и дальнейшей реализацией в суде, перерастая в некое противостояние судебным органам.

Учитывая динамичность изменения способов противодействия в зависимости от развития познавательной составляющей расследования преступлений, такую динамичность следует предполагать и в оценке пределов возможных рисков, связанных с достижением целей расследования посредством тех или иных познавательных алгоритмов.

Успешность предупреждения противодействия расследованию преступлений напрямую связана с качеством уяснения его сущности. На наш взгляд, характеристика классификации противодействия выступает одним из ведущих методов познания и уточнения его сущности, в том числе посредством сравнительного анализа классификационных критериев и признаков и их детализации. В философии такой способ носит название систематической практики познания.

Проводимая нами классификация видов противодействия расследованию не выходит за пределы его понимания как деятельности, направленной на недопущение достижения целей расследования, установленных законом.

Необходимо учитывать, что объем отдельных элементов противодействия расследованию настолько широк, что это порождает не менее обширный перечень видов его классификаций. Каждый из них гипотетически носит характер алгоритма познания, является его структурой.

Однако такое описание весьма неэргономично, в виду как более чем достаточного списка видов классификаций противодействия расследованию преступлений, так и того, что на информационно-содержательном уровне некоторые из них вынужденно повторяются. Это заставляет нас выбрать в качестве основного структурообразующего элемента тот вид классификации, который наиболее полно отражает само описание противодействия расследованию преступлений.

Исследование существующих в криминалистике попыток классифицировать элементы противодействия, сокрытия и в целом воспрепятствования расследованию показывает, что часть из них не состоятельна.

Так, А. Ф. Лубин и С. Ю. Журавлев определили четыре фазы развития противодействия^{2, 346 – 347}, каждая из которых, как они полагают, выражает некую совокупность ряда действий, противопоставляющихся расследованию преступлений.

Первая (информационно-поисковая) фаза:

- а) наблюдение за объектом преступного посягательства;
- б) налаживание преступных связей;
- в) создание ложного алиби;
- г) иносказания в беседах, переписке и др.

Вторая фаза предполагает создание условий для реализации преступного замысла и включает в себя:

- а) конспирацию преступных связей;
- б) создание тайников;
- в) приготовление предметов и средств маскировки преступления;
- г) выбор места, времени и других условий совершения преступления;
- д) проведение экспериментов с целью проверки возможности совершения тех или иных действий,

которые потребуется выполнить при совершении преступления, и т. п.

Третья фаза — действия по реализации преступного замысла:

- а) легендирование личности;
- б) изготовление и использование поддельных документов;
- в) использование наблюдателей, телохранителей и т. д.

Четвертая фаза — воспроизведение преступной деятельности:

- а) временное прекращение преступной деятельности;
- б) оказание в местах лишения свободы помощи сообщникам, привлеченным к уголовной ответственности;
- в) противодействие использованию вовлеченных в сферу уголовного судопроизводства доказательств;
- г) помощь родственникам и близким сообщников, находящихся в местах лишения свободы;
- д) проверка новых кандидатов в члены преступной группы;
- е) анализ ошибок прошлой преступной деятельности;
- ж) изучение оперативной обстановки на предмет ее безопасности для преступной группы.

На наш взгляд, многие из перечисленных элементов характерны лишь для организованных видов противодействия, совершаемого членами организованных преступных групп. Некоторые из предложенных видов деятельности, не всегда являясь противоправными, в ряде случаев не имеют никакой связи с целями расследования.

Не ограничиваясь отмеченным, А. Ф. Лубин и С. Ю. Журавлев делают попытку классифицировать все виды противодействия в зависимости от видов ситуаций, в которых они возникают. Они полагают, что все ситуации можно разделить на четыре группы: «а) возникающие в латентной стадии преступной деятельности; б) имеющие место в ходе оперативно-розыскных мероприятий и предварительной проверки материалов, т. е. до возбуждения уголовного дела; в) возникающие в период предварительного расследования уголовного дела; г) имеющие место на последующих стадиях уголовного судопроизводства»^{2, 348}.

Р. С. Белкин по отношению к процессу расследования конкретного преступления применил несколько иную классификацию, разделив все оказываемое расследованию противодействие на «внутреннее» и «внешнее». «Внутреннее» — противодействие, которое оказывают субъекты, в той или иной форме причастные к расследованию, т. е. подозреваемые и обвиняемые, свидетели и потерпевшие, специалисты и эксперты, случайные люди, оказавшиеся на месте происшествия, и др. Основная характерная черта такого противодействия — соперничество противоборствующих сторон, их стремление получить от другой стороны желательную для них информацию или установить соответствующую их интересам линию поведения^{3, 138}. «Внешнее» противодействие — противодействие лиц, либо вообще не связанных с расследуемым событием и лицом, осуществляющим расследование, либо связанных с ним процессуальными, служебными или иными властными отношениями или состоящих в другой зависимости^{3, 131}.

А. Н. Петрова, признавая данную классификацию форм противодействия, указывает на некоторую ее условность и нечеткость и выделяет еще один вид противодействия, который (также условно) называет «смешанным»^{4, 40}.

Следует признать верным мнение о том, что противодействие может осуществляться в активной и пассивной формах. С. Ю. Журавлев и А. Ф. Лубин относят к пассивной форме, имеющей характер бездействия: невыполнение требуемых действий, неоказание помощи, невыдачу искомых предметов, несообщение запрашиваемых сведений, неявка по вызову, умолчание об известных фактах, отказ от дачи показаний и т. п., к активной — дачу ложных показаний, обман, инсценировку и создание ложных доказательств, сокрытие и уничтожение необходимых следствию предметов, склонение к неповиновению, прямое сопротивление следователю и т. д.^{2, 350}. Сюда же З. И. Кирсанов относит: побег с места преступления и сокрытие от органов следствия и суда, склонение к даче ложных показаний, представление подложных документов⁵.

Частично не согласимся с последним в связи с тем, что сокрытие вообще ситуативно по отношению к противодействию. В случае же с побегом, действия лица, напротив, являются пассивным вариантом защиты.

Следует отметить еще одну классификацию видов противодействия А. Ф. Лубина и С. Ю. Журавлева, основанную на характере воздействия на следы преступной деятельности. В этой связи они подразделяют формы противодействия на следующие группы: 1) когда имеет место непосредственное воздействие на следы преступления; 2) когда такое воздействие осуществляется опосредованно. При непосредственном воздействии субъекты противодействия стремятся не допустить обнаружения следов и вовлечения их в сферу расследования. Такое воздействие осуществляется в формах утаивания следов, их уничтожения, маскировки, фальсификации и инсценировок. При опосредованном воздей-

ствии на следы преступления преследуется цель помешать их использованию в качестве судебных доказательств. Такое противодействие осуществляется в формах подкупа, угроз, клеветы, провокаций, шантажа, причинения материального ущерба, физического воздействия в отношении субъектов расследования, их родственников и близких им лиц^{2, 350}.

В криминалистической науке имеется множество прочих оснований, по которым осуществляется классификация противодействия расследованию преступлений и ситуаций, связанных с его возникновением и развитием. Так, имеют место попытки разделить такие виды конфликтных ситуаций противодействия по степени накала эмоций на острые и вялотекущие, исходя из частоты их возникновения — на типичные и специфические, а исходя из продолжительности — на кратковременные и длящиеся⁶. Нельзя отрицать и разумность их деления исходя из способа реализации — в скрытой или открытой формах.

А. Н. Петрова предлагает разделить все оказываемое заинтересованными лицами противодействие по объекту оказываемого воздействия на три вида: 1) противодействие расследованию путем оказания противоправного давления на лиц, производящих расследование (следователей, работников органов дознания, прокуроров, судей); 2) противодействие расследованию путем оказания противоправного воздействия на лиц — носителей информации (свидетелей, потерпевших и др.); 3) противодействие, оказываемое на материальные следы преступления^{4, 43}.

На наш взгляд, такую классификацию нельзя считать удачной. Она не является полной, исключает некоторые виды противодействия пассивного характера, где объект, в интерпретации А. Н. Петровой, отсутствует вообще. К примеру, отказ от дачи показаний, дача ложных показаний не могут быть противодействием в понимании последней.

Интересна классификация видов противодействия, предложенная В. В. Намнясевым. Исследуя данный вопрос с точки зрения уголовного права, он попытался принять за основание классификации объективную сторону состава преступления. Все известные ему формы воспрепятствования он предложил разделить на две группы: а) совершаемые посредством действия и б) совершаемые путем бездействия^{7, 50}.

Позитивность такого подхода определяется самим фактом деления видов противодействия на активные и пассивные (в нашей интерпретации). Данный критерий многими исследователями противодействия расследованию преступлений не осознается.

Из вышеизложенного можно сделать следующие выводы:

Единый подход, позволяющий охватить в рамках следующей из него классификации все вероятные виды противодействия расследованию преступлений, отсутствует. Ни одна из существующих классификаций не может претендовать на признание в качестве самодостаточной.

Рассматривая противодействие расследованию как деятельность, направленную на недопущение установления обстоятельств события преступления, необходимо уточнить отдельные видовые характеристики данного понятия.

При этом во главу угла, по нашему мнению, должна быть поставлена сама характеристика противодействия, складывающаяся из двух составляющих: а) целевой (определяющей элементы целей противодействия, его мотивацию и осознание), б) механической (определяющей характер алгоритмов противодействия).

---

¹ Казахстан в новой реальности: время действий: Послание Президента Республики Казахстан К. Ж. Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения: 11.05.2021).

² Лубин А. Ф., Журавлев С. Ю. Нейтрализация противодействия расследованию // Криминалистика. Расследование преступлений в сфере экономики. — Н. Новгород, 1995.

³ Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. — М., 1997.

⁴ Петрова А. Н. Противодействие расследованию, криминалистические и иные меры его преодоления: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2003.

⁵ Кирсанов З. И. Роль криминалистических методов и средств в борьбе с противодействием выявлению и раскрытию преступлений // Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры по его нейтрализации. — М., 1997. — С. 146 – 150.

⁶ Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию. — Свердловск, 1992. — С. 21 – 31.

⁷ Намнясев В. В. Воспрепятствование осуществлению правосудия и производству предварительного расследования в Российском уголовном праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Волгоград, 1999.

Жакулин А. Б.,
начальник кафедры криминалистики,
кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции;

Тулеуова А. С.,
преподаватель кафедры криминалистики, магистр права, майор полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)

ВЛИЯНИЕ ТАКТИЧЕСКИХ ОШИБОК НА ВОЗНИКНОВЕНИЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РАССЛЕДОВАНИЮ И МЕРЫ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ В ДОСУДЕБНОМ РАССЛЕДОВАНИИ

Разработка стратегии и тактики преодоления противодействия расследованию преступлений — первоочередная задача деятельности правоохранительной системы, поскольку способствует ее нормальному функционированию.

Стратегическими задачами преодоления противодействия расследованию являются наиболее оптимальный подбор и планирование мероприятий, основанных на изучении следственной ситуации и прогнозировании ее изменений, способных предотвратить наступление неблагоприятных последствий для установления истины по делу.

В отечественной криминалистике понятие криминалистической стратегии отсутствует, но стратегия преодоления противодействия расследованию преступлений является его составляющей. В свое время А. В. Дулов высказался о необходимости сформировать отдельный раздел криминалистики — криминалистическую стратегию, к которой он относит вопрос противодействия расследованию, особенности его преодоления; основы взаимодействия с общественностью, различными должностными лицами; общие модели и методы расследования преступлений; общие рекомендации по организации процесса расследования; особенности умственной деятельности следователя при построении общего плана расследования и его отдельных этапов¹. По нашему мнению, выделение отдельным разделом криминалистической стратегии не целесообразно, уместно включение указанных теорий в раздел криминалистической тактики.

Необходимо отметить, что процесс расследования имеет ситуационный характер, поэтому следователь должен вносить свои коррективы в зависимости от следственной ситуации.

Так, преодоление противодействия расследованию преступлений будет зависеть от содержания начальной следственной ситуации, изъятых вещественных доказательств, наличия участников, характера показаний свидетелей, потерпевших, подозреваемого. Таким образом, перед стратегией преодоления противодействия расследованию ставятся следующие задачи:

- получение информации о совершенном преступном деянии и возможных участниках;
- разработка предварительного плана расследования на основании полученной информации;
- привлечение специалиста в соответствующей области для разработки основных этапов расследования преступления, планирования проведения необходимых следственных действий;
- определение целей и направлений расследования;
- прогнозирование и предупреждение возможных проявлений форм и способов противодействия расследованию преступления в целом или по отдельным его эпизодам;
- обеспечение преодоления дефицита информации для улучшения следственной ситуации;
- планирование проведения всех необходимых следственных действий в зависимости от ситуации в максимально короткие сроки;
- преодоление различных препятствий, обусловленных неблагоприятными факторами следственной ситуации;
- разработка наиболее обоснованных следственных версий расследуемого события;
- предусмотрение всех возможных мероприятий для эффективного преодоления противодействия расследованию в системе запланированных к выполнению действий, например, исследование камер наблюдения, снятие информации с каналов связи, наблюдение за лицом;
- использование специальных технических средств для своевременного выявления противодействия расследованию и его преодоления;
- сочетание процессуальных действий со специальными техническими средствами и возможностями, что обеспечивает эффективное преодоление противодействия расследованию.

Подчеркивая необходимость определения стратегии по преодолению противодействия расследованию преступлений, нельзя не отметить важность влияния следственных ошибок на процесс расследования.

Процесс досудебного расследования подлежит полному и всестороннему контролю со стороны следователя. Принимая решение, он подвергается воздействию ряда факторов, которые влияют на него по-разному и приводят к принятию решений, оказывающихся ложными. Ошибочность принятых следователями решений в юридической литературе называют следственными ошибками. В рамках проведенного нами исследования возникает необходимость рассмотреть такую разновидность следственной ошибки, как тактическая ошибка, поскольку ее наличие имеет прямую связь с противодействием расследованию преступлений. Рассмотрение понятия «ошибка» в криминалистической литературе связывается с отношением следователя к действиям, которые являются нарушением норм и принципов уголовного судопроизводства или рекомендаций криминалистики.

Ряд авторов под тактической ошибкой понимает непреднамеренное упущение, допущенное субъектом расследования или судебного рассмотрения во время досудебного или судебного следствия, что проявляется в неправильном выборе или применении тактических приемов или их комбинаций и влечет недостижение тактической цели или затрудняет ее достижение^{2, 83}. Анализируя данное понятие, отметим, что именно возникновение тактической ошибки в процессе проведения следственного действия образует вероятность проявления противодействия расследованию преступления.

Ю. Н. Белозеров и В. В. Рябоконт предлагают классифицировать тактические ошибки по этапам проведения следственного действия: их возникновение в процессе подготовки следственного действия, его проведения или оценки хода и результатов^{3, 33}. Возникновение тактических ошибок на каждом из указанных этапов имеет разную степень опасности последствий.

А. Ю. Головин считает необходимым различать тактические ошибки в зависимости от структурных элементов криминалистической тактики и отмечает, что можно выделять тактические ошибки, допущенные при:

- а) определении основных направлений расследования;
- б) проведении:
  - тактической комбинации;
  - отдельных следственных действий;
  - других действий, имеющих тактико-криминалистическое значение^{4, 148}.

Проблемными на сегодня остаются трудности в различении причин тактической ошибки следователя. В связи с возможным подкупом любое умышленное нарушение процедуры проведения расследования или принятия преждевременных решений следователем могут толковаться как тактические ошибки и создавать препятствия в установлении истины относительно события преступления.

Тактические ошибки всегда имеют соответствующие последствия, которые создают условия для противодействия расследованию преступлений, в частности влияют на его скорость, дают возможность заинтересованным лицам продумать собственное поведение и спрогнозировать дальнейшие действия следователя, определить ход расследования и обеспечить алиби и т. п.

По мнению С. И. Цветкова, причинами возникновения тактических ошибок являются:

- 1) недостатки руководителей правоохранительных органов в осуществлении кадровой политики, утрата профессионального ядра работников, прежде всего в следственных аппаратах органов внутренних дел;
- 2) неосуществление работниками контрольно-методических подразделений своих функций «охранников» опыта расследования сложных преступлений, оказания методической помощи молодым следователям;
- 3) излишняя теоретичность криминалистических научных исследований, отрыв многих научных работ и диссертаций от современной практики расследования преступлений, особенно в современных социальных, политических и экономических условиях развития общества. Недостаток методических пособий и рекомендаций для следователей. Отсутствие надлежащих обобщений практики, в частности типичных ошибок следователей и их причин;
- 4) серьезные недостатки в подготовке и переподготовке следователей в юридических вузах. Обучение по курсу криминалистики страдает оторванностью от практики, реальных жизненных ситуаций, конкретных уголовных производств;
- 5) недооценка руководящей роли следователя в процессе его взаимодействия с оперативными работниками. Ведь следователь лучше понимает перспективы доказывания события преступления, особенно в процессе реализации материалов, полученных в результате оперативно-розыскной деятельности^{5, 12}.

Поскольку процесс расследования частично зависит от субъективной оценки ситуации следователем и прокурором, избрание ими вектора расследования, а также их внутреннее убеждение и личные качества влияют на появление тактических ошибок. В частности, проблемным в работе следо-

вателя является «шаблонное» мышление или профессиональная деформация. В. Ю. Шепитько отмечает, что профессиональная деформация — это появление у человека под влиянием определенных особенностей профессиональной деятельности таких психологических изменений, которые начинают негативно влиять на деятельность, психологическую структуру самого человека. Развитие профессиональной деформации приводит к самоуверенности, обусловленной переоценкой своего профессионального опыта, которая постоянно усиливается^{6, 66}.

На основании проведенного исследования и анализа научной литературы предлагаем меры, которые, считаем, направлены на уменьшение и дальнейшее исключение тактических ошибок в контексте преодоления противодействия расследованию преступлений и положительно повлияют на процесс расследования преступлений:

- усиление профессиональной подготовки кадрового состава (проведение семинаров, лекций для повышения теоретического уровня подготовки следователей);
- практическая подготовка следователя к выполнению тактической задачи, обмен опытом, заимствование положительного опыта зарубежных партнеров;
- правильная организация труда следователя;
- обеспечение надлежащего информационно-технического обеспечения досудебного расследования;
- организация и координация работы молодых следователей с наставниками, имеющими опыт работы, поскольку сегодня отмечается существенное омоложение рядов работников правоохранительных органов;
- должное материальное обеспечение для проведения всех необходимых действий в процессе расследования;
- материальное поощрение следователей;
- уменьшение нагрузки субъекта досудебного расследования и т. п.;
- развитие креативного мышления субъекта досудебного расследования, в частности обеспечение способности быть гибким, проявлять креативные способности;
- осознание индивидуальности каждого факта расследования преступления.

Соблюдение предложенных выше рекомендаций в своей совокупности предоставляет возможность не допускать ошибок при расследовании уголовных правонарушений, своевременно выявлять и устранять их, а правильный процесс построения и проверки версий и планирование хода расследования будет способствовать достижению эффективных результатов во время установления истины.

¹ Дулов А. В. О разработке тактических операций при расследовании преступлений // 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. — Л., 1972. — С. 23 – 27.

² Следственные ошибки, их причины и пути устранения на предварительном следствии и в суде // Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 6 / Отв. ред. И. И. Карпец. — М., 1988. — С. 182 – 190.

³ Белозеров Ю. Н., Рябоконь В. В. Производство следственных действий: Учеб. пос. — М., 1990.

⁴ Головин Л. Ю. Криминалистическая систематика. — М., 2002.

⁵ Цветков С. И. Криминалистическая теория принятия решений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 1991.

⁶ Шепитько В. Ю. Проблемные лекции по криминалистике: Учеб. пос. — Харьков, 2012.

Жармухамедов С. С.,

магистрант, подполковник полиции

(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)

СОВРЕМЕННАЯ КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА ОВД

В условиях реформирования системы МВД Республики Казахстан, когда политическим руководством страны взят курс на создание полиции новой формации, особое значение приобретает укомплектование кадров высококвалифицированными специалистами. Процедура отбора кандидатов играет важную роль в создании эффективной современной полиции, пользующейся доверием граждан, имеющей авторитет и уважение в обществе.

Отбор профессиональных, компетентных, отвечающих интересам государства и граждан кадров — одна из самых важных проблем на всем протяжении существования института государственной службы. Ее значимость трудно переоценить. Поскольку «кадры решают все», качество, профессионализм, эффективность государственного управления в существенной мере зависят от кадровых решений¹.

В полной мере это относится и к формированию квалифицированного кадрового состава органов внутренних дел, где, учитывая специфику службы (прежде всего, широкие полномочия сотрудников применять меры государственного принуждения), правильный подбор кадров особенно важен.

Отбор кадров органов внутренних дел — административная процедура, заключающаяся в поиске кандидатов на должности органов внутренних дел, оценке и сопоставлении их личных, моральных, физических и профессиональных качеств с квалификационными требованиями, предъявляемыми к должностям в органах внутренних дел.

Административную процедуру отбора кандидатов на должности в органах внутренних дел можно разделить на следующие этапы:

- поиск кандидатов;
- их изучение, оценка личных, деловых и профессиональных качеств;
- рассмотрение вопроса о назначении кандидата на замещение должности в органах внутренних дел по итогам проведенных мероприятий;
- проведение конкурсной процедуры для выявления наиболее достойных кандидатов для назначения на должности в органах внутренних дел.

Успешный отбор кандидатов на службу в органы внутренних дел зависит от выбранного способа их поиска. Как известно, одним из направлений административной реформы стало обеспечение открытости деятельности органов исполнительной власти, прежде всего путем доступности информации о них. Органы внутренних дел в данном случае исключением не стали, включая и информацию о поступлении на службу. Граждане должны знать об основных требованиях, предъявляемых к претендентам, о правовых и социальных гарантиях и т. д.^{2, 27}

Среди наиболее распространенных способов отбора персонала выделяют:

- 1) наем лиц, самостоятельно пришедших к работодателю в поисках работы;
- 2) размещение объявлений в средствах массовой информации (газеты, информационно-телекоммуникационная сеть общего пользования Интернет, радио- и телевидение);
- 3) работа с образовательными учреждениями (школы, техникумы, вузы и другие учебные заведения);
- 4) привлечение специализированных служб и агентств, осуществляющих наем и трудоустройство персонала.

К изучению кандидатов при отборе кадров можно отнести следующие процедуры:

- 1) проведение собеседования, сбор необходимых документов;
- 2) проведение медицинских обследований, изучение психофизиологического состояния, тестирований с целью выявления фактов употребления наркотических средств или психотропных веществ без назначения врача, а также злоупотребления алкоголем или потребления одурманивающих средств;
- 3) принятие у кандидатов нормативов по физической подготовке;
- 4) проведение проверочных мероприятий в отношении кандидата.

Начальный этап знакомства с кандидатом на службу в органы внутренних дел — собеседование. Оно проводится сотрудниками кадрового подразделения и руководителем структурного подразделения, в котором предполагается использовать кандидата.

Собеседование преследует две главные цели:

- 1) помочь организации оценить кандидатов на соответствие должности;
- 2) помочь кандидатам оценить организацию как будущее место работы.

С кандидатом, поступающим на службу в органы внутренних дел, первоначальное разъяснительное собеседование проводит лично начальник структурного подразделения, в котором открыта вакансия. В процессе собеседования руководитель выясняет мотивы поступления на службу, информирует кандидата о характере и специфике предстоящей профессиональной служебной деятельности.

В ходе предварительного изучения кандидата на службу в органы внутренних дел при необходимости могут быть опрошены его близкие родственники (родители и супруг). Им также разъясняются характер и специфика будущей служебной деятельности, условия службы в органах внутренних дел в целом и в должности, на которую претендует кандидат. Родственников и самого кандидата информируют о социально-финансовых гарантиях и компенсациях, предусмотренных законом для сотрудников (работников) органов внутренних дел. Основная цель собеседования — выявление мотивации поступления на службу в органы внутренних дел, ознакомление кандидата со спецификой их работы, а также разъяснение основных положений правового статуса сотрудника полиции. Интерес представляет изучение мотивации при поступлении на службу в органы внутренних дел. Для одних кандидатов мотивом является желание защищать права граждан, обеспечивая их безопасность, охранять установ-

ленный законами порядок; для других — материальная стабильность, наличие социальных гарантий и пенсионного обеспечения; для третьих — семейная традиция.

Профессиональному отбору кандидатов на службу в органы внутренних дел в настоящее время уделяется пристальное внимание, так как эта служба связана со значительными не только физически, но и психическими нагрузками, характеризуется определенной спецификой, предполагающей предъявление к кандидатам на службу в том числе повышенных психологических требований. Сотрудники полиции в своей повседневной служебной деятельности нередко сталкиваются с проявлениями насилия, сами применяют предусмотренные законом насильственные меры административного принуждения. Постоянное пребывание в «агрессивной» социальной среде требует от них повышенной устойчивости к стрессам^{3,32}.

Реформирование органов внутренних дел, создание полиции новой формации сопровождается пересмотром основных требований к кандидатам на службу, в том числе и к их физической подготовленности.

Оценка общей и физической подготовленности кандидатов на службу в органы внутренних дел осуществляется в соответствии с нормативно-правовыми актами, регламентирующими деятельность ОВД, при этом предусмотрена минимальная сумма баллов, подтверждающая способность граждан по уровню их физической подготовки выполнять служебные обязанности сотрудника полиции.

Основная цель оценки кандидатов — это определение соответствия их личных деловых, моральных и профессиональных качеств квалификационным и иным требованиям, предъявляемым к должностям в органах внутренних дел.

В заключение необходимо отметить, что, исходя из установок Главы государства К.-Ж. Токаева, современная кадровая политика ОВД является одним из главных приоритетов в деятельности МВД Республики Казахстан. В настоящее время ведомством разработана Концепция кадровой политики МВД Республики Казахстан. Кроме того, МВД подготовлена «Дорожная карта» основных направлений совершенствования деятельности органов внутренних дел. Одно из них — повышение кадрового потенциала, принятие мер по улучшению восприятия населением образа сотрудника полиции. Все это свидетельствует о системном, взвешенном подходе руководства МВД, призванном коренным образом улучшить кадровую ситуацию в органах внутренних дел.

¹ Киржиманов М. Г. Правовые основы подбора кадров государственных служащих, их аттестации и повышения квалификации в Российской Федерации. — М., 2003. — С. 16 – 17.

² Бобров А. М. Некоторые аспекты обеспечения доступа к информации о деятельности органов внутренних дел Российской Федерации // Административное право и процесс. — 2011. — № 10.

³ Занина Т. М., Рыдченко К. Д. Административно-правовое регулирование психологического обеспечения прохождения службы в органах внутренних дел: Учеб.-метод. пос. — Воронеж, 2012.

Жеңіс Ә. Қ.,

психология кафедрасының оқытушысы

(Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы)

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН АРТТЫРУ

Құқық қорғау қызметі тәуекел деңгейі жоғары экстремалдылықпен және кәсіби стрестің ең жоғарғы деңгейімен сипатталады. XX ғасырдың аяғында ТМД елдерінде ғана емес шет елдерде де құқық қорғау қызметіндегі экстремалды жағдайлар саны бірнеше есеге өсті.

Аса батыл және ауқымды қылмыстардың алдын алумен, жолын кесумен және тергеп-тексерумен айналысатын барлық ішкі істер органдарының жеке құрамы мен олардың арнайы бөлімшелерінің (полиция, әскери контингенттердің өкілдері және т. б.) кәсібилігі мен психологиялық дайындығына қойылатын талаптар күшейе түсті¹.

Полиция бөлімшелерінің міндеттерін шешуде туындайтын және олардың қызметінің тиімділігін айтарлықтай төмендететін психологиялық қиындықтар, кәсіби психологиялық дайындықтың ерекше түрін қажет етеді. Төтенше жағдайлар, дағдарыстық жағдайлар да барлық мемлекеттік органдар мен әкімшіліктің, оның ішінде құқық қорғау органдарының қызметі үшін ерекше (немесе төтенше) жағдайлар болады, ерте ұйымдастырушылық-құқықтық шаралар мен басқарушылық шешімдер қабылдауды, мемлекеттік басқару жүйесін жоспарлау мен пысықтауды, тиісті ресурстарды қолдауды қажет етеді, оның ішінде қызметкерлердің арнайы (экстремалды) кәсіби-психологиялық дайындығы ерекше рөл атқарады.

Құқық қорғау саласының қызметкерлерінің қызметі экстремалды жұмыс ретінде қарастырылады, осымен олардың ерекше жағдайларда әрекет етудегі кәсіби-психологиялық дайындығының қалыптасуын күрделендіруі туралы К. В. Сельченко, В. Л. Маришук, Е. А. Пономарева, И. Б. Пономарев, А. Е. Тарас, А. К. Маркова, Ю. В. Слесарев, А. М. Столяренко, В. Д. Шадриков құқық қорғау саласындағы жұмыс көптеген қызметкерлерге қоғамдық мойындауға, тұлғалық және кәсіби өсуге және өзін-өзі жүзеге асыруға көмектеседі деп есептеген².

Психологиялық дайындықтың басты мақсаты — кәсіби-психологиялық дайындықты қалыптастыру және ішкі істер органдарының қызметкерлерінің экстремалды жағдайларда іс-әрекетке даярлығын арттыру. Ол қызметкердің тиімді қызметі мен заңға бағынатын мінез-құлқын, сондай-ақ төтенше (дағдарыстық) жағдайларда құқық қорғау органдарына жүктелген кәсіби міндеттерді шешуде, психологиялық қиындықтарды ойдағыдай жеңуді қамтамасыз етуге бағытталады.

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің психологиялық дайындығы келесідей міндеттермен қамтамасыз етілуі тиіс:

- есейген және адекватты мотивацияны қалыптастыру, нақты төтенше жағдайда қызмет етуге психологиялық экстремалды (жауынгерлік) дайындықты өзектендіру;

- қызметкер тұлғасының кәсіби маңызды экстремалды психологиялық қасиеттерін (қабілеттерін) жетілдіру;

- экстремалды психологиялық білім, білік, дағды деңгейін арттыру;

- шектен тыс стрестік әсерге психологиялық төзімділік, өзіне деген сенімділікті нығайту, өзін-өзі бақылау, батылдық, төзімділік, батылдықты дамыту;

- коммуникативті құзыреттілік пен сыни жағдайларда кәсіби қарым-қатынас дағдыларын дамыту.

Психологиялық дайындықтың негізгі формаларына практикалық жаттығулар, топтық пікірталастар, рөлдік ойындар және тренингтер жатады. Сабақтар жауынгерлік, физикалық, құқықтық, атыс жаттығулары жүйесіндегі қызметкерлерге арналған кәсіби дайындықтың басқа түрлерімен тығыз байланысты болуы керек, ал соңғысына психологиялық элементтер кіруі керек (кіріспе, психологиялық күйзелісті тудыру, белгісіздік, тәуелсіз шешім қабылдауға ынталандыру және т. б.).

Кәсіптік-психологиялық дайындық процесінде келесі әдістер қолданылады:

1) танымдық процестердің әртүрлі формаларын дамытатын әдістер (қабылдау, зейін, ойлау, ес);

2) мотивациялық сала мен тұлғалық өсуді дамыту (өмірлік құндылықтары, жоспарлары т. с. с.);

3) қарым-қатынас тренингі (жүріс-тұрыс тренингтері, іскерлік немесе жағдайлық ойындар)³.

Құқық қорғау органдары қызметкерлеріндегі кадрларды психологиялық бағалау, қызметкерлердің даралық-психологиялық сапаларына, күрделі әлеуметтік-құқықтық қарым-қатынасқа түскен тұлғасына қойылатын талаптардың қойылуымен негізделеді. Кадрларды психологиялық бағалаудың арнайы жүйелері көптеген ұйымдарда, соның ішінде ішкі істер органдарында табысты жүзеге асуда.

Тренинг кәсіби іс-әрекетке мүмкіндігінше жақын жағдайда өткізілсе, оқытудың ең үлкен әсері болатынын ұмытпаған жөн, тіпті жаттығу жағдайында да қызметкерлер көптеген интеллектуалды, эмоционалды және ерік-жігерлік қиындықтар мен проблемалардан шыға білуі керек.

¹ Маржохов А. Р. Психологическая подготовка сотрудников правоохранительных органов к действиям в экстремальных условиях // Успехи современного естествознания. — 2004. — № 7. — С. 112 – 113.

² Доронин Д. Ф., Егоров Ю. В., Сурадин В. И. Психология и педагогика в деятельности сотрудников ОВД: Курс лекций. — М., 2000.

³ Гончаренко Г. С. Выбор и отбор. Методические рекомендации по вопросам профессионального отбора кандидатов на службу в органы внутренних дел. — Ростов н/Д., 2001.

Жидебаева Д. Е.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің
магистранты, полиция аға лейтенанты*

(Қазақстан республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ЖАСАҒАН ПАЙДАКҮНЕМДІК-КҮШ ҚОЛДАНУ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ

Жаңа қоғамдық-саяси дәуірдің басталуы, елдің одан әрі урбанизациясы, халықтың өмір сүру деңгейінің әр тәуелі болуы, жасөспірімдердің қадағалаусыз және қараусыз қалуы өткен ғасырдың соңында кәмілетке толмағандардың пайдакүнемдік-күш қолдану қылмыстық құқық бұзушылықтарының өршуіне әкеп соққан.

Кейіннен мемлекеттің күш-жігерінің арқасында аз қамтылған отбасыларды әлеуметтік қолдау, кәметке толмағандар арасындағы қадағалаусыздық пен құқық бұзушылықтың алдын алу жөнінде заңдар қабылданды. Дегенмен де, жасөспірімдерді тәрбиелеуде және кәметке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алудың бірыңғай жүйесінің болмауы аймақтар үшін көптеген проблемаларды тудырды, олардың бастысы — пайдакүнемдік күш қолдану қылмыстық құқық бұзушылықтары болып табылды.

Кәметке толмағандардың пайдакүнемдік-күш қолдану қылмыстық құқық бұзушылықтары, оның ішінде қару қолдану проблемалары қоғамды алаңдатады, өйткені мегаполистерде, қалаларда, қалалық елді мекендерде және ауылдарда олар сандық жағынан да, сапалық жағынан да ерекшеленеді, бірақ олардың көріну шарттары мен сипаты біртектес.

Қарастыратын тақырып: «кәметке толмағандар жасаған пайдакүнемдік-күш қолдану қылмыстық құқық бұзушылықтарының құрамының түрлік белгілерін талдау зерттеуге алынған жүйелі ғылыми-зерттеу жұмысының бір бағыты. Сонымен қатар, республика аумағындағы статистикалық мәліметтер жасөспірімдер қылмысының үлесі жыл сайын 0,5 – 0,6 %-ға артатынын көрсетеді, сондықтан таңдалған зерттеу тақырыбының өзектілігі күмән тудырмайды.

Көптеген тонау және қарақшылық, кісі өлтіру, бопсалау, ұрлау — мұның бәрі Қазақстан Республикасы азаматтарының алаңдаушылығын тудырып, елдегі заңдылық пен тәртіпке жауапты адамдардың алдындағы үлкен мәселеге айналды. Осыған байланысты да пайдакүнемдік-күш қолдану қылмыстық құқық бұзушылықтарда қару қолдануды зерттеу проблемасы ерекше өткір болып отыр.

Талданған мәселенің дамымауы, ең алдымен, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында пайдакүнемдік-күш қолдану қылмыстық құқық бұзушылықтарын қару қолдану жеке санатқа бөлінбейтіндігімен және сәйкесінше қылмыстық-құқықтық теорияда қылмыстардың бұл тобы тәуелсіз ғылыми зерттеу объектісі ретінде қарастырылмайтындығымен байланысты.

Криминология мен қылмыстық психологиядағы «пайдакүнемдік қылмыстық құқық бұзушылық» дегеніміз — бұл материалдық пайда, ашкөздік және заңсыз жолмен пайда табуға деген ұмтылыс заңсыз бағыттың себебі ретінде сипатталатын қылмыстық құқық бұзушылықтың бір бөлігі.

Қылмыстық-құқықтық әдебиеттерде жалпы қылмыстық пайдакүнемдік қылмыстардың маңызды белгілері ретінде мыналар ерекшеленеді.

Біріншіден, бұл қылмыстар біреудің мүлкіне қол сұғады. Жалпы қылмыстық пайдакүнемдік қылмыстар негізінен заттарға, соның ішінде ақша мен бағалы қағаздарға және басқа мүлікке қол сұғады. Бұл ретте жеке тұлғалардың да, заңды тұлғалардың да мүлкі қылмыскер үшін бөтен адам бола алады; мүліктің меншік иесі мемлекет, ұйым, бірлестік, жеке тұлға бола алады; адамның осы мүлікті иеленетіні немесе оны пайдаланатыны немесе оған билік ететіні маңызды емес. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 115-бабының екінші бөлігінде мүліктік игіліктер мен құқықтарға (мүлікке): заттар, ақша, соның ішінде шетел валютасы, қаржы құралдары, жұмыс, қызмет, шығармашылық-интеллектуалдық қызметтің объектіге айналған нәтижелері, фирмалық атаулар, тауарлық белгілер және бұйымды дараландырудың өзге де құралдары мүліктік құқықтар, цифрлық активтер мен басқа да мүлік жатады. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің жалпы бөлімінің 3-тарауында мүліктің әр түрі туралы егжей-тегжейлі түсіндірмелер берілген¹.

Екіншіден, бұл қылмыстардың белгісі-пайдакүнемдік мақсаттың болуы, яғни біз әрқашан біреудің мүлкін заңсыз өтеусіз алып қою және (немесе) қылмыскердің пайдасына айналдыру туралы айтамыз (ҚР ҚК 88-бабының 1-бөлігі). Әдебиеттерде бұл қылмыстар пайда табу, байыту, материалдық пайда алу қозғамымен байланысты².

Үшіншіден, пайдакүнемдік қол сұғушылық шаруашылық қызметтен тыс немесе кінәлілердің материалдық құндылықтарды өндіру, бөлу, айналысқа жіберу саласындағы өз жағдайын пайдаланбай іске асырылады. Мысалы, криминологиялық жіктеу бойынша қызмет бойынша кінәліге сеніп тапсырылған мүлікті иемдену немесе талан-таражға салу арқылы жалпы қылмыстық пайдакүнемдік қылмыс болып табылмайды.

Меншікке қарсы жалпы қылмыстық пайдакүнемдік қылмыстың криминологиялық белгілерінің қауіпті және қылмыстың осы санатына әлеуметтік қауіптің қаншалықты үлкен екенін сенімді түрде растайды. Бұл қылмысты, нақты қылмыстарды зерттеу, меншікке қарсы жалпы қылмыстық пайдакүнемдік қылмыстың алдын-алу шараларын әзірлеу криминологияның маңызды міндеттерінің бірі екені түсінікті.

Криминологиялық жіктеуде пайдакүнемдік қылмыс маңызды орын алады. Оның маңыздылығы, ең алдымен, қоғамдық мүдделерге қауіптің таралуы мен жоғары деңгейімен анықталады.

Пайдакүнемдік қылмыс — бұл тек біздің елде ғана емес, сонымен қатар басқа елдерде де кең таралған құбылыс³.

Пайдакүнемдік қылмыстарға: ұрлық, алаяқтық, иемдену немесе ұрлау, алдау, қылмыстық жолмен табылған мүлікті жасыру, пара алу жатады.

Кейбір жағдайларда, негізінен өзімшіл болып табылатын қылмыстық әрекеттің заң нормасының диспозициясында оны пайдакүнемдік-күш қолдану деп бағалауға мүмкіндік беретін саралау белгісі бар. Бұл топқа мүлікке қол сұғушылықта қару қолданумен байланысты қылмыстар да кіреді. Мысалы, тонау мен қарақшылық, оларды менмендік және күш қолдану ретінде қарастыруға болады.

Кәмелетке толмағандардың қару қолдану қылмыстарының қауіптілік деңгейі мен пайдакүнемдік уәжі қылмыстың себептерін зерттеуді және олардың алдын алуды күні бұрын анықтауды қажет етеді.

Соңғы уақытта кәмелетке толмағандар ерекше қатыгездікпен қарақшылық пен зорлық-зомбылық жасайды. Қылмыс жасау кезіндегі қатыгездік олардың қару қолдануы жасалу тәсілінің сипаттамаларының бірі болып табылады. Қазіргі таңда кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстардағы пайдакүнемдік бағыттың нақты өсуі пайдакүнемдік қылмыстардың нақты түрлерінің динамикасымен, оның ішінде экономикалық қиындықтармен, әлемдік дерттің салдарынан халықтың негізгі бөлігінің өмір сүру деңгейінің төмендеуімен және өмірлік құндылықтардың жоғалуымен айқындалады.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың жоғары деңгейінің басты себебі — азаматтардың құқық қорғау органдарына деген сенімнің болмауына байланысты. Бұл құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби дайындығының жеткіліксіздігімен және материалдық-техникалық базасының нашарлығымен де айқындалады. Кәмелетке толмағандар арасындағы пайдакүнемдік-күш қолдану қылмыстарының пайызы қылмыстың жалпы құрылымына қарағанда біршама жоғары. Мысалы, 2019 жылы барлық тонаудың 9,94 %-ын кәмелетке толмағандар немесе олардың қатысуымен жасаған, барлық қарақшылықтың 7,34 %-ын жасөспірімдер немесе олардың қатысуымен жасаған. Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың жалпы құрылымында 2019 жылы тонау 415-ті, ал қарақшылық 31-ді құрады.

Қазақстан Республикасында тонау қылмыстары үшін сотталған кәмелетке толмағандар арасында қыздардың — 6⁴.

16 – 17 жастағы жасөспірімдер арасында әрбір үшінші қылмыс — қарақшылық, одан кейін тонау (21 %); бопсалау (17 %). 16 – 17 жас аралығындағы қыздар күш қолданумен байланысты емес пайдакүнемдік қылмыстар жасаған және олардың үштен бірі ғана күш қолдану қылмыстары үшін сотталған. Криминологиялық зерттеулер көрсеткендей, 2000 жылдан бастап, жиырма жылдан астам уақыт ішінде кәмелетке толмағандардың мүліктік қылмысының себебі өзгерген жоқ. Қарақшылық шабуылдар мен тонауды негізінен 16-17 жас аралығындағы жастар жасаған. Күш қолданусыз қылмыстарды (зорлық-зомбылықпен және ұрлықпен ұштаспаған тонау) кіші жас тобындағы ұлдар (35,6 %), сондай-ақ 16 – 17 жастағы қыздар (90 %) жасаған.

Қазіргі уақытта криминологтар алкоголь мен қылмыс арасындағы тікелей байланысты дәлелдейді. Мас күйінде кәмелетке толмағандардың тонау және қарақшылық жасайтындары да кездеседі⁴.

Зерттеулер көрсеткендей, пайдакүнемдік-күш қолдануда қару қолдану қылмыскерлердің көпшілігі (78 %) ата-аналарымен немесе оларды алмастыратын адамдармен тұрмысты жағдайы жоқ қалалық пәтерлерде, 19 % — коммуналдық пәтерлерде тұрған; қылмыскерлердің 3%-ның тұрақты тұратын жері болмаған. Ауылдарда кәмелетке толмағандар бөлек үйлерде тұрады.

Отбасылық негіздердің әл-ауқаты кәмелетке толмағандардың қылмысына да әсер етеді. Толық емес отбасыларда пайдакүнемдік-күш қолдану қылмыскерлердің 38 %-ы тұрады, оның ішінде анасымен — 79 %; әкесімен — 12 %; туыстарымен — 9 %. Толық отбасыларда (ата-анасының екеуімен де) кәмелетке толмаған қылмыскерлердің 59 %-ы, балалар үйлері мен интернаттарда — 3 %-ы тұрған.

Соңғы жиырма жыл ішінде Қазақстан Республикасында бір ата-анамен бірге тұратын пайдакүнемдік-күш қолданушы қылмыскерлердің үлес салмағы төмендеу үрдісіне ие болды (бірінші онжылдықта 26,6-дан 17,6 %-ға дейін), екінші онжылдықта (40-тан 46,2 %-ға дейін). Демек, қорытынды: қылмыскердің жеке басының қалыптасуына көбінесе ата-ананың болмауы емес, отбасылық қатынастар әсер етеді.

¹ Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 27 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі № 268-ХІІІ (өзгерту, толықтыруларымен). [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000> (кірген уақыты: 02.06.2021 ж.).

² Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 03 шілдедегі Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. — Алматы, 2020 (өзгерту, толықтыруларымен).

³ URL: <https://www.dissercat.com/content/kriminologicheskaya-kharakteristika-sovremennykh-krazh-i-ikh-preduprezhdenie> (кірген уақыты: 02.06.2021 ж.).

Жиентаев Т. Б.,

*дене даярлығы кафедрасының оқытушысы, полиция лейтенанты
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы)*

ІІО ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН БАСТАПҚЫ ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНДЕ ДЕНЕ ДАЯРЛЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Құқық қорғау органдарының азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі табысты қызметі көбінесе қылмысқа қарсы күрес жөніндегі міндеттерді жоғары кәсіби деңгейде шешуге қабілетті даярланған мамандардың болуымен айқындалады. Белсенді және шешуші әрекеттерді талап ететін заңсыз іс-әрекеттің жолын кесу бойынша кез келген операцияның нәтижесі көбінесе құқық қорғау органдары өкілдерінің дене шынықтыру деңгейіне байланысты.

А. Х. Губжоков пен А. В. Дадовтың пікірінше, «жеке құрамның дене дайындығының маңыздылығын дұрыс бағаламау көбінесе негізсіз шығындар мен өрескел кәсіби қателіктерге әкеледі. Көбінесе бұл жағдай қызметкерлердің құқықтық дайындығы мен қауіпсіздігінің жеткіліксіздігінен ғана емес, сонымен қатар жауынгерлік күрес әдістерін, атыс қаруы мен арнайы құралдарды қолданудың тұрақты дағдыларының жоқтығынан туындайды. Сонымен қатар себептер абайсыздық, белгіленген ережелерді елемеу және қауіпсіз іс-қимыл тактикасын сақтамау болуы мүмкін. Нәтижесінде ІІО қызметкерлері жағдайды жедел бағалай алмайды және жедел және дұрыс шешім қабылдай алмайды»^{1, 81}.

Э. Б. Настуев атап өткендей, «құқық қорғау органдары қызметкерлерінің жедел-қызметтік және қызметтік-жауынгерлік іс-әрекетіне барабар дене жаттығулары кәсібиліктің негізгі компоненттері болуы тиіс»^{2, 71}.

Ішкі істер министрлігінің отандық жүйесіндегі дене шынықтыру ведомстволық білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі ретінде ұсынылған. ІІО қызметкерлерінің дене шынықтыру дайындығын жетілдіру мәселелері қазіргі қоғамның іргелі негіздері мен сипаттамаларының іргелі өзгерістерімен, биліктің күш өкілдері шешетін қиындықтармен, сондай-ақ қылмыстың сапалық өлшемдерінің өзгеруімен байланысты. Көрсетілген мән-жайлар құқық қорғау қызметінің қолданбалы міндеттерін тиімді іске асыруға дайын қызметкерлерді сапалы дене даярлығына мамандандырылған оқу орындарын міндеттейді.

Қазақстан Республикасы ІІМ оқу орындарында ІІО қызметкерлерінің бастапқы кәсіби даярлығын жүзеге асыру түрінде жүргізіліп жатқан қазіргі заманғы реформалар нақты лауазым бойынша қызметтік міндеттерді орындау үшін қажетті білім, білік, дағды және мінез-құлық нормаларын жеделдетуге бағытталған оқу процесін сапалы ұйымдастыруды талап етеді. ІІО-ға қызметке алғаш рет қабылданатын кандидаттардың саны әр уақытта артып келеді, бұл өз қызметтік борышын орындауға дайын, тиісті деңгейде дайындалған ІІО қызметкерлерінің құқық қолдану практикасының қажеттілігін көрсетеді.

Сонымен қатар полиция қызметкерлерін бастапқы оқыту жүйесі аясында ІІО қызметкерлерін даярлау процесінде олардың арнайы білімі мен құқық қорғау қызметінде тәжірибесінің болмауына байланысты белгілі бір қиындықтар туындайды. Жауынгерлік әдістер мен өзін-өзі қорғау элементтерін қысқа мерзімде игеру міндеті қиын болып көрінеді. Бакалавриат және бастапқы дайындық курстарына арналған оқу бағдарламасының бірдей екендігін ескере отырып, жауынгерлік техниканы қанағаттанарлықсыз игеру мәселелері өзекті болып қала береді. Осының негізінде оқу процесінің бағдарламасына толықтырулар мен өзгерістер енгізу арқылы бастапқы дайындық әдістемесін оңтайландырған жөн деп санаймыз.

Біз В. В. Серебряк пен В. В. Камаеваның проблемаларын шешудің ұсынылған көзқарасымен ынтымақтасамыз, олар келесі аспектілерде көрініс табады:

1) бағдарламаның мазмұнын практикалық қызметкерлер қылмыскерлермен соқтығысу кезінде жедел қызметте неғұрлым тиімді қолданатын қарусыз және қоян-қолтық ұрыссыз өзін-өзі қорғау тәсілдері негізінде жасау;

2) өзін-өзі қорғаудың негізгі әдістерін жасаңыз, олардың саны минималды болады, ал оларды зерртеу және жетілдіру сапасы максималды болады;

3) арнайы дене шынықтыру даярлығы бойынша әрбір сабақта түйіспесіз режимнен дозаланған байланысқа көше отырып, тапсырма бойынша қоян-қолтық ұрыстың спаррингін жүргізуге міндетті;

4) жедел жағдайға барынша жақындатылған қызметтік іс-әрекет сюжеттерін модельдеуді пайдалану;

5) оқу бағдарламасына қарумен жұмыс істеу тәсілдерін енгізу, құқық бұзушыны қаруды пайдалана отырып, екі және одан да көп қызметкердің ұстап алу жағдайларын модельдеу, атысқа дайындаумен және көздеумен байланысты тапсырмалар, қозғалыстағы қаруды қайта зарядтау, қылмыскерлер тарапынан қатер төнген кезде қаруды тез шығарып алу жолымен арнайы дене даярлығының атыс даярлығымен және тактикалық-арнайы даярлықпен өзара байланысын қамтамасыз етуге міндетті;

б) жеке және топтық сипаттағы атыс қарумен жұмыс істеу кезінде экстремалды жағдайда психикалық процестерді саналы түрде реттеуге үйрету әдістерін қолдану^{3, 246}.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде ПО қызметкерлерін жоғары сапалы даярлау білімнің әртүрлі салаларын, оның ішінде физикалық және жауынгерлік даярлықты қамтитын кешенді тәсіл талап етіледі, ол өз кезегінде отандық ведомстволық оқу орындарында оқытудың қазіргі заманғы тәсілі жағдайында түбегейлі жаңа әдістемелерді қажет етеді деген қорытындыға келеміз.

¹ Губжиков А. Х., Дадов А. В. Некоторые вопросы оптимизации физической подготовки слушателей и курсантов в системе МВД России // Қазіргі қоғам және билік. — 2017. — № 3 (13). — 80 – 84 б.

² Настуев Э. Б. Совершенствование физической подготовки слушателей по программам профессионального обучения в образовательных организациях МВД России // Педагогикалық журнал. — 2018. — Т. 8. — № 4А. — 69 – 74 б.

³ Серебряк В. В., Камаева В. В. Совершенствование методики специальной физической подготовки в системе первоначального обучения сотрудников полиции // Заманауи педагогикалық білім беру мәселелері. — 2019. — № 65-1. — 245 – 249 б.

Жумашева А. Б.,

құқықтық пәндер циклдік комиссиясының оқытушысы,

заң ғылымдарының магистры

(Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің

экономика, бизнес және құқық колледжі, Қазақстан Республикасы)

ТЕРРОРИЗМ МЕН ЭКСТРЕМИЗМГЕ ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Бүкіл әлемнің саяси, мәдени, рухани, әлеуметтік және экономикалық жағдайына ықпал етіп отырған экстремизм мен терроризм ХХІ ғасырдың ең өзекті мәселелерінің біріне айналып отыр. Террорлық актілерге итермелейтін қайшылықтар уақыт өткен сайын өсе түсуде және де бір ғана аймаққа, бір ғана мемлекетке тән нәрсе болмай отыр. Түрлі топтар осыны пайдалану арқылы саяси-экономикалық мәселелерді шешуге тырысуда.

Экстремизм мен терроризм кеше мен бүгін ғана пайда болған құбылыс емес. Оның ертеден келе жатқан тарихи тамыры терең. Қазіргі лаңкестік әрекеттердің мәнін түсінуде адамзат тарихындағы діни көзқарастар мен саясаттарды ғылыми жағынан зерттеудің маңызы ерекше. Өйткені ол, осы кездегі діни экстремизм мен терроризмнің саяси-әлеуметтік негіздерін анықтауға жәрдемдеседі.

Терроризм және экстремизм өздерінің қылмыстық мақсаттарын орындау үшін барлық объектілерді пайдаланады, соның ішінде әлемде ең қымбат — адам өмірін, оның денсаулығын және қоғамдағы күнделікті іс-қимылды жою болып табылады.

Бірқатар жағдайларда әдебиеттерде «экстремизм» және «терроризм» ұғымдарының араласуына жол беріледі. Бұл әлі күнге дейін әлемдік тәжірибеде «терроризм» және «экстремизм» ұғымдарына бірыңғай түсіндірмесі жоқтығын айғақтайды, ол осы екі диалектикалы өзара байланысты, қауіптілігі бірдей, бірақ даму құрылымы және салдары бойынша айырмашылықтары бар, әлеуметтік құбылысқа қарсы тұру мәселесін шешуге қандай да бір жалпы тәсілдерді әзірлеуді аса қиындатады.

БҰҰ-ның сарапшылары әдетте террористік актілер алдында қарсылық пен қақтығыстың күш көрсету формалары көрініс табатындығы жөнінде ойға келеді. Алайда, осы уақытқа дейін оны ертерек алдын-алу жүйесі жоқ. Бұның басты себебі «экстремизм» және «терроризм» ұғымдарының халықаралық және ұлттық дәрежеде де бір-бірінен айырмашылығының айқындалмауы болып табылады.

Сонымен қатар, тәжірибеде экстремистердің басқаша ойлаушыларға қатысты зорлық әрекеттерін едәуір жиі көп жағдайларда саяси экстремизмнің шарасыз серігі ретінде шығатын терроризм деп атайды. «Терроризм» ұғымына тоқталып өту қажет. Өйткені бұл термин «экстремизм» ұғымына қарағанда, бірқатар құқықтық, оның ішінде халықаралық құжаттарда көрініс тапқан¹.

Қазіргі таңда дүниежүзілік қоғамдастық терроризмнің қаншалықты қатерлі екендігіне, оның зұлымдық істерінде шек болмайтындығына көз жеткізді. Терроризм адамға деген аяушылық сезімнен

жүрдай, ол қоғамда қалыптасқан заң нормаларын, халықаралық құқықты мойындамайды, мемлекеттік шекаралар оны тоқтата алмайды.

Адамдар тарихында терроризм жүздеген, мыңдаған жылдар бойы орын алып келеді. Өздерінің саяси мақсатына жетудің ең жаңа түрлері мен қаруланып жасакталған қазіргі терроризмді негізгі үш топқа белуге болады.

Біріншісі — халықаралық терроризм. Оның мемлекеттік немесе географиялық шекарасы жоқ. Бұндай топтар әлемнің кез келген нүктесінде қызмет ете алады. Өздерінің өкілдерін, жақтастарын қажет деп тапқан мемлекетке орналастырып терроршылар кадрларын мұқият тексеруден өткізеді, психологиялық дайындықтар өткізуде террористік актілерді ұйымдастырудың бай әдіс-тәсілдерін үйретеді.

Екіншісі — ішкі саяси терроризм. Ішкі саяси терроризм ең алдымен басқарушы элитаның жүргізіп отырған ресми мемлекеттік саясатына келіспеушіліктен, соған қарсылық ретінде туады. Ішкі терроризм басқарушы биліктің әділетсіз әлеуметтік экономикалық саясатына жауап ретінде жүзеге асырылады. Оның мақсаты — өз тобының саяси, әлеуметтік, экономикалық мүдделерін іске асыру.

Үшіншісі — қылмыстық терроризм. Террористер өздерінің жеке бастарының қамы үшін немесе азғана тұйық топтың талабы үшін террористік әрекеттерге барады.

Терроризм және сепаратизм дегеніміз бар болғаны адамзаттың жасырын дертінің сыртқы көрінісі ғана екенін барынша айқын сезінуге тиіспіз. Сондай-ақ бұл дерт жеке-жеке емдеуге көнбейді, ол барша елдер мен қауымдастықтардың ұжымдық жұмылуын қажет етеді. Ол аз болса, бұл дерт біреулерден белгілі дәрежеде құрбандықты, келесілерден ерікті ынтымақтастық пен татуластықты талап етеді. Терроризмнің қоғамға қауіпті басқа кеселдерден ерекшелігі — оның кесірінен етеңден бейхабар бейбіт халықтың зардап шегуі, сондай-ақ бұл лаңды алдын ала болжау мүмкіндігінің өте аздығы.

Сондай-ақ терроризм мәселесіндегі, оның белгілері мен онымен күресу жолдарын айқындаудағы әлем мемлекеттерінің арасындағы бірауыздылықтың болмауы, біреудің «терроршы» дегендерін біреулер «қаһарман, еркіндік күрескері» ретінде қабылдауы «терроризм» деген жалғыз сөздің астарына талай мәселені бұғып жатқандығынан хабардар етсе керек. Терроризм бүгінгі таңда адамзат қоғамы үшін экологиялық қауіпсіздік, адамзат қауіпсіздігі сияқты ғаламдық мәселелердің біріне айналды. Сондықтан да терроризм мәселесін шешу адамзат қауіпсіздігі үшін қажетті шара. Терроризмнің ұғымын беру, онымен күресудің халықаралық-құқықтық негізін орнату, терроризмнің алдын алуға байланысты сақтандырушылық, жедел іздестіру және басқа да сұрақтарды шешу бүгінгі күнгі өзекті мәселе болып саналуы тиіс².

Мемлекеттердің терроризмнің жолдары мен мүмкіндіктерін жоюға қарсы әрекет ету мәселесі қандай көп жақты болса, терроризм құбылысының өзі де сондай көп жақты. Бұл мәселенің ең қиын жері, терроризмнің қоғамдық өмірдің құбылысы ретінде саяси сипат алуы. Міне сол сипат терроризммен күресті жүзеге асыруда қиындық туғызады. Сондықтан да, террористік актілерге жауап ретінде әр түрлі мемлекеттердің іс-әрекеттерінің бағасына бірыңғай белгілердің жоқ екені кездейсоқ емес.

Терроризмнің ішкі және сыртқы ұйымдастырушыларымен қатар азаматтарды терроршылыққа жетектейтін себептердің бастылары мыналар: 1) саяси себеп; 2) Экономикалық себептер; 3) Әлеуметтік және мәдени себептер; 4) Білім жүйесі; 5) Психологиялық себептер. Енді осыларды сала-сала бойынша жіктеп көрелік. 1) Саяси себеп: а) есірткі мен қару-жарақтың мықты тасымалдық өткелінде мемлекеттің не мемлекеттердің геосаяси орналасуы; ә) идеологиялық мәселелерді өркениетті түрде шешудің мол тәжірибесі жоқтығынан саяси партиялар, қоғамдық қозғалыстар мен бірлестіктердің арасындағы күрестің етек жаюы; б) ұлттаралық қайшылықтардың билік құруы (белгілі бір қоғамдық қозғалыстар өкілдерінің насихаттары, белгілі бір ұлттың басқа ұлттарға қарағанда астамшылдығы, үстемшілдігі); в) әлемдік деңгейде орын тепкен демократияның қағидаларына сай емес жас демократияның елде болуы мен мемлекеттік басқарудың шынайы тәжірибесінің болмауы; г) криминалдық саяси элитаның және белсенсіз азаматтық тұрғын халықтың өсуі; д) жүргізіліп отырған саяси реформалардың тиімсіздігі. Әрине терроризмнің көрініс табуына себеп саяси радикализм болуы да мүмкін. Қоғамдық көңіл-күйдің радикалдануының кез-келген түрі белгілі бір топтардың мақсатын жүзеге асырудағы әдістері мен тәсілдерінің радикалдануына әсер етеді. Бұл ретте, терроризм туралы «оң» және «сол» радикализмнің көрініс табуының салдары ретінде сөз қозғауға болады. Терроризм дегеніміз — деструктивті әрекет пен саяси радикализмнің ширыққан шындығы болатын болса, оның салдары белгілі бір партиялық топтардың қандай саяси реттегі шептен табылуымен шендесіп жатпақ^{3, 4}.

Террористік әрекеттің негізгі міндеттерінің бірі-халықтың арасында наразылық тудыру. Бір жағынан террористердің әрекеттері биліктің заңдылығына тікелей қыр көрсетеді. Сондықтан оларға қарсы дер кезінде қарсы әрекет жасалынбаса, онда тек террористер ғана емес, саяси оппонеттер мен тіпті халықтың өзі мемлекет билігінің тиімсіздігі мен дәрменсіздігіне көз жетеді. Осындай жағдай болмас үшін террористермен күресудің әдістерін қолдана білу керек және күресу әдісінің табиғатына талдау жасай білу керек. Терроризммен күрес тек арнайы қызметтің немесе құқық қорғау органдарының міндеті емес, ол мемлекеттің, қоғамның міндеті, яғни оны жеңу үшін бүкіл қоғам ат салысу тиіс. Терроризм мәселесінде жай және тез арада женетін оңай шешімдер жоқ. Терроризмге қарсы шаралар жүйесі, кешенді және орынды қолдану тиіс.

¹ Еламанов Н. «Экстремизм» және «терроризм» ұғымдарының арақатынасы // ҚР Заң шығару институтының Жаршысы. 2013. № 1 – 2 (29 – 30). 288, 289 б.

² Мұрат Л. Терроризммен күрестегі халықаралық ынтымақтастық маңызы, іске асыру тетіктері // Мемлекеттік басқару қызметі. Ғылыми талдау журналы. — 2011. — № 3. — 148 – 150 б.

³ Белгибаева Р. Б. Терроршылдықпен күресудегі көкейкесті мәселелер // Заң газеті. 2007. 21 мамыр. 4 – 8 б.

Жұмабеков С. М.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

ҒЫЛЫМИ ӘДЕБИЕТТЕГІ «БУЛЛИНГ» ҰҒЫМЫНЫҢ МӘНІ

Балалар арасындағы зорлық-зомбылық мәселесі қоғамда 20 ғасырдың басында зерттеле бастаған жағымсыз құбылыс. 1905 жылы К. Дьюкс алғаш рет осы тақырыпта қалам тербеп, өз жұмысын жариялаған.

Жалпы буллинг мәселесі жайлы алғашқы жүйелі түрдегі зерттеуді скандинавиялық зерттеушілер жүргізген¹.

Буллинг сөзінің төркіні ағылшын тіліндегі bully-бұзақылық деп қарастырылып, оған қысым көрсету, кемсіту және қорлау деген ұғымдар енеді.

А. А. Бочавердің пікірі бойынша: «буллинг адам ұзақ уақыт бойы өзге адамға физиологиялық шабуыл жасап немесе басқа әлсіз адамға қауіп төндірсе, адам өзін оқшауланған, үрейленген, әрекет ету бостандығынан айырылған күйде сезінуі үшін жасалатын зорлық-зомбылықтың ерекше түрі»².

Ал Д. Лэйн анықтамасына сүйенер болсақ, буллинг — бұл белгілі бір жағдайларда өзін-өзі қорғай алмайтын индивид немесе адамдар тобына қатысты қолданылатын қысқа мерзімді немесе ұзақ мерзімді, физиологиялық немесе психикалық болуы мүмкін зорлық түрі³.

АҚШ буллингке 20-ғасырдың соңына қарай ерекше көңіл бөліне бастады. АҚШ-ның мектеп қызметкерлерінің ұлттық қауымдастығы буллингті бір немесе бірнеше оқушының басқа оқушыға зиян келтіруге деген ұмтылысынан туындаған ауызша және/немесе вербалды емес мінез-құлқының динамикалық және қайталанатын модельдері ретінде анықтады⁴.

Біз бұл пікірлерді бір-бірін жоққа шығарушы дефинициялар деп айтудан аулақпыз, керсінше бұлар буллингтің зорлық көзі екенін белгілеп, бірін-бірі толықтырушы мазмұндағы пікірлер деп пайымдаймыз.

Ресейлік А. А. Бочавер пен К. Д. Хломов сияқты зерттеушілер буллингті зерттеудің 3 негізгі тәсілдерін қарастырады:

1. Диспозициялық — бұл тәсілде қорқыту субъектілеріне, қудалау жағдайларына қатысушылардың жеке ерекшеліктеріне, адамның жәбірленуші немесе агрессор болуына әкелетін жеке тұлғалық алғышарттарға көбірек көңіл бөлінеді.

2. Темпоралды — тәсіл адамның өмір жолында тәуекелдердің теңгерімсіз іске асырылуын зерттейді, сондай-ақ өмір оқиғаларына байланысты жоғары сезімталдық кезеңдерінің болуын атап көрсетеді, олардың тәжірибесі адамның осалдығын арттырады және қорлау жағдайында агрессор немесе жәбірленуші рөлін игеру мүмкіндігін арттырады.

3. Контекстік — бұл тәсіл қоршаған ортаның, топтық микроклиматтың және процестердің маңыздылығын көрсетеді. Адамдар арасындағы өзара әрекеттесудің басым тәсілі билік теңсіздігіне негізделген әдіс: контекст адам ішіндегі үй-жайларды жаңартады және қорқытуды тәуекелдер санатынан шындық санатына ауыстырады².

Бұл тәсілдер қорқыту жағдайларын тоқтатуға бағытталған психологиялық жұмыстың мақсаттары тұрғысынан ерекшеленеді.

Ресейлік ғалымдардың буллинг мәселесін зерттеуге салыстырмалы түрде кешірек назар аударғанына қарамастан, қазіргі уақытта олар бұл мәселені Қазақстандық зерттеушілерге қарағанда белсенді түрде зерттеп жатқандығын айта кеткен жөн.

Жалпы басылым беттеріндегі түрлі ақпараттар негізінде буллинг жәбірленушінің өзіне деген сенімін, денсаулығын төмендетіп, өзін-өзі бағалау мен адами құндылықтарының өзгеруіне әкеледі. Мына автордың тұжырымдауы бойынша буллингтің өз құрылымы бар, ол құқық бұзушы (қудалаушы), жәбірленуші (жәбірленуші) және бақылаушыларды қамтитын әлеуметтік жүйе. Буллинг жағдайы ешқашан өздігінен тоқтамайды, әрқашан жәбірленушіге, қорқытуды бастамашыға және куәгерлерге көмек пен қорғау қажет⁵.

Психиатрлардың пікірлері бойынша құрбан болған адам ұзақ уақыт бойы күйзеліс пен қорқыныш жағдайында болатындықтан қорқытудың агрессивті шабуылдары ұзақ уақыт бойы үздіксіз жалғасады. Олар көбінесе психологиялық зорлық-зомбылыққа, оқшаулануға, жалғыздыққа ұшырайды, көбінесе қауіп пен мазасыздықты сезінеді. Барлық осы көріністер қорқытудың «құрбанын» қоршап тұрған атмосфераның әсерінің нәтижесі болып табылады. «Құрбандар» әлеуметтік тұрғыдан аулақтанатындықтарымен ерекшеленеді. Олар қақтығыстардан шетте болуға тырысады, олар өте сезімтал, жабық және ұялшақ, психосоматикалық белгілері бар, мазасыздық пен депрессияның жоғарылауы, өзін-өзі бағалаудың төмендігі және өз-өзіне күмәндану, оқу мотивациясының төмендеуі және көптеген коммуникациялық проблемаларға ұшырайды⁶. Сондай-ақ, агрессивті «құрбандардың болу фактісі жоққа шығарылмайды. R. J. Hazler олардың «құқық бұзушылар» сияқты белгілері бар, басқаларға қарсы агрессивті әрекеттер жасайды және сонымен бірге өзге адамдар тарапынан қорқытудың «құрбандары» болып табылатындығын белгілейді^{7, 131}.

Неғұрлым мазасыз және өз-өзіне сенімді емес мойынсұнғыш «құрбандар» эмоционалдық тұрғыдан тұрақсыз агрессивті «құрбандармен салыстырғанда» ақырын жүріп, анық басуға, абай болуға тырысады.

Буллинг жағдайында мойынсұнғыш «құрбандар» құқық бұзушыдан «аулақ» болуға ұмтылса, ал агрессивті «құрбандар» мазасыздық танытып, өздерінің агрессивті реакцияларын сыртқа шығарып отырады. Агрессивті «құрбандар» оңай ашуланып, арандатуларға тез түседі. Дегенмен, мойынсұнғыш «құрбандарға» қарағанда буллингке қарсы тұра алады.

Мойынсұнғыш «құрбандарға» өзін-өзі дұрыс бағаламау, жалғыздық, өздерін үнемі сәтсіздікке ұшыраған адамдай сезіну, сондай-ақ, ақымақ және тартымсыз адамдар ретінде тану қасиеттері тән.

Осы рөлдердің ішінде ең қиыны — «куәгердің» мінезін бөліп көрсету, өйткені буллинг жағдайында бұл рөлді көптеген балалар әр түрлі жеке қасиеттерімен орындайды. Өздерінің әлсіздігін сезіну нәтижесінде олардың өзін-өзі бағалауы айтарлықтай төмендегені анықталды. Үшінші тарап бақылаушылары көбінесе кінә сезімі мен әлсіздік сезімі туралы хабарлайды. Askew тек «жәбірленуші» ғана емес, сонымен бірге «құқық бұзушыға» қарсы тұра алмайтын барлық адамдар да буллингтен зардап шегетінін айтады³.

Буллинг проблемасын зерттеуде көптеген елдердің ғалымдары осы ұғымның түсінігін ашуда өз пікірлерін негіздеп, бірі буллингті зорлық-зомбылық жасау десе, екіншісі агрессия, енді басқасы мінез-құлық моделі дегенді алға тартады.

Дегенмен, барлық зерттеушілер бұл мәселеде әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық проблемалардың бар екенін түсінеді. Буллинг ұғымына қатысты жоғарыда айтылған пікірлерді негізге ала отырып, буллингке тән негізгі мына белгілерді атап көрсетуге болады:

- адамға физиологиялық, психологиялық әсер ету;
- оның жүйелілік сипатта болуы (екі немесе онан да көп рет);
- әрекеттердің кінәлі адам тарапынан немесе топпен қолданылуы;
- кінәлі адамның (топтың) өзге әлсіз адамның зардап шегуінен ләззат алуы.

Өз ойымызды қорытындылай келе, «Буллинг — бұл адамға жүйелі түрде кінәлі адам немесе топ тарапынан физиологиялық, психологиялық әсер ету және сол әрекеттер нәтижесінде өзге әлсіз адамның зардап шегуінен ләззат алу» деген анықтама береміз.

¹ Champion K., Vernberg E., Shipman K. Nonbullying victims of bullies: Aggression, social skills, and friendship characteristics // *Applied Developmental Psychology*. — 2003. — № 24. — P. 535 – 551.

² Бочавер А. А. Буллинг как объект исследований и культурный феномен / А. А. Бочавер, К. Д. Хломов // *Психология*. — 2013. — № 3. — С. 149 – 159.

³ Лэйн Д. А. Школьная травля (буллинг) // *Детская и подростковая психотерапия* / Под ред. Д. Лэйна и Э. Миллера. — СПб., 2001.

⁴ Selekman J., Vessey J. A. Bullying: It Isn't What It Used To Be // *Pediatric Nursing*. — 2004. — Vol. 30. — № 3.

⁵ Соловьев Д. Н., Модель профилактики буллинга среди школьников подросткового возраста // Наукoведение. — 2014. — Вып. 3 (май – июнь). [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://naukovedenie.ru/PDF/121PVN314.pdf> (кірген уақыты: 17.05.2021 ж.).

⁶ Rigby K. Effects of peer victimization in schools and perceived social support on adolescent well-being // Journal of Adolescence. — 2000. — № 23. — P. 57 – 68.

⁷ Hazler R. J. Breaking the cycle of violence: interventions for bullying and victimization. — Washington, 1996.

Завотпаев А. Р.,

докторант, майор полиции

(Академия правоохранительных органов

при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,

Акмолинская обл., Целиноградский р-н, с. Косшы)

**К ВОПРОСУ О ПРИМЕНЕНИИ СПЕЦИАЛЬНЫХ
И СПЕЦИАЛЬНЫХ НАУЧНЫХ ЗНАНИЙ
В ПРОЦЕССЕ ДОКАЗЫВАНИЯ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ**

Новые тенденции и поступательное развитие уголовного и уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан требуют не только переосмысления процесса доказывания, но и совершенствования учения об использовании специальных и специальных научных знаний в расследовании уголовных дел. Их использование в отечественном уголовно-процессуальном законодательстве берет свое начало еще со времен советского периода. Первый Уголовно-процессуальный кодекс Российской Советской Федеративной Социалистической Республики (далее — УПК РСФСР), принятый 25 мая 1922 г.¹, регламентировал правила обязательности участия экспертов, если при расследовании или при рассмотрении дела требовались специальные познания в науке, искусстве или ремесле, а также необходимо было установить причины смерти и характер телесных повреждений и в случае, когда у суда или следователя возникали сомнения по поводу психического состояния обвиняемого или свидетеля.

В Уголовно-процессуальном кодексе Казахской ССР 1959 г. (далее — УПК КазССР)² законодатель впервые дал обоснование производства экспертизы и определил перечень случаев, когда ее назначение являлось обязательным. К таковым отнесли: установление причин смерти; определения характера и тяжести телесных повреждений и психического состояния обвиняемого, свидетеля или потерпевшего, когда у органа дознания, следователя или суда возникает сомнение в их психической полноценности. При этом вопросы, предлагаемые эксперту, и заключение по ним не должны выходить за пределы специальных познаний эксперта. Важным обстоятельством нового УПК КазССР явилось то, что при несогласии лица, производящего дознание, следователя, прокурора или суда с заключением эксперта по мотивам его недостаточной ясности или неполноты могла быть назначена дополнительная экспертиза, поручаемая тому же или другому эксперту². Отсутствие единого понятия «специальных знаний» в расследовании уголовных преступлений с участием экспертов затрудняло эффективность раскрываемости совершенных преступлений.

Решение данной проблемы требовало принятия нового свода законов, каковым и явился Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (далее — УПК РК), принятый в 1997 г., который впервые содержал понятийный аппарат специальных и специальных научных знаний. Так, в ст. 7 УПК РК законодатель определил понятие «специальные знания» как «не общеизвестные в уголовном процессе знания, приобретенные лицом в ходе профессионального обучения либо практической деятельности, используемые для решения задач уголовного судопроизводства» и «специальные научные знания» — как «область специальных знаний, содержание которой составляют научные знания, реализованные в методиках судебно-экспертных исследований»³.

Общепринятой формой использования специальных знаний, как и специальных научных знаний, в уголовном судопроизводстве является вовлечение в уголовный процесс лиц, обладающих специальными и специально-научными знаниями в качестве специалиста и эксперта. Основные различия между специалистом и экспертом определяют характер деятельности каждого.

«В качестве специалиста для участия в производстве по уголовному делу может быть привлечено не заинтересованное в деле лицо, обладающее специальными знаниями, необходимыми для оказания и содействия в собирании, исследовании и оценке доказательств путем разъяснения участникам уголовного процесса вопросов, входящих в его специальную компетенцию, а также применения научно-технических средств...» (ст. 80 УПК РК)⁴. Согласно данной статье, основная задача специалиста в

ходе уголовного судопроизводства — содействие в обнаружении, фиксации и изъятии следов преступления при производстве процессуальных действий, применение в этих целях специальной техники с предоставлением информации рекомендательного и консультативного характера по специальным вопросам, входящим в сферу его компетенции.

Тем самым в ч. 1 ст. 80 УК РК законодатель, ограничивает возможность специалиста самостоятельно заниматься поиском, собиранием и закреплением объектов и предметов доказательственного материала в материалах уголовного дела. Между тем, специалист может предположить допустимость выводов, основанных на установленных при проведении процессуальных действий фактах, однако в отличие от выводов эксперта они не имеют значения доказательств.

В работе специалиста, привлекаемого к участию в процессуальных действиях, необходимо выделить следующие основные действия:

1) оказание содействия в обнаружении, фиксации и изъятии предметов и документов;

2) предоставление помощи следователю в формировании и корректной постановке вопросов перед экспертом;

3) разъяснение сторонам и суду вопросов, входящих в его профессиональную компетенцию.

В УПК КазССР из вышеуказанных форм участия специалиста прямо предусматривались первые две, а третья хоть и не предусматривалась, но применялась на практике, в том числе и стороной защиты. Следователи в советское время при назначении экспертиз советовались со специалистами (как правило, работавшими экспертами в экспертных учреждениях) по различным вопросам: например, какую именно экспертизу нужно назначить, кому ее поручить производство, какие материалы предоставить эксперту. И хотя эта практика не была закреплена советским законодателем, не признавать ее положительной нельзя. Согласно ныне действующему УПК РК, специалист может привлекаться следователем и судом, а также другими заинтересованными участниками процесса (например, защитником) и для постановки вопросов эксперту. Поэтому современный законодатель закрепил норму об обязательном участии специалиста в ныне действующем уголовно-процессуальном законодательстве.

В части 2 ст. 80 УПК РК подчёркивается преимущество сотрудника уполномоченного подразделения правоохранительного или специального органа, привлекаемого в качестве специалиста для проведения исследования и дачи заключения с возможностью применения научно-технических средств; отмечается существенное разграничение возможностей лиц, участвующих в следственных действиях, привлекаемых в качестве специалистов, на право производства исследования и оценке собранных доказательств.

Обычно цели привлечения специалиста и эксперта к участию в уголовном судопроизводстве различались, в этом отражалась уникальность в направлении развитии отечественного законодательства о сведущих лицах. В частности, полномочие на проведение исследований и формирование выводов на основе полученных результатов в рамках уголовного судопроизводства находится исключительно в компетенции эксперта, а заключение специалиста не должно носить формы выводного знания. В противном случае, по мнению В. Н. Махова, грань между экспертом и специалистом «размывается»⁵. Несмотря на такую трактовку участия специалиста в уголовном судопроизводстве, ряд авторов полагает, что специалисту, как и эксперту, следует предоставить право проводить исследования, что подчеркивает и действующее законодательство. А. В. Кудрявцев считает «возможным и необходимым разграничение компетенций указанных участников процесса в уровне решения исследовательских задач», что «уровень познавательной деятельности для специалиста — эмпирический или непосредственный, а для эксперта — логический (теоретический) или опосредованный»⁶. Подобная позиция считается не совсем корректной, поскольку затруднительно представить, каким образом следователь может по подобным критериям определить необходимый уровень познавательной деятельности эксперта или специалиста. Как известно, любое познание происходит в неразрывном единстве непосредственного (эмпирического) и опосредованного (логического)⁷. Зачастую в практической деятельности, даже имея методические рекомендации и справочники, такие как «руководство для следователя», последние допускают ошибки в определении вида назначаемых экспертиз и постановке выносимых на разрешение эксперта вопросов.

В свою очередь, экспертиза состоит в исследовании и составлении заключения. Более того, УПК РК в качестве исключения из общего правила о невозможности совмещения нескольких функций в одном лице допускает поручение производства экспертизы тому лицу, которое ранее участвовало в деле как специалист. Следователь или суд (как по собственной инициативе, так и по ходатайству сторон) приглашает специалиста, который помогает следователю (суду) определиться с видом экспертизы, с тем, кто более качественно может ее провести, с вопросами, которые следует, по его мнению, поставить перед экспертом, и с материалами, необходимыми для производства данной экспертизы. В

результате ее производства может быть поручено тому же лицу (специалисту), которое уже основательно осведомлено об обстоятельствах, подлежащих выяснению. Тем самым работа не только органов предварительного расследования и суда, но и самого эксперта упрощается.

Заключение специалиста относится к числу источников доказательств, что стирает грань статуса специалиста и эксперта как участников уголовного судопроизводства. Таким образом, заключение эксперта и заключение специалиста являются теперь равнозначными доказательствами, что противоречит теоретическим положениям уголовного процесса.

На основании вышеизложенного предлагаем разграничить лиц, обладающих специальными знаниями (специалисты) и специальными научными знаниями (эксперты) и определить различия между «заключением эксперта» и «заключением специалиста» в доказательстве по уголовным делам, закрепив первое как «доказательство, основанное на проводимых им исследованиях, подкрепленных научной основой и носящее объективный характер», а последнее как «заключение, изложенное в письменной форме с применением специальных знаний».

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Социалистической Федеративной Советской Республики от 25 мая 1922 г. (утратил силу). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30111278#pos=1;-16 (дата обращения: 14.05.2021).

² Уголовно-процессуальный кодекс Казахской ССР. Утвержден законом Казахской ССР от 22 июля 1959 г. Утратил силу Законом РК от 13 декабря 1997 г. № 207. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K590001000_ (дата обращения: 14.05.2021).

³ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 г. № 206-I (с изм. и доп. по сост. на 17.11.2014 г.) (утратил силу). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008442 (дата обращения: 14.05.2021).

⁴ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V (с изм. и доп. по сост. на 02.01.2021 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852 (дата обращения: 14.05.2021).

⁵ Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений. — М., 2000.

⁶ Кудрявцева А. В. Уровни решения задач как основание разграничения компетенции эксперта и специалиста // 50 лет кафедре уголовного процесса УрГЮА (СЮИ): Мат-лы междунар. науч.-практ. конф. Екатеринбург, 27 – 28 мая 2005 г. В 2 ч. — Екатеринбург, 2005. Ч. 1.

⁷ Корнакова С. В. Уголовно-процессуальное доказывание как процесс познания // Изв. Байкальск. гос. ун-та. 2006. № 6. С. 110 – 112.

Zavotpayeva A. T.,

*associate professor of the department,
candidate of legal sciences, counselor of justice;*

Jilkaidarov R. R.,

senior lecturer, counselor of justice

*(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, Akmola region, Tselinograd district, Kosshy village)*

ABOUT SOME PROBLEMATIC ISSUES THAT ARISE IN THE PRACTICE OF DETECTING OFFENSES COMMITTED USING COMPUTER TECHNOLOGIES

21st century — informational. The modern world is at a stage of its development that experts define as an «information society». This means that in all areas of activity, information comes to the fore, and therefore the processes associated with its receipt, processing and use.

Law enforcement agencies found themselves in a difficult situation. On the one hand digitalization of the judicial system according to the judicial quality index «Doing Business» Kazakhstan takes the 2nd place^{1, 13} among 190 countries of the world. On the other hand, Chapter 7 of the criminal code of the Republic of Kazakhstan does not fully comply with international law.

So, criminal article «Violation of the rules of operation of a computer system or network»² is not included in the criminal code of the Republic of Kazakhstan (in contrast to such CIS countries as Belarus, Tajikistan, Uzbekistan, and Armenia).

The objective side of this article is expressed in violation of the rules of operation of a computer system or network, resulting in the negligent destruction, blocking, modification of computer information, disruption of computer equipment or causing other significant harm. On the subjective side, the crime is characterized by a careless form of guilt (if intent is proved, then article 205 of the criminal code).

The absence of such an article in the domestic criminal code allows us not to be held liable for causing significant harm caused without intent or carelessness (which distances us from the established norms of international law).

Suggest: consider introducing such an article in the Criminal code of the Republic of Kazakhstan, but with the condition that a person must be released from criminal prosecution if he proves that he has taken all necessary (or prescribed actions) to prevent violations of the rules of operation of a computer system or network.

In our opinion it is advisable to create a «specialized unit similar to the «Control-K» of the MIA of the Republic of Kazakhstan in the Prosecutor's office, Economic investigation services, or to enter a full-time investigators, police officers, procedural prosecutors, judges specialized on cybercrime».

The same conclusion was reached by experts of the Council of Europe, who noted: «The police have a specialized unit for combating cybercrime, but there are no specialized prosecutors and judges»³.

There are legal gaps in Kazakhstan in comparison with the articles of the Budapest Convention on cybercrime (next-BC). In particular, they are not regulated by law:

- Accelerated saving of saved computer data (article 29 of the BC);
- Accelerated disclosure of stored traffic data (article 30 of the BC);
- Mutual assistance in obtaining access to stored computer data (article 31 of the BC);
- Cross-border access to stored computer data with consent or in case of public access (article 32 of the BC);
- Mutual assistance in collecting real-time traffic data (article 33 of the BC);
- Mutual assistance in the interception of content data (article 34 of the BC);
- A network of law enforcement cybergroups 24/7 (article 35BC), who take on daily duty in a team consisting of narrow-profile IT specialists, analysts, operatives and investigators.

The experience of foreign countries is interesting:

1) Some countries have revised the legal framework for cybercrime after attacks by cryptographic viruses and created special units to counter cybercrime (the USA experience).

2) A civil reserve of IT specialists has been created for the special units that counteract cyber-offenders (the experience of China).

3) the concept of remote interactive search (as part of operational search activities) has been introduced in the criminal process, which allows you to save digital evidence of illegal activities of unidentified persons in a timely manner (green light, USA experience).

Suggest: before making appropriate changes and additions to the criminal and procedural legislation, try out foreign experience in a pilot project within a single territorial unit. If possible, through the Prosecutor's office, conclude an «interim agreement on cross-border cyber cooperation», for example, with Georgia, which has already ratified the Budapest Convention. This will allow you to quickly learn from the experience of detecting and investigating cyber violations.

In all developed countries, special attention is paid to education (for young people) and financing of promising developments (startups). It is important to understand that abroad there is a clear division of directions for information (cyber) security (in the USA — 18, i. e. organizations employ at least 18 specialists to protect their infrastructure). For comparison, in the Prosecutor General's office of the Republic of Kazakhstan the management consists of only 3 people who are physically unable to provide a sufficient level of information security at the proper level. It is noteworthy that South Korea has raised the status of information security specialists from civilian to national (cyber security officers).

At the national level, developed countries are developing artificial intelligence (through startups) that can successfully protect and, if necessary, attack the information infrastructure. This is an effective weapon in cyberwarfare, which we are not yet ready for at the level of countering cybercrime.

Suggest: to review the organizational approach to the staffing and quality of information security personnel of Prosecutor's offices and special prosecutors with legal and IT education. It may be necessary to expand the number of staff members of the state Prosecutor's office of the Republic of Kazakhstan in order to attract specialists for cyber investigations of special prosecutors. We also consider different model — ISM RK (enlarged), itself reveals cyber incidents and reports to the Department of analysis and investigation (certified staff) within their Control. For motivation-for successful investigations, cash bonuses should be issued to the management of the state enterprise Prosecutor General's office of the Republic of Kazakhstan.

4) in terms of using cryptocurrencies, developed countries:

- legally regulate the turnover of cryptocurrencies (experience of the USA, Uzbekistan);
- use software for the analysis and turnover of cryptocurrencies to identify illegal activities, including corruption schemes, arms and drug trafficking (USA experience);

- have instructions and equipment that allow the police to effectively document information traces and promptly confiscate (seize) cryptocurrencies before cases are considered by the courts.

Suggest: establish in the code of criminal procedure mandatory participation of IT specialists in the investigation of crimes related to ICT, not limited to one specialist (Russian experience), but after testing in a pilot mode.

¹ Akhmetzakirov N. Digitalization of the judicial system of Kazakhstan // Law and time. — 2020. — No. 4 (226).

² Imangaliev N. K., Yeshnazarov A. A. Some measures to counter IT-crimes in the Republic of Kazakhstan.

³ Evaluation of national legislation on cybercrime and electronic evidence against the provisions of the Budapest Convention.

Ибрагимов Т. Р.,

магистрант

*(Университет «КАЗГЮУ» им. М. С. Нарикбаева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан)*

ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА МЕСТА ПОЖАРА

Пожары в нашей стране остаются серьезной проблемой, причиняющей не только существенный экономический и экологический ущерб, но и вред жизни и здоровью людей. По данным Государственной противопожарной службы Министерства чрезвычайных ситуаций Республики Казахстан (ГПС МЧС РК), только в 2019 г. в Казахстане произошло 14 622 пожара, в результате которых был причинен ущерб на сумму 3 456 848 000 тенге, погибло 326 человек и травмировано 390 человек. Наибольшее количество пожаров произошло в Восточно-Казахстанской (2 028), Карагандинской (1 585) и Алматинской областях (1 471)¹. Следует отметить, что все пожары происходят в условиях неочевидности и, соответственно, установить причинно-следственную связь между механизмом события и действиями людей чрезвычайно сложно. В этой связи проведение осмотра места происшествия по делам о пожарах как неотложного следственного действия приобретает особую значимость.

Осмотр места пожара направлен на установление факта произошедшего события, исследование и фиксацию материальной обстановки, сложившейся после его тушения, обнаружение следов преступления, указывающих на его подготовку, совершение и сокрытие в случае, когда пожар является средством его сокрытия и проводится в соответствии со ст. ст. 219, 220 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан, в которой также указано на безотлагательность данного следственного действия, «когда в этом возникает необходимость»².

Сведения, полученные в ходе осмотра места пожара, не могут быть компенсированы ни показаниями свидетелей, ни иными материалами по делу, особенно при возникновении подозрения на совершение поджога. Практика расследования криминальных пожаров, а также проведения предварительной проверки материалов по фактам пожаров свидетельствует о зависимости результата расследования от качественного и своевременного осмотра места его возникновения. Так в одном из приговоров г. Нур-Султана был совершен поджог временки, где находились люди. Вследствие пожара две женщины получили термические ожоги, приведшие к их гибели. Осмотр места пожара не был проведен следователем, в протоколе осмотра места происшествия было указано, что вследствие пожара огнем было уничтожено все, и сведения, получаемые в ходе рассматриваемого следственного действия, были заменены иными материалами дела: свидетельскими показаниями очевидцев, оставшихся в живых свидетелей, тогда как подозреваемый утверждал обратное и выдвигал свои версии о причине возникновения пожара: взрыв бытового газа, возникновение пожара от теплового воздействия печи, что в конечном счете привело к трудностям в доказывании причастности задержанного преступника к совершению поджога. Проведенный своевременно и качественно осмотр места пожара позволил бы в данном случае собрать доказательства, выявить следы, указывающие на поджог домостроения.

Осмотр места пожара должен производиться незамедлительно после получения сообщения о произошедшем событии и проведенных мероприятий по его тушению. Результаты осмотра наиболее эффективны, когда осмотр производится еще в процессе тушения, так как при необходимости установления наличия и локализации следов-разрушений на месте происшествия следователь (дознатель) наглядно может обозреть последствия тушения и разборки завалов. Кроме того, в начале осмотра, до окончания тушения пожара, следователь приобретает определенные тактические преимущества: получение необходимой ориентировки в обстановке произошедшего события, возможность принятия надлежащих мер по обеспечению сохранности выявленных при тушении следов и обстановки в целом; установление очевидцев пожара, которые явились свидетелями его начала, и др. Основной задачей осмотра места пожара является установление возможного очага пожара и следов, указывающих

на его причину. Вместе с тем «окончательный вывод о положении очага пожара требует всей совокупности следственных действий, применения научно-технических средств и приемов»^{3, 180}. При этом следует рекомендовать не только установление очага пожара, но и выявление всех участков конструкций, имеющих термические повреждения, определение степени повреждений и фиксации результатов в протоколе осмотра места происшествия, на схематических планах и фотографиях^{4, 88}.

Изучение обстановки места происшествия позволяет получить информацию о преступлении, установить факты, объясняющие механизм его совершения, а также сведения, характеризующие совершившего его преступника. Наличие огромного множества следов, определяющих природу и процессы их образования; наличие причинно-следственной связи данных следов и объектов, образующих материальную обстановку места происшествия; изменения, происходящие со следами в течение продолжительного времени, их устойчивость обуславливают необходимость участия специалиста.

Таким образом, характер и содержание задач с учетом наличия источников криминалистической информации на месте пожара определяют информационную значимость данного следственного действия и его тактико-технические особенности.

¹ Статистические данные по пожарам, произошедшим на территории РК за 2019 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://data.egov.kz/datasets/view?index=ortter_men_olardyn_zardaptaryn (дата обращения: 14.05.2021).

² Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231#z1890> (дата обращения: 14.05.2021).

³ Мегорский Б. В. Методика установления причин пожаров: (Общие положения методики и основы пожарно-технической экспертизы). — М., 1966.

⁴ Качанов А. Я., Кабанов В. И. Расследование дел о пожарах. — М., 1987.

Искаков К. Д.,

*преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

К ПРОБЛЕМЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА ПРИ ПОДГОТОВКЕ СОТРУДНИКОВ ПОЛИЦИИ

В современных условиях одним из способов повышения эффективности обучения сотрудников служб и отделов органов внутренних дел, несомненно, является использование опыта деятельности правоохранительных органов иностранных государств. Иностранные правоохранительные органы имеют обширный опыт в полицейских действиях в различных критических ситуациях, для подавления преступных нарушений и общения с гражданами.

Как правило, методы, разработанные иностранными специалистами, представляют собой более эффективные алгоритмы действий правоохранительных органов, чем местные научные разработки.

Таким образом, введение иностранного опыта в деятельность МВД значительно повысит уровень профессиональной подготовки сотрудников полиции.

В любой критической ситуации, связанной с деятельностью полицейских, будь то чрезмерное применение силы или смерть на полицейском участке, лидеры сталкиваются с одним основным вопросом: «Был ли полицейский обучен так, как должен?». Правильно организованная подготовка полицейских не только значительно повышает силу и возможности всей системы органов внутренних дел, но и улучшает общественные отношения и уменьшает количество жалоб и жалоб на сотрудников полиции.

Уличные конфликты обычно решаются не индивидуальными героическими действиями, а навыками, приобретенными в результате динамического обучения, личностного роста и приобретенного опыта. Характер и содержание подготовки сотрудников полиции определяются их обязанностями в постоянно меняющихся и довольно враждебных условиях конкретной социально-политической и экономической среды.

Эти обязанности становятся еще более сложными, когда руководство МВД ставит перед полицейскими задачу «добиться больших результатов с меньшим количеством ресурсов». Хорошо продуманная программа обучения может действительно помочь в выполнении этой, казалось бы, невозможной задачи.

По мнению экспертов полиции США, модель обучения полиции должна основываться на 9 основных принципах, которые при синхронизации обеспечат более высокую производительность полиции и большую эффективность полиции в целом, а также более быстрый и полный успех, достижение поставленной цели и задач. Этими основными принципами являются:

1. Групповое обучение.

Деятельность полиции сегодня в большей степени зависит от деятельности полицейских групп, чем раньше. В общем, коллективные действия лежат в основе полицейской деятельности. Обучение также должно основываться на этом принципе, потому что в процессе группового обучения каждый член группы может быстрее и лучше приобрести необходимые знания и полезные навыки. Групповой подход помогает избежать излишней самоуверенности, которая часто возникает в специализированных отделах, таких как патрулирование, обследования и информационно-пропагандистская деятельность в общинах. Содержание учебной дисциплины должно быть максимально приближено к реальной деятельности и характеру взаимоотношений между членами научного коллектива — это поможет им выработать навыки взаимопомощи и поддержки, которых нельзя избежать в процессе обучения.

2. Учение через работу.

Эффективность полицейской подготовки часто измеряется эффективностью полицейской деятельности и уровнем выживания уличной полиции. Подготовительный процесс должен обеспечить их способность эффективно выполнять возложенные на них функции при любых обстоятельствах, включая кризисные ситуации. В ходе обучения на подсознание сотрудника полиции будут падать более полезные вещи, которые будут действовать быстрее и решительнее в подобных ситуациях, сводя к минимуму возможность неуверенности в себе и импровизации, что может привести как к личной, так и к человеческой травме или смерти.

3. Реализация соответствующих политик и процедур.

Полицейская подготовка должна быть всесторонней и охватывать все возможные области полицейской деятельности, а также все услуги, которые граждане могут ожидать от полиции. В противном случае в случае изменения требований отделы полиции, не обладающие достаточной гибкостью, рискуют потерять связь с жизнью. Если общение с людьми, умение владеть оружием и навыки самообороны будут и впредь составлять основу полицейской подготовки, то появятся новые современные дисциплины, такие как борьба с организованной преступностью и терроризмом.

4. Практико-ориентированный подход к обучению.

Необходимо научить новое поколение полицейских «думать», чтобы бросить вызов классическим методам обучения. Курс все чаще использует методы моделирования и учит умению делать выводы и принимать решения. Полицейским, как и представителям других «активных» профессий, лучше изучать материалы, максимально приближенные к реальности. Ситуации, симуляции, тематические исследования и живые события обеспечивают активную учебную среду, которая вызывает интерес и максимизирует участие в повседневной жизни полиции. Руководство полиции отвечает за планирование процесса подготовки полицейских для обеспечения всех этих условий.

5. Обучение должно быть конкурентным.

Строгая, реалистичная подготовка, требующая знаний и физических усилий, будет стимулировать энтузиазм полицейских. Учебная программа должна преодолеть очевидное противоречие между теорией и практикой и стремиться к уменьшению целостности и концепции. Преподавание должно быть прикладным, а не теоретическим. Он должен быть рассчитан на разные уровни слушателей (в зависимости от их опыта), а также должен быть долговечным и постоянно накапливаться.

6. Обучение должно обеспечивать уровень квалификации / профессионализма.

Подготовка полицейских должна проводиться заранее. Хорошо продуманные стратегии обучения должны воплощать в жизнь соответствующие концепции и навыки полиции и обеспечивать сотрудников полиции достаточным опытом и навыками для того, чтобы противостоять уличным вызовам и угрозам в соответствии с правовыми и этическими ценностями. Это должно позволить полиции в полной мере использовать современные технологии, повысить свой потенциал и уверенность в себе и подготовить их к будущим требованиям.

7. Использование современных технологических средств и приемов.

Полиция должна адаптироваться к потребностям 21 века. Ни одно ведомство не может решить свои проблемы в одиночку, а взаимодействие Министерства внутренних дел с другими правоохранительными органами является необходимым средством обеспечения современной деятельности и использования новых технологий и концепций. Это взаимодействие помогает привлекать внешние ресурсы для решения вопросов полицейской деятельности и подготовки полицейских кадров. Объединение ресурсов в значительной степени поможет ОВД обеспечить их деятельность.

8. Поддержание нормальной работы технических средств и оборудования.

При обучении сотрудников полиции нельзя забывать учить их оставаться в постоянной боевой готовности и распоряжаться техническими средствами обеспечения их деятельности. Компьютеры, патрульные машины, оружие и спецтехника — все это дорогостоящий ресурс, и его нелегко заменить.

Подготовка полицейских должна позволить им в полной мере использовать имеющееся техническое оборудование и оружие, поддерживать их работоспособность и обеспечивать своевременное профилактическое обслуживание.

9. Основная ответственность за подготовку полицейских возлагается на руководство полиции.

Руководство полиции должно рассматривать подготовку полицейских в качестве одного из главных приоритетов и должно служить основой для деятельности полиции в целом.

Рассмотрев основные принципы подготовки высококвалифицированных кадров для правоохранительной системы США, мы можем прийти к выводу, что эффективная реализация этих принципов при подготовке сотрудников ОВД в нашей стране позволит улучшить имеющуюся отечественную систему их профессиональной подготовки.

¹ Воспитательная работа с личным составом в системе МВД РФ: Учебн. / Под общ. ред. В. Я. Кикотя. — М., 2009.

² Кодексы поведения должностных лиц правоохранительных органов зарубежных стран: Учеб. пос. / Под ред. В. М. Кукушина. — М., 1997.

³ Кубышко В. Воспитательная работа в органах внутренних дел и пути ее комплексного реформирования // Профессional. — 2007. — № 6.

Кабжанов А. Т.,
заведующий кафедрой юридических дисциплин,
кандидат юридических наук, профессор
(Академия «Bolashaq», Республика Казахстан, г. Караганда)

ПРОБЛЕМЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ УГОЛОВНО-ПРАВОВЫХ РЕФОРМ

В этом году уже исполнилось шесть лет обновленному уголовному кодексу Республики Казахстан принятого 3 июля 2014 г. и вступившего в силу 1 января 2015 г. В этой связи считаем возможным провести некий анализ эффективности тех нововведений, которые с точки зрения разработчиков были актуальны и особо значимы для совершенствования национального уголовного законодательства.

Степень эффективности борьбы с преступностью находится, как известно, в прямой зависимости от устойчивости и целесообразности проводимой государством уголовно-правовой политики. В этом смысле глава государства Касым-Жомарт Токаев в своем Послании народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. «Казахстан в новой реальности: время действий»: «Важно обеспечить стабильность уголовного и уголовно-процессуального законодательства. Отметил о том, что частые корректировки законодательства отрицательно влияют на правоприменение и не позволяют наработать единообразную следственную и судебную практику»¹.

Как отмечает профессор С. М. Рахметов, за сравнительно небольшой период действия УК 1997 г. (1998 – 2015 гг.) в его редакцию были внесены изменения и дополнения 80 Законами Республики Казахстан. Сохранили первоначальную редакцию только 48 из 95 статей Общей части (50,5 %) и 27 из 298 статей Особенной части УК (9 %).

Не менее интенсивно подвергается изменениям и дополнениям действующий в настоящее время УК, принятый 16 июля 2014 г. За период с 2014 до 2 января 2021 г. принято 43 закона, которыми подверглись изменениям и дополнениям редакции 43 статей, что составляет 43,9 % от общего числа статей Общей части УК. Подверглись изменениям и дополнениям редакции 302 из 369 статей Особенной части УК, что составляет 81,8 % от общего числа статей Особенной части УК².

Обращаясь к статистике следует отметить о том, что в 2020 г. было зарегистрировано 162 763 уголовных правонарушения³. Потерпевшими по зарегистрированным уголовным правонарушениям признано 133 425 физических лиц, 5 013 юридических лиц⁴. Им причинен физический вплоть до причинения смерти, а также моральный и имущественный вред. Сумма установленного в 2020 г. имущественного ущерба по оконченным уголовным делам составила свыше 683 млрд 880 млн тенге⁵, по уголовным делам, находящимся в производстве, по которым прерваны сроки досудебного расследования — свыше 91 млрд 484 млн тенге⁶.

В свою очередь, одним из обязательных слагаемых обеспечения состояния устойчивости проведения уголовно-правовой политики принято признавать неукоснительное соблюдение принципов уголовного права. Которые, к сожалению, в УК РК не регламентированы самостоятельными нормами, как это сделано в Уголовном кодексе Российской Федерации, это не означает их отсутствие в отечественном уголовном праве.

В Концепция совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и законодательства об административных правонарушениях, характеризует особую важность установления и

соблюдения принципов уголовного права, профессор Ю. В. Голик пишет: «Задачи, стоящие перед уголовным правом, могут решаться только тогда, когда все участники правообеспечительного процесса соблюдают одни и те же принципы. Эти задачи ставит перед собой государство в сфере борьбы с преступностью. Уголовно-правовые принципы — это основополагающие, базовые установки и предписания, на которых зиждется все уголовное право»^{7, 22}. Принципам уголовного права принадлежит особое место в механизме уголовно-правового регулирования. Данные принципы, исходя из правовой природы, призваны обеспечивать внутреннюю согласованность, логическую стройность, качественную и эффективную реализацию задач уголовного права. Отмечаем, что осуществляемая сегодня в нашей стране правовая реформа предполагает наличие четких и объективно необходимых предписаний и, особенно, в области регулирования уголовно-правовых отношений. Такие предписания должны быть отражены в принципах. Особое внимание к принципам уголовного права в современный период связано с возрастающим количеством фактов их нарушений, преимущественно в правоприменительной практике. От соблюдения принципов уголовного права зависит качество уголовного законодательства, а также эффективность правоприменительной деятельности. Более того, нарушение данных принципов препятствует достижению задач уголовного законодательства по защите прав и свобод, законных интересов личности и организаций, а также по предупреждению уголовных правонарушений.

В рамках доктрины права система принципов получила разработку под углом зрения традиционно устоявшейся догмы, занявшей свое место в рамках фундаментальной составляющей теории и практики применения норм права. В частности, в теории права принципы рассматриваются в качестве руководящих идей, характеризующих содержание права, а также его назначение, сущностные основы и значимость для общества. По мнению профессора С. С. Алексеева, принципы права, выступающие именно как «правовые идеи могут быть охарактеризованы в качестве самой сути, центрального звена юридической организации (внутренней формы) правового материала — своего рода «стержня» юридических конструкций, «изюминки» того или иного структурного подразделения права — того, что в юридической науке нередко обозначается в виде «принципов отрасли», начал данной отрасли законодательства»^{8, 217}.

Таким образом, можно с определенной долей уверенности сказать, что в настоящее время назрела объективная необходимость внесения поправок в действующее уголовное законодательство нашей республики в плане констатации принципов уголовного закона и ужесточения мер ответственности и наказания за общественно опасные деяния, сопряженные с посягательством против близких виновному лиц. Разрешение этой проблемы возможно при условии обращения соответствующего внимания правотворческих органов государства на вопросы внесения предлагаемых в статье поправок в действующее уголовное законодательство в интересах дальнейшего повышения эффективности проводимой государством уголовной политики в стране⁹.

Вместе с тем следует определить тот факт, что как бы ученые не бились за строгое определение принципов уголовного права в уголовном кодексе, оно не нашло своего должного отражения.

Наиболее существенным нововведением УК РК 2015 г. было введение с учетом международного опыта двухзвенной системы уголовно наказуемых деяний, состоящей из преступлений и уголовных проступков, находящихся по степени общественной опасности на «стыке» административного правонарушения и преступления.

В их число включен ряд административных правонарушений, посягающих на личность, права несовершеннолетних, общественную безопасность и общественный порядок, а также преступления небольшой тяжести, за которые в настоящее время не применяется наказание в виде лишения свободы.

Всего предусматривалось 171 уголовный проступок, из них 58 составов из КоАП, 9 новых и 104 действующих состава преступлений небольшой тяжести.

Двухзвенная система уголовных правонарушений (проступков и преступлений) предусматривается уголовными кодексами Австрии, Албании, Германии, Голландии, Испании, Латвии, Литвы, Норвегии, Турции, Чехии.

За уголовные проступки предусматривается широкий спектр мягких видов наказаний, в первую очередь общественные и исправительные работы, а также минимальные сроки давности и отсутствие судимости.

Основным смыслом введения уголовного проступка в международной правоприменительной практике является быстрое разрешение правового конфликта, где нет необходимости вести расследование. Все уголовные деяния, которые не характеризуются тяжестью последствий, следует перевести в категорию проступка. Однако необходимость максимальной реализации принципов неотвратимости наказания и нулевой терпимости, согласно которым каждый гражданин, нарушивший требования за-

конодательства, должен понести соответствующее наказание вне зависимости от степени общественной опасности. Однако в полной мере данные принципы не соблюдаются по указанным правонарушениям после принятия новых кодексов. Процедура ведения досудебного расследования по уголовным проступкам необоснованно громоздкая, не наступает мгновенное наказание по уголовному правонарушению небольшой значимости. Еще Чезаре Беккариа в своем труде «О преступлениях и наказаниях» отметил, что за совершенные преступления сразу должна наступать ответственность. Тогда в сознании правонарушителя будет усматриваться связь между его преступлением и тут же наступившим наказанием. А когда преступление совершено, но ответственность наступает через определенное время, эта связь утрачивается. При расследовании уголовных проступков должна прослеживаться оперативная реакция государства в лице правоохранительных органов, однако в действующем законодательстве она отсутствует. Так, к примеру, семейный дебошир, устраивая семейные скандалы, сопровождающиеся нанесением побоев, иных телесных повреждений, остается безнаказанным, так как уголовное преследование по ст. ст. 108 – 110 УК РК относится к частному обвинению и супруга, являющаяся потерпевшей по указанным составам уголовных проступков, узнав о значительной сумме штрафа, отказывается от претензий к своему обидчику, так как данный штраф ляжет бременем на всю семью.

Однако в нашей стране после включения данного института в законодательство возникли определенные сложности по его применению. Как показывает правоприменительная практика и правовая статистика, с момента принятия Уголовного кодекса РК некоторые нормы Особенной части УК РК, относящиеся к категории уголовных проступков, не находят практического применения. Иными словами, в деятельности практических работников органов внутренних дел и судов возникли определенные сложности по ведению дел по уголовным проступкам.

Данную проблему отметил председатель Верховного Суда РК К. Мами. По его словам, «статистика показывает, что четверть из этих статей вообще не работает — по ним не поступило в суды ни одного дела, хотя за год судами рассмотрено 16 845 дел по другим составам уголовного проступка. Полагаю, что тема целесообразности введения понятия «уголовные проступки» и в целом этот вопрос требуют дополнительного обсуждения — нужен ли нам такой широкий перечень уголовных проступков»¹⁰.

Внесенные коррективы и в преступления против личности, в частности, в гл. 1 УК была включена ст. 108 «Умышленное причинение легкого вреда здоровью», которая перенесена из КоАП РК. При этом хотелось бы акцентировать внимание на том, что ранее в УК РК 1997 г. указанное деяние было в числе преступлений. К примеру, деяние, предусмотренное ст. 108 УК «Умышленное причинение легкого вреда здоровью» было исключено из УК РК Законом РК от 18 января 2011 г. № 393-IV. Изложенное свидетельствует о криминализации отдельных административных правонарушений путем перевода их в число уголовных проступков.

Уголовные проступки в соответствии со ст. 10 УК РК не представляют большой общественной опасности. На сегодня отмечается высокий процент отказа заявителей от частного обвинения на момент передачи материалов уголовного дела из органа уголовного преследования в суд (в том числе по причине очевидной сложности судопроизводственной процедуры).

Большинство дел об уголовных проступках прекращаются, поскольку производство по ним усложнено. Каждое пятое уголовное дело возвращается прокурором на дополнительное расследование.

Как утверждают группа ученых специалистов в области уголовно-процессуального права во главе с профессором А. Н. Ахпановым «Проведенный нами анализ норм ст. 190 и гл. 55 УПК РК в сравнении дает основание для вывода о том, что новеллы не упростили, а усложнили процессуальную форму (порядок) досудебного расследования в сравнении с ранее действовавшим институтом ускоренного досудебного производства. Отличие между обычным и ускоренным дознанием и следствием только в сроках расследования, при этом у следователя (дознателя) сохраняется такой же объем работы и количество процессуальных документов»¹¹.

Таким образом следует признать о том, что двухзвенная система уголовных правонарушений является достаточно малоэффективной и вызывает множество проблем в рамках досудебного расследования.

Следующими наиболее крупными новеллами УК РК образца 2015 г. являются такие нормы, как из санкций 45 статей исключаются конфискации имущества как вид дополнительного наказания.

Что касается конфискации имущества по УК РК ранее это понятие было только дополнительным наказанием, но теперь впервые применяется также по решению суда как мера уголовно-правового воздействия.

Пункт 1 ст. 48 определяет ее как «принудительное безвозмездное изъятие и обращение в собственность государства имущества, находящегося в собственности осужденного, добытого преступным

путем либо приобретенного на средства, добытые преступным путем, а также имущества, являющегося орудием или средством совершения уголовного правонарушения».

Одним из актуальных проблем конфискации имущества в доход государства является то, что прокурорам требуется доказать, что конкретный объект собственности обвиняемого имеет отношение к преступлению, за которое его судят.

В этой связи сложно представить особое рвение лиц, осуществляющих досудебное расследование, при отсутствии четких механизмов разрешения проблемных вопросов, связанных с собственностью или имуществом, в особенности оформленных на третьих лиц.

Вместе с тем наряду с проблемными аспектами УК РК 2015 г. следует отметить и положительные аспекты. Так, ужесточается ответственность за коррупционные преступления. Пожизненный запрет на право занимать определенные должности лицам, осужденным за совершение коррупционных преступлений и усилены санкции за взяточничество это оправдано и справедливо.

Помимо этого, ужесточение санкции за преступления против несовершеннолетних, пожизненный запрет на право заниматься деятельностью, связанной с работой с детьми, осужденным за преступления сексуального характера в отношении малолетних. Вероятно, не столь гуманно, но оправдано.

Так называемые экономически преступники полностью возместившие причиненный ущерб, не лишаются свободы.

Также ужесточение ответственности за проявление экстремизма и терроризма, распространение радикальных идеологий, в частности, с использованием новых технологий, следует признать как единственный эффективный способ противодействия подобным преступлениям.

¹ Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий». 1 сентября 2020 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения: 19.05.2021).

² Рахметов С. М. Основные этапы развития уголовного законодательства Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33417649 (дата обращения: 19.05.2021).

³ Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Форма отчета № 1-М. Раздел 1. Сведения о зарегистрированных уголовных правонарушениях (за 12 месяцев 2020 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://data.egov.kz> (дата обращения: 19.05.2021).

⁴ Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Раздел 3. Сведения о потерпевших (по правонарушениям) (ст. 71 УПК). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://data.egov.kz> (дата обращения: 19.05.2021).

⁵ Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Раздел 4. Сведения об установленной сумме материального ущерба и его возмещаемости по оконченным уголовным делам. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://data.egov.kz> (дата обращения: 19.05.2021).

⁶ Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Раздел 4-1. Сведения об установленной сумме материального ущерба и его возмещаемости по уголовным делам, находящимся в производстве, по которым прерваны сроки досудебного расследования (за 12 месяцев 2020 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://data.egov.kz> (дата обращения: 19.05.2021).

⁷ Философия уголовного права / Сост., ред., вступ. ст. Ю. В. Голика; отв. ред. И. В. Елисеев, И. Ю. Козлихин]. — СПб., 2004.

⁸ Алексеев С. С. Восхождение к праву // Соб. соч. в 10 т. — М., 2010. Т. 6.

⁹ Нуртаев Р. Т. Актуальные проблемы соблюдения принципов уголовного права // Вестн. Ин-та законодат. РК. 2017. № 1 (46). С. 128 – 136. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-soblyudeniya-principov-ugolovnogo-prava/viewer> (дата обращения: 19.05.2021).

¹⁰ Жакимова А. Проступок — еще не преступление. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4818466-prostupok-eshhe-ne-prestuplenie-a.html> (дата обращения: 19.05.2021).

¹¹ Ахпанов А. Н., Тукиев А. С., Казиев З. Г. Уголовное досудебное производство в РК: тренд институциональных преобразований. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33899409 (дата обращения: 19.05.2021).

Каирбекова А. А.,

қылмыстық процесс кафедрасының оқытушысы, полиция подполковнигі

СОТТА КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН АДАМАҒА ҚАТЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТІ ҚАРАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кәмелетке толмаған күдіктінің, айыпталушының, сотталушының, жәбірленушінің және куәнің қылмыстық іс бойынша процеске қатысуы барысында жасының ерекшеліктеріне, құқықтық жағдайына үлкен көлемде мән беріледі. Кәмелет жасқа толмаған құқық бұзушылардың психикасы мен жасының ерекшеліктерін ескере отырып, Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы 1985 жылы «Пекиндік Ереже» деген атаумен белгілі «Кәмелеттік жасқа» толмағандарға қатысты сот төрелігін

жүзеге асыруға байланысты Біріккен Ұлттар Ұйымының минималды стандарттарының ережелерін бекітті. Ол әрбір елдің заңдарында ескерілуі тиіс және істерді тергеу және сотта талқылау барысында қолданылуы керек. Осыған сәйкес Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексінің 11-бөлімі 56-тарауындағы нормалары кәмелет жасқа толмағандардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға, сотта іс жүргізудің тәрбиелік ықпал етуін қамтамасыз етуге бағытталған және кәмелеттік жасқа толмағандардың істері бойынша іс жүргізуде қолданылатын ерекше ережелерді көздейді. Бұл нормалар қылмыс жасаған сәтте 18 жасқа толмаған адамдардың істерінде қолданылады.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын лауазымды тұлға кәмелетке толмағандардың істері бойынша іс жүргізген кезде:

- жасына көз жеткізуге тиіс (жасы, туылған жылы, күні, айы). Кәмелет жасқа толмаған тергелушінің жасын анықтаған кезде туу туралы куәлікпен немесе төлқұжатпен растаған жөн. Бұл фактіні анықтау тұлғаны қандай қылмыстық жауапкершілікке тарту және қандай жаза шарасын қолдану туралы мәселелерді дұрыс шешу үшін аса көп септігін тигізеді.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық істері бойынша заңды өкілдің іске қатысуына келетін болсақ, кәмелетке толмаған күдіктінің, айыпталушының ата-анасы, жақын туыстары, олар болмаған кезде қорғаншылық және қамқоршылық органы өкілдері заңды өкіл ретінде іске қатыса алады және де қатысуға міндетті. Кәмелетке толмаған адамның ата-анасының екеуі де іске заңды өкіл ретінде қатыса алады, алайда ата-анасының екеуі де бір мезгілде болған кезде тергеу әрекетіне тек біреуі ғана қатыстырылады. Егер іске ата-анасы, жақын туыстары қорғаушы ретінде қатысып отырған жағдайда бір мезгілде заңды өкіл болып қатыса алмайды. Заңды өкіл кәмелетке толмағаннан күдікті ретінде алғаш жауап алынған сәттен бастап процеске тергеушінің қаулысы негізінде қатыстырылады. Заңды өкілге іске заңды өкіл ретінде жіберілер алдында Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексінің 537-бабы 3-бөлігіндегі құқықтары түсіндіріледі. Тәжірибеде кәмелетке толмағандардың қылмыстық істері бойынша тергеу әрекетіне күдіктінің заңды өкілі ретінде ата-анасының біреуі қатыстырылған кезде қиындықтар болып жатады. Мысал келтіре кетсек, тергеу әрекетіне заңды өкіл ретінде ата-анасының біреуі қатысып жатқан кезде анасының немесе әкесінің баласы үшін ашуға булығып сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның әрбір сөзінен кінәрат іздеп тергеу әрекетіне кедергі келтіріп жататын жағдайлар көптеп кездеседі. Осындай жағдайлар орын алған кезде Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексінің 537-бабы 5-бөлігіне сәйкес басқа заңды өкіл уәжді қаулы шығару арқылы ауыстырылуы мүмкін.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2020 жылғы 24 қаңтардағы № 1 «Бұлтартпау шараларын санкциялаудың кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысына сәйкес кәмелетке толмаған күдіктіге, айыпталушыға бұлтартпау шарасын қолданудың ересек күдікті, айыпталушыларға қолдануына қарағанда, біршама ерекшеліктері бар. Кәмелетке толмаған күдіктіге, айыпталушыға бұлтартпау шарасы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың ауырлық дәрежесіне қарай таңдалады. Мысалы, Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексінің 541-бабының 1-бөлігіне сәйкес кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары бойынша қылмыстық теріс қылық, онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасады деп күдік келтірілетін, айыпталатын кәмелетке толмағандарға күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылмайды. Оның орнына:

1. Ешқайда кетпеу және тиісті мінез-құлқы туралы қолхат.
2. Кәмелетке толмаған адамды қарауға ұстауға беру.
3. Үйқамақ түріндегі бұлтартпау шаралары қолданылуы мүмкін.

Ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасады деп күдік келтірілетін, айыпталатын кәмелетке толмағанға қарсы бұлтартпау шарасының түрін таңдаған кезде Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексінің 138-бабында көрсетілген мән-жайлардан бөлек кәмелетке толмаған адамның өмір сүру жағдайы, тәрбиеленуі, жасы мен зияткерлік ерік жігерлік және психикалық даму ережесін, мінезі мен темпераментіне, кәмелетке толмағанға ересек адамдардың басқа кәмелетке толмағандардың ықпалы, психикасының бұзылуының бар-жоғы және басқа да жеке басын объективті сипаттайтын мән-жайлар ескерілуге жатады. Кәмелетке толмаған күдікті, айыпталушы қоғамға қауіпті екенін дәлелдейтін деректер болса, күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылады. Алайда күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылған кәмелетке толмаған күдікті, айыпталушы ересектерден бөлек ұсталады. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары бойынша бұлтартпау шарасын қолданудың тағы бір ерекшелігі күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын 6 айдан артық мерзімге ұзартуға жол берілмейді. Кәмелетке толмағандардың ұстап алынғаны, оларға күзетпен ұстау түріндегі шара таңдалғаны немесе күзетпен

ұстау мерзімінің ұзартылғаны туралы оның ата-анасы немесе олардың басқа заңды өкілдері дереу хабардар етіледі.

Тергеу әрекеттеріне педагог және психологті қатыстырудың сот талқылауында үлкен рөл атқаратыны бәрімізге белгілі. Он алты жасқа толмаған және осы жасқа толған бірақ психикалық дамуында емшіліктері бар күдіктінің, айыпталушының, сотталушының қатысуымен жүргізілген тергеу әрекеттеріне педагогті немесе психологті қатыстыру міндетті болып келеді. Ал он төрт жасқа дейінгі куәдан немесе жәбірленушіден жауап алуға педагог немесе психолог сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның қалауы бойынша қатыстырылады, негізінде кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары туралы істерге педагог немесе психологті міндетті түрде қатыстыру қажет. Себебі ол қылмыстық істің сот талқылауы барысында кемшіліктер туындауына алып келетін бірден бір мән-жайлардың бірі болып табылады.

- Ең алдымен кәмелетке толмағанның қылмыстық істері бойынша күдіктіге, айыпталушыға кешенді сот медициналық сараптама міндетті түрде тағайындалады. Кәмелетке толмаған күдіктінің, айыпталушының өз әрекеттеріне есеп беру және іс бойынша анықталған жағдайларда өз әрекеттерін игеру қабілетін, олардың есінің дұрыстығын жоққа шығармайтын психикасының бұзылуы бар немесе жоқ екенін айқындау мақсатында психологиялық психиатриялық сот-сараптамасын жүргізу міндетті болып табылады. Бұл сараптамаларды жасатпаудың салдары қылмыстық істің сот талқылауы барысында өз құндылығын жоғалтуына әкеп соғады. Сот-медициналық сараптамасын тағайындаған сәтте:

- психикалық аурулармен ауыратындығы;
- ой-өрісінің даму қабілеті және мән-жайды толық немесе жартылай қабылдауы;
- қылмыс жасау уақытында қандай жағдайда болғандығы, сонымен қатар қылмыс жасағаннан кейінгі жағдайы;
- жасы кәмелетке толмаған адаммен тергеу әрекеттерін жүргізуге болады ма деген секілді мән-жайларды анықтау үшін тағайындалады.

Жауап алуға келер болсақ. Кәмелет жасқа толмаған адам жасаған қылмыстық құқық бұзушылық туралы істер бойынша күдіктіден, айыпталушыдан, сотталушыдан, жәбірленушіден, куәдан жауап алған кезде қорғаушы мен заңды өкіл қатысады. Кәмелетке толмаған күдіктіден, айыпталушыдан, сотталушыдан жауап алған кезде Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексінің 216 және 367-баптарында көзделген тәртіппен жауап алынады. Жауап алу тәуліктің күндізгі уақытында жүргізіледі және үзіліссіз 2 сағаттан артық, күніне 4 сағаттан артық жауап алуға жол берілмейді, егер кәмелетке толмағанның анық шаршағаны белгілі болса, жауап алу сол уақытта тоқтатылады.

Егер тергеу судьясы кәмелетке толмағандардың сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында айғақтарын сақтауға қойған болса, сот отырысына шақыру және жауап алу жүргізілмейді.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары туралы істер бойынша сот талқылауының өзіндік ерекшеліктері бар. Кәмелетке толмаған адамға қатысты істерді кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар қарайды. Соттың кәмелетке толмаған баламен сұхбаты жауап алуға қарағанда достық әңгімелесуге жақын. Кәмелетке толмағандардың істерінде мынадай ерешеліктер сақталады.

1. Істі талқылау жариялылықты шектеу жағдайларында жүргізіледі. Себебі бұл жерде баланың беделі маңызды болып табылады.

2. Сот отырысына қорғаушының қатысуы міндетті, сот кәмелетке толмаған сотталушының қорғаушыдан бас тартуын қабылдай алмайды.

3. Заңды өкілдері қатысады және олардың келісімі бойынша кәмелетке толмаған адамның өмір сүру және тәрбиелену жағдайы туралы куә ретінде жауап алынуы мүмкін, қажет болған жағдайда ауыстырылуы мүмкін.

4. Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексінде көзделген жағдайларда сот отырысына педагог, психолог, ал қажет болған жағдайларда психиатр қорғаншылық және қамқоршылық органдарының өкілдері, кәмелетке толмаған адам оқыған немесе жұмыс істеген ұжымдардан өкілдер қатысады.

Сот талқылауы барысында кәмелетке толмаған сотталушыға әсер етуі мүмкін мән-жайларды зерттеу үшін қаулының негізінде сот отырысының залынан шығарылып жіберіледі. Қайта келген соң кәмелетке толмаған сотталушыға ол болмаған кездегі талқылаудың мазмұнын қажетті көлемде хабарлайды және сотталушыға өзі болмаған кездегі жауап алынған адамдарға сұрақ қоюға мүмкіндік береді.

Статистикаға көз жүгірте кетсек, кәмелетке толмағандардың жасайтын қылмыстарының басым көпшілігі ұрлау, тонау, қарақшылық сияқты қылмыстар болып келеді. Яғни мүлікке қарсы қылмыстар. Қылмыстың нысаны ретінде, көбінесе, ұялы телефондар, ойын компьютерлері, ақша, киім-кешектер

болады. Кәмелетке толмағандар бұндай қылмыстарды, көбінесе, екі үш адам болып, топ болып жасап жәбірленушіге күш көрсетіп немесе күш көрсетемін деп қорқытып жасағандықтан, олардың әрекеттері ауыр қылмыс ретінде дәрежеленеді.

Кәмелетке толмағандардың қылмысқа баруының негізгі себептері отбасының нашарлығы, жасөспірімдердің белгілі бір іспен шұғылданбауы, тұрмыстық және материалдық сипаттағы проблемалар, ата-аналары мен оқу орындарының тиісті бақылау орнатпауы болып отыр. Жоғарыда атап өткендей, кәмелетке толмағанның өмір сүру және тәрбиелену жағдайын, зияткерлік ерік-жігерін және психикалық даму дәрежесін, мінез-құлқын, кәмелетке толмағанға ересек адамдар мен басқа да кәмелетке толмағандардың ықпалын анықтаған кәмелетке толмағанға жаза тағайындаған сәтте дұрыс шара қолдануға үлкен септігін тигізеді.

Сол себепті кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары туралы істер бойынша іс жүргізуде кемшіліктерді болдырмау мақсатында жоғарыда аталғандардың негізінде процесс барысына өте кең көлемде мән беру қажет.

Карабаева А. Г.,

магистрант

*(Кокшетауский университет им. Абая Мырзахметова,
Республика Казахстан)*

ДАЛЬНЕЙШЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НОРМ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ПОХИЩЕНИИ ЧЕЛОВЕКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В современных условиях развития общества в борьбе с преступностью главной проблемой является отсутствием единообразия в доктринальных и, как следствие, в законодательных подходах к определению сути преступления торговли людьми, отграничения от смежных составов.

Как пишет Бекмагамбетов А. Б.: «Все это закономерно вызывает разночтения в доктринальной характеристике феномена торговли людьми, отсутствие унификации в законотворчестве в формулировании признаков, проблемы правильной квалификации деяний, связанных с торговлей людьми»¹.

Необходимо отметить, что наряду с существующими мерами в борьбе с торговлей людьми, надо констатировать тот факт о недостаточности существующих мер противодействия торговле людьми, что предопределяет необходимость поиска наиболее оптимальных, современных и своевременных законодательных и правоприменительных инструментов.

Нам необходимо обратиться к статистическим данным Генеральной прокуратуры РК.

В 2016 г. в Казахстане было зарегистрировано всего уголовных правонарушений в ЕРДР — 37 964 случаев, из них преступлений — 32692, проступков — 527. В 2016 г. в Казахстане было зарегистрировано в ЕРДР по ст. 125 УК РК (Похищение человека) — 17 случаев, в 2017 г. — 22 случая, в 2018 г. — 10 случаев. В 2019 г. — 4 случая².

Необходимо отметить, в эти данные не включены информация о тех лицах, которые не заявили о исчезновении человека. Надо сказать о латентности данного преступления.

Статья 125 УК РК (Похищение человека) расположена в главе 1 («Уголовные правонарушения против личности»).

Надо отметить, что в диспозиции ч. 1 ст. 125 УК РК³ не дано законодательного определения «похищение человека».

По части второй данной статьи усилена ответственность за то же деяние, совершенное: группой лиц по предварительному сговору; неоднократно ;с применением насилия, опасного для жизни или здоровья; с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия; в отношении заведомо несовершеннолетнего; в отношении женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности; в отношении двух или более лиц; из корыстных побуждений; лицом с использованием своего служебного положения; с фальсификацией, сокрытием либо уничтожением документов, удостоверяющих личность потерпевшего.

Особо квалифицирующими признаками этой статьи являются: преступная группа; те же деяния если они совершены с целью эксплуатации похищенного (похищенной); повлекли по неосторожности смерть потерпевшего или иные тяжкие последствия.

Согласно примечания данной статьи лицо, добровольно освободившее похищенного (похищенную), освобождается от уголовной ответственности, если в его действиях не содержится состава иного преступления³.

Следует заметить, что в юридической литературе имеются различные определения «похищения человека».

Есть государства где законодатель ввел законодательное определение похищения человека.

Например, в уголовном законе Республики Беларусь дается легальное определение понятия похищения человека.

Так, согласно ч. 1 ст. 182 УК Беларуси «Похищение человека» — это тайное, открытое, путем обмана или злоупотребления доверием, или соединенное с насилием или с угрозой его применения, или иными формами принуждения противоправное завладение лицом при отсутствии признаков преступления, предусмотренного ст. 291 настоящего Кодекса (захват заложника), которое наказывается лишением свободы на срок от пяти до семи лет с конфискацией имущества или без конфискации⁴.

Квалифицирующими признаками ст. 182 УК Беларуси являются такие же, как и в ст. 125 УК РК, кроме действий, совершенных в целях эксплуатации либо сопровождавшееся мучениями или истязанием. В УК РК отсутствуют указанные квалифицирующие признаки.

В статье 182 УК Беларуси указаны действия, предусмотренные ч. ч. 1 или 2 настоящей статьи, повлекшие по неосторожности смерть потерпевшего, либо причинение тяжких телесных повреждений, либо иные тяжкие последствия или совершенные организованной группой.

Законодатель данной страны не закрепил в ст. 182 УК институт освобождения от уголовной ответственности за похищение человека, как это сделал казахстанский законодатель.

Представляет научный интерес предложения о том, чтобы ввести новый Закон «О противодействии торговле людьми».

По мнению Бекмагамбетова А. Б., вышеизложенное обуславливает необходимость проведения междисциплинарных научных разработок в части формирования оптимального категориально-понятийного аппарата: «преступность, связанная с торговлей людьми» (криминологическая классификация и характеристика), «преступления, связанные с торговлей людьми» (уголовно-правовая таксономия или систематика), изучение правовой природы и генетических структурно-функциональных связей) с дальнейшим выходом на многоуровневую систему законодательного инструментария противодействия¹.

Мы присоединяемся к точке зрения ученых, которые пишут, что в рамках уголовного законодательства актуализируется вопрос систематизации в пределах существующей структуры Особой части перечня преступлений, связанных с торговлей людьми по аналогии с группами «террористических», «экстремистских», «коррупционных» преступлений.

¹ Бекмагамбетов А. Б. Структурные элементы политики противодействия преступности, связанной с торговлей людьми. — СПб., 2018.

² Статистическая отчетность Генеральной прокуратуры РК за 2016 – 2020 гг.

³ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 30.12.2020 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 19.05.2021).

⁴ Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-З. — Минск, 2016.

Кемпиров Д. С.,

преподаватель-методист

факультета профессиональной подготовки, капитан полиции;

Букреев М. В.,

старший преподаватель-методист

факультета профессиональной подготовки, майор полиции

(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Юриспруденция развивается многие столетия и совершенствуется по сей день. Благодаря этому современное общество живет в правовом государстве, где закон принимается в установленном порядке, каждый имеет права и обязанности, соблюдение которых необходимо.

Процесс развития юридической науки сложен и неоднозначен. Она прошла огромный путь, чтобы достичь новейшего состояния. Безусловно, профессиональное юридическое образование является частью правовой культуры общества и страны в целом.

Импульсом к развитию отечественной юриспруденции послужила потребность общества и государства в справедливом праве, которое могло бы обеспечить стабильный правовой порядок и его защиту.

После распада СССР в декабре 1991 г. Казахстан стал независимым государством. С 1992 г. начинается развитие частного образования. Разрешение создавать частные вузы с достаточно упрощенным порядком получения лицензии для их открытия, в условиях массового желания населения дать детям высшее образование, привело в первой половине 1990-х гг. к созданию многочисленных новых вузов¹.

Массовое открытие частных вузов и их филиалов в середине 1990-х гг. объяснялось рядом причин: либеральной политикой молодого государства; отсутствием опыта в сфере частного образования и его регулирования; осознанием руководством страны необходимости сокращения государственных социальных расходов; большим количеством лиц, желающих создать собственные вузы; повышенным спросом на получение высшего образования после жесткой конкурсной системы для выпускников школ в советский период; лоббизмом чиновников, коррупционными проявлениями и т. д.

В значительной части вузов, независимо от профиля, даже в сельскохозяйственных, технологических и т. д., были созданы юридические факультеты. Только в Алматы в начале XXI в. действовало около 25 юридических вузов, факультетов, филиалов других вузов, которые осуществляли подготовку юристов. Всего же в Казахстане подготовку юристов вели более 100 вузов, факультетов и филиалов. Нередко в областных центрах, в которых ранее никогда не готовили юристов и не было профессиональных преподавателей-юристов, создавалось несколько юридических факультетов, филиалов вузов².

К сожалению, качество подготовки во многих частных и региональных государственных вузах было низким. Престиж и оплата труда преподавателей в сфере образования и науки снизились. Министерство образования и науки (МОН) РК было вынуждено принять комплекс мер по наведению порядка в системе высшего образования, в том числе юридического. Перед Казахстаном встала задача не количественного, а качественного роста высшего образования.

Первым казахом, защитившим магистерскую диссертацию по праву в Санкт-Петербургском университете до 1917 г., стал Ж. Акпаев. В начале XX в. в Казахстане формируются и затем быстро развиваются профессиональная юридическая наука, научные учреждения, высшие юридические учебные заведения, растет число ученых-юристов. Институционализация научных исследований Казахстана совпала с деятельностью первого государственного юридического института Народного комиссариата юстиции СССР, созданного в Алма-Ате в годы второй мировой войны. В 1942 г. по инициативе московских ученых в Алма-Ате была организована секция по изучению истории государства и права, в 1945 г. в составе Казахского филиала АН СССР создан Сектор права, его руководителем назначен Т. М. Культелеев³. С этого момента началось развитие академической юридической науки в Казахстане.

Многие ученые-юристы принимали участие в законотворческом процессе. При этом они не всегда имели возможность повлиять на принципиальные вопросы, далеко не всё, что хотели, могли вписать в законопроекты. Решающее слово оставалось за партийно-государственным аппаратом. Тем не менее, роль казахстанских ученых-юристов, особенно по менее политизированному гражданскому праву, была достаточно велика и не сводилась к технико-юридическому оформлению принимаемых решений.

В новых условиях инициативные научные исследования развиваются более раскрепощенно и активнее. В то же время огромная сфера деятельности государственных органов по подготовке законодательства и его применению постоянно требует совершенствования, поиска новых решений, адаптации к изменившимся общественным условиям, разработки оптимальных моделей взаимодействия государственных органов, общества и государства. Необходима система крупных (возможно, государственных) научных институтов для исследования национального, сравнительного и международного права, интеллектуальной юридической поддержки и обеспечения научных основ деятельности государственных органов, повышения ее экономичности и эффективности, проведения опережающих практику научных исследований. Назрела потребность объединения разрозненных ведомственных незначительных НИИ в более сильные и работоспособные институты, способные своевременно выработать качественную интеллектуальную продукцию, обеспечивающую более эффективное правовое регулирование в масштабах общества в целом. Поэтому в будущем можно прогнозировать создание более мощных правовых государственных и частных институтов для исследования прикладных и более перспективных юридических проблем².

В период глубоких реформ конца XX – нач. XXI вв. ученые-юристы Казахстана оказались наиболее востребованными, некоторые из них занимали высокие государственные должности, активно уча-

ствовавали в строительстве независимого государства (Н. М. Абдиров, Т. К. Аймухамбетов, Н. И. Акуев, Ж. Н. Байшев, М. Т. Баймаханов, С. Ф. Бычкова, С. З. Зиманов, К. А. Колпаков, А. К. Котов, В. А. Малиновский, К. А. Маами, Б. А. Мухамеджанов, М. С. Нарикбаев, А. М. Нурмагамбетов, И. И. Рогов, С. С. Сартаев, З. Л. Федотова, Н. А. Шайкенов и др.)⁴.

Ученые-юристы Казахстана активно участвуют в законотворческой работе, являются членами различных научно-консультативных, экспертных государственных советов и комиссий при всех высших государственных органах. Ценным направлением их деятельности для разьяснения смысловых оттенков норм права и применения законодательства является научное комментирование кодексов, законов. В этом направлении наиболее активно работали профессора И. Ш. Борчашвили, А. Г. Диденко, М. Ч. Когамов, Е. Н. Нурғалиева, М. К. Сулейменов и др.

В последние десятилетия в казахстанской науке появилось большое количество работ, в которых авторы рассматривают проблемы становления истории юридического науки и образования.

Каждый из них внес особый вклад в ее формирование и совершенствование. В настоящее время юриспруденция также далека от идеала. Для решения ее актуальных проблем необходимо достаточное количество времени и внимание со стороны государства. Вместе с тем для современных отечественных юридической науки и образования характерны интенсивные процессы интеграции в мировое культурное и образовательное сообщество.

¹ Нарикбаев М. С., Ударцев С. Ф. Высшее юридическое образование в Казахстане в XXI веке: реформы, проблемы и перспективы: Сб. ст. / Сост. С. Ф. Ударцев. — Астана, 2014.

² Фукс С. Л. Очерки истории государства и права казахов в XVIII и первой половине XIX в. / Под общ. ред. С. Ф. Ударцева / Предисл. С. Ф. Ударцев и Н. О. Дулатбеков (на рус. и каз. яз.). — Астана, 2008.

³ Культелеев Т. М. Уголовное обычное право казахов (с момента присоединения Казахстана к России до установления Советской власти). — Алма-Ата, 1955. В последние годы вышло три переиздания данной книги. См. также: Алимжан К. А. Т. М. Культелеев — член Верховного суда Казахской ССР (по архиву Верховного Суда) // Право и государство. — 2015. — № 1. — С. 46 – 50.

⁴ Ударцев С. Ф. Учителя и коллеги. Из истории юридической мысли Казахстана XX – начала XXI вв.: Очерки и воспоминания. — Алматы, 2011.

Кеңес З. М.,

магистрант

(Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті)

ЗАҢГЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІ ЖАЙЫНДА

Тілдік қарым-қатынас — адамның өзге адаммен өзара жақын қарым-қатынас, өзара іс-әрекет жағдайындағы тұрмыстық әрекеті. Адамдар тілдесім үдерісінде түрлі ақпаратпен алмасадy, ой, идея және сезімімен (эмоциясымен) бөліседі, соның арқасында адамдар арасында белгілі бір іскерлік мақсатты түрдегі нәтижеге жетуге бағытталған өзара қарым-қатынас және өзара ықпалдасудың белгіленген түрі қалыптасадy¹.

Адамның сөйлеу (тіл) мәдениеті оның сөйлеу кезінде айқын және анық байқалады. Адам туралы алғашқы пікір, негізінен, оның әріптесімен сөйлесу кезіндегі сөйлеу мәнеріне байланысты қалыптасадy. Сондықтан ішкі істер қызметкерінің негізгі міндетінің бірі — адамдарға тәрбиелік жағынан ықпал ету болып табыладy және сөйлеу мәнері де үлкен мәнге ие боладy. Сөйлеудің жоғары мәдениеті — тілдік құралдар арқылы өз ойын анық, дұрыс және бейнелі түрде жеткізе білу. Және ол әртүрлі жағдайда тапқырлықпен өз ойын жеткізу болып табыладy. Сөйлеу (тіл) мәдениеті адамды әртүрлі міндетті норма мен ережені ұстануды міндеттейді. Оған мыналар жатады:

а) мазмұндылық — айтылатын ойды ойластырып ақпарат беру және баяндалатын ойдан артық сөйлему;

ә) қисындылық — баяндалатын ойдың мазмұны бір ойдың төңірегінде негізделген, тізбектелген болуы тиіс. Қисындылық — дәлелдеу мен сендірудің негізі;

б) дәлелділік — әңгімелесушіге ойдың мазмұны ақиқат, дәлелі қисынды, түсінікті болуы тиіс және оның шынайы өмірде бар екеніне күмән келтірмейтіндей объективті түрде жеткізу керек;

в) сендірушілік — әңгімелесушіні сендіре білу қабілеті. Бұл сенім оның санасына нық орнығу үшін әңгімелесушінің психологиялық ерекшелігін ескеру керек және өз ойыңызды айқын мысалмен жеткізген дұрыс;

г) анықтық — әрбір сөйлем айқын және түсінікті болуы шарт. Өте жылдам сөйлеу қабылдауды қиындатады, ал өте баяу сөйлеу адамды жалықтырып жібереді; мінгірлеп, сөз мәнерін сақтамай сөйлеу негізгі ойды бұзып, түсініксіз етіп жіберуі де мүмкін;

д) түсініктілік — әңгіме барысында әңгімелесушіге түсінікті терминдер мен сөздерді қолдану. Басқа тілдің сөздерін және сирек қолданылатын сөздер мен сөз оралымын қолданбаған дұрыс; дөрекі сөздер мен жаргондық сипаты бар сөздерді қолдануға болмайды.

Сонымен, сөйлеу (тіл) мәдениеті — бұл белгілі бір жағдаяттағы тілдесімде қазіргі тілдік норма мен сөйлеу әдебін сақтай отырып, қойылған коммуникативтік мақсатқа анағұрлым тиімді қол жеткізуді қамтамасыз ететін тілдік құралды таңдау мен ұйымдастыру.

Тіл мәдениетінің негізгі компонентіне дұрыстық, дәлдік, тіл байлығы, ықшамдылық, нақтылық, анықтық, орнықтылық және эмоционалды (бейнелілік) т. б. жатады.

Ішкі істер органы саласындағы қызметкердің тіл мәдениеті жайында ерекше сөз қозғау не үшін қажет?

1. Заңгер мамандығы тек жоғары адамгершілік қасиетті ғана емес, сонымен қатар жан-жақты жалпы терең білімді де қажет етеді. Әйгілі заңгер А. Ф. Кони: «Заңгердің жалпылама білімі арнайы алған кәсіби білімінен бұрын қызмет етеді»^{2, 128}, — деп атап көрсетеді.

2. Заңгер тілдесушімен құпия түрде әңгімелесуші кейпінде жиі болатындықтан, бұл жағдай оның мәдениетінің жоғары деңгейде болуын талап етеді. Ол әрбір нақты жағдайға байланысты қажетті сөйлеу мәнерін (тонын) және өз ойын сауатты түрде жеткізе білуі керек.

3. Әрбір заңгер, соның ішінде орган басшысы да құқықтық, адамгершілік білімнің үгіт-насихатшысы ретінде көпшілік ортасында шешен сөйлей білуі тиіс.

4. Көпшілік алдында сөйлей және баяндай білу, тілді жақсы меңгеру заңгердің ертеден келе жатқан айрықша сапасын білдіреді.

5. Тіл — құрал, оның көмегімен бар ойымызды жабдықтаймыз және жеткіземіз. Тіл — заңгердің кәсіби қаруы. Заңгер үшін сөйлеу (тіл) мәдениеті — бүгінде өте өзекті және практикалық қажеттілігі жағынан зәру мәселе.

Сөйлеу (тіл) мәдениеті талабының жалпылама жиынтығы қызметкердің сыртқы бейнесінің келесі бір жағдайына сай келеді:

*** «Киіміңе қарап қарсы алады, ақылына қарап шығарып салады» деген белгілі даналық сөз баршамызға мәлім. Бұл тұрғыдан қарағанда, сырт-әлпетіңізге, киіміңізге қарап сіздің қандай екеніңізді байқауға болады. Кейде адамның сырт бейнесіне қарап, оның қандайда бір деңгейде мәдениетті жан (ұқыптылығынан бастап эстетикалық талғамына дейін) екенін байқауға болады. Бірақ ақылдылықты көрсететін де уақыттың келмеуі мүмкін.

*** Қажетсіз, орынсыз, паразит сөздерден арылу керек. Полиция қызметкерлері көбіне «ну», «значит», «вот», «понимаете», «блин» т. б. сол сияқты орыс тілінен енген кірме сөздерді қолданады. Әр тіркес сайын осы сөздерді қайталайды. Бұл, әрине, сөйлеу мәдениетін жақсартпайды, керісінше, сөз мәнерін бұзады.

*** Заңгердің «қылмыс әлемінің» қылмыстылығымен айналысу үшін олардың арго-жаргон сөздерін білгені дұрыс, бірақ олардың тілінде сөйлеу бұл өз беделін сол адамдардың деңгейіне дейін түсірумен, тіпті өзін-өзі қорлаумен тең.

*** Заңгердің сөйлеу мәнерінің дұрыстығы — тілдесушінің сендіре білу мен оған деген сыйластық құрмет білдірудің құралы. Байсалдылық танытып, бір сарында тілдеспей, керісінше, ашуланып, күйгелектеніп, айқайлап сөйлеу тілдесіп отырған адамға жаман әсер етіп қана қоймайды, өзіне қарсы шығуға әкеп соқтырады.

*** Адам неғұрлым мәдениетті болса, соғұрлым тілдік қоры бай болады. Бір ғана ұғымды немесе затты әртүрлі сөздер белгілейді.

*** Қандай жағдайда болсын, ПО қызметкерлерінің тәртібі мен іс-әрекетінің басты қағидасын ешқашан ұмытпауы қажет: қауіпсіздік пен тыныштық сақшылары ретінде құрылған бұл қызмет түрі адамдардың қоғамдық ой-пікірі мен моральдық бағасына ие болуы тиіс. ПО қызметкерлерінің кәсіби ар-намысы қашанда жоғары тұруы тиіс.

Қорытындылай келе, көпшілік қабылдаған тілдесім қағидасын мысалға келтіреміз:

- аз да, көп те емес, ақпаратты дұрыс жеткізу үшін нақты сөйлеу;

- тақырыптан ауытқымау;

- мағынаны екіұшты емес, ойды анық, анық жеткізе шынайы сөйлеу (көп адам сөзін анық, айқын жеткізбейді);

- тілдесушінің сөзін сыйлап, сыпайы сөйлеу.

Іс жүзінде көбіне осы қағида сақталмай жатады. Әйтпесе, тілдесім барысында дөрекілік, арсыздық, қатты ашулану, өз ойын толық жеткізе алмау сияқты т. б. мәселе болмаған болар еді.

Тіл адам баласының пікір алысу, қарым-қатынас жасау қажетін өтейтін ең басты құралы болғандықтан, оны жасаушы, пайдаланушы қоғам ол құралды шындай түсуді қарастырады. Өйткені қоғам өмірінің биік шыңға көтерілуі оның тіл мәдениетіне де ықпалын тигізеді³.

Тіл мәдениеті — тілдік тәсілдің ширау, жетілу дәрежесі. Құқық саласында бұл — ішкі істер органдары қызметкерлерінің тіл қолдануындағы ізеттілік, сауаттылық қана емес, тілдік тәсілді фонетикалық, орфографиялық, орфоэпиялық, грамматикалық, стильдік құбылысты ұқыпты, дұрыс қолдану дағдысы.

¹ Н. Уәлиұлы. Сөз мәдениеті. — Алматы, 1985.

² Кони А. Ф. Собрание сочинений. Том 3. Судебные речи. — М., 1997.

³ Р. Сыздықова. Сөз сазы (сөзді дұрыс айту нормалары). — Алматы, 1983.

Коржумбаев К. Ж.,

магистрант

*(Центрально-Казахстанская академия,
Республика Казахстан, г. Караганда)*

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ КАК ПРАВОВАЯ КАТЕГОРИЯ

Образование, обладая ценностными характеристиками и являясь составной частью социально-культурной сферы, выполняет роль мотивированного фактора в получении знаний и определенной специальности. Реализовать получение образования можно путем закрепления прав, установления правовых, экономических гарантий в этой сфере и осуществления эффективного управления различными типами учебных заведений, независимо от форм собственности. Образование — важнейший фактор воздействия на социальные процессы, поскольку, с одной стороны, способствует усвоению передовых технологий, с другой — формирует систему ценностных ориентаций.

Во всем мире стремятся усовершенствовать, модернизовать систему образования, чтобы она, как можно лучше, отвечала требованиям сегодняшнего дня.

В различных государствах преобразования проводятся по-разному, с учетом специфики потребностей, уровня развития страны, национальных традиций, образования, но общим является:

- демократизация образования;
- повышение его фундаментальности;
- гуманизация и гуманитаризация.

Конституция Республики Казахстан гарантирует своим гражданами право на бесплатное среднее образование в государственных учебных заведениях, причем оно является обязательным¹. Право на бесплатное высшее образование может быть реализовано на конкурсной основе. За последние годы в поддержку реформ, проводимых в области образования, сделаны крупные шаги. Сохранен и расширен образовательный потенциал страны; реформирована структура и система образования; разработаны и введены общеобразовательные стандарты для всех его ступней; определены цели, содержание структуры содержания, структура учреждений, их экономический фундамент. Государственные вузы получили экономическую самостоятельность. Формирование контингента студентов высших учебных заведений осуществляется путем централизованного тестирования абитуриентов для получения государственных образовательных грантов и кредитов. Развивается негосударственный сектор. Создан рынок образовательных услуг, который, как и любой рынок, развивается по законам конкуренции.

В последние годы во всем мире, в частности в странах СНГ, много внимания уделяется изучению зарубежного опыта в области образования. В бывшем СССР был издан ряд монографий и опубликовано много статей с описанием зарубежного опыта в области образования, в которых исследуются все этапы становления образования от глубокой древности до сегодняшних дней, рассматриваются все уровни образовательного процесса, от дошкольного воспитания до докторантуры.

В различных странах мира системе образования уделяется разное внимание, но чем выше уровень экономического развития, государства, тем больше выделяется ассигнований на эту сферу человеческой деятельности. Например, США расходуют на образование свыше 8 % валового национального продукта, Япония — 6,5 %, Великобритания — 5 %. Во всех странах мира главной задачей системы образования, записанной в преамбуле законов в области образования, является воспитание гармонично развитого субъекта общества, удовлетворение потребностей личности и общества в обретении всесторонних знаний. Система образования в зарубежных странах имеет большое разнообразие всех сторон жизни и деятельности, форм и структур учебных заведений. В большинстве стран принята обязательность образования, т. е. обязанность детей соответствующего возраста посещать школы и

получить необходимый минимум знаний. Во многих странах уровень обязательности образования ограничивается неполным средним образованием (7 – 9 классов). Но в некоторых странах этот уровень выше. Например, в Великобритании обязательным является полное среднее образование со сроком обучения 11 лет, в Бельгии — 12 лет. В демократических странах мира имеется дошкольное воспитание детей в детских учреждениях. В одних странах в дошкольные учреждения детей определяют с 3-х летнего, в других — с более раннего или позднего возраста^{2, 14}. Но их посещение во всех странах не является обязательным. Различна и стоимость содержания детей в них. В одних государствах это полностью оплачивает государство, в других — родители. В отдельных странах имеются частные или семейные пансионы для детей дошкольного возраста^{3, 9}.

Высшая школа зарубежных стран формировалась в течение многих, иногда и сотен лет. Для качественного улучшения системы образования в последние десятилетия в ряде стран по инициативе правительств были проведены реформы в области образования в свете требований современного уровня развития мирового сообщества и достижений науки и техники. Реформам подверглись все уровни системы образования, в первую очередь высшее и послевузовское. Высшей школе за рубежом отведена роль аккумуляции, развития и распространения знаний, культурно-воспитательная и просветительская миссия. Выполняя социальные, экономические и гуманистические дела, высшая школа может содержаться за счет государственных бюджетов, средств крупных корпораций и отдельных лиц. Поэтому деятельность высшей школы находится под контролем как государства и его органов власти, так и общественности, представителей бизнеса.

Преобразования в казахстанской образовательной системе успешно идут по следующим направлениям:

- ликвидация монополий на образование;
- внедрение новаторских и авторских систем;
- введение новых курсов, освоение которых поможет молодому поколению адаптироваться к новым политическим и экономическим условиям;
- переосмысление большинства курсов общеобязательной школьной программы, прежде всего гуманитарных и социально-политических.

Сфера образования включает следующие виды отношений, регулируемых образовательным правом:

- конституционные. Конституция устанавливает право каждого человека на образование;
- педагогические. Отношения по воспитанию и обучению;
- трудовые. Возникают между образовательным учреждением (работодателем) и наемным работником;
- управленческие. Между образовательным учреждением и органом управления образованием, государственным органом;
- имущественные. Между работниками образовательных отношений, работодателем и наемным работником, образовательным учреждением и другими организациями, гражданами;
- между педагогическими работниками и государством, обучающимися (их законными представителями) и государством по установлению социальных преференций;
- семейные отношения. Между родителями и детьми по поводу обучения. В настоящее время законодательно предусмотрено домашнее (или семейное образование). В этом случае педагогами ребенка могут быть сами родители;
- финансовые. Между учредителем и образовательным учреждением, государством и образовательным учреждением, органами управления образованием.

Образование в нашей стране осуществляется в соответствии с законодательством Республики Казахстан и нормами международного права. Специфика отношений в области образования отражается на регулирующих их законодательных актах и составляющих их нормах права.

При этом содержание образования ориентировано на:

- обеспечение самоопределения личности, создание условий для ее самореализации;
- развитие общества;
- укрепление и совершенствование правового государства.

Содержание образования должно обеспечивать:

- адекватный мировому уровень общей и профессиональной культуры общества;
- формирование у обучающегося адекватной современному уровню знаний и образовательной программы (ступени обучения) картины мира;
- интеграцию личности в национальную и мировую культуру;

- формирование человека и гражданина, интегрированного в современное общество и нацеленного на его совершенствование;
- воспроизводство и развитие кадрового потенциала общества.

Содержание образования должно содействовать взаимопониманию и сотрудничеству между людьми, народами независимо от расовой, национальной, этнической, религиозной и социальной принадлежности; учитывать разнообразие мировоззренческих подходов; способствовать реализации права обучающихся на свободный выбор мнений и убеждений.

Закон удовлетворяет стремление образовательных учреждений к самостоятельности. Важными характеристиками закона являются уважение прав всех участников образовательного процесса, гарантии реализации прав личности на получение образования соответствующего уровня, автономия организаций образования.

Организационной основой в области образования является «Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016 – 2019 годы», которая определяет стратегию развития системы образования и меры по ее реализации с учетом национально-культурных, социально-экономических, экологических, демографических факторов. Главная цель Программы — развитие системы образования в интересах формирования гармонично развитой, социально активной, творческой личности и в качестве одного из факторов экономического и социального прогресса общества на основе провозглашенного государством приоритета образования^{4, 8}.

¹ Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г.) (с изм. и доп. по сост. на 23.03.2019 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 (дата обращения: 14.05.2021).

² Сырых В. М. Введение в теорию образовательного права: Учебн. для юрид. вузов. Изд. 3-е. — М., 2002.

³ Денисов П. А. Понятие института юридической ответственности и его юридическая природа. — Тольятти, 2006.

⁴ Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2016 – 2019 годы» от 1 марта 2016 г. № 205. Утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 29 октября 2018 г. № 781. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205> (дата обращения: 14.05.2021).

Корниенко В. В.,

*доцент кафедры криминалистики, судебной экспертологии
и домедицинской подготовки, кандидат юридических наук
(Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина)*

ОСОБЕННОСТИ ДЕЙСТВИЙ СЛЕДСТВЕННО-ОПЕРАТИВНОЙ ГРУППЫ В ПОМЕЩЕНИИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА

При расследовании экономических преступлений, совершаемых с использованием банков, следователю приходится проводить отдельные следственные действия в помещениях банковских учреждений. Прежде всего это касается проведения осмотра документов, компьютеров и программного оборудования; обыска и изъятия отчетной финансовой документации; проведения допросов и опросов на месте происшествия и т. д. Практика показывает, что при проведении отдельных процессуальных действий случаются факты потери ценных источников доказательств, следов преступных действий и т. д. Это вызвано прежде всего недостатками организационно-тактического характера при подготовке и проведении следственных действий. Рассмотрим коротко деятельность следственно-оперативной группы в финансовых учреждениях с целями оптимального распределения сил и времени при сборе доказательств, а также успешного документирования преступной деятельности.

К проведению отдельных следственных действий рекомендуется привлекать специалистов в банковской сфере, информационных технологий, бухгалтерского учета. Следователь, как руководитель группы, должен заранее подготовиться к проведению процессуальных действий в помещении коммерческого банка, в том числе иметь все необходимые законные основания и разрешения. Готовясь к проведению тактической операции (например, с одновременным задержанием подозреваемых лиц в банке), необходимо тщательно изучить его территориальное расположение; определить, в каком помещении находится банк (во встроеном, пристроенном, отдельно стоящем здании), изучить все входы-выходы (основные и запасные), количество и место нахождения пунктов обмена валют; четко определить расположение внутренних помещений банка: хранилища; специальной кассы; кассы пересчета; вечерней кассы; операционного зала; центра автоматизированной обработки информации (компьютерного центра-сервера, архивирования); помещений, где находятся индивидуальные сейфы для хранения ценностей; кабинет управляющего банком, главного бухгалтера (знать, в каких кабинете-

тах работают компьютеры, включенные в сеть); подсобных помещений, особенно помещений перед хранилищами (их надо осматривать тщательно), складских помещений.

Прибыв на место, перед началом процессуальных действий в банке, следовательно необходимо:

- 1) изучить план помещения банка, сравнив его с расположением всех внутренних кабинетов;
- 2) при необходимости обеспечить охрану основных и запасных входов и выходов;
- 3) ознакомиться с документами, определяющими организационную структуру банка, положением об управлении (отделы), приказом о распределении обязанностей между руководством, лицензией на осуществление операций, выданной центральным банком-лицензиатом;
- 4) обеспечить присутствие должностных лиц банка, а в отдельных случаях — присутствие представителей центрального банка.

Особого внимания требует осмотр управления (отдела) автоматизации. Он является подразделением, соединенным с расчетной палатой центрального банка, в нем учитываются все расходные операции банка. Руководителю следственно-оперативной группы рекомендуется хорошо знать компьютерную программу, которую использует банк в своей работе. Следует обратить внимание на работу главного компьютера, который контролирует все операции банка. Расходные операции клиентов, как правило, осуществляются после обеда, а днем активно работают денежные ресурсы фиктивных фирм.

Во время проведения следственных действий необходимо:

- 1) обеспечить присутствие работников на своих рабочих местах (не допускать ухода с рабочего места ни одного из работников без разрешения следователя);
- 2) осуществлять тщательный контроль за кассирами (буквально, за движениями рук, местом нахождения их личных вещей (сумок) и т. д.);
- 3) контролировать действия сотрудников центра автоматизированной обработки информации, не допуская осуществление операций в момент проведения следственных действий, а также всех, работающих за компьютерами, включенных в сеть;
- 4) осмотреть помещение банка на предмет выявления компьютерной техники, которая может «незаконно» работать от имени фиктивной фирмы;
- 5) наблюдать за связью, потому что работник банка может по телефону дать команду о списании средств с любого счета банковского учреждения или предприятия;
- 6) обеспечить наружное наблюдение за банком (окнами) и внутреннюю охрану основного и запасного входа-выхода, обеспечивая только вход желающих в банк;
- 7) в ходе осмотра помещений операционного зала можно обнаружить распечатки фиктивных фирм по следующим признакам: фирмы с большими оборотами, которые начали работать в течение последнего времени (от 1 – 3 дней до 2 – 3 месяцев). После установления личностей директора и главного бухгалтера этих фирм определить соответствие данных, находящихся в банке, по данным адресного бюро (не были ли ранее утеряны или похищены документы, предъявленные при открытии счета). Проверить, находится ли фирма по юридическому адресу в соответствии с банковскими документами;
- 8) в случае возникновения подозрения немедленно решить вопрос о прекращении движения безналичных средств в части проведения расходных операций на счетах банка (текущих, расчетных, депозитных; в национальной и иностранной валюте) одновременно по всем подразделениям. Для этого могут потребоваться дополнительные процессуальные решения (санкции).

Приостановление движения безналичных денежных средств по части расходных операций даст возможность проведения проверки и выявления наличия всех денежных средств банка и предприятий (действительных и фиктивных), которые обслуживаются в данном банке. В таком случае у руководства банка не будет возможности в присутствии проверяющих лиц провести операции, подгоняя таким образом «баланс» наличия ресурсов банка и вывести из него средства фиктивных фирм.

Представленные выше рекомендации по проведению следственных действий в помещении банка, безусловно, не являются исчерпывающими. Они составили анализ наиболее частых просчетов и ошибок в действии правоохранительных органов. Алгоритм действий сотрудников следственно-оперативной группы должен быть четко спланирован, отвечать целям проверки коммерческого банка, которые направлены на сбор доказательной и оперативной (ориентирующей) информации.

Қуанбаева С. Т.,
*білім беру сапасын мониторингілеу және бақылау (бағалау)
бөлімшесінің аға оқытушы-әдіскері, полиция майоры;*
Кабдуева Г. Г.,
*жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы
(Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

**ҮЛГЕРІМГЕ АРАЛЫҚ БАҚЫЛАУ ЖҮРГІЗУ ПРОЦЕСІНДЕ
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясында оқу үлгеріміне ағымдағы және аралық бақылауды ұйымдастыру және жүзеге асыру сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы іске асыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, мемлекеттік қызметшілердің парасаттылығын сақтау нормалары, ашықтық және академиялық адалдық қағидағтарына негізделеді.

Кәсіби даярлық факультетінің курсанттарына емтихан сессиясын өткізуге сыртқы мониторингті жүзеге асыру үшін басшылықтың рұқсатымен Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің (сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет) Қарағанды облысы бойынша департаменті жанындағы арнайы мониторингтік топтың қызметкері Тұңғатов Рүстем Қазбекұлы шақырылды.

Сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне талдау жүргізу, емтихандарды өткізуді ұйымдастыруды жақсарту, Академиядағы білім беру қызметтерінің сапасын жақсарту мақсатында білім беру сапасын мониторингілеу және бақылау (бағалау) бөлімшесі 2020 – 2021 оқу жылының қысқы емтихан сессиясын аяқтау бойынша кәсіби даярлық факультетінің 1 – 4 курс курсанттарына сауалнама жүргізді.

Сауалнамаға 746 курсант қатысып, 12 сұраққа жауап беру ұсынылды. Сауалнама барысында келесі мәліметтер алынды:

1. Сіз өзіңізді үлгерімі бойынша қандай курсанттар тобына жатқызасыз?

Күшті — 278

Орташа — 467

Әлсіз — 1.

2. Сіз барлық пәндер бойынша жеткілікті білім аламын деп ойлайсыз ба?

Иә — 682

Жоқ — 38

Жауап беруге қиналамын — 26.

3. Сізге емтихан тапсырар алдында психологтің көмегі қажет пе?

Иә, қажет — 33

Жоқ, қажет емес — 713.

4. Сіз емтиханда өткен материалға кірмеген таныс емес сұрақтармен жиі кездесесіз бе?

Иә, жиі (2 реттен артық) — 59

Иә, бірақ сирек (2 реттен кем)

Жоқ, мұндай сұрақтар болған жоқ — 389.

5. Емтиханға дайындық кезінде сізді не қанағаттандырмайды?

Дайындау үшін қысқа мерзім — 181

Материалдың жеткіліксіздігі — 67

Дәріс материалдарының күрделілігі — 24

Барлығы қанағаттандырады — 421

Өзіндік жалқаулық — 53.

6. Емтихандарға дайындалу кезінде сіз нені көп қолданасыз?

Академия кітапханасын — 91

Сабақ уақытында алынған материалдарды — 502

Интернет ресурстарын — 149

Басқа — 14.

7. Академияда «білім беру қызметтері» — бір пәнді «тапсыру» қанша тұрады?

Тегін — 737

Басқа мүмкіндік (құнын көрсетіңіз) — 6

5 000 теңгеге дейін — 2

5 000 теңгеден артық — 1.

8. Академияда «білім беру қызметтері» — «сессияны тапсыру» қанша тұрады?

Тегін — 737

Басқа мүмкіндік (құнын көрсетіңіз) — 7

5 000 теңгеге дейін — 2

10 000 теңгеден артық — 0.

9. Неге Сіз пара беруге мәжбүр болдыңыз, бұл қандай себептерге байланысты болды?

Оқытушы мәжбүр етті — 1

Емтиханға дайындалуға уақыт болмады — 2

Оң баға алу өте маңызды болды — 2

Мен пара беріп көрмедім — 733

Басқа (себебін көрсетіңіз) — 8.

10. Сіз қалай емтихан тапсырасыз?

Өзім — 741

Пара — 0

Басқа (шпаргалка) — 5

Делдал (оқытушымен, оқытушы-әдіскермен, бағдарламалаушымен) (қажеттінің астын сызу керек) — 0.

11. Академияның оқытушысына/ қызметкеріне пара қалай аударылады?

Взвод командирі арқылы — 2

Бейресми көшбасшылар арқылы (курсанттар қатарынан) — 1

Курстық офицерлер арқылы — 0

Таныс оқытушылар арқылы — 0

Жеке өзі — 1

Ақшалай аударым — 1

Мен пара бермеймін — 736

Жауап беруге қиналамын — 5.

12. Аталған пікірлердің қайсысымен келісесіз?

Егер курсант шынымен жақсы оқыса, онда ол парасыз өтеді — 704

Сессияны парасыз өткізуге болмайды — 3

Басқа (кейде бұл қажет) — 39.

Академияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті одан әрі нығайту мақсатында мыналарды ұсынамыз:

- оқу корпусарында және казармаларда «сенім жәшіктерін» орнату (білім алушылардың шағымдары мен ұсыныстары үшін);

- дәріс залдарын, оқу аудиторияларын және компьютерлік сыныптарды бейнекамералармен жабдықтау;

- оқу корпусарының холлдарында Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері министрлігінің Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл ұлттық бюросының сенім телефоны, Академияның сенім телефоны, Академия бастығының блогі көрсетілген ақпараттық стендтер орналастыру;

- білім алушылармен кездесулер өткізу кезінде сыбайлас жемқорлық көріністерінің алдын алу мәселелерін түсіндіру.

Қудешев Р. А.,

*докторант факультета послевузовского образования, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

**РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАСИЛЬСТВЕННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ
ПРОТИВ ЗАКОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ВЛАСТИ
В СФЕРЕ ПОРЯДКА УПРАВЛЕНИЯ**

Анализ казахского обычного права позволяет говорить о том, что казахское феодальное общество состояло из двух основных классов: класса феодалов и класса феодально-зависимых людей. В состав класса феодалов входили ханы, султаны, би, батыры, баи, мурзы и верхушка мусульманского верховенства — ходжи^{1,47}.

В силу некоторых специфических черт экономического базиса и политической надстройки казахского феодального общества в казахском обычном праве не успело выработаться и утвердиться общее понятие преступления против порядка управления. Появление норм, предусматривающих ответственность за преступления против порядка управления, в казахском праве можно отнести с некоторой оговоркой к XIX в.

Казахское обычное право строго охраняло звание султана. Например, если даже без намерения на совершение преступления рядовой человек присвоит себе это звание его подвергали наказанию от 15 до 30 ударов нагайкой^{2, 28}.

По закону Тауке хана за убийство султана, ходжи виновного наказывали в семь раз строже, чем за убийство рядового мужчины. Статья 67 Сборника казахского адата 1824 г. гласит: «Ежели кто ходжу убьет до смерти, тот и вся волость платит родственникам убитого штраф такой, как платится за убийство простых семи человек, если не заплатят, то ближайшие — из той волости убийцы родственников семь человек повесить, в том числе и самого убийцу»^{1, 308}.

К началу XIX в. в казахском обычном праве появляются специальные нормы предусматривающие уголовную ответственность за посягательства на честь представителей родовой знати. Так, в Сборнике казахского адата 1824 г., в отличие от закона Тауке, предусматривается ответственность за обиду словами или действиями, нанесенную биям. За обиду и оскорбление биев виновный подвергался айыпу (штрафу) в размере от одного халата до одного тогуза^{3, 12}.

Поскольку Казахстан находился в составе Советского Союза, положения и нормы против законной деятельности представителей власти, в сфере порядка управления были зарегистрированы соответственно на его территории.

В этой связи представляется интересным рассмотреть более подробно историю Российского законодательства в области преступлений против законной деятельности представителей власти в сфере порядка управления, явившуюся впоследствии нормативной базой для создания советского, а в дальнейшем и казахстанского законодательства, а также законодательства стран СНГ.

Отсчет нового времени в России начался сразу после Октябрьской революции 1917 г. В этот период шел процесс активного формирования советского уголовного законодательства. Учитывая сложность политической обстановки в стране, постановление ВЦИК «О подсудности революционных трибуналов» от 6 октября 1918 г. отнесло деяния, посягающие на порядок управления, к контрреволюционным преступлениям против основ конституционного строя. В этот период был принят еще ряд декретов, устанавливавших ответственность за посягательства на порядок управления. Несмотря на существующие декреты, советская власть стремилась упорядочить уголовное законодательство, что отразилось впоследствии в Уголовном кодексе РСФСР 1922 г., в статье которого под преступлением против порядка управления признается «всякое деяние, направленное к нарушению правильного функционирования подчиненных органов управления или народного хозяйства, сопряженное с сопротивлением или неповиновением законам Советской власти, с препятствованием деятельности ее органов и иными действиями, вызывающими ослабление силы и авторитета власти»^{4, 12}.

Понятие «преступление против порядка управления» впервые было закреплено на законодательном уровне, что свидетельствует об исключительно важном значении борьбы с преступлениями против государственной власти в этот период. УК РСФСР 1922 г. предусматривал 30 статей об ответственности за посягательства против порядка управления, которые были размещены в разделе 2 «Государственные преступления». Необходимо отметить, что в уголовном законодательстве впервые выделяются преступления против законной деятельности представителей власти, такие как: публичное оскорбление отдельных представителей власти при исполнении ими своих служебных обязанностей (ст. 88), сопротивление отдельных граждан представителям власти при исполнении ими возложенных на них законом обязанностей, или принуждение к выполнению явно незаконных действий (ст. 86 УК РСФСР)^{4, 15–16}.

Анализ статей УК РСФСР позволяет констатировать, что преступления против порядка управления включали достаточно большое количество посягательств, которые в настоящем уголовном законодательстве посягают на иные объекты, такие как интересы правосудия (побег из-под стражи или места заключения), сферу экономической деятельности (изготовление или сбыт поддельных денег), общественную безопасность (бандитизм) и др.

УК РСФСР 1922 г. действовал до принятия нового Уголовного кодекса 1926 г., в основу которого были положены Основные начала уголовного законодательства СССР и союзных республик 1924 г.

Структура главы, предусматривающей преступления против порядка управления УК РСФСР 1926 г. значительно не изменилась. Согласно ст. 59.1 под преступлением против порядка управления признавалось «всякое действие, которое, не будучи направлено непосредственно к свержению Совет-

ской власти и рабоче-крестьянского правительства, тем не менее приводит к нарушению правильной деятельности органов управления или народного хозяйства и сопряжено с сопротивлением органам власти и препятствием их деятельности, вызывающими ослабление силы и авторитета власти».

Сравнительный анализ понятий преступления против порядка управления по УК РСФСР 1922 г. и УК РСФСР 1926 г. позволяет констатировать, что в Уголовном кодексе 1926 г. законодатель уточняет, что ответственность за посягательства против порядка управления наступает за деяния, которые непосредственно не направлены на свержение Советской власти и рабоче-крестьянского правительства. Количество статей против порядка управления, предусмотренных в УК РСФСР 1926 г., значительно увеличилось. Глава II «Преступления против порядка управления» расширилась за счет таких статей, как: способствование переходу государственной границы без соответствующего разрешения (ст. 59¹), отказ от выполнения повинностей или производства работ, имеющих общегосударственное значение (ст. 61), нарушение правил, установленных для учета военнообязанных (ст. 64) и др.^{5, 41}

22 июля 1959 г. был принят Уголовный кодекс Казахской ССР, этот день стал первым этапом развития уголовного законодательства в истории Казахской Советской Социалистической Республики. Преступления против порядка управления были объединены в главе седьмой, в которой предусматривались новые составы преступлений: сопротивление представителю власти (ст. 171), сопротивление работнику органов внутренних дел, военнослужащему или народному дружиннику (ст. 171-1), оскорбление представителя власти (ст. 172), оскорбление работника милиции или народного дружинника (ст. 172-1), угроза или насилие в отношении должностных лиц, общественных работников или граждан, выполняющих общественный долг (ст. 173)^{6, 116}.

С приобретением независимости и переходом Республики Казахстан на рыночные отношения в свете реализации «Программы правовой реформы» 1994 г. и в связи с принятием Конституции Республики Казахстан 1995 г. возникла экстренная необходимость в разработке нового Уголовного кодекса Республики Казахстан.

16 июля 1997 г. Республика Казахстан приняла первый Уголовный кодекс, который вступил в законную силу с 1 января 1998 г. В главе 14 были предусмотрены «Преступления против порядка управления», где в защиту представителя власти были предусмотрены две нормы: его оскорбление (ст. 320) и применение в отношении него насилия (ст. 321). Следует отметить, что в УК РК 1997 г. отсутствовал специальный состав, предусматривающий ответственность за посягательство на жизнь представителя власти. Действия лиц, совершивших посягательство на жизнь представителя власти, квалифицировались по п. «б» ч. 2 ст. 96 «убийство лица или его близких в связи с осуществлением данным лицом служебной деятельности либо выполнением профессионального или общественного долга».

В соответствии с поручением Главы государства и с учетом положений Концепции правовой политики на 2010 – 2020 годы, а также международных стандартов и принципов, разработан новый Уголовный кодекс РК, который подписан Президентом РК 3 июля 2014 г. и введен в действие с 1 января 2015 г.

«Уголовные правонарушения против порядка управления» сосредоточены в 16 главе, где предусмотрены такие составы, как: оскорбление представителя власти (ст. 378), неповиновение представителю власти (ст. 379), применение насилия в отношении него (ст. 380). Понятие представителя власти предусмотрено в п. 9 ст. 3 УК РК, представитель власти это лицо, находящееся на государственной службе, наделенное в установленном законом Республики Казахстан порядке распорядительными полномочиями в отношении лиц, не находящихся от него в служебной зависимости, в том числе сотрудник правоохранительного или специального государственного органа, органа военной полиции, военнослужащий, участвующий в обеспечении общественного порядка»^{7, 21}.

В связи с участвовавшими случаями посягательства на сотрудников правоохранительных, специальных государственных органов, военнослужащих, государственных инспекторов по охране животного мира, инспекторов специализированной организации по охране животного мира, егерей Законом РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной системы» от 3 июля 2017 г. была введена статья 380-1 за посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря.

Законом РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и усиления защиты прав личности» от 27 декабря 2019 г. введена уголовная ответственность за при-

менение насилия в отношении государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря (ст. 380-2).

При сравнении норм, предусматривающих ответственность за преступления против представителей власти, Казахской ССР с нормами уголовного законодательства Республики Казахстан необходимо отметить, что в УК КазССР 1959 г. потерпевшими являлись представитель власти, работник органов внутренних дел, военнослужащий, народный дружинник, должностное лицо, общественный работник, гражданин, выполняющий общественный долг. В УК РК, 2014 г. круг потерпевших здесь расширен: представитель власти, сотрудник правоохранительных органов, сотрудник специальных государственных органов, военнослужащий, государственный инспектор по охране животного мира, инспектор специализированной организации по охране животного мира, егеря или их близкие.

На наш взгляд, УК РК 2014 г. в ст. ст. 380-1, 380-2 логично взял под уголовно-правовую охрану государственных инспекторов по охране животного мира, инспекторов специализированной организации по охране животного мира, егерей и их близких наравне с защищаемыми с сотрудниками правоохранительных органов, специальных государственных органов.

Положительным моментом является широкий перечень квалифицирующих и особо квалифицирующих признаков рассматриваемых норм. В УК Казахской ССР 1959 г. квалифицирующие признаки в вышеуказанных нормах не предусматривались.

Развитие норм об ответственности за преступления против порядка управления проходило медленно и поэтапно. Условно можно выделить три основных этапа:

- становление первых норм об ответственности за государственные преступления со времен существования казахского обычного права;

- развитие норм об ответственности за преступления против порядка управления и становление советского уголовного законодательства с введения в действие УК РСФСР 1922 г. до принятия и действия УК Казахской ССР 1959 г. В данный период уже существовало понимание сущности преступлений против порядка управления. Однако в главе, предусматривающей указанные нормы, было сосредоточено слишком большое количество статей, различных по характеру и степени общественной опасности. Это позволяет сделать вывод о том, что законодатель в период развития советского уголовного права не имел четкого представления о непосредственном объекте преступления;

- с введения в действие Уголовных кодексов РК 1997 г., 2014 г. и до настоящего времени. В этот период образуется четкая система составов уголовных правонарушений против порядка управления, которая с учетом некоторых изменений и дополнений действует до настоящего времени.

¹ Культелеев Т. М. Уголовное обычное право казахов / Отв. ред. д-р юрид. наук Н. О. Дулатбеков. — Караганды, 2004.

² Загряжский Г. Юридический обычай киргиз. Материалы для статистики Туркестанского края. Вып. IV, 1876.

³ Сборник казахского адата, 1824. Ст. ст. 25, 26.

⁴ Уголовный кодекс РСФСР, 1922. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: pravo.by/upload/pdf/krim-pravo/UK_RSFSR_1922_goda.pdf (дата обращения: 06.05.2021).

⁵ Уголовный кодекс РСФСР, 1926. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://ru.wikisource.org/wiki_05.03.1926 (дата обращения: 06.05.2021).

⁶ Уголовный кодекс Казахской ССР, 1959. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/index/docs/dt=1959-> (дата обращения: 06.05.2021).

⁷ Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практ. пос. — Алматы, 2021.

Культаев Б. Т.,

доцент кафедры физической подготовки,

*заслуженный тренер Республики Казахстан по рукопашному бою, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

ПРИНЦИПЫ И ТАКТИКА РУКОПАШНОГО БОЯ

Рукопашный бой — это вид ближнего боя, в котором противник поражается за счет физической силы как с применением холодного оружия и подручных средств, так и без них. Тактические задачи, решаемые с помощью рукопашного боя, — работа на захват, прорыв, уничтожение.

Тактика рукопашного боя представляет собой рациональный способ использования технических действий в конкретно сложившейся ситуации боя, обеспечивающий победу над противником.

Она включает в себя:

- способность быстро и правильно «разгадать» противника, его намерения и способ действий;
- применение разнообразных, соответствующих обстановке, действий;
- маскировку своих намерений и овладение инициативой боя;

- выбор момента для решающих действий;
- быстроту и точность их конструирования и др.

Главными элементами тактики рукопашного боя являются:

- умение вести наблюдение;
- правильный выбор момента для своих действий;
- смелость и решительность в их проведении;
- выбор дистанции от противника, позволяющей эффективно решать боевую задачу;
- ловкость и быстрота действий, обеспечивающих преимущество над противником;
- умение быть там, где тебя не ждут.

Сотрудник должен уметь просчитывать действия противника на опережение. Опережать не напором, а напор. Пусть противник промахнется не потому, что тебя уже нет, а потому, что тебя еще нет и не будет! Техника, резкость, растяжка — все вспомогательное. Главное, знать не только, где будешь стоять через полсекунды сам, а где противник будет через эти самые полсекунды; как его туда привести; что будет и самому решать: преподнести противнику сюрприз или повременить. Когда противник думает, что ведет, а на самом деле ведут его. Вот это тактика.

Перечисленные элементы имеют значение только при взаимосвязи между собой, так как отсутствие в процессе действий хотя бы одного из них сведет на нет использование всех остальных.

Картина боя различается не приемами или ударами, а принципами. Они могут быть правильными или неправильными и, как следствие, более или менее эффективными.

Цель обучения рукопашному бою — научить человека сражаться одному против группы вооруженных противников, иными словами, научить драться в толпе.

Соответственно, принципы системы отвечают этой цели. Принципы техники просты: безопасность для себя, быстрые зигзагообразные передвижения и поражение уязвимых точек на теле противника.

Первый и самый важный принцип — безопасность для себя. То есть боец никогда не ударит стоящего противника головой по голове, так как в этом положении он более уязвим, чем, например, при ударе той же ногой в пах или в колено. Если же противник упал или наклонился, то ударить его ногой по голове будет и эффективно, и безопасно. Или же, к примеру, принятие удара ножом жестким блоком может быть опасно при сильном ударе, поэтому считается более правильным отражать удары оружием либо уводящими в сторону движениями, либо встречными атаками вразрез, заставить противника забыть об атаке, а вместо нее заняться собственной защитой.

Соответственно, любые технические элементы, которые могут дать сбой или осечку при исполнении, исключаются.

Следующий принцип — быстрые передвижения. В бою побеждает не более сильный и массивный, а более быстрый и ловкий. На теле человека существует огромное количество уязвимых мест, умение поражать которые сводит на нет любые преимущества в физической силе. Поэтому исключительно важное значение придается умению быстро двигаться и точно бить, особенно в бою с несколькими противниками. В групповой драке человек, умеющий молниеносно двигаться, используя движение противника себе на пользу, перехватывая инициативу боя и атакуя противников на большой скорости, получает неоспоримые преимущества перед нападающим и превращается, по сути, из жертвы в нападающего.

Реальный рукопашный бой — очень агрессивная система, чуждая каких-либо сантиментов, понятий «нечестных приемов». В настоящем бою прав тот, кто выжил, оказался сильнее, быстрее, хитрее, опытнее. Поэтому в реальном рукопашном бою нет никаких технических ограничений или правил. Есть только цель — победа и пути ее достижения.

Еще один основной принцип — реальный рукопашный бой, по сути, является техникой оружия. То есть любой технический элемент одинаково выполняется как с оружием, так и без него. К примеру, если в руке нож, то им режется сонная артерия противника. Если рука пустая, то артерия атакуется голой рукой, но ровно по той же траектории, как и ножом. Однако принцип оружия, прежде всего, важен не тем, что оружие и руки легко взаимозаменяемы, а тем, что в процессе тренировок отношение к голой руке противника такое же, как и к руке с ножом. Поэтому нет и не может быть жестоких блоков, при которых рука противника берется «на тело» точно так же, как не может быть и пассивной защиты. Если в руке противника нож, такая защита или блок может оказаться смертельным для того, кто их использует.

В данной системе нет стоек как таковых и формальных упражнений вроде ката или тыли. Умение быть свободным от каких-либо формальностей, стоек, положений, правил, вести бой естественно и легко является важным условием для достижения победы. Кроме того, умение атаковать и защищать-

ся из нейтрального положения, не вставая в стойку, дает бойцу преимущества перед тем, кто привык драться в стойке.

Тренировка заключается не в многократном повторении приемов, а в осмыслении текущей ситуации и применении принципов. Реальной ситуацией может быть не только противник, но и тяжелый груз, который нужно нести много километров; лестница, по которой вы катитесь кувырком; автомобиль, пытающийся вас сбить. Основное, что работает в тренировке, — это голова. Реагируя на изменение обстановки или действие противника, следует учитывать все факторы и действовать оптимально. На тренировке все действия проводятся очень медленно, иначе невозможно успеть выполнить анализ на уровне сознания. Очень многое зависит от условного противника — при выполнении нападения все параметры (траектория, форма, направление, кроме скорости) должны быть правдоподобными.

Обучение начинается с подготовительных упражнений — различных скручиваний и других специфических движений, передвижения, падения, перекатов, упражнений для развития координации, чувствительности. Эти подготовительные упражнения являются основными и выполняются очень медленно, с осмыслением каждого движения. Необходимо понимать, почему движение выполняется именно так, а не иначе.

Процесс обучения выглядит следующим образом. Условный противник атакует (все равно как). Оценивается его и свое положение, все факторы и выбирается оптимальное действие. Если занимающийся не успевает обдумать ситуацию, то он просит партнера остановиться. Если противник стоит и медлит, то занимающийся просит его продолжать действие и сам выполняет выбранный прием. В процессе выполнения, так как оба партнера движутся, ситуация и их параметры меняются. Это заставляет занимающегося оценивать ситуацию постоянно. Новичок не успевает оценивать все факторы даже при очень медленных движениях противника, поэтому ему следует каждый раз просить партнера остановиться. В процессе обучения тренируется способность анализировать и просьбы остановиться бывают реже. Таким образом, через сознание тренируется подсознание. В бою или иной конкретной ситуации с реальными скоростями вместо сознания работает подсознание, поэтому скорость обработки и анализа всех факторов неизмеримо возрастает. Бой является наивысшим приложением духовных и физических сил. И именно боеспособность — залог содержательности занятий любым боевым искусством.

---

¹ Абдалимов Р. Х. Специальная полоса препятствий: Учеб.-практ. пос. по рукопашному бою для сотрудников правоохранительных, специально-государственных органов Республики Казахстан. — Алматы, 2012.

² Кадочников А. А., Ингерлейб М. Б. Специальный армейский рукопашный бой: Система А. А. Кадочникова. — Ростов-н/Д, 2003.

³ Бранд Р. Айкидо: Учение и техника гармоничного развития. — М., 1995.

Курумова Б. Ж.,

преподаватель кафедры публичного права

(Центрально-Казахстанская академия,

Республика Казахстан, г. Караганда)

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЕ ЯВЛЕНИЕ

Информация — важнейшая составляющая жизни человеческого общества на всех этапах его формирования и развития. На ее основе принимались и принимаются решения во всех сферах общественной и государственной жизни, менялись только способы оформления ее содержания и передачи. Особенно возросла роль информации в современном обществе и государстве. Появилась даже известная поговорка: «Кто владеет информацией, тот владеет миром».

В эпоху глобализации обеспечение информационной безопасности приобретает все более важное значение для системы обеспечения национальной безопасности. Как социально значимая проблема информационная безопасность осознается по мере развития общества, смены технологической основы связи, передачи и использования информации. Приобретение опыта, знаний, передача их новым поколениям, охрана от соперников и врагов в борьбе за жизнь сопровождают всю историю человека и разных форм его ассоциаций (род, племя, семья; секреты производства, обмена, торговли, различных видов государственной власти).

В век небывалого научно-технического прогресса, беспрецедентного развития информационно-коммуникационных систем информация как явление все больше привлекает исследователей. Мы являемся свидетелями существенного повышения роли и места информации в жизни личности, обще-

ства, государства, ее воздействия на их развитие. Информация сегодня превратилась в мощный реально ощутимый ресурс, имеющий большую ценность, чем природные финансовые, трудовые и иные ресурсы; стала товаром, который продается и покупается; превратилась в оружие (возникают и прекращаются информационные войны). Активнейшим образом развивается и входит в нашу жизнь трансграничная информационная сеть Интернет. Как отмечают некоторые исследователи, цифровые информационные системы и их порождение — Интернет — обладают не меньшей мощностью, чем в свое время изобретение пороха.

В целях создания условий для обеспечения информационной безопасности законом предусмотрена организация Оперативного центра информационной безопасности, Службы реагирования на инциденты информационной безопасности и Национального координационного центра информационной безопасности. Государственное регулирование в сфере информатизации осуществляется в форме проведения экспертизы и согласования документов уполномоченным органом в сфере информатизации.

К государственным секретам Республики Казахстан относятся разнообразные сведения в военной области, в области экономики, образования, науки и техники, внешнеполитической и внешнеэкономической, разведывательной, контрразведывательной, оперативно-розыскной и иной деятельности. Закон РК «Об электронном документе и электронной цифровой подписи»¹ определяет их как документ.

Таким образом, информацию как объект правоотношений не следует рассматривать абстрактно, как что-то идеально неосязаемое. Она является таким же реальным объектом правоотношений как, например, авторское право, так как находится в обороте, является объектом потребления и использования, охраны предметом сделок.

В зависимости от сфер использования и обращения информацию можно подразделить на несколько групп. Первая группа — информация, находящаяся в гражданском обороте, т. е. та, по поводу которой возникают, в первую очередь, имущественные отношения.

Вторая группа — информация, которая создается, обращается и используется в системе государственного управления.

Третья группа — информация, находящаяся в общественном (публичном) обороте, представляющая собой сведения информационного характера, или массовая информация, предназначенная для информирования населения.

Четвертая группа — информация частного характера, т. е. сведения о личной, семейной, частной жизни человека и других лиц.

Формирование структуры правового регулирования отношений в области информационной безопасности происходит под влиянием развития самих общественных отношений в сфере информационной безопасности. Появление новых объектов, субъектов этих правоотношений, усложнение их содержания оказывает влияние на развитие информационного законодательства, в котором все больше внимания уделяется вопросам обеспечения защищенности объектов правового регулирования в соответствии с новыми вызовами и угрозами информационной безопасности. Поэтому складывается система основных направлений защиты элементов информационной инфраструктуры, которая обеспечивается положениями нормативных правовых актов отрасли информационного права.

Правовое обеспечение информационной безопасности РК должно базироваться, прежде всего, на соблюдении принципов законности, баланса интересов граждан, общества и государства в информационной сфере. Соблюдение принципа законности требует от центральных органов государственной власти и местных Республики Казахстан при решении возникающих в информационной сфере конфликтов неукоснительно руководствоваться законодательными и иными нормативными правовыми актами, регулирующими отношения в этой сфере. Соблюдение принципа баланса интересов граждан, общества и государства в информационной сфере предполагает законодательное закрепление их приоритета в различных областях жизнедеятельности общества, использование форм общественного контроля деятельности центральных и местных органов государственной власти Республики Казахстан.

Реализация гарантий конституционных прав и свобод человека и гражданина, касающихся деятельности в информационной сфере, — важнейшая задача государства в области информационной безопасности.

Разработка механизмов правового обеспечения информационной безопасности РК включает в себя мероприятия по информатизации правовой сферы в целом. В целях выявления и согласования интересов центральных и местных органов государственной власти Республики Казахстан и других субъектов отношений в информационной сфере, выработки необходимых решений государство поддержи-

вает формирование общественных советов, комитетов и комиссий с широким представительством общественных объединений.

Основные принципы государственной политики обеспечения информационной безопасности РК:

- соблюдение Конституции, законодательства РК, общепризнанных принципов и норм международного права при осуществлении деятельности по обеспечению информационной безопасности;

- открытость в реализации функций центральных и местных органов государственной власти и общественных объединений, предусматривающая информирование общества об их деятельности с учетом ограничений, установленных законодательством РК;

- правовое равенство всех участников процесса информационного взаимодействия вне зависимости от их политического, социального и экономического статуса, основывающееся на конституционном праве граждан на свободный поиск, получение, передачу, производство и распространение информации любым законным способом;

- приоритетное развитие отечественных современных информационных и телекоммуникационных технологий, производство технических и программных средств, способных обеспечить совершенствование национальных телекоммуникационных сетей, их подключение к глобальным информационным сетям в целях соблюдения жизненно важных интересов Республики Казахстан.

Исходя из предписаний основных конституционных информационных норм, формируются следующие принципы:

1. Принцип приоритетности прав личности. Устанавливается ст. 2 Конституции², в которой утверждается, что признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина — обязанность государства. Отсюда следует, что органы государственной власти обязаны защищать права и свободы человека и гражданина в информационной сфере.

2. Принцип свободного производства и распространения любой информации, не ограниченной законом (принцип свободы творчества и волеизъявления).

3. Принцип запрещения производства и распространения информации, вредной и опасной для развития личности, общества, государства. Имеет целью защиту личности, общества, государства от воздействия вредной информации.

4. Принцип свободного доступа (открытости) информации, не ограниченной законом (право знать), или принцип гласности.

5. Принцип полноты обработки и оперативности предоставления информации. Означает обязанность любой государственной структуры или органа местного самоуправления собирать, накапливать и хранить информацию в полном объеме в соответствии с установленной для нее компетенцией, а также предоставлять в установленные сроки потребителям всю запрашиваемую информацию.

6. Принцип законности. Предполагает, что субъекты информационного права обязаны строго соблюдать Конституцию и законодательство РК.

7. Принцип ответственности. Применительно к информационно-правовому регулированию означает неотвратимое наступление ответственности за нарушение требований и предписаний информационно-правовых норм.

8. Принцип «отчуждения». Основан на юридическом свойстве физической неотчуждаемости информации (ее содержания) от ее создателя (обладателя).

9. Принцип оборотоспособности. Основан на юридическом свойстве обособления информации от ее создателя (обладателя) на основе ее овеществления.

10. Принцип информационного объекта (информационной вещи) или двуединства информации и ее носителя. Основан на свойстве двуединства материального носителя и содержания информации, отобразенной на нем.

11. Принцип распространяемости. Основан на том, что одна и та же информация может многократно копироваться в неограниченном количестве экземпляров без изменения ее содержания.

12. Принцип организационной формы. Основан на том, что информация при включении ее в оборот всегда определенным образом организуется на материальном носителе.

Статья 5 Закона РК «О персональных данных и их защите»³ закрепила следующие принципы сбора, обработки и защиты персональных данных: 1) соблюдения конституционных прав и свобод человека и гражданина; 2) законности; 3) конфиденциальности персональных данных ограниченного доступа; 4) равенства прав субъектов, собственников и операторов; 5) обеспечения безопасности личности, общества и государства. Все эти принципы можно классифицировать в зависимости от целей и объектов регулирования по следующим основным группам:

- общие принципы обеспечения национальной безопасности;

- общие принципы обеспечения информационной безопасности;

- принципы государственной политики в сфере информационной безопасности;
- принципы правового регулирования в сфере информационной безопасности;
- специальные принципы обеспечения безопасности информатизационных данных (защита персональных данных; принципы деятельности средств массовой информации;
- государственного регулирования рекламы и рекламной деятельности;
- принципы электронного документооборота и др.).

Одним из важнейших объектов информационно-коммуникационной инфраструктуры является «электронное правительство», т. е. система информационного взаимодействия государственных органов между собой и с физическими и юридическими лицами, основанная на автоматизации и оптимизации государственных функций, а также предназначенная для оказания услуг в электронной форме. Для функционирования этой структуры организован сервисный интегратор «электронного правительства» — юридическое лицо, определяемое Правительством Республики Казахстан, на которое возложены функции по методологическому обеспечению развития архитектуры «электронного правительства» и типовой архитектуры «электронного акимата».

Обеспечение информационной безопасности Республики Казахстан является составной частью:

- а) обеспечения национальной безопасности, которая представляет собой деятельность субъектов национальной безопасности, направленную на защиту национальных интересов от реальных и потенциальных угроз;
- б) системы обеспечения национальной безопасности Республики Казахстан, как совокупности правовых, организационных, экономических, технических и иных мер, реализуемых субъектами национальной безопасности, в рамках государственной политики в области национальной безопасности.

¹ Закон Республики Казахстан «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» от 7 января 2003 г. № 370-II (с изм. и доп. по сост. на 25.06.2020 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1035484 (дата обращения: 14.05.2021).

² Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г.) (с изм. и доп. по сост. на 23.03.2019 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 (дата обращения: 14.05.2021).

³ Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите» от 21 мая 2013 г. № 94-V (с изм. и доп. по сост. на 02.01.2021 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31396226 (дата обращения: 14.05.2021).

Кусаинов Б. Д.,

*дене шынықтыру даярлығы кафедрасының аға оқытушысы,
педагогика ғылымдарының магистрі, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

БАЛУАНДАРДЫҢ ЖАТТЫҒУ ПРОЦЕСІН МОДЕЛЬДІК СИПАТТАМАЛАРЫ БОЙЫНША БАСҚАРУ

Қазіргі кезде халықаралық жарыстардағы қатаң бәсекелестік жаттығу процесін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуіне талап қояды.

Бұл аспектіде терендетілген дайындық кезеңінде спортшыларды даярлауды басқарудың ғылыми негіздерін әзірлеу үлкен маңызға ие.

Біздің зерттеуіміздің мақсаты жарыстарға дайындалу кезеңінде бағытталған жүйені және модельдік мінездемелердің апробациясын әзірлеу болып табылады.

Бағытталған жүйе — біздің тарапымыздан, кибернетикалық жүйенің позицияларынан — басқару жүйесінен қаралады¹. Жүйе спортшының дайындығының бағытталуына заманауи және ғылыми тәсілді негіздегендіктен, кешенді ғылыми топтың (КФТ) бар болуы міндетті шарт болып саналады.

Бағытталған жүйе екі деңгейлі болып қарастырылады.

Модельдік сипаттамалардың болуы бір жағынан, оқу процесін ұйымдастыруды бағалауға, екінші жағынан, балуандардың арнайы дайындық деңгейін анықтауға мүмкіндік береді².

Спортшының дайындығын басқару жүйесінде ағымдағы және болжамды жағдайдың модельдік сипаттамаларын білу қажет. Модельдік сипаттамаға кіретін бағалау критерийлері корреляциялық-регрессивті талдау негізінде алынады. Корреляциялық байланыс корреляция коэффициенті арқылы анықталды³.

Келесі градация қабылданды: ($r < 0,30$) — тәуелділіктің төмен дәрежесі (0,51 г-нан 0,70-ке дейін) — орташа, (0,71 г-нан 0,80-ге дейін) — жақсы, (0,81-ден 0,90-ға дейін және одан жоғары) — күшті.

Корреляциялық қатынастардың сенімділік коэффициенті (R) оны Фишер критерийінің стандартты мәндерімен салыстырған кезде қатесіз пайымдаулар ықтималдығының үш шегі бойынша бағаланды ($P_1 = 0,95$; $P_2 = 0,99$; $P_3 = 0,999$).

Жарыстарға тікелей дайындық кезеңінде спортшыны жоғары жетістіктерге бағыттау үшін модельдік сипаттамалардың маңыздылығы артады. Осыған байланысты палуандардың морфологиялық белгілерінің, функционалды жағдайының және психологиялық сипаттамаларының модельдік сипаттамалары маңызды болады, бұл жаттығу мен бәсекеге қабілеттіліктің сәттілігін болжауға мүмкіндік береді⁴.

Бұрын біз балуандардың морфологиялық белгілері ғылыми әдебиеттердегі модельдік сипаттамалардан айтарлықтай ерекшеленетінін анықтадық. Осыған байланысты осы мақалада біз әртүрлі санаттағы балуандардың морфометриялық сипаттамаларын ғана қарастырамыз.

Корреляциялық талдау әдісімен біз морфометриялық көрсеткіштер бойынша ақпаратқа тиісті стандарттарды таңдадық. Басында $R = 0,72$ -ден $0,98$ -ге дейін жоғары коэффициенттері бар көрсеткіштер таңдалды. Содан кейін таңдалған көрсеткіштер өзара байланыс коэффициентімен салыстырылды. Норматив үшін спортшылардың нәтижелерімен расталған адамдар ғана алынды. Эксперимент жағдайында тиісті нормативтерді аймақтық және аудандық деңгейдегі жарыстарға қатысумен салыстыру жүргізілді, алғашқы үш орынның нәтижелері ескерілді.

Тәжірибелік материалға сүйене отырып, біз әртүрлі салмақ санатындағы балуандар үшін морфометриялық көрсеткіштердің тиісті стандарттарын жасадық (1,2 кесте).

Осылайша, спорттық жетістіктерді шектейтін салмақ санаттары бойынша өлшемді белгілердің комбинациясы анықталды. Салмағы 42 кг балуандар үшін — ұзын қолдар, аяқтар, кең жамбас, қысқа иық. Салмағы 48 кг — тым ұзын қолдар мен кең жамбас, ұзын қолдар мен қысқа иықтың үйлесімі, кеуде шеңбері мен жамбас ұзындығының көрсеткіштері. Салмағы 52 кг — иық шеңберінің төмен көрсеткіштері, иық ені, кеуде және бел шеңбері, кең бел және қысқа иық, тар бел және тым ұзын қолдар. Салмағы 57 кг — иық шеңберінің төмен деңгейі, кеуде қуысы дамымаған тым кең бел, ұзын қолдар мен қысқа иық, аяқтың үлкен ұзындығы, кең жамбас және бел. Салмағы 62 кг — қысқа аяқтар, тым ұзын қолдар мен кең жамбас, қолдың күші мен созылған иықтың төмен көрсеткіштері, кеуде шеңбері мен бел шеңберінің төмен көрсеткіштері. Салмағы 68 кг — тар иықтар, кеуде қуысының кіші шеңбері, кең бел, иықтың салыстырмалы ұзындығы мен жамбас диаметрінің төмен көрсеткіштері, қысқа аяқтар. Салмағы 74 кг — қысқа аяқтар, тар жамбас, кеуде шеңберінің төмен көрсеткіштері, бел шеңбері және тығыз иық, салыстырмалы түрде қысқа аяқтар.

1 Кесте. Жеңіл салмақ санаттары үшін жетілдірілген мамандандыру сатысында тиісті өнімділік стандарттары

Көрсеткіштер	Санаттары			
	42	48	52	57
Бойы	149,4	158,3	162,3	163,2
Кеуденің өлішемі см	75,7	79,6	83,1	85,2
Бел өлшемі	63,2	64,8	67,6	68,6
Иықтың өлшемі см	29,8	31,2	32,2	31,8
Бұлшықет күші	125	135	140	152

Әр салмақтағы балуандардың өлшемді белгілерінің ерекшелігін ескере отырып, жаттықтырушы спортшының техникалық құралдарының арсеналын морфологиялық ерекшеліктеріне байланысты қарсыласынан артықшылық көрсете алатындай етіп реттей алады.

2 Кесте. Орташа салмақ санаттары үшін жетілдірілген мамандандыру сатысында тиісті өнімділік стандарттары

Көрсеткіштер	Категориялары		
	62	68	74
Бойы см	167,3	168,7	173,3
Кеуденің өлішемі см	89,6	94,3	99,9
Бел өлшемі	71	76,8	78,6
Иықтың өлшемі	31,1	33,1	34,2

Орта санаттар үшін тереңдетілген мамандандыру кезеңіндегі балуандардың морфометриялық көрсеткіштерінің тиісті стандарттары.

Жалпы балуанның дайындық құрылымында арнайы төзімділік, реакция жылдамдығы және жылдамдық белсенділігі шешуші болып табылады. Жеңіл және орташа салмақ дәрежесіндегі балуандар үшін жылдамдық, күш және үйлестіру қабілеттері ерекше мәнге ие.

Корреляциялық талдау нәтижесінде төзімділік пен нәтиже арасындағы сенімді оң байланыс табылды 300 м жүгіруде ($r = 0.86$), арнайы төзімділік пен 3 минуттық сынақ арасында ($r = 0.819$), жылдамдық-күш қасиеттері мен серіктесімен бірге тұрып-отыру ($r = 0.65$), қуат мүмкіндіктері мен штанганы көтеру ($r = 0.80$), меншікті күш қабілеттері мен білек ($r = 0.80$) және становой динамометрия ($r = 0.80$) 0.79), күрес көпірінің икемділігі мен сақталуы ($r = 0.95$), қарапайым визуалды-мотор реакциясының жылдамдығы мен жасырын уақыты ($r = 0.83$) тейлинг сынағы ($r = 0.69$).

Осылайша, грек-рим стиліндегі балуандарды дайындауда алғаш рет жаттығу процесі басқару жүйесі тұрғысынан қарастырылады. Әзірленген басқару моделі оқу процесін жүзеге асыруға ғана емес, сонымен қатар басқару жүйесін реттеуге мүмкіндік береді.

¹ Анохин П. К. Общая теория функциональных систем организма // Прогресс биологической и медицинской кибернетики. — М., 1974. — С. 64 – 69.

² Есмағамбетов З. Е. Дене тәрбиесін өткізу және басқару. — Қарағанды, 2004.

³ Бөжиг Ж. Самбо және қол сайысты үйрету негіздері. — Қарағанды, 2007.

⁴ Е. Алимханов. Самбо күресін үйрету негіздері. — Алматы, 1999.

Кусаинов Д. А.,

старший преподаватель кафедры теории

и методики физического воспитания и спортивной подготовки

(Карагандинский университет академика имени Е. А. Букетова)

СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ РОЛЬ ФИЗКУЛЬТУРНО-МАССОВОГО СПОРТА И ЗДОРОВЬЯ

Определение массового спорта вошло в понятийный аппарат теории и практики физкультурного движения тогда, когда элитарный, большой спорт, спорт высших достижений значительно оторвался от своей первоосновы. Социокультурная роль большого спорта в жизни общества велика, блеск его оборотной стороны, коей является массовый спорт, не так заметен на фоне мировых достижений элитного спорта. В бывшем СССР всегда декларировался приоритет массовой физической культуры как основы большого спорта. Однако на самом деле значительная доля средств, ресурсов и внимания уделялась все же последнему. Массовая физическая культура в этом аспекте рассматривалась как необходимый придаток. Вместе с тем более важная роль принадлежит массовой физической культуре в укреплении здоровья человека как базы, основы для его творческого и физического развития, играющей важную роль во всех областях жизни.

Следует отметить, что взгляды на понятие «здоровье» различны. Выработать универсальное и удовлетворяющее всех понятие пока не удастся. Это объясняется тем, что здоровье — настолько сложное явление, что обозначить его кратко и в то же время емко довольно трудно. Известное определение здоровья как физического и психического благополучия человека, принятое Всемирной организацией здравоохранения, удовлетворяет лишь в некоторой степени. Известны определения Галена и Авиценны. Первый выделил три состояния: здоровье, болезнь и промежуточное состояние, Авиценна шесть: четыре состояния характеризуют здоровье различной степени, два — патологию. Большинство современных определений все же сводится к оптимальному физиологическому, психическому и социально-эмоциональному функционированию человека. Однако на практике о здоровье судят либо по отсутствию болезни, либо по ее появлению¹.

Самая заметная роль в структуре факторов, укрепляющих здоровье человека, принадлежит физической культуре, массовому спорту.

Доля физической культуры в структуре факторов здоровья составляет 50 %, полноценного питания 40 %, медицины — 10 %. Следует заметить, что беда не столько в том, что на деле игнорировался приоритет развития массовой физкультуры, сколько в том, что государство гарантировало всем гражданам хорошее здоровье как бы автоматически. Тезис «Здоровье народа — богатство нации» верен лишь в том случае, когда каждый человек заботится о нем систематически. В этом случае кивать на то, что государство не сделало нас физически более крепкими, оснований нет.

Несомненно, подойти к пониманию здоровья нации без анализа социокультурной роли физической культуры, массового спорта в жизни общества невозможно, но и обойти стороной международную концепцию социокультурной роли массового спорта в укреплении здоровья человека было бы несправедливо. В различных странах мира — а это более заметно в высокоразвитых странах — физической культуре, массовому спорту уделяется большое внимание. К середине 1970-х годов в ряде европейских стран сформировалось движение «Спорт для всех», которое должно было способствовать формированию современного стиля жизни, позволяющего продлевать активную деятельность человека, оформилась его четкая концепция. В 1996 г. Европейский совет включил ее в общеевропейскую культурную программу, определяя ее главной задачей работу каждого человека над собой, своим здоровьем, физической подготовленностью и красотой. Отмечая большое культурологическое значение массового спорта, ЮНЕСКО создал Всемирный совет по спорту и физическому воспитанию, а МОК взял это движение под свой патронаж².

К середине последнего десятилетия XX в. лидирующее положение в Европе движение «Спорт для всех» заняла в скандинавских странах: Норвегии, Финляндии, Швеции. К примеру, в Финляндии реализуется до 70 программ и проектов, направленных на решение задач движения. Одна из главных программ — «Финляндия в пути» — в основу своей концепции положила оздоровление граждан различных возрастных групп по месту жительства, определив здоровье главной национальной ценностью.

Важно подчеркнуть, что при огромной поддержке общественности на местах государство оказывает заметную финансовую помощь программе. Так, на ее внедрение в течение 3-х лет выделено около 2 млн долларов. Представляется, что Финляндия находит тот необходимый диалектический подход, который приносит обоюдную выгоду. Но этим социокультурная роль массового спорта в жизни финского общества не исчерпывается. Углубляются познания человека о роли и месте физической культуры и спорта во всех сферах жизни: экономике, науке, культуре, гражданском обществе, сферах труда и свободного времени.

Шведская модель «Спорт для всех» опирается на клубы различной спортивной направленности. Их число растет достаточно быстро и уже насчитывает свыше 2,5 тысяч. Этому способствует систематическое увеличение рабочих мест инструкторов. Их в Швеции ежегодно готовится до 10 тысяч. Подтверждением высокой значимости спорта в шведском обществе служит тот факт, что в стране дети ходят в школу, как правило, в спортивной форме. Шведский гимнастический союз издает достаточное количество учебно-методической литературы, видеофильмов, официальных бюллетеней.

Нельзя не сказать и о шведской модели ментального тренинга в спорте и жизни. Ее главная черта — использование внутренних ресурсов человека в различных областях жизни. В спортивной практике эта модель дала самые высокие результаты. Если в 1980 г. к использованию методов ментального тренинга для улучшения своих результатов прибегало 30 % шведских спортсменов, то к 1988 — 65 %. Программы ментального тренинга используют более двух миллионов шведов (25 % населения). Признавая важность социокультурной роли физической культуры, массового спорта в жизни детей, Швеция первая и пока единственная в мире страна ввела в школьное расписание основы ментального тренинга, главная задача которого — забота о здоровье, изменение поведения, решение психосоматических проблем детей. Немаловажно и то, что высокий имидж массового спорта в стране поддерживается красочной символикой и атрибутикой, большим количеством профессионально выполненных буклетов. «Будь в форме» — главное кредо шведского массового спорта.

Норвежский вариант массового спорта основан на высокой роли физической культуры в жизни государства. Норвежцы — одна из самых спортивных наций. С точки зрения реального внедрения идей массового спорта Норвегия делает это наиболее последовательно, что подтверждается финансированием массовой физической культуры на 90 % из бюджета государства, распределяемого через министерство культуры. Это свидетельство того, что в норвежском обществе сложилась концептуально верная структура управления массовой физической культурой и спортом.

Если обобщить систему подходов скандинавских стран к развитию массового спорта, то на первый план выходит не столько приоритет здоровья как такового, сколько уровень и качество жизни человека, базирующихся, естественно, на крепком здоровье. К сожалению, перед обществом стоит первостепенная задача — сначала снизить темпы ухудшения основных показателей здоровья нации в целом, принявшие стойкие тенденции, а уже потом перейти к улучшению качества жизни каждого гражданина. Но такой подход не является идеальным, потому что добиться улучшения основных показателей здоровья нации можно лишь через улучшение здоровья каждого человека.

Внедрение в массовое сознание высокой значимости физической культуры, играющей заметную роль в укреплении здоровья, пока неэффективно.

И дело здесь не в недопонимании высокой охранной миссии физической культуры здоровья человека. Проблема в том, что понятие здоровья очень редко рассматривается с позиций экономических. Практически нет данных, которые бы показали в сравнении цену здоровья среднего гражданина, приобретенного за счет средств физической культуры и за счет врачебного вмешательства.

Обращает на себя внимание тенденция роста числа детей и молодежи, занимающихся в секциях восточных единоборств. Проникновение в общекультурное пространство этого направления не случайно. С одной стороны, некогда существовавшие запреты (как известно, запретный плод всегда сладче), с другой — привлекательность восточных традиций, четкая иерархия взаимоотношений учителя и учеников и последних между собой, дисциплина и, наконец, заповеди как некий Кодекс чести, которого так недостает нашим традиционным видам спорта. Восполнить этот пробел в нашей физкультурной практике призвана складывающаяся система олимпийского воспитания и образования. Усилиями ученых (А. Н. Бугреев, А. Г. Егоров, В. И. Михалев, А. Б. Ратнер, В. С. Родиченко, Ю. Н. Симачков, В. И. Столяров, В. В. Столбов, Ю. А. Талалаев, А. А. Финогенова и др.) олимпийская философия начинает завоевывать умы и сердца. Именно в недрах олимпийской идеологии интегрированы пришедшие человеку истинные социокультурные ценности здоровья, мира, добра, благородства, справедливости, чести и долга.

¹ Жолдак В. И. Социология физической культуры и спорта: Учеб. пос. / В. И. Жолдак, Н. В. Коротаяева. — М., 1994.

² Зайцева В. В. Методология индивидуального подхода в оздоровительной физической культуре на основе современных информационных технологий: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. — М., 1995.

Кусаинов С. А.,

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты;

Уакасов Д.,

*ғалым хатшысы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІО БАСШЫЛАРЫН КӘСІБИ ҚЫЗМЕТТЕ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ШЕШІМДЕР ҚАБЫЛДАУҒА ДАЯРЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстанның өзгеріп отырған саяси векторы жаңа әлеуметтік- экономикалық аспектіні қалыптастыруға көшу жылдамдығын айқындайды, бұл қазіргі құқық қолдану практикасын терең зерделеу негізінде белсенді құқық шығармашылығы қызметінің қажеттілігін негіздейді. Ғылыми талдаудың қажеттілігі заң нормаларын өзгерту және жаңа әлеуметтік қатынастарға сәйкес келтіру мақсатымен анықталады.

Құқықтық мемлекетті қалыптастыру қоғамдағы жаңашылдықтар мен өзгерістерге сәйкес басқарушылық міндеттерді шешуге қабілетті жаңа кадрлар дайындаусыз мүмкін емес.

Жоғары білім беруді дамытудың негізгі бағыты мамандарды даярлау сапасын арттыру, қарқынды ғылыми-зерттеу қызметімен интеграцияланған инновациялық білім беруді дамыту, ЖОО зерттеулерінің әлеуметтік саламен және экономиканың қажеттіліктерімен тығыз байланысы, білім беру және ақпараттық технологияларды жетілдіру болып табылады. Қазіргі жағдайда жоғары білім беру жүйесіне жаңа сапа мен әлеуметтік мәртебе беру қажет, бұл оны ерекше сала ретінде түсінуді білдіреді, оның бірінші кезектегі міндеті жоғары білікті мамандардың біліктілігін арттыру, икемділік және бейімделу болып табылады^{1, 55}.

Қазақстан өзін демократиялық, құқықтық мемлекет ретінде көрсетеді. Біздің ойымызша, оны қалыптастыру азаматтардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғауға бағытталған тиімді жұмыс істейтін ІІО құрумен қатар жүруі керек.

Осыған байланысты ақпаратты талдауға, өңдеуге және басқарушылық шешімдер қабылдауға қабілетті кадрларды даярлау мәселелерін зерттеу өзекті болып көрінеді. Нәтижесінде, Қазақстан Республикасы ІІМ оқу орындары түлектерінің басқарушылық қажеттіліктерін дамытудың мүмкін бағыттарын анықтау. Проблемаларды зерттеуді, оны одан әрі жетілдіру бағыттарын, біздің ойымызша, осы кезеңде қалыптасқан жағдайды жан-жақты талдаудан, атқарылған жұмысты сынай бағалаудан бастаған жөн. Бұл өз кезегінде жіберілген қателіктердің, кемшіліктердің себептерін анықтауға және ІІО қызметінің тиімділігін арттыруға бағытталған нақты шараларды белгілеуге мүмкіндік береді.

Мәселен, 2020 жылғы 1 қыркүйектегі мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауына сәйкес, алда мемлекеттің азаматтардың мүдделеріне қызмет етудің жаңа стандарттарын әзірлеу бойынша үлкен жұмыс күтіп тұр. Мұнда құқық қорғау және сот жүйелері маңызды рөл атқарады. Бұл жерде реформалар өте қажет².

Президент құқық қорғау органдарының қызметіндегі маңызды стратегиялық бағыт ретінде кадр саясатын дұрыс қалыптастыруды айқындады. Дамыған елдердің үлгісі бойынша қылмыстық саланы жаңғыртқан жөн. Азаматтардың құқықтарын уақтылы қорғауды қамтамасыз ететін және жоғары халықаралық стандарттарға сай келетін модель қажет. Қазақстанда өкілеттіктерін нақты бөле отырып, үш буынды модельді енгізу қажет. Бүкіл прогрессивті әлемде полиция институты сервистік модель негізінде дамуда. Қазақстан мұндай модельге көшуді жариялады, бірақ мемлекет басшысының айтуынша, әзірге жұмыс фрагменттік нәтижелерге әкелді.

Сонымен қатар қазіргі заманғы жағдайлар іргелі білімі бар, бастамашыл, еңбек нарығының өзгермелі жағдайларына бейімделген және командада жұмыс істей алатын жаңа формациядағы маманды даярлауды талап етеді².

Басқаша айтқанда, Қазақстан Республикасы ІІМ оқу орындарының курсанттарын оқытуда педагогикалық құрамның алдында тұрған міндеттер өзін-өзі дамыту дағдыларымен, алынған ақпаратты талдай және басқарушылық шешімдер қабылдай білуімен толықтырылуы тиіс.

Атап айтқанда, Қасым-Жомарт Тоқаев өз сөзінде «Қазақстан Жаңа нақты ахуалда: іс-қимыл уақыты» Жолдауының ережелерін іске асырудың негізгі бағыттарын белгілеп, құқық қорғау органдарының басшыларына бірқатар нақты тапсырмалар берді:

- «құқық қорғау және арнайы органдардың кадр саясатын жетілдіру, олардың қызметкерлерінің біліктілігі мен кәсібилігін арттыру;

- құқық қорғау органдарының қызметінде заң нормаларын сақтаудан ауытқу құқық қорғаудың оң үрдістерін ғана емес, қоғамды демократияландыру, жаңа қазақстандық мемлекеттіліктің қалыптасуы, азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау кепілдіктерінің күшеюін де тұрақсыздандыратын фактор болып табылады»².

А. П. Добровинскийдің пікірінше, кез келген ұйымды кадрлармен қамтамасыз ету мамандарды, яғни осы ұйым талап ететін кәсіптің негіздерін меңгерген адамдарды жалдау арқылы жүзеге асырылады.

Кәсіби белгісі бойынша кадрлармен жұмыстың барлық кешені, демек кадрларды іріктеу, оларды орналастыру, оқыту және тәрбиелеу іске асырылуда. Кадр функциясын кәсіби қамтамасыз ету қажеттілігіне қарай кадрларға қажеттілікті болжау және жоспарлау, оқыту, қайта даярлау, біліктілігін арттыру және қайта даярлау, кадрлардың ауысуы жүзеге асырылады^{3, 48}.

Күрделі және алуан түрлі міндеттерді орындайтын ПО жүйесі осы міндеттерді орындау үшін де, өз қызметін қамтамасыз ету үшін де айтарлықтай кәсіби әмбебаптықты қажет етеді.

ПО жүйесіндегі кадр функциясының мазмұнын анықтау үшін бірқатар ұғымдарды анықтау қажет.

Ең алдымен, біз «кадрлар» және «кадрлармен жұмыс», «кадрлармен жұмыс жүйесі» ұғымдарының мазмұнын ашуымыз керек. Т. А. Ефремова өңдеген орыс тілінің сөздігі анықтайды:

Кадрлар — бұл қандай да бір қызмет саласы немесе өндіріс қызметкерлерінің құрамы⁴. Сонымен қатар «кадрлар» ұғымы, оның пікірінше, жалпы кәсіби бар адамдар жиынтығын білдіруі мүмкін, мысалы, механизаторлар, техниктер.

Сондай-ақ біз А. А. Алексеевтің «ПО кадрлары» термині ПО белгіленген штат санының шеңберінде белгілі бір нормативтік-қызметтік міндеттерді орындайтын және ол үшін ақшалай қаражат түрінде сыйақы алатын адамдардың жиынтығын негізгі кәсіп немесе мамандық ретінде түсіну керек деген пікірін ұстанамыз⁵.

Заң ғылымдарының докторы С. С. Молдабаевтың да «құқық қорғау органдарының алдында тұрған міндеттерді орындау көбінесе олардың кадрлық құрамы мен кәсіпқойлығына байланысты, бұл құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби даярлығына байланысты мәселелерді одан әрі өзектендіруге себеп болады» деген пікірі ұтымды⁶.

Әдетте, жүйенің құрылымы мен функцияларына сәйкестігі туралы қағида ПО қазіргі құрылымында ескеріледі. Бұл, ең алдымен, оның қызметтері, атқаратын функцияларынан көрінеді: қызметті қамтамасыз ететін негізгі функциялар, бір-бірімен тығыз байланысты жалпы басқару функциялары.

Функционалдық бөлімдер қамтамасыз ету функцияларын жүзеге асырады және іс жүзінде тікелей жүйеде жұмыс істейді. Бұл бөлімшелер жүйенің тұтастығы мен тұрақтылығын қажетті сандық және сапалық деңгейде, кадрлық, техникалық, қаржылық ресурстарды сақтау және оның жұмыс режимін реттеу арқылы қамтамасыз етеді.

Енді ПО басқарудың ұйымдық құрылымының түрлеріне тоқталайық.

Басқарудың ұйымдық құрылымы тікелей бағыну қағидасы бойынша лауазымдарды орналастыру нәтижесінде қалыптасады: «жоғары басшы» — «менеджерлер» — «орындаушылар». Бұл әдіс ең қарапайым және қисынды. Сонымен бірге оны пайдалану кезінде негізгі басқару субъектісіне үлкен

жүктеме түседі. Бұл жағдайда оған бағыныстылардың жұмысының барлық бағыттары бойынша терең білім қажет. Сондықтан бағыныстылардың функциялары неғұрлым әртүрлі болса, менеджерге тиімді басқаруды жүзеге асыру соғұрлым қиын болады.

Ал ПО ұйымдастырушылық құрылымдарда функцияларды бөлу формалары мынадай нысандарды қамтиды: аймақтық, желілік, аралас.

Жоғарыда айтылғандай, ПО жүйесін: ПМ, оған бағынысты облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың және Көліктегі ПО, қалалық, аудандық, қалалардағы аудандық, желілік ПО, Ішкі әскерлер, оқу орындары, өзге де мекемелер мен ұйымдар құрайды.

Жеке құраммен жұмысты ұйымдастырудың қажетті шарты болып табылатын кадрлардың ғылыми негізделген тұрғыда жіктелуі үлкен практикалық маңызы мен теориялық қызығушылық тудырады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, «кадрлармен жұмыс» ұғымының мазмұнына сүйене отырып, кадр функциясын белгілі бір талаптарға жауап беретін кадрларды таңдау, орналастыру, оқыту және тәрбиелеу арқылы оларға жүктелген міндеттерді орындау үшін ПО қалыпты қызметін қамтамасыз ету ретінде анықтауға болады.

Басқару ғылымының әкімшілік құқықтан айырмашылығы «кадрлар» ұғымының кеңінен қарастырылуына негізделуі керектігінде. ПО жүйесінің кадрлық функциясы Қазақстан Республикасы ПМ мен оның құрылымдық бөлімшелерінің ұйымдастырушылық шеңберінде еңбек функцияларын іске асыруда белгілі бір талаптарға жауап беретін адамдарды қосу арқылы қоғамдық тәртіпті сақтау және қылмысқа қарсы күрес саласындағы басқару жүйелері мен процестерін әлеуметтік қамтамасыз етудің орындалатын міндеті ретінде анықталуы мүмкін.

¹ Основные тенденции развития высшего образования: глобальные и болонские измерения / Под науч. ред. д-ра пед. наук профессора В. И. Байденко. — М., 2010.

² «Жаңа жағдайдағы қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylygy-1-kyrkuiek (кірген уақыты: 04.05.2021 ж.).

³ Добровинский А. П. Управление персоналом в организации: учебное пособие. — Томск, 2011.

⁴ Ефремова Т. Ф. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка. — М., 2000.

⁵ Организация работы с личным составом органов внутренних дел: Учеб. пос. / Под ред. А. А. Алексеева. — СПб., 2018.

⁶ Молдабаев С. С. К академическому образованию и подготовке кадров правоохранительных органов необходимы новые подходы // Антикоррупционная политика. — 2015. — № 3. — Б. 3 – 10.

Қайырбек А. Т.,

магистрант

*(Центрально-Казахстанская академия,
Республика Казахстан, г. Караганда)*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ЛИЧНЫХ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ

Личные неимущественные отношения — один из элементов предмета гражданско-правового регулирования, не связанных с имущественными.

Статья 115 Гражданского кодекса Республики Казахстан содержит перечень принадлежащих гражданину нематериальных благ: жизнь, здоровье, достоинство личности, честь, доброе имя, деловая репутация, неприкосновенность частной жизни, личная и семейная тайна, право на имя, право на авторство, право на неприкосновенность произведения и другие нематериальные блага и права¹.

Поскольку правовое регулирование (включая охрану и защиту) тех или иных общественных отношений невозможно без придания им правовой формы, существуют и соответствующие правовые формы личных неимущественных отношений. В качестве таковых выступают личные неимущественные правоотношения, субъекты которых наделены соответствующими правами и обязанностями.

Гражданское законодательство рассматривает жизнь, здоровье, личную неприкосновенность, честь, достоинство, имя и т. д. в качестве социальных ценностей одного уровня. Названные нематериальные блага обладают рядом общих признаков, определяющих существо общественных отношений, которые складываются в связи с обладанием этими благами.

Таким образом, во-первых, жизнь, здоровье, личная неприкосновенность, честь, достоинство и другие духовные блага обладают единой внеэкономической природой. Все они приобретаются человеком от рождения, одни — в силу самого факта физического появления на свет, другие — в силу того, что родившийся человек существует в определенном социуме. Часть из них (здоровье, личная не-

прикосновенность) — грани одного блага — самой жизни, другая (имя, честь, достоинство, личная жизнь) — проявления блага жизни в адекватной человеку социальной среде.

Во-вторых, всякое живое существо до последнего вздоха обладает благом жизни, стремится поддерживать свое здоровье в случае болезни и отстаивает личную неприкосновенность. Однако только человек осознает самостоятельную ценность (самоценность) человеческой жизни и создает силой своего сознания новые духовные ценности, в том числе имя, честь, достоинство и т. д., которые сопутствуют ему на всем протяжении жизни. При этом большое значение имеет уникальность, неповторимость, данная каждой человеческой личности от природы индивидуальность, которые определяют особенности мироощущения, восприятия, формирования отношений с другими людьми^{2, 31}.

В-третьих, неотделимость личных благ (честь, имени, здоровья, жизни) от их носителя, неразрывная связь с личностью как таковой определяют их единое функциональное свойство — нетоварность. В этом одно из главных отличий личных неимущественных отношений, связанных с имущественными, от тех, которые такой связи не имеют. Творческие отношения характеризуются тем, что духовные (нематериальные) блага, по поводу которых возникают эти социальные связи, имеют свое самостоятельное социальное бытие, не зависящее от личности как таковой, хотя своему появлению они обязаны именно ее творческим усилиям. Поскольку труд конкретной личности воплотился в определенном творческом результате, выраженном в объективной форме, допускающей ее воспроизведение независимо от самого создателя, появляется возможность распорядиться им в качестве одного из видов товара. Жизнь, здоровье, имя, честь, достоинство ни при каких условиях нормального существования и развития человеческого общества не становятся товаром^{3, 261}.

Из вышесказанного следует, что личные неимущественные отношения, не связанные с имущественными, — это общественные отношения, которые складываются по поводу духовных, нематериальных благ, имеющих внеэкономическую природу, представляющих самостоятельную ценность для их носителя, обладающих функциональным свойством нетоварности, принадлежащих личности как таковой и от нее неотделимых.

¹ Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть). Принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 г. (с изм. и доп. по сост. на 16.01.2021 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061 (дата обращения: 14.05.2021).

² Диденко А. Г. Неимущественные права физических лиц в гражданском праве. — М., 2018.

³ Басин Ю. Г. Гражданское право: Учебн. для вузов. — Алматы, 2000. Т. 2.

Қалиев А. А.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистірі, полиция майоры*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЕҢБЕК КОДЕКСІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ МӘСЕЛЕСІ

Ана тілің — арың бұл, Ұятың боп тұр бетте.
Өзге тілдің бәрін біл, Өз тіліңді құрметте!..

Қадыр Мырза Әли

Осы өлең жолдарын күнде мектеп қабырғасына келіп сыныпқа кірген кезде күнде оқитын едім. Сол уақытта әрине Қадыр Мырза Әли ағамыздың не айтқысы келгенін түсіну 9 сынып оқушысы көзқарасымен ойландым. Бұл 1999 жыл еді. Жоғары оқу орынына түстім, мемлекеттік тілдегі топта білім алдым. Сол кезден бастап мемлекеттік тілдегі материалдардың жоқтың қасы екендігін түсіндім. Курстық жұмыс, реферат, дәріс жазбаларын дайындау үшін орыс тілінен аударуға тура келді. Бұл мемлекеттік тілде оқитын кез-келген студенттің уақытын алатын қосымша жүктеме болды. Оны да өткердік. Бұл 2001 – 2006 жылдар аралығы. Бертін келе қызметке кірдім, мемлекеттік тілде іс қағаздарын жүргізу, мемлекеттік тілде сөйлеу, хат алмасу міндетіміз болса да, іс қағаздарды (құжаттарды, хаттарды, есептерді, жоспарларды және т. б.) орыс тілінде жасаған, кейін мемлекеттік тілге аударған кездеріміз аз болған жоқ. Жоғарыдан төмен келген қағаздар орыс тілінде келсе, орыс тілінде жауап ұсынылады. Егер қағаз мемлекеттік тілде келсе, мемлекеттік тілде ұсынылу тиіс болғаныменен, түсініксіз себептерге байланысты орыс тіліндегі нұсқасы да талап етілді. Оны да орындадық. Қазір мемлекеттік тілдің жағдайы қандай? Не өзгерді деген сұрақ туындайды. Өкінішке орай ештеме өзгерген жоқ. Әлі күнге дейін мемлекеттік органдардағы іс қағаздарын жүргізу үрдісі аударма жасаудан арыла алмай келеді. Бұл мәселедегі өзекті бір сұрақтардың бірі. Ал негізінде

мақаланың тиегі болып отырған сұрақтар заң актілерінің, нақты айтқанда Қазақстан Республикасының еңбек кодексі мазмұнындағы құқықтық ұғымдар, мағыналар, терминдер, бап атаулары мен ондағы нормалардың мағынасы, стилистикасы.

Қазақстан Республикасында еңбек қатынастарының құқықтық реттелуі бірнеше кезеңдерден өтті.

Бастапқы кезең, 1972 жылғы 21 маусымда Кодекс Законов о труде Казахской ССР қабылданғанда басталды. Бұл құжаттың ресми басылымы тек орыс тілінде ғана бар.

Екінші кезең 1999 жылғы 10 желтоқсанда қабылданған «Қазақстан Республикасындағы еңбек туралы» заңымен байланысты.

Үшінші кезең 2007 жыл басталды. 2007 жылғы 15 мамырда Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі (Одан әрі — ЕК) қабылданды.

Төртінші кезең — «Еңбек қатынастарының ырықтандыру кезеңі» деп айтуға болады. Себебі 2015 жылы Елбасымыз Н. Ә. Назарбаевтың «Бес институционалдық реформа — Ұлт жоспарының 100 нақты қадамы» атты құжатындағы 83 қадам еңбек қатынастарын либерализациялау, Еңбек кодексін әзірлеуге арналған¹. Соның нәтижесінде 2015 жылғы 23 қарашада ЕК қабылданды.

Еңбек кодексі — Парламентпен де, қоғаммен де, ерекше талқыға түсті. Себебі, оның қабылдануымен еңбек қатынастарында қалыптасқан дәстүрлі құқықтық реттеу әдістерінің орнына уақыттың талабына байланысты енгізілген жаңашылдықтар енгізілетін болды. Ол мемлекеттің еңбек қатынастарына араласу деңгейінің азайтылуымен, яғни, жұмыс беруші мен жұмыскер арасындағы еңбек қатынастарына мемлекеттік араласуының шегін нақты белгілеумен тікелей байланысты. Мемлекет ендігі тек жұмыскерлер үшін кепілдіктер мен өтем ақылардың ең төменгі стандарттарын ғана бекітеді, ал өзге кепілдіктер, жеңілдіктер мен мүмкіндіктер көбнесе жұмыс берушінің өзіне бағынышты болатын болды. Дегенменде мемлекет рөлі азайғанымен ұжымдық-шарттық қатынастарға маңызды орын берілді. Кәсіподақтар мен ұжымдық келісімдердің рөлі артатын еңбек қатынастарының жаңа тұжырымдамасы пайда болды. Кәсіподақтар әр түрлі деңгейде өз мүдделері мен сұрақтарын қаншалықты көтере алса, соншалықты мемлекет, жұмыс беруші және жұмыскер арасындағы мүдделер үйлесе түседі. Бұдан бөлек, азаматтарды жұмысқа алу, кадрлардың орнын ауыстыру, жұмыстан босату, еңбекке ақы төлеу жағдайларын анықтау рәсімдері жеңілдетілді, «Жұмыс берушінің қызметін декларациялау», «бейбәсекелестік туралы талап» және т. б. жаңа ұғымдар енгізілді. Әрине бұлардың барлығы ЕК-не енгізілген маңызды толықтырулар. Ендігі маңызды мәселені ЕК-гі нормалардың өзін мысал ретінде көрсету арқылы талдайық.

Бірінші мысал:

25-бап. Еңбек шартын жасасу кезі мүмкіндіктер теңдігінің кепілдіктері

1. Еңбек шартын жасасу кезінде құқықтар мен мүмкіндіктер теңдігін бұзуға тыйым салынады.

«Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесіндегі Қазақстан Республикасы еңбек кодексінің мемлекеттік тілдегі ресми нұсқасында ЕК 25 бабы «Еңбек шартын жасасу кезі мүмкіндіктер теңдігінің кепілдіктері» деп белгілейді². Ал 2017 жылғы Алматы қаласында «Издательство «Норма-К» ЖШС басылып шығарылған нұсқада «Еңбек шартын жасасу кезіндегі құқықтар мен мүмкіндіктер теңдігінің кепілдіктері» деп көрсетілген³. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесінде Қазақстан Республикасы еңбек кодексінің орысша тілдегі ресми нұсқасында ЕК 25 бабы «Гарантии равенства прав и возможностей при заключении трудового договора» деп белгілейді⁴. Бұл жағдайлар нормативтік құқықтық актілердің мемлекеттік тілдегі нұсқаларында бірізділіктің жоқтығын ресми заң жүйелерінің заңдардың мемлекеттік тілдегі нұсқасының сапасына аз көңіл бөлетінін білдіреді.

Дұрысы: «25-бап. Еңбек шартын жасасу кезіндегі құқықтар мен мүмкіндіктер теңдігінің кепілдіктері».

Екінші мысал:

31-бап. Еңбек шартын жасасуға жол берілетін жас мөлшері

1. Он алты жасқа толған азаматтармен еңбек шартын жасасуға жол беріледі.

2. Еңбек шарты:

1) орта білім беру ұйымында негізгі орта, жалпы орта білім алған жағдайларда, он бес жасқа толған азаматтармен;

2) оқудан бос уақытта, денсаулығына зиян келтірмейтін және оқу процесін бұзбайтын жұмысты орындау үшін он төрт жасқа толған оқушылармен;

3) кинематография ұйымдарында, театрларда, театр және концерт ұйымдарында, цирктерде денсаулығына және имандылық тұрғысынан дамуына нұқсан келтірмей, шығармалар жасауға және (немесе) орындауға қатысу үшін осы тармақтың 2) тармақшасында айқындалған талаптарды сақтай отырып, он төрт жасқа толмаған адамдармен еңбек шарты жасалуы мүмкін.

3. Осы баптың 2-тармағында айқындалған жағдайларда еңбек шартына кәмелетке толмаған адаммен қатар оның заңды өкілдерінің біреуі қол қоюға тиіс.

Ескерту. 31-бапқа өзгеріс енгізілді - ҚР 04.05.2020 № 321-VI Заңымен (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі).

ЕК 31 б. «Еңбек шартын жасасуға жол берілетін жас мөлшері» туралы ережелер белгіленген. Оның 2 тармағы:

«2. Еңбек шарты:

1) орта білім беру ұйымында негізгі орта, жалпы орта білім алған жағдайларда, он бес жасқа толған азаматтармен;

2) оқудан бос уақытта, денсаулығына зиян келтірмейтін және оқу процесін бұзбайтын жұмысты орындау үшін он төрт жасқа толған оқушылармен;

3) кинематография ұйымдарында, театрларда, театр және концерт ұйымдарында, цирктерде денсаулығына және имандылық тұрғысынан дамуына нұқсан келтірмей, шығармалар жасауға және (немесе) орындауға қатысу үшін осы тармақтың 2) айқындалған талаптарды сақтай отырып, он төрт тармақшасында жасқа толмаған адамдармен еңбек шарты жасалуы мүмкін» деген нормадан тұрады.

Байқасаңыздар нормада «Еңбек шарты» деген түсінік 2 рет қайталанады, біріншісі сөздің басында, екінші соңында. Бұл жағдай сөздің логикалық құрылымының бұзылуына алып келіп отыр. Бұл ЕК-гі тағы бір мәселе.

Дұрысы: «2. Еңбек шарты:

1) орта білім беру ұйымында негізгі орта, жалпы орта білім алған жағдайларда, он бес жасқа толған азаматтармен;

2) оқудан бос уақытта, денсаулығына зиян келтірмейтін және оқу процесін бұзбайтын жұмысты орындау үшін он төрт жасқа толған оқушылармен;

3) кинематография ұйымдарында, театрларда, театр және концерт ұйымдарында, цирктерде денсаулығына және имандылық тұрғысынан дамуына нұқсан келтірмей, шығармалар жасауға және (немесе) орындауға қатысу үшін осы тармақтың 2) тармақшасында айқындалған талаптарды сақтай отырып, он төрт жасқа толмаған адамдармен жасалуы мүмкін».

Үшінші мысал:

51-бап. Еңбек шартын мерзімі өткеннен кейін тоқтату тәртібі

1. Белгілі бір мерзімге жасалған еңбек шарты мерзімінің өтуіне байланысты тоқтатылады.

2. Егер жүкті әйел бір жылдан кем емес белгілі бір мерзімге жасалған еңбек шартының мерзімі аяқталған күні мерзімі он екі және одан көп апта жүктілігі туралы анықтама ұсынса, сондай-ақ үш жасқа дейінгі баласы бар, бала асырап алған және бала күтімі бойынша жалақысы сақталмайтын демалысқа өз құқығын пайдалануға ниет білдірген жұмыскер уақытша болмаған жұмыскерді алмастыру жағдайынан басқа, еңбек шартының мерзімін ұзарту туралы жазбаша өтініш берсе, онда жұмыс беруші еңбек шартының мерзімін бала күтімі бойынша демалыс аяқталған күнді қоса алып ұзартуға міндетті.

3. Белгілі бір жұмыстың орындалу уақытына жасалған еңбек шартының мерзімі өткен күн жұмыстың аяқталған күні болып табылады.

4. Уақытша болмаған жұмыскерді алмастыру уақытына жасалған еңбек шарты мерзімінің өткен күні жұмыс орны (лауазымы) сақталған жұмыскердің жұмысқа шығатын күні не жұмыс орны (лауазымы) сақталған жұмыскермен еңбек шарты тоқтатылған күн болып табылады.

Ескерту. 51-бапқа өзгеріс енгізілді - ҚР 04.05.2020 № 321-VI Заңымен (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі).

ЕК 51 бабы «Еңбек шартын жасасуға жол берілетін жас мөлшері» туралы нормалардан тұрады. Демек баптың негізгі мақсаты шарт мерзімінің аяқталу сәті мен шарттың тоқталуын реттеу. Ендеше бастапқы тармақтары осы мақсатты белгілейтін ережелерді қамтуы тиіс. Алайда баптың 2 тармағы нақты жұмыскер санатына қатысты еңбек шартын тоқтатуға жол бермеуді көздейтін кепілдік-норманы қарастырады. Сонымен қатар, аталған тармақтағы норманың мәнін түсінудің өзі бір ғанибет. Сондықтан заңымызда мағынасы тым күрделі нормалардың да көп екенін айтуымыз қажет. Бұл құқық шығармашылықтағы тағы бір мәселе. Мұнда еңбек шартының мерзіміне байланысты тоқтатылу сәтін реттейтін ережелер бастапқыда белгіленіп, кепелдікті көздейтін нормалар баптың соңында белгіленгені дұрысы деп ойлаймын.

Сонымен құрметті оқырман қауым, қазіргі біздің заң сласы дамыған мемлекетті заңдардағы кейбір мәселелердің бер жағы осы, әр жағын өздеріңіз ойланыңыздар. Қысқасы мемлекеттік тілдегі бұл сұрақтардың шешімін табу уақытың еншісінде ғана емес, бұл сіз бен біздің, қоғамның, мемлекеттік институттардың қолындағы мәселе.

¹ Мемлекет басшысының «Ұлт жоспары — қазақстандық арманға бастайтын жол» мақаласы. 2016 жылғы 6 қаңтар. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-bas-shysynup-ult-zhospary-kazakstandyk-armanga-bastaityn-zhol-makalasy (кірген уақыты: 18.05.2021 ж.).

² Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414/k150414.htm> (кірген уақыты: 18.05.2021 ж.).

³ Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі: Тәжірибелік құралы. — Алматы, 2017.

⁴ Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 г. № 414-V ЗРК. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414/k150414.htm> (кірген уақыты: 18.05.2021 ж.).

Қанатбекұлы Ж.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

ЗОРЛАУ НЕМЕСЕ СЕКСУАЛДЫҚ СИПАТТАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ӘРЕКЕТТЕРІМЕН БАЙЛАНЫСТЫ АДАМ ӨЛТІРУ СИПАТЫН ЗЕРТТЕУДІҢ КЕШЕНДІ ТӘСІЛІ

Сексуалдық сипаттағы зорлау немесе зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтіру туралы ең күрделі істер бойынша сот-тергеу практикасының озық тәжірибесі көрсеткендей, қылмыстардың осы санатын ашу және толық, объективті, жан-жақты тергеп-тексеру ғылыми білім жүйесін жаңа теориялық ережелермен толықтыру арқылы жүзеге асырылады, соның негізінде жеке сот-медициналық әдістерді әзірлеу мен құрудың қолданыстағы негізгі принциптері дамып жетілдіріледі¹.

Қылмыстың осы түрін тергеудің тиімділігін арттырудың негізгі бағыттарын анықтау кезінде криминалистика ғылымымен шектелуге болмайды. Бұл жағдайда күрделі ғылыми зерттеулер қажет. Кешенді көзқарас тұрғысынан зерттеу философияның, психологияның, логиканың, ақпарат

теориясының, еңбекті ғылыми ұйымдастырудың және құқықтық циклдің басқа ғылымдарының тиісті ережелерін қолдануды қамтиды. Алайда, криминалистік аспект басым болып қала береді, оның аясында осы қылмыстық әрекеттің әртүрлі аспектілері және мақсатқа жетудің тиісті құралдары кешенді тәсіл арқылы зерттеледі.

Кешенді тәсіл іздестіру-эвристикалық сипат негізінде оқиғаның неғұрлым толық және тұтас картасын алуды, тергеу нұсқаларын жобалау мен тексеруді қамтамасыз етеді, тергеушінің ПО жедел аппараттарымен өзара іс-қимылын дұрыс ұйымдастыруға мүмкіндік береді, зорлаумен немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтіруді ашу және тергеп-тексеру жөніндегі әдістемелік ұсынымдарды қолданудың неғұрлым күрделі мәселелерін тереңірек түсінуге және практикалық тұрғыда шешуге ықпал етеді^{2, 97}.

Кешенді тәсіл белгілі бір тергеу жағдайына қатысты тергеушінің жалпы заңдылықтарын, сондай-ақ қызмет кезеңдерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.

Сонымен, зорлау немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтірушілердің белгілі бір түрлерін сипаттайтын ақпарат, өзіне тән қылмыстық жағдайларда қалдырылған типтік іздер тергеушіге топтық сәйкестендірудің бір түрін жүзеге асыруға және қылмыскердің болуы мүмкін адамдардың топтары (контингенттері) туралы типтік нұсқаларды ұсынуға мүмкіндік береді.

Қылмыстың типтік тетіктерін бастапқы ақпаратпен салыстыру қылмыс оқиғасын, оның ішінде қылмыскер қолданған әдістерді тиімді логикалық модельдеуді жүзеге асыруға мүмкіндік береді және осыған сүйене отырып, қылмысты дайындау, жасау және одан әрі әрекет ету іздерінің сипаты мен орналасқан жерін анықтауға мүмкіндік береді. Өз кезегінде, белгілі бір жағдайларға тән іздерді, олардың тасымалдаушыларын білу нақты іздерді іздеудің бағыттары мен әдістерін, оларды табу, алу, анықтау және олардағы ақпаратты пайдалану үшін негіз болады. Аталған элементтер, олардың құрылымы, ішкі және сыртқы байланыстар туралы ақпаратты қылмыстың криминалистік сипаттама-сына енгізуге және оларды анықтау және алдын-ала тергеу органдарының алдында тұрған тиісті мәселелерді ғылыми және практикалық шешуде қолдануға негіз береді.

Адамның кез-келген әрекеті сияқты, қылмыстар белгілі бір уақытша, аймақтық, климаттық, әлеуметтік және басқа жағдайларда, яғни белгілі бір қоршаған ортада дайындалады және жасалады. Қылмыстың ортасы (немесе жағдайы) — бұл қылмыс жасалынатын немесе әсер ететін объектілердің (адамдар, заттар және т. б.) жай-күйлерінің, байланыстары мен қатынастарының жиынтығы. Олар зорлаумен немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылықпен байланысты адам өлтіруді тергеп-тексерудің бағдарламаларын немесе алгоритмдерін жасау үшін бастапқы ережелер ретінде қызмет етеді, бұл кісі өлтірудің әр түріне тән тергеу жағдайларын ескеретін ғылыми негізделген ұсыныстар (мысалы, нәрестені өлтіру, адам өлтіру, соңынан мәйітті бөлшектеу т. б.)

Адамның кез-келген әрекеті сияқты, қылмыстар белгілі бір уақытша, аймақтық, климаттық, әлеуметтік және басқа жағдайларда, яғни белгілі бір қоршаған ортада дайындалады және жасалады. Қылмыстың ортасы (немесе жағдайы) — бұл қылмыс жасалынатын немесе әсер ететін объектілердің (адамдар, заттар және т. б.), олардың жай-күйінің, байланыстары мен қатынастарының жиынтығы. Олар зорлаумен немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылықпен байланысты адам өлтіруді тергеудің бағдарламаларын немесе алгоритмдерін жасау үшін бастапқы ережелер ретінде қызмет етеді, бұл кісі өлтірудің әр түрі үшін типтік тергеу жағдайларын ескеретін ғылыми негізделген ұсыныстарды (мысалы, нәрестені өлтіру, мәйітті бөлшектеуге байланысты кісі өлтіру және т. б.)^{3, 25-27} және соған байланысты жасалған қылмысты тергеуді ұйымдастыру мен жоспарлаудың аталған немесе басқа нұсқасын ұсынады.

Тергеу жағдайы мынадай сұрақтарға жауап беретін деректерді қамтиды: осы нақты іс бойынша анықтауға жататын қандай мән-жайлар дәлелденген болып табылады; қылмыстық процесс заңында белгіленген қылмыстық-құқықтық нормаға және дәлелдеу нысанасына сәйкес нені дәлелдеу талап етіледі; іс жүргізу жолымен әлі тексерілмеген қандай мәліметтер тергеудің қарамағында бар; көрсетілген міндеттерді шешу үшін қазіргі уақытта тергеушінің қарауында қандай күштер мен құралдар бар; тергеудің осы кезеңінде мүдделі тұлғалардың қандай қарсылығы бар және болашақта тергеу барысында күтілуі мүмкін. Осы сұрақтарға жауаптар тергеу жағдайын шешу жолдарын анықтайды. Дәлелдемелерді жинау әдістерінің, тәсілдері мен құралдарының ерекшелігін анықтайтын тергеу заңдылықтарының белгілі бір түрі үшін аталмыш мәселелер ерекше болмақ^{4, 122}.

Кешенді тәсілді қолдану сондай-ақ зорлаумен немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтіруді ашу мен тергеп-тексерудің негізгі бағыттары алдын ала айқындалатын төмендегідей практикалық бағыттылыққа ие:

а) болжамды қылмыскер туралы қандай да бір мәліметтер алу мақсатында оқиға орнының жағдайын және табылған айғақтық заттарды зерттеу.

Әрине, қылмыс жасау жағдайының құрылымдық элементтерінің басым бөлігі қылмыскер әрекет ететін сыртқы ортаны сипаттайтыны кәдік. Қылмыс оқиғасының сыртқы ортасын сипаттайтын барлық элементтерді және объективті шындықтың басқа да факторларын белгілі бір түрде кешенді тұрғыда жүйелеуге болады. Мысалы, төмендегідей топтарға бөлуге болады: материалдық, кеңістіктік-құрылымдық, климаттық, физикалық-химиялық, уақытша, өндірістік-тұрмыстық, мінез-құлық-психологиялық.

Қалыптасқан шындықтың басқа жақтарын сипаттайтын, қылмыстарға дұрыс криминалистік тұрғыда баға беру үшін маңызды басқа факторларды да бөліп көрсетуге болады. Сонымен бірге, әрбір нақты жағдайда жоғарыда аталған топтардың барлығы бірдей, әрі криминалистикалық мағынаға ие бола бермейтіні түсінікті. Нәтижесінде қылмыс жасау жағдайын осы жүйенің ерекшеліктері мен қылмыстың мазмұнын бағалауға мүмкіндік беретін түрлі іздердің көрініс табатын және қылмыстың жасалу тәсілі мен механизміне әсер ететін қылмыс жасау сәтінде (қатысушының еркімен немесе еркінен тыс) қалыптасқан орын мен уақыт жағдайларын, заттық, табиғи-климаттық, өндірістік-тұрмыстық және қоршаған ортаның өзге де жағдайларын, құқыққа қарсы оқиғаға жанама қатысушылардың мінез-құлық ерекшеліктерін, олардың арасындағы психологиялық байланыстарды сипаттайтын объектілердің, құбылыстар мен процестердің түрлі жағдайда өзара әрекет ететін жүйесі ретінде белгілеуге болады. Осы жағдайдың элементтерін анықтау және талдау тергеп-тексерудің ең дұрыс жолдары мен әдістерін таңдау үшін өте құнды криминалистикалық ақпарат береді.

Атап айтқанда, тергеліп жатқан қылмыстың әдісі мен механизмі туралы ақпаратты ескере отырып, осы жағдайды дұрыс бағалау қылмыскерлерді іздеудің және ұстаудың тиімді жолдары мен құралдарын таңдауға, сондай-ақ құқық бұзушылықтың барысы мен оның нәтижелеріне әсер еткен және оған ықпал еткен факторларды анықтаудың тиімді әдістерін анықтауға көмектеседі. Мысалы, зорлау немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты әйелдерге шабуыл жасауға ыңғайлы жағдайлар: сырттан нашар көрінетін, бірақ қылмыскерге бұл жерден тезірек жасырынуға мүмкіндік беретін оқшау, қаңырап бос қалған және жарықсыз жерлер; көбінесе зорлық-зомбылық жасаудың кешкі уақыты; әдетте, қылмыскер үшін қолайлы ауа-райы жағдайлары; жәбірленушілердің қорғана алмайтындай, ыңғайсыз алаңдар; қылмыскерлер болашақ құрбандардың мінез-құлқындағы осындай сәтті пайдаланып, оларды қорғансыз қалдырады, осылайша шабуылдан тиімді қорғану тактикасын қолдану мүмкіндігінен айырады; шабуыл объектісі ретінде көбінесе физикалық деректері мен психологиялық жағдайы бойынша қылмыскерге барынша қарсылық көрсете алмайтын адамдар және т. б.

Бұған оқиға болған жерді іргелес аумақпен және онда орналасқан объектілермен бірге қылмыскер туралы криминалистік маңызды ақпараттың ықтимал көздерін (орны, уақыты, құралдары мен тәсілдері, себептері, іс-әрекет тәсілі, қылмыс жасау және іздерді жасыру тәсілдері), сондай-ақ тексеру орнынан тыс жерде куәларды, кез-келген іздерді анықтау үшін криминалистік талдауды бағалау кіреді.

Осы қылмыстардың жасалу жағдайы туралы аталған және басқа да мәліметтерді талдау және жинақтау қылмыскердің болжалды ауданын, кейде нақты тұрғылықты жерін немесе жұмыс орнын анықтауға немесе болуы мүмкін жаңа шабуылдың орны мен уақыты туралы түсінік алуға мүмкіндік береді. Осыған байланысты ықтимал тосқауылдардың немесе белсенді жедел-іздістіру жұмыстарының және т. б. орындарын анықтауға болады.

б) қылмыс құралын қолдану белгілері, мән-жайлары және қылмыскердің мінез-құлқына және жәбірленушінің жеке басына қатысты басқа да мәліметтер (зақымданудың пайда болу тетігі мен уақыты және зерттелетін оқиғалардың басқа да маңызды мән-жайлары) бойынша, сондай-ақ пайдаланылған құралдардың түрі мен сипатын айқындауға мүмкіндік беретін ерекше іздердің қалыптасуын ескере отырып қылмыскерді іздеу.

б) қылмыскердің материалдық және мінсіз іздер түрінде көрінетін әрекеттері туралы деректер негізінде, сондай-ақ куәлардың істің мән-жайлары мен қылмыскердің белгілері туралы қолда бар айғақтарынан арнаулы білімді пайдалана отырып, қылмыс жасаған күдіктіні анықтау жөнінде мәліметтер алу және шаралар қолдану;

в) арасынан қылмыскерді іздеу мақсатында адамдар тобын тарылту және сайып келгенде оқиғаның ізін суреттеуді зерттеу негізінде күдіктіні анықтау шараларын қабылдау.

Кешенді көзқарас тұрғысынан, қылмыскердің іс-әрекеті мен жеке басына табиғи ситуациялық негізделген қайталануды қамтитын дәлелдердің пайда болу, болу, жинау, зерттеу, бағалау және пайдалану процестері туралы, оның пайда болу механизмінің ситуациялық ерекшеліктері туралы,

зерттелетін оқиға болған жағдайлар туралы, ол жасаған әрекет туралы ақпарат көздерінің сипаты туралы білімді жүйелеудің көптеген мәселелері одан әрі шығармашылық талқылауды қажет етеді. Тұлға – бұл біртұтас болмыс, оның барлық жақтары өзара байланысты және өзара тәуелді, дегенмен, әрине, зорлау немесе жыныстық зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты кісі адам сипатында қылмыскер тұлғасының криминалистік маңызды қасиеттері туралы, күдіктінің жеке басын зерттеудегі сот аспектісі туралы сұрақтың қойылуы заңды.

Қылмыскердің жеке басын сот-медициналық зерттеудің бірінші кезеңінде, қылмысты кім жасағаны туралы мәліметтерді жинау кезеңінде жеке тұлғаның биологиялық, физиологиялық белгілері бірінші орынға шығады. Жеке тұлғаның емес, адамның белгілері мен қасиеттері туралы айту дәлірек болар еді. Бірақ қылмыстық және қылмыстық процесс заңы «адам» терминін қолданбай, бірақ «жеке тұлға» терминімен жұмыс істейтіндіктен, біз тек осы терминді, оның ішінде адамның жеке тұлға ретіндегі қасиеттерін де, жеке тұлғаға тән қасиеттерді де қолдануға болады деп санаймыз.

Зорлау немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтіру ісі бойынша қылмыскердің жеке басын анықтау үшін қылмыс орнында табылған саусақ іздері, қан, сілекей, ұрық және адам ағзасының басқа секрециялары, сондай-ақ оның сыртқы келбеті, әртүрлі физикалық мәліметтер, кәсіби дағдылар және материалдық жағдай объектілерінде көрініс тапқан басқа да белгілер кеңінен қолданылады. Бірақ тергеліп жатқан қылмыстар үшін қылмыскердің жеке басының әлеуметтік, әлеуметтік-демографиялық және әлеуметтік-психологиялық қасиеттері әлдеқайда маңызды, олар жеке тұлғаны көрсетеді, оны дараландырады және сонымен бірге сипаттайды. А. М. Васильев «қылмыскерлердің әр түрлі санаттарында кісі өлтіру актісіне қатысты әртүрлі әрекеттер бар: 1) адам өлтіру зорлауды жасыру немесе жәбірленушінің қарсылығын басу құралы ретінде әрекет етеді; 2) адам өлтіру актісінің өзі азапталған денеге қараудан және оған манипуляция жасаудан қанағат алу құралы ретінде қызмет етеді; 3) жәбірленушінің азапталуы, қиналуы (жәбірленушіні толық бақылау жағдайы) қанағаттандыру көзі болып табылады (садизм); 4) мәйіттің өзгеруі немесе онымен кейінгі манипуляциялар (некрофилия) мотивациялық фактор бола алады»^{5, 2, 3}.

Сарапшылар қылмыскердің мінез-құлқы мен әрекеттері көбінесе сексуалдық патологияның нысаны мен дәрежесімен анықталатынын және оның жеке басының мотивациялық саласын қалыптастыруға тікелей әсер ететінін айтады. Сексуалдық-садистік адам өлтіру кезінде мұндай қылмыстың типтік белгілері болмаған немесе оларды анықтауға кедергі келтіретін анық емес («көрінбейтін») жағдайлар болуы мүмкін. Жыныстық мотивацияны бәсекелес мотивтермен, мысалы, пайдакүнемдікпен «бүркемелеуге» болады.

Сондықтан жиналған ақпаратты объективті түсіндіру тек сот медицинасы, психиатрия және сексология деректері негізінде мүмкін болады. Сексуалдық-садистік қылмыспен адам өлтіру туралы ақпарат тек мәйіттің, биологиялық материалдың зақымдану сипатында ғана емес, сонымен қатар басқа іздерде де болуы мүмкін. Дұрыс қорытынды оқиға болған жерді тексеру нәтижелерін жалпы бағалау, бастапқы ақпарат және т. б. негізінде жасалуы мүмкін. А. М. Васильев келесі мәселелерге назар аударады. Егер кінәлі бірнеше қылмыс жасаған болса, жәбірленушілерде бірдей киім белгілерінің болуына назар аудару керек: мысалы, шешілген блузка және т. б. Жәбірленушінің мәйітінің «мағынасыз» орын ауыстыруы және онымен манипуляциялар қылмыскердің некрофильдік бағытын көрсетсе, мәйіттің позалары және оның бөліктері символизмді білдіруі мүмкін (Сливконың ісі)^{6, 4, 5}. Қылмыскердің педофильді бағыты туралы олар балалар заттарын ұрлап, балалар бөлмесінде қандай да бір өзгерістер болған жағдайда айтуға болады»⁷.

Тергеу жолдарын анықтау үшін қылмыскердің жеке басының сипаты анықтаудың ерекше маңызы бар. Бұл — субъектінің заңға қатынасын, оның норма мен патологиядағы құқықтық мінез-құлқын, яғни күдіктінің бұрынғы қоғамға қарсы және заңға қайшы мінез-құлқының (әкімшілік құқық бұзушылықтар, ұстау және алып келу, бұрынғы соттылықтар және т. б.) болуын немесе болмауын анықтау.

Бұған өмірбаяндық, анкеталық сипаттағы мәліметтер (жынысы, жасы, ұлты, білімі, отбасылық жағдайы, кәсібі және т. б.); қоғамымыздың, өмір салтымыздың негізгі салаларындағы жеке тұлғаның көріністерін сипаттайтын мәліметтер (еңбек қызметіне қатысу, тұрмыстағы және бос уақыттағы мінез-құлық); «із қалдыратын» және белгілі бір дәрежеде жеке тұлғаның барлық көріністерін реттейтін жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық қасиеттері (темперамент, ерік, эмоциялар) кіреді^{8, 95, 96}.

Қылмыскерлердің жеке басын зерделеу тергеу мен сотта күдіктілердің мінез-құлқындағы кейбір заңдылықтарды анықтау мүмкіндігін көрсетеді, оны қылмыстық істі дәлелдеу кезінде де қолдануға болады.

Зорлау немесе сексуалдық зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтіру істерін зерделеу әртүрлі құқықтық мәселелерді шешуде қылмыскердің жеке басы туралы мәліметтерді пайдаланудың әртүрлі деңгейін анықтауға мүмкіндік берді.

Бұл қылмыстық іс бойынша қабылданатын шешімдердің тиімділігіне әсер етеді. Бірақ біз қарастырып отырған мәселе тұрғысынан тағы бір тенденция маңызды мәнге ие, яғни жеке тұлғаны зерделеу кезінде тергелетін қылмыстың сипатына сәйкес келетін жағдайларға, сайып келгенде, қылмыскердің жеке басының қылмыс жасаудағы бағытына артықшылық беріледі. Сондықтан зорлау немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтіруші субъектілердің жеке басы туралы деректерді жинақтау дәлелдеудің маңызды жағдайларының бірі, яғни қылмыскердің жеке басын нақтылап қана қоймайды, сонымен бірге осы санаттағы жағдайларда бірқатар мәселелерді жан-жақты және тиімді шешеді. Осыған сүйене отырып, зорлау немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтіруді тергеу әдістемесінің сот-тергеу және жедел практикаға тәуелділігін қайта қарау керек.

Жүйелі көзқарас тұрғысынан дәлелдемелерді зерттеудің, бағалаудың, пайдаланудың типтік ситуациялық ережелерін қайта қарау қажеттігі туындайды. Атап айтқанда, дәлелдердің пайдалану мен болуының заңдылықтары, яғни зорлау немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтірудің сот-медициналық сипаттамалары элементтерінің нақты байланыстары мен жағдайларының сипаттамасы зерттелуі мүмкін, соның негізінде практика қажеттіліктері үшін ғылыми негізделген нұсқаулықтар жасалады. Бұл жағдайда дәлелдемелерді жинау, зерттеу, бағалау және пайдалану заңдылықтарын жан-жақты ғылыми зерттеу қажет, атап айтқанда тергеушінің ақпараттық-танымдық іс-әрекетінің озық тәсілдерін, құралдары мен әдістерін әзірлеу қажет. Оларға рефлексия әдісі, тергеудің әр кезеңіне негізделген іздеу мәселелерін эвристикалық және жүйелік шешу әдістері кіруі керек.

Алдын ала тергеу және анықтау органдарының өзара іс-қимыл жүйесін әзірлеу кезінде оның сапасының негізгі өлшемі жоғары функционалды тиімділік болуы керек. Осыған байланысты тергеуді ұйымдастырудың заңдылықтарын, тергеуші мен анықтау органдарының өзара әрекеттесу мәселелерін зерттеу, мамандардың көмегін пайдалану, қоғамдық көмек пен басқа қызметтер мен ұйымдардың мүмкіндіктерін ұтымды пайдалану, сот-медициналық құралдар мен әдістерді қолдануға жағдай жасау, нақты тергеу актісін жоспарлау мәселелері туындайды.

Осылайша, зорлау немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтірулерді тергеп-тексеру кезінде кешенді тәсілдің қолданылу сипаты: 1) кінәлінің жеке басын анықтау мақсатында ғана емес, егер олар қылмыстық іс бойынша тергеу жағдайын зерделеу және бағалау кезінде белгілі болмаса, зерттеуге және дәлелдеуге жататын кез келген мән-жайларды анықтау үшін; 2) тергеуді ұйымдастыруға, оның стратегиясын анықтауға, жоспар жасауға мүмкіндік беретін басқа әдістермен жиынтықта ғана қолданылуы тиіс. Мұндай әдістерді қолданудың міндетті шарты (нұсқаларды ұсыну және тексеру әдісі, бағдарламалық-мақсатты әдіс, қылмыс оқиғасын материалдық және ақыл-ой үлгілеу әдісі) тергеудің үлгілік бағдарламаларын және қылмыстық оқиға модельдерін құрудың үлгілік блок-схемаларын жасау болуы тиіс, үлгілік нұсқалар қылмыстың тікелей жасалу мән-жайларын (объективті жағы орындалған кезде) ғана емес, сондай-ақ қылмыс жасалғанға дейінгі мән-жайларды ғана емес, зорлау немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтіруді тергеумен байланысты қылмыстан кейінгі сипаттағы мән-жайды да зерттеуді қамтуы тиіс.

¹ Усанов И. В. Проблемы раскрытия и расследования серийных убийств на сексуальной почве [Электронный ресурс]: Дис. ... канд. юрид. наук. — М.: РГБ, 2003. — М.: Ресей ПМ БҒЗИ, 1998. — 213б.; Расследование многоэпизодных убийств, совершенных на сексуальной почве: ғылыми-әдістемелік құрал / Ред. А. И. Дворкин. — М.: Экзамен, 2012. — 554 б.

² Корябочкин С. В. Особенности организации взаимодействия правоохранительных органов в ходе работы по раскрытию серийных убийств // Ресей ПМ мәскеу университетінің Хабаршысы. — 2010. — № 10. — 97 б.

³ Бельков В. А., Алдашкина А. С. Использование специализированных программ для установления серийности при расследовании убийств // Пролог: журнал о праве / Prologue: Law Journal. — 2017. — № 3. — 25–27 бб.; Афанасьев С. А. Криминалистическая характеристика и типовая программа расследования сексуально-садистских убийств: дис. ... канд. юрид. наук. — СПб., 1992. — 212 б.; Афанасьев С. А., Иванов В. И. Классификация сексуальных убийств. Типы субъектов сексуально садистских убийств // Вопросы совершенствования предварительного следствия: Мақалалар жинағы. — СПб., 1992. — 349 с.; Афанасьев С. А., Новик В. В., Иванов В. И. Особенности расследования сексуально-садистских убийств: Оқу құралы. — СПб., 1993. — 360 б.

⁴ Кирухин Д. А. Теоретические проблемы криминалистической характеристики серийных сексуальных убийств // Известия российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. — 2008. — № 61. — 122 б.

⁵ Васильев А. М. Первоначальные следственные и оперативно-разыскные мероприятия при расследовании серийных сексуальных убийств // Концепт. — 2015. — № 11 (қараша). 2–3 бб.

⁶ Васильев А. М. Первоначальные следственные и оперативно-разыскные мероприятия при расследовании серийных сексуальных убийств // Концепт. — 2015. — № 11 (қараша). — 4–5 бб.

⁷ Протопопов А. Л. Расследование сексуальных убийств. — СПб., 2001. — 399 б.

⁸ Драпкин Л. Я., Долинин В. Н., Шуклин А. Е. Использование портрета преступника в расследовании серийных убийств // Электронное приложение к Российскому юридическому журналу «Вопросы следственной и оперативно-разыскной деятельности». — 2017. — № 4. — 95–96 бб.

Қобландин Қ.,

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты;

Уакасов Д.,

*ғалым хатшысы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК КАДР САЯСАТЫ ЖӘНЕ ОНЫ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНДА ІСКЕ АСЫРУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕ

Қазақстандағы түбегейлі әлеуметтік-экономикалық қайта құрулар, қазіргі заманғы қоғамның базистік сипаттамаларының қағидалы өзгеруі, елдегі қылмыстық жағдайдың шиеленісуі, қылмыстың өсуі оның ұлттық қауіпсіздікке нақты қауіп төндіруі мемлекеттің құқық қорғау жүйесін реформалауды және оның қызметінің тиімділігін елеулі арттыруды талап етеді. Құқық қорғау органдары жүйесінде ІІМ құқық тәртібін қорғауды және қылмысқа қарсы күресті тікелей қамтамасыз ететін орталық буын болып табылады. 2009 жылы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті бекіткен Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы¹ ІІМ жүйесін қайта құруды, оны жеке адамды, қоғам мен мемлекетті қылмыстық қол сұғушылықтан сенімді қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жағдайға келтірудің негізін қалаушы қағидастарын бекітті.

Аталған мақсатқа қол жеткізу бүгінгі әлеуметтік-экономикалық шынайылыққа сәйкес мемлекеттік кадр саясатын әзірлеу және іске асыру негізінде ғана мүмкін болады. Осы міндетті шешудің ерекше маңыздылығы қызметкерлердің кәсіби және біліктілік, тәртіп және қызметтік әдеп деңгейіне көп жағдайда құқық тәртібі мен қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша проблемалардың барлық кешенін шешу қоғамдағы ішкі істер органдарының беделін нығайтуға байланысты.

Бүгін де отандық құқықтық ғылым жүйесінде мемлекеттік кадр саясаты тұжырымдамасын теориялық негіздеу және оның негізін қалаушы қағидастарын ішкі істер органдарының қызметіне қазіргі кезеңде енгізу үшін алғышарттар қалыптасып үлгерді.

Кадр саясаты — бұл кадр жұмысының мақсаттарын, міндеттерін, қағидастарын, сипатын, бағыттарын, нысандары мен әдістерін және нақты-тарихи жағдайларда кадрларға қойылатын талаптарды негіздейтін мемлекеттің жалпы саясатының құрамдас бөлігі.

ІО кадр саясаты екі негізгі бағытта жүзеге асырылады: перспективалық және ретроспективті. Перспективалық кадр саясаты ІО қызмет етуге ниет білдірген адамдарды немесе құқыққа қарсы әрекеттерге қарсы күрес процесінде көмегі пайдалы болуы мүмкін адамдарды іріктеуге, зерделеуге, дайындауға, жан-жақты тексеруге бағытталған қызметті көздейді. Ретроспективті бағыт — бұл ІО кадр, жасырын қызметкерлерімен, сондай-ақ құқық қорғау органдарының ардагерлерімен (мүгедектер мен зейнеткерлермен) жұмыс істеу.

Ішкі істер органдарында кадр саясатын іске асыру мемлекеттік билік пен басқару органдарының қызметкерлердің құқықтық жағдайын айқындайтын және кадрлармен жұмысты реттейтін тиісті құқықтық актілерді басып шығаруымен және қолдануымен қамтамасыз етіледі. Қызмет өткеру тәртібін, мемлекеттік қызметті дамытудың қазіргі заманғы доктринасына сәйкес келетін кадрлармен жұмысты ұйымдастыру тетігін регламенттейтін жаңа нормативтік-құқықтық базаны қалыптастыру маңызды міндет болып табылады.

Жеке құрамды құқықтық қорғау жүйесін одан әрі жетілдірудің басым бағыттарының бірі қызметке байланысты, оның ішінде біліктілік емтихандарын және аттестаттауды өткізу, олардың нәтижелері. Берілген сипаттамалардың мазмұны, қызмет бойынша ауысу, ішкі істер органдарынан шығару мәселелері бойынша шешімдерге дау айту үшін әрбір қызметкердің құқығын нормативтік бекіту және практикалық кепілдік болып табылады. Осы және осындай мәселелерді шешу үшін ішкі істер органдарының қызметкерлері жоғары тұрған басшылыққа ғана емес, прокуратура органдарына және сотқа жүгінуге құқылы.

Қазіргі уақытқа дейін құқыққа қарсы мінез-құлыққа қарсы күресте мемлекеттің «стратегиясы мен тактикасы» анықталмаған. Күштік ведомстволардың өзара іс-қимылының нақты тұжырымдамасы әзірленбеген, бұл күштер мен құралдардың шашырауына, соның салдарынан жалпы құқық қорғау қызметінің тиімділігінің төмендеуіне әкеп соғады. Құқық қорғау қызметі туралы заңнаманы кодификациялау және оны заңнаманың қолда бар салаларының қатарына бөліп шығару қажеттігі пісіп-жетілді. Өңгіме мемлекеттік және мемлекеттік емес сипаттағы барлық құқық қорғау органдарының қызметін бағыттауға және үйлестіруге мүмкіндік беретін біріздендірілген заңнаманың кешенді жүйесін құру туралы болып отыр.

Қаралған мәселенің қорытындысында ішкі істер органдарында кадрларды іріктеуді жетілдіру жолдарына тоқталайық:

а) профессиограммаларды әзірлеу — кадрларды іріктеудің ғылыми тәсілінің негізі. Ғылыми негізделген профессиограммалардың болуы және іс жүзінде пайдаланылуы кандидаттың талап етілетін және іс жүзіндегі сапасын салыстыруға және салыстыру нәтижелері негізінде оның лауазымының сәйкестігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді;

б) кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруды жақсарту. Ішкі істер органдарына қызметке кадрларды іріктеуді жетілдірудің маңызды жолы кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыруды айтарлықтай жақсарту болып табылады, ол жүйелі де жоспарлы түрде жүргізілуі тиіс.

Азаматтық жоғары оқу орындарындағы заң факультеттерінде кәсіби бағдар беру жұмысын жақсартуға ішкі істер органдарының міндеттері мен функцияларының мазмұнын, олардың ұйымдық құрылымының жалпы сипаттамасын, сондай-ақ негізгі салалық қызметтердің құрылымы мен қызметінің ерекшеліктерін ашуды қамтитын «ішкі істер органдарының қызметі мен ұйымдастырылуы» арнайы курсы енгізу айтарлықтай дәрежеде ықпал етті².

Осы мақсаттарға ІО бұқаралық ақпарат құралдарын (баспа, радио, теледидар) кеңінен және тәртіпке келтіріліп пайдалануы, шығармашылық одақтармен, журналистермен, жазушылармен өзара іс-қимылды нығайту қызмет етеді. Ішкі істер органдарындағы қызметтің ерекшеліктері, олардың негізгі қызметтерін ұйымдастыру және олардың қызметі, ІМ оқу орындарына түсу тәртібі және оқу шарттары туралы бұқаралық ақпарат құралдары арқылы (әрине, рұқсат етілген шектерде) хабардар ету, сөзсіз, осы органдардың қызметіне қызығушылықтың артуына және нәтижесінде қатардағы және басшы құрамдағы кадрларды неғұрлым сапалы жинақтауға ықпал етеді.

в) кадрларды іріктеудің ұйымдастырушылық және құқықтық қамтамасыз етілуін жетілдіру. Кадрларды іріктеуді жақсарту ісінде кадр аппараттары мен ішкі істер органдарының салалық қызметтерінің қызметін ұйымдастыруды жетілдіру және олардың осы функцияны құқықтық қамтамасыз ету мәселелеріне маңызды рөл беріледі.

Ең алдымен, кадрларды іріктеу жөніндегі жұмыс кадр аппараттарының ғана емес, салалық қызметтер мен бөлімшелердің жұмыс жоспарларында болжанып, көрініс табуы тиіс.

Кадрларды іріктеу, оны дұрыс ұйымдастыру көбінесе ІО-ға қызметке үміткерлер туралы ақпаратты, олардың объективті сипаттамасын (жынысы, жасы, білімі және т. б.), еңбек және қоғамдық қызметінің, іскерлік және жеке қасиеттерінің сипаттамасын қамтитын құжаттарды өңдеудің қазіргі заманғы технологиясын енгізумен байланысты. Қызметке үміткерлерді есепке алудың автоматтандырылған жүйесі олардың жеке басын зерделеу жөніндегі жұмысты мақсатты жүзеге асыруға, толықтыру резервін қалыптастыруға және олармен жұмысты ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Кадрларды автоматтандырылған есепке алу жүйесін құру кадр аппараттарының қызметкерлерін көптеген есептік операцияларды қолмен орындаудан босатады және адамдармен тікелей жұмыс істеуге, ішкі істер органдарының ұжымдарын қалыптастыруға және олардың әлеуметтік дамуын басқаруды жетілдіруге айтарлықтай көп уақыт пен назар аударуға мүмкіндік береді.

ІО қызметіне кадрларды іріктеу тәртібі арнайы ведомстволық нормативтік актілермен регламенттелсе де, қаралып отырған проблеманы табысты іске асыруға көп жағдайда осындай іріктеудің ұйымдастырылуын нақтылайтын жергілікті құқықтық нормалар да ықпал етер еді. Ішкі істер органдары қызметтері мен бөлімшелерінің жұмыс жоспарларына кадрларды іріктеу және олармен жұмысты ұйымдастыру жөніндегі іс-шараларды енгізуден басқа жинақтау жөніндегі шаралар қызметтер мен құрылымдық бөлімшелер туралы ережелерде, олардың қызметін, сондай-ақ жекелеген лауазымды адамдардың қызметін регламенттейтін лауазымдық нұсқаулықтарда көрініс табуы орынды. Жүйенің қандай да бір буынының ерекшелігін ескере отырып, осы мақсатта ІО-ға қызметке үміткерлерді іріктеу, олардың жеке басын зерделеу, іскерлік және жеке қасиеттерін тексеру бойынша басшылар мен қатардағы қызметкерлердің функционалдық міндеттерінің тізбесін кеңейту орынды

болып табылады. Кадрларды сапалы іріктеу міндетін нақты орындау көбінесе лауазымды тұлғалар арасында онымен байланысты міндеттердің қаншалықты ұтымды және нақты бөлінуіне байланысты.

Функционалдық міндеттерді ұтымды бөлу туралы мәселенің оң шешімі, біріншіден, ПО-ға қызметке үміткерлерді іріктеудегі нақты қызметкерлердің жауапкершілігін, белсенділігі мен бастама-сын арттырады, екіншіден, олардың қызметіндегі қайталауды жоюға және осы бағыттағы функцияларды араластыруға ықпал етеді, үшіншіден, ішкі істер органдарының кадрлық қамтамасыз етілуін жақсарту ісіне олардың әрқайсысының үлесін бақылауға мүмкіндік береді;

г) ішкі істер органдарына қызметке үміткерлерді медициналық және психофизиологиялық іріктеуді жетілдіру.

Аталмыш кадрларды іріктеу жұмысында қазіргі жағдайда медициналық және психофизиологиялық іріктеу мәселелері маңызды мәнге ие болып отыр.

ПО қызметке үміткерлерді психофизиологиялық іріктеудің, сондай-ақ жеке құрам арасында ғылыми негізделген психопрофилактиканың өзектілігі мен қажеттілігі көптеген факторлармен анықталады. Олардың ішінде басты рөл әлеуметтік және моральдық-этикалық сипаттағы факторларға жатады. ПО жеке құрамы жіберген төтенше жағдайларды талдау осындай оқиғалардың жартысынан астамы тікелей немесе жанама түрде оларды жасаған қызметкерлердің жекелеген патопсихологиялық белгілерінің немесе психофизиологиялық тұрақсыздығының болуымен байланысты екенін көрсетеді.

Осылайша, психикасы тұрақсыз ПО қызметкерлерінің әлеуметтік қауіптілігі басқа адамдарға қарағанда өлшеусіз жоғары екенін ескермеуге болмайды, өйткені олар билік өкілеттігіне ие, қарулары бар, арнайы көлікті басқарады. ПО жекелеген қызметкерлері жол берген кез келген төтенше оқиға, сондай-ақ құқық нормаларынан ауытқу, жүйенің барлық жеке құрамы мен қоғамдық пікірдің көз алдында талқыланады, бұл үлкен қоғамдық резонансқа ие және аталмыш органдардың беделіне теріс әсер етеді.

Сондықтан ПО қызметке үміткерлерді психофизиологиялық іріктеуді жетілдіру проблемасы өзінің маңыздылығы жағынан қатардағы және басшы құрамдағы кадрлармен жұмыс істеудің жалпы жүйесінің бөлігі ретінде ғана емес, медициналық проблема болып табылады. Оның табысты іске асырылуы кадрлардың сапалық құрамына және ішкі істер органдары қызметінің тиімділігіне оң әсер етеді.

---

¹ Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы соты. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://sud.gov.kz/rus/content/o-konpersii-pravovoy-politiki-respubliki-kazahstan-na-period-s-2010-do-2020-goda> (кірген уақыты: 04.05.2021 ж.).

² Мұсатаев С. Қазақстандағы билік пен азаматтық қоғам институттарының өзара әрекеттесуінің кейбір мәселелері // Саясат. — 2007. — 15 қазан. — № 8.

Құрмажан Н. С.,

*дене шынықтыру даярлығы кафедрасының оқытушысы,
педагогика ғылымдарының магистрі, полиция аға лейтенанты*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

БАЛУАНДАРДЫҢ ТАКТИКАЛЫҚ-ТЕХНИКАЛЫҚ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНЫҢ ФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Жарыстарға тікелей дайындық кезеңі жүктеме көлемі мен қарқындылығының арақатынасын, сәйкесінше дайындық құралдарын өзгертуді қамтиды. Жеке, классикалық нұсқада жалпы физикалық және техникалық дайындықтың үлесі азаяды және арнайы мотор, тактикалық және психологиялық дайындықтың мазмұны артады¹.

Көрсетілген қайта бөлу тұтасымен жауынгердің дайындығының сандық және сапалық аспектілерінде, әсіресе олардың тактикалық-техникалық арсеналында көрінуі керек. Жаттығудың негізгі құралдарын қисынсыз бөлу не спорттық форманың төмендеуіне, не жаттығулардың жоғарылауына әкеп соғуы мүмкін, бұл сайып келгенде спорттық нәтижелерге кері әсер етеді.

Жарыс алдындағы дайындық кезеңінің, спорттық күрестің қолданыстағы тәжірибесінде оның негізгі құрамасын келесідей бөлу қабылданған: арнайы дене шынықтыру (АДШ) + жалпы дене шынықтыру (ЖДШ) — 60 %, жаттығу жұмысының жалпы уақыт көлемінен арнайы дайындық (АД) — *40 %. 155 ҚД/мин импульсінде үлкен қарқындылық аймағында жалпы дене және арнайы дене дайындығы бойынша орындалған жұмыс орта есеппен 40 %-ды, 155 ҚД/мин жоғары — 20 %-ды құрайды. Үлкен қарқындылық аймағындағы БК үлес салмағы (165 ҚД/мин дейін) — 20 %, субмаксималды аймақта (180 ҚД/мин дейін) — 20 %, ең жоғары қарқындылық аймағында (180 ҚД/мин

жоғары) — 2%. Дайындық құралдарын мұндай бөлу оқу-жаттығу жиынында белгілі бір жаттығуларды немесе әрекеттерді көлемі мен қарқындылығы бойынша жоспарлауға мүмкіндік береді. Мысалы, бір микроцикл ЖДШ және АД бойынша күн мен жаттығу болып бөлінеді. Белсенді демалуға мүмкіндік беретіндей арнайы дайындық құралдары және қарқынды жұмыс істегеннен кейін (пульсте 175 – 180 ҚД/мин) ҚПО құралдарымен. Жүктеменің көлемі, қарқындылығы бойынша да кезектесуі (толқын пішінділігі) сақталуға тиіс².

Бір тәжірибиелік сабақта әр жеке жұмыс түрі белгілі бір уақытқа ие (сурет А).

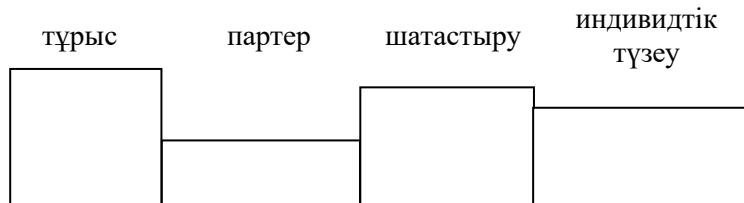
Сурет А. Жаттығу сабағына арналған оқу құралдарын бөлу сызбасы

Уақыт (Т) — 5×5 4×3 3+3 10

Қарқындылық (уд мин) — 165 145 170 155

Жүктеме (у е) — 75 48 36 40

Жоғарыда келтірілген диаграммадан оқу-жаттығу шайқастарын (170 ҚД/мин) орындау кезінде ең жоғары қарқындылық байқалатынын көруге болады. Жаттығу сабағының жалпы жүктемесі 189 ш. б., оны көлем (қызмет уақыты) немесе қарқындылық есебінен арттыруға болады. Соңғы жол неғұрлым орынды, өйткені ол жаттығу жүктемесінің сипатын бәсекеге қабілеттілікке жақындатады. Жаттығу сабағындағы жүктеме толқын тәрізді болып қалуы үшін жаттығулардың басқа түрінің қарқындылығын немесе көлемін азайту керек, мысалы, стендте немесе партерде техниканы дамыту. Жүктемені қарқындылық бойынша қайта бөлу келесідей болуы мүмкін (сурет Б.).

Сурет Б. Дайындықты қайта білдіру оқыту сабағына арналған

Уақыт (Т) — 5×5 4×3 3+3 10

Қарқындылық — 165 140 180 155

Жүктеме (у е) — 75 36 42 40

Жалпы жүктеме 193 ш. б. құрады, бұл шамамен алдыңғы жүктемеге сәйкес келеді.

Егер жаттығу жекпе-жегінің қарқындылығы жоғарылса, жалпы жүктеме бүкіл жаттығу сабағы үшін белгіленген аймақтан шықпаса, онда қарқындылық пен жүктемені шартты бірліктерде басқа құралдар бойынша қайта бөлу міндетті емес.

Диаграммаларда арнайы дайындыққа кіретін негізгі тактикалық-техникалық құралдар көрсетілген. Оқу-жаттығу сабағында арнайы дайындық құралдарын қайта бөлу жаттығулар мен бақылау шайқастарының үлесін арттырудан тұрады. АТС қарқындылығы балуан мен қарсыластың дайындығына, жекпе-жектің өзара тәсіліне, балуанның алдына қойылған міндеттеріне байланысты, көп жағдайда жаттықтырушы АТС интуитивті түрде, орындалатын әрекеттердің сандық параметрлерін ескерусіз анықтайды, өйткені оны бағалаудың тиісті критерийлері жоқ.

Біз қарқындылығы, жеке жаттығулар мен микроциклде жүктемені реттеу үшін уақыт аралықтары бойынша модельделген негізгі тактикалық әрекеттерді қолдану әдістемесін зерттедік және негіздедік.

Эксперименттік топтың балуандарына ТТД бәсекелестік жекпе-жектерінде көрсетілуіне байланысты әртүрлі қуат аймақтарындағы жүктеменің модельдік нұсқалары ұсынылды. Олардың негізгі міндеті жаттығу жекпе-жектерін (шабуылдау әрекеттерінің белсенділігі бойынша) бәсекеге барынша жақындату болды. Жоғары деңгейге ауысу мақсатында жекпе-жекті жүргізудің жеке тәсілі ескерілді. Атап айтқанда, шабуылдау әрекеттерінің тар шеңбері бар спортшыларға қысым жасау әдістерін қолдануға тыйым салынды, ал шабуылдаушы әрекеттердің кең ауқымы бар, бірақ сенімді қорғаныс емес балуандар серіктес ретінде таңдалды. Бұл палуандар модельденген қондырғылардың жанында үлкен және субмаксималды қуаттардың жанында әртүрлі жіктеу топтарынан техникалық техниканы орындады.

Кең ауқымды шабуылдау іс-әрекеттерін қолдана білетін, бірақ қорғанысы қауіпсіз палуандарға көптеген жаттығулардан кейін тапсырмалар берілді. Комбинацияның максималды нұсқасы таңдалды: техникалық әдістердің кең спектрін тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін қысым-қысым-күту. Сонымен қатар олар жаттықтырушының сигналы бойынша нақты қорғаныс немесе қарсы шабуыл әрекеттерін жүргізуге мәжбүр болды. Модельденген нұсқаларда олар күтуді айқын қорғаныс әрекеттерімен алмастыруды ұсынды.

Шабуыл жасайтын, қарсы шабуыл жасайтын және сенімді қорғанысқа ие спортшыларға шаршау аясында тактикалық және техникалық дайындықтың жағымды жақтарын дамыту ұсынылды, яғни олар әртүрлі жіктеу топтарынан көптеген әдістерді қабылдауға мәжбүр болды, оларды субмаксималды және максималды қуат аймағында қолдана отырып орындады. Сол аймақтардағы қорғаныс әрекеттерін жетілдіру үшін әртүрлі қорғаныс әдістері, қарсы шаралар қолданды, олар қысым аясында жүргізілді. Негізгі қарсыластың әрекеттері екі-үш спринг-серіктесті модельдеді.

Бақылау тобында пәндер оқу-жаттығу жиындарында қойылған жалпы міндеттерді орындай отырып, жалпы қабылданған әдістеме бойынша айналысты.

Эксперимент аяқталғаннан кейін педагогикалық бақылаулардың, бақылау жаттығу жекпе-жектерінің, бейнежазбалардың және жарыс жекпе-жектерінің хаттамаларының көмегімен (әдістердің әртүрлілігі, шабуылдау және қорғаныс әрекеттерінің сенімділігі бойынша) балуандардың жекпе-жекті жүргізу тәсілі анықталды.

Тәжірибелік топта шабуылдаушылардың, қарсы шабуылдардың тар шеңберімен күресушілердің саны 15 %-ға, сенімсіз қорғаныспен — 16.7 %-ға азайды. Олардың стилі осы топта қолданылатын техниканың әсерінен өзгерді және жоғары сапалы деңгейге өтті, шабуылдаушылардың және сенімді қорғаныстың кең ауқымы бар, бұл осы стильдің пайызбен ($V = 31.7\%$) өсуін көрсетеді.

Осылайша, шабуыл жасайтын, қарсы шабуыл жасайтын іс-қимылдардың тар шеңберімен күресушілерде тәсілдерді орындаудың алуан түрлілігі (75 %-ға), ($P < 0.001$) және бірнеше шабуылдың сенімділік көрсеткіші ($P < 0.005$) едәуір артты, бұл шабуылдың қорғаныс әрекеттерінің сенімділік көрсеткіштері туралы айтуға болмайды ($P > 0.005$). Әлбетте, бұл балуандар қорғаныс әрекеттерінің сенімділігін жақсарту үшін жеткілікті жаттығу әсерін алған жоқ.

Бұрын болмаған жекпе-жектің үшінші тәсілімен балуандарда қорғаныс сенімділігі едәуір жақсарды ($V = 78$), ($P < 0.001$). Бұл қорғаныс әрекеттерін жетілдіруге бағытталған арнайы жаттығуларды қолданумен түсіндіріледі.

Бұл балуандарда шабуылдың сенімділік көрсеткіштері айтарлықтай өсті ($V = 75$), ($p < 0.01$). Мүмкін, бұл — жекпе-жектің қарқынын арттыруға және ұрыста шабуылдау әрекеттерінің кең арсеналын қолдану мүмкіндігіне бағытталған модельделген қондырғылар күресушілерге көптеген іске асырылған әдістерге қол жеткізуге мүмкіндік беруімен байланысты. Сонымен бірге бірінші топтағы балуандар сияқты осы топтағы әдістердің әртүрлілігі біршама төмендеді ($P < 0.05$), оны бұзушы факторлардың болуымен түсіндіруге болады: үлкен және максималды жүктемелерден кейінгі шаршау, спарринг серіктестерінің дайындығы. Бақылау тобында осы көрсеткіштердің елеулі өзгерістері байқалмады ($P > 0.05$). Жекпе-жектің барлық стиліндегі балуандар арасында техникалық әрекеттердің әртүрлілігінің аздап төмендегені байқалды, бұл қазіргі заманғы жекпе-жек жағдайында техниканың үлкен арсеналын қолданудағы қиындықтармен байланысты. Бақылау тобында жекпе-жектің әр түрімен күресушілердің саны өзгеріссіз қалды.

¹ Куанышов Т. Ш. Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. — Алматы, 2002.

² Аманбаев Р. Р. Спорт теориясымен әдістемесінің жалпы негіздері: Оқу құралы. — Алматы, 2006.

Малахов А. С.,

доцент кафедры оперативно-разыскной деятельности органов внутренних дел,

кандидат юридических наук, подполковник полиции

(Омская академия МВД России)

ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ПРОФИЛАКТИКЕ ПРЕСТУПНОСТИ

Доля преступлений, совершенных лицами, ранее совершавшими уголовно наказуемые деяния, в Российской Федерации сегодня составляет 57,7 %. Особый общественный резонанс приобретает раскрытие особо тяжких преступлений (например, убийств несовершеннолетних на сексуальной почве), совершенных лицами, ранее совершавшими уголовно наказуемые деяния. В некоторых случаях после

успешного раскрытия полицией преступлений возникает резонный вопрос: нельзя ли было их предупредить или пресечь, осуществляя надлежащий оперативно-розыскной контроль за лицами, склонными к их совершению, и существует ли возможность обеспечения высокой эффективности такого контроля? Современные технические средства, используемые в правоохранительной деятельности (камеры видеонаблюдения, устройства контроля местоположения объекта через сотовую (GSM) и спутниковую (ГЛОНАСС/GPS) связь, а также пользующиеся большой популярностью у населения мобильные устройства с выходом в сеть Интернет, имеют значительный потенциал для контроля за лицами, склонными к совершению преступлений, и предупреждения общественно опасных деяний с их стороны. Однако в настоящее время органами внутренних дел эти возможности практически не используются.

Статистика свидетельствует, что свыше 91 % лиц, осужденных за совершение преступлений, совершили их в местности своего постоянного проживания¹. Это подтверждает высокую эффективность использования органами внутренних дел учетов лиц, проживающих на территории обслуживания и склонных к совершению преступлений. Однако возможности систем видеонаблюдения, иных технических средств и учетов органов внутренних дел используются преимущественно для раскрытия уже совершенных преступлений, и имеющаяся информация анализируется исходя из места, времени совершения преступления и имеющейся информации о вероятном преступнике. Зарубежный опыт (например, КНР) свидетельствует о высокой эффективности использования систем социального контроля не только для раскрытия преступлений, но и для прогнозирования индивидуального поведения.

В то же время необходимо отметить, что решение задачи использования современных технических средств для предупреждения преступлений в значительной степени сдерживается нормативным правовым регулированием оснований проведения оперативно-розыскных мероприятий в Федеральном законе «Об оперативно-розыскной деятельности»². Так, положениями ст. 7 указанного закона установлен исчерпывающий перечень оснований осуществления оперативно-розыскных мероприятий, фактически не дающий возможности их использования для выявления и предупреждения преступлений. В. Ф. Луговиком данная ситуация была образно охарактеризована наличием так называемого «логического круга»: для проведения оперативно-розыскных мероприятий необходимо наличие сведений, способом получения которых, в свою очередь, они выступают. В этих условиях установленный законодателем порядок, при котором нормативно не предусмотрено проведение оперативно-розыскных мероприятий для выявления первичных оперативно-розыскных данных, объективно затрудняет решение обозначенных задач органов внутренних дел.

Представляется, что для разрешения указанного противоречия требуется внесение в ст. 7 Федерального закона «Об оперативно-розыскной деятельности» изменений, обеспечивающих возможность проведения оперативно-розыскных мероприятий для решения задач выявления и предупреждения преступлений в ходе оперативно-розыскной деятельности, в том числе с применением технических средств, используемых для выявления и предупреждения преступлений.

¹ Сводные статистические данные о состоянии судимости за 2019 г. Судебный департамент при ВС РФ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.cdep.ru/index.php?id=5> (дата обращения: 23.02.2021).

² Федеральный закон «Об оперативно-розыскной деятельности» от 12 августа 1995 г. № 144-ФЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7519/ (дата обращения: 23.02.2021).

Маликов Ж. А.,

*Тергеу бөлімшелерінің мамандарын даярлау орталығының
оқытушы-әдіскері, заң ғылымдарының магистрі, полиция аға лейтенанты
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы);*

Тұрғали Г. Н.,

*Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Біліктілікті арттыру және кадрларды қайта даярлау факультетінің
алғашқы кәсіптік даярлық курстарының 1-оқу тобының тыңдаушысы
(Ақмола облысы ПД Целиноград АПб ТБ тағылымдамашысы)*

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДЕГІ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

Қазіргі таңда легитимді мемлекеттік билікте кез келген мәселені анықтау және сипаттау басты міндеттердің бірі болып танылады. Мәселе кенеттен туады және көп жағдайда жедел ахуал тудырып, ішкі істер органдарының сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында, мамандардың даярлық деңгейі

түрінде көрінеді. Бұл жағдайда заң шеңберінде күш пен құралдарды тиімді пайдалану, қызметті ұйымдастыру қажет етеді. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру қолданыста жүрген қылмыстық процестік кодекстің 179-бабына сәйкес қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыздың, хабардың сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімінде тіркелуі не кезек күттірмейтін бірінші тергеу әрекеті сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуы болып табылады¹. Іс бойынша іс жүргізуді болғызбайтын мән-жайлар болмаған кезде, қылмыстық құқық бұзушылық белгілерін көрсететін жеткілікті деректер, атап айтқанда:

- жеке тұлғаның арызы, не мемлекеттік органның лауазымды адамының немесе ұйымда басқару функцияларын орындайтын адамның қылмыстық құқық бұзушылығы, не адамның хабар-ошарсыз кеткені туралы хабары;

- кінәсін мойындап келу;

- бұқаралық ақпарат құралдарындағы хабарлар;

- қылмыстық қудалау органы лауазымды адамының дайындалып жатқан, жасалып жатқан немесе жасалған қылмыстық құқық бұзушылық туралы баянаты сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бастауға себептер болып табылады.

- Қылмыстық процестік кодекстің 185-бабы бірінші бөлігінің екінші және үшінші абзацтарында көзделген жағдайларды қоспағанда, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыруға себеп болған кезде анықтаушы, анықтау органы, тергеу бөлімінің бастығы, тергеуші, прокурор өз құзыреті шегінде және осы кодексте белгіленген тәртіппен өз қаулысымен қылмыстық істі іс жүргізуге қабылдайды.

- Осы баптың бірінші бөлігінің 1) тармағында көзделген себеппен тергеп-тексеріліп жатқан іс бойынша хабар-ошарсыз кеткен адамға қатысты қылмыстық құқық бұзушылық жасау белгілерін көрсететін деректер анықталған жағдайда, іс-әрекет Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің тиісті бабы бойынша сараланады.

- Қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арызды, хабарды немесе баянатты қабылдау және тіркеу тәртібін, сондай-ақ сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу тәртібін Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры айқындайды¹.

Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуын айқындай келе — СДТТ үш нысанда жүргізілетінін айта кеткен жөн. Олар, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді анықтау, алдын ала тергеу нысанында және хаттамалық нысанда. Алдын-ала тергеу — бұл ең алдымен қылмыстық іс жүргізу институты, яғни тергеуші арқылы жүзеге асырылатын қылмыстық сот өндірісі туралы заңдылық нормаларының жиынтығы². Алдын-ала тергеу — бұл сондай-ақ ұлттық қауіпсіздік органдары, ішкі істер органдары және экономикалық қылмыстарды тергеу органдары тергеушілері жүргізетін қылмысты тергеу. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді анықтау және хаттамалық нысан ҚПК 191-бабының екінші – он екінші бөліктерінде көрсетілген қылмыстар бойынша қылмыстық қудалау органы жүргізеді³.

Сонымен, сотқа дейінгі тергеп-тексеру мәселелерін қарастырған кезде адам және азаматтың құқықтарын шектемейтіндей, заң шеңберінде қарастыру қажет. Өйткені, адам және азаматтың мәселесі халықаралық дәрежеде адам құқықтары мен бостандықтары тек қана бір мемлекеттің мәселесі емес, бүкіл халықаралық бірлестіктің субъектісі болып көрініс алады. Адам құқығы мәселесі жөнінде жалпыға танылған халықаралық нормалар қазір ұлттық заңдарды қалыптастырудың негізі болып табылады. Сол себепті, сотқа дейінгі тергеп-тексеруде біріншіден, азаматтық талапкер ретінде тану туралы қаулысына қатысты мәселені қарастырған дұрыс деп есептейміз. Қылмыстық процестік кодекстің 73-бабы бойынша азаматтық талапкер деп — қылмыстық құқық бұзушылықпен немесе есі дұрыс емес адамның іс-әрекетімен келтірілген мүліктік немесе моральдық зиянды өтеу туралы азаматтық талап қойған жеке немесе заңды тұлға танылады. Азаматтық талапкерге қылмыстық процестік кодексінің 73-бабы аясында жәбірленушіге құқықтары түсіндіріледі. Осы жерде, біз сотқа дейінгі тергеп-тексеруді практика жүзінде атқарған кезде жәбірленушіні азаматтық талапкер ретінде тану үшін соттың атына арыз жаздырамыз. Кейіннен, ішкі істер органы қызметкері, яғни қылмыстық істі өз өндірісіне алған тергеуші өз атынан қаулы шығарып жәбірленушіні азаматтық талапкер ретінде таниды. Егерде азаматтық талапкер ретінде тану туралы қаулыны тергеуші өз атынан шығарып шешім шығаратын болса, сотқа арыз жазудың қажеттілігі жоқ деп есептеймін. Өйткені, жәбірленушінің азаматтық талабы сот барысында қарастырылады.

Екіншіден, Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексінің 219-бабына сәйкес — қылмыстық құқық бұзушылықтың іздерін және өзге де материалдық объектілерді табу және анықтау, оқиғаның жағдайын анықтау және іс үшін маңызы бар мән-жайларды айқындау мақсатында сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам жергілікті жерді, үй-жайларды, нәрселерді, құжаттарды, тірі адамдарды, мәйіттерді, жануарларды қарап-тексеруді жүргізеді. Қарап-тексеруді жүзеге асыратын адамның нұсқаулары осы тергеу әрекетінің барлық қатысушылары үшін міндетті

делінген. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексінің 220-бабы 5 бөлігінде көрсетілген қарап-тексеру жүргізудің жалпы қағидасында қарап-тексеру оның барысы мен нәтижелерін тіркейтін ғылыми-техникалық құралдар қолданыла отырып, ал осы баптың он үшінші және он төртінші бөліктерінде көзделген жағдайда куәгерлердің қатысуымен жүргізіледі делінген. Осы жерде, қарап-тексеруді ғылыми-техникалық құралдар қолданыла отырып, толықтай бейнежазба және фотокесте түрінде жүргізіп, хаттамада тек қылмыстық іске қатысты қылмыстық құқық бұзушылықтың іздерін, өзге де материалдық объектілерді ғана көрсетсек тергеушінің ары қарай сотқа дейінгі тергеп-тексеру әрекеттерін жүргізуге кеңінен уақыты пайда болып және қарап тексеру барысын бейнежазбадан қайта қарап қылмысты визуалдық түрде саралау істі толық ашуға септігін тигізеді.

Үшіншіден, біздің қоғамымыздың бастан кешіп жатқан қиын кезеңінде қылмыспен күресу — мемлекетіміздің алғашқы міндеттерінің бірі. Осы күресте маңызды қарудың бірі сот сараптамасы болып табылады, ол сотқа дейінгі тергеп-тексеру толық ашылуы, процессуалдық мәселелер және күдіктінің кінәсін дәлелдеу, қылмыскерді табу мақсатында жүзеге асырылады. Қылмыстық процесілік кодекстің 270-бабына сәйкес — іс үшін маңызы бар мән-жайлар сарапшының материалдарды арнайы ғылыми білімдер негізінде жүргізетін зерттеуінің нәтижесінде алынуы мүмкін жағдайларда сараптама тағайындалады. Қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысатын өзге адамдардың мұндай білімінің болуы қылмыстық істі жүргізетін адамды тиісті жағдайларда сараптама тағайындау қажеттігінен босатпайды. Сот сараптамасы ғылым мен техниканың жаңа жетістіктерін пайдалана отырып жұмыс атқарады. Ішкі істер органның қызметкері, яғни тергеуші қарап-тексеру барысында алынған заттай дәлелдемер, іздер, қан іздеріне сараптама тағайындау туралы шығарылған қаулысымен жәбірленушіні, күдіктіні және заңмен немесе өз ұсынысы бойынша тағайындалған қорғаушысын, мүдделі адамдарды қаулымен таныстыруы тиіс. Осы жерде қарап отырсақ таныстыру кезінде қаулымен таныстыру туралы бірнеше хаттама толтырылып, қол қойылады. Сонымен қатар, сараптама қорытындысы шыққанда әрбір сараптамамен таныстыру хаттамасы жәбірленушілерге және күдіктіге сараптама қорытындысымен таныстыру туралы бірнеше хаттамалары жасалады. Сараптама тағайындау қаулысы және сараптама қорытындысымен таныстыру хаттамаларын жасамай, сараптама тағайындау қаулысы мен сараптама қорытындысына таныстым деп қол қойдырсақ қағаз санын азайтып, тергеушінің жұмысын жеңілдетеді.

Жоғарыда айтылғандарды түйіндей келе, қазіргі таңдағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасының аясында сотқа дейінгі тергеп-тексерудегі бірқатар мәселелерді қарастыру кезінде анықталған үш негізді заң жүзінде, адам мен азаматтың құқығын шектемей жою жолында күш жұмсасақ, тергеушінің жұмысын жеңілдету, нақты процессуалдық құжаттарды белгілеу, жұмыс уақытын тиімді пайдалану, ішкі істер органының жұмысының тиімділігін арттыру жолында оңтайлы нәтиже беретіні сөзсіз.

¹ Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процесілік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (кірген уақыты: 18.05.2021 ж.).

² Безрядин Д. Н. Основы управления органами внутренних дел. — М., 2001.

³ Журсинбаев С. К. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Общая часть. Досудебное производство. — Алматы, 2011.

Махметов Е. М.,

*арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының оқытушысы, полиция аға лейтенанты
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

ІІО ҚЫЗМЕТКЕРІНІҢ ЖЕКЕ ҚАУІПСІЗДІГІ

ІІО қызметкерінің жеке қауіпсіздігі кәсіби іс-әрекет тиімділігінің жоғары деңгейін қолдау жағдайында ІІО қызметкерінің өмірі мен денсаулығын сақтауды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін құқықтық, психологиялық және тактикалық жүйеден тұрады.

Бүгінгі таңда ІІО қызметкерлері дене және психикалық денсаулығына қауіпті болып табылатын, әскери жағдайға теңестірілген, айтарлықтай экстремалды жағдайларда неғұрлым қиын міндеттерді атқаруға тура келеді. Сол себепті ІІО қызметкерлерінің қызметтік іс-әрекетімен байланысты кәсіби мәселелері мен жағдаяттарды шешу кезіндегі жеке қауіпсіздік мәселелері бүгінгі таңда өзекті болып отыр¹.

Дене және психологиялық қатер бүгінгі таңда құқық қорғау органы қызметкерлерінің кәсіби іс-әрекетінің объективті құрамдас бөлігі болып табылады, яғни мұндай қатерді мүмкіндігінше азайту аса маңызды.

Сол себепті ПО қызметкерлерін жеке кәсіби қауіпсіздікті қамтамасыз ету әдістеріне оқыту, экстремалды жағдай кезінде сенімді және сауатты іс-әрекет жасауға үйрету бүгінгі таңда ПО кадрларын кәсіби дайындаудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

ПО қызметкерлерінің қызметтік-әскери іс-әрекеті қауіпсіздігін келесі құрамдарға бөлуге болады:

- ПО қызметкерінің өз бойында оның жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ететін психологиялық-физикалық, психологиялық қасиеттердің болуы, кәсіби-қолданбалы түрде жаттыққандығы;
- кәсіби іс-әрекетті атқару кезінде наряд, қызмет, бөлімшелер, органдар басшыларының қол астындағы қызметкерлерінің іс-әрекетінің жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ете алуы;
- құқық бұзушыларға қарсы, заңдылықты сақтау мен халықты қорғауда дайындық деңгейінің болуы керек.

ПО қызметкерінің іс-әрекетіндегі қауіпті жағдаяттар — бұл құқық бұзушының жүріс-тұрысы, табиғат құбылыстарының әсері, апатты жағдай немесе зілзаланың қызметкерге дене немесе психологиялық зиян келтіріп, қайғылы оқиғаға немесе өлімге әкелетін, қызметкердің оны сезінуін білдіретін күйзелістік жағдай. ПО қызметкерінің мінез-құлқына қатерлі түрде әсер ету деңгейіне сәйкес мамандар қауіп-қатердің келесі түрлерін атап көрсетеді: потенциалды, алдамшы, арандатылған, шынайы.

Арандатылған тәуекел екі бағыт бойынша дамуы мүмкін:

Біріншіден, қылмыскер мен жәбірленушінің арасындағы жанжалға кіріскен қызметкер іс-әрекетіндегі үдерістің өзі қауіп-қатерді жәбірленушіден қызметкерге ауыстырады. Яғни қылмыскер жәбірленушіні жайына қалдырып, полиция қызметкерінің талаптарына әртүрлі формада қарсылық таныта бастайды.

Екіншіден, қызметтік-әскери іс-әрекетті атқару барысында жекелеген тұлғалық сапалары (қатыгездік, агрессиялық, дөрекілік, әдепсіздік, және т. б.) қызметкердің өмірі мен денсаулығына қауіп-қатер туғызатын басқа тұлғалар тарапынан шабуыл жасауға әкелуі мүмкін.

Шынайы тәуекел ПО қызметкерінің ары мен намысы, денсаулығы, өміріне шынайы қауіп-қатерден тұратын жағдаяттарда туындайды және көрініс береді.

Адам өмірі мен денсаулығына қауіп бірқатар мамандықтар бойынша кәсіби іс-әрекеттерді атқару кезінде туындайды: әскери қызметкерлер, өрт сөндірушілер, цирк әртістері, сонымен қатар ПО қызметкерлері. Құқық қорғау функцияларын қамтамасыз ету кезінде кәсіби қауіп көп жағдайда төмендегілер бойынша көрініс береді:

- қылмыскерлер тарапынан қауіп;
- Сотталған қылмыскерлердің сыбайластары немесе туыстары тарапынан бопсалау;
- Техногенді апаттар мен табиғат зілзалаларының зақымдаушы факторларынан қауіп;
- Тізімдегі от ататын қару, күрестің әскери тәсілдері, арнайы құралдарды пайдалана отырып жаттығу жасау кезінде немесе оқу кезінде болатын қайғылы оқиғалар;
- ПО қызметкерінің психикасына ұзақ уақыт бойы қызметтік әскери іс-әрекеттің экстремалды жағдайында әсер етуі.

- Ғалымдар ПО қызметкерлерінің кәсіби қауіпті бастарына өткізудің екі ерекше құбылысын атап көрсетеді: «Карпендер әсері» және «Күйген саусақтар әсері». Карпендер әсері кезінде әрбір қабылдау мен қиялы сондай қабылдау мен қиялға бейімділікті тудырады. Қауіпті жағдаятта жаралану мен психологиялық жарақат алған қызметкер болашақта қайғылы оқиғаны болдырмау мүмкіндігіне деген сенімін жоғалтады. Оның бойында психотерапевтік көмек көрсетуді қажет ететін «алаңдаушылық дабылы» дамиды.

Күйген саусақтар әсері ПО қызметкерінің мінез-құлқының қарама-қарсы сипаттамасын көрсетеді. Бұл жағдайда қауіп-қатерді басынан өткерген қызметкер анағұрлым абай, мұқият, сақ болады, оның бойында дәлелді және қисынды тәуекелге қабілет дамиды.

Қызметкерлердің жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ету әдістері.

Еліміздегі және шетелдегі құқық қорғау өкілдерінің әскери-қызметтік тәжірибесіне талдау жасау олардың қызметтік міндеттерін атқару кезіндегі жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ететін келесі факторларды көрсетеді:

- қауіпті және дағдарысты жағдайда құқықтық тәртіпті қолдау бойынша лауазымды тұлғалардың мінез-құлық тактикасы;
- жекпе-жек шайқасты жүргізуге дене және техникалық дайындығы;
- жабдықты ептілікпен пайдалану;
- оқ ататын қаруды пайдалану дағдысының мықты болуы;
- кәсіби-психологиялық тұрғыда дайын болуы.

ПО қызметкерінің жеке қауіпсіздігін қамтамасыз етудің тиімді әдістерінің бірі оның дене дайындығы мен күрестің әскери тәсілдерін атқару кезіндегі басқа да дағдылары болып табылады.

Аталған жағдайда келесі дене дайындығының сапалары маңызды болып табылады:

- күш қабілеті (қылмыскердің дене қарсылығын жеңу кезіндегі күш жұмсауы және «жарылыс күші»);

- жылдамдық (қажетті қозғалыс іс-әрекетін таңдаудағы күрделі реакция жылдамдығы, қозғалыс жылдамдығы);

- ептілік (бірегей қозғалыс қабілеті, қозғалыс нақтылығы);

- төзімділік (ЧСС — 120 – 160 соққы/мин кезінде қарқынды түрде ұзақ жұмыс жасауға, ЧСС — 16 – 180 соққы/мин кезінде, 60 – 100 м аралықта максималды қозғалыс жылдамдығы).

Экстремалды жағдаяттарда күрестің әскери тәсілдерін тиімді орындауға ұзақ мерзімді, жүйелі түрде жаттығу жасау арқылы қол жеткізуге болады. Қызметкердің дайындығын қамтамасыз ету үдерісі оның Қазақстан Республикасы ІІМ мекемелерінде дайындығы кезінде басталады және органдарда қызметтік дайындық бойынша сабақ барысында жалғастырылады.

Құқық бұзушымен жекпе-жек күресте жеңісті қамтамасыз ететін төрт түрін атап көрсетуге болады, олар:

- соққыдан қолдарымен, аяғымен қорғана білуі, тұншықтыру, қапсыра ұстау, қоршаудан құтыла алуы;

- адамның осал жерінен қолдарымен және аяғымен соққы бере білуі, күрес тәсілдерін атқара алуы;

- суық және отты қарудан қорғана алуы;

- қылмыскерді қауіпсіз түрде тінте алуы және оны қамауға алу орнына алып жүре алуы.

Құқық бұзушымен жекпе-жек күрес кезінде күрестің әскери тәсілдерінің заңдылығын сақтау аса маңызды.

ПО қызметкерін жабдықтау — мундир, жабдық, қару, арнайы құралдар және басқа да әскери-қызметтік міндеттерді атқару үшін қажетті мүліктерден тұрады. Олардың атаулары мен тізімі қызметтің міндеті мен өзгешелігіне байланысты болады².

Күнделікті қызметтік іс-әрекетте полицияның патрульдік күзет қызметінің қызметкерінде табельді отты қару, резеңке таяқ және қол кісені болады. Аса қауіпті және қарулы қылмыскерді тұтқындау, жаппай жөнсіздіктің алдын алу бойынша арнайы операцияларға және т. б. қатысу кезінде олар басын, қолын, аяғын және денесін қорғайтын құралдармен, ықпал етуді бұрмалайтын құралдармен, тосқауылдарды бұзу құралдары және автокөлікті ықтиярсыз түрде тоқтату құралдарымен қамтамасыз етілулері қажет.

Жоғарыда көрсетілген жабдықтардың рөлін жете бағаламаған қызметкерлер оларды пайдалануда дәлелсіз жарақат, зақым алып, өлім жағдайына да келіп жатады.

Қызметкерлердің жеке қауіпсіздігін қамтамасыз етуде ең бірінші қажетті талап көрсетілген жабдықтарды пайдаланудың мықты дағдылары, олардың тактикалық-техникалық мүмкіндіктерін және оларды пайдаланудың заңдылықтарын білу.

Табельді отты қаруды пайдаланумен байланыстырылған әскери-қызметтік жағдаяттарда ПО қызметкерінің тәжірибелік іс-әрекетіне талдау жасау олардың сирек жағдайда «снайперлік атыс» деп аталатын іс-әрекет кезінде пайдаланылатынын көрсетеді, яғни қаруды ұстап отырған қол шынтағын тіреу мүмкіндігін пайдалана отырып (терезе жақтауы, қабырға бұрышы немесе маңдайша және т. б.) асықпай көздеп алып ату кезінде.

Көп жағдайда қызметкерлер қашып бара жатқан қылмыскерге оқ атады. Яғни оның ізіне түсу кезінде. Аталған жағдаятта оның дене төзімділігі маңызды рөл атқарды, яғни жүгіргеннен кейін демалысы жиілейді. Сонымен қатар қару ұстаған қолы дірілдейді. Бұл жағдай арнайы дайындықты қажет етеді.

Көптеген жағдайда «алдын алу» оқ атуы жасалады, яғни қаруды оқшантайдан шығару, оны жауынгерлік әзірлік жағдайына келтіру және оқ ату 2 – 5 секунд аралығында жүзеге асырылады. Бұл жағдай оның үстіне қозғалыс нақтылығы, қажетті қозғалыс іс-әрекетін таңдау сияқты күрделі реакциялардың жылдамдығын қамтамасыз ететін қозғалыс дайындығын талап етеді.

ПО қызметкерлерінің жеке қауіпсіздігін қамтамасыз етуге олардың ату дайындығы әсер етеді. Оның қатарына кіретіндер:

- табельді отты қарудың құрылымын білу және кейбір бүлінген жерлері болса жөндеу тәртібі;

- қылмыскерлер пайдаланатын отты қарудың негізгі түрлерін білу;

- әр түрлі қалыпта нысананы «тұрақты» түрде ата білу (жатып, тұрып, тіземен тұрып, қалтарыстан және т. б.);

- көру мүмкіндігі шектеулі болатын қараңғы кезде орманда, далада, көшеде, ғимарат ішінде ата білу.

Отты қаруды шығару, оны жауынгерлік әзірлік жағдайына келтіру және ату заңдылықтарды есепке ала отырып, тиісті нормативтік құжатпен анықталған.

Жеке қауіпсіздігі мен басқа да тұлғалардың қауіпсіздігі мақсатында дабыл белгісі берілгенде, көмекке шақырылғанда, нақтырақ айтар болсақ, сақтандыру оғын ату кезінде, сонымен қатар оқтың тайқып тиюі мүмкін болатын ғимарат ішінде қару пайдаланғанда аса сақ болу қажет.

ПО қызметкерінің жеке қауіпсіздігі тәжірибе көрсеткендей, оның кәсіби-психологиялық даярлығына, яғни оның «психологиялық әлеуетіне» де байланысты болады деп тұжырымдаймын.

¹ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K140000235> (кірген уақыты: 04.05.2021 ж.).

² «Арлан» арнайы мақсаттағы бөлімше туралы» үлгі ережесін бекіту туралы 2006 жылғы 6 шілдедегі № 336 бұйрығы. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: adilet.zan.kz (кірген уақыты: 04.05.2021 ж.).

Мирзамирова Г. С.,

магистрант

*(Центрально-Казахстанская академия,
Республика Казахстан, г. Караганда)*

ОЦЕНКА ЗАКЛЮЧЕНИЙ ЭКСПЕРТОВ ПО ИССЛЕДОВАНИЮ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ, ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ, ИХ АНАЛОГОВ

Оценка заключений экспертов по исследованию наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов осуществляется в соответствии с общими принципами оценки доказательств. Анализу подлежат не только выводы, но и заключение в целом с точки зрения его допустимости, относимости, достоверности и доказательственного значения.

Заключение эксперта, как и все другие доказательства, не имеет никакой заранее установленной силы и оценивается по общим правилам, т. е., по внутреннему убеждению. Оно не является обязательным для лица, осуществляющего досудебное расследование, прокурора и суда, однако их несогласие с заключением должно быть мотивировано.

Как и любое другое доказательство, заключение эксперта, подлежит оценке следователем и судом на всех этапах доказывания¹. Мы поддерживаем тех авторов, которые, наряду со следователем, судом и прокурором, включают в число субъектов оценки заключения эксперта иных участников уголовного процесса, отстаивающих свои или представляемые интересы (подозреваемого, потерпевшего, гражданского истца и ответчика, защитника).

Однако в стадии предварительного расследования непосредственно правовые последствия влечет лишь оценка, произведенная следователем, прокурором, следственным судьей, другие участники процесса расследования вправе (но не обязаны) производить оценку экспертного заключения, заявлять по своему усмотрению возражения, давать объяснения, ходатайствовать о постановке дополнительных вопросов и т. д. — правовое значение указанных действий определяется последующими решениями следователя.

Экспертное заключение как объект оценки подвергается изучению в двух основных аспектах, неразрывно связанных между собой. Во-первых, определяется его полноценность как средства доказывания — носителя (источника) информации об установленных данных. Во-вторых, подвергаются оценке установленные фактические данные, т. е. собственно доказательства по делу.

В. К. Лисиченко считает, что оценку заключения эксперта необходимо проводить последовательно, с учетом его структурных элементов. В качестве последних автор выделяет: а) процессуально-организационные условия производства экспертизы; б) вопросы, поставленные на разрешение эксперта; в) использованные им объекты и материалы; г) проведенные исследования и полученные результаты; д) ответы на поставленные вопросы; е) приложения к заключению^{2, 31}.

Вызывает интерес и вопрос, с чего следует начинать оценку заключения эксперта. А. С. Подшибякин указывает: вначале необходимо дать анализ самого доказательства, выяснить его значимость относительно других доказательств и лишь потом рассматривать его в системе других^{3, 162, 163}. По его мнению, такой путь логичен, ибо заключение эксперта может быть отвергнуто исходя лишь из его анализа, не касаясь других доказательств, которых может иногда и не быть. И, в то же время, обосно-

ванное заключение эксперта может повернуть весь ход расследования, если даже некоторые другие доказательства и противоречат ему.

При определении доказательственного значения заключения эксперта следует оценивать полноту проведенного исследования и объем разрешенных вопросов, важно правильно понимать логическую форму вывода, его смысл. Практика показывает, что многие ошибки возникают вследствие неправильной трактовки вывода, уяснения его смысла.

При оценке доказательств с точки зрения их допустимости необходимо обращать внимание на правомерность приобщения к материалам дела справки о предварительном исследовании изъятого вещества. Процессуальным документом они не являются и их использование как источника доказательственной информации при рассмотрении дела недопустимо. Следствие и суд не всегда обращают внимание на это.

Анализ судебной-следственной практики показывает, что, как правило, в обвинительном акте в числе доказательств вины подозреваемого используются только выводы эксперта, поэтому важно, чтобы у следователя и суда было единообразное толкование результатов исследования и выводов. В частности, трансформация смысла выводов эксперта недопустима, даже если они либо неопределенны, либо не полностью отвечают на вопрос. И следствие, и суд неопределенный вывод эксперта не могут трактовать как доказательственный факт, который экспертным путем не был установлен. Более того, данный факт не может быть установлен ни следствием, ни судом даже по совокупности собранных по делу доказательств, поскольку он устанавливается на основании специальных экспертных знаний. Эффективность расследования и судебного разбирательства подобных уголовных дел во многом определяется не только научно-методическим уровнем заключения эксперта, но и процессуальными аспектами деятельности следователя и судьи. Именно поэтому в системе следователь — эксперт — суд необходимо соблюдать единые требования в вопросах назначения экспертизы наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и подготовки материалов для ее проведения, использования специальных терминов и определений веществ, оценки результатов экспертного исследования и заключения эксперта в целом.

¹ Орлов Ю. К. Заключение эксперта и его оценка. — М., 1995.

² Лисиченко В. К. Особенности проверки и оценки заключения эксперта на предварительном следствии и в суде // Криминалистика и судебная экспертиза. — Киев, 1982. Вып. 24.

³ Подшибякин А. С. Холодное оружие // Криминалистическое учение. — М., 1997.

Нуриμβетов Б. К.,

*преподаватель кафедры физической подготовки,
магистр юридических наук, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

СКОВЫВАНИЕ КАК СПОСОБ СОЗДАНИЯ ЛОКАЛЬНОГО ПРЕИМУЩЕСТВА

В настоящее время в вольной борьбе наиболее распространенной в стойке является почти бесконтактная «лотерейная ситуация» — два борца кружат или стоят друг против друга согнувшись и ожидают атаку противника или настраиваются сами на проход в ноги. Кратковременные касания рук, плеч или головы противника отражает напряженность ситуации и часто носит смысл «оскала» враждующих диких зверей, демонстрирующих готовность к борьбе¹.

В этом случае возникают две ситуации: один из спортсменов «ныряет» в ноги другому или, значительно реже, оба начинают это делать одновременно и ударяются головами. Учитывая стремительность этого движения, последнее приводит к травме.

Если один из спортсменов начинает атаку первым и приходит в ноги или ногу, то завязывается борьба, при которой атакующему часто нет обратного хода, даже если он оказывается в невыгодной ситуации, так как у него при этом опора (ноги) оказывается сзади, а противник сверху, и он вынужден отдать балл, чтобы не оказаться в опасном положении. В этом случае вступает в силу расхожее выражение: мы боремся «настолько, насколько позволяет это нам противник».

«Лотерейная» борьба подходит для очень одаренных спортсменов, которые, обладая качествами, по своим характеристикам значительно превышающими противника, реализуют их как в быстрых и эффективных проходах в ноги, так и опережающих контратакующих действиях в защитных вариантах. В любых ситуациях, порожденных такой манерой борьбы, они оказываются в выигрышных положениях. Такой одаренностью, например, обладает олимпийский чемпион Арсен Фадзаев — обладатель специальной награды FILA «Хрустальная борцовка»².

Теория локального преимущества имеет древние корни в боевых (военных) искусствах. Великий русский полководец А. В. Суворов, не знавший поражений, учил побеждать врага не числом, а умением. Самым распространенным способом создания преимущества является внезапность. Именно она создает предпосылки для создания преимущества и реализации активных действий³.

Однако имеются ситуации, при которых поражение противника делается практически неизбежным. Так, например, во время военных действий с помощью скрытых маневров на отдельных участках фронта создается значительный материальный перевес с целью завоевания отдельных стратегических позиций для развития дальнейших успешных военных действий. Именно значительный материальный перевес на отдельном участке фронта создает предпосылки победы.

Теория локального преимущества в спортивной борьбе должна занять ведущее место, так как именно она выявляет закономерности реализации выигрышных действий для достижения победы.

Вернемся к распространенной «лотерейной» борьбе, обусловленной низкой стойкой, при которой ноги скрываются, удаляются на безопасное расстояние от противника длиной туловища и руками. Наиболее близко находятся руки противника и голова, выполняющие защитные функции, встречающиеся плечи и голову атакующего борца для принятия защитной позы. Именно руки и голова (наиболее доступные части тела) противника должны стать объектом создания локального преимущества.

Для активизации схватки судья подает команду «контакт», она обязывает спортсменов входить в захват.

Вход в захват (часто обоюдный) предполагает повышенный риск, ибо захват — условия для большинства приемов и неизвестно, кто начнет первым атаку. Снова лотерея. Захваты по принуждению. А если борьбу сразу начинать с захвата, например, руки противника двумя руками на уровне запястья — предплечья? Эта часть руки наиболее близкая и захват одной руки двумя руками создает преимущество — две руки сильнее одной. Такая ситуация позволяет развить преимущество до полного блокирования руки.

При блокировании руки противника в удержании захвата дополнительно включается туловище (рука противника двумя руками прижимается к груди) и голова (подбородок) прижимается к руке противника на уровне верхней части плеча. При правильном захвате голова атакующего занимает соответствующее место: плечо — передне-боковая часть шеи так, чтобы затылочная часть упиралась снизу в подбородок противника. Такое положение не дает противнику активно включиться в противоборство.

Таким образом, преимущество достигает 4 – 5-разового превосходства против одной руки.

Анализ этого положения показывает, что преимущество в этом случае значительно увеличивается за счет явно невыгодной позиции защищающегося — одна рука у него заблокирована (ближняя), а вторую (дальнюю) он не может активно включить в работу, так как атакующий находится в противоположной от нее стороне.

После осуществления подобного захвата возникают полностью контролируемые атакующим положения. Противник попадает практически в безвыходные положения. Их три:

1. Оставить руку у противника без освобождения от захвата (пассивная позиция).
2. Попытаться освободиться от захвата (защитный вариант).
3. Активно включиться в острую борьбу за обоюдный захват, подключая свободную руку (активный вариант).

Первый вариант — пассивная позиция — наиболее уязвимый. В этом случае атакующий борец, не встречая дальнейшего сопротивления, просто-напросто положит противника каким-либо из множества приемов, который может выполняться с таким мощным захватом с высоким эффектом.

Невыгодность своего положения спортсмен ощущает сразу. Это чаще всего вводит противника в некоторую панику, чувствуя свой промах, он начинает отчаянно вырывать руку из захвата (защитный вариант).

Защищающийся борец, пытаясь вырвать руку, вынужден выпрямиться, упираясь, отклонить туловище (плечи) назад и оставить ногу одноименную с захваченной рукой без прикрытия. Создается ситуация для эффективной атаки с захватом ноги или ног противника в самом благоприятном для атакующего положении.

Активный вариант также ведет к проигрышной ситуации. Для его реализации необходимо развернуться грудью к атакующему и попытаться завязаться в обоюдный захват. Для такого маневра защищающийся борец вынужден раскрыться, что создает благоприятную ситуацию для эффективных, высоко амплитудных бросков, например, для броска через плечи. Умелая блокировка руки противника создает активный рисунок схватки и позволяет ее разнообразить, создавая неожиданные для противника ситуации на фоне панического сопротивления блокировке руки.

Ярким примером этому может служить борьба олимпийского чемпиона М. Хадарцева. Его противники вынуждены «прятать» свои руки и тогда он, например, простым нажатием руки на голову заставляя противника на мгновение выпрямиться (по принципу реакции противодействия) и мгновенно входит в ноги с переводом в партер.

Аналогичные ситуации возникают и при блокировке головы и руки противника. В этом случае низкая стойка защищающегося борца создает благоприятную возможность для захвата головы и руки, сбивания вниз с последующим забеганием назад для перевода в партер. Попытка защищающегося помешать осуществлению захвата рук и головы приводит к бесконтрольному выпрямлению туловища, открывающему свободный доступ к ногам и созданию благоприятной ситуации для эффективной атаки за ноги.

Таким сковыванием успешно пользовался белорусский спортсмен В. Суринов — призер Спартакиады народов СССР. «... Благодаря развитому плечевому поясу и сильным рукам он брал соперника за шею с рукой так мощно, что не каждому, даже более тяжелому борцу удавалось освободиться. Защита от этого своеобразного захвата создавала Суринову благоприятную возможность для проведения технических действий с захватом ног»⁴.

Вышесказанное говорит о том, что теория создания локального преимущества в борьбе только начинает свое развитие. Практика показала, что отдельные борцы владеют ее элементами и за счет этого показывают высокие спортивные результаты. Для реализации теории локального преимущества необходимо соответственно строить (а практически перестраивать) существующий тренировочный процесс, в котором отработка элементов сковывания с целью создания преимущества должна занять достойное место.

¹ Вержбицкий И. В. Реализация принципа первичности соревнований на этапе начальной подготовки дзюдоистов: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. — Майкоп, 2012.

² Туманян Г. С. Школа мастерства борцов, дзюдоистов и самбистов: Учеб. пос. для студ. высш. учеб. завед. — М., 2006.

³ Дзюдо (система и борьба): Учебн. / Под общ. ред. Ю. А. Шулики и Я. К. Коблева [Я. К. Коблев, В. М. Невзоров, Ю. М. Схаляхо, Ю. А. Шулика]. — Ростов-н/Д, 2006.

⁴ Дзюдо. Программа: примерная программа спортивной подготовки для детских спортивных школ, специализированных детских спортивных школ олимпийского резерва / А. О. Акопян [и др.]. — М., 2008.

Нуртазина М. Б.,

магистрант

(Академия «Bolashaq», Республика Казахстан, г. Караганда)

ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Инклюзивное образование в Казахстане осуществляется на основании Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 – 2025 гг.¹ и Закона Республики Казахстан «Об образовании»². Введен новый термин «особые образовательные потребности» — (ООП), который эффективно применим к детям не только с ограниченными возможностями, но с заболеваниями, проходящим длительность лечение в больнице; с эмоциональными проблемами; из неблагополучных семей; детям-сиротам или лишившимся родительской опеки.

По новой трактовке «инклюзивное образование» — это процесс, обеспечивающий равный доступ к образованию для всех обучающихся с учетом особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей. Данное определение в большой степени раскрывает суть инклюзии в образовании, признанной международным сообществом в качестве наиболее подходящей тактики для обучения всех детей в условиях общеобразовательной школы.

Организация инклюзивного образования является актуальной. Опыт показывает, что существует проблема непринятия детей с особыми образовательными потребностями родительской общественностью. Многие родители не желают видеть в роли одноклассника своего ребенка детей с ООП. Но они должны принять тот факт, что в учебном процессе всегда есть дети, испытывающие трудности в обучении вследствие тех или иных причин, и, как их результат, — особые образовательные потребности, которые необходимо удовлетворять. Права родителей детей с ООП регламентированы нормативно-правовыми актами Республики Казахстан.

Согласно п. 1 ст. 49 Закона Республики Казахстан «Об образовании», родители и иные законные представители несовершеннолетних детей имеют право выбирать организации образования с учетом желания, индивидуальных склонностей и особенностей ребенка.

В пункте 26 письма министра образования и науки РК «Методические рекомендации по организации интегрированного (инклюзивного) образования детей с ограниченными возможностями в развитии» от 16 марта 2009 г. № 4-02-4/450 указано: «Дети с ограниченными возможностями в развитии вправе поступать в любую общеобразовательную школу, переходить из одной школы в другую, в том числе в специальную (коррекционную) организацию образования при наличии соответствующего заключения ПМПК с согласия родителей (иных законных представителей)»³.

Существуют проблемы и в организации инклюзивного образования.

Анализ реализации Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 – 2025 гг. свидетельствует о дефиците специалистов для психолого-педагогического сопровождения детей в инклюзивной среде, который составлен 64 %. Без решения кадрового вопроса эффективности психолого-педагогического сопровождения детей в инклюзивной среде говорить трудно.

Поэтому сегодня наряду с неприятием детей с особыми образовательными потребностями родительской общественностью в процессе организации инклюзивного образования перед школами возникают и другие проблемы:

- большой процент дефицита специалистов для психолого-педагогического сопровождения детей в инклюзивной среде;
- не понимание в полной мере суть инклюзивного образования основной частью педагогов, не имеющих специального образования;
- недостаточное взаимодействие всех участников образовательного процесса по организации инклюзивного образования.

Решение данных проблем предполагает: 1) изменение ценностных ориентиров каждой школы, так как инклюзивное образование должно способствовать поддержке учеников с особыми образовательными потребностями со стороны всех участников образовательного процесса, не только специалистами (логопед, специальный педагог, психолог, индивидуальный помощник); 2) использование комплексного подхода в решении вопросов в учебном процессе; 3) отказ от понятий «инклюзивник», «особый», «кризисный».

¹ Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы» от 27 декабря 2019 г. № 988. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (дата обращения: 21.05.2021).

² Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 г. № 319-III (с изм. и доп. по сост. на 19.04.2019 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747 (дата обращения: 21.05.2021).

³ Письмо Министерства образования и науки Республики Казахстан «Методические рекомендации по организации интегрированного (инклюзивного) образования детей с ограниченными возможностями в развитии» от 16 марта 2009 г. № 4-02-4/450. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32122855 (дата обращения: 21.05.2021).

Нұрахметова А. М.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының
аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

ЗАҢСЫЗ КӨШІ-ҚОНҒА БАЙЛАНЫСТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕГІ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

Қазіргі әлемдік қоғамдастықты жаһандандыруды жағдайларында шешуді қажет ететін бірінші кезектегі проблемаларының бірі-экономикалық және әлеуметтік тұрақтылық бөлігінде елдердің ұлттық қауіпсіздігіне елеулі қауіп төндіретін халықтың заңсыз көші-қоны болып отыр.

Заңсыз көші-қон есірткінің таралуы, адам саудасы, террористік қауіп-қатерлер, қару саудасы және өзге де қылмыстық көріністердің таралуына ықпал етеді. Заңсыз көші-қон қылмысының трансұлттық сипатта болуына байланысты оған тиімді түрде қарсы тұру үшін халықаралық қоғамдастықтың күш-жігерін біріктіру қажет¹.

М. А. Маггеррамов қазіргі уақытта халықаралық көші-қон саясаты жеткілікті деңгейде әзірленгенін және бірінші кезекте оны жүзеге асыру мемлекеттердің көші-қон саласындағы қызмет туралы конвенциялары мен келісімдерінде көрініс табатындығын әділ атап өтті². Осы бағыттағы негізгі халықаралық орган БҰҰ-ның Халықаралық еңбек ұйымы (МОТ International Labour Organization, ILO) болып табылады, оның жұмыс нәтижелері қабылданған төмендегідей ұсынымдарда көрініс тапқан:

- 1922 жылғы 2 қарашадағы «Халықаралық еңбек бюросына көшіп кетуге, көшіп келуге, сондай-ақ көшіп кетуді репатриациялауға және көшіп кетуді транзиттеуге қатысты статистикалық және басқа да мәліметтерді ұсыну туралы» № 19 ұсыным;

- 1939 жылғы 28 маусымдағы «Еңбекші-мигранттарды тарту, жұмысқа орналастыру және еңбек жағдайлары туралы» № 61 ұсыным;

- 1939 жылғы 28 маусымдағы № 62 «Еңбекші мигранттарды тарту, жұмысқа орналастыру және еңбек жағдайы саласындағы мемлекеттер арасындағы ынтымақтастық туралы» ұсыным^{3, 85 – 86};

- 1949 жылғы 1 шілдедегі «Еңбекші-мигранттар туралы» № 86 ұсыным;

- 1955 жылғы 22 маусымдағы «Нашар дамыған елдер мен аумақтарда еңбекші-мигранттарды қорғау туралы» № 100 ұсыным;

- 1975 жылғы 24 маусымдағы «Еңбекші-мигранттар туралы» № 151 ұсыным^{3, 982 – 999}.

1951 жылы құрылған мамандандырылған үкіметаралық комитеттің кейіннен 1989 жылы көші-қон жөніндегі халықаралық ұйым болып қайта құрылып, оның көшіп-қонушылардың Еуропадағы орын ауыстыруы жөніндегі ықпалды үкіметаралық ұйым болғанын атап өткен жөн. Қазіргі уақытта ұйымға қатысушы мемлекеттердің тізбесіне 156 мемлекет және 10 бақылаушы мемлекет енгізілген⁴. Осы ұйым қызметінің мақсаттарына көші-қон саласындағы елдер арасындағы ынтымақтастық, заңсыз көші-қонға қарсы іс-қимыл, мәжбүрлі көшіп-қонушылардың орын ауыстыруына және жайластырылуына көмек көрсету, сондай-ақ көші-қон процестерін ақпараттық қамтамасыз ету жатады.

Біріккен Ұлттар Ұйымы шеңберінде қабылданған халықаралық құқықтық актілер әлемдік қоғамдастық елдерінің ішкі заңнамасына елеулі әсер етеді. Осы мәселеге қатысты Қазақстан Республикасы халықаралық заңнаманы сақтау бойынша міндеттемелерді өз мойнына алып, конвенцияда көрсетілген ережелер Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі қылмыстық кодексінде, Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі қылмыстық процестік және Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекстерінде ішінара көрініс тапқан. Яғни, біздің республикамыз ратификациялаған халықаралық келісім-шарттардағы ережелердің ұлттық заңнамамызда қолданылуын қамтамасыз етеді. Осы мақаланы жазу барысында зерделенген кейбір конвенция ережелерінің отандық заңнамамызда көрініс таппау фактілерінің де орын алғандығын байқадық. Атап айтатын болсақ, 2000 жылғы 15 қарашадағы Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясына тоқталуға болады. Осы Конвенцияның 1-бабында мақсаты белгіленіп, ол — трансұлттық ұйымдасқан қылмыстың анағұрлым тиімді түрде алдын алу және оған қарсы күрес ісіндегі ынтымақтастыққа жәрдемдесу екендігі айқындалған. Сонымен қатар, осы конвенцияны толықтыратын, қылмысты ауырлататын мән-жайлар ретінде заңсыз көші-қон көріністерін криминализациялауды көздейтін, Мигранттарды құрлық, теңіз және әуе арқылы заңсыз әкелуге қарсы Хаттама да бар. Аталмыш Конвенция ережелері ДМД мемлекеттері арасында Ресей қылмыстық кодексінде ішінара жүзеге асырылған. Дәлірек тоқталар болсақ, 127.1-баптың («Адам саудасы») сараланушы белгісі ретінде «Ресей мемлекеттік шекарасы арқылы жәбірленушінің орын ауыстыруы немесе оны заңсыз шетелде ұстау» қарастырылған. Қазіргі қолданыстағы Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексін зерделеу бізге осындай бекітудің жеткіліксіздігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Ресей Федерациясының қолданыстағы қылмыстық заңы адам бостандығына байланысты атап айтқанда, 126-бап «Адамды ұрлау», 127-бап «Бас бостандығынан заңсыз айыру» 127.2-бап «Құл еңбегін пайдалану», 206-бап «Адамды кепілге алу» сияқты қылмыстардың басқа да құрамдарында⁵ «Ресей мемлекеттік шекарасы арқылы жәбірленушінің орын ауыстыруы немесе оны заңсыз шетелде ұстау» деген сараланушы белгі жоқ. Ал біздің заңнамамызда 2000 жылғы 15 қарашадағы Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын (Қазақстан бұл конвенцияны 04.06.2008 жылы ратификациялаған), қылмысты ауырлататын мән-жайлар ретінде заңсыз көші-қон көріністерін криминализациялауды көздейтін мигранттарды құрлық, теңіз және ауа арқылы заңсыз әкелуге қарсы бұрын көрсетілген хаттаманы іске асыру мүлдем көзделмеген⁶.

Өзіне алған міндеттемелерді толық көлемде іске асыру үшін Қазақстан Республикасы «жәбірленушінің Қазақстан Республикасы Мемлекеттік шекарасы арқылы орын ауыстыруына немесе оны шетелде заңсыз ұстау» деген сараланушы белгіні Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің 125-бабы («Адамды ұрлау»), 128-бабы («Адам саудасы»), 261-бабы («Адамды кепілге алу») сияқты нормаларының 2-бөлігіне енгізу қажет деп пайымдаймыз. Бұл ереже Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық құжаттарды сақтау бойынша Қазақстанның өзіне алған міндеттемелерін іске асыруына ықпал ететін болады.

¹ О деятельности Совместной комиссии государств — участников Соглашения о сотрудничестве государств — участников Содружества Независимых Государств в борьбе с незаконной миграцией от 6 марта 1998 г. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://www.cismission.mid.ru/v18.html> (кірген уақыты: 22.01.2021).

² Магеррамов М. А. Организационно-правовое обеспечение деятельности ФМС России и ее территориальных органов по противодействию незаконной миграции: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2010.

³ Конвенции и рекомендации, принятые Международной конференцией труда. 1919 – 1956. — Женева, 1991. Т. 1.

⁴ О Международной организации по миграции. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://moscow.iom.int/russian/raboutus.html> (кірген уақыты: 17.03.2021).

⁵ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (кірген уақыты: 22.01.2021).

⁶ Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Мигранттарды құрлық, теңіз және әуе арқылы заңсыз әкелуге қарсы хаттаманы ратификациялау туралы Қазақстан Республикасы 2008 жылғы 4 маусымдағы № 38-IV Заңы.

Нұрғалиев Е. М.,

*ОӘО аға оқытушы-әдіскері, заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

ЖОО БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙДА ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНЕ БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Бүгінгі таңда бүкіл әлемді дүр сілкіндіріп, адамзатты алаңдатып отырған жайт коронавирустың таралуы екені белгілі. Жер жүзін шарпыған осы бір дерт біздің елімізде де тіркелді. Осыған орай Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2020 жылғы 16 наурызда төтенше жағдай жариялады.

Барлық мәдени ойын-сауық орталықтары, кинотеатрлар мен театрлар, көрмелер мен халық көп баратын басқа орындар уақытша жабылды. Мектеп оқушылары мен студенттер қашықтан оқыту жүйесіне көшті¹.

Бұл дүниежүзінде ахуал тудырып жатқан жағдай біздің елімізде де орын алды, сол төтенше жағдай орын алғалы айтарлықтай уақыт өтті. Пандемияның алдын алу мақсатында бүкіл қоғамдық жиналыстар тоқтатылды, мәдениет орталықтары жабылды, сонымен қатар оқыту процесіне де біршама өзгерістер енгізілді. Аталған жағдайға байланысты, яғни елімізде жарияланған төтенше жағдайға байланысты жоғары оқу орындарында оқыту үрдісі қашықтықтан оқыту форматына ауысты. Бастапқыда күтпеген тосын жағдай оқытушыларды да, студенттерді де белгілі бір деңгейде алаңдатқаны баршамызға мәлім.

Қашықтықтан оқыту — оқу процесіне тән барлық компоненттерді (оқыту мақсаттары, мазмұны, әдістері, ұйымдастырушылық нысандары, құралдары) көрсететін оқытушы мен білім алушының арақашықтықтағы өзара іс-қимылы.

Қашықтықтан оқытуға бейімделу түрліше тұрғыда жүзеге асқаны белгілі. «Бейімделу» термині ХХ ғасырдың бірінші жартысында өте танымал, әлі күнге дейін ғалымдардың жіті назарында. Бейімделу (лат. *adapto* «бейімдеймін») — ағзаның құрылысы мен функцияларын, оның органдары мен жасушаларын сыртқы орта жағдайына бейімдеу².

Психологиялық бейімделу — бұл тұлғаның әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық және кәсіби іс-әрекет байланыстары мен қарым-қатынастары жүйесіне, тиісті рөлдік функцияларды орындауға психологиялық қосылу процесі.

Бейімделу — жеке тұлғаның әлеуметтік ортаның талаптарына және шарттарына икемделуі болып табылады. Білім алушы — материалдық және рухани өмірде жоғары кәсіби және әлеуметтік рөлдерді орындау үшін белгілі бір бағдарламамен іс-әрекеттері ұйымдастырылатын әлеуметтік жеке тұлға³.

Білім алушы әлеуметтік тұрғыдан жетілу кезеңіне сәйкес келеді. Қазіргі таңда білім алушы қоғамдағы сан жағынан алғанда алдыңғы қатарда. Білім алушылар — қоғамның ірі интеллектуалдық потенциалы. Олар әлеуметтік құрылымы негізінен біздің қоғамымыздың әлеуметтік құрылымын айқындайды.

Кеңес Одағының белгілі психологі Б. Г. Ананьев білім алушы — студенттік кезең, жеке адам тұрғысынан алғанда, адамгершіліктік және эстетикалық сезімдердің белсенді түрде даму кезеңі, ересек адам ретінде азаматтық, саяси — қоғамдық және кәсіби мамандық міндеттерінің тұрақталу, толысу кезеңі деп көрсетеді.

Қазіргі таңдағы ғылым мен тәжірибеде бейімделу түсінігі білім алушылардың дайындығының тиімділігін жоғарлату әдісін өңдеумен айналысады. Білім алушылардың бейімделуі білім берудің

іргелі мәселелерінің қатарына жатады. Демек, бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау жеке тұлғаның дамуы, мамандандыруы, білім алушылардың әлеуметтенуі. Жоғары оқу орнына білім алушылардың бейімделуінің сәтті болуына байланысты білім алушының мамандануы айтарлықтай тиімді болады және қоғамдық ортада өз орнын табуы да сәтті жүзеге асады.

Білім алушының білімді меңгеруі мен білім алуға деген қызығушылығы және оның үлгерімінің жоғары дәрежеде болуына оның жаңа қоғамдық ортадағы білім алушылармен, оқытушылармен, жоғары оқу орнының әкімшілігімен өзара қарым-қатынасының жақсы болуы үлкен әсер етеді. Сондықтан профессор-оқытушылар құрамының білім алушылармен жұмыс жасау жағдайы олардың бейімделуіне үлкен әсерін тигізеді⁴.

Оқашаулану кезінде оқыту бейімделу қалай өтпек. Оқашаулану — әлеуметтік психологияда адамның шектеулі әлеуметтік-коммуникативтік кеңістік жағдайында ұзақ уақыт бойы болуын немесе тіпті әлеуметтік байланыстар болмауын айтады. Сол кезде қарым-қатынаста эмоционалдық шиеленіс, қабылдаудың барабар болмауы, «маңызды» ортаға төзімділіктің төмендеуі, қақтығыстар және т. б. пайда болады⁵.

Т. Гутеил және Р. Шейдер еңбектерінде оқашаулану ұғымын жан-жақты түсіндіруге тырысады. Олардың айтуы бойынша адамдардағы бостандықты шектеу әрдайым үлкен жауапкершілікті іс. Ережеге сәйкес мұндай мүмкіндіктердің барлығы шұғыл жағдайдағы іс-әрекет пен әрдайым дайындықты көздейтін психологиялық дайындауды өткізуден құрылады, оған мыналар кіреді:

1. Күшті күйзелісті факторлардың әсеріне төтеп бере алатын психологиялық қабілеттілік.

2. Осы жағдайларда үйреншікті мақсатқа сәйкес жұмысты іске асыру қабілеттілігі.

3. Мінез-құлықтың оңтайлы стратегиясын таңдай білу және бастамашылық пен шығармашылық ыңғайға қабілеттілігі.

4. Төтенше жағдайда білім алушылардың тыныштануына әсер ете алатын, өзін ұстау және психологиялық жағдайының дағдысын реттеуге ие болу қабілеттілігі⁶.

Қорытындылай келе, бұл төтенше жағдай студенттердің өміріне елеулі өзгерістер енгізіп жатыр. Жоғары оқу орындары да, білім алушылар бар күшін салып, мәселені өзертуге тырысып жатыр деп тұжырымдауға болады. Еліміздегі төтенше жағдайға байланысты қашықтықтан білім алу ұйымдастырылғандықтан, оқытушылар білім алушыларға мотивация беріп отыруы өте маңызды болып табылады. Қашықтықтан оқыту барысында білім алушыларды оқытуда жоспарлау, ұйымдастыру, бақылау және мотивация беру мұқият орындалған жағдайда қашықтықтан оқыту нәтижелі болмақ.

¹ Воронский В. А. Исследования студентов к условию в вузы // Соционика. — 2001. — № 6. — С. 29 – 33.

² Любимова Г. Ю. От первокурсника до выпускника // Вестн. Московск. ун-та. Сер. 14. Психология. 2001. № 1. С. 48 - 52.

³ Свиридова Н. А. Адаптационные процессы в среде молодежи // Соц. ис. 2002. № 1.

⁴ Дудник Е. А. Адаптация учащихся младших классов к условиям обучения в среднем звене: Дипл. раб. — У.-К., 2000.

⁵ Туршинский З. Многоликая адаптация // Биология в школе. — 1996. — № 5. — С. 77 – 80.

⁶ Шайхова М. Жастардың әлеуметтік-психологиялық бейімделу мәселелері // Ұлағат. — 2004. — № 1. — 49 – 51 б.

Нұрғалиева С. М.,

*аға оқытушысы, психология ғылымдарының магистрі
(Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті);*

Нұрғалиев Е. М.,

*оқу әдістемелік орталығының аға оқытушы-әдіскері,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСİNДЕГІ ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТӨЗІМДІЛІГІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі таңда адамзаттың алдында тұрған басты мақсат әлемді жайлаған індеттен құтылу екені белгілі. Жер шарын жайлаған індет адамзат өмірінің барлық саласына айтарлықтай әсер етіп отыр. Демек еліміздегі төтенше жағдайдың жариялануына байланысты Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев жоғары оқу орындары қашықтан оқытуға көшетінін атап өткен болатын. Төтенше жағдайдың жариялануына байланысты ЖОО оқытушыларына қашықтықтан оқыту жүйесіне жедел ауысу бастапқыда айтарлықтай алаңдаушылық туғызғаны белгілі. Алайда қашықтықтан оқыту жоғары білім беру жүйесіндегі оқытушылардың тәжірибесіне енген оқыту технологиясы екені белгілі. Қашықтықтан оқыту дегеніміз — бұл оқытушы мен студент ақпараттық технологияларды қолдану арқылы қашықтықта өзара әрекеттесетін білім беру нысаны. Қашықтан оқыту кезінде студент

өздігінен жасалған бағдарламаға сәйкес айналысады, вебинарлардың жазбаларын қарастырады, проблемаларды шешеді, онлайн-чатта оқытушымен ақылдасып, өз жұмысын тексеріп отырады.

Қазіргі жағдайда біз ғана емес, бүкіл әлем осы жүйе бойынша білім беруде. «Қашықтықтан оқыту» термині оқушы мен оқытушы арасында қашықтық бар екенін білдіреді. Біздің пікіріміз бойынша қашықтан оқытудың айрықша ерекшелігі — студенттерге заманауи ақпараттық технологиялар ұсынған дамыған, ақпараттық ресурстарды қолдана отырып, қажетті білім алуға мүмкіндік береді. Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары: оқытушылар мен тыңдаушылар арасындағы қашықтықтың болуына қарамастан, олардың арасындағы байланыс интерактивті, түсінікті және қызықты түрде жүреді; оқыту ұтқыр болады. Қашықтан оқытудың кез келген түрінің тиімділігі оқытушы мен студенттің өзара әрекеттесуіне, оқытушы мен студент арасындағы кері байланысты, қолданылатын педагогикалық технологиялар мен әзірленген оқу материалдарына байланысты. Қашықтан оқытудың жетістігі көп жағдайда қолданылатын материалдардың ұйымдастырушылық және әдістемелік сапасына, сондай-ақ осы процеске қатысқан оқытушылардың көшбасшылығы мен шеберлігіне байланысты.

П. Ф. Каптерев жеке мұғалімнің «ерекше адамгершілік қасиеттері» болуы керек деп атап көрсеткен. Бұл қасиеттерге әділдік, зейінділік, сергектік, адалдық, төзімділік кіреді деген. Мұндағы өзекті мәселе «төзімділік», ағзаның жұмыс қабілеттілігінің қандай да бір жұмысты ұзақ орындау қабілеті. Психологиялық төзімділіктің дамыған айғақтарының бірі болашақ үшін қажетті және пайдалы тәжірибе сияқты өз қателіктеріне деген дұрыс қарым-қатынас болып табылады. Төзімділікті екіге бөліп қарастыруға болады. Яғни біріншісі жалпы төзімділік. Бұл дегеніміз — бұлшықет аппаратының көп бөлігінің жұмыс істеуімен орташа қарқындылықты ұзақ физикалық жұмысты орындау кезінде адам ағзасының шаршауын жеңу қабілеті. Екіншісі арнайы, яғни жоғарыда атап өткендей, берілген жұмыстың жекелеген түрлерін орындау кезінде адам ағзасының шаршаудан өту қабілеті.

Оқытушы педагогикалық еңбектің түрлі жағдайларына байланысты төзімді болуы қажет, демек ол әртүрлі факторларға табысты қарсы тұра білуі тиіс. Кез келген педагогикалық іс-әрекет эмоциялық шиеленісті болып табылады. Алайда қазіргі өмірімізде орын алып отырған төтенше жағдайда қашықтықтан оқыту жағдайында жұмыс жасау оқытушылардың төзімділік деңгейін сынға алғаны белгілі. Қазіргі заманғы ғылымда төтенше жағдайларда тұлғаның қабілеттілігі ретінде психикалық адекваттылық пен қызметінің тиімділігін сақтау үшін әртүрлі терминдерді пайдаланады:

- психикалық төзімділік (М. Ф. Секач);
- психологиялық төзімділік (В. В. Аршинова, С. А. Шувалов);
- стресске төзімділік (О. А. Ахвердова, И. В. Боев);
- жүйкелік-психикалық төзімділік (П. П. Дорогов);
- кәсіби-психологиялық төзімділік (Е. В. Василенко).

Барлық аталған терминдер өз кезегінде ерекше болып табылады, бірақ олардың негізінде стресске төзімділіктің жалпы мағынасы бар:

- 1) шиеленістік жағдайда оңтайлы жұмыс қабілеттілігі мен жұмыс тиімділігін қолдау қабілеттілігі;
- 2) жағымсыз факторлардың әсері кезінде тұлғаның оңтайлы психикалық күйді сақтау қабілеттілігі.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, төзімділік маңызды психикалық процестердің функционалды сипаттамаларын, тұлғаның қасиеттері мен сапасын, сондай-ақ нақты жағдай талап ететін психологиялық қызмет жүйесінің адекваттылық дәрежесін көрсетеді.

С. В. Субботиннің айтуынша, стресске төзімділік — бұл кешенді жеке психологиялық ерекшелік, ол дара қасиеттерді өзара байланыстырудың нәтижесінде субъектінің қоршаған ортамен әртүрлі тіршілік жағдайларында оңтайлы өзара іс-қимыл жасауына әкеледі¹.

Б. Х. Варданянның айтуы бойынша, стресске төзімділік — эмоциогендік жағдайда барлық психикалық компоненттерінің арасында үйлесімді қарым-қатынасты қамтамасыз етіп, қызметтің табысты орындалуына жәрдемдесетін тұлға ерекшелігі болып табылады.

Стресске төзімділікке толығырақ анықтаманы П. Б. Зильберман (1974) береді, «стресске төзімділік — тұлғаның эмоционалды, ерік-жігерлі, интеллектуалды және мотивациялық сияқты адамның психикалық әрекетінің құрамаларымен сипатталатын және күрделі мотивті жағдайға әрекет мақсатына сәтті жетуді қамтамасыз ететін интегративті қасиеті»².

Стресске төзімділікпен қатар эмоционалды тұрақтылық пен эмоцияларды бақылау (Е. А. Милерян) қабілетін; төтенше жағдайларда үлкен жүктемелер мен міндеттерді ойдағыдай шешу қабілетін (Н. Н. Данилова); сондай-ақ күрделі қызметті атқару кезінде эмоционалды қозу күйін жеңу қабілеттілігін (В. Л. Маришук) теңдестіреді.

Кейбір авторлар стресске төзімділікті адамның шиеленіскен жағдайларға даярлығының құрылымының бірі деп есептейді. Қазіргі заманғы психологиялық стрессті зерттеу саласындағы

алдыңғы қатарлы мамандардың бірі В. А. Бодровтың ойынша төзімділік деп «біріншіден, сыртқы және ішкі (жеке) ортаның төтенше жағдайларға бейімделу дәрежесін сипаттайтын адамның интегративті қасиеті. Екіншіден, ол субъект дамуының психикалық, физиологиялық және әлеуметтік реттеу құрылымы мен ағымдағы функционалдық күйі мен мінез-құлықтың функционалдық сенімділік деңгейімен анықталады, үшіншіден ағза мен психиканың функционалды ресурстарын қосқанда көрінетін қасиет»³.

Демек, оқытушылық қызмет ақыл-ой және эмоциялық шиеленіс жағдайында жүзеге асырылады. Жоғары білім беру жүйесінің оқытушысы ақыл-ой және эмоциялық шиеленіспен байланысты ғылыми жұмыстармен де айналысуы тиіс. Осылайша, төзімділік тұлғаның өте күрделі, көп деңгейлі, әрі мазмұнды сапалық ерекшелігі болып табылады. Онда қабілеттер кешені мен кең ауқымды, түрлі құбылыстар бірігеді.

¹ Аболин Л. М. Эмоциональная устойчивость в напряженной деятельности, ее психологические механизмы и пути повышения: Автореф. дис. ... д-ра психол. наук. — М., 1989.

² Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М., 2001.

³ Качества учителя: профстандарт и реальность. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://newtonew.com/opinion/real-teacher-qualities> (дата обращения: 04.05.2021).

Өмірзақова Д. Ө.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қараганды академиясы)*

СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДЕГІ ДӘЛЕЛДЕМЕЛІК ЗАТТАРДЫ БАҒАЛАУДЫҢ ТӘРТІБІ

Қазақстан Республикасының Конституциясында бірінші кезекте мемлекеттің жоғары құндылықтары адам мен азаматтың құқықтары, бостандықтары мен жеке мүдделері болып табылады¹.

Осыған орай қазіргі заман талабына сай адамның құқықтарын, бостандықтарын, денсаулығы мен өмірін қандай да бір қол сұғушылықтан қорғау қабілеті бар құқықтық мемлекетті құруды қажет етеді.

Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылдарға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы болған қылмыстарды жылдам әрі толық ашу, қылмыс жасаған адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауаптылыққа тарту, әділ сот талқылауы және қылмыстық заңды тиісінше қолдану мақсатында қылмыстық-процестік заңнамасын және жедел-ізвестіру қызметі туралы заңнаманы тиімді қолдануды көздейтін оңтайлы құқықтық тетіктерді әзірлеу талап етіледі². Қазақстан Республикасының ҚПК 121-б. дәлелдеу істі заңды, негізді және әділ шешу үшін маңызы бар мән-жайларды анықтау мақсатында дәлелдемелерді жинаудан, зерттеуден, бағалаудан және пайдаланудан тұратындығы қарастырылған³.

Қылмыстық ізге түсу және кінәлі тұлғаға әділ жаза тағайындау бір жағынан қылмыстық сот ісін жүргізудің мәніне жауап берсе, екінші жағынан кінәлі емес тұлғаларға қатысты қылмыстық ізге түсуден бас тарту, оларды жазадан босату, қылмыстық ізге түсуге негізсіз тартылған тұлғалардың әрбіреуін ақтауда қылмыстық сот ісін жүргізудің мәніне жауап береді.

Қылмыстық істің дұрыс шешілуі күдіктінің, жәбірленушінің, куәнің айғақтарымен, сарапшының қорытындысымен, заттай дәлелдемелермен, іс жүргізу әрекеттерінің хаттамаларымен және өзге де құжаттармен анықталған іс жүзіндегі деректерге ғана негізделуі тиіс⁴. Іс бойынша дәлелдемелердің жарамсыздығы туралы мәселені шеше отырып, сот әрбір жағдайда жол берілген заң бұзушылықты нақты анықтауы тиіс. Бұл ретте сот жарамды дәлелдемелерді іс материалдарынан негізсіз алып тастау, сондай-ақ сот отырысында дәлелдемелер ретінде жол берілмейтін нақты деректерді зерттеу жағдайларына жол бермеуге тиіс. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде, қылмыстық іс бойынша дәлелденуге жататын мән-жайлардың тізіміне, оқиға және қылмыстық заңда көзделген қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгілері (оның жасалған уақыты, орны, тәсілі және басқа да мән-жайлары); қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекетті кімнің жасағаны; адамның қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекетті жасаудағы кінәлілігі, оның кінәсінің нысаны, жасалған іс-әрекеттің себептері, заңдық және іс жүзіндегі қателіктері; күдіктінің, айыпталушының жауаптылық дәрежесі мен сипатына әсер ететін мән-жайлар; күдіктінің, айыпталушының жеке басын сипаттайтын мән-жайлар; жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың салдарлары; қылмыстық құқық бұзушылықтан келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері; әрекеттің қылмыстық құқыққа

қайшылығын жоққа шығаратын мән-жайлар; қылмыстық жауаптылық пен жазадан босатуға әкеп соғатын мән-жайлар дәлелденуге жатады.

Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасында қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеудегі басты мақсаты әлі де болса істің мән-жайларын зерттеу туралы ақиқатты білімге жету, яғни шын мәнінде болған істің фактілі мән-жайлары қылмыстық сот ісін жүргізу органдарының тұжырымдарына сәйкес болуын білдіреді. Қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеу үшін «дұрыстық» пен «ықтималдық» түсініктерінің ара қатынасы әлі де болса мәселе болып отыр, себебі дұрыстықта және ықтималдықта негізделген білімнің деңгейі болып табылады. Бірақ тек дұрыс білім ғана шынайылық болып саналады. Тек қылмыстық істің мән-жайлары туралы дұрыс білім ғана түпкілікті нәтижеде қылмыстық іс жүргізушілік дәлелдеуге әсер етеді деген ойдамыз.

¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 ж. (23.03.2019 ж. өзгерістер және толық-р). [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (кірген уақыты: 04.05.2021 ж.).

² Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_ (кірген уақыты: 04.05.2021 ж.).

³ Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілде. (02.01.2021 жылы өзгерістер және толық-р). [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (кірген уақыты: 04.05.2021 ж.).

⁴ Тoleyбекова Б. Х. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. — Алматы, 1998.

Олейник В. В.,

старший преподаватель кафедры

тактико-специальной подготовки, подполковник полиции

(Каргандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)

К ВОПРОСУ О ЗАРУБЕЖНОМ ОПЫТЕ ОРГАНИЗАЦИИ СПЕЦИАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОТРУДНИКОВ ПОЛИЦИИ

Профессиональное обучение работников органов внутренних дел — одна из важнейших забот любого государства. В академических кругах и в прессе многих стран мира давно обсуждается программа глобализации образования, высказываются различные точки зрения и предложения по этому поводу. В нашей стране также важен вопрос развития первого профессионального образования, в том числе определение целей и приоритетов его развития, комплексная оценка развития системы образования, целей и приоритетов развития Казахстана.

Самая важная черта нашего времени — растущее признание идеи приоритета прав человека в умах мировой общественности. Реализация этой идеи напрямую связана с деятельностью органов внутренних дел.

Национальные системы профессионального обучения правоохранительных органов иностранных государств различаются по своей форме. В западных полицейских управлениях профессиональная подготовка полицейских рассматривается как один из важных резервов улучшения работы полиции. В некоторых странах вопросы качества подготовки полицейских решаются на самом высоком уровне государственного управления.

Таким образом, Закон о модернизации полиции, принятый во Франции в 1985 г., включает развитие специальных навыков, укрепление связей с общественностью и укрепление контактов, развитие личной инициативы и т. д. В нем есть специальный раздел, в котором описаны основные аспекты повышения профессионального уровня сотрудников полиции.

В большинстве западных стран полиция имеет свою собственную систему обучения, которая включает начальную подготовку тех, кто приходит на службу в полицию, в основном в учебных центрах региональных полицейских формирований.

Начальное обучение за границей в полицейских академиях проводится сразу после приема на работу сотрудника полиции. Это одна из важнейших составляющих работы полиции, потому что, если полицейский не обучен должным образом, он не сможет показать хорошие результаты. Ряд дисциплин и программ должен отражать основные функции работы полицейского. Другая часть учебника основана на интервью с опытными полицейскими и офицерами, начальниками служб экстренной помощи. Программа обучения должна регулярно пересматриваться и обновляться.

Исследователь полицейского образования Кирк Патрик разработал критерии для определения эффективности полицейской подготовки в 1977 г. Первый критерий — это то, как курсанты реагируют на обучение. Считают ли они это чем-то ценным, заинтересованы ли они в достижении результатов и

т. д. Образование должно производить на учащихся эффективное впечатление. Вторым критерий — есть ли обучение? Усвоили ли курсанты полученные знания? Вся информация не только доступна курсантам, но и требует уточнения, понимания. Третий критерий — эффективное поведение. То, что учащиеся узнают об информации, не означает, что они будут ее использовать. После обучения важна эффективная практика для обеспечения использования знаний и навыков. И четвертый критерий — это полное использование результатов обучения. Часто бывает, что курсанты усваивают информацию, приобретают необходимые навыки, но не показывают хороших результатов в работе.

В большинстве американских полицейских академий первоначальная подготовка предусматривает изучение таких курсов, как: «Поведение человека»; «Законы»; «Патрулирование»; «Расследование при патрулировании»; «Навыки полицейского дела»; «Правила движения»; «Курс стрельбы»; «Физическая подготовка»; «Оказание первой помощи».

В настоящее время в подавляющем большинстве стран за рубежом, когда гражданин поступает на службу в полицию, он должен пройти начальную подготовку, чтобы быть принятым на работу и перейти на первый, самый низкий уровень полицейской иерархии.

Первоначальная подготовка — это профессиональная подготовка, которая является обязательной для всех, кто впервые обращается в полицию. Исключения составляют сотрудники полиции, которые немедленно поступают в профессиональные учебные заведения полиции для получения степени подготовки, после чего проводится (или не проводится) дополнительное обучение для выполнения своих обязанностей.

Базовая начальная подготовка (базовая подготовка) предназначена для обучения выполнению основных полицейских функций и навыкам выполнения полицейских функций, а также некоторым полицейским обязанностям. Это означает наиболее обычную базовую профессиональную подготовку полицейских без учета часов по специальности. Именно знание того, что невозможно продвигаться по лестнице обучения, является фундаментальным. В США, как и в Европе, начальное базовое образование означает получение минимально необходимых знаний, развитие навыков и навыков, которые потребуются при участии в миссии правоохранительных органов. В некоторых проанализированных источниках не делается различия между базовой и начальной подготовкой и дается как синоним. Продолжительность первого обучения в разных странах Европы варьируется от 4 месяцев до 4 лет. В США, полицейские академии и центры 18 – 19 недель (4,5 мес.) курсы начальной подготовки.

В большинстве стран служба в полиции и, соответственно, начальный уровень базового образования допускает подготовку не ниже среднего. Шесть стран принимают кандидатов без аттестата средней школы (Германия, Австрия, Нидерланды, Швейцария, Финляндия и Чехия). Три страны (Греция, Словацкая Республика и Словения) набирают кандидатов только с дипломами о среднем образовании.

На наш взгляд, первую предустановленную подготовку следует начинать гораздо раньше. Мировой опыт показывает, что эту работу нужно начинать в учебном заведении. В частности, в США почти в каждом департаменте были созданы младшие полицейские группы помощи из 10 – 30 добровольцев 12 – 16 лет. Оказывают посильную помощь сотрудникам правоохранительных органов: выполняют несложную канцелярскую работу, участвуют в организации общественного порядка во время массовых мероприятий, помогают сотруднику ведомства и т. д.

Во многих государствах (Англия, Нидерланды, Дания, Норвегия, Швеция и др.) проводится большая работа по сбору и обучению резервов среди молодежи для решения проблемы формирования полиции. Интересный опыт в этом отношении имеет Англия. Практически все полицейские команды здесь содержат отряды курсантов. Курсанты поступают на курс обучения в частных колледжах, где они расширяют свое представление о населении региона, в котором они имеют начальные профессиональные навыки и будут выполнять соответствующие функции.

Обычно набор сотрудников полиции неразрывно связан с их обучением. Назначение почти всех должностей, за исключением более высоких, продвижение сотрудников по этапам, перевод их из одного отраслевого звена в другое происходит благодаря успешному прохождению курса профессионального обучения. Обычно он состоит из двух этапов — обучения и практики в одном из частных учебных заведений.

На первом этапе он ориентирован на ознакомление слушателей и студентов с правовыми принципами государственного регулирования и деятельностью полиции, уголовного, уголовно-процессуального, административного законодательства, криминалистики, социологии, менеджмента, информатики и других дисциплин. При этом обучают формам, методам и тактическим приемам выполнения предстоящих действий, необходимым навыкам самообороны, транспорту, средствам связи, оружию, компьютерной технике, оказанию первой помощи и т. д. А практические занятия максимально приближены к реальным условиям. Специально оборудованные учебные центры, такие как знаменитый

Hogans-Ellic, принадлежащий Академии ФБР США, имитируют самые разные преступления — от кражи до убийства или взятия заложников.

В зарубежных странах существует разветвленная сеть учебных заведений для полицейских, где различные категории работников фактически подготовлены для всех отраслевых услуг. Для проведения курсов в учебных заведениях полиции активно привлекаются не только опытные практики, но и представители государственной и муниципальной администрации, судебных органов, вооруженных сил, профсоюзов, преподаватели вузов, ученые. Кроме того, в некоторых штатах США, подготовка полиции также проводится в центрах специального обучения.

¹ Шушкевич И. Ч. Профессиональная подготовка полицейских в европейских странах. — СПб., 1997.

² Черненилов В. И. Сравнительный анализ систем профессиональной подготовки кадров для правоохранительных органов США и России // Вестник методического центра профессионального образования и координации научных исследований 1996. № 6.

Омирова М. С.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің
магистранты, полиция капитаны*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ШЕТЕЛДЕРДІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ ТЕРІС ҚЫЛЫҚТАР ҮШІН ЖАЗА ЖҮЙЕСІ

Жер шарында болып жатқан жаһандану ықпалымен түрлі мемлекеттердің құқықтық жүйесінің бір-біріне әсері күшейіп, олар өзара ықпалдастықта, сабақтастықта дамып келеді. Бұл үдерістің жүйелі сипат алуына, озық үлгілердің тез таралуына салыстырмалы құқықтану өз үлесін қосып келеді.

Әлем кеңістігінде болып жатқан құқықтық жүйелердің ұлттық құқықты жаңғырту және жетілдіру үшін тек өз тәжірибемізге жүгініп қана қоймай, қажет кезде біздің құқықтық жүйемізге дәстүрлі түрде тән болмаса да, іс жүзінде өзінің тиімділігін дәлелдеген, біздің мүдделерімізге жауап беретін шетелдік институттарды да пайдалануды талап ететіні белгілі.

Отандық қылмыстық заңнамаға қылмыстық заңмен жазаланатын әрекеттердің бір түрі болып табылатын қылмыстық теріс қылық ұғымының енгізілуіне шетелдік тәжірибенің ықпалы болғаны сөзсіз. Алыс шетелдердің қылмыстық заңнамасына сипаттама бере отырып, профессор Е. Ә. Оңғарбаев қылмыстарды топтастыру дәстүрінің ұзақ тарихы бар екенін, оны ежелгі құқықтық ескерткіштерден де кездестіруге болатынын жазады^{1,20}.

Шетелдердің қылмыстық құқығындағы қылмыстық әрекеттердің топтастырылуы мен оның жазалар жүйесіне әсеріне сипаттама бергенде олардың өзіндік ерекшеліктері негізінен әрбір елде қалыптасқан құқықтық дәстүрлермен айқындалатынын ескеру қажет.

Жақын шетелдердегі қылмыстық әрекеттердің топтастырылуын талдау посткеңестік мемлекеттерде қылмыстық теріс қылық санаты қарастырылмайтынын көрсетті. Қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекеттердің дербес түрі ретінде қылмыстық теріс қылықты Қазақстанның қылмыстық заңнамасы ғана көздейді. Біздің елдің қылмыстық заңнамасының басқа көршілес мемлекеттердің заңнамасынан көп ерекшеленетінін айта отырып, Беларусь заңгері С. В. Сыс «Қазақстанның ҚҚ қылмыстық жауаптылықты туындататын әрекеттерді екі деңгейде топтастырады: бірінші деңгейде олардың барлығы қылмыстық теріс қылықтарға және қылмыстарға бөлінеді, ал екінші деңгейде қылмыстар санаттарға бөлінеді», — деп атап өткен болатын^{2, 117-123}.

Алыс шетелдердің қылмыстық заңнамасындағы қылмыстық әрекеттерді топтастыру мен жазалар жүйесі ТМД мемлекеттеріндегіден көп ерекшеленеді. Ең бірінші кезекте, алыс шетелдердің заңнамасында қылмыстық құқыққа қайшы әрекеттер бірнеше (әдетте — екі, кейде — үш) түрлерге бөлініп, олардың әрқайсысына сай жаза түрлері көзделеді. Басқа ерекшеліктердің қатарында жазалар жүйесін құру принциптерінің өзгешелігін, жазалардың ауырдан жеңіліне қарай ретпен орналастырылуын, құқықтарды шектейтін немесе құқықтардан айыратын негізгі және қосымша жазалар тізімдемесінің кең болуын, кейбір жаза түрлерінің атқарылуының қылмыстық заңмен реттелуін атауға болады.

Испанияның 1995 жылғы Қылмыстық кодексі қылмысты әрекеттерді қылмыстар мен теріс қылықтарға бөледі, өз кезегінде қылмыстар ауыр және ауырлығы төмен деп бөлінеді.

Ауыр қылмыс деп қатаң жаза, яғни бес жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру көзделген құқық бұзушылықтар танылады. Қатаң емес, яғни бес жылдан кем мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы көзделген құқық бұзушылықтар ауырлығы төмен қылмыстарға

жатқызылады. Теріс қылықтар санатын жеңіл жаза, яғни бас бостандығынан айырудан жеңілірек жаза көзделген құқық бұзушылықтар құрайды.

Испания Қылмыстық кодексінің 33-бабына сай сипаты мен ұзақтығына қарай жазалар қатаң, қатаң емес, жеңіл деп бөлінеді. Олардың әрқайсысы қылмысты әрекеттердің жоғарыда аталған топтарына сәйкес келеді. Қылмыстар үшін тағайындалатын жазаларды Испания Қылмыстық кодексінің II-кітабы реттесе, теріс қылықтар үшін көзделетін жазаларды Кодекстің III-кітабы реттейді.

Испания қылмыстық заңнамасындағы жазалар жүйесін зерттеген ғалым А. Р. Абакаров бұл елдің қылмыстық заңнамасындағы жазалар жүйесі қылмыстық заңмен қудаланатын әрекеттердің қылмыстар мен теріс қылықтарға бөлінуіне тәуелді екенін атап өтіп, осы тәуелділіктің қылмыстық заңнамада жауаптылықты жіктеу (дифференциациялау) принципін дәйектілікпен жүзеге асыруға жағдай жасайтынына жоғары баға береді.

Теріс қылықтар үшін қолданылатын жеңіл жазаларға: үш айдан бір жылға дейінгі мерзімге көлік басқару құқығынан айыру, үш айдан бір жылға дейінгі мерзімге қару сақтау немесе алып жүру құқығына айыру, алты айға дейінгі мерзімге белгілі бір жерлерде тұруға немесе баруға тыйым салу, алты айға дейінгі мерзімге жәбірленушіге немесе оның туыстарына жақындауға тыйым салу, алты айға дейінгі мерзімге жәбірленушімен немесе оның туыстарымен араласуға тыйым салу, он күндік жалақыдан екі айлық жалақыға дейінгі мөлшерде айыппұл салу, белгілі бір жерлерден кетуге тыйым салу, сотталған адамның келісімімен 1 күннен 30 күнге дейінгі мерзімге қоғам пайдасына жұмысқа тарту жатады^{3, 18-20}.

Германияның Қылмыстық кодексі 1871 жылы қабылданған, оның қолданыстағы редакциясы 1987 жылғы 10 наурызда жазылған.

ГФР Қылмыстық кодексінің 12-параграфы қылмыстық әрекеттерді олар үшін көзделген жазаның түрі мен мөлшеріне қарай қылмыстар және теріс қылықтар деп бөледі. Сәйкесінше, қылмыстар деп ең төменгі жаза ретінде бір жылдан кем емес мерзімге бас бостандығынан айыру және одан қатаңырақ жаза көзделген құқыққа қайшы әрекеттер, ал теріс қылықтар деп — ең төменгі жаза ретінде бір жылдан кем мерзімге бас бостандығынан айыру немесе айыппұл көзделген құқыққа қайшы әрекеттер танылады.

Германия қылмыстық заңнамасы жазаларды қылмыстар мен теріс қылықтар үшін көзделген жазалар деп бөлек көздемейді. Дегенмен қылмыстық әрекеттердің аталған түрлеріне берілген анықтаманы басшылыққа ала отырып, қылмыстар үшін көзделген жаза түрлері мен теріс қылықтар үшін көзделген жаза түрлерін бөліп қарастыруға болады.

Қылмыстар үшін тағайындалатын негізгі жазаларға өмір бойы бас бостандығынан айыру мен бір жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру жатады. Теріс қылықтар үшін тағайындалатын негізгі жазаларға бір жылдан кем мерзімге бас бостандығынан айыру, ақшалай айыппұл және мүлктік айыппұл жатады. Көріп отырғанымыздай, бас бостандығынан айыру жазасы қылмыстар үшін де, теріс қылықтар үшін де қолданылатын жаза түріне жатады.

Германия Қылмыстық кодексі қосымша жазаның бір ғана түрін көздейді — көлікқұралын басқаруға тыйым салу. Бұдан тыс бұл елдің қылмыстық заңнамасы қылмыстық әрекеттің қосымша салдарларын бөлек бекітеді, оларға белгілі бір лауазымдарды атқару құқығынан айыру мен сайлау және сайлану құқығынан айыру жатады. Ғалымдар қосымша салдарлар қосымша жазалардан еш ерекшеленбейтінін айтады^{4, 157}. Біздің ойымызша, Германия қылмыстық заңнамасындағы қосымша салдарлар өзінің құқықтық табиғаты бойынша басқа елдердің қылмыстық заңнамасындағы қауіпсіздік шараларына жақын.

Ағылшын құқығының қайнар көзін сот прецедентіне негізделген жалпы құқық пен XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап әсері күшейе бастаған статуттық құқық құрайды. Қазіргі кезде бұл елдің қылмыстық заңнамасы негізінен қылмыстық құқықтың Ерекше бөлігіне қатысты статуттар қабылдау жолымен дамуда. Тиісінше ағылшын қылмыстық құқығында қылмыстың заңнамалық анықтамасы бекітілмеген, қылмыстарды топтастыру мәселесі де доктринада ғана зерттеледі.

1967 жылғы Қылмыстықзаң қабылданғаннан кейін Англияда қылмыстар опасыздық және басқа да қылмысты әрекеттер деп топтастырылатын болды.

Осы Заң бойынша жазалылық сапасына қарай қылмыстар қамаққа алу қылмыстары және қамаққа алуды көздемейтін қылмыстар деп бөлінеді. Қамаққа алу қылмыстарына оны жасағаны үшін қандай да бір заңнамалық актімен бес жылға немесе одан астам мерзімге түрмеге қамау жазасы көзделген әрекеттер жатқызылады. Олардың «қамаққа алу қылмыстары» деп аталуының себебі — бұл қылмыстарды жасады деп күдік туғызған адамдар сотқа дейін сот бұйрығынсыз қамаққа алынуы мүмкін. Өзге қылмыстардың барлығы «қамаққа алуды көздемейтін қылмыстар» деп саналады^{4, 142}.

Біздің зерттеуіміз үшін қылмысты әрекеттерді қамаққа алу қылмыстары және қамаққа алуды көздемейтін қылмыстар деп топтастырудың маңызы ерекше, өйткені қылмысты әрекеттердің түрлері мен олар үшін көзделген жаза түрлерінің арасындағы сабақтастық байланысты аңғаруға болады.

Францияның 1992 жылы қабылданып, 1994 жылдың 1 наурызынан бастап қолданылып келе жатқан Қылмыстық кодексі қылмысты әрекеттердің үш түрін көздейді: қылмыс, теріс қылық және полициялық бұзушылықтар.

Дәл осындай топтастыру 1810 жылғы Наполеон кодексінде де болған. Дегенмен, бұрынғы заңнамада топтастыру негізіне санкцияда көзделген жазалар түріндегі формальдық жік қаланса, жаңа заңнамада қылмысты әрекеттер қоғамға келтірілген зиянның ауырлығына қарай жіктеледі. Айталық, тек қоғамдық құндылықтарға қарсы бағытталған қол сұғушылықтар қылмыс немесе теріс қылық санатына жатқызылуы мүмкін, ал полициялық бұзушылықтар дегеніміз — қоғамдықөмірдегі тәртіп бұзушылық қана.

Қылмыстық әрекеттердің заңнама жүзінде топтастырылуы қылмыстық жауаптылықтың көптеген мәселелерін шешуге әсер етеді. Мысалы, қылмысқа оқталу әрқашан жазаланады, теріс қылыққа оқталу үшін қылмыстық жауаптылық заңда арнайы көзделген жағдайларда ғана туындайды, ал полициялық бұзушылыққа оқталғаны үшін қылмыстық жауаптылық мүлде көзделмейді; қылмыстар кінәнің қасақаналық нысанымен ғана жасалады, теріс қылықтар үшін абайсыздық пен немқұрайлылық жеткілікті ал полициялық бұзушылықтар үшін кінә нысаны маңызды емес. Сонымен қатар, келтірілген топтастыру ескіру мерзімі, жазаны орындауды кейінге қалдыру, жазаны бөліп орындау және т. с. с. мәселерді шешуге әсер етеді.

Маңыздысы — Франциядажазалар жүйесі қылмыстық әрекеттердің заңнамадағы топтастырылуына қарай құрылады, яғни қылмыстық әрекеттердің түрлері жазалар жүйесінің құрылымын айқындайды. 1992 жылғы Франция ҚК бойынша қылмыстар үшін тағайындалатын жазалар — қылмыстықжазалар, теріс қылықтар үшін тағайындалатын жазалар — түзетуазалары және полициялық бұзушылықтар үшін тағайындалатын жазалар — полициялықжазалар деп бөлінеді. Заң ғылымдарының докторы, профессор А. А. Малиновский бұл елдің қылмыстық құқығындағы жазалар жүйесі өзіне үш жүйешені қамтиды деп пікір білдірген^{4, 154}.

Теріс қылықтар үшін көзделген түзету жазаларының ішінде түрмеге қамау мен ақшалай айыппұл негізгі орын алады. Түзетушілік түрмеге қамаудың ең жоғарғы мерзімі — 10 жыл, заңнамада оның ең төменгі мерзімі көзделмеген. Ақшалай айыппұлдың жеке тұлғаларға қолданылатын ең жоғарғы мөлшері 7,5 мың евроны құрайды. Теріс қылық жасаған тұлғаларға түрмеге қамау жазасына балама ретінде айыппұл-күндер, қоғамдық мүдделердегі еңбек, құқықтардан айыру немесе оларды шектеу түріндегі негізгі жазалар тағайындалуы мүмкін. Айыппұл-күндер жазасы сотталған адамды жүйелі түрде мемлекеттік қазынаға белгілі бір ақшалай соманы салып тұруға міндеттейді. Күн сайын төленетін соманың мөлшері сотталған адамның мүлдіктік жағдайы мен мүлдіктік міндеттемелерін ескере отырып анықталады және 1 мың евродан аспауы керек. Айыппұл-күндердің санын 360 күннен асыруға болмайды.

Полициялық жазалардың қатарына айыппұл мен құқықтардан айыру немесе оларды шектеу жатады. Полициялық жаза ретіндегі айыппұлдың жеке тұлғаларға арналған ең жоғарғы мөлшері 1,5 мың евроны құрайды, қайталау орын алғанда оның мөлшері 3 мың еуроға дейін көтерілуі мүмкін.

Франция заңнамасы заңды тұлғаларды қылмыстық жауаптылықтың субъектісі ретінде танитындықтан, бұл елде заңды тұлғаларға қолданылатын дербес жазалар жүйесі көзделеді. Заңды тұлғаларға қолданылатын негізгі жаза түрі — айыппұл, оның мөлшері жеке тұлғаларға көзделген айыппұлдан бес есе жоғары болады.

Франция қылмыстық заңнамасы негізгі жазалармен қатар қосымша жазаларды көздейді. Алайда қосымша жазаларды бекіту мәселесінде бұл елдің қылмыстық заңнамасының ерекшелігі бар: қосымша жазалар әрбір тараудың соңында қылмыстық әрекеттердің белгілі бір тобы үшін бөлек көрсетіледі.

Аталған елдердің қылмыстық заңнамасы негізгі жазаларды топтастырғанда қылмыстық әрекеттердің жекелеген түрлері үшін ғана тағайындала алатын жаза түрлерін көздейді. Дегенмен, қылмыстық әрекеттердің барлық түрлеріне қолданылатын жаза түрлерінің саны басым және бірдей жаза түрлері көзделген қылмыстық әрекеттерді бір-бірінен ажыратқанда олардың мерзімі немесе мөлшері басшылыққа алынады.

Аталған тәжірибенің Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды топтастыруға әсері болғаны көрініп тұр. Отандық қылмыстық заңнамада да қылмыстар үшін де, қылмыстық теріс қылықтар үшін де тағайындалатын жаза түрлері бар — айыппұл, түзеу жұмыстары және қоғамдық жұмыстарға тарту. Аталған жаза түрлері көзделген

кылмыстық құқық бұзушылықтарды біз осы жаза түрлерінің санкцияда көзделген мөлшеріне қарап ажыратамыз.

Бірдей немесе біртектес қылмыстық әрекеттердің түрлі елдерде түрліше жазалануы ұлттық заңшығарушы органдардың жаһандану заманында қоғамдық қауіпті әрекеттерді криминализациялау мәселесінде ұлттық заңнамалардың үйлесімділігіне қол жеткізумен шектеліп қана қоймай, жаза тағайындау және орындау саласындағы қылмыстық саясатты бірегейлендіру бағытында да ынтымақтастыққа ұмтылуы қажет екенін көрсетіп отыр^{5, 301–312}.

Жақын шетел мемлекеттерінің қылмыстық заңнамасымен танысу бұрынғы КСРО құрамына кірген мемлекеттердегі қылмыстық әрекеттердің топтастырылуы мен жазалар жүйесі кеңестік үлгі негізінде қалыптасқанын көрсетті. Сол себепті жақын шетелдердің қылмыстық заңнамасында қылмыстық теріс қылық санаты қарастырылмайды, посткеңестік мемлекеттердегі жазалар жүйесі де бір-біріне етене жақын.

Алыс шетелдердің қылмыстық заңнамасындағы қылмыстық әрекеттерді топтастыру мен жазалар жүйесінің өзіндік ерекшеліктері баршылық. Ең бірінші кезекте, алыс шетелдердің заңнамасында қылмыстық құқыққа қайшы әрекеттер бірнеше (әдетте — екі, кейде — үш) түрлерге бөлініп, олардың әрқайсысына сай жаза түрлері түзілген.

Алыс шетелдердің қылмыстық заңнамасын талдау қылмысты әрекеттердің түрлері мен олар үшін көзделген жаза түрлерінің арасында тікелей сабақтастық байланыс бар екенін, қылмыстық қол сұғушылықтарды топтастыру олар үшін көзделген жаза түрлері мен олардың мерзімін ескере отырып жүргізілетінін көрсетеді.

¹ Онгарбаев Е. А. Теоретические проблемы классификации преступлений по уголовному праву Республики Казахстан: Автореф. ... д-ра юрид. наук. — М., 1999.

² Сыс С. В. Особенности классификации преступлений в зависимости от характера и степени общественной опасности в уголовном законодательстве государств — участников СНГ // Изв. Гомельск. гос. ун-та им. Ф. Скорины. 2015. № 5 (92).

³ Абакаров А. Р. Наказание по уголовному праву Испании: Автореф. ... канд. юрид. наук. — М., 2009.

⁴ Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права. — М., 2002.

⁵ Авдеев В. А., Авдеева О. А., Грибунов О. П., Сергеев В. А. Наказание в системе уголовно-правовых средств противодействия преступности: взаимодействие правовых систем в условиях глобализации международной жизни // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. — 2016. — Т. 10. — № 2.

Онгарова Г. Б.,

преподаватель кафедры уголовного права и криминологии,

магистр права, майор полиции

(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Новая редакция Уголовного кодекса Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. (далее — УК РК)¹, вступившего в законную силу с 1 января 2015 г., разработана в соответствии с Посланием Первого Президента РК Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан – 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 г.² и основана на положениях, закрепленных в Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденной Указом Президента РК от 24 августа 2009 г. № 858³.

За время действия Уголовный кодекс РК 2014 г. на практике показал не плохие результаты, т. е. задача номер один — снизить репрессивный потенциал уголовного закона — выполнена. Это, в первую очередь, — результат расширения в новом УК РК диапазона мягких видов наказаний⁴.

Следует сказать, что в мировой практике нет такого закона, который при его принятии охватывал бы все негативные явления, могущие произойти позже его принятия. Это касается и УК РК 2014 г.

Остановимся на некоторых его недостатках. Например, относительно определений о групповой и организованной преступной деятельности, которые можно рассматривать как попытку разработчиков УК РК разрешить проблему разграничения таких форм соучастия, как «организованная группа», «преступная организация» и «преступное сообщество», ввиду их терминологической и качественной неопределенности в нормах нового УК РК. Так, в п. п. 23, 25 и 36 ст. 3 УК РК дается понятие «организованной группы», «преступной организации» и «преступного сообщества». При этом последние две формы соучастия являются самостоятельными, в то время как в новом УК РК они, если следовать букве уголовного закона, равнозначны, что при реализации положений УК РК создает путаницу и затруднения в правоприменительной деятельности.

В пункте 24 ст. 3 УК РК впервые вводится термин «преступная группа», под которой следует понимать: организованную группу, преступную организацию, преступное сообщество, транснациональную организованную группу, транснациональную преступную организацию, транснациональное преступное сообщество, террористическую группу, экстремистскую группу, банду, незаконное военизированное формирование¹. На наш взгляд, данная формулировка, раскрывающая понятие «преступная группа», не совсем удачна, потому что охватывает разные по содержанию формы соучастия.

В нормах Особенной части УК РК термин «преступная группа» предусмотрен как квалифицирующий либо особо квалифицирующий признак.

Одновременно разработчики отказались от термина «Формы соучастия в преступлении» (ст. 31 УК РК 1997 г.⁵), назвав соответствующую ст. 31 УК РК 2014 г. «Уголовная ответственность за уголовные правонарушения, совершенные группой». Последняя предусматривает ответственность за правонарушения, совершенные группой лиц (1), группой лиц по предварительному сговору (2) и преступной группой (3). Однако ожидаемой ясности в проблему ответственности лиц за соучастие в составе группы, данные новеллы не внесли.

Очевидный недостаток п. п. 25 и 36 ст. 3 УК РК, их заключается в необоснованном отождествлении «организованной группы» с «преступной организацией». Такое решение разработчиков уголовного закона логически неверно, так как данные понятия соотносятся как часть и целое.

«Преступная организация» и «преступное сообщество» в доктрине уголовного права и в судебно-следственной практике традиционно рассматриваются как объединение организованных групп. При этом «преступное сообщество, как правило, имеет более высокую степень организованности и состоит из отдельных преступных объединений или организованных преступных групп», — подчеркивается в Нормативном постановлении Верховного Суда РК «О некоторых вопросах применения судами законодательства об ответственности за бандитизм и другие преступления, совершенные в соучастии» от 21 июня 2001 г.⁶ Не случайно названные формы соучастия признаются более опасными и влекут более строгое наказание.

Таким образом, понятие «преступной организации» по своей социальной и криминологической природе не сводимо к понятию «организованной группы», и потому не может рассматриваться как разновидность последней. На практике такое отождествление нередко приводит к ошибкам или затруднениям в квалификации деяний, совершаемых в составе «организованной группы» или «преступной организации».

В свете сказанного вызывает возражение определение преступной организации как организованной группы, участники которой распределены по организационно, функционально и (или) территориально обособленным группам (структурным подразделениям).

Считаем, что разработчикам УК РК целесообразно сформулировать новые определения организованной группы, преступной организации и преступного сообщества с учетом высказанных замечаний, придерживаясь основного принципа диалектики о переходе от абстрактного к конкретному.

Ввиду отсутствия в науке уголовного права четких критериев, позволяющих принципиально отличать формы соучастия друг от друга, в первую очередь от «организованной группы», в процесс разработки правовой модели «преступной организации» или «преступного сообщества» целесообразно учесть их основные криминологические признаки. Ввиду устранения и исключения противоречий и коллизий в соучастии полагаем, что законодателю следует вернуться к прежним формам соучастия, предусмотренным в ст. 31 УК РК 1997 г.⁵

На наш взгляд, законодатель не совсем удачно обозначил название гл. 9 Особенной части УК РК «Уголовные правонарушения против интересов службы в коммерческих и иных организациях». Так, например, «интересы государственной службы» отражены в содержании правонарушений, закрепленных в гл. 15 УК РК, которая называется «Коррупционные и иные уголовные правонарушения против интересов государственной службы и государственного управления», а «интересы воинской службы» — в гл. 18 УК РК «Воинские уголовные правонарушения».

В обоснование своей позиции отметим, во-первых, что, исходя из содержания преступлений, входящих в гл. 9 УК РК, вред причиняется интересам коммерческой или некоммерческой организации, а не службе. Во-вторых, само содержание уголовно-правовых норм, закрепленных в гл. 9 УК РК, предусматривает «службу» только в одном составе преступления, в ст. 252 УК РК, что прямо отражено в диспозиции этой нормы. Таким образом, заголовок гл. 9 УК РК целесообразно изменить на новое название. Один из вариантов — «Уголовные правонарушения против интересов коммерческих или некоммерческих организаций».

Необходимо отметить, что в диспозициях ч. ч. 1 ст. ст. 366 и 367 УК РК законодатель указал на то, что взятка может быть получена/передана «лично или через посредника». При этом, «лично» означа-

ет, что взятополучатель получает (взятодатель передает) предмет взятки лично, т. е. без участия посторонних лиц, так как он заинтересован в получении/передаче незаконного вознаграждения. «Посредник» же оказывает определенные услуги или принимает на себя обязанности для получения/передачи этого вознаграждения. При совершении указанных действий посредник предварительно договаривается между участниками данной сделки о характере посреднической деятельности, размере и форме вознаграждения.

Прототипом получения/дачи взятки является коммерческий подкуп, следовательно, позиция законодателя по рассматриваемому нами вопросу не ясна. В одном случае в получении/даче взятки помимо виновного лица законодатель предусмотрел ответственность и для посредника, а применительно к коммерческому подкупу она почему-то отсутствует. В обоих случаях (коммерческий подкуп — с одной стороны, получение/дача взятки — с другой) происходит передача/получение вознаграждения. В связи с этим полагаем, что введение в уголовное законодательство новой уголовно-правовой нормы, а именно ст. 253-1 УК РК, расширит сферу действия уголовного закона, в которой следует предусмотреть положение о посредничестве в коммерческом подкупе.

В целом принятие Уголовного кодекса РК, включающего новые понятия, институт освобождения от уголовной ответственности под поручительство; пересмотр системы уголовных наказаний (Общая часть УК) и уголовно-правовых санкций, содержания и конструкций большинства уголовно-правовых норм; включение новых глав и статей в Особенную часть УК, является значительным и прогрессивным шагом к дальнейшей модернизации казахстанского уголовного закона и, соответственно, позволит обеспечить качественно новый уровень степени защищенности прав и свобод человека и гражданина, интересов общества и государства от общественно опасных посягательств и не должен повлечь негативных социально-экономических и правовых последствий.

¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. №226-V. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 12.05.2021).

² Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан – 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» (Астана, 14 декабря 2012 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31305418 (дата обращения: 12.05.2021).

³ Указ Президента Республики Казахстан «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» от 24 августа 2009 г. № 858 (с изм. и доп. от 16.01.2014 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30463139 (дата обращения: 12.05.2021).

⁴ Токтагулов Р. О некоторых вопросах применения Уголовного кодекса. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/press-releasy/o-nekotoryh-voprosah-primeneniya-ugolovnogo-kodeksa> (дата обращения: 12.05.2021).

⁵ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года № 167-І (с изм. и доп. по сост. на 03.07.2014 г.) (утратил силу). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008032 (дата обращения: 12.05.2021).

⁶ Нормативное Постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О некоторых вопросах применения судами законодательства об ответственности за бандитизм и другие уголовные правонарушения, совершенные в соучастии» от 21 июня 2001 г. № 2. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P01000002S_ (дата обращения: 12.05.2021).

Ополонина К. Ю.,

*старший преподаватель кафедры криминалистики,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ НА СРАВНИТЕЛЬНОЙ СТАДИИ МЕТОДИКИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Криминалистическое исследование вещественных доказательств — это совокупность нескольких последовательных стадий работы специалиста-криминалиста: осмотра вещественного доказательства, раздельного, сравнительного исследования и эксперимента. Необходимым условием всесторонности и высокого качества исследования является применение частных методов исследования и строгое соблюдение последовательности всех его стадий. Рассмотрим одну из них — стадию сравнения.

В криминалистической энциклопедии сравнение определяется как один из общенаучных методов исследования, широко используемый в криминалистических научных исследованиях, в следственной, судебной и экспертной практике. Он заключается в одновременном соотносительном исследовании и оценке явлений, фактов, процессов, свойств или признаков двух или более объектов. Технические приемы сравнения в криминалистике и судебной экспертизе — совмещение, сопоставление, наложение¹.

Применение метода сравнительного исследования является заключительной стадией изучения вещественных доказательств. Эксперт или специалист-криминалист приходит к этой решающей стадии, уже имея ясное представление о существенных признаках каждого сравниваемого объекта, которое складывается у него в процессе глубокого всестороннего изучения объектов при осмотре, экспериментах (если в них была необходимость) и раздельном анализе². Сравнительное исследование может быть успешным лишь при условии, что предыдущие стадии проведены криминалистом последовательно и глубоко. Исследователь приходит к установлению идентифицируемого объекта лишь в результате сравнительного исследования идентифицирующих признаков, которому предшествует раздельный анализ и синтез каждого отдельно взятого объекта исследования.

Цель сравнительного исследования — установление как совпадений идентификационных (или групповых) признаков сравниваемых объектов, так и различий в них. Таким образом, в основу сравнительного исследования в криминалистической экспертизе положено изучение сходства-различия признаков, которое всегда предполагает как наличие совпадающих признаков, так и несовпадение их. Характер совпадений и различий в идентификационных признаках тщательно изучается, анализируется специалистом либо экспертом, а затем оценивается для решения вопроса о тождестве или различии объекта. Следовательно, осуществляется не просто сравнение лишь в целях установления сходства, а научное сравнительное исследование, основанное на глубоком анализе и синтезе, лежащее в основе процесса криминалистической идентификации. Не от сравнения к анализу и синтезу, а, наоборот, от анализа и синтеза, как позволяющих раскрыть существенные признаки, к сравнительному исследованию как итогу деятельности специалиста в области установления идентичности объекта. Поэтому процесс криминалистической идентификации требует от специалиста либо эксперта соблюдения определенной последовательности в исследовательской работе, которая гарантирует всесторонность и глубину этого исследования и достоверность его вывода. Процесс криминалистической идентификации требует от специалиста соблюдения определенной последовательности в исследовательской работе, которая гарантирует всесторонность и глубину этого исследования, достоверность выводов специалиста либо эксперта.

Остановимся кратко на тех сторонах техники сравнительного исследования, которые имеют принципиальное значение для криминалистической экспертизы. Одни криминалисты считают, что предпочтительно сравнивать исследуемый след не с объектом, его оставившем, а с экспериментальным следом, образцом, т. е. неидентифицируемый объект с идентифицирующим, а только идентифицирующие объекты между собой. Так, криминалист Р. А. Рейсс считал, что «для сравнения со следом ног, отпечатавшимся в глине или снегу, вдавливаемом от тяжести тела, подозреваемому необходимо пройти по тому же грунту и с получившихся следов отлить слепки»³. Профессор И. Н. Якимов говорил: «... надо подозреваемому лицу сделать ногою след где-нибудь поблизости от найденного следа, а затем произвести с обоих следов одним из способов (из гипса) слепки для их сравнения». Спустя десять лет он констатирует, что «... полученный слепок сравнивается или с отобранным оружием взлома, или, что лучше и правильнее, со сделанным с него из гипса или воска слепком»⁴.

В настоящее время сравнение происходит точно также, как и два века назад. В практической деятельности специалисты по-прежнему остаются приверженцами взглядов профессора И. Н. Якимова. То есть вместо непосредственного сравнения идентифицирующих объектов с идентифицируемым, последний сравнивается с экспериментальным объектом, промежуточным между идентифицируемым объектом и обнаруженным следом от него с использованием методов «сопоставления», «совмещения» и «наложения».

Как на каждой стадии методики криминалистического исследования, так и на стадии сравнения существуют проблемы, связанные с полным исследованием того или иного объекта. Первая проблема, с которой может столкнуться специалист при исследовании на стадии сравнения, — ошибочное выделение и смешивание существенных признаков предмета исследования с его типическими признаками, присущими данному экземпляру исследуемого объекта. На этой стадии сравнению подлежат родовые и видовые признаки. Каждый признак в отдельности сопоставляется путем анализа и применения методов сопоставление, совмещение и наложение, а вывод об идентичности основывается специалистом на совокупности проанализированных признаков в результате их синтеза, позволяющего в целом познать сущность сравниваемых объектов. Для того чтобы отличать индивидуальные особенности орудий взлома, изготовленных одинаковым путем, специалисту необходимо знать основные моменты технологического процесса их изготовления. Например, «орудия, изготавливаемые штамповкой и отливкой без последующей их обработки, содержат различные особенности формы и рельефа, которые, однако, не являются индивидуальными и возникают как отображение аналогичных особенностей на штампах и формах. Эти особенности легко принять за индивидуальные, присущие дан-

ному экземпляру орудия, тогда как в действительности они присущи всей серии орудий, изготовленных данным штампом или отлитых в данной форме»⁵. То есть если специалист ошибочно примет за индивидуальные признаки видовые или даже родовые признаки, присущие группе данных объектов в силу их происхождения, то тем самым подменит конкретно-индивидуальную идентификацию установлением групповой принадлежности. Поэтому правильное выделение индивидуальных признаков объекта — важнейшая и ответственная задача специалиста или эксперта.

Второй и, по нашему мнению, основной проблемой является необходимость применения перечисленных методов сравнения даже при положительном результате после применения основного метода в процессе проведения идентификационного исследования. То есть одного метода, применяемого в сравнительной стадии (чаще всего на этой стадии для сравнения индивидуальных признаков применяется метод сопоставления), для объективности сравнения явно мало. По мнению криминалистов, в практической деятельности на стадии сравнения необходимо использовать и другие методы, такие как метод наложения и совмещения, что позволит дать полный и объективный вывод при исследовании.

Несмотря на разнообразие объектов, в первую очередь при сравнении совпадающих или несовпадающих признаков, применяется метод сопоставления, затем при наложении прозрачных изображений друг на друга сравниваются следы методом наложения, далее при совмещении по линии разреза фотоизображений применяется метод совмещения. То есть для того чтобы вывод специалиста или эксперта был точным, полным и объективным, в ходе криминалистического исследования необходимо применять все три метода сравнения.

¹ Криминалистическая энциклопедия: Справ. пос. для курсантов, слушателей и преподавателей учеб. заведений МВД, адъюнктов, докторантов, науч. сотрудников и прак. работников органов внутр. дел / Р. С. Белкин. — 2-е изд., доп. — М., 2000.

² Методики судебно-экспертных трасологических исследований. Государственное учреждение «Центр судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Казахстан». Утверждена Комиссией по утверждению методик проведения судебно-экспертных исследований Министерства юстиции Республики Казахстан. Протокол от 26 июля 2010 г. № 1.

³ Викторов А. В. Роль Р. А. Рейсса в развитии криминалистики. — СПб., 2017. — С. 57 – 59.

⁴ Якимов И. Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. — М., 1924.

⁵ Кантор И. В., Ярмак В. А., Жигалов Н. Ю. Трасология и трасологические исследования. — Волгоград, 2002.

Орымбетова А. М.,

докторант

(Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті Академиясы, Алматы қ.)

«АДАМ ҚҰҚЫҒЫ МЕН БОСТАНДЫҒЫ» ТҮСІНІГІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасының Конституциясы — мемлекетіміздің нышаны және басты құжаты, онда аса маңызды құндылықтар, конституциялық құрылыстың институттары мен нормалары бекітілген. Конституция елді тұрақты және қарқынды дамуына қоғамдық және мемлекеттік құрылыстың басты қағидаттарын бекітті, маңызды әлеуметтік-экономикалық және саяси реформалардың құқықтық іргетасын қалады. Ата Заңда іргелі демократиялық қағидаттар, адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарының кепілдері бекітілді. Адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары ең қымбат қазына болып танылды. Қазақстанның тұрақты және қарқынды дамуы елдің аймақтық және халықаралық сахнадағы беделін күшейтуге, егемендік алудан бастап халықаралық тануға дейінгі қиын жолды еңсеруге мүмкіндік берді.

Тәуелсіз Қазақстанды құру және оның мемлекеттік-құқықтық дамуының қазіргі заманғы жай-күйі барлық жақтан: қол жеткізілген саяси, құқықтық, әлеуметтік-экономикалық нәтижелер бойынша, сондай-ақ мемлекет алдында жаһандану процестеріне байланысты тұрған қиындықтарды ойдағыдай еңсеру жағынан да 1995 жылғы Конституцияның өзінің мазмұны бойынша маңызды базалық құқықтық акт болғанын көрсетті¹. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы адам құқығы туралы халықаралық құжаттардың негізгі идеялары мен қағидаларын қабылдады және оны мемлекеттің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып нығайтты. Бұл адамның табиғи құқығын мемлекеттің тануы және бастау алар қайнар көзі болып табылады және Конституцияның «Адам және азамат» деген 2-ші тарауының мазмұнын белгілейді.

Адам құқығы — қазіргі замандағы өзекті мәселелердің бірі. Адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарына қол сұғуға заңмен қатаң тиым салынады және ол адамның туылған сәтінен бастап өзіне тиесілі².

Кез-келген адам мен азамат негізгі құқықтар мен бостандықтарды пайдалана алады. Демократиялық құқықтық мемлекеттің заңдылықтары адам мен азаматтың құқықтары мен

бостандығының теңдігіне, демек оның ұлтына, нәсіліне, жынысына, тіліне, мүліктік және қызметтік жағдайына қарамастан кепілдік береді, тілдік, діндік, ұлттық, нәсілдік, әлеуметтік белгілеріне қарамастан оның құқықтарына шектеуге тиым салынады.

Жалпы адам құқығын қорғап, бостандығын ардақтау азаматтардың лайықты өмір сүріп, жақсы өмір сүруіне жағдайды қалыптастыру — әлемдік қауымдастыққа көшін ұластырған Қазақстанның алдына қойған мақсаты.

Мақаланың өзектілігіне, әр адам мен азаматтың құқық субъектісі ретінде танылу құқығы және өзінің құқықтары мен бостандықтарын, заңға қайшы келмейтін барлық тәсілмен қорғану жатады. Адам құқықтарының ерекше құқық ретінде танылуы үшін — «адам құқықтары» деген сөз тіркесінің барлық қоғамда өзгеріссіз, әмбебап адам құқықтары ретінде қабылдануы, бірақ қоғамдағы құқық сәласында қолданылып жүрген терминдерді түсіндіру.

Халықаралық құжаттарда және ұлттық заңдарда келесідей екі ұғым қолданылады: «адам құқығы» және «адам бостандығы». Заңмен қарастырылғанда аталған екі ұғымның бір-бірінен айырмашылығы жоқ. Бірақ, екі ұғымның анықтамаларынан айырмашылығын салыстыруға болады.

Адам бостандығы — бұл мемлекеттің араласуы тиіс емес қызмет салалары. Ол тек құқықтық нормалар арқылы солардың шеңберінде адамның өз қалауы бойынша іс әрекет етуін белгілейді. Мұндай жағдайда мемлекет адамның бостандығына араласпауы тиіс, сондай-ақ мемлекет бұл бостандықтардың басқа тұлғалардың араласуынан қорғалуын қамтамасыз етуі тиіс.

Адам құқығы — заңда көрсетілген саладағы мемлекет белгілеген және кепілдік беретін адамның мүмкіндіктері мен өкілеттіктері.

«Адам бостандығына» қарағанда «адам құқығы» терминінің аясында адам қызметінің нақты бағыты бекітіледі. Кез келген салада мемлекет адам құқықтарын қорғау міндеттемесін өзіне алады.

Аталған тақырып төңірегінде қазақстандық заңгер ғалымдармен зерттелген. Соның ішінде адам құқығы мен бостандықтарының жекелеген сұрақтары бойынша: Сапарғалиев Ғ. С., Жанұзақова Л. Т., Ким А. В., Сабитова А. А және т. б.

Адам құқығының және бостандығының объективті түрдегі анықтамасы Ғ. С. Сапарғалиевтің пікірі бойынша адам құқығы және бостандығы адамның құқықтық мәртебесін белгілейтін, оның жағдайын бекітетін, жеке тұлғалар арасындағы өзара қарым-қатынасты, адамның және мемлекеттің қатынастарын бекітетін халықаралық және ұлттық нормаларының жүйесін білдіреді³. Субъективті түрде адам құқығы және бостандығы нақты тұлғаға тиесілі құқықтық нормалар мен көзделген мүмкіншілігі және мемлекет қорғайтын іс-әрекеті ретінде анықталады.

«Қазақстан» ұлттық энциклопедиясында «Адам құқығы» ұғымына келесідей анықтама беріледі: «адам құқықтары- адамның өз мүдделерін заң шеңберінде жүзеге асыру мүмкіндігі» ал, «Қазақ» энциклопедиясында «адам құқықтары мен бостандықтары — жеке адамның дүние жүзі қоғамдастығы мойындап, халықаралық-құқықтық құжаттарда бекітілген, әлеуметтік және құқықтық тұрғыдан қамтамасыз етілген, ешкім шек қоймайтын немесе тиым сала алмайтын құқықтар мен бостандықтар» деп, «адам құқығы» мен «адам бостандығына» бір анықтамамен тоқталған.

Менің ойымша, адам құқығы деп — тумысынан берілген (табиғи құқығы) халықаралық құжатпен және конституциямен бекітілген жүріп-тұру ережесі деген анықтаманы ұсынамын, себебі Аристотель өзінің еңбектерінде адам құқықтарын табиғи: яғни тумысынан берілетін құқықтарын атап көрсеткен. Ал шартты құқыққа: құқықтық құжаттармен бекітілген құқықтарын айтады.

Адам құқықтары мен бостандықтары тек мемлекетпен ғана қорғалмайды сонымен қатар, халықаралық құжаттармен кепілдік беріледі. 1948 жылы қабылданған Адам құқықтары мен бостандықтары жалпыға бірдей Декларация адам құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың бірден бір қайнар көзі, халықаралық басты құжат болып табылады⁴.

Адам бостандығы деп — заң нормаларының шеңберінде адамның өзінің қалауы бойынша әрекет ету деген анықтамамен толықтай келісемін. Себебі, құқыққа қайшы әрекеттен тыс әрекеттерді өз қалауы бойынша жүзеге асыру деп санаймын. Құқыққа қайшы әрекеттерге бару тұлғаны жауаптылыққа алып келетінін ұмытпағанымыз жөн.

Адам құқықтары мен бостандықтарын сақтау — мемлекет ішінде және әлемде қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз етудің кепілі.

¹ Бижанов А. Х. Республика Казахстан: демократическая модернизация общества переходного периода. — Алматы, 1997.

² Қазақстан Республикасы Конституциясы. — Алматы, 1998.

³ Сапарғалиев Ғ. С. Қазақстан Республикасы Конституциясына түсіндірме. — Алматы, 1998.

⁴ Сапарғалиев Ғ. С. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. — Алматы, 2004.

Охан К.,

*Арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қараганды академиясы)*

АРНАЙЫ-ТАКТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚТЫ ДАМУЫ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Тактика (грекше «taktiks» — әскерді сапқа тұрғызу өнері, ал «tasso» — сапқа тұрғызамын, қатарластырамын) әлеуметтік және басқа саясатта алға қойылған мақсатқа жету үшін қолданылатын құралдар мен тәсілдер; іс-қимыл желісі. Тактика-шектеулі кезең бойына (әдетте, бір жылдан аз мерзімге) нақты жағдайдың дамуын егжей-тегжейлі нақты жоспарлау. Мысалы, алдын-ала жасалған коммерциялық ұсыныстар, жаңа өнімді нарыққа өткізу үшін бірнеше ай бойына жүргізілетін жарнамалық науқан, т. б. Термин әскери істе ұрысқа дайындалу және жүргізу теориясы мен практикасын қамтитын әскери өнердің құрамдас бөлігі ретінде кеңінен қолданылады. Тактика стратегияға бағынышты, оған қызмет етеді.

Әскерлердің тактикасының дамуы қаруды жетілдіруге байланысты болды, күрес жаңа әдістерін пайдалану, әскери техниканың санының өсуі, әскери кадрларды сапалы өзгерістері жауынгерлік миссиялар үшін таратылған. Ол командирлер штаптар мен әскерлер өріс (жауынгерлік) даярлау негізі болып табылады.

Тактикалық оқытудың негізгі міндеттері: жоғарғы психологиялық тұрақтылық пен табысты кез келген ортада жауынгерлік міндеттерді жүзеге асыруға қаблеті (жарғылық ережелерін қоса алғанда) ұрыс теориясын зерттеу, әскери кадрларға білім беру (күштер), соғыс жүргізу тәсілдерін және арнайы құрал мен қаруларды пайдалану дағдыларын, қаруды шебер пайдалану, әскери жабдықтар мен тактикалық бедердің ерекшеліктері; қарсыластың қару-жарақ тактикасын зерттеу; соғыс қимылдарына жүргізуге әскерлер үшін жан-жақты қолдау, дағдыларын дамыту шебер ұйымдастыру; жауынгерлік бірлікті үйлестіру, бөлімдер мен құрамаларды жақсарту.

Ішкі істер органдарындағы қызметкерлердің арнайы-тактикалық тапсырмаларды орындау үшін қажетті және қорқыныш-үреймен күресуге мүмкіндік беретін, физикалық және психологиялық күш түскен жағдайда, ұрысқа белсене қатысуға мүмкіндік беретін психологиялық, эмоционалды және ерік күші қасиеттерін күшейту және дамыту-арнайы-тактикалық дайындық мәселелерінің бірі болып табылады.

Тәжірибе көрсеткендей, адамның арнайы-тактикалық кәсіби біліктілігі жоғары болғанымен, оның психологиялық дайындығы төмен болса, осы маман қателіктер жіберуге бейім болады. Арнайы-тактикалық дайындық кезінде қызметкерлерді психологиялық тұрғыда дайындау керек. Ұрыс не дайындық кезінде қобалжуды жою, ұқыпты тәртәп орнатып, қалыпты физикалық жағдайды байқау қажет.

Қарастырылған келесі мәселе — ПО қызметкерлерінің арнайы-тактикалық біліктілігінің деңгейі. Егер ПО қызметкерлерінің біліктілік деңгейі төмен болса, қызметкер Қазақстан Республикасы азаматтарының өмірі мен денсаулығы, құқықтары мен бостандықтарын және міндеттерін қорғауда тиімді деңгейде дұрыс атқара алмайды. Сондықтан бұл мәселе құқық қорғау органдарының алдына қойылатын жоғары талаптар екені анық.

Адамгершілік білім беру мақсаты — адамгершілік принциптері мен қызметкерлердің кәсіби өмірі, әмбебап қоғамдық және кәсіби мораль рухани стандарттарға сәйкес мінез-құлығын қалыптастыру. Ол мақсаттарға қол жеткізіледі:

- кәсіби қызмет саласындағы мемлекеттік қару-жарақ қызметкерлері білімі мен түсіну сипаты, мазмұнды ережелері мен адам өміріндегі мораль маңыздылығы;
- жұмыста және үйде моральдық мінез-құлық, жеке әдеттер қалыптастыру;
- кәсіби адалдық антының, қызметтік міндеттерін атқару кезінде құрмет, оның мамандыққа деген сүйіспеншілігі, жауапкершілік және тұтастық сезімін нығайту;
- салауатты моральдық-психологиялық ахуалды, моральды мінсіз нығайту, сондай-ақ барлық қызметкерлер ұжымын сапалы түрде ұйымдастыру;
- қоғамда ең маңызды рухани дәстүрлер, яғни Қазақстандық менталитет қасиеттерінің бірі;
- моральды жетілген ынтымақтастық, өзара көмек, олардың ұжымдық абыройы мен беделін нығайту және ұжымда моральдық нормалардың бқзылуы туралы төзбеушілік ретінде ұжымдық қызметкерлерінің білімін арттыру;

- нәсіліне, ұлтына, дініне, жынысына және жасына айырмашылықтар жоқ; олардың міндеттерін орындау кезінде азаматтардың, олардың қажеттіліктері мен сипаттарын құрметтеу және жоғары моральдық қарым-қатнастарын қалыптастыру;

- салауатты өмір салтын олардың рухында, қызметкерлерді оқыту жаман әдеттерден бас тарту, олардың физикалық дамуын жақсарту;

- қызметкерлердің өзіне жоғары стандарттарын қалыптастыру, оның мінез-құлқы, адалдық, ақ ниеттілік, салауатты менмендіктен, үздіксіз өзін-өзі жетілдіру, құқық қорғау кәсіби мансап ұмтылу.

Қызметкерлердің кәсіби деформация, азаматтардың, селқостыққа ұшырауынан, қатыгездік жосықсыз емдеу фактілер, дөрекілік, қызығушылық моральдық қақтығыстар.

Тактикалық және арнайы сыныптарда кадрларды даярлау нысаны, тактикалық мәселелерді шешуде түрлі әдістері мен іс-шараларды тестілеу орындау үшін пайдаланылатын жабдықтар, сондай-ақ бастапқы бірлік үйлестіру. Арнайы әскерлер батальоны (бөлімшесі) бөлімшелерінің барлық қару-жарақ пен материалдардың қамтамасыз етілуі. Әрбір оқу пәні бойынша қабылдаулар мен іс-шаралар дәйекті өңделген, содай кейін бірге жүзеге асырылады.

Ұзақтығына қарай тактикалық оқу жаттығулары бірнеше күн немесе бірнеше сағатқа дейін болуы мүмкін. Тактикалық дайындық барысында қимылдар тексеріледі және тактикасы түсіндіріледі, ұйым бөлімшелері және күресуге қару-жарақ пен әскери техниканың жаңа үлгілерін қолдану жолдары пысықталатын болады. Тактикалық дайындық кадрлық департаменттер мен бірлесіп далалық оқу-жаттығу үшін негіз болып табылады. Бұның салдарынан, тек тактикалық дайындық және жылжымайтын ұрыс жағдайында оқыту барынша шынайы жақындатылған болып жүзеге асырады.

Қарулы күштер тактикалық дайындығы және қарулы күштер көлемі мен мазмұны жауынгерлік даярлық бағдарламасын анықтайды. Жоғарыда көрсетілген ПО қызметкерлерін даярлау барысында тактикалық дайындықтың орны ерекше екені анықталады. Атап айтсақ, құқық қорғау органдарының оқу орындарында бұл дайындыққа ерекше назар аударуды басымды талап қойылған.

¹ Абульханова-Славская К. М. Деятельность и психология личности. — М., 1980.

² Алексеев Н. А. Педагогические основы проектирования личностно-ориентированного обучения: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Тюмень, 1997.

³ Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. — М., 1995.

Пьянников В. И.,

*адъюнкт кафедры деятельности органов внутренних дел
в особых условиях, майор полиции*

(Академия управления МВД Российской Федерации, г. Москва)

К ВОПРОСУ О ПРАВОВОЙ ОСНОВЕ ПРИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ СОЦИАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА

Правовым основанием введения чрезвычайного положения, при возникновении различного рода чрезвычайных ситуаций, в Республики Казахстан является Конституция. Согласно основополагающим принципам Конституции Республики Казахстан¹, деятельность казахского государства, позиционирующего себя как демократическое, светское, правовое и социальное, должна быть направлена в первую очередь на защиту, обеспечение и гарантирование прав человека, поскольку, согласно п. 1 ст. 1 Основного закона Республики, человек, его жизнь, права и свободы являются высшими ценностями государства.

В системе государственных структур, реализующих правоохранительную функцию в механизме государства, исполняющих обязанность защиты жизни, прав и свобод человека, значимое место занимают органы внутренних дел Республики Казахстан (далее по тексту — ОВД, а также ОВД РК), которые в числе прочего непосредственно выполняют функции защиты населения и территорий от чрезвычайных ситуаций, предотвращают их возникновение, ликвидируют ЧС, реализуют иные мероприятия, направленные на спасение населения в связи с возникновением, угрозой возникновения, а также течением ЧС, в том числе — социального характера.

Осуществление эффективных мер по стабилизации в Казахстане экономической, политической и общественной сфер жизни сопровождается постоянными проявлениями чрезвычайных ситуаций (далее по тексту — ЧС), которые стали неотъемлемым атрибутом существования человечества. Особым образом их последствия отражаются на функционировании гражданско-правовой сферы жизнедеятельности государства и общества в форме нарушения гражданских прав и интересов субъектов пра-

воотношений в случае возникновения и требующего вмешательства государства течения ЧС, включая таковые социального характера, связанные с:

- совершением или реальной угрозой совершения террористического акта;
- нападением или покушением на экипаж воздушного морского судна;
- похищением (попыткой похищения) или уничтожением воздушного или морского судна;
- захватом заложников;
- провоцированием или организацией межнациональных и межконфессиональных конфликтов, массовых беспорядков, попытки захвата государственной власти или изменения конституционного строя государства путем, непредусмотренным действующим законодательством, или путем насилия;
- блокированием или захватом особо важных, стратегических объектов или местностей;
- массовым переходом государственной границы населением с территории сопредельных государств вследствие возникновения на территории государств явлений, препятствующих проживанию населения;
- вооруженной агрессией или угрозой нападения на государство;
- нарушением государственных границ или суверенитета страны;
- иными сходными мероприятиями, причиняющими или содержащими угрозу причинения ущерба социально значимым интересам².

Следует отметить, что несмотря на значительный объем нормативных актов, регулирующих правовые и организационные основы деятельности ОВД РК при ЧС социального характера, в том числе в вопросах обеспечения гражданских прав и интересов субъектов правоотношений, нарушенных в результате возникновения ЧС, им присущ ряд недостатков, требующих немедленного устранения.

В этой связи, объективно актуализируется необходимость исследования правовых и организационных основ деятельности ОВД РК при чрезвычайных ситуациях социального характера; разработки и внедрения адекватных конкретной ЧС механизмов гражданско-правового регулирования последствий возникновения таковых; обеспечения эффективной защиты нарушенных гражданских прав субъектов правоотношений.

Реализация обозначенных задач сталкивается с целым рядом проблем, а именно:

1) отсутствием унифицированного понятийно-категориального аппарата, позволяющего в рамках правовой и организационной основы деятельности ОВД РК при чрезвычайных ситуациях социального характера определять содержание и сущность подлежащих регламентации правоотношений;

2) слабой проработанностью организационных основ действующей системы правоохранительных органов РК при чрезвычайных ситуациях социального характера, что связано прежде всего с неэффективностью определения объема полномочий, прав и обязанностей каждого из органов, к компетенции которых относится деятельность по предупреждению, предотвращению, устранению последствий, расследованию ЧС социального характера;

3) неэффективно нормативно детализированными подходами к определению роли и места ОВД РК по обеспечению общественной безопасности и правопорядка при ЧС социального характера;

4) недостаточной регламентацией механизмов определения:

- реальных размеров причиненного ущерба и содержания нарушенных прав;
- объективных факторов возникновения указанных ситуаций и продолжительности действия их последствий;

- отсутствием соответствующей нормативно-правовой базы;

5) необходимостью проектирования модели организационно-структурного механизма деятельности подразделений ОВД РК при ЧС социального характера;

6) значимостью определения теоретических, доктринальных и нормативно-правовых аспектов оптимизации организационного механизма деятельности ОВД РК при ЧС социального характера;

7) перспективой установления организационно-правовых и структурных аспектов функционирования ОВД РК при ЧС социального характера, в том числе во взаимодействии с иными правоохранительными органами в Республике.

Продолжая строить правовое государство, Казахстану необходимо брать во внимание ситуации чрезвычайного характера, которые происходят в странах участниц ОДКБ, примером тому может послужить происходившие в Республики Беларусь беспорядки, митинги, шествия (мирные) как их называют СМИ, которые наталкивают на мысли хорошо спланированной операцией сил извне.

Так что же было упущено в Республики Беларусь, что могло послужить внезапному всплеску народных масс? На наш взгляд предпосылки уже существовали и до выборов Президента.

1. В первую очередь это распространение негативной информации о существующей власти в просторах сети Интернет - слабая работа лиц, отвечающих за распространение фейковой информации) —

как вариант для предупреждения необходим усиленный мониторинг различных мессенджеров и интернет порталов.

2. Финансирование извне, сборы денежных средств (завуалированы под различные мирные акции) нет контроля передвижения средств.

3. Негативный образ полиции, и государственных служащих (обозленный народ).

4. Социальное неравенство, пропаганда красивой и жизни.

5. Создание различных нестандартных религиозных организаций (зомбирование людей).

6. Компрометирование государственной власти (Президента).

7. Кризис — независимый фактор, но он есть.

8. Пенсионные реформы (очень сильно подогревают людей пенсионного возраста и пенсионеров).

9. Слабая работа с молодежью и молодежными организациями.

10. Провальная работа по укреплению авторитета первого руководителя.

11. Беспринципная судебная система (на наш взгляд тоже немаловажный фактор).

На наш взгляд данный перечень не исчерпывающий и есть проблемы, над которыми необходимо работать и брать во внимание.

Подытожив, можно сделать выводы о том, что за 30 лет суверенного государства, Руководством страны проделана огромная работа по поддержанию Мира, согласия и благополучия в стране, но не стоит забывать о том, что присутствуют угрозы из вне, на которые следует постоянно реагировать не только руководству страны, а также научному сообществу.

¹ Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изм. и доп. по сост. на 23.03.2019 г.) // Ведомости Парламента Республики Казахстан. — 1996. — № 4. — Ст. 217.

² Цит. по: Басова Ю. Ю., Пьянников В. И. Онтологическая и гносеологическая характеристика чрезвычайных ситуаций // Современные гуманитарные, медицинские и технические науки в мировом контексте: Сб. науч. тр. междунаро. науч.-практ. конф. ЧОУ ВО «Академия управления и производства» от 17 февраля 2020 г. / Под ред. Е. А. Никитин. — М., 2020. — С. 92 — 97.

Райбаев Д. К.,

*жалпы заң пәндері кафедрасы бастығының орынбасары,
философия докторы (PhD), полиция майоры;*

Бекет Д. М.,

*Жоғары оқу орнына кейінгі білім беру факультетінің магистранты, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ИІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

ЗАҢДЫ ТҰЛҒА ТЕРРОРИЗМ АКТІСІМЕН ЗАРДАП КЕЛТІРУ САЛДАРЫНАН БОЛҒАН МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІҢ СУБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

«Терроризмге қарсы іс-қимыл» туралы заңда жеке және заңды тұлғаларға терроризм актісінің салдарынан келтірілген мүлдік зиянды өтеу Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеген тәртіппен жүзеге асырылатындығын көрсетсе, терроризм актісінің салдарынан келтірілген моральдық зиянның орнын толтыру оны жасаған адамдардың есебінен жүзеге асырылатындығын белгілейді.

Сондай-ақ елімізде Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 3 қыркүйектегі № 914 қаулысымен бекітілген «Терроризмге қарсы іс-қимылды жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың лауазымды адамдарының құқыққа сыйымды әрекеттерімен терроризм актісінің жолын кесу кезінде жеке және заңды тұлғаларға келтірілген зиянды өтеу қағидалары» бекітілген¹.

Зиян келтіру салдарынан болған міндеттемелердің субъектілерінің бірі — зиян келтіруге уәкілетті (азаматтар, заңды тұлғалар мен мемлекет) болып табылады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 28 тамыздағы № 877 қаулысымен бекітілген «Терроризм актісінің салдарынан жеке және заңды тұлғаларға келтірілген мүлдік зиянды өтеу қағидалары» осы мәселеге арналған².

Терроризм актісінің нәтижесінде зиян келтірілген ұйымға заңды тұлға мәртебесі қажет. Заңды тұлға кінәсі мәселесі — ең көне цивилистикалық проблемалардың бірі. Құқықта кінә туралы сөз қозғалғанда, ең алдымен, оның жеке тұлғаларға (индивидтерге) тән мінез-құлықтың жай-күйі екендігін аңғаруға болады. Қазіргі кезде заңды тұлға кінәсіне қатысты ортақ пікір қалыптаспаған. Мұнда да екі түрлі позиция бар: бірі заңды тұлғаның кінәсі оның уәкілетті тұлғаларының кінәсінде көрініс табады десе, екіншісі заңды тұлғаның өзі ғана кінә субъектісі болып табылады деген тұжырымды ұстанады. Заңды тұлғаның кінәсі түсінігін дұрыс анықтау, әсіресе, заңды тұлғалар субъектілер болып табылатын құқық бұзушылықтарды саралау кезінде елеулі маңызға ие. Ғылыми

зерттеулер барысында келесідей сұрақтар туындайды: «психикалық қатынас түсінігі» заңды тұлғаларға қатысты ма, заңды тұлғаның кінәсі қасақана немесе абайсыздық нысандарында көрініс табады ма?

Азаматтық құқықтың арнайы мәселелерінің бірі болып жауапкершілікке тарту кезіндегі заңды тұлға кінәсінің концепциясын жасап шығару болып табылады. Заңды тұлға жауапкершілігінің даулы болуы оның ақыл-есінің және жасаған іс-әрекетіне деген психикалық көзқарасының болмауымен сипатталатын құқықтық жалғандылық (фикция) мәнінен туындайды. Тиісінше, интеллектуалдылық және еріктіліктен тұратын тұлғаның өзінің құқыққа қайшы іс-әрекетіне деген психикалық көзқарасы ретінде қарастырылатын кінәнің ұғымын заңды тұлғаға қатысты қолдану мүмкін болмай қалады. Бұдан туындайтын сұрақ: заңды тұлғаның кінәсі ретінде нені түсінеміз?

Қазақстан Республикасы АҚ-нің 33-бабына сәйкес заңды тұлғалардың өз атынан құқықтар мен міндеттерге ие болып, оларды жүзеге асыра алатынына қарамастан, шындығында «өз іс-әрекеттерімен заңды тұлғалар ештеңені иеленуге дәрменсіз... ол үшін өз құқық субъектілігі бар жеке тұлғалардың қатысуы қажет»³. Өзінің теориясына сүйене отырып, автор заңды тұлға азаматтық айналымға әрбір қатысқан кезде тек сол заңды тұлғаның құқық субъектілігін ғана емес, сондай-ақ заңды тұлғаның органы ретінде түсетін нақты жеке тұлғалардың да әрекет қабілеттілігін анықтаудың қажет екендігін атап өтеді. Бұл тұрғыда 1245 жылы Рим папасы Иннокентий IV айтқан сөздері орынды болып келеді: «Заңды тұлғалар тек жалғанда ғана бар болып есептеледі, олар тәнсіз және сәйкесінше, олар ерікке ие бола алмайды. Корпорацияның өзі емес, тек оның мүшелері ғана әрекет етеді, сондықтан да корпорация құқық бұзушылық жасай алмайды...»⁴.

Осылайша азаматтық-құқықтық ғылым теориясы заңды тұлғаның кінәсін талқылауда өзіндік әдістерді қорытып шығарды. Қазіргі кезде кінә түсінігін екі тұрғыдан қарастыратын объективті және субъективті тәсілдер қалыптасқан. Объективті тұрғыдан кінә құқық бұзушылықтың объективті құрамымен анықталып, құқық бұзушылықтың құқық қақайшылық, зиян және себепті байланыс сияқты белгілерінің болуымен сипатталады. Мұнда кінә элементі келтірілген зиянға жеке қатынас ретінде емес, заңды тұлғаның жеке тұлға секілді кінәні иелену қасиеті ретінде қарастырылады. Субъективті тәсілге сәйкес заңды тұлғаның кінәсі дегеніміз — оның жұмысшыларының (әкімшілігі, қызметкерлерінің және т. б.) кінәлі әрекеттері.

Қылмыстық заңнама қылмыс субъектісі ретінде заңды тұлғаны қарастырмайды. ҚР ҚК-де заңды тұлға қылмыстық жауапкершілігінің қарастырылмауы қылмыс құрамының қажетті элементі кінәнің өзімен негізделеді; кінә қасақана немесе абайсыздық нысандарында жасалған әрекетке психикалық қатынас болып табылады. Бұл мән-жай нақты жеке тұлғаның мінез-құлқын меңзейді және заңды тұлғаға қатысты қолданылмайды. Қылмыстық жауапкершілік, ең алдымен, қылмыс жасаған жеке тұлғаны анықтайды және келесідей мақсаттарға бағытталған: біріншіден, жеке тұлғаны оның әрекеті үшін айыптау, екіншіден, түзеу. «Жеке жауапкершілік» қағидасы қылмыстық құқықтың классикалық мектебімен қалыптастырылған. «Ұйымдар, кәсіпорындар, мекемелер қылмыстық-құқықтық тұрғыдан кінәлі болып табыла алмайды, ал оларға қолданған жаза өз мақсатына жетпейді. Жауапты тек жеке тұлғалар ғана болуы мүмкін...»^{5, 125}.

Азаматтық-құқықтық қатынастарда бір тарап ретінде заңды тұлға қарастырылса, мұндай қатынастарға заңды тұлғаның атынан оның ұжымы немесе құрылымдық бөлімшелері қатыспайды, тек заңды тұлғаның өзі ғана қатысушы тарап болып есептеледі. Заңды тұлғада оның жеке қатысушыларының еркімен сәйкес келмейтін ерік болады^{6, 221}. Заңды тұлғаның дәстүрлі қалыптасқан белгілерінің бірі болып оның өз міндеттемелері бойынша дербес мүліктік жауапкершілікте болуы қарастырылады. Бұл келтірілген зиян үшін, сонымен қатар шарттан туындайтын міндеттемелерге заңды тұлғаның өзі жауап беретінін көрсетеді және кінә жауапкершілік негізі ретінде тікелей заңды тұлғаға тиесілі болып табылады.

Сонымен, жоғарыда атап өткеніміздей, заңды тұлғаның бір бөлігі ретінде оның органдары болып табылады. Сондай-ақ шарттық міндеттемелерді орындау кезінде заңды тұлғаның бір бөлігі ретінде оның қызметкерлері де түсуі мүмкін. Бұл мәселе ҚР АҚ-нің 362-бабында тікелей көрсетілген: «Борышкердің міндеттемесін орындау жөніндегі лауазымды адамдарының немесе өзге қызметкерлерінің әрекеттері борышкердің әрекеттері болып есептеледі. Борышкер бұл әрекеттер үшін, егер олар міндеттемені орындамауға немесе тиісті дәрежеде орындамауға әкеліп соқтырса, жауап береді». Егер заңды тұлға өз міндеттемелерін жүзеге асыру үшін азаматтық құқықтық шарт негізінде өзге тұлғаларды тартатын болса, онда мұндай тұлғалар «үшінші тұлға» ретінде қарастырылуы қажет және оның іс-әрекеті осы заңды тұлғаның іс-әрекеті деп танылмауы тиіс.

Сондықтан біз заңды тұлғаның жүзеге асырылған еркіне баға берген кезде оның құрамдас бөлігі болып табылатын тұлғалардың (тиісті құжаттар негізінде әрекет ететін тұлғалар мен органдары) іс-

әрекетіне қарап баға бере аламыз. Бұл тұрғыда заңды тұлға еркінің қалыптасуына байланысты С. И. Братусьтің ой тұжырымдамасын келтірген орынды болады: «Құқық ерік қалыптасуының психологиялық үдерістерін емес, оның объективті сыртқы көрінісін, нәтижесін немесе мазмұнын зерттейді.

Заңды тұлғаның еркі — бұл психологиялық тұрғыдан оның басқару органдары арқылы, яғни адамдармен жүзеге асырылғанымен, шындығында бұл заңды тұлғаның тікелей өзінің еркі»^{7, 6}.

Заңды тұлға кінәсі мен жеке тұлға кінәсінің ортақ тұстары көп. Мұндай ұқсастық заңды тұлға қызметінің нақты өмірдегі адамдардың әрекеттерінен құралатынынан туындайды. Тіпті, көп жағдайларда заңды тұлғаның кінәсі белгілі бір адамдардың кінәсінен пайда болады. Мысал ретінде, заңды тұлғаға мүліктік залал оның нақты жұмысшыларының немқұрайлығынан келтірілуі мүмкін. Аталған мән-жай, яғни нақты жұмысшының кінәсі заңды тұлғаның кінәсін белгілеуде анықтаушы фактор болып табылмайды. Нақты жұмысшыда кінәнің болу фактісі заңды тұлғада кінәнің бар екендігін куәландыратын мән-жай ретінде қарастырылады. Азаматтық құқықта жеке және заңды тұлға мәртебелерін салыстыра келе, олардың азаматтық-құқықтық қатынастардың теңдей қатысушылары болатынын көре аламыз. Соған сәйкес азаматтық құқықтың субъектілері ретінде тек өзіндік психикалық ой-өрісі бар, өз мінез-құлқын өзі реттей алатын жеке тұлғалар ғана емес, сонымен қатар заңды тұлғалар да қарастырылады. Заңды тұлғалар жеке тұлғалармен теңдей дәрежеде азаматтық-құқықтық мүліктік қатынастарға қатысушы болып табылады. Жеке тұлғада құқық қабілеттілік туылған кезден бастап пайда болады; заңды тұлғалар да жеке тұлғалар сияқты құқық қабілеттілікке ие болады, олардың мұндай қабілеті құрылған кезде пайда болып, таратылған кезде тоқтатылады. Заңды тұлға азаматтық құқықтың дербес субъектісі бола тұра, өзінің азаматтық құқық қабілеттілігін ішкі құрылым, өз қызметінің ішкі ұйымдастырылуы мен ұйымдастырушылық бірлігі арқылы жүзеге асырады. Сондықтан заңды тұлғаның кінәсін жеке тұлғаның кінәсі секілді мінез-құлқты психикалық реттеу, адамның құқыққа қайшы әрекет (әрекетсіздік) пен оның салдарына психикалық қатынас арқылы қарастыру мүмкін емес.

¹ Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 3 қыркүйектегі № 914 қаулысымен бекітілген «Терроризмге қарсы іс-қимылды жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың лауазымды адамдарының құқыққа сыйымды әрекеттерімен терроризм актісінің жолын кесу кезінде жеке және заңды тұлғаларға келтірілген зиянды өтеу қағидалары». [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1300000914> (кірген уақыты: 04.05.2021 ж.).

² Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 28 тамыздағы № 877 қаулысымен бекітілген «Терроризм актісінің салдарынан жеке және заңды тұлғаларға келтірілген мүліктік зиянды өтеу» қағидасы. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1300000877> (кірген уақыты: 04.05.2021 ж.).

³ Богданов Е. В. Правовое положение органа юридического лица // Журнал рос. права. — 2001. — № 3.

⁴ Шершеневич Г. Ф. Избранное. Т. 5: Учебник русского гражданского права / Вступ. слово, сост.: П. В. Крашенинников. — М., 2017. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: http://www.consultant.ru/edu/student/download_books/book/shershenevich_gf_izbrannoe_t5 (кірген уақыты: 04.05.2021 ж.).

⁵ Жуковский В. И. Субъект преступления в уголовном праве России: Дис. ... канд. юрид. наук. — Ставрополь, 2002.

⁶ Кулагин М. И. Предпринимательство и право: опыт запада // Избранные труды. — М., 1997.

⁷ Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве. — М., 1947.

Рахымбердиева Қ. Д.,

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты;

Қалиев А. Қ.,

қылмыстық процесс кафедрасының профессоры,

заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ТЕРГЕУШІ МЕН АНЫҚТАУ ОРГАНЫНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ БАРЫСЫНДАҒЫ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысанында қылмыстық істерді ашу және сапалы тергеу, азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау барысы бүгінгі таңдағы өткір мәселердің бірі болып отыр. Осыған орай жыл басында Мемлекет басшысының «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтардың қылмыстық процестегі құқықтарын қорғауды күшейту және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» қылмыстық-процестік кодекске енгізілген кейбір өзгерістер мен толықтырулар қылмыстық қудалау органдарының қызметін жетілдіру мәселелеріне тікелей әсер етеді. Бұл азаматтардың қылмыстық процестегі құқықтарын қорғауды күшейту, қылмыстық қудалау органдарының мамандық қызметін арттыру және дұрыс ұйымдастыруын жүзеге асыруға қажетті кәсіби деңгейін,

жауапкершілігін жоғарлату көзделген. Сондықтан қылмыстық-процестік кодекстегі өзгеріс нормаларын дұрыс түсініп, оны практикада қолдана білу құқық қорғау органдарының басты мақсаттарының бірі болып табылады.

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің өзара іс-қимылы сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында қылмысты ашу мен алдын алуға бағытталған қызметтерінің байланысын қалыптастырып, олардың өкілеттіліктерін, құралдары мен әдістерін дұрыс бағытта пайдалануға жол ашады. Сонымен қатар бірқатар ғалымдар өзара іс-қимылдың процессуалдық және ұйымдастырушылық нысандарын бір-бірінен ажырату қажеттілігін көрсеткен болатын.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында өзара іс-қимылдың нысаны ретінде тергеуші мен анықтау органдары арасындағы байланысты, олардың бірігіп қызмет ету тәсілдерін қарастырады. Сонымен қатар аталған ғалым әрекет етуші субъектілердің өзара ақпарат алмасуын іс-қимылдың бір нысаны ретінде сипаттайды^{1, 49}.

Өзара іс-қимылға бағытталған тергеушінің ұйымдастырушылық функциясының орындалуы шартты түрде болады, оның негізінде «мақсаттар, күштер, шаралар және жоспарлау жүйелеу, сапалы тергеу жүргізуге және оған басшылық етуге негізгі жағдай жасау (тергеушінің логикалық тұрғыда ойлаынып, болған қылмысты көз алдына елестету арқылы тиісті шаралар қабылдау) болады». Сонымен қатар ұйымдастырушылық функциясының көп жоспарлық құқықтық, этикалық және психологиялық әдістерін қолданып, әрекет етуі оның алдында тұрған мәселелерді дұрыс шешуге, әсіресе, басқа органдармен өзара іс-қимыл барысында тәжірибелік маңызы мол болады. Бұл тергеушінің процессуалдық өзіндік мәселелерін жан-жақты қарастыруға ұйымдасып атқаруға септігін тигізеді^{2, 54}.

Осы мәселеге байланысты кейбір ғалымдар өзара іс-қимылдың мазмұнын жан-жақты ашып, қылмыстық іс жүргізу қызметіне қатысатын субъектілердің қылмыстарды ашу және тергеп-тексеру бағытында өзара іс-қимыл ретінде қарастырса, ғалымдардың екінші бір тобы нақты бір қылмыстық істі тергеп-тексерудегі тергеуші мен жедел қызметкердің өзара іс-қимылының мазмұнын ғана қысқаша қарастырады.

Қылмыстық істі тергеп-тексеру барысындағы өзара іс-қимылды Н. Н. Загвоздкин бірнеше құқық қорғау және бақылаушы органдардың ортақ мүдделерге жету мақсатын көздейтін өзара іс-қимылы және бір орган ішіндегі әртүрлі қызметтердің өзара іс-қимылы деп өз еңбегінде екіге бөліп қарастырған^{3, 15}.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында құқық қорғау органдарының қылмыстарды ашудағы өзара іс-қимылының негізділігі төменгі факторлармен анықталады:

1. Қызмет саласында заң талаптарын сақтау бағытында ортақ мақсаттар мен міндеттердің болуы; субъектілерінің қылмыстық әрекеттерін анықтау, ашу және алдын алу. Қазақстан Республикасының 23.04.2014 жылғы «Ішкі істер органдары туралы» заңына сәйкес азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін сақтау, қоғамдағы жалпы қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қылмыстылықтың алдын алу секілді әрекеттерді арнайы өкілеттіліктерге ие мемлекеттік орган болып табылады Ішкі істер министрлігі жүзеге асырады. Бұл, өз кезегінде, қылмыстың жолын кесу және оның алдын алу барлық құқық қорғау органдарының ортақ міндеті екенін көрсетеді.

2. Құқық қорғау және мемлекеттік бақылаушы органдардың өзара іс-қимылының құқықтық негізі заңдар, ведомстволық нормативтік-құқықтық актілер болып табылады.

Болған қылмыстарды ашу, тергеп-тексеру және алдын алуға бағытталған әрекеттері тергеуші мен жедел қызметкерлердің толық заңға негізделген және көп тараған өзара іс-қимылының айқын дәлелі. Сондай-ақ бұл өзара іс-қимылдың құқық қорғау органдарында кең тараған түрі болып табылады. Тергеуші мен жедел бөлім қызметкерлерінің өзара іс-қимылын криминалистика, жедел-іздігіру қызметі, қылмыстық құқық және қылмыстық іс жүргізу құқығы саласында түрлі деңгейдегі білімдерге ие, қылмысты ашу мен тергеп-тексеру, ақиқатқа жету және заңның дұрыс қолданылуын қамтамасыз ету секілді ортақ мақсаттары бар, әрекеттері заңдар мен өзге нормативтік-құқықтық актілерге негізделген әртүрлі өкілеттіліктерге ие құқық қорғау қызметкерлерінің бірігіп жасайтын қызметі ретінде қарастыруға болады.

Қылмысты тергеп-тексеру барысында тергеуші мен жедел қызметкердің біріккен әрекеттерін іске асыру мерзімі және орны барлық уақытта алдын ала келісілмейді. Бұған қоса қылмыстық-процестік заңнамада анықтау органының тергеушінің тапсырманы орындау мерзімі анықталмаған. Қылмыстық алдын алу және оны ашу жөніндегі тапсырманы тез арада орындау мүмкіндігінің болмауы анықтау органына оны өз бетінше орындауға мүмкіндік береді. Сондықтан олардың өзара іс-қимылының уақыты және орны анықталған деп айтуға ешқандай негіз жоқ.

Алдын ала тергеп-тексеру тәжірибесі көрсетіп отырғандай, үш жағдайда тергеуші мен жедел қызметкердің өзара іс-қимылына қатаң талап қойылады. Бұл жағдайлар қылмыстарды ашу, күдіктілер

мен айыпталушыларды ұстау және қылмыстардың алдын алу секілді алдын ала тергеудің күрделі кезеңдерінде шешілетін міндеттермен байланысты.

Жедел қызметкердің алдына нақты міндеттердің қойылуы, бір тапсырмадан екіншісіне көшу жылдамдығы, жедел тексеруді және процессуалдық құралдармен бекітуді қажет ететін тергеу және жедел-іздігіру әрекеттерін жүзеге асыру барысында анық болған мәліметтерді пайдалануды қамтитын қылмысты ашу барысындағы өзара іс-қимыл өз кезегінде анық, әрі жедел болуы қажет.

Қылмысты тергеп-тексеру барысында тергеуші мен жедел қызметкерлердің өзара іс-қимылы бірнеше қағидаларға негізделеді:

1. Өздеріне жүктелген міндеттер мен қызметтерді орындау барысында заң талаптарын қатаң сақтау.

2. Тергеушінің ұйымдастырушылық қызметті жүзеге асыруы. Анықтау органдары тергеліп жатқан қылмыстық істер бойынша тергеушінің жедел-іздігіру және тергеу әрекеттерін жүзеге асыруға байланысты нұсқаулары мен тапсырмаларын орындауға міндетті^{4, 22}.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында тергеуші мен жедел бөлімнің өзара іс-қимылдарын жүзеге асыру нысандарын топтастыруының түрлі негіздері және сәйкесінше алуан жолдары бар. Тергеуші тергеліп жатқан іс бойынша жедел қызметкерінің жедел-іздігіру шараларын жоспарлауға қатысып, жүзеге асыру әдісі мен тактикалық әрекеттер шеңберін анықтауға, жекелеген шараларды орындау үшін жауапты адамдарды тағайындауға, тергеуден жалтарып жүрген қылмыскерді іздеуге бағытталған іс-шараларды жүзеге асыруға тапсырма береді.

Сонымен, құқық қорғау және мемлекеттік бақылаушы органдардың қылмыстарды анықтау, олардың өзара ойластырылған әрекеттеріне байланысты. Жалпы өзара іс-қимыл әрбір органның ведомстволық актілерінде, бірлескен бұйрықтарда және қаржы саласындағы қылмыстар мен құқыққа қайшы әрекеттердің жолын кесу бағытындағы Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік-құқықтық актілерінде көрініс тапқан. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы әрбір іс-қимылдардың тәртібі, әрекет етуші тараптардың ортақ міндеттерін шешудегі өкілеттіліктері, іс-қимылдың мақсаты мен оны іске асыруды ұйымдастыруға байланысты болады.

¹ Чувилев А. А. Взаимодействие следователя органов внутренних дел с милицией. — М., 1981.

² Ахпанов А. Н., Насыров Г. Х. Арест в качестве меры пресечения: проблемы судебного контроля и санкционирования: Монография. — Алматы, 2005.

³ Ищенко Е. П. Проблемы первоначального этапа расследования преступлений. — Красноярск, 1987.

⁴ Гурев М. С. Убийства на «разборках»: Методика расследования. — СПб., 2001.

Саидов Ф. З.,

адъюнкты, майор милиции

(Академия управления МВД России, г. Москва)

ОМБУДСМЕН КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В МЕХАНИЗМЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

В связи со значительными изменениями в жизни государства и общества вопрос эффективной защиты прав и свобод человека и гражданина в Кыргызской Республике стала сегодня приоритетной задачей. Государство закрепило приверженность к общепризнанным принципам и нормам международного права в области прав человека, а также развивает и внедряет механизмы защиты его прав. Особое место среди них занимает институт омбудсмента.

Проблема защиты прав и свобод человека и гражданина обуславливается несколькими причинами: во-первых, большим количеством нормативно-правовых актов, затрагивающих права человека, во-вторых, отсутствием взаимодействия между органами публичной власти, призванными защищать права и свободы человека и гражданина. Кроме того, вопросы, возникающие в правоприменительной практике, свидетельствуют о несовершенстве нормативно-правового регулирования в сфере защиты прав и свобод человека и гражданина. Отсутствие четкой систематизации и существующие законодательные пробелы в регулировании прав и законных интересов человека позволяют сделать вывод, что рассматриваемая проблема является одной из главных как для юридической науки, так и для практической деятельности государственных органов, в том числе для органов внутренних дел.

Во время создания института Омбудсмента в Кыргызской Республике государство стремилось перенять опыт зарубежных стран, сохранив при этом обычаи и традиции народа^{1, 42}. Омбудсмен является внесудебным органом защиты прав и свобод человека и гражданина вся его деятельность направлена

на восстановление прав и свобод человека и гражданина, всеми доступными средствами, предоставленными ему законодательством^{2, 16}.

Правоприменительная деятельность омбудсмена в настоящее время носит специфический характер, заключается в отсутствии властных полномочий³. Во время исполнения своих полномочий защитник использует метод убеждения, призывает органы публичной власти осуществлять свою деятельность в рамках закона, а также соблюдать нормы морали. Акты реагирования омбудсмена по фактам нарушения прав и свобод человека и гражданина не содержат обязательных предписаний для выполнения⁴. В основном органы публичной власти могут и не выполнить акты реагирования омбудсмена, потому что они не обладают юридической силой. Но в своей деятельности институт омбудсмена совместно со СМИ и институтами гражданского общества придают гласности, что органы публичной власти не исполняют акты реагирования, что имеет соответствующий положительный резонанс в обществе и повышает эффективность деятельности омбудсмена по защите прав и свобод человека и гражданина.

В правовых государствах институт омбудсмена является неотъемлемой частью правовой системы, которая выражает интересы гражданского общества, защищает от бюрократизма органов публичной власти. Именно институт омбудсмена занимает важное место в системе государственных органов, которые призваны обеспечивать права и свободы человека и гражданина. Его правоприменительная практика доказывает, что институт омбудсмена способствует укреплению прав и свобод человека. В механизме защиты прав и свобод человека и гражданина омбудсмен занимает важное место в силу специфики его принадлежности как государственному органу и институту гражданского общества.

Таким образом, институт омбудсмена призван осуществлять государственный контроль, но этот контроль проявляется только в области защиты прав и свобод человека и гражданина.

¹ Колопов А. С. Становление и пути совершенствования деятельности института Омбудсмена в Кыргызской Республике // Правое государство / Под ред. С. К. Косакова. — Бишкек, 2003.

² Шамрин М. Ю. Административно-правовой статус Уполномоченного по правам ребенка: историко-теоретический аспект: Монография / Под ред. Д. К. Нечевина. — Тула, 2015.

³ Башимов М. С. Институт омбудсмена в Республике Казахстан и зарубежных стран: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Астана, 2008.

⁴ Закон Кыргызской Республики «Об Омбудсмене (Акыйкатчы)» от 31 июля 2002 г. № 136. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1093> (дата обращения: 17.02.2021).

Сайпилаев Д. Н.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің
магистранты, полиция аға лейтенанты*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

АЗАПТАУДЫҢ АЛДЫН АЛУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Азаптауды қолдану — халықаралық проблема. Мұның дәлелі халықаралық деңгейде адам құқықтарын қорғаудың берік құқықтық базасының дамуы болады. Бұрын талданған халықаралық құқықтық құжаттарда азаптауларға және өзге де қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе қорлайтын қарым-қатынас пен жазаларға сөзсіз тыйым салу көзделген. Алайда, осыларды іске асырудың тиісті тетіктері болмаса, тиісті халықаралық құқықтық нормаларды тек ниет, декларация ретінде қарастыруға болады.

Өздеріңіз білетіндей, кез-келген құқықтық нормалар оларға жүктелген функцияларды олар орындалған жағдайда ғана жүзеге асырады. Бақылау кепілдік ретінде әрекет етеді. Сонымен қатар, бұл ішкі және халықаралық бақылауды қажет ететін халықаралық сипаттағы нормалар, өйткені мемлекет мұндай нормаларды орындау субъектісі ретінде ғана танылады. Сондықтан халықаралық қоғамдастық азаптаулардың алдын алу проблемасын тек тыйым салу арқылы ғана емес, сондай-ақ олардың іске асырылуын іс жүзінде қамтамасыз ететін тиісті тетіктерді жасай отырып шешеді.

Түрлі халықаралық-құқықтық актілерде жарияланған адам құқықтарының сақталуын бақылауды жүзеге асыру мақсатында әмбебап та, өңірлік деңгейде де бақылау тетіктері әзірленген. Мұндай механизмдерді шартты түрде екі топқа бөлуге болады:

- азаптауға тыйым салатын нормаларды және жеке адамның қауіпсіздігі мен қол сұғылмаушылығына құқыққа кепілдік беретін өтініш стандарттарын іске асыру және бақылау жөніндегі халықаралық үкіметтік және үкіметтік емес органдарды құру;

- халықаралық келісімдер негізінде мемлекетішілік органдар құру.

Олардың өмір сүруінің орындылығын дәлелдеудің қажеті жоқ, өйткені халықаралық құқықтық нормалардың, оның ішінде негізгі құқықтар мен адам бостандықтарын белгілейтін нормалардың өздері мемлекеттердің жарияланған құқықтар мен бостандықтарды толық сақтауын қамтамасыз ете алмайтыны анық.

Осылайша, халықаралық-құқықтық нормалардың орындалуын қамтамасыз етуге арналған бақылау тетіктерін әзірлеу адамның құқықтары мен бостандықтарын халықаралық-құқықтық қорғауды іске асырудың міндетті шарты болып табылады. Белгілі бір нормалардың әсерін анықтайтын әртүрлі жағдайларды ескере отырып, олардың сақталуын бақылау тетіктерін қарапайым міндет деп атауға болмайды. «Халықаралық құқықтың тиімді нормаларын құру кезінде туындайтын кез келген қиындықтар осындай нормалардың қолданылуын қамтамасыз ету проблемасына тап болады»^{1,3}.

Бірақ бақылау тетіктерінің болуы ғана емес, іс-әрекеттің географиялық қамтылуынан бастап халықаралық-құқықтық нормалардың бұзылуына жол берген мемлекеттерге әсер ету шараларымен аяқталатын көптеген факторларға байланысты олардың қызметінің тиімділігі маңызды.

Мемлекеттердің адам құқықтарын олардың қазіргі заманғы түрінде сақтауын бақылау тетіктері Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін халықаралық құқықтың (адам құқықтарының) тиісті саласын қалыптастыру және БҰҰ құру арқылы қалыптасты. Бұған дейін Қорғаныс күштері мен Халықаралық Қызыл крест Комитеті² тек соғыс уақытында әрекет еткен³.

БҰҰ Жарғысының 60-бабына сәйкес Бас Ассамблеяға және оның басшылығымен жұмыс істейтін Экономикалық және Әлеуметтік Кеңеске осы халықаралық ұйымның «нәсіліне, жынысына, тілі мен дініне қарамастан, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын жалпыға бірдей құрметтеу және сақтауға» жәрдемдесу жөніндегі функцияларын орындау үшін жауапкершілік жүктелген (БҰҰ Жарғысының 55-бабының «с» тармағы). ЭКОСОС шеңберінде 1946 жылы тұрақты негізде әрекет ететін адам құқықтарын қорғауды бақылау тетігі ретінде әртүрлі функцияларға ие адам құқықтары жөніндегі Комиссия құрылды. Атап айтқанда, 1985 ж. Адам құқықтары жөніндегі Комиссия азаптаулар туралы мәселе бойынша Арнайы баяндамашы тағайындады. 1993 жылы БҰҰ Бас хатшысы тағайындайтын және БҰҰ Бас Ассамблеясы бекітетін адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссар лауазымы (БҰҰ Бас Ассамблеясының 48/141 қарары) құрылды.

Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы Конвенция адамды қамауға алуға және алдын ала тергеу жүргізуге дейінгі азаптаулар туралы ақпаратқа мемлекетішілік ықтимал ден қою шараларын көздейді. Егер қылмыскер басқа мемлекеттің аумағында болса, оны ұстап беру рәсімі де ашылады. Бұл ретте, егер мемлекеттер арасында ұстап беру туралы тиісті шарт жасалмаса, онда ұстап беру үшін осы Конвенция құқықтық негіз бола алады.

Конвенцияның екінші бөлігі қатысушы мемлекеттің аумағында азаптаулар жүйелі түрде жасалады деп пайымдауға барлық негіз болған кезде халықаралық тергеу жүргізу рәсімін көздейді. Мұндай тергеп-тексеру оның аумағы мемлекетінің келісімімен Конвенцияда көзделген қағидалар бойынша құрылған Азаптауларға қарсы комитет мүшелерінің болу мүмкіндігін қамтиды. Комитет аумағында тергеу жүргізілген мемлекетке оның нәтижелерін осы жағдайда орынды болып көрінетін ескертулер мен ұсыныстармен бірге жібереді.

Конвенция Азаптауларға тыйым салуға, оны қамауға алудың, ұстаудың немесе түрмеге қамаудың кез келген нысанына ұшыраған адамдарды күзетпен ұстауға және олардан жауап алуға не олармен қарым-қатынас жасауға қатысы болуы мүмкін құқық қолдану органдарының персоналын даярлау бағдарламаларына енгізуге қатысты ақпаратты зерделеу қажеттілігін көздейді.

Шарттық негізде құрылған Халықаралық бақылау тетіктеріне: БҰҰ Азаптауларға қарсы комитеті (Женева), БҰҰ азаптаулар мәселелері жөніндегі ерекше баяндамашысы (Женева), БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссарының басқармасы (Женева), нәсілдік кемсітушілікті жою комитеті (Женева), әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою комитеті (Женева), бала құқықтары жөніндегі комитеті (Женева), БҰҰ Босқындар істері жөніндегі Жоғарғы Комиссары (Женева), Біріккен Ұлттар Ұйымының азаптаулар құрбандарын қолдау жөніндегі ерікті қоры (Женева), Еуропа Кеңесі жанындағы Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық соты (Страсбург), ЕҚЫҰ жанындағы демократиялық мекемелер және адам құқықтары басқармасы (Варшава), азаптаудың және адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалардың алдын алу жөніндегі Еуропалық Комитет (Страсбург).

Қазақстан Республикасы 1992 жылы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық Одаққа мүше болғаннан кейін, Қазақстан азаматтары Еуропалық адам құқықтары сотына (Страсбург), егер олар біздің елімізде өз құқықтарын сот арқылы қорғаудың барлық заңды

құралдарын пайдаланса, мемлекеттік органдардың заңсыз әрекеттері туралы шағымдармен жүгіну құқығын алды. Қылмыстық жазаға сотталғандар да осындай құқыққа ие болады.

Барлық жағдайларда істі сотқа беру туралы шешімді адам құқықтары жөніндегі Еуропалық комиссия қабылдайды. Сот шешімі екі түрлі болуы мүмкін:

1) жауапкер мемлекеттің өзінің ұлттық заңнамасын еуропалық стандарттарға сәйкес келтіру міндеттілігі туралы;

Бұл ерікті Қор азаптаулар құрбандарын оңалту жөніндегі үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) жобаларына қаржылық көмек көрсетеді.

2) зардап шеккен тарапқа залалды өтеу туралы шешім шығарады.

Халықаралық Қызыл крест Комитеті әлі де осы саладағы азаптаудың алдын алу және бақылау мәселесімен белсенді айналысады.

Халықаралық үкіметтік ұйымдардан басқа, жеке тұлғаны азаптаудан қорғау мәселелерімен айналысатын көптеген мемлекеттік емес шетелдік және қазақстандық ұйымдар бар. Олардың ішінде шетелдік: азаптаудың алдын алу қауымдастығы (Женева), азаптаудың құрбандарын ақтау жөніндегі халықаралық кеңес (Копенгаген), Азаптауға қарсы дүниежүзілік ұйым (Женева), адам құқықтары лигасының халықаралық ұйымы (Париж), «халықаралық рақымшылық» ұйымы (Лондон), азаптауды және өлім жазасын жою жөніндегі Христиан қозғалысы (Париж), азаптауды жою және өлім жазасы жөніндегі халықаралық қозғалыс Федерациясы (Париж), HumanRightsWatch (Нью-Йорк), Адам құқықтары жөніндегі халықаралық Хельсинки Федерациясы (Вена), адам құқықтары жөніндегі дәрігерлер (Бостон) және т. б.

Мынаны айта кету керек, барлық ЕОҰ азаптау проблемаларымен шынымен айналыспайды, олар үшін бұл бағыт тек шетелдік гранттар алу үшін немесе басқа, кейде саяси қызметпен айналысу үшін, оның ішінде шет мемлекеттер мен олардың демеушілері болып табылатын ұйымдардың мүдделері үшін ғана жасырын болып табылады.

Адам құқықтары жөніндегі комитетті қоспағанда, осы бақылау тетіктерінің жұмыс істеу негіздері мен ерекшеліктеріне тиісті ғылыми әдебиеттерде аз көңіл бөлінгенін атап өткен жөн. Қазіргі жағдайды осы бақылау тетіктерінің тар бағыттағы мамандануымен, олардың қызметінің құпиялылығымен және салыстырмалы түрде жақында құрылған уақытпен түсіндіруге болады.

Осылайша, халықаралық-құқықтық нормаларды іске асыру тетігі оларды мемлекеттердің ұлттық заңнамасына имплементациялау және халықаралық ұйымдар немесе арнайы құрылған тәуелсіз органдар тарапынан мемлекеттердің осы нормаларды сақтау бойынша өздеріне алған міндеттемелерін сақтауын бақылау арқылы жүзеге асырылады.

Өңірдің барлық елдерінде азаптауды жою жолында әлі де елеулі кедергілер бар. Олардың ішінде: құқық қорғау органдарының қатыгез қарым-қатынас фактілерін жасыруы, ықтимал қуғын-сүргіндер алдында жәбірленушілерден қорқуы, сондай-ақ қатыгез қарым-қатынасқа шағымдарды тергеу үшін тиімді, толық жасақталған тәуелсіз органдардың болмауы.

Әдетте, жәбірленушілер билікті теріс пайдаланудың мынадай нысандары туралы хабарлайды: ұрып-соғу, дене жарақаты және өлім қаупі; электр тоғымен азаптау; темекі мен шамның жалынымен күйдіру; тамақтан, судан және ұйқыдан айыру; басына полиэтилен пакетінкігізу; туыстарына қауіп төндіру. Кейбір елдерде билік зорлық-зомбылық жағдайларын дереу, мұқият және бейтарап тергемегендіктен, толық жазасыздық атмосферасы пайда болды.

Көптеген елдерде баспана іздеушілер мен заңсыз мигранттар үшін түрме мен лагерьлерде ұстау шарттары қатал және адамның қадір-қасиетін қорлайтын деп сипатталды.

Келесі мәселелер ерекше алаңдаушылық туғызады, олар — 1) полицияның өз бетінше күш қолдануы, оның ішінде өлім-жітіммен аяқталуы, әсіресе аяқастыпайда болған қауіп-қатерге сәйкес келмеген жағдайларда шамадан тыс атыс қаруын қолдану; 2) полиция дайындығының қанағаттанғысыз деңгейі, қызметтік нұсқаулықтардың жеткіліксіздігі; 3) құқық қорғау органдары қызметкерлерінің этникалық және басқа да аз өкілді адамдарды мақсатты қудалауы; 4) түрмелерде қамаудағылардың өзіне және өзінің камераластарына зақым келтіруге жол бермеу бойынша, оның ішінде тәуекел тобын анықтау жолымен арнайы шаралардың болмауы (қамаудағылардың өз-өзіне қол жұмсау жағдайлары бірқатар жаза өтеу мекемелерінде анықталған); 5) қатыгез, адамгершілікке жатпайтын және ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттерге балама қамауда ұстау жағдайлары; 6) карцерлерде ұстаудың нашар жағдайлары — кейбірқамаудағылар камераларда белгіленген уақыттан артық қамалған.

Кез келген қамау орнына тұрақты және алдын ала жарияланбаған іс-сапарлар азаптаулар мен қатыгез қарым-қатынасты анықтаудың ең жақсы тәсілдерінің бірі болып ұсынылады. Осы уақытқа дейін қамаудағыларды ұстау жағдайларының ашықтығына ықпал ететін жан-жақты деңгейде мұндай

алдын-ала бару жүйесі болған жоқ. Кіші комитет пен ұлттық келушілердің тетіктері адамдар еркінен тыс кез-келген қамауға алу орындарына: түрмелерге, полиция бөлімшелеріне және психиатриялық ауруханаларға кіре алады. Сондай-ақ осы халықаралық және ұлттық органдардың қамаудағылармен қарым-қатынас және оларды ұстау шарттары туралы толық ақпаратқа қол жеткізуіне, олармен әңгімелесу мүмкіндігіне ие болуына кепілдік беруі тиіс. Шарттарды ратификациялау арқылы мемлекеттер іс жүзінде ұлттық және халықаралық байқау үшін қамау орындарын ашады.

2006 жылғы 23 мамырда бірқатар елдер аталған шарттарды ратификациялады, осылайша қатысушы елдердің саны қажетті 20 ратификацияға жетті, бұл Конвенцияның 2006 жылғы 22 маусымда күшіне енуіне әкелді, бұл Конвенцияны 2002 жылғы 18 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдағанын ескере отырып, адам құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық шартты ратификациялаудың ең жылдам процестерінің бірі болды.

Азаптаулардың алдын алу жөніндегі қауымдастық (Association for the Prevention of Torture) — АРТ, Женевада құрылған үкіметтік емес ұйым, шартты қабылдаудың ең басында қатысты және ратификациялау процесінде негізгі қолдаушы рөл атқарды. АРТ бүкіл әлем бойынша азаптаудың алдын алу үшін басқа елдерді хаттаманы таяу мерзімде ратификациялауға шақырады, деп БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы Комиссарының штабы, ҰЕҰ және азаматтық қоғамның басқа да өкілдері осы алдын алу тетігін іске асыруды қалайды деп сендіреді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, азаптау проблемасы халықаралық сипатқа ие, салыстырмалы түрде дамыған және дамушы елдерде бар екенін атап өткен жөн. Олардың таралуының негізгі себебі әлеуметтік құқықтық сананың кемшіліктері, ондағы зорлық-зомбылықтың тамырлануы ғасырлар бойы қалыптасқан проблемаларды шешудің қол жетімді және қолайлы әдісі деп атауға болатын сияқты. Мұны бірден түзету мүмкін емес. Сонымен бірге, салыстырмалы түрде аз уақыт ішінде азаптаудың алдын алуға тәуелсіз бақылаудың жаһандық тетігін құру өте қажет. Егер халықаралық деңгейде оның элементтері мемлекетаралық органдар түрінде құрылған болса, онда оларды мемлекет деңгейде құру қажет.

---

¹ Джечис М., Кэй Р., Брэдли Э. Европейское право в области прав человека. Практика и комментарии. — М., 1997. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://naukaprava.ru/catalog/435/840/56344/63115> (кірген уақыты: 18.05.2021 ж.).

² Гассер Х.-П. Международное гуманитарное право. Введение. — М., 1995. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://lawlibrary.ru/izdanie13138.html> (кірген уақыты: 18.05.2021 ж.).

³ Пихте Ж. Международный Комитет Красного Креста: уникальное учреждение. — М., 1997.

Сарин А. А.,

магистрант

*(Центрально-Казахстанская академия,
Республика Казахстан, г. Караганда)*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Во всем мире существуют три основных способа защиты прав потребителей: через суд, государственные органы и общества защиты прав потребителей. Как показала мировая практика, эффективной система является лишь в том случае, когда потребитель может осуществлять защиту своих прав всеми тремя способами, которые взаимосвязаны и их существование в отдельности не влечет действительной и реальной защиты прав потребителей.

Права потребителей являются одним из основных гражданских прав человека, находясь на одной ступени с правом на жизнь, здоровую окружающую среду, свободу и т. д.^{1,6} Проблемы защиты прав потребителей существуют не только в Казахстане, но и во всем мире. Во всех государствах созданы Министерства, ведомства, т. е. специализированные государственные органы, занимающиеся этими проблемами. Основные задачи данных органов: формирование политики в области защиты прав потребителей; проведение совместных программ государственных органов с некоммерческими организациями и средствами массовой информации, круглых столов, конференций, разработка и лоббирование законопроектов; развитие потребительского образования; тестирование продукции на соответствие действующим стандартам; проверка деятельности хозяйствующих субъектов с целью выявления недоброкачественной поддельной продукции.

Создание в Республике Казахстан действенной системы защиты прав потребителей — одна из основных задач государственной потребительской политики. Позитивные тенденции в экономике способствуют формированию качественной номенклатуры потребительского рынка, существенно влияют

на расширение потребительского спроса населения и выдвигают новые задачи перед системой государственной и общественной защиты прав потребителей.

Опыт рыночного развития казахстанской экономики доказал необходимость сохранения государственного контроля в вопросах организации защиты прав потребителей, осуществляемого органами государства, на которые возложены обязанности контроля соблюдения законодательства о защите прав потребителей и которым предоставлены права по пресечению правонарушений и применению к правонарушителям мер ответственности за его несоблюдение. Можно выделить четыре основные, наиболее глобальные проблемы, без решения которых построение цивилизованных отношений на рынке товаров и услуг невозможно: отсутствие единой политики в сфере защиты прав потребителей; несовершенство казахстанского законодательства, регулирующего взаимоотношения потребителей и предпринимателей на рынке товаров и услуг; не развитая система потребительского образования, неналаженная интеграция международного опыта^{2, 384}.

Потребитель — это гражданин, который покупает товар и пользуется работами и услугами в целях личного потребления или использования в частном хозяйстве. Законодательством регулируются отношения между потребителем и продавцом или производителем работ и услуг, установление их прав и обязанностей, рассматривается защита прав потребителей. Оно направлено на:

- признание приоритета законных интересов потребителей;
- осуществление ими прав на информацию, качество продукции, обмен товара надлежащего качества, а также прав потребителей в случае продажи им товаров ненадлежащего качества;
- защиту потребителя от опасностей для его жизни и здоровья;
- расширение международного и межгосударственного сотрудничества в области защиты интересов потребителей;
- содействие созданию и деятельности независимых обществ потребителей^{3, 19}.

В Казахстане создана многоуровневая система защиты прав потребителей. Законодательство определяет правовые, экономические и социальные основы защиты их прав, а также меры по обеспечению качественными товарами, работами и услугами. В закон внесены нормы, регламентирующие права и обязанности изготовителя (исполнителя, продавца) в части определения срока службы, годности товара, а также гарантийного срока на него; установлены права государственной и общественной защиты законных интересов потребителей от приобретения товаров ненадлежащего качества, представляющих опасность их жизни и здоровью. Каждый потребитель имеет право на:

- безопасность продукции — на то, чтобы товар (работа, услуга) были безопасны для жизни, здоровья, имущества потребителя и окружающей среды. Требования, которые должны это обеспечивать, являются обязательными и устанавливаются в порядке, определяемом законом;
- свободное заключение договоров на приобретение товаров, использование работ и услуг;
- надлежащее качество продукции, работ и услуг;
- получение полной и достоверной информации на государственном и русском языках о цене, стране происхождения товара и изготовителе, потребительских свойствах продукции; способах и правилах ее использования и хранения; дате изготовления, сроке годности товара и гарантийном сроке;
- получение товаров, услуг и других благ в ассортименте и объемах, соответствующих гарантированному уровню потребления;
- возмещение ущерба, причиненного ему производителем (продавцом) в связи с использованием последним преимуществ своего положения в производственной либо торговой деятельности;
- проверку качества, комплектности, меры, веса и цены приобретенных товаров, демонстрацию их удобства, а также обучение безопасному и правильному их использованию;
- свободный выбор товаров и услуг. Продавец обязан оказывать всемерное содействие потребителю в свободном выборе товаров и услуг. Производителю, продавцу запрещается использовать преимущества своего положения в производственной либо коммерческой деятельности с целью заставить потребителя согласиться с ненадлежащим качеством товаров и услуг, ненужным ему ассортиментом продукции или отказаться от применения прав потребителя;
- потребителю должно быть гарантировано предусмотренное для товара обслуживание после продажи отечественных, а также импортных товаров.

Потребитель вправе обменять приобретенный им качественный непродовольственный товар в течение 14 дней, если он не удовлетворяет его потребностям или не обладает необходимыми свойствами. При обнаружении ненадлежащего качества товара в течение гарантийного срока потребитель вправе по своему выбору потребовать соразмерного уменьшения покупной цены, безвозмездного устранения недостатков товара либо замены на товар надлежащего качества или расторжения договора с возмещением понесенных убытков^{4, 23}.

Для защиты своих прав потребитель может обратиться:

- к нарушившему право продавцу (исполнителю) с досудебным письменным заявлением;
- в уполномоченные государственные органы с жалобой на незаконные действия продавца (исполнителя);
- в общество защиты прав потребителей;
- в суд с иском и заявлением.

Общественные объединения потребителей осуществляют деятельность, направленную на реализацию и защиту прав потребителей, в соответствии с законодательством Республики Казахстан. Ассоциации (союзы) общественных объединений потребителей вправе:

- вносить предложения по совершенствованию законодательства в сфере защиты прав потребителей;
- участвовать на совещаниях государственных органов, затрагивающих вопросы защиты прав потребителей;
- участвовать в качестве независимых экспертов в инициируемых государственными органами проверках, связанных с установлением фактов нарушения прав потребителей;
- обращаться в уполномоченный орган в целях содействия в рассмотрении факта нарушения прав потребителей;
- подписывать меморандумы с государственными органами, государственными учреждениями, иными ассоциациями и представителями деловых кругов, направленные на определение и развитие программ по защите прав потребителей, а также на информирование об объеме их прав и об услугах, предоставляемых производителями;
- изучать потребительские свойства товаров, спрос на них, проводить опросы населения для выявления общественного мнения о качестве выпускаемых товаров (работ, услуг);
- составлять акты о выявленных нарушениях прав потребителя и направлять их для рассмотрения в уполномоченный и государственные органы;
- осуществлять прием, изучение и практическое решение вопросов по жалобам потребителей;
- обращаться в государственные органы с целью оценки качества товаров и услуг в случае поступления жалобы потребителя;
- представлять и защищать права и законные интересы потребителей в суде, других государственных органах, иных общественных объединениях в соответствии с законодательством Республики Казахстан;
- исследовать и распространять информацию по проблемам и правам потребителей в средствах массовой информации;
- осуществлять критику и обнародование действий, нарушающих права потребителей в средствах массовой информации^{5, 39}.

Ассоциации (союзы) общественных объединений потребителей обязаны:

- соблюдать законодательство Республики Казахстан;
- обеспечить своим членам возможность ознакомиться с документами и решениями, затрагивающими их права и интересы;
- предоставлять достоверные документы и иную информацию, необходимые для обнародования в средствах массовой информации действий, нарушающих права потребителей.

Важно помнить, что установление каких-либо прямых или косвенных ограничений прав потребителей не допускается.

¹ Гафарова Г. Р. Защита прав потребителей / Под ред. З. М. Фаткудинова. — М., 2017.

² Дворецкий В. Н. Постатейный комментарий к Закону РФ «О защите прав потребителей». — М., 2016.

³ Защита прав потребителей / Под ред. С. А. Подзорова. — М., 2015.

⁴ Защита прав потребителей: Учеб. пос. / Колл. авт. — Владивосток, 1999.

⁵ Защита прав потребителя / Сост. В. Н. Иванов. — М., 2016.

*Сейльханов Е. Е.,
магистрант
(Центрально-Казахстанская академия,
Республика Казахстан, г. Караганда)*

ЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ФОРМИРОВАНИЯ ВНУТРЕННЕГО УБЕЖДЕНИЯ СУДЕБНОГО ЭКСПЕРТА

Формирование внутреннего убеждения — это формирование знания, приобретаемого опосредованным путем и поэтому называющегося выводным знанием^{1, 18}. Именно выводы эксперта являются главной и необходимой частью экспертного заключения, его квинтэссенцией, выражают суть заключения эксперта и определяют во многом доказательственное значение по делу экспертного заключения в целом.

В логическом аспекте можно говорить о степени обоснованности, доказанности выведенного экспертом знания, о степени его вероятности для эксперта. Понятие «обоснованность» следует отличать от понятия «уверенность». «Уверенность» выражает субъективно-психологическое отношение человека к высказыванию. Степень обоснованности знаний в логическом отношении характеризует понятие «вероятность»^{2, 66}.

По характеру логического следования все умозаключения в современной логике делятся на дедуктивные и индуктивные. В качестве основания такого деления используется не ход мысли от общего к частному и от частного к общему, как в традиционной формальной логике, а именно характер логического следования, т. е. следует ли вывод из имеющихся посылок с необходимостью (дедуктивное следование) или лишь с вероятностью (индуктивное следование)^{3, 231 – 250}.

Если знание об одном событии выражено в форме общего достоверного суждения, то его использование для вывода о существовании другого события может быть представлено в форме дедуктивного умозаключения (силлогизма). А. А. Эйсман приводит для иллюстрации вывода в форме силлогизма следующее рассуждение^{4, 65}:

1. Всякое повреждение, вокруг которого имеется поясок металлизации, внедрившиеся порошинки и следы опаления, является огнестрельным повреждением с близкого расстояния.

2. Вокруг данного повреждения имеются поясок металлизации, внедрившиеся порошинки и т. д.

Заключение: данное повреждение является огнестрельным повреждением с близкого расстояния.

В данном случае вывод носит формально-достоверный характер. Формально-достоверный вывод возможен и в индуктивном умозаключении, если мы имеем дело с полной индукцией. Это имеет место в случае, когда число элементов множества класса строго ограничено и у каждого из них обнаружен данный признак. В основном это происходит при установлении принадлежности предмета к классу, роду и т. п.

Вопрос о соотношении индукции и дедукции является весьма непростым и дискуссионным, как для теории познания вообще, так и для судебного и экспертного познания в частности^{5, 176}. Большинство исследователей логики экспертного мышления считает, что центральную роль в экспертном познании играет индуктивная (вероятностная) логика, а логические правила силлогизма используются экспертом лишь на завершающей стадии исследования^{6, 51; 7, 421 – 424; 8, 23; 9, 46 – 47}. Мы разделяем это мнение.

«Индуктивная логика — раздел логики, изучающий рассуждения, используемые главным образом с целью получения индуктивных обобщений, объяснений, предсказаний. Основной объект изучения индуктивной логики — индуктивный вывод. Наиболее часто рассматриваются такие частные случаи обоснования гипотез, как подтверждение и принятие гипотез на основе определенных знаний с достаточной степенью уверенности. Когда степень уверенности отождествляется с вероятностью, для формализации индуктивной логики используется аппарат вероятностной логики»^{10, 213}. «Вероятностная логика — логическая система, в которой высказываниям, помимо истины и лжи, приписываются «промежуточные» истинностные значения, называемые вероятностями истинности высказываний, степенями их правдоподобия, степенями подтверждения и т. п. Вероятностную логику рассматривают как развитие индуктивной логики»^{10, 86}.

Внутреннее убеждение субъекта в выведенном им новом знании — это не чуждый науке произвол в выводах, голая субъективность. Степень уверенности эксперта в выведенном им знании представляет собой функцию, зависящую от ряда переменных, одна из которых — логическая обоснованность этого знания.

То, с чем не справляются силлогизмы, прекрасно описывают правдоподобные и индуктивные умозаключения. Руководствуясь их правилами, мы способны достичь, и в подавляющем большинстве случаев достигаем, достоверного знания. Только такое знание обладает не формальной достоверностью выводов замкнутой дедуктивной системы, а достоверностью содержательной^{11, 10}.

Для описания структуры формирования знания, составляющего содержание внутреннего убеждения, широко применяются исходные понятия теории информации и теории вероятностей, ибо во всех областях познания проявляются одни и те же закономерности мыслительного процесса. Категории математической вероятности правдоподобности, в равной мере основываются на статистике, т. е. на наблюдениях относительно появления или не появления некоторого события при определенных условиях. Математическая вероятность выражается числами, фиксирующими количественные характеристики событий; правдоподобные суждения здравого смысла используют в качестве основания не имеющие точного численного выражения обобщения житейского и профессионального опыта, в том числе судебной, следственной и экспертной практики.

Вышеизложенное позволяет сделать следующие выводы:

- формирование внутреннего убеждения есть формирование знания, приобретаемого опосредованным путем и называющегося потому выводным знанием, т. е. полученным путем логических умозаключений; причем логические выводы эксперта, сделанные на основании проведенных им исследований, могут иметь доказательственное значение;

- как всякий мыслительный процесс, экспертное исследование является индуктивно-дедуктивным, причем преобладающую роль играет индуктивная логика, а правила силлогизма используются экспертом лишь на заключительной стадии;

- положительный вывод, сделанный в результате проведенного идентификационного исследования, приходит то этот вывод носит вероятный характер; причем вероятность утверждаемого тем больше, чем более многочисленна совокупность выявленных совпадающих идентификационных признаков и чем выше идентификационная значимость каждого из них. Подобный вид умозаключений относится к неполной индукции; в качестве требования, обеспечивающего надежность выводов из неполной индукции, обычно является отсутствие в практике противоречащих случаев;

- исследование логического механизма формирования вывода из оценки результатов исследования позволяет сформулировать принципиально важное положение о возможности достижения в процессе производства экспертизы содержательно-достоверного знания, основанного на практической невероятности случайного совпадения сложных сочетаний признаков.

---

¹ Горский Д. П. Логика. — М., 1963.

² Смирнов Л. В. Объективный и субъективный критерий вероятности // Вопросы теории познания и методологии научного исследования. — Л., 1969.

³ Войшвилло Е. К., Дегтярев М. Г. Логика как часть теории познания и научной методологии. Фундаментальный курс. Кн. 2. — М., 1994.

⁴ Эйсмэн А. А. Некоторые вопросы оценки, как количественной характеристики достоверности доказательств. — М., 1968.

⁵ Пятницын Б. Н. К проблеме соотношения индукции и дедукции. Методы логического анализа. — М., 1977.

⁶ Берзин В. Ф. Логические аспекты отражения результатов исследования в заключениях криминалистических экспертиз // Криминалистика и судебная экспертиза. Вып. 15. — Киев, 1977.

⁷ Колдин В. Я., Орлов Ю. К., Эйсмэн А. А. Структура личного доказательства и информационные основы его исследования // Криминалистика социалистических стран / Под. ред. В. Я. Колдина. — М., 1986.

⁸ Орлов Ю. К. Логическая структура заключения эксперта как судебного доказательства // Теоретические вопросы судебной экспертизы: Сб. науч. тр. Вып. 48. — М., 1981.

⁹ Эджунов Л. Г. Достижения и просчеты в использовании математических методов и ЭВМ в судебной экспертизе // Проблемы совершенствования судебных экспертиз: Сб. науч. тр. — М., 1994.

¹⁰ Философский энциклопедический словарь. — М., 1989.

¹¹ Борель Э. Вероятность и достоверность. — М., 1969.

*Сиубаева Н. Ж.,
старший преподаватель, магистр юридических наук;
Есентаева Н. К.,
старший преподаватель, магистр юридических наук
(Карагандинский университет им. академика Е. А. Букетова,
Республика Казахстан)*

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА УГРОЗУ В ЗАРУБЕЖНОМ УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

Уголовная ответственность за угрозы широко распространена в уголовном законодательстве зарубежных стран, большая общественная опасность угроз признается многими государствами. Так, английское законодательство связывает ответственность за угрозу убийством частному лицу с ответственностью за нападение, где под нападением понимается незаконное покушение на то, чтобы осуществить (или выражение готовности осуществить) насильственное посягательство на телесную неприкосновенность другого лица.

Уголовный кодекс Франции устанавливает ответственность за словесную угрозу (ст. 307); письменную или словесную угрозу самоуправными действиями или насилием (ст. 308); угрозу в анонимном или подписанном письме убийством, отравлением или иным посягательством против личности, если за угрожаемое преступление предусмотрено наказание штраф или простое или тюремное заключение на срок до двух лет. Ответственность за угрозы против личной свободы, а также за угрозы как средство вымогательства или шантажа установлена в ст. 260^{1, 56}.

Уголовный кодекс Ирана в ст. 233 устанавливает ответственность за угрозу с целью получения имущественной выгоды; ст. 234 — за угрозу без цели получения какой-либо выгоды, а ст. 235 — просто за устную угрозу^{2, 78}.

Обнаружение умысла (а, следовательно, и словесные угрозы), как правило, не наказуемо. Основанием возникновения уголовной ответственности является не просто высказывание словом намерения совершить преступление, необходимо, чтобы виновный предпринял конкретные действия для реализации своих намерений. В случае совершения государственных преступлений (то есть при обнаружении намерений совершить измену Родине, шпионаж и тому подобного), если виновный произносит слова, побуждающие кого-либо или укрепляющие чье-либо намерение осуществить высказанное преступление, — он подлежит уголовной ответственности. Письменное изложение намерений, «даже когда эти слова не связаны с каким-либо планом дальнейшего поведения изменнического характера» представляет еще более весомые основания для ответственности. Вместе с тем, словесный призыв к мятежу и насилию не относится к числу преступных действий.

Нельзя не остановиться на итальянском уголовном законодательстве. Так, итальянский Уголовный кодекс 1930 г. отводит значительное место регламентации ответственности за психическое насилие, где часть преступлений выделена в особый раздел «О преступлениях против психической свободы». В данном разделе предусмотрена ответственность за принуждение к чему-либо (ст. 610), за принуждение к совершению преступления (ст. 611) и за угрозу частному лицу (ст. 612)^{2, 87}. Для уголовного права Италии характерны не только предоставление широкой возможности частному лицу привлекать к ответственности угрожающих ему лиц. Кроме того, полиция и суд могут привлекать к уголовной ответственности лиц, которые находятся в «опасном состоянии» (ст. ст. 102 – 104, 133).

Еще более расширена ответственность за угрозу частному лицу в швейцарском Уголовном кодексе. Уголовное законодательство Швейцарии предусматривает наказуемость по жалобе потерпевшего тюремным заключением или штрафом лица, которое «посредством серьезной угрозы потревожит или испугает кого-либо»^{3, 56}.

Ответственность за психическое насилие своеобразно отражена в Уголовном кодексе Индии, где критериями для разграничения составов угроз избраны цели угрозы и признак провокации деяния, заимствованный из английского уголовного права². В подтверждение, приведем ст. 352 этого кодекса, которая устанавливает ответственность за угрозу частному лицу применением преступного насилия, не вызванную «серьезной провокацией». Ответственность за аналогичную угрозу, но вызванную «серьезной и внезапной провокацией» предусмотрена в ст. 353 индийского Уголовного кодекса. В ряде других норм закреплена ответственность лица за угрозу, указанную в ст. 353, но связанную с иными целями: с целью оскорбить скромность женщины (ст. 354) или опозорить лицо (ст. 355), а также при покушении на кражу имущества (ст. 356) или при покушении на незаконное лишение кого-либо

свободы (ст. 357). В этой связи размер наказания за угрозу зависит от мотивов, вызвавших угрозу, и целей, преследуемых угрожаемым лицом^{4, 78}.

Уголовный кодекс Дании запрещает угрозу любым уголовно наказуемым действием, если она способна возбудить у кого-либо серьезные опасения за свою или чужую жизнь, здоровье или благосостояние. Также наказуемы публичные высказывания о возможности совершения насильственных действий или разрушений, принуждение лица, создание опасности совершения преступления, создание опасности в результате опьянения и другие деяния.

Законодатель особо выделяет борьбу с угрозами «серьезного характера», которые могут быть осуществлены виновным. В порядке особого производства к таким лицам применяются строгие меры социальной защиты («необходимые меры»), исключающие возможность выполнения угрозы.

Конечно же, нельзя не остановиться на позиции американских юристов по вопросу об ответственности за психическое насилие. Особый интерес в этом плане представляет Примерный Уголовный кодекс института американского права, который отражает мнения крупнейших юристов США.

Ответственности за угрозу посвящен раздел 211 этого УК. Статья 211.3 предлагает ввести ответственность за угрозу совершения любого насильственного преступления с целью умышленно (или даже по неосторожности) вызвать страх у одного или нескольких лиц. По смыслу статьи, определяющим признаком является причинение «страха» или «серьезных неудобств для публики».

Исходя из содержания ст. ст. 211.1 и 211.2 квалифицирующее значение должен приобретать способ действия виновного. В ст. 211.2 ответственность предлагается за «опрометчивое поведение», угрожающее жизни или здоровью потерпевшего, например, направление огнестрельного оружия в сторону другого лица. При этом не играет роли, «предполагал ли деятель или не предполагал, что это огнестрельное оружие заряжено». Американские юристы, предлагая установить ответственность за вышеуказанное деяние, лишь повторяют то, что существовало в английском уголовном праве под названием «ответственность за нападение»^{5, 84}.

Таким образом, подводя итог, можно выделить некоторые общие черты и различия в уголовном законодательстве зарубежных стран по вопросу ответственности за угрозу:

1. Законодательство большинства стран предусматривает ответственность за угрозу как за акт психического насилия, и лишь законодательство Дании выделяет в качестве самостоятельного преступления «серьезную угрозу», то есть угрозу, сопряженную с объективной опасностью ее исполнения независимо от результатов воздействия, которое она может оказать на потерпевшего. По законодательству ряда стран угроза, сопряженная с объективной опасностью ее осуществления, подпадает под ответственность за обнаружение преступного умысла или нахождение лица в опасном состоянии (Англия, Италия, Аргентина).

2. Законодательство разных стран, устанавливая ответственность за угрозу как за акт психического насилия, по-разному определяет признаки этого преступления. Например, в швейцарском законодательстве это материальный состав преступления, включающий в себя действие и преступные последствия. Ответственность за угрозу наступает лишь в том случае, если она вызвала беспокойство у потерпевшего. В других случаях (Франция, Иран и другие) — это формальный состав преступления, то есть преступные последствия не являются обязательными. По законодательству некоторых стран, кроме основного состава об ответственности за угрозу частному лицу, выделяются и другие однородные составы преступления. Так, в УК Индии в самостоятельные составы дополнительно выделены: угроза с целью опозорить лицо и угроза с целью оскорбить скромность женщины.

3. Законодательство зарубежных стран по-разному определяет признаки наказуемой угрозы гражданину. В одних случаях наказуемость устанавливается за угрозу любым злом (УК Швейцарии устанавливает ответственность за «серьезную угрозу»); в других, — за угрозу неправомерным вредом (УК Италии); в-третьих, — за угрозу самоуправными действиями и насилием (УК Франции); в-четвертых, — за угрозу взрывом бомб или других взрывчатых веществ (УК Аргентины) и так далее. В отдельных случаях законодатель при конструировании норм считает необходимым учитывать способ выражения угрозы (угроза убийством или отравлением, изложенная письменно — УК Франции).

¹ Крылова Н. Е. Основные черты нового уголовного кодекса Франции. — М., 1996.

² Хрестоматия по всеобщей истории государства и права /Под ред. К. И. Батырова и Е. В. Поликарповой. — М., 1996. Т. 1.

³ Серебренникова А. В. Уголовный кодекс Швейцарии. — М., 2001.

⁴ Уголовный кодекс Индии. — М., 2001.

⁵ Уголовный кодекс штата Нью-Йорк // Уголовное право Соединенных Штатов Америки: Сб. норм. актов. — М., 2001.

Сүлейменова Н. Н.,

Заңсыз көші-қонға және адам саудасына қарсы күрес бойынша мамандарды даярлау жөніндегі орталығының оқытушы-әдіскері, полиция майоры (Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АДАМ САУДАСЫМЕН КҮРЕСУДЕГІ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫН ЖЕТІЛДІРУ

Адам саудасына қарсы күрес әлемнің көптеген мемлекеттерінде, соның ішінде Қазақстан Республикасында да күрделі мәселелердің бірі болып табылады. Жыл сайын жүздеген мың ерлер, әйелдер мен балалар өз елдерінде және шетелде адам саудасының құрбаны болады¹. Адам саудасының құрбандары мәжбүрлі еңбекті, жыныстық қанауды, құлдықты немесе құдыққа ұқсас әдет-ғұрыптарды, мәжбүрлі жағдайды және ағзаларды алуды қоса алғанда, әртүрлі қанауларға ұшырайды.

Адам саудасына ықпал ететін факторлар әртүрлі. Алайда, әмбебап себептер бар, олардың арасында кедейлік, экономикалық және әлеуметтік теңсіздік, сыбайлас жемқорлық, саяси тұрақсыздық, адам құқықтарының сақталмауы, ықтимал құрбандардың тұратын елінде мүмкіндіктердің болмауына байланысты жұмыс іздеп қоныс аударғысы келеді. Адам саудасының өркендеуіне ықпал ететін маңызды фактор арзан жұмыс күші мен ақылы жыныстық қызметтерге сұраныстың болуы екенін атап өткен жөн.

Қазақстан Республикасында адам саудасының пайда болуының негізгі себептері:

- Қазақстан транзит елі және адам саудасының құрбандары үшін баратын елге мүмкіндік беретін елдің географиялық жағдайы, сондай-ақ әкімшілік орталықтардың шалғайлығы және жалпы облыстық аумақтардың ауқымы;

- елдегі және тұтастай өңірдегі көлік коммуникацияларының дамуы;

- көрші мемлекеттермен визасыз режимі;

- елдегі, сондай-ақ ауылдық өңірлердегі жұмыссыздық;

- құрылыс және ауыл шаруашылығы үшін арзан жұмыс күшіне және ақылы жыныстық қызметтерге сұраныстың болуы;

- адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы құқық қолдану практикасының жетілмегендігі;

- Интернет желісінің дамуы және т. б.

Жыл сайын мәселе үлкен ауқымға ие болуда. Қауіп-қатердің өсіп келе жатқан ауқымын назарға ала отырып, Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы іс-қимыл бойынша нақты шаралар іске асырылуда. Әр үш жыл сайын қабылданатын үкіметтік іс-шаралар жоспары бар. 2021 – 2023 жылдарға арналған 36 тармақтан тұратын жоба жұмыс істеуде.

Жоспар адам саудасына байланысты қылмыстардың алдын алу үшін мемлекеттік органдар іс-әрекеттерді қамтуда².

Адам саудасына қарсы іс-қимыл жасауға бағытталған және адам саудасының ықтимал құрбандарына, оның ішінде балаларға арналған ақпараттық-ағартушылық науқандарды қаржыландыру жалғасуда. Адам саудасының құрбаны болған әйелдер үшін олардың заңды құқықтарына арналған сегіз семинар өткізуге 1,2 миллион теңге (3 150 доллар) бөлінді. Ақпарат және байланыс министрлігі радио және телебағдарламаларды, сондай-ақ қоғамдағы хабардарлық деңгейін арттыру және осы түрдегі қылмыстардың алдын алу үшін газеттер мен желілік порталдарда мақалалар жариялауды қаржыландыруда.

Сонымен қатар адам саудасына тыйым салу көптеген халықаралық шарттар мен конвенциялардың ережелерімен қамтамасыз етілген. БҰҰ-ның 2000 жылғы Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын адам саудасының, әсіресе әйелдер мен балалар саудасының алдын алу және жолын кесу туралы хаттаманы көптеген ғалымдар мен практиктер осы үрейді неғұрлым кең және әмбебап деп таниды, халықаралық қоғамдастық, оның ішінде БҰҰ, ЕҚЫҰ, ХЕҰ, Еуропалық Одақ және т. б. сияқты халықаралық және өңірлік ұйымдар бұл мәселелермен белсенді айналысуда³.

Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі Қылмыстық кодексінің 116-бабында, 125-бабы үшінші бөлігінің 2-тармағында, 126-бабы үшінші бөлігінің 2-тармағында, 128, 134, 135, 308, 309-баптарында көзделген құқық бұзушылықтар адам саудасына байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтар деп танылады. Адам саудасының құрамы Қылмыстық кодекстің 128-бабында тікелей көзделген.

Ішкі істер органдары Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің Адам саудасы 128-бабы бойынша (2017 жылы — 32, 2018 жылы — 14, 2019 жылы — 2), Кәмелетке толмаған адамды

жезөкшелікпен айналысуға тарту 134-бабы бойынша (2017 жылы — 8, 2018 жылы — 14, 2019 жылы — 2), Кәмелетке толмағандар саудасы 135-бабы бойынша (2017 жылы — 12, 2018 жылы — 5, 2019 жылы — 2), жезөкшелікпен айналысуға тарту 308-бабы бойынша (2017 жылы — 35, 2018 жылы — 48, 2019 жылы — 9), жезөкшелікпен айналысуға арналған притондар ұйымдастыру немесе оларды ұстау және жеңгетайлық 309-бабы бойынша (2017 жылы — 200, 2018 жылы — 179, 2019 жылы — 68) қылмыстық істер қозғаған⁴.

Қазақстан Республикасы халықаралық деңгейде адам саудасын алдын алу мақсатында бірқатар негізгі халықаралық актілерге оның ішінде: 2006 жылы Адам саудасына және үшінші тұлғалардың жезөкшелігін пайдалануға қарсы күрес туралы конвенцияға қосылды. Осы Конвенцияның ережелері жезөкшелікті пайдалануды және жыныстық қанаудың өзге де нысандарын криминализациялауға бағытталған.

1998 жылы Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенцияға қосылды, ол «Әйелдер саудасының барлық нысандарының жолын кесу және әйелдер жезөкшелігін пайдалану үшін барлық қажетті, оның ішінде заңнамалық шараларды қолдануды» талап етеді (6-бап).

2008 жылы Адам саудасына қарсы Хаттамаға қосыла отырып, Қазақстан БҰҰ-ның Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Мигранттарды құрлық, теңіз және әуе арқылы заңсыз әкелуге қарсы хаттамаға да қосылды. Осы Хаттамаға сәйкес, егер мигранттардың барлық кінәсі тек шекарадан заңсыз өткен немесе елде заңсыз болған және басқа да құқық бұзушылықтар жасамаған болса, олар қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды.

1998 жылы Қазақстан Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе арнамысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияға және нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенцияға және т. б. көптеген конвенцияларға қосылды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің Адам саудасына байланысты қылмыстардың профилактикасы, алдын алу және оларға қарсы күрес жөніндегі 2018 – 2020 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары іске асырылды; Адам саудасына байланысты қылмыстар үшін жауаптылықты көздейтін барлық нормалар 2015 жылғы қаңтардан бастап күшіне енген жаңа Қылмыстық кодекстің редакциясында толық сақталған. Қылмысқа қарсы күрестегі бірлескен шаралардың 2019 – 2023 жылдарға арналған мемлекетаралық бағдарламасы іске асырылуда. 14 мемлекеттік орган, 2 халықаралық және 5 ҰЕҰ өкілдерінің қатысуымен адамдарды заңсыз әкелуге, әкелуге және сатуға қарсы күрес мәселелері жөніндегі ведомстваралық комиссия жұмыс істеуде. 2016 жылдан бастап әрбір өңірде адам саудасынан зардап шеккендерге бюджет қаражаты есебінен арнаулы әлеуметтік қызмет көрсететін ұйымдар жұмыстарын жүзеге асыруда.

Елімізде адам саудасының құрбандарына арналған 10 мемлекеттік баспана жұмыс істейді, олардың жұмысын қоғамдық ұйымдар қамтамасыз етеді. Қазақстанның дағдарыс орталықтары одағымен бірлесіп, 2016 жылдан бастап адам саудасының құрбандарына тегін адвокаттық көмек көрсету жөніндегі жоба іске асырылуда. Жоба АҚШ Елшілігінің қаражаты есебінен іске асырылды және тергеу сапасына және кінәлі адамдарды жауаптылыққа тартуға оң ықпалын тигізуде⁵.

2019 жылы мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің халыққа Жолдауында бірқатар ауыр қылмыстар, соның ішінде адам саудасы үшін жазаны қатандатуды талап еткен болатын⁶. Нәтижесінде, 2019 жылғы 30 желтоқсанда Парламент Мәжілісі осы бағыттар бойынша маңызды түзетулерді қабылдады және енді адам саудасы аса ауыр қылмыстарға жатқызылды және 7 жылдан 12 жылға дейін бас бостандығынан айырылатын болды.

Адам саудасы факторларына жол бермеуге бағытталған келесідей алдын алу шаралары кешенін қамтуы керек деген ойдамыз: халық арасында адам саудасына қарсы іс-қимылға бағытталған ақпараттық-насихаттау іс-шараларын, түсіндіру жұмыстарын ұйымдастырып, өткізу керек. Адам саудасының құрбандары үшін құрылған баспаналарды және үкіметтік емес ұйымдарды қаржыландыруды ұлғайту арқылы адам саудасының құрбандарына мемлекеттік көмекті ұлғайтуды жалғастыру керек. Халықаралық және өңірлік ұйымдар неғұрлым үйлестірілген тәсілге қол жеткізу үшін халықаралық деңгейде қабылданған іс-қимылдардың тиімділігін барынша арттыру үшін өздерінің ынтымақтастығы мен ақпарат алмасуын күшейтуі тиіс.

Азаматтарымыз шетелде жұмыс іздеуге мәжбүр болмауы үшін ұлттық деңгейлерде елдің экономикалық жағдайын жақсартуға күш салу қажет. Адам саудасының алдын алу және аталған қылмысқа қарсы күрес кез келген елдің, жеке азаматтардың назарындағы басты мәселелердің бірі болуы тиіс.

¹ Адам саудасы әлемнің басты проблемаларының бірі. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://www.inform.kz/kz/adam-saudasy-alemnin-basty-problemalarynyn-biri_a3684571 (кірген уақыты: 19.05.2021 ж.).

² Қазақстан Республикасы Үкіметінің Адам саудасына байланысты қылмыстардың профилактикасы, алдын алу және оларға қарсы күрес жөніндегі 2021 – 2023 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000094> (кірген уақыты: 19.05.2021 ж.).

³ БҰҰ-ның Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу және жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттаманы ратификациялау туралы. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000037> (кірген уақыты: 19.05.2021 ж.).

⁴ Правовая статистика Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <http://pravstat.prokuroor.gov.kz/rus> (кірген уақыты: 19.05.2021 ж.).

⁵ Об утверждении третьего периодического Национального доклада Республики Казахстан в рамках Универсального периодического обзора по правам человека. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/konstitutsionnyiy_stroy_i_osnovnyi_gosudarstvennogo_upravleniya/id-P1900000831/ (кірген уақыты: 19.05.2021 ж.).

⁶ Мемлекет басшысы Қасым Жомарт Тоқаевтың 2019 жылғы 02 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana (кірген уақыты: 19.05.2021 ж.).

Татиева Г. А.,

*начальник отделения мониторинга и контроля (оценки)
качества образования, магистр юридических наук, майор полиции;*

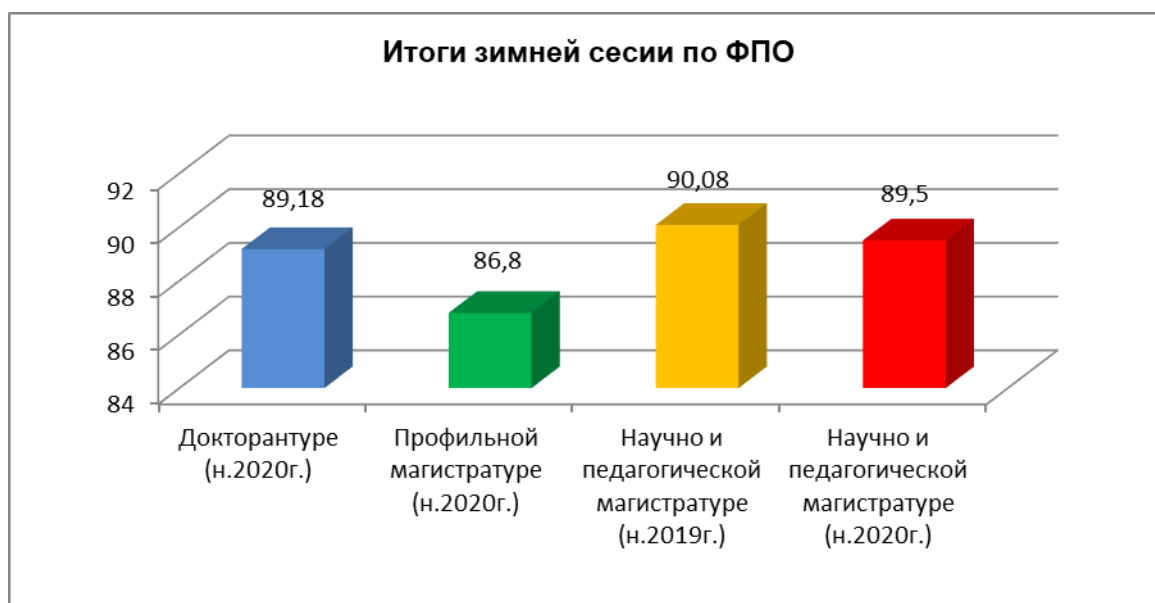
Ахметова С. Е.,

*преподаватель-методист отделения мониторинга и контроля (оценки)
качества образования, магистр юридических наук, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

МОНИТОРИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ТЕКУЩЕГО КОНТРОЛЯ УСПЕВАЕМОСТИ ЭКЗАМЕНАЦИОННОЙ СЕССИИ 2020 – 2021 УЧЕБНОГО ГОДА

В соответствии с приказом № 20 от 13 января 2016 г. министра внутренних дел Республики Казахстан «Об утверждении Правил проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся военных, специальных учебных заведениях МВД РК» с целью определения степени освоения обучающимися изученных дисциплин за прошедший академический период отделением мониторинга и контроля (оценки) качества образования проведены мониторинговые исследования. Анализ результатов сессии показал следующие результаты:

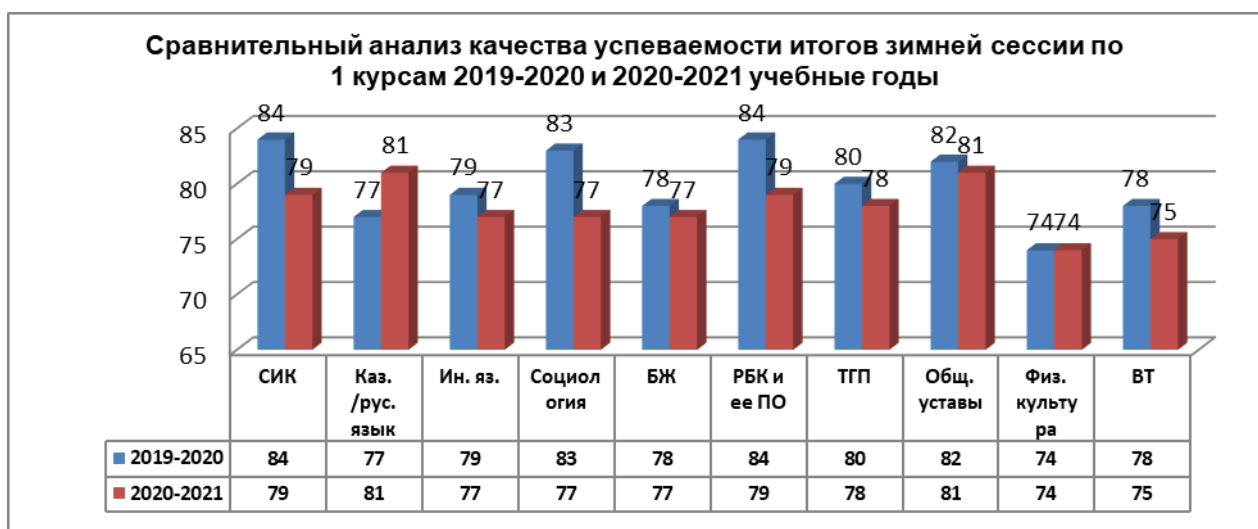
По факультету послевузовского образования экзамены сдавали 23 обучающихся по 28 дисциплинам, качество успеваемости составило **89 %**.

По факультета профессиональной подготовки к сессии было допущено 1 051 обучающихся, экзамены сдавали по 131 дисциплине.

По 1 курсу (н. 2020 г.) процент качества успеваемости по курсу составил 78 %, что соответствует традиционной оценке «хорошо», по буквенной системе «В-», в цифровом эквиваленте 2,67. В группах, обучающихся на государственном языке качество успеваемости 77 %, в группах, обучающихся на русском языке 80 %.

% качества успеваемости по курсу			% качества успеваемости обучающихся на государственном языке			% качества успеваемости обучающихся на русском языке		
78	В-	2,67	77	В-	2,67	80	В	3,0

Анализ результатов зимней экзаменационной сессии 1 курса (н. 2020 г.) показал, что качество успеваемости понизилось на 2 % в сравнении с аналогичным периодом прошлого года.

По 2 курсу (н. 2019 г.) процент качества успеваемости составил 78,3 %, что соответствует традиционной оценке «хорошо», по буквенной системе «В-», в цифровом эквиваленте 2,67. В группах, обучающихся на государственном языке качество успеваемости 78 %, в группах, обучающихся на русском языке 80 %.

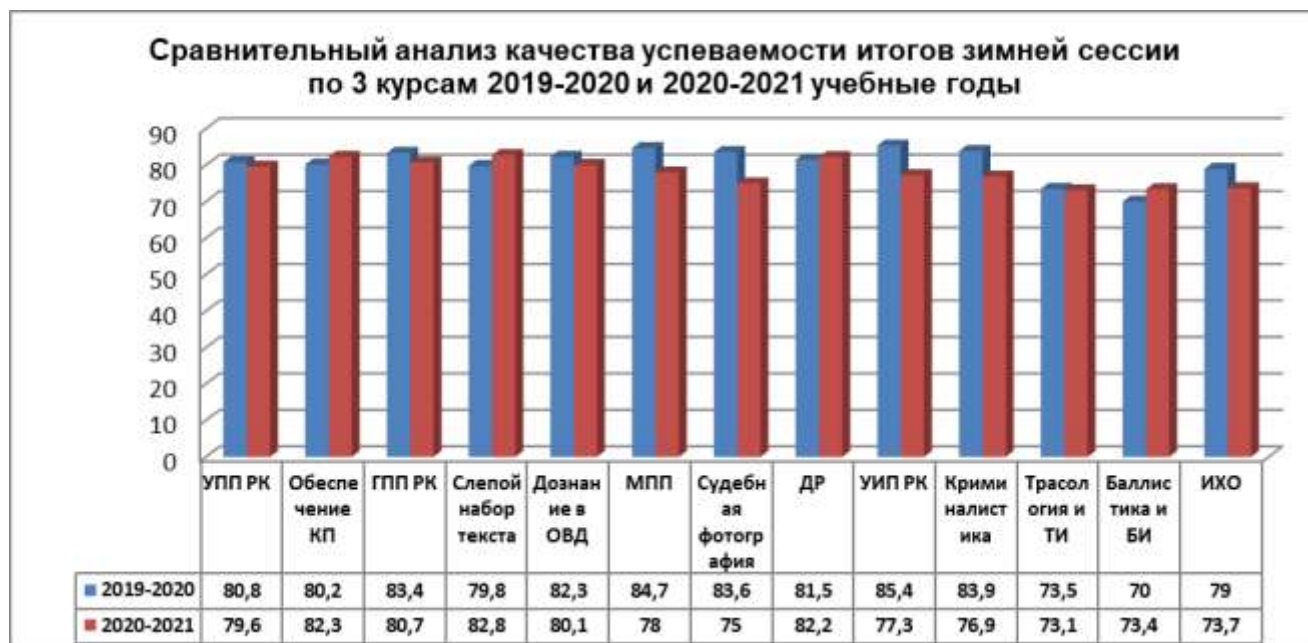
% качества успеваемости по курсу			% качества успеваемости обучающихся на государственном языке			% качества успеваемости обучающихся на русском языке		
78,3	В-	2,67	78	В-	2,67	80	В	3,0

Анализ результатов зимней экзаменационной сессии 2 курса (н. 2019 г.) показал, что качество успеваемости понизилось на 0,1 % в сравнении с аналогичным периодом прошлого года.

По 3 курсу (н. 2018 г.) процент качества успеваемости по курсу составил 79,0 %, что соответствует традиционной оценке «хорошо», по буквенной системе «В-», в цифровом эквиваленте 2,67. В группах, обучающихся на государственном языке качество успеваемости 79 %, в группах, обучающихся на русском языке 80 %.

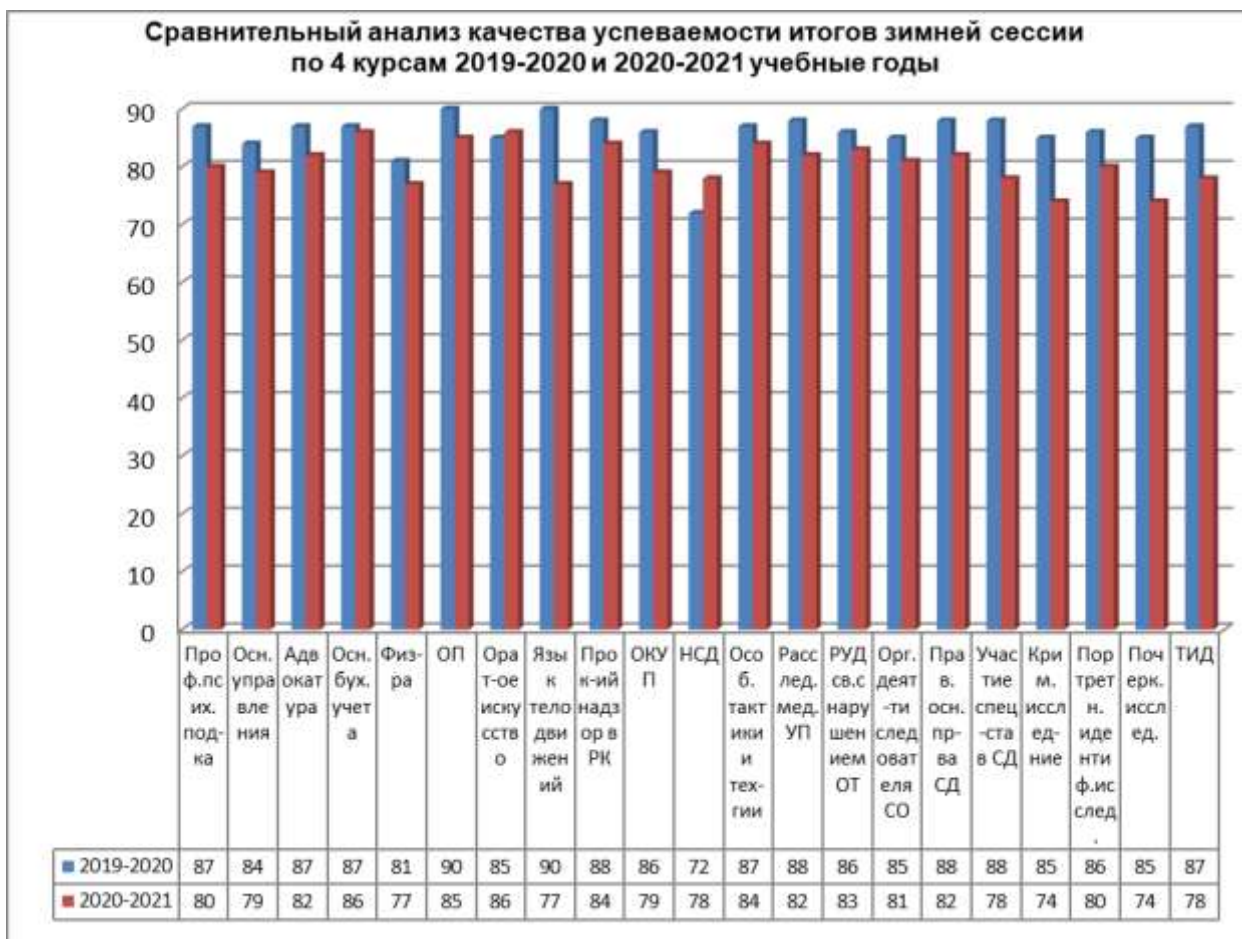
% качества успеваемости по курсу			% качества успеваемости обучающихся на государственном языке			% качества успеваемости обучающихся на русском языке		
79	В-	2,67	79	В-	2,67	80	В-	2,67

Анализ результатов зимней экзаменационной сессии 3 курса (н. 2018 г.) показал, что качество успеваемости понизилось на 2,2 % в сравнении с аналогичным периодом прошлого года.

По 4 курсу (н. 2016 г.) процент качества успеваемости по 4 курсу составил 81 %, что соответствует традиционной оценке «хорошо», по буквенной системе «В», в цифровом эквиваленте 3,0. В группах, обучающихся на государственном языке качество успеваемости 81 %, в группах, обучающихся на русском языке 82 %.

% качества успеваемости по курсу			% качества успеваемости обучающихся на государственном языке			% качества успеваемости обучающихся на русском языке		
81	В	3,0	81	В	3,0	82	В	3,0

Анализ результатов зимней экзаменационной сессии 4 курса (н. 2017 г.) показал, что качество успеваемости понизилось на 5 % в сравнении с аналогичным периодом прошлого года.

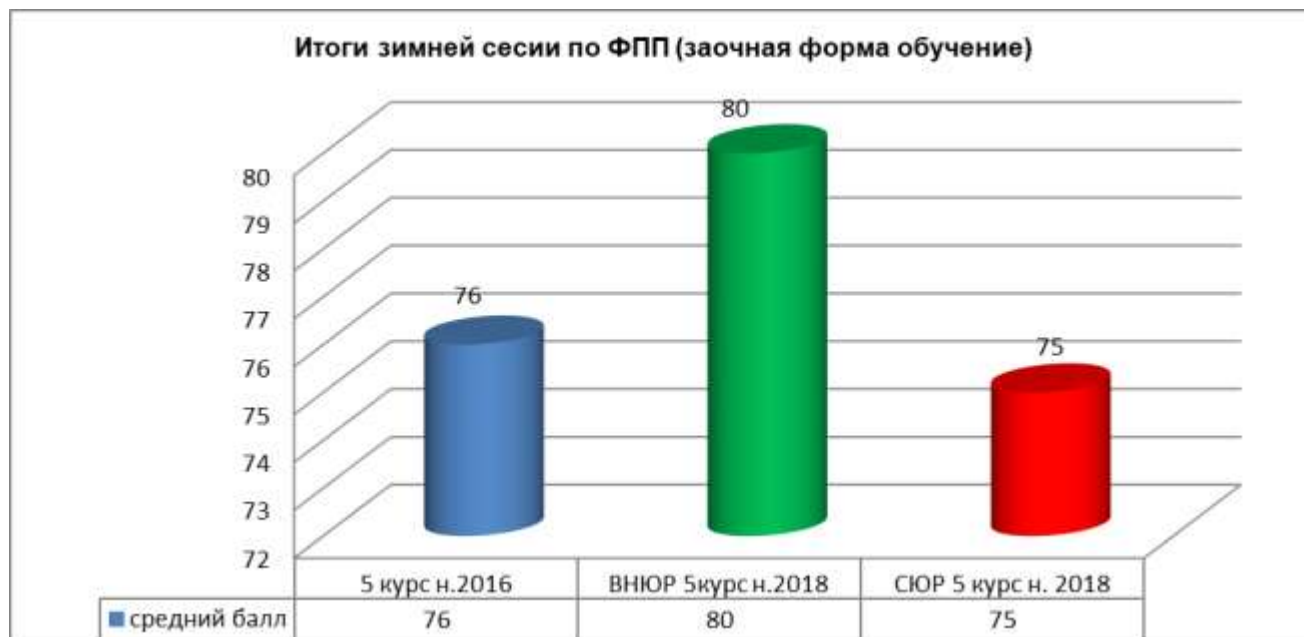
По 1 курсу (н. 2020 г.) ВНИОР процент качества успеваемости по курсу составил 81 %, что соответствует традиционной оценке «хорошо», по буквенной системе «В», в цифровом эквиваленте 3,0. В группах, обучающихся на государственном языке качество успеваемости 79 %, в группах, обучающихся на русском языке 83 %.

% качества успеваемости по курсу	% качества успеваемости обучающихся на государственном языке	% качества успеваемости обучающихся на русском языке
----------------------------------	--	--

81	В	3,0	79	В-	2,67	83	В	3,0
----	---	-----	----	----	------	----	---	-----

Сравнительный анализ по результатам успеваемости 5-ых курсов факультета профессиональной подготовки по заочной форме обучения:

Зимняя экзаменационная сессия проведена в установленные сроки, в соответствии с Академическими календарями на 2020 – 2021 учебный год и утвержденными графиками. По итогам зимней экзаменационной сессии рапортов об апелляции не поступало.

Наблюдается понижение успеваемости по ФПП, по сравнению с предыдущим учебным годом идет снижение показателей, в этой связи рекомендуем ППС кафедр Академии:

- взять на особый контроль вопрос по качеству подготовки тестовых заданий по дисциплинам, вынесенным на экзаменационную сессию;
- взять на контроль выставление оценок (в том числе и за рубежный контроль) курсантам, отсутствовавшим на момент проведения контроля. Поскольку несвоевременное выставление оценок по рубежному контролю приводит к срыву подготовки процедуры проведения экзаменационной сессии, что является недопустимым;
- вопрос о наличии рейтинга допуска к экзаменам необходимо прорабатывать во время учебного семестра, т. е. до начала экзаменационной сессии.

Полученные результаты позволяют определить дополнительные направления в вопросах повышения результатов текущего контроля успеваемости, оказания содействия в проведении сравнительной оценки и выявления бенчмаркинга, способствующего созданию критериев повышения эффективности работы ППС Академии.

Тиимаганбетов С. М.,
начальник кафедры физической подготовки, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)

МОТИВЫ СПОРТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК КРИТЕРИИ ОТБОРА В СЕКЦИИ СПОРТИВНОЙ БОРЬБЫ

Одной из актуальных проблем спорта является проблема спортивного отбора и, в частности, разработка его информативных критериев¹. Данному вопросу посвящены многочисленные исследования специалистов (В. В. Давыдов, М. Я. Набатникова, В. П. Филин, Н. А. Фомин и др.). Они едины в том, что спортивная пригодность определяется путем выявления и оценки довольно устойчивых свойств и качеств личности — способностей. Однако высокий уровень развития способностей не является гарантией успеха, если обучающиеся на занятиях спортом не могут проявить сознательно-волевые усилия — мотивацию. Следовательно, мотивация — один из наиболее важных факторов, определяющих

успех в спортивной деятельности, и поэтому должна рассматриваться в качестве критериев спортивного отбора на всех этапах спортивной деятельности².

Специалисты-практики, в частности тренеры — преподаватели борьбы, всегда уделяют должное внимание формированию мотивов спортивной деятельности занимающихся.

Анализ литературных источников по проблеме исследования позволил выявить существенные критерии отбора, используемые в спортивной подготовке спортсменов. Ведущими факторами при отборе, кроме функциональных, являются факторы мотивации, психологической подготовленности и внешние условия среды³.

Остановимся на анализе результатов проведенного нами изучения мотивов выбора для занятий спортивной борьбой, а также на их динамике в процессе спортивного соревнования. Так, основными мотивами выбора вида спорта (борьба) в группе начальной подготовки являются мотивы, связанные с оздоровлением. 66,6 % респондентов считают, что выбрали этот вид спорта, поскольку он способствует физическому развитию, 33,3 % — укреплению здоровья. В учебно-тренировочной группе и группе спортивного совершенствования мотивами выбора вида спорта явились следующее: нравится данный вид спорта (35,2 %), последовал примеру брата, родителей (33,4 %). На наш взгляд, различия в мотивах выбора вида спорта, занимающихся в разных группах, объясняются их возрастными особенностями.

Результаты исследования показывают, что в зависимости от возраста и стажа занятий спортом происходит переориентация их мотивов. Так, с повышением года обучения процент желающих укрепить здоровье понижается, количество занимающихся, стремящихся развить свои физические качества, возрастает, прослеживается тенденция роста мотива самоутверждения («хочу стать мастером спорта», «хочу стать членом сборной команды») и снижение процента желающих улучшить фигуру и хорошо двигаться.

В ходе исследования выявлено, что в процессе занятий происходит большой «отсев»: в группе начальной подготовки он составляет 50 % и более, в учебно-тренировочной группе — 20 – 25 %, в группе спортивного совершенствования — 10 – 15 %. По мнению специалистов, одной из причин «отсева» является то, что часто отобранные на предварительном отборе лица с ускоренным биологическим развитием в дальнейшем очень быстро теряют свои преимущества и оставляют занятия спортом.

В ходе бесед, анкетирования, педагогических наблюдений на учебно-тренировочных занятиях были выявлены критерии, на основании которых тренеры осуществляют отбор детей. Такими критериями являются: антропометрические данные, уровень развития физических качеств и мотивы занятий спортом. В группе начальной подготовки основным критерием отбора детей тренеры считают антропометрические данные (более 50 % опрошенных), в учебно-тренировочной и группе спортивного совершенствования — уровень развития физических качеств.

Таким образом, можно сделать вывод, что тренеры считают основной причиной отсева и непригодность детей, и ориентировку их на занятия другим видом спорта, в котором проявляются их способности. Между тем, результаты нашего исследования показали, что значительная часть обучающихся прекращает заниматься спортом потому, что у них не формируется положительная мотивация к занятиям. Это подтверждают наши наблюдения на учебно-тренировочных занятиях, когда тренеры не ставят задачу по формированию мотивов. Следовательно, мотивация должна быть одним из основных критериев отбора.

---

¹ Давыдов В. В. Современная общая психология и психология спорта // Теория и практика физической культуры. — 1975. — № 2. — С. 9 – 13.

² Филлин В. П. Теория и методика юношеского спорта. — М., 1987.

³ Отбор перспективных спортсменов и планирование учебно-тренировочного процесса в ДЮСШ и СДЮСШОР: Метод. пос. / Под ред. Д. Б. Турлыханова. — Астана, 2002.

*Тойлыбекова Э. О.,
«Құқықтану» кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының кандидаты
(Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің,
Қазақстан Республикасы)*

АБАЙДЫҢ ҚҰНАНБАЙҰЛЫНЫҢ САЯСИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ОЙЛАРЫ ЖӘНЕ ХХІ ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН

Халқымыздың данышпан ұлы Абай Құнанбаев туралы ғылымның сан алуан саласында жазылған еңбектер өте көп. Қазір Абайдың 175 жылдығына байланысты көптеген басылымдарда ұлы ойшыл туралы арнайы айдарлар ашылып, кемеңгер ақынның алуан қырын танытатын қызғылықты дүниелер жарық көруде. Себебі ақынның рухани қазынасы мәңгі өшпейтін шырақ, таусылмайтын кәусар бұлақ.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев, Абай Құнанбайұлының 175 жылдығын атап өту — Тәуелсіз Қазақстанның жаңа тарихындағы маңызды оқиғалардың бірі, ол халықтың тарихи санасын тереңдетуге және елдің рухани мәдениетін жаһандық форматта толығымен насихаттауға бағытталған деп нық айтқан болатын.

Абай — бүкіл әлем мойындаған дана ұстаз, ақын және адамзаттың данышпаны. Абайдың данышпандығының ұлылығы мен феноменалдылығы оның ұлттық рухтың беріктігін бұрын-соңды болмаған биіктікке көтергендігінде, ән айтып, өз құрдастарының санасына табандылық пен мақсаттылықты сіңіргенінде жатыр.

Біз Абайға осындай лайықты, мақтанышты рухани қолдау көрсеткені үшін тағдырымызға қайта-қайта алғыс айтуымыз керек.

Ұлы ойшылдың философиялық, қоғамдық-саяси және құқықтық пікірлері тек өз заманының көкейкесті мәселелеріне арналып қоймай, қазір күн тәртібінде аса бір тұрған өзекті өткір проблемаларға да нақты жауап беретін өміршендігімен құнды.

Бұрын-соңғы терең зерттелмеген тақырыптардың бірі — Абайдың заңға байланысты айтқан пікірлері. Тайыр Құлтелеев пен Айдарат Тәукелов 50 – 60 жылдар аралығында осы тақырыпқа алғаш рет қалам тартты. Бірақ олар ізденіс барысында өз тақырыптарының шеңберінен шығып, Абайдың заңға байланысты барлық пікірлерін талдауға талпынған жоқ еді. Себебі мұндай күрделі, мағынасы терең мәселені кең қамту жеңіл емес екені айқын болды және толығынан ашу үшін жаңа деректер мен материалдар жетіспеді, әрі зерттеу методологиясының партиялық талаптары да тосқауыл болды.

Қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбаев саяси және құқықтық ілім тарихы бойынша арнайы еңбек жазбағанымен, өлеңдері мен қара сөздеріне өзі өмір сүрген дәуірдің тыныс-тіршілігін, қоғамдық өмірін, халықтың мұң-мұқтажы мен басқару орындарының жұмысын арқау етті.

Қазақ халқының ұлы ақыны өзінің саяси-этникалық ойларын өз-өзіне сұрақ қойып, соған жауап бере отырып жеткізген. Оған мысал: Ақынның үшінші қара сөзі: «Қазақтың бірінің біріне қаскүнем болмағанын, бірінің тілеуін бірі тілеспейтұғынының, рас сөзі аз болшатұғынының қызметке таласқыш болатұғынының өздерінің жалқау болатұғынының себебі не?» деп шығармалырында адамдардың ешкімге айтқысы келмейтін теңіздің тұңғиығындай жатқан сырларын, өзі мойындамайтын, мойындаса да елемейтін жаман қасиеттерін дөп басып айта білген қайсарлығымен есте қалды.

Абай елдің саяси-құқықтық дамуына үлес қосқан. Ерекше орын алатын - Қарамола ережесі. «Құжат 1885 ж. мамыр айында Шар өзенінің бойындағы Қарамола деген жерде Семейдің ген.-губернаторы Цекинцкийдің басқаруымен Семей губерниясына қарайтын 5 уездің 100-ден астам би-болыстары бас қосқан төтенше съезі өткізілді. Осы съезде төбе би болып сайланған Абайға “Семей қазақтары үшін қылмысты істерге қарсы заң ережесін” әзірлеу тапсырылды. Абай бастаған комиссия барлығы 93 баптан тұратын ережені 3 күн, 3 түнде әзір етті».

Ғалымдардың айтуы бойынша ереженің тұжырымдасын Абай жасаған.

Қазақ тіліндегі нұсқасы 73 баптан тұрады. Онда ұрлық, төбелес, жер дауы, жесір дауы әменгерлік, мұрагерлікке қарсы тартыстарды шешу үкім шығару және сот жүргізу тәртібінің ерекшеліктері қарастырған.

Сондай-ақ үкіметінің сот билігімен де ұштастырылған. Бұл ережеде Қазақ халқының әдет-ғұрпы мен Ресей империясының нормасымен біріктірілген.

Ең басты айтатын жәйт — Абайдың енгізген тепе-теңдік ережесі.

Сот мамандары қазірге дейін ереженің өзектілігін жоғалтпағандығы туралы тоқталады. Оған мысал, Қазір сырттай іс-жүргізу институты бар, егерде жауапкер тиісті түрде хабарландырылғанына қарамастан, екінші шақырту бойынша, сотқа келмейтін болса, онда сот сырттай өндіріс арқылы шешім шығаруға құқығы бар.

Міне, осы Қарамола ереже, баптарында орын алған. Алғаш рет 1886 жылы Қазан университетінің баспаханасында араб әріптерімен басылып шықты. Оны Ғабит Мүсірепов өмірінің соңғы жылдарында бір данасын Қазақстан мемлекеттік архивіне табыс еткен.

Абай шығармаларында нақты құқықтық мемлекет деген термин немесе ұғым кездеспейді. Бірақ, осы мәселе туралы айтылған ойлары, көтерген проблемалары құқықтық мемлекет принциптерімен ұштасатындығын анық байқауға болады. Абай құқықтық мемлекетте заң үстемдігін қоғамның барлық саласында арттыруды, заңның күшімен, тиімділігі мен демократияны, билік жүргізуді жетілдіруді және мемлекет органдарының жеке адам, жалпы халық алдында жауаптылығын талап етеді. Мұндай құқықтық мемлекет принциптеріне сай келетін Абай идеяларының құндылығын:

«Мен егер заң қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім» (Абайдың 37-қара сөзі) деген пікірінен аңғарамыз. Абай құқықтық мемлекет идеяларының негізгі талаптарының бірі — кәсіби парламенттің құрылымына ерекше назар аударады.

Абайдың терең ойлау қабілеті

Енді жалпы Абайдың психологиялық адамның ішіндегі жұмбақ болып жатқан ойларына анализ жасау қабілетіне кезек берсек:

Абайдың пікірінше қылмыстық жолға түсудің себебі — кесте жүзінде былай көрінеді:

Қылмыстық жолға түсудің себептері Кестелі

1. Жұмыссыздық	2. Ақылсыздық	3. Құқық бұзушылық
Мақтаншақтық	Білімсіздік	Қылмыс
Надандық	Арсыздық	Теріс қылық

Жұмыссыздықтан мақтаншақтық, надандық қасиет туралы

Ақылсыздықтан білімсіздік, арсыздық қасиет пайда болады.

Осындай қасиеттері көп адам біртіндеп құқық бұзушылыққа, яғни теріс қылық немесе одан аса қылмысқа дейін барады.

Бұдан не ұғамыз? Абайдың адамдардың ойын оқи білетін және әрекеттің нәтижесін болжай білетін қасиетін көре аламыз.

Абайдың адамдарға деген көзқарасы оның осындай шулы билердің отбасында дүниеге келуінде немесе бидің жұмысын атқаруында өз әсерін тигізді. Өйткені, дәрігерден дүниеде қандай адам көп деп сұрасаң, ауыратын адамдар деуі мүмкін, ал Соттан қандай адам көп десең, даулы адамдар көп деуі әбден мүмкін. Ал Абай мен дәрігердің ұқсастығы: «Дәрігер ол адам денесіндегі (сыртқы) дертін көре білсе, ал Абай адамдардың ішкі құтыла алмай жүрген дертін, (жаман қасиеттерін) дәлме дәл көздеп, дөп айта білген.» Міне Абайдың біз білмейтін қасиеттерінің қиыры жоқ. Атағы әлемге танылған Абай

Енді, Абайдың тағы да басқа қырларын зерделеуде Қасымжомарт Тоқаев Президентіміздің сөзінде «Шетелдіктердің бәрі бірдей Қазақстан дегенде бірден Абайдың есімін атайтындай дәрежеге жетуіміз керек» деген болатын.

Қызылорда облысы Болашақ университетінің ғылыми сараптамалық топтың мүшесі Мұрат Насимовтың ғылыми зерттеуі бойынша, Абай ұғымын талдау үшін Scopus (Скопус) әлемге әйгілі базасында Абай туралы материал іздеген болатын.

Scopus деректер базасы — бүкіл әлемнен ғылыми әдебиеттерді индекстейтін бірегей платформа. Көптеген шетелдік ғалымдар өз мақалаларын Scopus-қа жататын журналдарда жариялағысы келеді, себебі осының арқасында зерттеушілер өз идеяларымен әлемдік ғылыми қоғамдастықпен бөлісе алады.

Scopus (Скопус) «Абай туралы» Кесте 2

<i>Scopus</i>			
<i>“Абай” (Әлеуметтік ғылымдар)</i>	<i>“Абай” (Әлеуметтік ғылымдар)</i>	<i>“Құнанбаев”</i>	<i>Барлығы</i>
9	7	7	19

<i>Жарияланымдар бойынша көрсеткіштер</i>			
<i>Кітап бөлімі</i>	<i>Ғылыми журналдар</i>	<i>Индекстелген бірақ жобадан шығып қалған</i>	<i>Шетелдік авторлардың қолжазбалары</i>
1	18	11	5

Шетелдік авторларының қолжазбаларын зерттеуден бұрын, Скопус деректер базасында алғашқы жарық көрген өзіміздің жерлесіміз 1960 жылы Сырымбетовтің мақаласы — ол «Абай Құнанбаев — Kazakh» болатын. Онда автор Абайдың орыс пен қазақ халқының жақындасуына және достық қарым-қатынас жасауына әсер еткендігі туралы ойлары мен пікірлерін білдіреді.

Бұның бәрі біз үшін қуантарлық жағдай, шынымен де Абайдың аты шетелдіктерге танылуының өте жоғары көрсеткішін көріп отырмыз.

Ұлтымыздың ұлы перзенті Абайдың терең ойлары мен асыл сөздері, өлеңдері езгі мен надандыққа қарсы күреске шақырады. Абайдың Қара сөздерінде қоғамдық-саяси көзқарас айқын көрсетіліп, құқықтық мәселелер көтерілген. Абай бір қатар салт-ғұрыптарға өзгерістер енгізген шынайы реформатор, заңгер екенін байқап отырмыз.

Қорытындылай келе, Абай атамыз өз өзіне сұрақ қойған екен «Осы мен өзім — қазақпын. Қазақты жақсы көрем бе, жек көрем бе? деп... Егер де жақсы көрсем неге мен жақсы қасиеттерін айтпаймын, егерде жек көрсем неге бұл жерден алысқа кетіп қалмаймын дейді. Менің ойымша, Абай атамыз нағыз елінің ертеңіне елендеген ұлы ақын. Ойының түйіні, бізге бір үндеу айтып, яғни «өзгеріңдер» тұрғандай көрінеді. «Дос жылатып айтады, дұшпан күлдіртіп айтады» дегендей, ақын әрі елінің жақсы жаққа өзгеруіне үмітін үзбеген. Абайдың өсиет-өнегесі ХХІ ғасырдағы жаңа Қазақстанды осындай биіктерге жетелейді.

¹ Өзбекұлы С. Абай және адам құқы. — Алматы, 1995.

² Андабеков Ш. Қазақтың ата заңдары // Қазақстандағы реформалар және билер соты.

³ Әбділдин Ж, Бурабаев М. Прогрессшіл қоғамдық-саяси ойдың қалыптасу қайнарлары // Қазақстан коммунисті. — 1982. — № 2.

⁴ Қуандықов Е. Кемеңгер ойшыл: Абайдың қоғам, билік, саяси-ой жөніндегі кейбір тұжырымдары туралы // Ақиқат. — 1995. — № 8.

⁵ Әбдіғазиев Б. Б., Жаманов Қ. Ж. Абай Құнанбаевтің қоғам және заман туралы ой-пікірлері. — Алматы, 2003.

⁶ Словохотов Л. А. Народный суд обычного права киргизов Малой орды // Труды Оренбургской ученой архивной комиссии. — Орынбор, 1905. Вып. XV.

⁷ Абайдың 175 жылдығы: «Қарамола ережесі» туралы не білеміз — Қазақстан және әлемдегі соңғы жаңалықтар. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/o-am/item/379693-abajdy-175-zhyldy-y-aramolaezhesi-turaly-ne-bilemiz> (кірген уақыты: 19.05.2021 ж.).

⁸ Насимов М. О. «Скопус» базасындағы «Саяси жарнама» түсінігінің көрсеткіштері. — 2020. — № 9.1 (299.1). — С. 24 – 26. [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: <https://moluch.ru/archive/299/67877/> (кірген уақыты: 19.05.2021 ж.).

⁹ Абай Қара сөз. Поэмалар. — Алматы, 1993.

*Тугелбаев У. Е.,
докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук, старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ СОВРЕМЕННОГО ТЕРРОРИСТА

Терроризм сегодня стал одной из самых актуальных проблем современности. Это деструктивное, трудно детерминируемое, непредсказуемое явление, которое принимает разные формы и пугающие пропорции, часто появляется в средствах массовой информации, на экранах телевизоров и в других источниках информации, оказывает сильное психологическое давление на большое количество людей, вызывает беспокойство и заставляет граждан беспокоиться о своей жизни, настоящем и будущем.

Эффективная борьба с терроризмом невозможна без подробного систематического учета, анализа, сбора и распространения информации о личности внутренних качествах террориста, обстоятельствах и факторах, которые привели его к террористической деятельности. Информация о личности террористов очень важна при расследовании террористических преступлений, проведении оперативно-розыскных мероприятий, переговорах с ними.

В научной литературе можно найти много криминологических портретов террористов, но создать универсальную версию невозможно. Сложность этой задачи объясняется социально-психологическими причинами феномена терроризма, которые зависят от личности, социальной среды, культурных и национальных традиций, форм проявления и многих других факторов. Многие видят причину причастности индивида к радикальным группам в личности. По мнению В. В. Витюка, терроризм основан на подготовке к всеобщему насилию, в частности, он проистекает из склонности к агрессии и деструктивных инстинктов человека¹. Однако эти качества проявляются в людях разными силами и регулируются существующими правовыми и моральными нормами, знаниями и культурой. Поэтому необходимо учитывать, что личность террориста формируется под влиянием не только различных механизмов развития личности, но и определенной социокультурной среды, которая часто предопределяет ее базовые ценности.

Для изображения сложной, неоднозначной природы террориста условно можно выделить следующие его модели:

1. Служитель идеи. Он руководствуется своими религиозными, идеологическими и политическими убеждениями и искренне верит, что его действия, независимо от их конкретных результатов, принесут пользу обществу. Хорошим примером Усама бен Ладен, основатель и бывший лидер международной исламистской террористической организации, для которого смыслом жизни была борьба с врагами против исламских движений и исламской религии. По его мнению, убийство «неверных» военных, мирного населения и их союзников — долг каждого мусульманина, который должен использовать любую возможность.

2. Сценарист. Его признаки близки к служителю идеи, но это более уравновешенный тип, который является, скорее всего, не исполнителем, а руководителем или пособником, занимается планированием и советами для осуществления террористических актов и организации террористической деятельности. К такому типу можно отнести Шамиля Басаева, организовавшего захват заложников в театральном центре на Дубровке в Москве и теракт в школе в Беслане.

3. Человек из неблагополучной семьи. Жестокое отношение с детьми, плохое экономическое положение, низкий уровень образования родителей, отсутствие одного из них, девиантное и преступное поведение членов семьи, наличие психических заболеваний у них социальная изоляция ребенка, отсутствие хороших отношений могут привести к деформации, формированию злой личности со склонностью к антиобщественным действиям. В определенных случаях люди с таким психологическим составом легко могут стать орудием террористической организации². У норвежского террориста Андерса Брейвика, взорвавшего бомбу возле здания правительства Норвегии в Осло 22 июля 2011 г., было трудное детство, с ранних лет мать видела в нем будущего убийцу.

4. Террорист-смертник. Выполняет задачи террористической организации, жертвуя своей жизнью. Обычно старается не выделяться из толпы, находится в постоянном психоэмоциональном напряжении, вызванном суицидальными мыслями, и боится попасть в руки спецслужб. Примером может служить взрыв 2 июля 2000 г., «Черное воскресенье», один из самых массовых террористических актов с участием террористов-смертников. В результате четырех взрывов, прогремевших в Аргуне, Гудермесе и Урус-Мартане, погибло 33 и ранено свыше 80 человек³.

5. Женщины-террористки. Они более склонны к эмоциональному, иррациональному восприятию истины, чем мужчины. Им часто отводится роль не только пособника, но и исполнителя, поскольку они более привержены идеям терроризма и более целеустремленны. Женщины больше подходят на роль террористок-смертниц по психологическим характеристикам⁴. Например, в мюзикле «Норд Ост» участвовала вооруженная группа из 50 человек, более 20 террористок-смертниц, взявших 916 заложников.

6. Кибертеррористы. Новый тип террористов особенно распространен в условиях пандемии. Данный тип более образован и имеет навыки использования компьютерных и информационных технологий, причем на профессиональном уровне. Информационные технологии применяются в основном для совершения кибератак и вовлечения в террористические группы. Так, группа Anonymous систематически взламывает сайты госучреждений, крупных компаний и т. д. В ночь на 8 апреля 2020 г. хакеры из этой группы организовали DDoS-атаку на сайт МВД Великобритании и вывели его из строя на несколько часов⁵.

Из вышеперечисленного сложно составить единый социально-криминологический портрет современного террориста, совершающего похищения людей, захват заложников, взрывы и другие общественно-опасные преступления подобного типа. Криминологическая характеристика человека состоит из трех основных элементов: социально-демографических, социально-ролевых, морально-психологических особенностей личности.

Изучение социально-демографических характеристик личности показывает, что субъектами террористических актов в большинстве своем являются мужчины. Однако установлено, что к террористическим преступлениям причастны не только мужчины, но и женщины.

Большинство лидеров террористов — это люди в возрасте от 25 до 45 лет. Соучастники террористических организаций и терактов делятся на 3 категории: несовершеннолетние, до 25 лет и старше. Участниками террористических актов часто становятся подростки: из-за слабого развития инстинкта самосохранения, они смело совершают преступления, не думают о последствиях и мало привлекают внимания со стороны правоохранительных органов⁶.

Большинство участников террористических актов не имеют образования или закончили нескольких классов средней школы. Организаторами и руководителями террористических актов часто выступают люди со средним, средним специальным или высшим образованием.

Среди лидеров террористов обычно ранее судимые, в основном за насильственные преступления, создание преступного сообщества. Среди исполнителей терроризма не так много профессиональных преступников, перешедших от обычного преступления к терроризму в рамках террористической деятельности.

С религиозной точки зрения, участниками терактов являются в основном мусульмане (41 %) и православные (40 %) буддисты (2 %), евреи (2 %), исповедуют другие религии 5 %, не верят в религию 10 %⁷.

Из вышеизложенного можно сделать вывод, что при составлении криминологического описания террориста возникает определенная сложность, которая определяется многогранностью такого явления, как терроризм, и разнообразием человеческой личности. Под личностью преступника-террориста следует понимать вменяемое лицо, достигшее к моменту совершения преступления определенного, указанного в уголовном законе, возраста, а также комплекс присущих ему внешних и внутренних качеств, предопределивших его преступное поведение. Чтобы узнать глубину преступного поведения террориста, необходимо провести глубокое и всестороннее изучение. Все это поможет не только выявить преступления, но и предотвратить и исправить такое поведение, что очень важно в условиях нарастания угрозы терроризма.

¹ Витюк В. В. Некоторые проблемы терроризма в аспекте современных конфликтных ситуаций // Социальные конфликты: экспертиза, прогнозирование, технология разрешения. — М., 2006. — С. 53 – 55.

² Ольшанский Д. В. Психология терроризма. — М. – Екатеринбург, 2002.

³ Террористы-смертники. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.modernarmy.ru/article/403/terroristi-smertniki> (дата обращения: 06.05.2021).

⁴ Зяидова Д. З., Абасова С. А. Проблемы террористической деятельности женщин / Под ред. А. И. Долговой. — М., 2004.

⁵ URL: <http://eurasian-defence.ru/>. Сайт центра военно-политических исследований.

⁶ Мусаелян М. Ф. Террористический акт: уголовно-правовой аспект. — М., 2009.

⁷ Дорская А. А. Роль международного права в регулировании государственно-конфессиональных отношений: Монография. — СПб., 2011.

Түсіпбеков Ә. Б.,
кәсіби-психологиялық даярлық және ПО басқару кафедрасының
аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНДАҒЫ КӘСІБИ ДАЯРЛЫҚТЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Полиция қызметкерлерін кәсіби даярлау, сауатты жүзеге асырылатын оқыту бүгінгі күні полиция қызметінің маңызды мәселелерінің және басым бағыттарының бірі болып табылады. Қоғам өмірінің барлық салаларында болған және болып жатқан өзгерістер жаңа кәсіби білім мен дағдыларды талап етеді. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің шешімдерінде және басқа да құжаттарда ішкі істер органдары жеке құрамының кәсіптік оқыту деңгейін арттыру қажеттігі бірнеше рет атап өтілді.

Үдемелі тапсырмалардың күрделілігі мен өсуі талаптар қызметінің тиімділігін қатаң талап барынша арттыру, кәсіби шеберлігін жетілдіру, ішкі істер органдарының қызметкерлерін дайындау, заман талабына сай еңбек нарығы. Ішкі істер органдарының қызметкерлерін кәсіби оқытуды жетілдіру проблемасының өзектілігі бірқатар объективті қайшылықтарға байланысты, олардың ішінде:

- бір жағынан қоғам өмірінің экономикалық, әлеуметтік және мәдени салаларында болып жатқан өзгерістер және екінші жағынан ішкі істер органдарының қызметкерлерін кәсіби даярлау процесінде оларды есепке алудың жеткіліксіздігі;

- ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби дайындығына қойылатын қатаң және жоғары талаптар және білім алушылардың кәсіби-маңызды қасиеттерін қалыптастырудың тұтас тұжырымдамасының болмауы;

- кәсіптік оқытуды жетілдірудегі заманауи білім беру технологияларының мүмкіндіктері және практиканың нақты жағдайы.

Қазақстан Республикасы ІІМ жүйесінің білім беру құрылымдарында білім алушылардың кәсіптік даярлығын талдау жүзеге асырылатын оқыту әрқашан талап етілетін нәтижелерге жете бермейтінін куәландырады. Коммуникативті қабілеттердің жеткіліксіз дамуына байланысты азаматтармен қақтығыстар, арнайы құралдарды заңсыз және дұрыс пайдаланбау, физикалық күш қолдану жағдайлары орын алады. Қажет болған жағдайда жедел әрекет ете алмау фактілері бар. Бірақ бұл ретте оқытудың негізгі міндеттерінің бірі — құқық қорғау қызметінің талаптарына сәйкес ішкі істер органдары үшін білікті кадрлар даярлау болып табылады.

ПО қызметкерлерін кәсіби оқыту мәселесі әрқашан өзекті болып келді және болып қала береді, өйткені болашақ құқық қорғаушылардың кәсіби құзыреттілігінің жалпы деңгейі де, жалпы республика бойынша құқықтық тәртіптің жағдайы да олардың дайындық деңгейіне байланысты. Ішкі істер органдарының алдында тұрған міндеттерді табысты шешу көбінесе жеке құрамның дайындық деңгейіне байланысты. Құқық тәртібін қорғау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін мәжбүрлеу шараларын заңды және батыл қолдануға әзірлікке, қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың жолын кесу кезінде әртүрлі жағдайларда тактикалық сауатты әрекет ете білуге, ең алдымен, Қазақстан Республикасы ІІМ білім беру ұйымдарында оқу процесін ұйымдастыру деңгейімен, қолданылатын технологиялармен, білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеуге қатысатын лауазымды адамдардың кәсібилігімен қол жеткізіледі¹.

Іс жүзінде, қызметтік іс-әрекет барысында полиция қызметкерлері үнемі өткір уақыт тапшылығы жағдайында, қысқа уақыт ішінде пісіп жатқан немесе болып жатқан оқиғаның сипатын тану, оны объективті бағалау және дұрыс шешім қабылдау қажет болған кезде туындайды, оны қабылдау көбінесе құқық қорғау органдарының қызметкерінде қажетті кәсіби қасиеттердің болуымен және қалыптасуымен байланысты. Сонымен бірге, зерттеу көрсеткендей, ішкі істер органдарында «адам — адам» жүйесіндегі қызметке тиісті теориялық және практикалық дайындығы жоқ көптеген лауазымды тұлғалар қызмет етеді, олар өз функцияларын қызмет жағдайында әрдайым тиімді бола бермейтін қалыптасқан стереотиптерді қолдана отырып орындайды. Құқық қорғау органдарының алдында тұрған міндеттерді жоғары кәсіби деңгейде орындауға қабілетті жаңа уақыттағы полиция қызметкерінің қалыптасуы мен бұл мәселенің қаншалықты толық және жақын арада шешілетініне байланысты.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі барлық жүйелер мен оқыту кезеңдерін қоса алғанда, ПО-ның білікті қызметкерлерге қажеттілігін қамтамасыз ететін кәсіптік даярлау жүйесін қалыптастырды және біртұтас дамуға ие болды. Бұл жүйені құрудың алдында кадрлар-

ды кәсіби даярлаудың нормативтік-құқықтық базасы мен басқарушылық құрамдасын нығайту жөніндегі орасан зор жұмыс, оқыту процесіне жаңа технологияларды енгізу жөніндегі эксперименттік практика, отандық және шетелдік озық тәжірибені зерделеу және қорыту жүргізіледі. Қызметкерлерді жедел-қызметтік және қызметтік-жауынгерлік міндеттердің сәтті орындалуын қамтамасыз ететін білікті, тиімді және тактикалық сауатты іс-әрекеттерге үйрету көбінесе ПО қызметкерлерінің кәсіби оқуын ұйымдастыру деңгейіне, осы кезде қолданылатын нысандар мен әдістерге ықпал етеді¹.

Кәсіптік оқытудың қазіргі жай-күйі оны жаңғыртуға, ПО қызметкерлерін даярлау сапасын арттыруға, білім берудің үздіксіздігін енгізуге және білім беру мекемелерінің ерекшеліктері мен аумақтық ерекшелігін ескере отырып, оқу процесінің практикалық бағдарлануын енгізуге ұмтылуымен сипатталады. Кәсіби оқыту ПО-ның жедел-қызметтік жұмысының басым бағыттарының бірі болып саналады және саналады. Кәсіби оқытуды ұйымдастыру және өткізу мәселелеріне Қазақстан Республикасы ПМ басшылығы әрдайым тиісті көңіл бөлді.

Ішкі істер органдарының, ұйымдары мен бөлімшелерінің жедел-қызметтік іс-қимыл бағыттары бойынша қызметін инспекциялауға, бақылауға және нысаналы тексеруге қатысатын лауазымды адамдар тексеру барысында талдауды жүзеге асырады, жедел-қызметтік іс-қимылдың тиісті бағыттары бойынша бөлімшелердің жеке құрамын оқытудың сапасы мен тиімділігін бағалайды және неғұрлым өзекті тақырыптар бойынша сабақтар өткізуге жеке өзі қатысады. Қалыптасқан жағдайларда қылмыс көріністеріне қатаң қарсы тұруға қабілетті кәсіби қызметкерді даярлаудың өзектілігі ПО-ның кадр бөлімдеріне ғана жоғары талаптар қояды, ведомстволық бұйрықтарға сәйкес олардың маңызды міндеттерінің бірі ПО-да қызмет ету үшін кандидаттарды сапалы іріктеуді жүзеге асыру болып табылады, сондай-ақ кәсіптік оқытуды жүзеге асыратын Қазақстан Республикасы ПМ ведомствалық білім беру ұйымдарына да жоғары талаптар қойылады.

Ішкі істер органдарына қызметке алғаш қабылданған қызметкерлерді сапалы даярлау оқытудың барлық кезеңінің кезеңдерін дәйекті қамтитын және бұл ретте оқытуға тартылған лауазымды адамдардың кәсіби-педагогикалық даярлық деңгейін ескеретін, кәсіби қасиеттерін дамытуға бағытталған озық технологиялар мен оқыту әдістемелерін меңгеретін бірыңғай тұтас жүйе түрінде оқу-тәрбие процесін құру кезінде мүмкін болады².

Қазіргі уақытта, білім беру парадигмасының ауысуы, бірыңғай білімнен вариативті, ақпараттан белсенділікке, оқытудағы субъект-объектілік тәсілден тұлғаға бағдарланған тәсілге көшу кезеңінде оқытушылар корпусының құрамынан пәнді білу және оны жеткізе білу ғана емес, сонымен қатар педагогикалық процесті жобалау, оқытудың тиімділігін болжау, осы процесті басқару, кәсіби қызметкерді даярлауға негізделген заманауи педагогикалық технологияларды меңгеру қажет, оқытудың әртүрлі нысандары мен әдістерін дұрыс таңдауға және ұтымды үйлестіруге, тез өзгеретін жағдайларға, саланың талаптары мен білім алушылардың мүдделеріне икемді жауап беруге қабілетті.

Білім алушылардың әртүрлі лауазымдық санаттарына арналған оқыту бағдарламаларына жүргізілген талдау бір жалпы міндетті айқындайды, бұл — құқық қорғау қызметінің талаптарына сәйкес ішкі істер органдары үшін білікті кадрлар даярлауды жүзеге асыру. Бұл ретте, ұзақ уақыт бойы Қазақстанның ПО-ның әртүрлі қызметтері мен бөлімшелерінің практикалық қызметінің қорытындыларын шығару кезінде полицейлердің кәсібилігінің жеткіліксіздігі үнемі байқалады, олардың әрдайым сауатты және заңды іс-әрекеттері кейде бүкіл елге қоғамдық резонанс тудыратын жағымсыз салдарға әкеп соғуы мүмкін.

Құқық қорғау жүйесінің қызметкерін кәсіби даярлау, олардың қызметін ұйымдастыру және кәсіби өзара іс-қимыл процесінде білім беру процесінің барлық буындарының қатаң келісілуі, олардың түпкі мақсаты мен қажетті нәтижеге бағынуы қажет, бұл сонымен бірге Қазақстан Республикасы ПМ білім беру ұйымдарында кадрлар даярлау тиімділігінің басты өлшемі болып табылады.

Біздің ойымызша, ПО қызметкерлерін кәсіби даярлау жүйесінің әрекет ету үшін қажетті және жеткілікті жағдайлар: қарқынды педагогикалық технологиялар негізінде білім алушыларды оқытудың жаңа нысандары мен әдістерін енгізу; құқықтық мемлекеттің қалыптасуы мен дамуының жаңа жағдайларында жұмыс істеуге арналған кадрларды сараланған, сапалы кәсіби даярлауды жедел іске асыру үшін практикалық негіз құру — бұл ішкі істер министрлігі қызметкерінің кәсіби қызметінің жетістігімен байланысты.

¹ «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V Заңы (2021.01.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31538979 (кірген уақыты: 18.05.2021 ж.).

² «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы (2021.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). [Электрондық ресурс]. — Қол жеткізу режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916650 (кірген уақыты: 18.05.2021 ж.).

Умбетова А. А.,

магистрант

*(Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)*

ІШКИ ІСТЕР ОРГАНЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КӘСІБИ ДЕФОРМАЦИЯСЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі таңда, яғни қарқыны өте жылдамды қарқынмен болып жатқан қоршаған ортаның түрлі жағдайларына адам баласының бейімделуі қиынға соғуда, әрі адам бейімделе отырып эмоциялық тұрақтылықты сақтауы қажет болады. Адам ағзасы бойындағы күш-қуатты қайта қалпына келтіруге үлгере алмайды. Әрине, мұндай жағдай жүйке жүйесінің әлсіреуі мен қажуына жеткізеді және психосоматикалық аурулардың пайда болуының алғышарты болады.

Нағыз өз ісінің кәсіби маманы еңбек әрекеттерінде көрінуі керек. Кәсібіне бейімделгеннен, қажетті білім мен білікті меңгергеннен кейін көптеген қызметкерлер өздерінің жеткен деңгейлеріне қанағаттанып, өздерінің кәсіби өмірін, өзін-өзі жетілдіру жұмысымен ары қарай айналыспайды. Кәсіптің тұлғаға әсер ету мәселесі зерттеушілер көкейінде жүргенімен, қазіргі таңда өзекті және әлі де ары қарай қарастыруды қажет ететін мәселелердің бірі болып отыр.

Адамның кәсіби санасына және өмір барысына өз әсерін тигізетіндігі жайлы аксиоманы ешкім жоққа шығармайды. Адам іс-әрекетінің барлық түрі таңдамалы және ол тұлғаның үйлесімді дамуына әсер етеді. Бірақ, белгілі бір жағдайларда кәсіби іс-әрекет тұлға құрылымында негативті құбылыстардың дамуына әкеліп, оны деформациялайды.

С. П. Безносовтың айтуынша кәсіби деформацияға бейімділік, билік өкілеттігімен айналысатын адамдарда, өмірде маңызды шешімдерді талап ететін мамандық иелерінде жиі кездеседі.

Деформацияның аспектілерін қарастырғандар: С. П. Безносов, А. К. Маркова, Г. А. Зорин, Н.И.Порубов және Г. Г. Шиханцов. Сонымен қатар, шет ел ғалымдары: Ю. В. Александров, В. В. Куличенко, В. П. Столбова, В. Е. Коновалова, А. Ф. Гранин, сондай-ақ Р. Конечный, М. Боцхал, Д. Джонсон, Р. Грегори, Э. Ф. Зеер және т. б.

Кәсіби деформация дегеніміз не? Оның жұмыс нәтижелігіне әсер етуі қандай? Кәсіби деформация — белгілі бір іс-әрекет түрімен айналысу және меңгерудің психологиялық феноменімен өзара байланысқан, үздіксіз үрдіс болып табылады.

А. К. Маркованың айтуы бойынша, «деформация» — кәсіби маманның біртұтастылығын бұзады, бейімділігін, тұрақтылығын төмендетіп, іс-әрекетінің өнімділігіне теріс әсер етеді¹. Сондықтан қазіргі таңда қызметкерлердің деформацияларын анықтап, оны жеңудің психотехнологиялық жолдарын қарастырып, кәсіби деформацияның алдын-алып коррекция жасау өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Кәсіби деформацияны бақылау барысында адамның іс-әрекеті мен жүріс-тұрысы арқылы анықтауға болады. Деформация кәсіптің әсері арқылы адамның физикалық және психикалық күйіне әсеретеді. Бұл әсер теріс сипатқа ие.

Кәсіби деформация қалай көрінеді? Қызметтік деформация басшылық жасау өкілеттігін шектемеген жағдайда, өзгенің пікірін елемеген кезде, өз қателіктерін көрмеген жағдайда, өзінің пікірі ғана дұрыс көріну кезінде көрінеді.

Бұл жерде кәсіби деформация түсінігі «күйіп-пісу синдромы» түсінігінен бөліп қарастырылмайды. Бұл, екі жағдайда көптеген қызметкерлерінің жұмысына тән қасиет. «Күйіп-пісу синдромы» кәсіби іс-әрекет контексті жайлы сөз қозғаса, кәсіби деформация негізінен оның жұмыстан тыс өмірінде қарастырылады. «Маман адам» оппозициясын шартты түрде қарастырсақ, екі феномен арасындағы ерекшелікті көрнекі түрде көрсетеді. «Мен маман ретінде» — тұлғаның кәсіби міндеттерді орындауға жауаптылығы: яғни қажетті білімі, этикалық бағдары мен принципі болу керек және кәсіби іс-әрекеті өзін жоғары деңгейде көрсетеді. «Мен адам ретінде» тұлғаның орталық бөлігі, өмірі жайлы не ойлайтындығы, өмірлік принциптері мен бағдарын қарастырады. Осы анықтамаға сүйене отырып «Күйіп-пісу синдромы», «Кәсіби мені» бақылаушы рөлін жоғалтып, «мен адам» кәсіби компетенция аймағына енуі қажет. Жұмыс барысында көптеген мамандар қатты шаршағандықтан олардың әсерінен жағымсыз күй пайда болады. Кәсіби деформация, керісінше «кәсіби мені» «мен адам» аймағына қарай кеңейіп, ұлғайып жайылады. Үйге оралғаннан кейін де ол өзін сол маман ретінде ұстайды.

Кәсіби деформация түсінігі «эмоционалды күйіну», «стресс», «депрессия» категорияларымен байланысты.

Әр мамандық қызметкерден жұмыстың нәтижелі болуы үшін белгілі бір психофизиологиялық қасиеттердің болуын талап етеді. Кей жағдайда жұмыста қызметкердің нервтік-психологиялық тұрақтылығы жоғары болғанын талап етсе, кейбіреулері керісінше жұмыстағы талаптардың — төмен болғанын қалайды.

Жалпылай айтқанда кәсіби деформация (латын тілінен аударғанда *deformatio* — бұрмалау) — кәсіби қызметте туындайтын сыртқы және ішкі қысым факторларының әсерінен когнитивті бұрмалану мен тұлғаның психологиялық дезориентациясының пайда болуы. Кәсіби деформация — бұл кәсіби нормалардан ауытқу және қызметкердің кәсіби сенімділігін жоғалтуы болып табылады. ПО қызметкерлерінің кәсіби деформациясы жұмыстың, еңбек жағдайларының, кәсіби дағдылары әсерінен қызметкерде жекелік қасиеттердің өзгеруі болып табылады. Кәсіби деформацияны жалпылай қарайтын болсақ, Э. Ф. Зеер келесідей айтқан: «Көп жылдар бойы бір қызметті орындау. Бұл кәсіби шаршауға, қызметкердің қызметте кәсіби дағдыларын жоғалтуына, жұмысқа білетінің төмендеуіне алып келеді» — деген.

Кәсіби деформация — қызметте және жеке тұлғалық құрылымда бірте-бірте қалыптасқан өзгерістер. Бұл еңбектің өнімділігіне немесе басқа қатысушылармен өзара қарым-қатынасқа және тұлғаның дамуына теріс әсерін тигізеді. Әдебиеттерді талдау барысында кәсібиде формацияларды зерттеуге бағытталған еңбектердің саны шектелгенін байқауға болады².

Деформация мәселесінің жеке аспектілері Ж. Ы. Намазбаева, А. Т. Акажанова, Г. Т. Бекмұратова, З. Ш. Мадалиева, С. М. Жақыпов, ресейлік ғалымдар С. П. Безносова, Р. М. Грановская, Л. Н. Корнеев, А. К. Маркова, А. Л. Свеницкий, Э. Э. Сыманюк, Н. С. Пряжников, Е. Ю. Пряжникованың еңбектерінде қарастырылған. С. П. Безносова, Р. М. Грановская, Л. Н. Корнеев, А. К. Маркова кәсіби шыңға жетуді қиындататын, кәсіби қызметтің сипаты мен жағдайлары тұлға дамуына кері әсер беретінде формациялардың ықпалымен дамиды деп көрсетеді³.

XX ғасырдың басында П. Сорокин әлеуметтік стратификация мен мобильділікке қатысты сұрақтарды қарастыра отырып, кәсіби әрекеттің мамандыққа әсерін анықтау барысында «кәсіби» деформация түсінігін енгізді. Бұл түсінікті заң психологиясы саласының зерттеушілері қолданады (А. Р. Ратинов, С. П. Безносов, Е. Г. Лунина және т. б.).

Кәсіби деформацияның туындау себебінің басты мәселесі ол жақын орта, бұл ортамен кәсіби маманның қарым-қатынас жасауы және қызметінің ерекшелігі болып табылады. Көп жылдар бойы жасалған типтік бағдарламалар кәсіби білімдерді шындандырып қана қоймай, кәсіби әдеттерді, стереотиптерді, ойлау және қарым-қатынас стилін қалыптастыруға ықпалын тигізеді.

Психологиялық әдебиеттерде кәсіби деформацияның туындау себептерінің 3 факторын бөліп көрсетеді:

- құқық қорғау органдарының жұмыстағы қызметтік іс-әрекеттерінің ерекшеліктері факторы;
- жекелік ерекшеліктер факторы;
- әлеуметтік-психологиялық факторлар;

Бірінші құқыққорғау органдарының жұмыстағы қызметтік іс-әрекеттерінің ерекшеліктеріне қатысты факторына:

- жоғары жауапкершілік;
- жұмыс уақытының тұрақсыздығы;
- психикалық және физикалық жүктемелер;
- қызметтегі экстремалды жағдайлар;
- құқық бұзушылармен қарым-қатынас жасау;
- ПБ бөлімшелерінің жедел-техникалық қамтамасыз етілуі төмен және қанағаттанарлықсыз деңгейдің болуы.

Екінші фактор ПО қызметкерлерінің жекелік ерекшеліктеріне қатысты факторлар:

- қызметкердің талаптану деңгейінің жоғары болуы, яғни өзінің мүмкіндіктеріне сай келмейтін жұмыспен айналысу;

- психологиялық тұрғыдан қызметкердің ПО жұмыс жасауға кәсіби жарамсыздығы (темперамент ерекшеліктері, мотивация деңгейі, кәсіби бағдар);

- кәсіби қызметтен көңілі қалуы;
- өзінің бұл қызметте керек екенін сезінбеу.

Үшінші әлеуметтік-психологиялық факторлар:

- басшының дөрекі стилі;
- қызметкерлер арасындағы қақтығыстар мен шиеленістер;
- ұжым арасындағы әр-түрлі көріністегі психологиялық зорлық-зомбылық;

- жұмыстан тыс уақытта жақын әлеуметтік ортаның қызметкерге теріс әсері (отбасы, достары және т. б.);

- бұқаралық ақпарат құралдарының кері әсері (газет, журнал, интернет желілерінде)⁴.

Ішкі істер органдары қызметкерлері туралы теріс ой пікірлердің жарыққа шығуы. Осылайша, кәсіби деформация сыртқы факторлардың әсерінен (міндеттерді шешу шараларын қолдану, алдын-алу және жолын кесу мақсатында құқық бұзушылармен қарым-қатынас жасау және т. б.), сонымен қатар қарым-қатынастағы ішкі жүйелер факторы (басшымен және әріптестерімен қарым-қатынас, қызметтік міндеттерді бірігіп орындау және т. б.) нәтижесінде дами бастайды⁵. Ішкі істер органы қызметкерлерінің кәсіби деформациясының туындау себебіне алып келетін бірнеше стрессогенді факторлар бар: эмоционалды күйеу синдромы, моббинг, субъективті моббинг, кәсіби өшу синдромы, қажу, жұмыс қарбаластығы және қақтығыстар, жұмыстың бір қалыптылығы және тағы басқа себептерден пайда болуы мүмкін.

Жоғарыда көрсетілгендей, Ішкі істер органының ең басты міндеттерінің бірі қызметкерлердің кәсіби деформациясының алдын-алу болып табылады. Кәсіби деформацияны алдын-алу үшін қызметкерлердің басқару жүйесін жетілдіру, оларды жаңа әдістемелер мен тәрбиелеп оқыту үшін психологиялық-тәрбиелік мінез-құлықтағы іс-шаралар кешенін құрастыру қажет. Сондай-ақ үміткерлерді іріктеу қатаң талаптарға сай болып, қызметкерлерге қолайлы жағдай жасалып (материалдық және моральдық ынталандыру), жұмыс уақыты мен демалыс уақытын тұрақтандыру (психофизиологиялық және физикалық шаршаудың алдын-алу мақсатында) тиіс.

Ішкі істер органдары бөлімшелерінің моральдық-психологиялық қамтамасыз ету жолдарына мыналар жатады:

- қызметкердің интеллектуалдық және рухани деңгейін көтеру;

- ұжым арасында салауатты моральдық-психологиялық климатты құру және қызметкерлер арасында қақтығыстарды болдырмау;

- психологиялық босаңсыту бөлмелерін жабдықтау;

- қызметкерлерді жоспарлы түрде психо-диагностикадан өткізу, соның ішінде бақылау тобына жататын қызметкерлер⁵;

Қызметкерлерді жедел-қызметтік жағымсыз факторларға, уақыт тапшылығына, шиеленіс жағдайларынан шығуға, жауапкершілікке моральдық-психологиялық тұрғыдан дайындау қажет.

¹ Зеер Э. Ф. Психология профессий. — Екатеринбург, 1997.

² Столяренко А. М. Прикладная юридическая психология. — М., 2001.

³ Котов Д. П., Шиханцов Г. Г. Психология следователя. — Воронеж, 1997.

⁴ Буданов А. В. Педагогика личной профессиональной безопасности сотрудников органов внутренних дел. — М., 1992.

⁵ Опалева А. В., Дубова Г. В. Профессиональная этика сотрудников правоохранительных органов: Учеб. пос. — М., 1998.

Уркинбаева Ж. Д.,

магистрант

*(Центрально-Казахстанская академия,
Республика Казахстан, г. Караганда)*

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Правовая защита и восстановление нарушенных прав имеют первостепенное значение в государственной политике Казахстана. Защищенное или восстановленное судом право приобретает свое реальное содержание только после фактического удовлетворения требований заинтересованного лица, а именно после исполнения решения суда. Эта защита выступает важной гарантией прав и свобод человека и гражданина, провозглашенной в ст. 12 Конституции Республики Казахстан¹.

Одной из приоритетных задач, поставленной в ходе реформы судебной системы, является исполнение судебных актов. Достижение указанной цели, в конечном итоге, повышает авторитет судебной власти.

Ни для кого не секрет, что выиграть дело в суде — это только первый шаг к защите своих нарушенных прав, исполнить же вынесенное решение суда — это другая проблема, которая зачастую никак не решается.

Казахстанское законодательство об исполнительном производстве прошло достаточно длительный этап своего становления.

Первым шагом к становлению такого законодательства считают принятие в 1998 г. Закона РК «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» от 30 июня 1998 г. В соответствии с

постановлением Правительства РК от 5 июля 1999 г. № 931 функции по исполнению судебных актов были возложены на вновь образованный Комитет по исполнению судебных постановлений Министерства юстиции РК, который осуществлял специальные исполнительные и контрольно-надзорные функции, а также руководство в сфере обеспечения исполнительного производства^{2, 125}. Однако данное новшество не оказало положительного влияния на ситуацию с исполнением судебных актов. Принятый в 2000 г. Указ Президента РК «О мерах по усилению независимости судебной системы Республики Казахстан» от 1 сентября 2000 г. № 440 определил в качестве уполномоченного органа в сфере материально-технического и иного обеспечения деятельности судов Комитет по судебному администрированию при Верховном Суде РК².

В 2001 г. Указом Президента РК «О мерах по совершенствованию правоохранительной деятельности в Республике Казахстан» от 22 января 2001 г. № 536 функции по исполнению судебных постановлений от Министерства юстиции были переданы в Комитет по судебному администрированию³.

Смена ведомственной подчиненности в определенной мере улучшила ситуацию.

Несмотря на положительные результаты, уровень исполнения судебных постановлений продолжал оставаться достаточно низким.

Широко обсуждаемое предложение о введении института частных судебных исполнителей было утверждено принятием в 2010 г. нового Закона «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» (далее – Закон). Введение института частных судебных исполнителей преследовало в качестве основной своей цели увеличение количества исполненных дел, позволит взыскателям обрести возможность выбора между частным и государственным судебным исполнителями, разгрузит государственный аппарат судебных исполнителей, станет необременительным для республиканского бюджета и повысит эффективность исполнения судебных актов.

В качестве основного фактора, мотивирующего на скорое исполнение судебного акта, предполагалось, что частный судебный исполнитель будет заинтересован в исходе дела, у него для этого будет достаточно простая, но довольно сильная мотивация, поскольку его доход будет напрямую зависеть от результатов исполнения⁴.

Если говорить о частных судебных исполнителях, то правовой статус частных судебных исполнителей получил свое урегулирование в законе «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей». К ним предъявляются определенные и достаточно жесткие требования. Это и возрастной ценз (достижение возраста 25 лет), и образовательный ценз (обязательно наличие высшего юридического образования), и требование о сдаче квалификационного экзамена, а также требование о прохождении стажировки и получении лицензии.

Также для частного судебного исполнителя установлен запрет на занятие иным видом деятельности, кроме преподавательской и научной. Предусмотренные законом требования вполне обоснованы и разумны. Однако полагаем, что к частным судебным исполнителям необходимо предъявлять также требования и морально-этического характера, в связи с тем, что их деятельность непосредственно связана с реализацией имущества и имеет высокий уровень коррупциогенности^{5, 11}.

Несмотря на положительные результаты в исполнении судебных актов имеется ряд проблемных моментов. Судебные исполнители и в настоящее время сильно загружены. Основной проблемой несвоевременного исполнения судебных актов является, в первую очередь, большая загруженность и как следствие нехватка времени. Ведь качественное и своевременное рассмотрение дел зависит, прежде всего, от того, сколько времени может уделить судебный исполнитель каждому исполнительному производству.

В настоящее время институт частных судебных исполнителей активно развивается, и в будущем он примет на себя исполнение практически всех исполнительных документов, что ощутимо скажется на нагрузке частных судебных исполнителей.

Учитывая это, полагаем необходимо расширить полномочия стажеров и помощников частного судебного исполнителя.

Если наделить вышеуказанные полномочия помощника на стажера, это не вызовет негативные последствия для сторон исполнительного производства, ведь подготовка проекта процессуального документа или доставка и вручение извещения, производятся по поручению частного судебного исполнителя от его имени и которые он обязан проверить.

А помощник, это такое же лицо, наделенное такой же лицензией на право заниматься деятельностью частного судебного исполнителя, и вполне может производить определенные исполнительные действия по поручению и под ответственность частного судебного исполнителя. Для этого полагаем

законодательно закрепить ответственность частного судебного исполнителя, вплоть до лишения лицензии.

В целом следует выделить следующие основные направления совершенствования организационных и правовых основ их деятельности:

- исключение существующих, в том числе законодательно установленных препятствий при реализации судебным исполнителем своих полномочий;
- совершенствование процессуальных гарантий деятельности судебных исполнителей;
- приведение норм действующего законодательства в соответствии задачами исполнительного производства;
- разработку действенного механизма ответственности недобросовестного должника;
- организация целенаправленной углубленной профессиональной подготовки и переподготовки кадров судебных исполнителей^{6, 1}.

В исполнительном производстве необходимо в большей степени использовать возможности Интернета и современных технологий. Например, доставка повестки или извещения, розыск должника могут совершаться с использованием сотовой связи или Интернета. (Полагаем, что необходимо внести поправки в действующий закон, а именно, более четко и подробно урегулировать порядок применения средств сотовой связи и Интернета при совершении процессуальных действий в исполнительном производстве).

Улучшение исполнения судебных и иных актов является на сегодня одной из насущных задач государства. Решение этой краеугольной проблемы будет способствовать повышению эффективности правосудия, улучшению инвестиционного климата, усилению конкурентоспособности.

¹ Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> (дата обращения: 19.05.2021).

² Сборник нормативных правовых актов и др. актов по вопросам исполнительного производства в Республике Казахстан. — Астана, 2006.

³ Указ Президента Республики Казахстан «О мерах по совершенствованию правоохранительной деятельности в Республике Казахстан» от 22 января 2001 г. № 536. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1021430 (дата обращения: 19.05.2021).

⁴ Ярков В. В. Республика Казахстан на пути к небюджетной (частной) системе принудительного исполнения. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://zakon.ru/publication/igzakon/1489> (дата обращения: 19.05.2021).

⁵ Асанов А. Исполнительное производство в Республике Казахстан: вопросы правового статуса частного судебного исполнителя // Фемида. — 2014. — № 11. — С. 10 – 13.

⁶ Тургарав Б. Т. Правовой статус судебного исполнителя // Юридическая газета. 2007. № 130. С. 1 – 2.

Утеубаев Т. Д.,

*старший преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ ГРУППОВЫХ ЗАНЯТИЙ ПО ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ

Тактическая, тактико-специальная, огневая подготовка очень важна для достижения тактико-специальной организации.

Ядром полевой выучки является тактическая подготовка, которая в значительной степени способствует подготовке личного состава к современным боевым действиям, развивает высокие моральные, боевые и психологические качества.

Сегодня требования к полевому обучению, как и прежде, основаны на проверенном принципе — обучать тому, что необходимо в бою. Мы должны помнить о том, что на поле боя столкнемся с опытным и хитрым противником. Поэтому среди ряда актуальных задач, поставленных перед тактико-специальной подготовкой сотрудников ОВД, имеются приоритетные: задержание вооруженных преступников, борьба с терроризмом и антиконституционными проявлениями, проведение операций по фактам организованной преступности, освобождение заложников, пресечение попыток захвата воздушных судов, ликвидация диверсионно-разведывательных групп и формирований, а также другие действия в условиях кризисных ситуаций. Решение подобных задач предполагает проведение тактико-строевых занятий на учебных полигонах, выездных занятий в городе. Данные решения предусмотрены тематическим планом дисциплин «Тактическая подготовка» и «Специальная тактика».

Групповые тактические учения по праву считаются самой передовой и познавательной формой тактической подготовки курсантов. Их деятельность, как правило, соответствует решениям препода-

вателей, а результаты соответствуют приказам и фактическим действиям сторон, что наилучшим образом способствует раскрытию интеллектуальных способностей обучающихся, эффективности, целеустремленности, мужеству и подготовке при решении поставленных задач.

В то же время такие учения также являются наиболее сложными с точки зрения их организации и осуществления. Особенно это касается проверок ситуаций в городской локации. Групповая подготовка, несомненно, полезна только тогда, когда стажеры, которые являются частью условно враждебной группы, активно выступают против, а лицо, ответственное за обучение, создает такую среду, что командиры группы должны найти способ или форму для выполнения своих обязанностей, реально оказывая противостояние «врагам» (преступникам).

Так, сотрудниками кафедры военной и тактико-специальной подготовки в городских условиях были проведены полевые учения по задержанию «вооруженных преступников» в общественных местах. Анализ проведенных занятий показал, что сплоченность группы, поймавшей «преступников», была сформирована самим тренировочным процессом.

Построение системы отработки с курсантами тем по тактической подготовке по схеме: лекция — самостоятельная работа курсанта — семинар — групповые практические занятия и упражнения на местности наиболее полно отвечает основным дидактическим принципам обучения, обеспечивает правильное применение передовых методических приемов, эффективное использование материально-технической базы.

Упрощенные условия для проведения занятий, отсутствие сложной обстановки, лишают курсантов самостоятельности, инициативы, смелости и решительности. Боязнь создания сложных ситуаций при отработке вопросов по поиску и обнаружению взрывчатых веществ, проведению специальных операции по ликвидации массовых беспорядков и т. д. приводит порой к тому, что будущие офицеры не имеют психологической закалки и должных навыков.

В настоящее время внимание преподавателей кафедры военной и тактико-специальной подготовки сфокусировано на том, чтобы каждое тактическое занятие было максимально наполнено необходимыми элементами, что, в свою очередь, требует от курсантов полного напряжения ума, воли, физических сил.

В проведении групповых занятий важное место занимает создание обстановки, максимально приближенной к реальной. Это в групповых занятиях заставляет курсантов сразу же реагировать на изменения тактической обстановки, принимать обоснованные решения.

Чтобы добиться от курсантов умения действовать инициативно, творчески и самостоятельно, необходимо найти правильное решение при подготовке к тактическому занятию. Самый верный способ его решения, как подтверждает многолетний опыт, заключается не только в создании сложной исходной обстановки, но и в наращивании ее методически продуманными занятиями, помогающими глубже раскрыть тему, наглядней воспроизвести реальную картину событий. Достигается это за счет продуманного и поучительного обозначения действий противных сторон.

Особенно благоприятные возможности для создания сложной, динамичной обстановки создаются на двусторонних тактических занятиях. Такие занятия, когда реально обозначается «преступник», всегда вызывают у курсантов повышенный интерес, стремление действовать собраннее, инициативно. При этом промахи курсантов становятся более заметными и оцениваются не только преподавателями, но и самими обучаемыми, что, несомненно, приносит большую пользу.

Одним из видов групповых занятий создающих реальную картину боя, является стрельба в населенном пункте, вблизи и внутри зданий. Такие занятия можно организовать, используя макеты зданий, «лабиринты» жилых помещений. Проведение такого вида занятия способствует развитию аналитических способностей, быстрой реакции, коллективного мышления при принятии решений, выработке сплоченности действий групп боевого порядка.

Таким образом, хорошо подготовленное и проведенное групповое занятие (упражнение) не только развивает тактический кругозор и совершенствует навыки курсантов, но и прививает им интерес к изучению тактики, способствует формированию у них высоких морально-боевых качеств.

¹ Методика тактико-специальной подготовки: Учебн. — М., 1983.

² Частная методика преподавания общей тактики: Учеб. пос. — М., 1982.

Хайрулла З. Д.,

*арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

АРНАЙЫ-ТАКТИКАЛЫҚ ДАЯРЛЫҚ — ІІО-ДАҒЫ ЖАУЫНГЕРЛІК ДАЯРЛЫҚТЫҢ БІР ЭЛЕМЕНТІ

Қазіргі жағдайда қылмыс түбегейлі өзгерді және өзінің сыртқы көрінісін ғана емес, мазмұнын да өзгертуді жалғастыруда. Бұл қылмыстық әлем мамандардың, белгілі бір тәжірибесі, білімі мен дағдылары бар адамдардың көбеюін біріктіреді. Көбінесе, шенеуліктер — жемқорлар түрлі деңгейдегі осындай «кәсіподақтарды» басқарады, бұл ұйымдасқан қылмысты нығайтуға қолайлы жағдай жасайды. Сонымен қатар, ұйымдасқан қылмыстың техникалық жабдықталу деңгейі құқық қорғау органдарының жабдықталу деңгейінен әлдеқайда жоғары. Бұл көлік, қару-жарақ, байланыс құралдары және т. б. бұндай қылмыстарға қарсы тұру үшін сіздің арсеналыңызда жетілдірілген құралдар болуы керек. Ұйымдасқан қылмыстың көбінесе шекарасы жоқ, оның әрекеттері заңдарға тәуелді емес, қаржыландыру деңгейі, құқық қорғау органдарының қаржыландырудан неғұрлым жоғары, өкінішке орай, құқық қорғау органдары туралы айту мүмкін емес. ІІО-ның төтенше жағдайларда өздеріне жүктелген маңызды мемлекеттік міндеттерді табысты орындау қабілеті басқару жүйесінің жай-күйімен, жоспарлаудың шынайылығымен, жан-жақты қамтамасыз етілуімен және ең бастысы қызметкерлердің барлық санаттарының жоғары кәсіби даярлығымен айқындалады¹.

Алайда, іс жүзінде, мұндай жағдайларда ІІО қызметкерлері көбінесе жеткілікті түрде дайын емес, олардың іс-әрекеттерінде анықтық, үйлесімділік пен тиімділік жоқ. Құқық қорғау органдары, атап айтқанда, ІІО бұған қалай қарсы тұра алады? Өз ісіне берілгендік, кәсібиліктің жоғары деңгейі, қажетті білімнің болуы, ақылмен мен дағдылардың болуы, қаруды, арнайы құралдарды өте жақсы меңгеру мұның бәрі арнайы-тактикалық дайындықпен қамтамасыз етіледі. 1980 жылы Кеңес Одағы Коммунистік партиясы Орталық Комитетінің Бас хатшысы М. С. Горбачев: Өз баяндамасында ІІО-ның кәсібилігін арттыру мақсатында былай деп сөз сөйледі «бізге милиция жұмысының деңгейін батыл көтеруге көмектесетін ең бастысы кадрлармен жұмыс, олардың саяси тәрбиесі, заңгерлік дайындығы және кәсіби шеберлігін арттыру» — деп атап өтті².

Бұл мәселені шешудің негізгі бағыты Қазақстан Республикасы ІІМ білім беру мекемелерінде жоғары білікті кадрларды даярлау, ішкі істер органдарында қызметтік және кәсіби дайындықтарын күшейту. Бұл ретте арнайы-тактикалық дайындыққа көбірек көңіл бөлінуі тиіс¹.

Арнайы-тактикалық даярлық — ІІО-дағы жауынгерлік даярлықтың құрамдас бөлігі, оның мақсаты: ІІО-ның жеке құрамын қысылтаяң жағдайларда шебер іс-қимыл жасауға үйрету, басшы және кіші басшылық құрамды бейбіт және соғыс уақытындағы төтенше жағдайлар кезінде қызметтік-жауынгерлік міндеттерді орындауға алдын ала даярлау. Дайындық экстремалды жағдайларда тактикалық тәсілдер мен әдістерді, қару-жарақты, жауынгерлік және арнайы техниканы және арнайы құралдарды, жауынгерлік бұйрықтарды, күштер мен құралдарды маневрлеуді, басшылар мен басқарушы құрамды бағынышты күштерді басқару әдістемесін игеру мен зерделеуге негізделген. Арнайы-тактикалық дайындық бұл Қазақстан Республикасы ІІМ жүйесінің қызметтік және жауынгерлік мәселелерін зерттейтін, Төтенше жағдайлар кезінде және соғыс уақытында ІІО және ішкі әскерлердің күштері мен құралдарын қолданудың нақты мәселелерін дамытатын құқық қорғау саласындағы басқару ғылымының арнайы білім саласының құрамдас бөлігі³.

Арнайы-тактикалық дайындықтың ерекшеліктері арнайы міндеттер мен тақырыптармен анықталады. Арнайы-тактикалық дайындық мыналарға негізделген мақсаттылық, жоспарлық, үнемі жоғары жауынгерлік дайындық, дара басшылық сияқты қағидаттар. Қазіргі жағдайда арнайы және тактикалық дайындықтың рөлін асыра бағалау қиын. Бұл ішкі істер органдарының арнайы дайындығының маңызды құрамдас бөлігі және Қазақстан Республикасының ішкі істер министрлігінің білім беру мекемелеріндегі орталық оқу пәндерінің бірі болып табылады.

Арнайы-тактикалық даярлық барысында оқитудың әртүрлі нысандары қолданылады: саптық-тактикалық және арнайы-тактикалық сабақтар, арнайы-тактикалық оқу-жаттығулар, арнайы әскерлердің бөлімшелері мен бөлімдерінің әскерлермен оқу-жаттығуларға және командалық-штабтық оқу-жаттығуларға қатысуы. Арнайы-тактикалық дайындық кешеніне арнайы тактика, азаматтық қорғаныс, әскери топография кіреді. Арнайы-тактика — тактикалық-арнайы дайындықтың негізі⁴.

ІІО қызметкерлерін кәсіби даярлауда арнайы-тактика ерекше маңызға ие болып отыр, өйткені қызметке кіретін, көбіне әскерде қызмет өткермеген жеке құрам кәсіби бейімделмеген болып шығады. Бұл проблема кадрларды даярлау процесінде тактикалық және арнайы дайындықты қолданатын басқа

бөлімдерде де бар (мысалы, Қазақстан Республикасы ПМ-нің ҚАЖ). Арнайы-тактикалық дайындық жалпы кәсіптік оқу пәндерінің құрамдас бөлігі болып табылады және Қазақстан Республикасы ПМ жоғары оқу орындарында және кәсіптік білім беру мекемелерінде міндетті пән болып табылады. Қазақстан Республикасы ПМ жоғары кәсіптік білім беру мекемелерінде арнайы-тактикалық дайындықты оқытудың мақсаты курсанттардың білім алуы, ПО міндеттерін ерекше жағдайларда шешуге мүмкіндік беретін машықтар мен дағдыларды қалыптастыру болып табылады.

Оқу пәні нормативтік құқықтық актілердің және мемлекеттік атқарушы органдардың талаптарына, ғылымның ережелері мен ұсыныстарына, ішкі істер органдарының, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Ішкі әскерлерінің және басқа мемлекеттік ведомстволардың арнайы бөлімшелерінің ерекше жағдайларда қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі талаптарына негізделген. Басқа пәндермен өзара әрекеттесу кезінде тактикалық және арнайы дайындық Қазақстан Республикасы ПМ жоғары оқу орындарының түлектерін даярлау деңгейіне мемлекеттік білім беру стандартының талаптарын орындауды жүзеге асырады. Арнайы-тактикалық дайындық Қазақстан Республикасы ПМ білім беру мекемелерінде оқытылатын келесі пәндермен тығыз байланысты:

- арнайы операцияларда жедел-іздістіру және барлау іс-шараларын ұйымдастыру және жүргізу мәселелері бойынша ПО-ның жедел-іздістіру қызметі;

- ерекше әкімшілік-құқықтық режимдерді қамтамасыз ету жөніндегі ПО қызметінің ұйымдастырушылық құрылысы және құқықтық негізі мәселелері бойынша ПО-ның әкімшілік құқығы мен әкімшілік қызметі;

- тергеу іс-әрекеттерін жүргізу, оқиға болған жерді қарау, графикалық қызметтік құжаттарды жасау, техникалық құралдарды пайдалану мәселелері бойынша криминалистикамен, арнайы техникамен;

- қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке, мемлекеттің конституциялық құрылысы негіздері мен қауіпсіздігіне қарсы қылмыстарды қылмыстық-құқықтық сипаттау мәселелері бойынша қылмыстық құқықпен;

- жедел-қызметтік міндеттерді орындау кезінде заңдылықты сақтау мәселелері бойынша мемлекет және құқық теориясымен;

- жедел-қызметтік іс-әрекеттің әртүрлі жағдайларында арнайы құралдарды, дене күшін және атыс қаруын қолдану мәселелері бойынша атыс және дене даярлығы;

- құқық бұзушылармен келіссөз процесін қамтамасыз ету және арнайы операция жүргізуге тартылатын күштер мен құралдар топтамасын моральдық-психологиялық қамтамасыз ету мәселелері бойынша психологиямен өзара іс-қимыл жасайды³.

ПО жүйесіне кадрларды даярлау мақсатты оқытып шығару құқық қорғау саласындағы жоғары білікті мамандармен іске асырылады. Бүгін, реформалау кезеңінде, ішкі істер органдарындағы жағымсыз құбылыстарды жеңу мақсатында кәсіби дайындықты арттыру міндеті өзекті болып отыр. Сонымен қатар, университеттегі дайындықтың бастапқы кезеңі құқықтық тәртіпті қорғаушы тұлғасын қалыптастыруда жетекші рөл атқарады. Бұл ретте мұндай міндет тек ПМ үшін ғана емес, басқада күш ведомстволарының басым міндет болып табылады.

ПО қызметінің ерекшелігін ескере отырып, көптеген аспектілер бойынша кәсіби қызмет экстремалдардың қатарына жататынын атап өткен жөн, бұл өз кезегінде тиісті дайындықты қажет етеді. Бұл Қазақстан Республикасы ПМ-нің оқу орнында курсанттардың тұрақты кәсіби дағдыларын қалыптастыруға және жауынгерлік дайындық деңгейін арттыруға мүмкіндік беретін пәнаралық өзара әрекеттестіктің ғылыми негізделген жүйесін жан-жақты дамыту қажеттілігін растайды⁴.

Қазақстан Республикасы ПО қызметкерлерінің кәсіби және арнайы-тактикалық даярлығынның төмендігі, ПМ-нің жоғары оқу орындарындағы арнайы-тактикалық даярлық пәнінен тәжірибелік сабақтарды өткізетін, арнайы базалармен құралдардың жоқтығына немесе бар құралдардың сапасының төмендігіне байланысты.

¹ Дворяк А. Ішкі істер органдары қызметкерлерінің жауынгерлік дайындығы: Оқулық. — М., 1991.

² М. С. Горбачев шешімдерді іске асыру барысы туралы КОКП ОК XXVII съезі және қайта құруды тереңдету міндеттері. — М., 1988.

³ Кашин Н. И. Әлеуетті ведомстволар жоғары оқу орындары курсанттарының оқытудың бастапқы кезеңіндегі кәсіби-қолданбалы дене даярлығының мазмұны мен әдістемесі (ПМ жоғары оқу орындары мысалында): Автореф. ... канд. пед. ғылымдар. — СПб., 2005.

⁴ Киселев А. М. Ресей Әділет министрлігінің Қылмыстық-атқару жүйесі оқу орындарының курсанттарын (тыңдаушыларын) кәсіби даярлау және арнайы тактиканы оқытуда оны жетілдіру жолдары: Авторефер. ... канд. пед. ғылымдар. — Рязань, 2001.

Шакаримова Г. М.,

*ПО қызметін криминалистикалық қамтамасыз ету
мәселелерін зерттеу орталығының ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының магистрі, полиция аға лейтенанты*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ГАБИТОСКОПИЯНЫҢ ПАЙДА БОЛУ ЖӘНЕ ДАМУ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Адамның сыртқы келбетін заманауи зерттеудің мүмкіндіктері туралы криминалистикалық білім тарихи тұрғыдан қарастыру және сараптамалық тәжірибені талдау негізінде қалыптасты. Адамның сыртқы келбетінің белгілері туралы алғашқы кезеңде жинақталған фрагменттік ғылыми ақпарат өзінің мазмұны жағынан гетерогенді және оларды кейіннен жүйелеу осы салада әртүрлі жеке криминалистикалық теориялардың құрылуына дейін пікірталас ережелерінің қалыптасуына әкелді.

XX ғасырдың 40-жылдары басында адамның сыртқы келбеті туралы фундаменталды сипаттағы алғашқы жұмыстар пайда бола бастады. Бұл жеке тұлғаны анықтауға бағытталған адамның сыртқы келбетінің белгілерін зерттеудің ғылыми негізіне айналды. Көптеген жұмыстардың ішінде криминалистика және сот сараптамасы саласындағы маман, заң ғылымдарының докторы, профессор Н. В. Терзиевтің ғылыми еңбектерін атап өткен жөн. Ғалым өзінің докторлық диссертациясында антропологиялық тәжірибелік әзірлемелердің нәтижелеріне негізделген, сыртқы келбеттің белгілерін зерттеудің теориялық мәселелеріне тоқталды. 1950 жылы Н. В. Терзиев криминалистика оқулығында портреттік криминалистикалық зерттеулер жүргізу кезінде сақталуы керек негізгі ережелерді атап өтті. 1951 жылы жарияланған криминалистика дәрістерінде, жоғарыда айтылған негізгі ережелер туралы толығырақ сипаттап кеткен болатын. Алайда ғалым 1956 жылы жарияланған «Сыртқы келбет белгілері бойынша жеке тұлғаны криминалистикалық сәйкестендіру» оқулығында портреттік криминалистикалық зерттеулерді жүргізу мәселелерін егжей-тегжейлі қарастырды. Бұл жұмыста портреттік криминалистикалық зерттеулер жүргізу кезінде тәжірибеде қолданылуы тиіс салыстырмалы зерттеу әдістері толығырақ сипатталған. Ғалымның 1959 жылы жарық көрген «Криминалистикалық техника» атты заңгердің анықтамалық кітабында адамды сәйкестендіру үшін оның сыртқы келбетін сипаттау ерекшеліктерін атап өткен¹.

Әрі қарай сыртқы келбетті зерттеу мәселелерімен танымал криминалист А. А. Гусев айналысты. Ол 1955 жылы «Сыртқы келбет белгілері бойынша тұлғаны анықтау» тақырыбында диссертация қорғап, онда сыртқы келбет белгілері бойынша тұлғаны анықтаудың теориялық негіздерін зерттеді, портреттік сараптамалық зерттеулер мен жедел-іздістіру және тергеу қызметінде ауызша портретті қолдану арасындағы айырмашылықты көрсетті². Ғалым адамды сәйкестендірудің ғылыми ережелері тек криминалистика заңдылықтарына ғана емес, сонымен бірге анатомия мен антропология мәліметтеріне де негізделетінін, олардың сәйкестендіру маңыздылығының дәрежесін анықтау үшін сыртқы белгілердің жасқа байланысты өзгеруін қарастырғанын атап өтті. Сонымен қатар ғалым фотосуреттер арқылы сыртқы келбет белгілерін зерттеудің негізгі әдістерінің сипаттамасын тұжырымдады, сыртқы келбет белгілерінің дұрыстығын бағалау критерийлерін және осындай зерттеу нәтижелері бойынша маманның тұжырымдарына сәйкес келетін талаптарды анықтады.

Заң ғылымдарының кандидаты, доцент З. Г. Самошина 1965 жылы жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған дәрісінде, сыртқы келбет белгілері бойынша жеке тұлғаны криминалистикалық сәйкестендіру мәнін қарастырды, сыртқы келбет белгілерінің жіктелуін ұсынды, анықтау, тергеу және сот органдарының тәжірибесінде жеке тұлғаны анықтау үшін сыртқы келбет белгілерін қолдану туралы мәліметтер ұсынды.

Қарастырылып отырған кезеңде фотосуреттер арқылы адамның пайда болу белгілерін зерттеу, негізінен, ауызша портрет техникасын білуге және оны сыртқы келбеттің белгілерін талдау үшін қолдануға бағытталған. Мұның барлығы белгілерді бағалауда субъективтіліктің маңызды элементін тудырып, оларды адамды сәйкестендіруге мүмкіндік беретін белгілерге жатқызды.

Осыған байланысты фотографиялық суреттер бойынша адамның сыртқы келбетін зерттеуде объективтеу әдістері дами бастады. Бұл әзірлемелер екі негізгі бағыт бойынша жүргізілді:

1) сәйкестендіру маңыздылығын анықтау мақсатында сыртқы келбет белгілерінің кездесу жиілігін зерттеу;

2) адамның бет құрылымын, оның сүйек негізін сипаттайтын өлшемді белгілерді талдау әдістерін іздеу.

1968 жылы заң ғылымдарының докторы В. А. Снетков «Жеке тұлғаны портреттік сәйкестендіру» атты монографиялық зерттеуін жариялап, онда портреттердің түрлерін сәйкестендіру объектісі ретінде талдай отырып, сыртқы келбетіне қарай адамды сәйкестендіру жүйесін қарастырды. Сонымен қатар жедел, тергеу және сараптамалық сәйкестендірудің ерекшеліктерін сипаттады.

1979 жылы ғалым В. А. Снетков криминалистиканың маңызды бағытының бірі сыртқы келбет белгілері туралы ілім негіздерін зерттеуді қамтамасыз ету үшін «Габитоскопия» оқулығын дайындады³. Сол уақыттағы адамның сыртқы келбетінің белгілері туралы криминастикалық ілім жүйесін (габитоскопия) ұсынған, осы ілімнің ұғымдары мен санаттарына негізгі анықтамалар берген, сыртқы келбет элементтерінің жүйесін (жалпы физикалық, анатомиялық, функционалдық, ілеспе) анықтаған.

Адамның сыртқы келбеті туралы криминастикалық ілім — бұл криминастикалық техника деп аталатын, криминастика бөлімінің саласы. Ол адамның сыртқы келбетінің әртүрлі бейнелерде түсірілуі заңдылықтарын зерттейді және қылмыстарды ашу мен алдын алу үшін адамның сыртқы келбеті туралы мәліметтерді жинау, зерттеу және пайдалану әдістері мен құралдарын жасайды. В. А. Снетков атап өткендей, бұл ілімдегі түйін «адамның сыртқы келбеті туралы түсінік».

Адамның сыртқы келбеті — бұл сыртқы түрі, яғни көзбен қабылданатын адам туралы ақпарат жиынтығы.

Сондықтан профессор В. А. Снетков 1973 жылы бұл ілімді «Габитоскопия» деп атауды ұсынды, өйткені оның пікірінше, бұл атау «оның затын дәлдікпен көрсетеді». Бұл термин латын тілінен «габитус» — сыртқы және грек. «скопео» — қараймын сөздерінен шыққан⁴.

Габитоскопия дегеніміз — адамның сыртқы келбет белгілерін байқау (байқау – зерделеу), зерттеу және оларды осы белгілердің жіктеу жүйесіне сәйкес «ауызша портретті» жасау ережелері бойынша сипаттау.

Алайда ғалым А. Ю. Пересункин өзінің «габитология» деген терминін ұсынды⁵.

В. А. Снетковтың пікірінше, «габитоскопия» термині «габитология» терминіне қарағанда дәлірек, өйткені ол адам туралы зерттелген мәліметтер шеңберін визуалды белгілерге шоғырландырады. «Габитология» термині тек көрнекі түрде ғана емес, сонымен бірге адамның кез келген сыртқы белгілерін, соның ішінде дауысты, сөйлеуді және т. б. оқу пәніне енгізуге мүмкіндік береді және оларды криминалистиканың басқа салалары фоноскопия немесе фонология және т. б. зерттейді.

Ғалым В. А. Снетков тұжырымдаған ережелер адамның сыртқы келбеті туралы криминастикалық ілімді толықтырып, оның дамуында жаңа кезең жасауға мүмкіндік берді.

Адамның жеке басын анықтау үшін оның сыртқы келбеті туралы ақпарат жинау, оның сыртқы келбетінің белгілері туралы анықталған деректерді іздеуден және бекітуден тұрады. Жедел-іздігіру іс-шараларын, тергеу іс-әрекеттерін жүргізу процесінде, қылмыстық тіркеудің дерекқорлары және криминастикалық есепке алу бойынша тексеру барысында іздігіру жүзеге асырылады. Анықталған ақпаратты бекіту үшін осы мақсатта әзірленген келесі техникалық-криминастикалық әдістер мен құралдар пайдаланылады:

Фотосуретке түсіру адамның сыртқы келбетін бекітудің кең таралған әдісі болып табылады. Бұл әдіс сыртқы келбет туралы ақпаратты бекітуге қойылатын талаптарды қанағаттандырады, өйткені ол адамның сыртқы келбетін толығымен және айқын көрсетеді.

Бейнежазба кез елген оқиғаны динамикада бекіту үшін қолданылады. Бейнекадрларда бейнеленген адамның бет-әлпеті сәйкестендіру үшін жеткілікті сапамен, тек жоғары деңгейлі бейне жабдықты пайдалану кезінде түсіріледі. Портативті бейнекамераларды пайдалану кезінде бет элементтерінің құрылымдық ерекшеліктерін көрсету, негізінен жедел сәйкестендіруге жарамды, бірақ портреттік сараптама үшін шектеулі ғана болып табылады.

Сонымен қатар бейнебақылау камераларын орнату кеңінен қолданыла бастады. Бұл құрал-жабдық адамның бетін егжей-тегжейлі түсіруге арналмаған, сондықтан оның көмегімен алынған суреттер әдетте сыртқы келбетті сәйкестендіру үшін жарамсыз болып табылады. Портреттік сәйкестендіруді жүргізу үшін ұсынылған бейнебақылау камералары кадрларының басып шығарулары беттің көз аумағы, мұрын, ауыз құрылысының ерекшеліктері сияқты элементтерінің белгілерін дәл анықтауға мүмкіндік бермейді. Фото және бейнебақылау камераларындағы адамның сыртқы бейнесі көбінесе әртүрлі ракурстардан (анфас, профиль, жартылай профиль және т. б.) алынуы мүмкін, сол себепті портреттік сәйкестендіру зерттеуін жүргізу мүмкін емес. Бүгінгі таңда фото және бейнежазбалар бойынша жүргізілген портреттік сараптамалардың талдауы көрсеткендей, қорытындылардың басым көпшілігі теріс немесе мүмкін емес. Бұл адамның сыртқы келбетін тұлғаның түрлі қырынан сәйкестендіруді көздейтін, криминастикалық зерттеу объектілері ретінде фото және бейнежазбалар бойынша портреттік (габитоскопиялық) сараптаманың қазіргі заманғы әдістемесінің болмауына байланысты. Бүгінгі таңда криминалист-мамандар қолданып жүрген портреттік зерттеу әдістемесі фото-

материалдарды қолдана отырып, адамның сыртқы келбетін анфас бойынша сәйкестендіруді қарастырады. Бүгінгі күні фото және бейнежазбаларды заттай дәлелдеме ретінде пайдаланудың өсіп келе жатқан өзектілігін ескере отырып, адамның сыртқы келбетінің түсірілген бейнесінің түрлі ракурстарын ескеретін фото және бейнежазбалар бойынша портреттік (габитоскопиялық) сараптама жүргізудің бірыңғай әдістемесін әзірлеу қажет.

¹ Зинин А. М., Подволоцкий И. Н. Габитоскопия и портретная экспертиза: Учебн. / Под ред. Е. Р. Россинской. — М., 2017.

² Гусев А. А. Методика производства судебных экспертиз в целях установления личности по чертам внешности. — М., 1960.

³ Снетков В. А. Габитоскопия. — Волгоград, 1979.

⁴ Снетков В. А. Криминалистическое учение о внешнем облике человека // Демократия и право развитого социалистического общества: Мат-лы Всесоюзн. науч. конф.). — М., 1975.

⁵ Пересункин А. Ю. Криминалистическое отождествление личности по внешним признакам (судебная габитология) // Криминалистика. — М., 1976.

Шаухар Д. К.,

*преподаватель кафедры уголовного процесса, лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

ВОПРОСЫ КВАЛИФИКАЦИИ ОТДЕЛЬНЫХ ВИДОВ МОШЕННИЧЕСТВА

Динамическое развитие общества, появление новых форм общественно опасных посягательств на собственность способствовали принятию Федерального закона «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и отдельные законодательные акты Российской Федерации» от 29 ноября 2012 г. № 207-ФЗ¹, который дополнил УК РФ² шестью новыми специальными нормами (ст. ст. 159.1 – 159.6 УК РФ).

Предметом нашего исследования будут преступления, предусмотренные в УК РФ, — ст. ст. 159 «Мошенничество», 159.1 «Мошенничество в сфере кредитования», 159.2 «Мошенничество при получении выплат», 159.3 «Мошенничество с использованием платежных карт», 159.4 «Мошенничество в сфере предпринимательской деятельности», 159.5 «Мошенничество в сфере страхования» и 159.6 «Мошенничество в сфере компьютерной информации».

В УК Республики Беларусь³ и УК Республики Казахстан⁴ подобные статьи отсутствуют, все деяния квалифицируются по ст. ст. 209 и 190 («Мошенничество») соответственно. Законодатели указанных государств не посчитали необходимым вводить статьи по иным вариациям мошеннических действий.

Решение законодателя о выделении отдельных специальных составов мошенничества не следует рассматривать в качестве криминализации нового общественно опасного деяния. Нововведения свидетельствуют лишь о том, что законодатель избрал путь дифференциации уголовной ответственности для повышения качества борьбы с конкретным видом ранее уже криминализованного антиобщественного поведения (мошенничества)⁵.

Практика применения состава мошенничества в сфере предпринимательской деятельности обнаружила некоторые ошибки законодателя, допущенные в ходе конструирования уголовно-правовой нормы. Конституционный Суд РФ признал положения ст. 159.4 УК РФ не соответствующими Конституции РФ⁶, так как они устанавливали за предпринимательское мошенничество несоразмерное его общественной опасности наказание, позволявшее относить данное преступление к категории преступлений средней тяжести, в то время как за совершенное такое же деяние, ответственность за которое определена общей нормой ст. 159 УК РФ, предусматривалось наказание, относящее его к категории тяжких преступлений. В связи с этим было принято решение криминализировать указанную статью.

Основной объект мошенничества в сфере предпринимательской деятельности — общественные отношения, связанные с отношениями собственности, независимо от ее формы; дополнительный — договорные отношения в сфере предпринимательской деятельности. При этом в уголовно-правовой науке принято считать, что появление дополнительного объекта преступного посягательства является следствием повышения уровня общественной опасности преступления^{7, 10}.

Федеральным законом «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации по вопросам совершенствования оснований и порядка освобождения от уголовной ответственности» от 3 июля 2016 г. № 323-ФЗ⁸ ст. 159 УК РФ, содержащая четыре части, традиционно предусматривающие уголовную ответственность за мошенничество (в том числе с квалифицирующими признаками), была дополнена ч. ч. 5 – 7, где теперь и

предусматривается ответственность за предпринимательское мошенничество, если это деяние повлекло причинение значительного (ч. 5), крупного (ч. 6) и особо крупного (ч. 7) ущерба.

Проблемы правоприменения данных норм (ст. 159 УК РФ) все же остались.

Предпринимательское мошенничество всегда сопряжено с преднамеренным неисполнением договорных обязательств в сфере предпринимательской деятельности, что и является объективной стороной данного преступления. Оно считается оконченным с момента преднамеренного неисполнения договорных обязательств.

Если предприниматель заключил договор, чтобы его не исполнить и похитить деньги, — это преступление, но, если он после заключения договора исполнял его несколько лет, а потом (например, из-за кризиса) не смог выполнить обязательства — это предмет для разбирательства в рамках арбитражных судов.

Другой проблемой является размер причиненного ущерба, вменяемого предпринимателям по данной статье. Предпринимателю в обвинительном заключении вменяется общая сумма контракта, а не размер денежных средств, реально похищенных (не выплаченных).

В новой редакции ст. 159 УК РФ квалификация обычного мошенничества в сфере предпринимательства отсутствует, есть только значительный, крупный и особо крупный размеры ущерба. Таким образом, предприниматели, совершившие мошенничество в малых размерах, подпадают под ч. 1 ст. 159 (обычное мошенничество). К ним не могут применяться положения о специальных размерах нанесенного ущерба, и поэтому предприниматель, который ошибся более чем на 2,5 тыс. руб. при оплате по многомиллионному контракту, может подпасть под уголовное преследование.

На наш взгляд, выделение в отдельные специальные нормы некоторых составов мошенничеств имеет смысл только если:

1) норма будет определять:

- привилегированный состав;
- квалифицированный состав;

2) выделенная специальная норма позволит изменить процессуальные процедуры по данному составу, в отличие от общей нормы;

3) при иных имеющих значения для уголовного преследования случаях.

В связи с участвовавшими фактами интернет-мошенничеств предлагаем вместо п. 4 ч. 2 ст. 190 УК РК ввести новую норму 190-1 (на примере 188-1), где предусмотреть различные варианты преступного деяния и соответственно дифференцировать уголовную ответственность за них.

¹ Федеральный закон «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и отдельные законодательные акты Российской Федерации» от 29 ноября 2012 г. № 207-ФЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_138322/ (дата обращения: 13.05.2021).

² Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата обращения: 13.05.2021).

³ Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-З. Принят Палатой представителей 2 июня 1999 г. Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=Hk9900275> (дата обращения: 13.05.2021).

⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. №226-V. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 06.05.2021).

⁵ Боровков А. А. Мошенничество в сфере предпринимательской деятельности (ч. ч. 5 – 7 ст. 159 УК РФ): Проблемы уголовно-правовой регламентации и квалификации: Дис. ... канд. юрид. наук. — Красноярск, 2018. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://law.sfu-kras.ru/data/Kaff/kdk/ELibrary/Dissercouncil/Borovkov/Диссертация_Боровков%20А.А.pdf (дата обращения: 13.05.2021).

⁶ Конституция Российской Федерации. Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. (с изм., одобр. в ходе общероссийского голосования 01 июля 2020 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/ (дата обращения: 13.05.2021).

⁷ Карлов В. В. Критерии отбора законодателем квалифицированных составов преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Свердловск, 1990.

⁸ Федеральный закон «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации по вопросам совершенствования оснований и порядка освобождения от уголовной ответственности» от 3 июля 2016 г. № 323-ФЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_200696/ (дата обращения: 13.05.2021).

МАЗМҰНЫ • СОДЕРЖАНИЕ

Абилгазинов А. О. Республикадағы сыбайлас жемқорлық деңгейін қалай төмендетуге болады? Шет елдердің тәжірибесіне негізделген ұсыныстар.....	3
Абишева А. К. Некоторые вопросы совершенствования уголовной ответственности за изготовление и оборот материалов или предметов с порнографическими изображениями несовершеннолетних либо привлечение их для участия в зрелищных мероприятиях порнографического характера.....	5
Абрамкин А. Д. Некоторые способы совершения злоупотреблений в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных или муниципальных нужд	8
Абылқасым Г. Ә., Рахимбеков Е. М. Основные тенденции развития законодательства об ответственности за грабеж	10
Айдарбек С. О. Использование сведений о зубах в установлении личности неустановленных трупов	11
Айтжанов Ж. Е. Мәйітті идентификациялау үшін жүргізілетін танымдық фототүсірілмеге қойылатын негізгі талаптар	13
Алиев А. Н. Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың қалыптасуы мен даму келешегі	15
Аманбаева А. Г. Совершенствование методики организации расследования преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних	19
Амренова А. Г. О совершенствовании правового статуса нотариуса в Республике Казахстан	21
Аубакирова Г. А. Запрещение дарения в гражданском праве как способ предотвращения коррупции в Республике Казахстан	23
Афанасьев П. В. Права потребителя в Европейском Союзе	26
Ахмадиев А. Б. Қаржылық пирамидалар ұғымы мен оның еліміздегі қазіргі жағдайы	29
Ахметжанов Б. С., Калиев Б. А. Конституция и гражданское общество в Казахстане	31
Ахметова Д. А. Методы оценки функционального состояния боксеров высокой квалификации	33
Bagyssov N. B. Implementation of hand-to-hand fight techniques by the internal affairs agency officers in the Republic of Kazakhstan	35
Байтеленова С. Г., Алтайбаев С. К. Некоторые криминологические аспекты неисполнения приговора суда, решения суда или иного судебного акта либо исполнительного документа	38
Балтабасова М. К. Некоторые вопросы водной безопасности в Республике Казахстан.....	40
Бейбутова А. Б. Источники криминалистической информации, их классификация и характеристика.....	41
Бейсеев А. А., Сапарулы С. С. Жанрово-стилевые черты и стилистическая норма юридического протокола	43
Бейсенов М. Ж. Понятие наркобизнеса по международному и национальному законодательству Республики Казахстан	44
Бекбасова Г. Д., Амуртаева Д. Т. Понятия и сущность доверия населения к правоохранительным органам в современном обществе	47
Бигазы Ж. Б. Причины и условия торговли людьми в Республике Казахстан	51

Биккинин И. А.	Развитие правового регулирования деятельности полиции в системе противодействия преступлениям в молодежной среде	53
Биржанов Б. К.	К вопросу о расширении перечня доказательств в уголовно-процессуальном праве.....	54
Бөрібай Ф. Е.	ПМ оқу орындарының тыңдаушылары мен курсанттарының арнайы-тактикалық даярлығы әдістемесін жетілдіру	57
Бұхарбаев Е. Н.	Курсанттардың арнайы-тактикалық дайындығын тәжірбиелік теориялық және психологиялық тұрғыда жетілдіру	59
Герасименко Е. В.	Обеспечение права на получение квалифицированной юридической помощи в ходе оперативно-розыскной деятельности (сравнительный анализ законодательства Российской Федерации и Республики Казахстан)....	60
Горбенко Т. В.	Тактико-криминалистические особенности дистанционного проведения следственных действий при ускоренном досудебном производстве	62
Горшкова В. С.	Некоторые аспекты изготовления и использования электронных дактилоскопических карт в качестве образцов при противодействии преступности	65
Гусев А. В.	Основания конституционного судебного процесса в Российской Федерации и Республике Казахстан	66
Дейкало Е. Ю.	Применение инновационных подходов в процессе обучения молодых следователей на курсах повышения квалификации и переподготовки кадров.....	68
Ермекова З.	История законодательства, регулирующего деятельность органов прокуратуры	71
Ериков М. Е.	Дистанционное обучение сотрудников ОВД на факультете повышения квалификации и переподготовки кадров	74
Ермоленко Т. В.	Уголовно-правовая характеристика незаконного осуществления медицинской или фармацевтической деятельности.....	76
Есенбаева А. Ө.	Әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, тектік-топтық немесе діни араздықты қоздыру түріндегі қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысты кейбір мәселелер	77
Есенов Д. Қ., Сүлейменов Т. Н.	Трансұлттық ұйымдасқан қылмыстардың криминологиялық маңызды факторлары	79
Жаксылыкова Н. Б.	Шетел заңнамаларындағы адамның жыныстық еркіндігіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың сипаты	81
Жақұдаев Д. А.	Видовая характеристика противодействия расследованию преступлений	82
Жакулин А. Б., Тулеуова А. С.	Влияние тактических ошибок на возникновение противодействия расследованию и меры их преодоления в досудебном расследовании.....	86
Жармухамедов С. С.	Современная кадровая политика ОВД	88
Жеңіс Ә. Қ.	Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің психологиялық дайындығын арттыру	90
Жидебаева Д. Е.	Кәмелетке толмағандар жасаған пайдакүнемдік-күш қолдану қылмыстық құқық бұзушылықтарының криминологиялық ерекшелігі.....	91
Жиентаев Т. Б.	ПО қызметкерлерін бастапқы оқыту жүйесінде дене даярлығын жетілдіру мәселелері.....	94
Жумашева А. Б.	Терроризм мен экстремизмге қарсы күрестің өзектілігі.....	95

Жұмабеков С. М.	Ғылыми әдебиеттегі «буллинг» ұғымының мәні	97
Завотпаев А. Р.	К вопросу о применении специальных и специальных научных знаний в процессе доказывания по уголовным делам	99
Zavotpaeva A. T., Jilkaidarov R. R.	About some problematic issues that arise in the practice of detecting offenses committed using computer technologies	101
Ибрагимов Т. Р.	Особенности осмотра места пожара	103
Искаков К. Д.	К проблеме использования международного опыта при подготовке сотрудников полиции	104
Кабжанов А. Т.	Проблемы эффективности уголовно-правовых реформ	106
Каирбекова А. А.	Сотта кәмелетке толмаған адамаға қатысты қылмыстық істі қарау ерекшеліктері	109
Карабаева А. Г.	Дальнейшее совершенствование норм уголовного законодательства о похищении человека в Республике Казахстан	112
Кемпиров Д. С., Букреев М. В.	История становления юридической науки и образования в Республике Казахстан	113
Кеңес З. М.	Заңгердің коммуникативтік мәдениеті жайында	115
Коржумбаев К. Ж.	Образовательные отношения как правовая категория	117
Корниенко В. В.	Особенности действий следственно-оперативной группы в помещении коммерческого банка	119
Куанбаева С. Т., Кабдуева Г. Г.	Үлгерімге аралық бақылау жүргізу процесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру ...	121
Кудешев Р. А.	Ретроспективный анализ развития отечественного законодательства об ответственности за насильственные преступления против законной деятельности представителей власти в сфере порядка управления	122
Культаев Б. Т.	Принципы и тактика рукопашного боя	125
Курумова Б. Ж.	Информационная безопасность как социально-правовое явление	127
Кусаинов Б. Д.	Балуандардың жаттығу процесін модельдік сипаттамалары бойынша басқару	130
Кусаинов Д. А.	Социокультурная роль физкультурно-массового спорта и здоровья	132
Кусаинов С. А., Уакасов Д.	Қазақстан Республикасы ПО басшыларын кәсіби қызметте басқарушылық шешімдер қабылдауға даярлаудың ерекшеліктері	134
Қайырбек А. Т.	Некоторые вопросы осуществления личных гражданских прав	136
Қалиев А. А.	Қазақстан Республикасының Еңбек кодексіндегі мемлекеттік тіл мәселесі	137
Қанатбекұлы Ж.	Зорлау немесе сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттерімен байланысты адам өлтіру сипатын зерттеудің кешенді тәсілі	140
Қобландин Қ., Уакасов Д.	Қазақстандағы мемлекеттік кадр саясаты және оны ішкі істер органдарында іске асыру туралы мәселе	145
Құрмажан Н. С.	Балуандардың тактикалық-техникалық әрекеттерінің тұрақтылығының физиологиялық аспектілері	147
Малахов А. С.	Проблемы применения современных технических средств в оперативно-розыскной профилактике преступности	149

Маликов Ж. А., Тұрғали Г. Н.	
Қазіргі таңдағы сотқа дейінгі тергеп-тексерудегі кейбір мәселелер	150
Махметов Е. М.	
ПО қызметкерінің жеке қауіпсіздігі	152
Мирзамирова Г. С.	
Оценка заключений экспертов по исследованию наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов	155
Нуримбетов Б. К.	
Сковывание как способ создания локального преимущества	156
Нуртазина М. Б.	
Проблемы организации инклюзивного образования в общеобразовательных школах	158
Нұрахметова А. М.	
Заңсыз көші-қонға байланысты халықаралық тәжірибедегі кейбір мәселелер	159
Нұрғалиев Е. М.	
ЖОО білім алушыларының төтенше жағдайда қашықтықтан оқыту процесіне бейімделуінің психологиялық аспектілері	161
Нұрғалиева С. М., Нұрғалиев Е. М.	
Жоғары білім беру жүйесіндегі оқытушылардың қашықтықтан оқыту жағдайындағы төзімділігінің психологиялық ерекшеліктері	162
Өмірзақова Д. Ө.	
Сотқа дейінгі тергеп-тексерудегі дәлелдемелік заттарды бағалаудың тәртібі	164
Олейник В. В.	
К вопросу о зарубежном опыте организации специальной подготовки сотрудников полиции	165
Омирова М. С.	
Шетелдердің қылмыстық заңнамасындағы теріс қылықтар үшін жаза жүйесі	167
Онгарова Г. Б.	
Отдельные аспекты совершенствования уголовного законодательства Республики Казахстан	170
Ополонина К. Ю.	
Некоторые проблемы, возникающие на сравнительной стадии методики криминалистического исследования	172
Орымбетова А. М.	
«Адам құқығы мен бостандығы» түсінігінің ерекшеліктері	174
Охан К.	
Арнайы-тактикалық дайындықты дамыту перспективалары	176
Пьянников В. И.	
К вопросу о правовой основе при чрезвычайных ситуациях социального характера	177
Райбаев Д. К., Бекет Д. М.	
Заңды тұлға терроризм актісімен зардап келтіру салдарынан болған міндеттемелердің субъектісі ретінде .	179
Рахымбердиева Қ. Д., Қалиев А. Қ.	
Тергеуші мен анықтау органының өзара іс-қимылы барысындағы кейбір ерекшеліктер	181
Саидов Ф. З.	
Омбудсмен Кыргызской Республики в механизме защиты прав и свобод человека и гражданина	183
Сайпилаев Д. Н.	
Азаптаудың алдын алу проблемалары	184
Сарин А. А.	
Некоторые вопросы защиты прав потребителей в Республике Казахстан	187
Сейльханов Е. Е.	
Логическая структура формирования внутреннего убеждения судебного эксперта	190
Сиубаева Н. Ж., Есентаева Н. К.	
Ответственность за угрозу в зарубежном уголовном законодательстве	192
Сүлейменова Н. Н.	
Қазақстан Республикасында адам саудасымен күресудегі алдын алу шараларын жетілдіру	194
Татиева Г. А., Ахметова С. Е.	
Мониторинговые исследования текущего контроля успеваемости экзаменационной сессии 2020 – 2021 учебного года	196
Тишмаганбетов С. М.	
Мотивы спортивной деятельности как критерии отбора в секции спортивной борьбы	200

Тойлыбекова Э. О.	
Абайдың Құнанбайұлының саяси-құқықтық ойлары және ХХІ ғасырдағы Қазақстан	202
Түгелбаев У. Е.	
Криминологический портрет современного террориста	205
Түсіпбеков Ә. Б.	
Ішкі істер органдарындағы кәсіби даярлықтың кейбір мәселелері	207
Умбетова А. А.	
Ішкі істер органы қызметкерлерінің кәсіби деформациясының мәселелері.....	209
Уркинбаева Ж. Д.	
Актуальные вопросы исполнительного производства в Республике Казахстан.....	211
Утеубаев Т. Д.	
Особенности организации и проведения групповых занятий по тактической подготовке	213
Хайрулла З. Д.	
Арнайы-тактикалық даярлық — ПО-дағы жауынгерлік даярлықтың бір элементі	215
Шакаримова Г. М.	
Габитоскопияның пайда болу және даму тарихының кейбір мәселелері	217
Шаухар Д. Қ.	
Вопросы квалификации отдельных видов мошенничества	219

*Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің
30 жылдығына арналған*

**«ЗАҢ ҒЫЛЫМЫН ДАМУДЫҢ
ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ»**

*Жас ғалымдардың
халықаралық ғылыми-теориялық
конференциясының
материалдары*

2021 жылғы 12 сәуір

Заң ғылымдарының кандидаты доцент

А. Д. Дәрменовтің
жалпы редакциясымен

**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ
РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ**

*Материалы
международной научно-теоретической
конференции молодых ученых,
посвященной 30-летию
Независимости
Республики Казахстан*

12 апреля 2021 года

Под общей редакцией
кандидата юридических наук доцента
А. Д. Дарменова

Авторлық редакцияда жарияланады.

Публикуется в авторской редакции.

Басылымға 29.03.2021 ж. жіберілді.
03.06.2021 ж. басып шығаруға қол қойылды.
Формат 60×84¹/₈. Офсеттік басылым.
Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табақ 26,4. Тиражи 100 дана.
Тапсырыс № 308

Сдано в набор 29.03.2021 г.
Подписано в печать 03.06.2021 г.
Формат 60×84¹/₈. Печать офсетная.
Бумага офсетная.
Усл. печ. л. 26,4. Тираж 100 экз.
Заказ № 308

Редакция материалдарды қайтармайды.
Материалдарды редакцияның рұқсатымен ғана
қайта басып шығаруға болады.

Материалы редакцией не возвращаются.
Перепечатка материалов возможна только
с разрешения редакции.

Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі

Отдел организации научно-исследовательской и
редакционно-издательской работы Карагандинской
академии МВД РК им. Б. Бейсенова

Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының 2021 жылға арналған
ведомстволық әдебиетті басып шығарудың
тақырыптық жоспары, № 6 позиция

Тематический план издания ведомственной
литературы Карагандинской академии МВД РК
им. Б. Бейсенова 2021 г., позиция № 6

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының баспаханасында
басылып шығарылды.

Қарағанды қ., Ермеков көш., 124

Отпечатано в типографии Карагандинской акаде-
мии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова.

г. Караганда, ул. Ермекова, 124